

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 47 том 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

Збірник включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України зі спеціальності 035 «Філологія» на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 1471 від 26.11.2020 р. (додаток 3).

Видання включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол 5 від 15.03.2021 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **Г.П. Пекліна**, д. мед. наук, проф.; **О.В. Токарев**, Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики **М.В. Мамич**

Редакційна колегія серії «Філологія»:

С.В. Голик, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; **І.І. Дмитрів**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка; **М.І. Зубов**, доктор філологічних наук, професор кафедри германських та східних мов, Міжнародний гуманітарний університет; **А.А. Кісельова**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Національний університет «Одеська юридична академія»; **А.П. Ладиненко**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **В.Я. Мізецька**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов професійного спілкування, Міжнародний гуманітарний університет; **Г.В. Савчук**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та мовознавства, Міжнародний гуманітарний університет; **Ю.О. Томчаковська**, кандидат філологічних наук, доцент, в.о. зав. кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.В. Шевченко-Бітенська**, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов № 1, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.К. Гадамський**, доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славістики, Опольський університет (Ополе, Польща).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:
Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2021

© Міжнародний гуманітарний університет, 2021

МОБОЗНАБСТВО

*Бибик С. П.,
orcid.org/0000-0002-9765-497X
доктор філологічних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики
Інституту української мови Національної академії наук України*

*Терещенко С. І.,
orcid.org/0000-0002-0467-223X
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри бізнес-лінгвістики
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана*

КУЛЬТУРА НАУКОВОГО ВИСЛОВЛЕННЯ СТУДЕНТА В КОНТЕКСТІ ПОНЯТТЯ «СЛАБКА НОРМА»

Анотація. У статті наголошено на тому, що в українській гуманітаристиці дедалі більшої ваги набуватимуть питання оцінки сучасної літературної норми, адже розширення сфер функціонування літературної мови в останні два-три десятиліття і розширення кількості мовців, які залучаються до українськомовного усного та писемного спілкування в офіційному на напівофіційному середовищах, зростає. Звичайно, не всі мовці, зокрема учні, вихованці, студенти, відвідувачі офіційних установ та й працівники загалом, мають належну культуромовну базу для формування висловлення.

Запропоновано аналіз анормативів, засвідчених в усній і писемній практиці студентів-нефілологів. У центрі уваги прояви слабких норм – орфографічних, пунктуаційних, граматичних і семантико-стилістичних.

Дослідження дало змогу зробити попередні висновки про взаємодію екстра- та інтралінгвальних чинників ослаблення певних норм української літературної мови. В одних випадках це спричинено наявністю варіантів у мові, в інших же – незнанням правил, норм, приписів, нехтування принципами культури спілкування в офіційній сфері.

Також наголошено на такому чиннику, як відсутність належної українськомовної практики в повсякденному спілкуванні, що ослабляє нормативність професійного спілкування державною мовою.

Підкреслено, що мовний аналіз девіантних (аномальних) текстів-висловлень має бути зосереджений на такій типології відхилень: 1) власне мовні девіації фонетико-орфоепічні, орфографічні, пунктуаційні, семантичні (порушення синонімічних зв'язків слів), граматичні (порушення синтаксичних зв'язків), стилістичні (відхилення від стилістичних норм формування висловлення в певних функціональних умовах, дискурсах, жанрах спілкування); 2) позамовні девіації: логічні (відхилення від відображення взаємозв'язків реалій, понять, явищ) та онтологічні (відсутня конструктивна інформація).

Сформульовано перспективи дослідження, які, на думку співавторів, полягають у розширенні дискурсів молодіжної комунікації, які варто охоплювати з метою спостереження тенденцій у пунктуаційному оформленні висловлень, у написанні слів разом/окремо, з дефісом тощо.

Ключові слова: норма, слабка норма, девіація, анорматив, культура мови, суржик.

Постановка проблеми. В українській гуманітаристиці дедалі більшої ваги набуватимуть питання оцінки сучасної літературної норми, адже розширення сфер функціонування літературної мови в останні два-три десятиліття і розширення кількості мовців, які залучаються до українськомовного усного та писемного спілкування в офіційному на напівофіційному середовищах, зростає. Звичайно, не всі мовці, зокрема учні, вихованці, студенти, відвідувачі офіційних установ та працівники загалом, мають належну культуромовну базу для формування висловлення (під «культуромовною базою» розуміємо сформовані мовно-культурні стереотипи, тобто знання і комунікативні навички застосування лексико-граматичних, фонетико-орфоепічних, правописних норм української літературної мови).

Тому дослідження відхилень від норми, помилок важливе з кількох причин:

– формування дослідницької, фактологічної бази девіантних, чи аномальних, текстів-висловлень, які дали б змогу вдосконалювати методики навчання української мови, виявляти слабкі норми в сучасній мовній практиці. Нагадаємо, що «сильна, або стійка, мовна норма» – це регулярні, традиційні реалізації кодифікованих мовних одиниць у писемній і усній практиці, а «слабка мовна норма» – це нестійка норма, пов'язана з регулярним відхиленням від кодифікованих правил [1, с. 276]. Одним із джерел такої інформації є писемна та усна практика студентів українських вищих навчальних закладів;

– вивчення аксіологічних підходів до унормування мовної практики – національної та іншомовної, так би мовити, достатніх умов для порозуміння (що забезпечені навіть ослабленням норми) і повноцінного оформлення думки і донесення її до адресата (забезпечені повним дотриманням норми, якою її сприймає спільнота і певний відрізок часу).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зацікавлення питаннями унормування літературної мови – це центральна проблема будь-якої літературної мови, оскільки вона є явищем із виразними ознаками динамічної стабільності. Саме стабільний складник літературної норми забезпечує її функціональність і роль як інструмента спілкування нації, є передумовою формування і передавання через тексти стереотипів культури спілкування в різноманітних ситуаціях мовного життя національної спільноти.

Теорія літературно-мовного розвитку в Україні ґрунтується на працях Л.А. Булаховського, М.М. Пилинського, В.М. Русанівського, С.Я. Єрмоленко та ін. фундаторів теоретичних засад становлення і динамічної зміни норм української мови. Згідно з усталеним уявленням, норма – це «сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування в певний період розвитку мови і суспільства» [2, с. 438].

Саме увага до «слабкої норми» уможливило вивчення екстра- та інтралінгвальних причин і наслідків появи девіації в мовній практиці, формування критеріїв аномальності тексту-висловлення. Такі дослідження вже зумовлені теоретичними і практичними результатами, які засвідчені в роботах Ю.Д. Апресяна [3; 4], Н.Д. Арутюнової [5], Ф.С. Бацевича [6], Т.В. Попової [7], О.Г. Рудої [8] та ін.

В умовах українсько-російської двомовності повсякчас буде актуальним питання про силу мовного коду в комунікації, про сплутування мовних кодів.

Загалом зауважуємо, що питання відхилення від мовної/комунікативної норми в колі зору когнітивістики, соціо-, психолінгвістики, лінгвокультурології, педагогіки, методики вивчення національних та іноземних мов тощо. Спеціалізований (мовний) ракурс на питання комунікативної девіації зосереджений на системно-теоретичному, когнітивному, дискурсно-текстовому, комунікативному і контрастивному аспектах.

З нашого погляду, мовний аналіз девіантних (аномальних) текстів-висловлень має бути зосереджений на такій типології вад: 1) власне мовні девіації фонетико-орфоепічні, орфографічні, пунктуаційні, семантичні (порушення синонімічних зв'язків слів), граматичні (порушення синтаксичних зв'язків), стилістичні (відхилення від стилістичних норм формування висловлення в певних функціональних умовах, дискурсах, жанрах спілкування); 2) позамовні девіації: логічні (відхилення від відображення взаємозв'язків реалій, понять, явищ) та онтологічні (відсутня конструктивна інформація).

Метою статті є виявлення та систематизація відхилень від норм української літературної мови в мові сучасних студентів-нефілологів, встановлення причин девіацій в усній та писемній практиці.

Виклад основного матеріалу. Зібраний матеріал – це висловлення студентів, оприлюднені в усній і писемній формах. Їхня критична оцінка з погляду слововживання, відхилень від правописних норм ґрунтуватиметься на диференціації орфографічних/пунктуаційних, лексико-фразеологічних, граматичних норм.

Насамперед зазначаємо, що в писемних наукових висловленнях студентів засвідчено численні порушення **орфографічної норми**. Вони, як правило, зумовлені: а) впливом ненормативної (суржикізованої) усної мови студентів (*прекраси, процетувати, знайомий с цим явищем, відбувається обмін через посередників, тут наявна тафтологія, заробив свої мільони, ці докази беззаперечні, проишла курс, що надасть можливість...*); б) незнанням правил українського правопису чи несформованістю орфографічної навички (*у будь-якій ситуації; що до мовних засобів й авторських прийомів, ось на приклад можу сказати, спрямована на створення попиту та досягнення цілей; Останньою книжкою яку я прочитав була книга Лабіринт відображень* (зам. книга «Лабіринт відображень»), *це було з'ясовано у Приймальні ректора; діджіталізація – найновіший шлях розвитку бізнесу; стайлінг допоможе створити себе; шерінг як нова економічна бізнес модель*); в) неусталеністю пев-

них написань, що їх засвідчують, і тексти науково-навчальної літератури, засоби масової комунікації (*вони мають великий вплив на побудову бізнес зв'язків; спеціальність менеджмент організації* (зам. спеціальність «Менеджмент організації»), *трейд-маркетингова / трейд маркетингова / трейдмаркетингова діяльність, у майбутньому я буду продактменеджером / продакт менеджером / продакт-менеджером*).

На жаль, традиційно студенти виявляють недостатній рівень мовного чуття та оволодіння **лексичними нормами** української літературної мови. У зв'язку з цим визначаємо порушення, уникнути яких варто було, дібравши відповідний синонім.

Зокрема, давно рекомендовано в книжній практиці уникати слова «даний» і вживати синоніми **цей, названий, згаданий**, помилкове: *Даний твір відноситься до жанру «кіберпанк»*.

Серед помилкових уживань іменників – «відношення» зам. *ставлення* (...*цитати досить точно змогли передати відношення працівників до їхньої роботи...*), «оселя» зам. *середовище* (*Але є в них і ще одна важлива роль, зберегти урожайність: лісосмуги, а тим паче ліси, є оселею для безлічі тварин – природних ворогів*), «оточуючі» зам. *оточення* (*Зростають шанси вибудувати сприятливі взаємини з оточуючими*). Так само неправильний лексичний відповідник може мати стилістично недоречну форму – розмовну зам. книжної (*Як зазначили вчені: Атмосферу забруднюють діоксид сірки, фториди, озон та купа інших речовин*).

Почасти студенти виявляють незнання значень тих чи інших слів, тому вживають їх не у властивому контексті, як-от: «менталітет» зам. *ставлення*; «темпоральний» зам. *тимчасовий* (*Менталітет більшості з нас до роботи, як правило, проявляється у відкласти на потім; У Міністерстві сподіваються, що події сьогодення несуть лише темпоральний характер*).

Слабка лексична норма виявляється й у вживанні деяких дієслів: «виробляти» зам. *справляти* (враження) (*Багато в чому від нашої поведінки залежить враження, яке ми виробляємо...*), зокрема не з відповідним стилістичним забарвленням, як-от: розм. «полюбляти» зам. нейтрального *захоплюватися* (*у вільний час полюбляю вивчати сімейний бізнес – у вільний захоплююся вивченням сімейного бізнесу*). Зауважуємо студентам про надмірне окнижнення висловлювань (*Одне тільки спокійне споглядання на клумби або доглянуті дерева надає спокій*, зам. «справляти спокійне враження»; *Сьогодні стало відомо, що він має намір пролонгувати балотуватися на пост президента*, зам. «продовжувати балотуватися / висуватися»; *Відома усім інформація про його минуле може дуже сильно лімітувати його дії*, зам. «обмежувати його дії»). Часом у мові студентства засвідчуємо суржикізми, спричинені російсько-українською інтерференцією (*Лише почавши казати правильно ви почнете визивати повагу оточуючих*).

Лексичні помилки спричиняє неухважність до семантики слова, неврахування його багатозначності: *Мені треба бути особливо уважним до цієї межі мого характеру* (очевидно, тут ідеться про рису характеру), *я не маю до цього ніякого відношення* (зам. *я до цього не причетний*), *Дякуючи своїй наполегливості, я досягла значних результатів* (зам. *завдяки...*).

В усній і писемній науковій мові студентів поширені стилістично марковані лексико-фразеологічні одиниці на зразок *задля, наразі* та кальковані з російської мови вирази, зокрема *тим не менше, з цієї причини, при умові, у першу чергу, привести приклад, ідеться мова* тощо. Більшість помилок

спричинені нерозрізненням значень слів-паронімів та псевдосинонімів: *Опираючись на світовий досвід, вийти з положення «бананової республіки можливо; Це призводить до того, що для простішого розуміння того, про що йдеться мова, легше використовувати іноземні терміни процесів, функцій і т. д.*

Крім того, усна і писемна мова студентів виявляє слабкі *граматичні норми*. Слабкою нормою тут є форма родового відмінка іменників другої відміни чоловічого роду, пор. приклади: *враження від віршу, не одразу зрозумів значення цього терміну, раніше я пройшов би мимо цього університета, мені ніколи не доводилося читати такого цікавого детектива*. У практичній діяльності звертаємо увагу студентів на аномалії – форми прізвищ чоловіків на приголосний та -о, а також на -а/-я (*винахід Дмитра Дибенко; у мого кращого друга й одногрупника Андрія Лебединця; прізвища Назара Гаркуша (зам. Гаркуші) не згадували*). Оформляючи ділову та наукову документацію (заяви, пояснювальні записки), студенти ігнорують правила граматичної стилістики і нагромаджують іменники чоловічого роду в давальному відмінку однини з однаковими закінченнями на зразок: *декану факультету маркетингу, ректору університету, завідувачу відділу*. Поміляються і тоді, коли для вираження міри ознаки предмета чи явища застосовують не притаманні українській мові словоформи (*в самий неочікуваний момент, з не самими присмними враженнями*) або ж поєднують для цього не поєднувані способи й засоби, наявні в українській мові (*висловлюся більш точніше, найбільш оптимальніший варіант виходу, вимоги наступні: подача має бути як можна більш повною*). Нові норми написання афіксодів іншомовного походження тільки усталюються, а тому є порушення і в таких уживаннях: *можна сміливо зарахувати Україну до топ-десяти найкращих країн-лідерів*. Зауважимо, згідно з Українським правописом 2019, частина *топ* з числівниками в українській мові не поєднується [9, с. 49].

Усе ще слабкою нормою в усному і писемному спілкуванні студентів є кличний відмінок: його здебільшого ігнорують. Наприклад, *шановний пан ректор; шановний керівник проєкту; Олег, я з тобою не погоджуюся; Марина Дмитрівна, ми чекаємо в 203 аудиторії; я звертаюся до тебе, автор цього твору*.

Студентська мовотворчість іноді прикро вражає недолугими синтаксичними конструкціями, серед яких можна виділити такі типові порушення:

а) речення з повторенням того самого прийменника або вживання прийменника у словосполученні з нормативним безприймениковим зв'язком: *Найголовніші риси для мене як для менеджера: відповідальність... (зам. найголовнішими рисами для мене як майбутнього менеджера є відповідальність...), готова працювати у неповний робочий день;*

б) речення з порушенням правил граматичного керування та лексичного зв'язку: *Галузь освіти являє собою процес опанування навичками та знаннями, які взаємопов'язані в контексті соціалізації особистості та спрямований на відтворення інтелектуального потенціалу нації;*

в) речення з порушенням узгодження між підметом і присудком: *Шановні пані та панове, деякі з вас, я впевнена, вважає, що людей, які розмовляють українською мовою, досить багато;*

г) задовгі синтаксичні конструкції, що завуальовують думку автора: *Наприкінці ХХ сторіччя з'явилась галузь світового господарства міжнародний ринок освітніх послуг, який включає щорічний обсяг продажів в розмірі кількох десятків*

мільярдів доларів та обсягом споживачів в кілька мільйонів. Натомість варто висловитися так: *Наприкінці ХХ сторіччя з'явилася галузь світового господарства – міжнародний ринок освітніх послуг, щорічний обсяг продажів якого сягає десятків мільярдів доларів та охоплює кілька мільйонів споживачів*.

Аналіз письмових науково-навчальних робіт студентів також показує, що є проблеми, пов'язані з несформованими уміннями і навичками чітко, точно і виразно висловлювати думку. Незнання національних особливостей, притаманних науковому викладу, вплив російської наукової мови [10, с. 165] породжують стереотипність мислення, що виявляється в недоречному нагромадженні штампів, продукуванні мовних покривів: *Цікаво, у якому сенсі тут йде мова? (зам. Цікаво, про що тут йдеться), Текст не несе в собі цікавої інформації (зам. Текст не містить цікавої інформації / Текст малоінформативний / Текст не цікавий для обізнаного читача), На мою думку, наданий текст є невлучним відповідно своєї назви (зам. На мою думку, назва тексту не відповідає його змісту)*.

Невміння точно висловити думку спричинює не лише стилістично невправний зміст, його недолуге синтаксичне оформлення, але й порушення *пунктуаційних норм*. Під впливом мережевого спілкування студенти часто забувають про правила вживання розділових знаків, не надають належного значення пунктуаційному оформленню речень. Через це засвідчуємо в їхній писемній практиці речення із: а) зайвими розділовими знаками (*За змістом, стаття досить стисло сформована через складні речення та наукові терміни; Впровадження іншомовних слів в українську мову не можна називати невірним, або бездумним; В багатьох країнах світу з розвиненими економіками, страхові компанії здатні конкурувати з основними інституційними інвесторами, в першу чергу, з банками; Фемінітиви, як головна проблема в українському словотворенні; Предмет дослідження – використання комерціалізації, як чиннику розвитку науки та освіти в Україні в сучасній умовах глобалізації; Світова практика показує, держави є зацікавленими в розвитку страхування життя як галузі економіки*); б) відсутніми розділовими знаками, коли вони обов'язкові за правилами пунктуації (*Де б вони не працювали чи то помічником впливової людини чи кухарем чи продавцем у продуктовому магазині...; Це авторські прийоми які були використані щоб донести сучасному читачу іронію роботи в офісі*).

Беззаперечно, що культура мови – це усвідомлення значення літературного зразка для розвитку національної культури, а цілісність культури потребує культивування загальноприйнятого літературного стандарту [11, с. 124]. Недосконале володіння літературним стандартом української мови уможливує проникнення суржику в мову студентів. Зневизначають мову здобувача вищої освіти, викликають недовіру до його професіоналізму вислови на зразок *займався кришою, задати питання, прибігнути до абсурду; Берть приклад в успішних людей, переймайте їх сильні сторони, звички, проще кажучи, надихайтесь ними – це зробить вас кращими; Откажіться від паперових рахунків і зайвих чеків; Зелений колір – чи не найбільш зустрічаємий колір у природі*.

Висновки. Виявлені відхилення від норм в усній і писемній практиці студентів-нефілологів засвідчують типовість аномативів, які підлягають оцінці в контексті поняття «слабка норма». Серед причин девіативності мовної поведінки молоді в навчальному середовищі є незнання правил, нехтування приписами, порушення їх у спонтанних комунікативних ситуаціях,

коли ослаблений індивідуальний внутрішній культуромовний контроль. Звичайно, відсутність належної українськомовної практики в повсякденному спілкуванні також ослабляє нормативність професійного спілкування державною мовою.

Перспективами дослідження вважаємо розширення курсів молодіжної комунікації, які варто охоплювати з метою спостереження тенденцій у пунктуаційному оформленні висловлень, у написанні слів разом/окремо, з дефісом тощо.

Література:

1. Єрмоленко С.Я. Сильна і слабка мовна норма. *Літературна норма і мовна практика*. Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. С. 265–269.
2. Єрмоленко С.Я. Норма. *Українська мова : Енциклопедія*. Київ, 2007. С. 438.
3. Апресян Ю.Д. Избранные труды: в 2-х т. Москва : Языки русской культуры, 1995. Т. II. Интегральное описание языка и системная лексикография. С. 598–621.
4. Апресян Ю.Д. Языковые аномалии: типы и функции. *Res Philologica: Филологические исследования* / под ред. Д.С. Лихачева. Москва – Ленинград : Наука, 1990. С. 50–71.
5. Арутюнова Н.Д. Аномалии и язык (к проблеме языковой «картины мира»). *Вопросы языкознания*. 1987. № 3. С. 3–19.
6. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної девіатології. Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2000. 236 с.
7. Попова Т.В. Лингвистика дефектного текста. *Уральский филологический вестник*. 2012. № 3. С. 133–137.
8. Руда О.Г. Комунікативні девіації в умовах українсько-російського білінгвізму. Київ : Інститут української мови НАН України, 2009. 198 с.
9. Український правопис. Київ : Наукова думка, 2019. 391 с.
10. Шульга Т. Типові помилки в наукових роботах студентів. *Культура слова*. 2011. Вип. 74. С. 163–166.
11. Єрмоленко С. Засоби масової комунікації і мовна свідомість сучасного українця. *Культура слова*. 2013. Вип. 79. С. 123–125.

Bybyk S., Tereshchenko S. Culture of the student's scientific expression in the context of the concept of “weak norm”

Summary. The article emphasizes that in the Ukrainian humanities the issues of evaluation of the modern literary norm

will become more and more important. After all, the expansion of the spheres of functioning of the literary language in the last two or three decades and the expansion of the number of speakers who join the Ukrainian-language oral and written communication in the official and semi-official environments is growing. Of course, not all speakers, including pupils, pupils, students, visitors to official institutions and employees in general, have a proper cultural and linguistic basis for the formation of speech.

The analysis of the normatives certified in oral and written practice of students-non-philologists is offered. The focus is on the manifestations of weak norms – spelling, punctuation, grammar and semantic and stylistic. The study allowed us to draw preliminary conclusions about the interaction of extra- and intralingual factors weakening certain norms of the Ukrainian literary language. In some cases, this is due to the presence of options in the language, in others – ignorance of the rules, norms, regulations, disregard for the principles of communication culture in the official sphere.

It is also emphasized such a factor as the lack of proper Ukrainian-language practice in everyday communication, which weakens the normative professional communication in the state language.

It is emphasized that the linguistic analysis of deviant (anomalous) texts-utterances should focus on the following typology of deviations: 1) proper linguistic deviations phonetic-orthoepic, orthographic, punctuation, semantic (violation of synonymous connections of words), grammatical (violation of syntactic connections), stylistic (deviations from the stylistic norms of expression in certain functional conditions, discourses, genres of communication); 2) extralinguistic deviations: logical (deviations from the reflection of the relationships of realities, concepts, phenomena) and ontological (no constructive information).

The perspectives of the research are formulated, which, according to the co-authors, consist in expanding the discourses of youth communication, which should be covered in order to observe trends in punctuation of statements, in writing words together / separately and with a hyphen, etc.

Key words: norm, weak norm, deviation, normative, language culture, surzhik.

Воляннюк І. О.,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови і літератури та методик їх навчання
Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка

ТОПОНІМИ ЯК МАРКЕРИ ПРОСТОРОВОГО КОНТИНУУМУ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА)

Анотація. У статті здійснено лінгвістичний аналіз топонімів у поетичних творах Тараса Шевченка як маркерів просторового континууму. Матеріалом для виконання розвідки послужувало видання «Конкорданція поетичних творів Тараса Шевченка». Авторкою висвітлено трактування поняття *континууму* у лінгвістичній і літературознавчій галузях, визначено, що просторово-часова взаємодія (інакше – континуум) – основа логічної організації текстів будь-якого функціонального стилю. Топоніми і є тими лексичними одиницями, за допомогою яких вибудовується локалізація подій у тексті. Вивчення топонімів як маркерів просторового континууму поезії Т. Шевченка має важливе практичне і теоретичне значення для здійснення цілісного лінгвістичного аналізу художніх текстів, а також студіювання творчості Кобзаря.

Художня мова поезії Т. Шевченка багата на власні назви, які існують не самі по собі, а несуть значне художнє, ідейне, змістове навантаження. Онімний простір поетичних творів Т. Шевченка є досить розгорнутим, цікавим і різноплановим. У розвідці подано кількісну характеристику топонімів різних груп, визначено функції географічних назв, які представлені у віршах Кобзаря на різних рівнях: від макро– до мікротопонімії. Так, макротопоніми виконують переважно хронотопну функцію та виступають засобом стилізації художнього твору. Головними функціями ойконімів є номінативна, локалізаційна та конкретно-географічна, а мікротопонімів – номінативна та експресивна. Більшість топонімів: *Україна, Київ, Канів, Почаїв, Дніпро, Москва, Кос-Арал* – є маркерами реального простору, який легко сприймають читачі. Ойконіми *Батурич, Берестечко, Запорожжя*, макротопоніми *Візантія, Єгипет, Ватикан, Бессарабія* тощо переносять читача в минуле, свідками подій якого не могли бути ні Т. Шевченко, ні адресати його віршів. Відповідно, ці оніми сприймаються як уявний світ. Отже, просторовий континуум поетичних творів Тараса Шевченка, на нашу думку, найчастіше можна кваліфікувати як об'єктивний простір, рідше як художній.

Ключові слова: континуум, час, простір, топонім, функційні особливості, поетичний твір.

Постановка проблеми. Термін *континуум* уведено в науковий обіг у другій половині ХХ століття. Саме в цей час розвиваються такі галузі мовознавства, як когнітивна лінгвістика, функціональна лінгвістика, лінгвістика тексту, комунікативна лінгвістика тощо, які послуговуються цим терміном. Яке ж значення закріплене за поняттям *континууму*? Лінгвістика тексту, зокрема, трактує його як «категорію тексту, зумовлену просторово-часовою взаємодією його породження і сприйняття» [1, с. 176]. Т. Щенко зазначає, що «час і простір – універсальні категорії матеріального світу. Без них текст як відображення фрагмента реальної дійсності і певної ситуації спілкування

існувати не може» [1, с. 176]. Ф. Бацевич, фахівець у галузі комунікативної лінгвістики, визначає *континуум* як категорію дискурсу, «зумовлену просторово-часовою взаємодією його породження і сприйняття, а також подвійної динаміки інформації» [2, с. 347].

Назване поняття активно функціонує й у літературознавстві, оскільки забезпечує логічну організацію текстів. У працях дослідників літератури в такому ж значенні частіше вживається термін *хронотоп*. Хронотоп – «це взаємозв'язок часових і просторових характеристик зображених у художньому творі явищ. Час у художньому світі (творі) постає як багатовимірна категорія, в якій розрізняють фабульно-сюжетний час і оповідально-розповідний (нараційний) час. У такий спосіб виявляють розбіжність між тим, коли згадані, описані події відбулись і коли про них повідомив оповідач або розповідач як свідок і учасник цих подій чи тільки інформатор, який певним чином довідався про них <...> Характер і особливості хронотопу залежать від родо-жанрової структури твору, невіддільні від його суб'єктивної системи і є важливим чинником стильової визначеності художнього твору» [3].

Вивчення топонімів як маркерів просторового континууму поезії Т. Шевченка, на нашу думку, має важливе практичне значення для здійснення цілісного лінгвістичного аналізу художнього тексту, а також і теоретичне – для студіювання творчості Кобзаря.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження просторово-часового континууму (хронотопу) поетичних творів Т. Шевченка висвітлено в розвідці Н. Лисюк [4, с. 651–654]. Авторка зазначає: «Хронотоп поезії Шевченка – художній образ часово-просторового континууму, наповненого вибраними об'єктами як природного, так і рукотворного походження, заселеного людьми ...» [4, с. 651]. Аналізу антропонімів у поетичних творах Т. Шевченка присвячена стаття В. Чабаненка, дослідження топоніміки України у творчості Кобзаря частково здійснено М. Фененком і Д. Бучком. Отже, поетична спадщина Т. Шевченка з погляду функціонування у ній власних назв, зокрема топонімів, залишається нині маловивченою, що й зумовлює актуальність нашої розвідки.

Метою статті є здійснення лінгвістичного аналізу топонімів у поетичних творах Т. Шевченка на різних рівнях (від макро– до мікротопонімії), кількісної характеристики різних груп топонімів, визначення функцій географічних назв як маркерів просторового континууму.

Для реалізації мети вважаємо за необхідне виконати такі завдання:

- 1) опрацювати перший і другий томи «Конкорданції поетичних творів Тараса Шевченка»;
- 2) здійснити кількісну характеристику різних груп топонімів;

3) з'ясувати функції географічних назв у поезії Кобзаря.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, просторовий континуум як текстова категорія може реалізовуватися за допомогою лексичних елементів із семантикою місця. Наприклад:

«1) слова, семантичним змістом яких є просторові координати: *верх, низ, бік, поверхня, центр, праворуч, ліворуч, місце* тощо;

2) лексичні одиниці, що є назвами обмеженого простору: *дорога, шосе, майдан, галявина, поле, бульвар, парк, поле, гай, ліс;*

3) приємники просторового значення: *під, над, біля, в, при, навколо;*

4) топоніми: *Карпати, Вовчі Гори, Дунай, Запоріжжя, Конка, Донецьк;*

5) екзотизми: *сакля, аул, махараджа, тореадор, сарі, барбекю;*

6) власні назви, що є культурно-етнічними маркерами певної країни: *Шевченко, Котляревський, Скворода, Пушкін, Достоевський, Гаšek* тощо;

7) назви просторових меж: *край, межа, горизонт, обрій*» [1, с. 181].

Поезія ж, як зауважують дослідники віршового мовлення [5, с. 127], – це явище емоційно-естетичного освоєння світу, система, яка існує сама собою й характеризується законами внутрішнього розвитку, тенденціями заміни традиційного новаторським, постійним оновленням поетичних формул, взаємодією усталеного загально-поетичного та індивідуально-авторського в стилістичних засобах української мови [6, с. 324]. Поетоніми (літературно-художні оніми) виконують у творі характеризуючу, стилістичну, ідеологічну й інші функції [7, с. 113–114]. Саме топоніми є найбільш очевидним і чітким засобом локалізації місця дії у творі та мають конкретне емоційно-експресивне навантаження. Водночас географічні назви – це невід'ємна частина лексичного фонду мови. Ойконіми, зокрема, безпосередньо пов'язані з життям людей, мають здатність передаватися без значних структурних змін від одного покоління до другого, зберігають у собі пам'ять про найдавніші народи, що заселяли певну територію, є одним із найважливіших класів топонімії загалом. Вони є живим свідком, голосом минулого, одним із найцінніших, неповторних, унікальних джерел історії, географії, етнографії і, найголовніше, – лінгвістики. У кожному з них – думка, образ, частина світогляду, а найчастіше – бажання виділити той чи інший об'єкт із безлічі подібних [8, с. 3].

Художня мова поезій Шевченка багата на власні назви, які існують не самі по собі, а несуть значне художнє, ідейне, змістове навантаження. Завдяки їм текст набуває художньої виразності, мальовничості, образності, емоційної сили. Вживання онімів – це доволі зручний і стислий спосіб передачі насиченої інформації, яка втрачає свою цінність і своє багатство у разі спроби трансформувати її іншими способами. Усвідомлення ролі онімів дає змогу повніше відтворити в уяві картини життя українського народу, змальовані письменником, встановити зв'язок між ними, зрозуміти авторську позицію, ставлення до зображуваних подій.

Онімний простір поетичних творів Т. Шевченка є досить розгорнутим, цікавим і різноплановим. Поет зв'язує воедино давнє й сьогоденне, свою Вітчизну з близькими й далекими землями.

Дослідження функційних особливостей топонімів у поетичних творах Т. Шевченка нами здійснено на основі опрацювання першого і другого томів «Конкорданції поетичних творів Тараса Шевченка» [9] та збірки «Кобзар» [10].

З-поміж географічних назв, зафіксованих на сторінках видання «Конкорданції...», можна виокремити такі групи:

– *макротопоніми* (Візантія, Бессарабія, Ватикан, Єгипет, Україна, Польща, Русь...);

– *хороніми* (Волинь, Волощина, Запорозжя, Московщина, Полісся, Кубань);

– *інсулонім* (Кос-Арал);

– *гідроніми* (Дніпро, Дністер, Дунай, Дон, Іква);

– *мікротопоніми* (Боровиків хутір, Ливанське поле, Холодний Яр);

– *ойконіми* (Батурич, Бендери, Берестечко, Вільшана, Канів, Київ, Почаїв, Путивль, Чигирин...).

Така кількість географічних назв допомагає читачеві чітко уявити місце розгортання подій, тобто, найчастіше названі групи топонімів виконують номінативну, локалізаційну та конкретно-географічну функції.

Найбільш частотним за вживанням у поетичних творах автора (265 разів) є макротопонім *Україна* (*Вкраїна*): «Давно колись це діялось / У нас на *Вкраїні*...» [10, с. 76]; «Подивлюсь тепер на матір, на свою *Вкраїну*...» [10, с. 101]; «І ніби сам перелечу / Хоч на годину на *Вкраїну*, / На неї гляну, подивлюсь...» [10, с. 186] і т.п. Це ще раз доводить, що тема України займає провідне місце в творчості Т.Г. Шевченка: «...похोвайте / Мене на могилі, / На *Вкраїні* милій, / Щоб лани широкополі, / І Дніпро, і кручі / Було видно, було чути, / Як реве ревучий», — писав поет у «Заповіті». Крім цього, на нашу думку, в такий спосіб автор робить гнівний виклик проти загальноприйнятої в ті часи назви *Малоросія*.

На другому місці за частотністю вживання стоїть ойконім *Київ* (51 фіксація). Він поєднується з епітетами *великий, прекрасний, золотоголовий, святий*: «*Святий Київ* наш великий...» тощо. Ця лексема виступає переважно як засіб локалізації місця події. Автор підкреслює, що саме Київ є центром культурного, освітнього, релігійного та політичного життя. Наприклад: «Піду помолюся / Усім святим у *Києві*, / Та й знову вернуся» [10, с. 139] або ж «У *Києві* на Подолі / Козаки гуляють» [10, с. 178]; «До чорта в гості! / Чуєш! Чуєш! У *Києві* всі дзвони дзвонять. / Чи бачиш, он огонь горить...» [10, с. 202].

Ойконім *Москва* у різних морфологічних варіантах вживається 26 разів, при цьому характеризується негативним емоційним забарвленням. Так, у посланні «І мертвим, і живим...» читаємо: «Раби, подножки, грязь *Москви*, Варшавське сміття – ваші пани...». Долі обезчещених дівчат-українок теж пов'язані з Москвою: «За тихим Дунаєм; А може, вже в *Московиціні* другу кохає...» [10, с. 24] або ж «...Жартуючи кине; Піде в свою *Московицину*, А дівчина гине...» [10, с. 23] тощо.

Інші топоніми Т. Шевченка вживає значно рідше. Попри це, кожен із них, окрім основної, номінативно-локалізаційної, виконує ще й певну символічну функцію. Так, ойконіми *Батурич, Берестечко, Чигирин* сприймаються читачем як символи трагедії та народної звитяги: «Я була ще недолітком, / Як *Батурич* славний / Москва вночі запалила...»; «Й зотліла у хаті, / Бо нікому в *Батурині* / Було поховати...» [10, с. 129]; «Гетьмани, гетьмани, якби то ви встали, / Встали, подивились на той *Чигирин*, / Що ви будували...», «Та й що з того, що згадаєш? / Згадаєш – заплачеш. / Ну, хоч глянем на той *Чигирин*, / Колись-то козачий...», «І смеркалося, а в *Чигирині*, / Як у домовині, / Сумно-сумно» [10, с. 49]; «Круг містечка *Берестечка* / На чотири милі / Мене славні запорожці / Своім трупом вкрили» [10, с. 214].

Гідронім *Дніпро* поет також доволі часто використовує у своїх поетичних творах (76 фіксацій різних граматичних форм). Найчастіше цей онім виконує конкретно-географічну функцію: «...Неначе над *Дніпром* широким, В гаю – предвіч-

ному гаю, Поставлю хаточку... *Дніпро*, Україну згадаєм, Веселі селища в гаях, Могили-гори на степах – І веселенько заспіваєм» [10, с. 292]. Він входить до складу:

а) порівнянь: «*Дніпро* берег рие-рие, Мов козак той зажурився, Що без долі, без родини Та без вірної дружини»;

б) уособлень: «А долі сивий наш Козак *Дніпро* з лугами виграває»; «оставсь би сиротою З святими горами *Дніпро*...»;

в) звертань «Ой, *Дніпре* мій, *Дніпре*...».

Названий гідронім найчастіше поєднується зі словами *батько, козак, сирота, сивий, друже*, нерідко супроводжується епітетами *дужий, широкий, святий* тощо.

Інсулонім *Кос-Арал* переносить читача на Аральське море. Спогади автора про острів автобіографічні: «Уже й гуляю / По цім Аралу; і пишу. / Віршю нищечком, грішу» [10, с. 197]; «Прощай, убогий *Кос-Арале*. Нудьгу закліваю мою Ти розважав-таки два літа. Спасибі, друже».

Мікротопонім *Ливанське поле* поет уводить у порівняльний зворот: «Мов кедр серед поля / *Ливанського*, у кайданах / Став Гус перед ними!» (поема «Єретик») [10, с. 118]. Силу духу, незламність Яна Гуса Шевченко передає експресивно-порівнянням із вічнозеленим могутнім деревом. Онім *Боровиків хутір* виконує локалізаційну функцію у творі «Гупалівщина»: «Догнав своїх. *Боровиків* / Вже *хутір* минають.» [10, с. 58]. Мікротопонім *Холодний Яр* вжито поетом в однойменному вірші. Експресію трагічних подій періоду Гайдамаччини, тривоги та суму автора через те, що його сучасники пасивні, а до Яру «...вже ... / І стежки малої / Не осталося» [10, с. 147] підкреслюють атрибутивні компоненти *глибокий, страшний (Яр)*.

Висновки. Здійснений нами аналіз функційних особливостей топонімів у поезії Т. Шевченка свідчить про те, що географічні назви представлені в них на різних рівнях: від макро– до мікротопонімії. Макротопоніми виконують переважно хроно-топну функцію та виступають засобом стилізації художнього твору. Головними функціями ойконімів є номінативна, локалізаційна та конкретно-географічна, а мікротопонімів – номінативна, локалізаційна та експресивна. Більшість топонімів: *Україна, Київ, Канів, Почаїв, Дніпро, Москва, Кос-Арал* – маркери реального простору, який легко сприймається читачами. Ці місця безпосередньо пов'язані з долею самого поета. Ойконіми *Батурын, Берестечко, Запорожжя*, макротопоніми *Візантія, Єгипет, Ватикан, Бессарабія* тощо переносять читача в минуле, свідками подій якого не міг бути ні сам Т. Шевченко, ні адресати його віршів. Відповідно, ці оніми сприймаються як уявний світ. Отже, просторовий континуум поетичних творів Тараса Шевченка, на нашу думку, найчастіше можна кваліфікувати як об'єктивний простір, рідше як художній.

У нашій розвідці проаналізовано лише частину географічних назв, які функціонують у віршах Т. Шевченка. На сторінках поетичних збірок автора – низка інших онімів різних класів, які є маркерами українства та просторово-часового континууму. Цей матеріал слугуватиме перспективою подальших досліджень.

Література:

1. Єщенко Т.А. Лінгвістичний аналіз тексту. Київ, 2009. 264 с.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ, 2009. 376 с.

3. Словник літературознавчих термінів. URL: <https://ukrlit.net/info/dict/2bkb0.html>
4. Шевченківська енциклопедія : в 6-ти т. Т. 6. С. 651–654. URL: <https://www.academia.edu/32204207>
5. Ричагівська Ю.С. Стилістичні особливості повторів у поетичному мовленні. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2012. Вип. 22. С. 126–131.
6. Загнітко А.П. Сучасні лінгвістичні теорії. Донецьк, 2006. 335 с.
7. Бучко Д., Ткачова Н. Словник української ономастичної термінології. Харків, 2012. 256 с.
8. Стрижак О.С. Про що розповідають географічні назви. Сліди народів на карті УРСР. Київ, 1967. 127 с.
9. Конкорданція поетичних творів Тараса Шевченка : у 4 т. / ред. й упор. О. Ільницького, Ю. Гавриша. Едмонтон-Торонто (Канада), 2001.
10. Шевченко Т. Кобзар. Київ, 2001. 344 с.

Volianiuk I. Toponyms as markers of the spatial continuum

Summary. The article provides a linguistic analysis of toponyms as markers of the spatial continuum in Taras Shevchenko's poetic works. The material for the reconnaissance was the publication "Concordance of Taras Shevchenko's Poetic Works" (vols. 1, 2). The author highlights the interpretation of the concept of continuum in the linguistic and literary fields; determined that the spatio-temporal interaction (otherwise – the continuum) is the basis of the logical organization of texts of any functional style. Toponyms are the lexical units providing the localization of events in the text is built. The study of toponyms as markers of the spatial continuum of Taras Shevchenko's poetry is of great practical and theoretical importance for the implementation of a holistic linguistic analysis of literary texts, while studying the work of Kobzar.

The artistic language of Taras Shevchenko's poems is rich in proper names, which do not exist in themselves, but carry a significant artistic, ideological, semantic load. The onym space of T. Shevchenko's poetic works is quite detailed, interesting and diverse. The research presents a quantitative description of toponyms of different groups, identifies the functions of geographical names, which are presented in the poems of Kobzar at different levels: from macro– to microtoponymy. Thus, macrotoponyms perform mainly a chronotopic function and act as a means of stylization of a work of art. The main functions of oikonyms are nominative, localization and specific-geographical, and microtoponyms – nominative and expressive. Most toponyms (Ukraine, Kyiv, Kaniv, Pochaiv, Dnipro, Moscow, Kos-Aral) are markers of real space that is easily perceived by readers. The oikonyms Baturyn, Berestechko, Zaporizhia, the macrotoponyms Byzantium, Egypt, the Vatican, Bessarabia, etc. transport the reader to the events of the past, which neither T. Shevchenko himself nor the addressees of his poems could witness. Accordingly, these onyms are perceived as an imaginary world. Thus, the spatial continuum of Taras Shevchenko's poetic works, in our opinion, can often be qualified as an objective space, less often as an artistic one.

Key words: continuum, time, space, toponym, functional features, poetic work.

Горенко В. М.,

аспірантка кафедри української мови

літературно-мовного факультету імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

СКЛАДОВІ ЛІНГВОКОНЦЕПТИ ПРОСТІР, МІСЦЕ, ЧАС У ЛІНГВОМЕНТАЛЬНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СВІТУ ПОЕТИКИ І. ПЕРЕПЕЛЯКА

Анотація. У статті висвітлюються лінгвоконцепти ПРОСТІР, МІСЦЕ, ЧАС у лінгвоментальній інтерпретації світу поезики Івана Перепеляка. Розглядається, що основними компонентами лінгвоментальної структури концепту СВІТ поет вибирає зазначені концепти, які виконують різні смислові моделі крізь призму мовомисленнєвих образів. Детально висвітлюється когніотип ПРОСТІР, що в художній семантиці вербалізується через макрообраз України, яка у віршах, поемах, сонетах містить узагальнені й асоціативні образи, місце знаходження та часового виміру. Зазначається, що лінгвальне вираження часу репрезентовано автором парадигмою слів – «рік», «місяць», «день», «ніч», «пора», «вічність», «минуле», «майбутнє», «дитинство», «юність», «рано», «пізно», «початок», «кінець». Згадується, що в поезіях митець органічно поєднує концепт ЧАС із компонентами «весна», «осінь» на позначення антитектичних настроєвих відтінків у житті людини. Зазначається, що часові уявлення у творах І. Перепеляка часто пов'язуються з місцезнаходженням та перебуванням ліричного героя в різних куточках світу – на чужині, в рідному селі, на лоні природи серед яскравих історичних подій у житті українського народу. Зазначається, що концепт МІСЦЕ пов'язаний із багатьма антропонімами, гідронімами, хоронімами, які вражають читача бездоганними знаннями І. Перепеляка з історії та географії. Аналізуючи ряд поезій, ми побачили, як складові лінгвоконцепти ПРОСТІР – МІСЦЕ – ЧАС набувають нових художньо-семантичних наповнень: БОРОТЬБА, ВИЗВОЛЕННЯ, КОХАННЯ, ПОЧУТТЯ, ЖИТТЯ, МИНУЛЕ, МАЙБУТНЄ. Зазначається, що характерною ознакою лінгвоментальної інтерпретації часопросторових наповнень тісно пов'язані з місцем події, перебуванням поета, тому вічність і безмежність указаних парадигм органічно асоціюються з перетвореннями в природі і душевному стані митця. Зазначається, що мовний образ ПРОСТОРИ, МІСЦЯ, ЧАСУ в художніх полотнах І. Перепеляка яскраво вибарвлюється власне авторським поетичним ідіостилем.

Ключові слова: лінгвоконцепт, простір, місце, час, когніотип, вербалізація, інтерпретація.

Постановка проблеми. Творчість Івана Перепеляка є нині малодослідженою, тому становить значний інтерес для мовознавців. Когніотип СВІТ має базовий характер у мовомисленні Івана Михайловича. У мовотворчості поета він представлений лінгвоконцептами ПРОСТІР, МІСЦЕ, ЧАС. Споглядання просторових реалій переростає в авторське осмислення безмежності світу, його нескінченності певної окресленості, породжує поетичні інтерпретації про вічність і минулість буття. У статті виявлено, як саме автор використовує зазначені лінгвоконцепти та яким чином вони корелюють із когніотипом СВІТ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постать Івана Михайловича Перепеляка нині є маловивченою в плані епохи та літературно-художнього процесу, тому становить великий інтерес для багатьох шанувальників його різнопланової постаті. Життя і творчість поета досліджував у свій час відомий нам літературний критик, доктор філологічних наук, професор кафедри журналістики Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Ігор Михайлин. Для дослідника Іван Перепеляк – це нащадок видатного філософа Григорія Сковороди, який став для поета прикладом та втіленням мудрості сприйняття навколишнього світу. Досліджуючи мовотворчість Івана Михайловича, простежуємо схожість його філософських поглядів із поглядами видатного філософа.

Мета статті. Літературна спадщина поета відрізняється різножанровістю віршів та поем. Тому, аналізуючи твори митця, ми дослідили, як лінгвоконцепти ПРОСТІР, МІСЦЕ ТА ЧАС співвідносяться з концептом СВІТ.

Виклад основного матеріалу. Для поета Івана Перепеляка стихія водного простору набуває структуровану та багатшарову цілісність мовних образів річки, моря, океану, тому що вони є близькими автору з його життєвого досвіду: наприклад, створюючи свою «Кубинську поему» [2, с. 85], присвячену пам'яті Ернесто Че Гевари, Іван Перепеляк мав на меті подати читачеві просторові, масштабні, морські замальовки побаченого під час перебування на військовій службі: «*иторм у Карибському морі...*», «*море розводить плечима, / круто здимаючи груди...*», «*море двигить огромом, / глянеш – підкошує ноги*». І. Перепеляк тяжіє до акцентованого використання ключових концептів ВОДА – РІЧКА: «*біжить вода*» [2, с. 551], «*у воді мій перстень*» [2, с. 76], «*пругка вода*» [2, с. 551], «*туман-вода*» [3, с. 121], «*снігова вода*» [3, с. 122], «*зоринь-вода*» [3, с. 124].

Зосереджуючись на багатогранній і невичерпній просторовості та аналізуючи авторську інтерпретацію цієї категорії, можна стверджувати про романтичність концептів ВОДА – МОРЕ, що є прямим віддзеркаленням плинності нашого життя, буття кожної свідомої людини, світу з незбагненними таємницями живої природи: «*за тридев'ять морів*» [2, с. 69], «*сніжені моря*» [2, с. 69], «*у морі човни чужі*» [2, с. 72]. Органічно метафоризує автор парадигму «*вода-море-хвиля*»: «*чорні хвилі дибки звідусюди*» [2, с. 77]; «*співуча хвиля напливе*» [2, с. 79]; «*і хвиля сонячно-прозора / Дасть трохи світла і мені*» [2, с. 79].

Визначальним у творчості Івана Перепеляка є створення художньо-семантичної площини ПОВІТРЯ – НЕБО – ДАЛЕЧІНЬ (ГОРА), що спрямована на утвердження ідеї волі, розквітості, особливого відчуття власного світу в собі, прагнення сво-

боди, духовної незалежності. Родзинкою цієї концептуалізації можна назвати такі художні означення «*сонячно-небесний знак пернача*», «*акварельно-чистий*». Нерідко концепт НЕБО персоніфікується у низці поезій: «*небо впало*» [2, с. 77], «*як небо прихилилося*» [2, с. 129], «*як небо схмарніє*» [2, с. 132].

У мовно-поетичному просторі образ неба є симбіозом між мінливим світом, думкою і власним душевним самозаглибленням героїв. Іван Перепеляк у більшості віршів образно узагальнює думки і почуття, що реалізуються навколо істини про єдність реального і вигаданого, землі і космосу, людини і довкілля. Тому важливо для читача помітити суперечливий зв'язок мікро- і макросвіту, моделювати різні аспекти взаємозв'язку об'єкта і суб'єкта, адже так важливо аналізувати поетів світ у відзеркаленні його поетичного мовосвіту крізь призму архетипного концепту НЕБО. Варто зауважити на репрезентації мовного образу неба (небес), що означають конкретне або абстрактне місце. Це чітко помічаємо в низці обставин: «*небом котяться хвилі, немов в океані, / Він випроста думки твої до неба*» [2, с. 281]; «*На вечірнім небі літо / Малює блискавками сни*» [2, с. 397]; «*вода далеко відпливає / Під небом голубим високих днів*» [2, с. 551]; «*нема мені в небі виправдання*» [2, с. 576].

Як бачимо, Іван Перепеляк інколи тяжіє до акцентованого використання ключових просторових концептів, які репрезентують у низці художньо-поетичних ситуацій. Митець показує простір водний, морський, небесний, безкрайній і прагне передавати їх образно крізь призму явищ природи, автобіографічних спогадів, людських мрій та сподівань.

Аналізуючи лінгвоментальну інтерпретацію СВІТУ у творах Івана Перепеляка, ми дослідили концептуальність образу ЗЕМЛІ в її багатовекторному зображенні. Необхідно розглянути цей концепт у контексті мовно-поетичної репрезентації виміру духовно-символічних об'єктів – земля – батьківщина – ліс – степ – гори – долини – історія – буття – природа тощо. Важливо уявляти образ землі з багатьох сторін: місце, де можна знайти захист, притулок, радість життя; місце, заселене людьми, які мають свій побут, звичаї, традиції, віросповідання; класичне місце, де розгортаються певні історичні події в реальному та ідеальному висвітленні; місце, де поєднуються особиста доля митця із долею народу. У творчості Івана Перепеляка символічний образ ЗЕМЛІ спрямований на утвердження ідеї любові до батьківщини, рідної домівки, місць, де пройшли незабутні дитячі та юнацькі роки: «*Любов-невольницю до рідної землі / У золото-срібло я переливаюю*» [2, с. 44]; «*В тіні меча спинивсь він одиноко / На батьківській землі, як у вигнанні*» [2, с. 45]; «*На березі чужому. Ув імлі / Моя сховалась білостінна хата... / Знайшов я грудку рідної землі...*» [2, с. 71]. Не важко помітити, що Перепеляків концепт ЗЕМЛЯ ніби знаходиться в опозиції до символу НЕБО, але згідно з основними ідеями такого підходу художник слова репрезентує концептуальну органічну модель світу, до якого входять елементи простору, часової організації, географічне розташування, риси характеру людини. Тому нерідко земля виступає як самостійне явище, живий образ, «олюднений» простір. Можна побачити авторське використання вербальних формул «*чужа земля*», «*інший світ*», «*вся земля*», що передають усеохопний характер його погляду, є готовими образними засобами-моделями: «*А ти не віриш: то земля чужа!*» [2, с. 70]; «*На землю стривожено пада / беззоряна ніч морська*» [2, с. 72]; «*В чужій землі померти невтямки*» [2, с. 73].

Висока насиченість використання семантичних сфер СТЕП, ПОЛЕ, ОБРІЙ, ЛУКИ пояснюється баченням автора як місць усамітнення, описовості, устремління. СТЕП: «*безсмертний степ, як материнська пісня*» [4, с. 116]; «*любив степи, спішив у Оболонь, / Де його муза, вдягнута в огонь*» [4, с. 129]. ПОЛЕ: «*Це поле сумнооке – даль полинна...*» [4, с. 57]; «*Й подамся в жнивне поле навпростець, / Щоб там із піснею хліба косити!*» [4, с. 120]. ОБРІЙ: «*Осінній обрій тане з кожним днем*» [4, с. 157]; «*Душа ж незвечоріла – лебедіє! / Знов квітом сподівання багатіє, / На обрії поспіша, у вир весни*» [4, с. 256]. ЛУКИ: «*Зів'яли трави на лугах... І золото журби / Прозорим листям обліта на річку голубу...*» [4, с. 127]; «*Здригаючись, коли гарячий вітер повіє різнотрав'ям із лугів*» [4, с. 140].

Ми чітко бачимо, як у поезії вербалізуються інші семантичні площини: БЕРЕГ, САД, ГАЙ: «*Я стою на березі тропічній*» [4, с. 36]; «*О доле, потерти це – закликаю, / Ген берег твій на овиді сльози!*» [4, с. 38]. САД: «*Кличе в сад багатий дзвоном яблук літо*» [4, с. 58]; «*Згадаю сад у білому вбранні - / Що цвів колись, тепер стоїть в задумі*» [4, с. 261]. ГАЙ: «*Мені диво це відкрилось над Сулою: / У багрянець одягалися гай*» [4, с. 249]; «*Там уже, о мила, не збагнути, / Висох до коріння зелен-гай*» [4, с. 299].

Концепт ЧАС – багатозначна лексема, тому важливо сприймати цю категорію, філософськи осмислюючи індивідуально авторські уявлення, що дає змогу розглядати його «як концепт світобачення, наскрізний образ, значущий для світобачення національно-культурної картини світу» [1, с. 15].

У процесі дослідження мовотворчого полотна І. Перепеляка ми звернули увагу на авторські часові виміри явищ, подій, роздумів, мрій, станів та інших форм буття. Важливо знати в процесі аналізу будь-якої поезії лінгвальне вираження часу, що репрезентовано його одиницями: «*минуле – сьогодні – майбутнє*», «*початок – кінець*», «*вік – століття – рік – місяць – день – ніч – ранок – вечір – година – хвилина – секунда – мить*» тощо. У своєму мовно-художньому хронотопі Іван Перепеляк активно звертається до часових континуумів «*вік – століття – роки*»: «*Мені було потрібно вік прожити*» [2, с. 111]; «*Що сто віків лежить біля порога*» [2, с. 116]; «*Відав землі по краплі цілий вік*» [2, с. 260]; «*Крізь хащі пробиваючись віків, / Несла свою раїну Україна*» [3, с. 104]; «*Століття ж, перевищивши ліміт, кладуть нові надії у колиску*» [2, с. 299]; «*Любов моя в «Народженні Венери», / Яка здолає далечинь століть!*» [3, с. 294]; «*Був рік якраз отой після війни*» [2, с. 261].

У художній свідомості І. Перепеляка час має зміст певного образу і має відповідні характеристики та властивості, розчленовані на частини та структурні складові частини. Погодьмося, що пори року є для кожного митця по-своєму цікавими і значущими, тому поет так майстерно репрезентує ці часові відрізки. Маємо на меті продемонструвати, як майстер слова використовує концепти ВЕСНА, ЛІТО, ОСІНЬ, ЗИМА та їх граматичні категорії (прикметники, дієслова, дієприслівники, прислівники) у творчому доробку.

ВЕСНА: «*Допоки весна, що закоханий душу лоскоче*» [2, с. 132]; «*Весна гостюватиме зупинилась в селі*» [2, с. 262]; «*І слова небуденні звучать / Про весну й посівну*» [2, с. 279]. Поет майстерно конкретизує цю чудову пору року через парадигму слів – «*березень*», «*квітень*», «*травень*»: «*Ти мій хлопче, мій березню, а були ж ми упарі, зеленочубий мій березню*» [3, с. 154]; «*Поки соловейко тьохкає із квітня; Справляє*

квітень іменини / Квітень..., / Не минувши мого / Щастя, / Надію світлу в серці породив [3, с. 128]; *«Травневу радість не забудь мені, / Пташині щибети і перші квіти»* [3, с. 132]; *«А зараз із Травневого параду / Худчій, хатай валізи і плаща»* [3, с. 272]; ЛІТО: *«А на вечірнім небі літо малює блискавками сні»* [3, с. 127]; *«У далечині медами котить літо»* [3, с. 551]. Маємо приклади конкретного вживання місяців літньої пори: *«Гей, червене поле, / Смуток одведи»* [3, с. 124]; *«Одгуляв на луках/ Липень»* [3, с. 142]; *«У серпневу у затоку / Повагом забрів»* [3, с. 142]; *«Серпень плодоріддям всі гілки обсіпав»* [3, с. 137]. ОСІНЬ: *«На обрії, де осінь гне тополлю»* [2, с. 28]; *«Прийди до мене, осінь нещаслива»* [2, с. 193]; *«Та чомусь усе більше осінь жеду»* [2, с. 273]. Цікаво, що І. Перепеляк нерідко звертається до цієї пори року, бо народився він восени в листопаді і створив низку творів, перебуваючи в похилому (осінньому) віці: *«Я народився в листопаді / У той же день робота закінчилася у полі»* [2, с. 250]; *«Несподівано: / ну, справді, як весною, / Заспівали в листопаді солов'ї»* [3, с. 501]. ЗИМА: *«Зима! На обрії клени / Загрузли у сніжній пустелі»* [3, с. 152]; *«Раптовий сніг далекої зими / Із пам'яті не забулю ніколи»* [2, с. 151]. Автор репрезентує у зимовий часовий континуум такі складники: *«Ковтає холодні версти / Посічена січнем імла, Тепла не жди! Січневі небеса / На стежку накликають веремію»* [3, с. 152]; *«Стерплю твої докір і безжурний сміх, / І холоди лютневої завії»* [3, с. 476].

Іноді поет художньо осмислює не лише реальну пору року, а як ірреальний стан людського буття. Маємо такі приклади з поезії *«Ще учора говорилося: / Нівроку... І хоча ще осінь котить жартом, / Думається: - Як же все в житті?; Вчора ж маєвом ціли зеленим, / А сьогодні – в сріблінні дуби; Та невже, – питаю, – в ліс приходять осінь? / А мені ж тебе так хочеться любити!»*. Можна помітити у мовомисленні митця поєднання двох часових концептів: *«Вічне джерело, / Що влітку / Струменіло по кроні, / Зимую не замерзало / Й напувало всіх нас / Живою водою»* [2, с. 297]; *«Нагріє душу – Обдихає зима, / А там, дивися, повесніє вітер»* [3, с. 167].

Домінантою у трактуванні художнього часу І. Перепеляка є традиційні фрагменти доби *«день і ніч»*, хоча часовими відрізками вважаються інші категорії *«ранок, вечір, полудень тощо»*. Характеризуючи мовно-художню репрезентацію часових вимірів, варто наголосити на сукупності їхніх характеристик – змістових, структурних, загальномовних, ідіостильових. Для поета ці поняття відіграють антитектичні настроєві відтінки, індивідуально-авторські уявлення, почуття, сприйняття феномена світобачення. Наведемо ряд прикладів, де поет прагне репрезентувати ці традиційні часові відрізки: ДЕНЬ: *«Україно! / У твоїй день погожий / Щастя нам судилося одне»* [2, с. 37]; *«Тоді в козацькі дні давноминулі / ...брами відмикали...»* [2, с. 32]; *«Тоді їй так скажу над морем: / – Свої ти знала кращі дні»* [2, с. 79]. Майстер слова опозиційно малює символічний образ ночі крізь призму художньо-сислової парадигми НІЧ – ТЕМРЯВА – СМУТОК – ПЕЧАЛЬ – ХОЛОД – САМОТНІСТЬ тощо. Читачі відчують, як ця настроєвість виражає стан ліричного героя: *«Тулюсь до вогнища, / Від ночі одвернувшись»* [2, с. 28]; *«На землю стривожено пада / Беззоряна ніч морська»* [2, с. 72]; *«Так зимно у палкій тропічній ночі»* [2, с. 74].

Для вербалізації відрізків доби поет у своїй мовотворчості нерідко використовує смислові парадигми: РАНОК – ПОЛУДЕНЬ – ВЕЧІР тощо. Варто зазначити, що ці поняття характеризу-

ються метафоризацією, епітетизацією, індивідуально-авторським осмисленням, побудовою різних граматичних форм: *«У борозні лягли сточити дні, / Ночі вколосали вільгу тишу / Я до ранку задаю мить, / Щоб збагнути високосний спокій»* [2, с. 385]; *«Вечір підійма крило вишневе, / Кида срібло на твої сліди»* [2, с. 265].

Поєднуючи пейзажні, громадянські та інтимні мотиви І. Перепеляк репрезентує слова: *учора, сьогодні, завтра* з метою їх органічного поєднання з часовим виміром доби: *«Де вперше я збагнув учора / Свою любов і смуток свій»* [2, с. 83]. *«Скажу сьогодні без гордині. / Себе пізнав я в тім хлопчині»* [2, с. 258]; *«Завтра в путь... / Для тебе – це вже звичне...»* [2, с. 69]. Доречно зауважити про майстерність поета до вживання не тільки довгих, тривалих часових континуумів, а й коротких, миттєвих відрізків буття: *«Зозуля не роки накувала – місяці»* [2, с. 192]; *«У безрадісну чорну хвилину / Зажурився, душа ледь не плаче»* [2, с. 206]; *«Все в прірву котиться к лихій годині»* [2, с. 208].

Художньо-семантична реалізація концепту ЧАС репрезентується в майстерному й продуктивному використанні двох і більше часових відрізків у Перепеляковому мовосвіті. Це можна помітити з рядків деяких його поезій: *«У вирі канули не дні, а роки / Дорогу над проваллям не спинить...»* [3, с. 496]; *«Та почало вечорити, ніч підступає боком»* [3, с. 144].

Висновки. Як бачимо, в мовомисленні І. Перепеляка концепти ПРОСТІР, МІСЦЕ, ЧАС включають в себе як людські, так і позалюдські реалії. Майстер слова, як бачимо з творів, вчиться в природи, сприймає її красу і неповторність, захоплюється жадобою пізнання, досліджує витoki будь-якого явища, створює авторсько-індивідуальні картини світу, до речі, поет будує свою словесно-художню модель, глибоко осмислюючи унікальну особливість довкілля поєднуватися в художньо-семантичній площині ВОДА – ПОВІТРЯ – ЗЕМЛЯ, що органічно поєднані в часовому вимірі, і запрошує читача до своєї поетичної моделі крізь призму мовно-концептуальної картини світу та індивідуально-філософських позицій ліричного героя. Отже, справжній митець має змогу зрозуміти таємницю єднання людини і природи і усвідомлює загадковість багатовекторного світу. І як ми вже зазначали, поетичний мовосвіт І. Перепеляка складається з досить розгалуженої системи образів, що узагальнюють ті думки й почуття автора, які репрезентують концепт ЗЕМЛЯ. У низці поезій автор використовує синонімічні образи цього поняття: *«батьківщина, рідний край, Вітчизна, село»*, тому атрибутом цих символів виступає національно-визвольна боротьба українського народу протягом усієї історії: Художньо-семантичне осмислення концепту ЗЕМЛЯ співвідноситься з ідеалом, до якого прагнуть герої творів І. Перепеляка. Як бачимо, що І. Перепеляк як справжній майстер художнього зору наповнює художньо-семантичну сферу ЗЕМЛЯ – ПРИРОДА символічними образами конкретних місць, куточків, що підкреслюють багатозаровість настроїв і почуттів автора. І. Перепеляк у результаті особливого сприйняття світу будує мовне полотно в площині часопростору, оскільки фактор часу відіграє важливу роль у створенні моделі світу.

Література:

1. Алефиренко Н.Ф. Теория языка. Вводный курс. Учебник. Москва : Академия, 2004. 368 с.
2. Перепеляк І.М. Поезії та поеми. Т. 1. Харків : Майдан, 2013. 592с.
3. Перепеляк І.М. Поезії та поеми. Т. 2. Харків : Майдан, 2013. 632с.
4. Перепеляк. І.М. Полтавські сонети. 2-ге вид., доповнене. Харків : Майдан, 2018. 328 с.

Gorenko V. Component language concepts SPACE, PLACE, TIME in the linguo-mental interpretation of the poetic world by I. Perepelyak

Summary. The article covers the linguistic concepts of SPACE, PLACE, TIME in the linguistic interpretation of the world of poetics by Ivan Perepelyak. It is considered that the poet chooses these concepts as the main components of the linguo-mental structure of the concept of the WORLD, which perform different semantic models through the prism of linguistic images. The cognotype SPACE, which is verbalized in artistic semantics through the macro-image of Ukraine, which in poems, poems, sonnets contains generalized and associative images, location and temporal dimension, is covered in detail. It is noted that the linguistic expression of time is represented by the author's paradigm of words – "year", "month", "day", "night", "time", "eternity", "past", "future", "childhood", "youth", "Early", "late", "beginning", "end". It is mentioned that in poetry the artist organically combines the concept of TIME with the components "spring", "autumn" to denote antithetical mood shades in human life. It is noted that temporal representations in the works

of I. Perepelyak are often associated with the location and stay of the lyrical hero in different parts of the world – abroad, in his native village, in the bosom of nature among the bright historical events in the life of the Ukrainian people. It is noted that the concept of PLACE is associated with many anthroponyms, hydronyms, choronyms, which impress the reader with impeccable knowledge of I. Perepelyak in history and geography. Analyzing a number of poems, we saw how the components of the linguistic concepts SPACE – PLACE – TIME acquire new artistic and semantic content: STRUGGLE, LIBERATION, LOVE, FEELING, LIFE, PAST, FUTURE. It is noted that a characteristic feature of the linguistic interpretation of space-time content is closely related to the scene, the poet's stay, so the eternity and infinity of these paradigms are organically associated with transformations in nature and in the mental state of the artist. It is noted that the linguistic image of SPACE, PLACE, TIME in the paintings of I. Perepelyak is brightly colored by the author's poetic idiosyncrasy.

Key words: linguoconcept, space, place, time, cognotype, verbalization, interpretation.

Мігорян О. В.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Павлович Т. І.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Федич Г. Д.,

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри англійської мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ПОНЯТІЙНІ ОЗНАКИ КОНЦЕПТУ CONFLICT

Анотація. Статтю присвячено дослідженню мовної репрезентації концепту CONFLICT у сучасному англomовному політичному дискурсі. Основні теоретико-методологічні підходи до вивчення концепту в сучасній когнітивній лінгвістиці та лінгвокультурології систематизовано з метою розроблення комплексної методики аналізу концепту CONFLICT, актуалізованого в політичному дискурсі. Методи дослідження стали основою і концептуальним аналізом. У когнітивістиці образне сприйняття відображається в репрезентованих контекстах. Конфлікт представлено як змагання, диспут, конфлікт інтересів, цінностей, поглядів. Конфлікт має стадії розвитку (початок, процес, кінець) і може бути відображеним як короткотривалим, так і довготривалим. Причиною конфлікту може бути ціль для політичного впливу, перемога, розбрат, погодження, маніфестація сили, характеру та наполегливості. Концептуальна єдність CONFLICT має структуру, ядро якої утворюють структурні і процесуальні ознаки (включаючи такі параметри, як суб'єкти і об'єкт конфлікту, початок конфлікту, його розвиток), а навколо ядра групуються квалітативні. Структурні і процесуальні ознаки відбивають суть понятійного складника CONFLICT, а квалітативні ознаки відбивають як понятійну, так і образну, оцінку значущість сторін конфлікту. Виявлені понятійні аспекти концепту CONFLICT дозволяють вичленувати його змістовний мінімум, що включає набір істотних ознак феномену конфлікту: 1) дві (чи більше) сторін (політичні діячі, люди, ідеї, мотиви, принципи, інтереси і так далі), що беруть участь, – суб'єкти конфлікту; 2) розбіжність, суперечності як предмет конфлікту між сторонами і викликана ними суперечність та опозиціонування сторін; 3) протиборча взаємодія суб'єктів конфлікту. Динамічними характеристиками концепту постають мінливість і обмеженість свідомістю колективного або індивідуального носія. Концепт як лінгвокультурне явище є різновимірним, що зумовлює можливість різних підходів до встановлення його структури, характеризується наявністю універсального національно-культурного, соціального, групового та індивідуально-особистісного компонентів. Крім того, на позначення концепту, лексема conflict має низку похідних слів, синонімів та ідіоматичних фраз, які належать до номінативних засобів лінгвістичної репрезентації концепту.

Ключові слова: концептосфера, концепт, дискурс, культура, етнокультура.

Постановка проблеми. Концепт CONFLICT є структурно-змістовою одиницею свідомості, що вміщує уявлення про конфлікт та сукупність знань про феномен конфлікту. Беручи до уваги це визначення, концепт CONFLICT потребує дослідження у галузі когнітивної лінгвістики, адже когнітивна наука ставить за мету досліджувати процеси сприйняття, категоризації, класифікації й осмислення світу [1, с. 8], системи репрезентації і зберігання знань [2, с. 34].

Конфлікт довгі роки поставав об'єктом наукового осмислення *філософії* (Лао-цзи, Ф. Аквінський, Ф. Бекон, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж. Ж. Руссо, Г. Спенсер, І. Кант, Г. Гегель та ін.), *соціології* (В. Самнер, Ч. Дарвін, Л. Гумплович, М. Вебер, Р. Дарендорф, Т. Парсонс, Е. Мейо, К. Боулдінг, Дж. Рубін, Д. Пруйт, Х. С. Кім), *психології* (З. Фрейд, К. Юнг, Е. Берн, Н.В. Гришина, Ю.П. Платонов, К. Хорні та ін.) і власне *конфліктології* (Дж.Г. Скотт, В. П. Шейнов та ін.).

Як об'єкт багатодисциплінарного вивчення концепт CONFLICT був у фокусі лексико-семантичного аналізу засобів вербалізації на матеріалі англійської мови (О.М. Єрмолаєва); концепт ВОЄННИЙ КОНФЛІКТ вивчався на матеріалі німецького інтернет-дискурсу новин (Д.О. Бородько). Предметом дослідження виступали: мовні стратегії конфлікту на матеріалі англійської мови (В.О. Мулькеєва), побутовий конфліктний дискурс на матеріалі німецької мови (Н.Г. Хілалова), семантичний конфлікт видо-часових значень у складнопідрядному реченні на матеріалі французької мови (Д.В. Ердінєєва). Проте ще не з'ясований понятійно-ціннісний та образно-ціннісний зміст концепту CONFLICT у ракурсі англomовної лінгвокультури.

Актуальність запропонованого дослідження зумовлена антропоцентричною природою конфлікту, центром уваги якого є як окрема людина, так і суспільство загалом, оскільки конфлікт – явище неминуче, притаманне суспільству, є стимулом соціального розвитку; тенденцією лінгвістичної науки до комплексного аналізу мовних засобів актуалізації концепту.

Мета статті полягає у: 1) визначенні концептуальних ознак, що формують змістову структуру концепту CONFLICT шляхом аналізу дискурсних реалізацій концепту в англomовному політичному дискурсі та лексикографічних джерелах;

2) установленні понятійного складника змістової структури концепту CONFLICT шляхом аналізу дефініції його номінативної лексеми, компонентного аналізу значень лексеми-імені концепту та синонімів до неї; 3) аналізі понятійних ознак, яких набуває концепт CONFLICT у англомовному політичному дискурсі.

Об'єктом дослідження є концепт CONFLICT, актуалізований у сучасному політичному дискурсі, а **предметом** – понятійно-ціннісні складники змісту концепту CONFLICT та вербальні засоби номінації конфлікту в політичному дискурсі.

Методами дослідження є такі: *метод суцільної вибірки* – відбір досліджуваних номінацій (за В.В. Левицьким [3, с. 45]), *дефініційний та компонентний аналіз* залучаються для встановлення значень імені концепту (лексеми *conflict*) та її синонімів, щоб виокремити понятійні ознаки концепту; *контекстуальний аналіз* був використаний для виявлення мовних засобів репрезентації концепту, *когнітивно-дискурсна інтерпретація* [4, с. 73]), що уможливила встановлення концептуальних ознак.

Наукова новизна цієї розвідки полягає у вивченні актуалізації концепту у лінгвокультурному аспекті у сучасному політичному дискурсі та у консолідованому дослідженні концепту CONFLICT крізь призму вербалізації його понятійних ознак.

Аналіз дослідження. Аналізуючи лексикографічні джерела, а саме досліджуючи значення імені концепту – лексеми *conflict* та його синонімів, нами виявлено 37 понятійних ознак концепту CONFLICT:

Ознака **«розбіжність (у думках / поглядах)»** [disagreement] реалізується ідентифікаторами (словами, що застосовуються у дефініціях) *to have different opinions about sth, discord, clash of opinions or ideas*, а також характеризується відсутністю порозуміння *a lack of agreement, failure to agree, lack of accord*, відсутністю згоди *lack of consensus* відмовою погоджуватись *refusal or failure to agree* та несумісністю *an incompatibility, to be incompatible*. Ця ознака також може бути представлена ад'єктивними словосполученнями *opposing (ideas, opinions)* та предикативними лексемами *to disagree, to oppose*.

Аналіз англомовних тлумачних словників виявляє наявність такої ознаки, як **«дисгармонія»** [disharmony]: *a lack / absence of harmony, disharmony*.

У процесі дослідження встановлюємо ознаку **«відмінність»** [difference], актуалізовану вербалізаторами субстантивного *difference, divergence* та ад'єктивного типу *opposite, contrary, different, opposing, diverging, contradictory, not like each other, opposed* щодо слів *ideas, wishes, attitudes*. Ознака «відмінність» може включати такі відтінки, як «невідповідність», «протилежність», «протиставленість».

Ознака **«сварка»** [quarrel] експлікована дієсловами *to argue, to quarrel*, іменниками *argument, controversy, quarrel* та словосполученнями *an exchange of diverging or opposite views*.

Лексеми *meeting, encounter, confrontation, collision, clash, to collide, contact with face-off* та словосполучення *close combat, direct combat, face-to-face meeting, at close quarters* репрезентують ознаку **«зіткнення»** [collision].

Вербалізатори субстантивного характеру *joust, struggle, contest, competition, competitiveness* та предикативного *to win, to compete, to vie*, об'єктивують ознаку **«суперництво»** [competition].

Ознака **«розбрат»** [dissension] складається з таких специфічних ознак: **«інакомислення»** [dissentience], позначене ідентифікаторами *difference of opinion, expressing opinions*

that are different, different from the opinion of majority, dissent, «відсутність єдності» [disunity], відображена словосполученням *lack of unity*, **«розкол»** [separation], що характеризується розподілом на малі, конфронтувальні групи *division on small opposing groups, to make small opposing groups*, а також представлена субстантивними вербалізаторами *a split, division*, та, відповідно, **«обмеженість»** [limitedness], що вказує на перебіг конфлікту в межах групи, організації *within organization, in the same group, between small groups*. Наявність розбрату продукує у групі напруженість *producing tension*, ідентифікуючи ознаку **«напруженість»**.

Однією з домінуючих ознак є **«негативність»**, що об'єднує такі специфікувальні ознаки: 1) **«ворожість»** [hostility], що актуалізована іменниками *hostility, antagonism, enmity*, прикметником *hostile*, що має значення (ворожий), наприклад у складі виразу *hostile act*. Ця ознака також характеризується «відчуттям ненависті» *feeling of hatred*, «відчуттям антипатії / неприязні» *feeling of dislike*; 2) **«жорстокість»** [violence], що виражена ад'єктивною лексемою *violent*, яка означає «лютий, насильницький», наприклад у складі виразу: *violent behaviour*; виражена предикатом *to murder*; 3) **«гнівність»** [anger], що представлена ад'єктивними лексемами *heated or angry* та прислівником *angrily*; 4) **«агресивність»** [aggressiveness], що вербалізована *aggressive, aggressively*; 5) **«недружелюбність»** [unfriendliness], що зображена за допомогою виразів *make people unfriendly*, де лексема *unfriendly* виступає як «недружелюбний» та *lack of friendship*; 6) **«небезпечність»**, що репрезентована прикметником *dangerous*.

Стан конфлікту, будучи негативним явищем, також описується як грубе *rough* та *rude*, гірке *bitter*, уїдливе, саркастичне *acrimonious*, дратівливе *petulant*, неприємне явище *unpleasant*.

Ознака **«негативність»** також містить **«помсту / мстивість»** [vengeance], експліковану субстантивними лексемами *revenge, vengeance* і виразом *in return for previous* (як відплата за щось), та **«руйнацію»** [destruction], експліковану ад'єктивною лексемою *destructive*.

Негативна оцінка явища конфлікту також постає у вигляді застосування фізичної сили, а саме: тяжких ударів *heavy blows*, ударів кулаками *to hit with fists*, обміну фізичними ударами та використання зброї *exchange of physical blows and the use of weapons*, а також продемонстрована такими вербалізаторами: *physical combat, military/violent/ physical attack, act of attacking, to push each other, to beat each other, to hit, to harm*, прикметниками *physical, hand-to-hand*, тобто конфлікт характеризується фізичною битвою, атаками, ударами, побиттям та завдаванням шкоди. Ці ідентифікатори актуалізують також ознаку **«бійка / бойові дії»** [fighting].

Розглянемо низку інших ознак, виявлених у процесі нашого дослідження. Полярними ознаками є: **«тривалість»** [duration], що реалізована у мові такими ад'єктивними лексемами, як *prolonged, protracted, sustained* (тривалий), словосполученнями *over a long period of time, continues long time*, прислівником *continuously*, та **«короткотривалість»** [short duration], що реалізована прикметниками *short, brief, quick, short-lived*.

Явище конфлікту може задіяти велику кількість людей *involving a large number of soldiers, in which a lot of people take place, a crowd of people* – ознака **«масштабність»** [scale]; характеризуватися складністю *hard, complicated* – ознака **«складність»** [difficulty]; важливістю чи вагомністю, тобто стосуватися

важливих речей *disagreement about important, about important things* – ознака «**вагомість**»; своєю незначущістю та дріб'язковістю, коли щось відбувається через дрібниці, через щось неважливе *minor, small, slight, not very serious, trivial, not important, over pretty matters* – ознака «**незначущість**» [triviality]; інтенсивністю, тобто напружені, палкі, сильні розбіжності вказують на ознаку «**інтенсивність**» [intensity]: *intense, heated, strong disagreement, to disagree strongly*.

Конфлікт у вигляді сварок та бійок може супроводжуватись гучністю чи гамірністю *loud, noisy, noisily, rowdy* (гучний), *riotous* (галасливий), безладністю *disorganized, disorderly, confused disorderly, confused, no rules, in a confused way*, енергійністю *vigorous, brisk*, спонтанністю *spontaneous*, раптовістю *sudden, unexpected, incidental*, незапланованістю *not planned*, чи, навпаки, запланованістю *prearranged*, публічністю *public, open, open to all comers, involving all those present*.

Вищезазначене дає нам підстави виокремити такі понятійні ознаки концепту: «**шумність**» [noisiness], «**безладність**» [disorder], «**енергійність**» [vigorousness], «**раптовість**» [suddenness], що характеризується також спонтанністю і незапланованістю, а також ознаки «**запланованість**», «**публічність**» [publicity].

Ознака «**обговорення**» [discussion] експлікується виразами *heated / public discussion, dispute, debate, verbal controversy, verbal conflict*.

«Наявність уособленого об'єкта» конфлікту – «**екзистенційна**» ознака, що відбивається словами *people, group of people, soldiers, armies, enemy, enemy forces, political opponents, gangs* та ін. [стосовно людини]; відображається займенниками *them* [стосовно особи].

«Наявність знеособленого об'єкта» конфлікту – «**екзистенційна ознака**», що виражається ідентифікаторами *situation, policy, actions, statement, decision, idea, plan, facts* та ін. [стосовно події та певного явища], *countries, nations, companies* [стосовно країни, нації]; *ships* [стосовно неживого предмета].

Таким чином, що стосується понятійних ознак, виокремлених на основі словника, то ознаки **розбіжність (у думках / поглядах)**, **зіткнення**, **бійка / бойові дії** та **негативність** розкриваються найбільшою кількістю ідентифікаторів і, відповідно, є найбільш властивими поняттю «конфлікт».

Отже, для глибшого розуміння понятійних ознак концепту CONFLICT, окрім дефініцій, звернемося до контексту – невід'ємного осередка актуалізації концептуальних ознак. Розглянемо реалізацію понятійних ознак концепту CONFLICT у контекстуальних фрагментах політичного дискурсу.

Ознака «**тривалість**» конфлікту репрезентується ад'єктивними лексемами *continuous / continued / continuing conflict, long, prolonged, protracted, lengthy, lasting, long-standing, long-running, decade-long, long-term, not be short, age-old, constant, endless, perpetual* (вічний), *war is fluid* (текучий), *fight is not time-bound*, предикативними виразами словами *c. lasts long, to continue f. / f. continues, to f. continuously, to f. continually, to f. constantly, to f. each day, to last ...years, to carry on f-ing, to f. day and night, to f. day-in, day-out, to f. every minute of the day, to f. as long as it takes, w. is going to take time, to perpetuate c.* (увіковічувати) та такими словосполученнями *in time of c., since the start of w., c. from the beginning, the outset of w.* (початок), *inception of f.* (початок), *first moments of w., final days of f-ing, three weeks of, 40 winters of, years of, hundreds of years*

of w., ten-year w., f. in the months ahead, for many years, for months, for decades, two generations of constant c., period of c., this era of w., decades of c., centuries of c., the duration of c., c. of today and future, long history of w.

Так, у контекстуальних фрагментах (1) і (2) тривалість конфлікту ілюструється прикметниками **longstanding** – *having existed for a long time* [8], **decade-long** – *lasting a decade* [9] (decade – a period of ten consecutive years [6]), у прикладах (3) та (5) словосполученнями **to prolong the duration of the conflict**, **the long history of** та дієсловом **perpetuate**, що означає *to make something such as a situation or process continue, especially one that is wrong, unfair, or dangerous* [8] у прикладі (4).

(1) *There has been movement in the right direction and I came in from the start saying that all parties concerned had to take some concrete steps to restart serious negotiations to resolve what has been a longstanding conflict that is not good for the Israeli people and is not good for its neighbors* [14]; (2) *Those decade-long conflicts have had an enormous cost in terms of people killed and wounded – our men and women, and other peoples who are killed – and they've had a gigantic cost in terms of money and resources and people diverted to the war* [14]; (3) *As President said yesterday at Annapolis: "He who says that making peace between Palestinians and Israelis is impossible wants only to prolong the duration of the conflict"* [15], де дексема **duration** має значення тривалість *the length of time that something continues* [7], а предикат **to prolong** – *to make something last a longer time* [5] (продовжувати).

(4) *And we'll work to defeat extremists who perpetuate the conflict*; (5) *Obviously, there are always tensions between countries, and that's certainly true given the long history of the Cold War between our two countries. But what I think we've been able to do is to ensure that rather than look backwards, we've been looking forwards* [14].

Ознака «**короткотривалість**» конфлікту реалізується у мові прикметниками *brief c., temporary disagreement* і зустрічається тільки в американському політичному дискурсі: *When you think about World War II, and the length of time we were actually engaged from Pearl Harbor in December of 1941, till Germany surrendered in May of '45, or Japan in September of '45, those were relatively brief conflicts* [15].

Ознака «**складність**» висвітлює складність протікання конфлікту *c. seems to harden, to f. extremely hard / very hard, tough job to f., tough, difficult*, наприклад: *In some places, this fear has led to conflict. At times, it even feels like we're moving backwards. We see it in the Middle East, as the conflict between Arabs and Jews seems to harden* [14].

Ознака «**масштабність**» указує на те, що конфлікт характеризується великою задіяністю людей, як у разі ідентифікатора *w. is universal*, масштабністю щодо охоплення території *region-wide c., wider / broader w., global w., worldwide c.* (1), *world w., international f./w., to f. in many theaters* (2), *to f. on all fronts, to f. everywhere, to f. around / throughout the world, a huge f., dimensions of w.*, а також масштабністю щодо використання різних форм боротьби.

(1) *When we ran, nobody had any idea that 9/11 was going to happen just a few months later or that we would be faced with the kinds of problems that we're faced with now, in effect a worldwide conflict that has seen attacks not only in New York and Washington, but in London, in Madrid, in Istanbul and all the way around the world* [15].

(2) *America's military is fighting in many theaters, yet always for the same cause. We seek to preserve freedom and peace for ourselves and for our friends* [15], де лексема *theater* має дефініцію великої території, де відбуваються бойові дії: *a large area where a war is being fought* [7], *the place in which a war or fighting takes place* [10].

Ознака «протяжність» конфлікту може бути часова і виражатися у контексті такими вербалізаторами *in the midst of c., amidst c., course of c., in the middle of w., at the center of c., w.* *across the span of human history*, так і просторова *breadth of w., frontline in w./ off., at the forefront of., the central front of/on c., c. a wide variety of fronts, c. on kind of multiple fronts, within the zone of c., geographical scope of c.*

Так, у прикладі: *Let me say as well as our own pride in our own forces during the course of this conflict we have watched with immense admiration the skill and tenacity and professionalism of the American forces* [12] словосполучення *the course of conflict* детермінується як хід конфлікту *the way in which something progresses or develops* [13] та імплікує його протяжність.

Третя ознака «віддаленість» репрезентується у текстах так: *to f. overseas, abroad, offshore, to f. in distant lands, to f. in foreign lands, a w. beyond* (удалечині, на відстані), *w. is far from, faraway c., to be away from c.*

(1) *The notion that our conflicts can be fought overseas and we're safe and secure here at home;* (2) *By fighting the terrorists in distant lands, you are making sure your fellow citizens do not face them here at home* [15].

Вербалізатори *to f. within our borders, within boundaries, boundaries of w., within the zone of c., clear limits in opposition, area of c.* встановлюють межі протікання конфлікту і реалізують ознаку «обмеженість», наприклад: *Conflict takes place between, across and within national boundaries* [11].

Ознака «інтенсивність» утілюється прямими ідентифікаторами інтенсивності *intensity of f., f. was intense, f. has intensified* та вказує на інтенсивність певного стану конфлікту, наприклад, найкривавіший / найгостріший, найгірший конфлікт і відповідно актуалізується у мові ступенями порівняння прикметників *the darkest hour in w., in the darkest days of w., the hardest part of f., the saddest days of w., the bloodiest w., the most violent year of w. far sharper dis., most heated arg., liveliest dis., sharpest dis., tougher f., toughest f., worst c., one of the oldest cs., harshest hours of c., c. will be worse*, чи ад'єктивною лексемою *deepening*, що має значення поглиблення, зростання конфлікту *becoming deeper* [6] наприклад: *You will be at the forefront in shaping whether the age in front of us is an age of deepening conflict or increasing tolerance* [14].

Найвищий стан конфлікту позначений вербалізатором *peak of*, наприклад: *That was the peak of our disagreement on Iraq* [13], де іменник *peak* детермінується як найвищий рівень, пік чогось *the highest level or greatest degree* [9];

Спостерігається «напруженість» конфлікту, яку ми імплікуємо за допомогою словосполучень *tense period of w., w. puts a strain on USA, stress and strain of w.* Наприклад: *As Secretary, he will ensure that America keeps faith with our soldiers – increasing their pay, increasing child care and helping families deal with the stress and strain of war* [14].

Ознака «вагомість» ілюструє конфлікт як такий, що є вкрай важливий і необхідний у певній ситуації чи у певних умовах. Ця ознака репрезентована такими лексичними

виразами: *importance of f., c. of enormous importance, w. was essential, it's a huge thing to prevent c., f. will be much part and parcel, opp. should be taken seriously, the gravity of w., arg. carries weight, w. of necessity, c. was necessary, need for w., urgent need to f., f. is imperative* (вкрай необхідний), *declaration of w. is an emergency*, наприклад: (1) *And this conflict here was a conflict of enormous importance, because Iraq was the test case of that* [13]; (2) *But secondly I have also said why I think the conflict in Iraq was necessary for the security of this country, for the security of the wider world* [13].

Спостерігаємо ознаку «обговорення» у фрагментах, де присутні лексеми *speculation and discussion of w., vigorous debate about w., to discuss dis., controversy over c.* та ознаку «енергійність» перебігу конфлікту в прикладах з атрибутом *vigorous* (*debate, arg., opp.*): *You are building a democratic society where the rights of minorities are respected, where a free press flourishes, a vigorous opposition is welcome, and unity is achieved through peace. In this new Georgia, the rule of law will prevail, and freedom will be the birthright of every citizen* [15].

Ознака «раптовість» утілюється у несподіваній, раптовій появі конфлікту і вербалізується за допомогою лексем *c. break out, outbreak of w., emergency of w., w. came unexpectedly, w. came upon us suddenly*, наприклад: (1) *And, where conflict does break out, we must be ready to help resolve it* [11], де предикат *to break out* має дефініцію раптово траплятися (*of war, fighting*) *to start suddenly* [10]; (2) *This war came upon us suddenly. The response has placed great demands on our military* [15].

Висновки. Контекстуальні вираження концепту в політичному дискурсі розкривають поняття «конфлікт», що повністю відображає узагальнений досвід представників англomовної лінгвокультурної спільноти, який закріплений у лексикографічних джерелах, а саме у словникових дефініціях імені концепту та його синонімів. Такі ознаки, як тривалість / короткотривалість, складність, масштабність, обмеженість, інтенсивність, напруженість, вагомість / незначущість, енергійність, обговорення, раптовість, а також понятійна ознака з аксіологічним акцентом – негативність, що включає такі специфікувальні ознаки, як ворожість, жорстокість, гнівність, агресивність, небезпечність, руйнація, актуалізовані у дефініціях лексеми *conflict* та її синонімів за допомогою лексем-ідентифікаторів, також реалізуються у контексті за допомогою значень низки лексем-вербалізаторів.

Перспективи цієї розвідки полягають у встановленні мотиваційних концептуальних ознак конфлікту та побудові фреймової моделі концепту CONFLICT в американському політичному дискурсі.

Література:

1. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: курс лекций по английской филологии. Тамбов : Изд-во Изд-во Тамбовского ун-та, 2001. 123 с.
2. Кубрякова Е.С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука. *Вопросы языкознания*. 1994. № 4. С. 34–47.
3. Левицький В.В. Типи вибірок і типи шкал у лінгвістичних дослідженнях. *Науковий вісник Чернів. ун-ту*. Чернівці, 2004. Вип. 206–207: Германська філологія. С. 43–54.
4. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискусивної лінгвістики. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2012. 196 с.
5. Cambridge Dictionary Online: Free English Dictionary and Thesaurus. URL: <http://dictionary.cambridge.org/> (дата звернення 23.02.2021)

6. Collins English Dictionary. URL: <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/conflicts> (дата звернення 23.02.2021).
7. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: http://www.ldoceonline.com/dictionary/conflict_1 (дата звернення 23.02.2021).
8. MacMillan Dictionary. URL: <http://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/conflict> (дата звернення 23.02.2021).
9. Merriam-Webster's Online Dictionary. 11th edition. URL: <http://www.merriam-webster.com/> (дата звернення 23.02.2021).
10. Oxford Advanced Learner's. URL: <http://oald8.oxfordlearnersdictionaries.com/dictionary/conflict> (дата звернення 23.02.2021).
11. GOV.UK. Announcements: Speeches. URL: <http://www.number10.gov.uk/news-type/speeches-and-transcripts/> (дата звернення 23.02.2021).
12. Number10.gov.uk.: Speeches and Transcripts URL: <http://collections.europarchive.org/tna/20081231045314/http://www.number10.gov.uk/news/speeches-and-transcripts> (дата звернення 23.02.2021).
13. Number10.gov.uk.: Statements and Articles/Transcripts. URL: <http://collections.europarchive.org/tna/20090430161713/http://www.number10.gov.uk/news/statements-and-articles> (дата звернення 23.02.2021).
14. The White House: Speeches and Remarks. URL: <http://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-and-remarks> (дата звернення 23.02.2021).
15. The White House: Presidential News and Speeches. URL: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/> (дата звернення 23.02.2021).

Migorian O., Pavlovych T., Fedych H. Notional features of the concept CONFLICT

Summary. The article deals with the analysis of the language representation of the concept CONFLICT in the modern English political discourse. The main theoretical and methodological approaches to the study of the concept were systematized in modern cognitive linguistics and lingo culture. It's aimed at developing the complex methodology of the analysis of the concept CONFLICT, actualized in the political discourse. The methods of research have become

corpus and conceptual analysis. In cognitive linguistics, the figurative perception of conflict is reflected, as well as its conceptual content is revealed in contexts of use. Conflict is represented as a competition, dispute, conflict of objectives, values, views. The conflict has different stages of development (beginning, process, end), can be described as short-term and long-term. The cause of the conflict can be aspiration for political influence, victory, agreement, discord, manifestation of character, power and persistence. The approach revealed the combination peculiarities of idioms in contexts, as well as the additional values that are not fixed in the dictionary. Conceptual unity of CONFLICT has its structure where the core is formed with the help of structural and dynamic notions (including such parameters, as subjects and object of conflict, beginning of the conflict, its development), and qualitative notions that form the separate group around the core. Structural and dynamic features reflect the essence of the notional constituent of the concept CONFLICT and qualitative features reflect the notional, figurative and evaluative importance of the parts of conflict. Notional aspects of the concept CONFLICT allow us to single out its essential minimum that includes the important set of features of the phenomenon CONFLICT: 1) two (or more) parts (political figures, people, ideas, motives, principles, interests, etc.), that participate – subjects of the conflict; 2) divergence, contradiction as the subject of the conflict between the parts and opposition of the parts; 3) counterpart interaction of the subjects of the conflict. Dynamic characteristics of the concept are volatile and limited by consciousness of the collective or individual speaker. The concept as a linguacultural phenomenon is multi-dimensional, which determines the possibility of different approaches to its structure establishment and is characterized by the presence of universal national cultural, social, group and individual-personal components. In addition to naming the concept, the lexeme conflict has a number of derivatives, synonyms and idiomatic phrases which are included into nominative means of the concept's linguistic representation.

Key words: conceptual sphere, concept, discourse, culture, ethnic culture.

Мільо А. В.,

аспірант відділу аспірантури і докторантури
Національної академії Служби безпеки України

КОНЦЕПТ *БІЖЕНЕЦЬ/FLÜCHTLING* У НІМЕЦЬКИХ МЕДІАТЕКСТАХ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ ПОЛІТИКІВ НІМЕЧЧИНИ І ДОПИСУВАЧА СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ)

Анотація. Статтю присвячено дослідженню концепту *БІЖЕНЕЦЬ/FLÜCHTLING* у медіатекстах Німеччини. У статті здійснюється контент- і дискурс-аналіз промов офіційних осіб Німеччини та листа-звернення до політиків користувача соціальної мережі, що демонструє «битву наративів» і «війну дискурсів». За результатами кількісно-семантичного аналізу визначено опозиційні наративи, когнітивною основою яких є концепт *БІЖЕНЕЦЬ/FLÜCHTLING*. Доведено, що опозиції експлікуються як на мовному (лексичному, морфологічному, синтаксичному), так і на когнітивно-дискурсивному рівнях. У промовах політиків використовуються лексичні маркери, що вербалізують системну державну політику доброзичливого ставлення до біженців і засудження радикалізації суспільства. У зверненні пересічного громадянина до А. Меркель та Й. Гаука спостерігається неприйняття офіційних наративів, що реалізується такими лінгвістичними засобами, як протиставлення наративів за опозицією «Свої – Чужі», використання маркерів чужості – лексем і словосполучень, що містять компонент дистанційованості; створення комунікативної межі ситуації за допомогою займенників *ми (wir)* – *я (ich)*. «Битва наративів» підтримується й синтаксичним рівнем організації дискурсів. У промовах А. Меркель і Й. Гаука спостерігається полісуб'єктність, ситуація щодо біженців формується апеляцією до двох суб'єктів – «Я» (той, що говорить) та «Інший» (громадянське суспільство). Автор же листа до політиків заперечує загальне позитивне ставлення до біженців і розвінчує позицію лідерів країни, ставлячи питання-звинувачення політикам. Лінгвокогнітивна інтерпретація дискурсу довела, що, починаючи лист до А. Меркель і Й. Гаука займенником *я*, автор бере на себе відповідальність за визначення способу номінації: через зміщення оціночних полюсів концептів, що позиціонуються політиками як загальнонаціональні й такі, що мають бути враховані під час вироблення політики щодо біженців: *МОВА, ОСВІТА, МИР, РЕЛІГІЯ, ЗАКОННІСТЬ*. Зміщення оціночних полюсів концептів відбувається за рахунок їх співвіднесення з концептом *СТРАХ*.

Ключові слова: концепт, *БІЖЕНЕЦЬ/FLÜCHTLING*, контент-аналіз, дискурс, «битва наративів», нові медіа.

Постановка проблеми. Сучасні виклики, зумовлені глобалізаційними процесами у світі, призвели до суттєвих змін та, як наслідок, збільшення кількості шукачів притулку. У 2015 році Німеччина стала однією з країн Європи, що приймає, з «відкритою» міграційною політикою та продемонструвала готовність допомоги біженцям. Цей процес формувался як кризовий дискурс: з одного боку, він ґрунтувався на системній державній стратегії, з іншого – супроводжувався негативним ставленням

окремих представників громадянського суспільства, що подеколи трансформувалося у расистські злочинні акти та напади на біженців. Так, питання навколо міграції радикалізували політичні дискурси і призвели до збільшення напруження в суспільстві. Зважаючи на ці обставини, роль медіа стала чи не найважливішою темою. Суперечки і дискусії щодо міграційної кризи вплинули і на політичний ландшафт країн Європейського Союзу. Таким чином, концепт *БІЖЕНЕЦЬ/FLÜCHTLING* отримав дискурсоутворювальний статус, а перед лінгвістами постало завдання щодо його соціолінгвістичного та когнітивно-прагматичного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині цій проблемі присвячена невелика кількість праць: концепт *БІЖЕНЕЦЬ/FLÜCHTLING* у німецьких медіатекстах досліджено Ю. Мальцевою [1, с. 29–43], у Німеччині висвітленням питання біженства і міграції у ЗМІ займаються дослідники наукових студій, зокрема М. Галлер [2; 3], С. Фенглер, М. Кройтер та інші співучасники проєкту «Otto Brenner Stiftung» [4; 5].

Мета статті – дослідити концепт *БІЖЕНЕЦЬ/FLÜCHTLING* у дискурсах нових медіа Німеччини крізь призму «боротьби дискурсів» та «війни наративів», визначити опозиційність наративів в офіційних і неофіційних інформаційних повідомленнях. Дослідження здійснено на матеріалі промов офіційних осіб: Ангели Меркель (Федеральний канцлер Німеччини, 2015 р.) [6], Йоахіма Гаука (Федеральний президент Німеччини, 2015 р.) [7], Зігмара Габріеля (віцеканцлер ФРН, голова СПН, 2015 р.) [8] та дописувача соціальної мережі «*Wir alle sind Deutschland*»-снільному Ганнеса Германа [9]. За допомогою ресурсу ADVEGO [10] проведено контент-аналіз та визначено опозиційні наративи, когнітивною основою яких є концепт *БІЖЕНЕЦЬ/FLÜCHTLING*.

Виклад основного матеріалу. Так, інституційний державний дискурс має бути орієнтований на соціальну і лінгвокультурну адаптацію біженців. На цьому рівні актуальності набуває опанування біженцями як дискурсивної спільноти знання дискурсивної ситуації (knowledge of the discourse situation): «змісту і стану когнітивної множини, а також множини активізованих знань» [11, с. 40] дискурсивної спільноти країни, що приймає. Масмедійний дискурс, навпаки, демонструє неофіційну точку зору й часто просуває меседжі неприйняття та агресії щодо втікачів. Одна з причин виникнення такої дискурсивної ситуації є когнітивно-лінгвістичною і полягає у незбігу кодових систем біженців і громадян країни, що приймає, зокрема метайнформаційних знань, що «становлять, головним чином, засоби, необхідні людині для отримання або передання інформації» [11, с. 40].

Лінгвокультурна історія «війни дискурсів» навколо концепту *БІЖЕНЕЦЬ/FLÜCHTLING* почалася у серпні 2015 року, коли Зігмар Габріель (віцеканцлер ФРН, голова СПН) засудив ксенофобські прояви і напади провокаторів серед правих екстремістів на табори для біженців у місті Гайденау: «Das ist wirklich Pack und Mob, und was man da machen muss, man muss sie einsperren... Diese Leute haben mit dem Land Deutschland, wie wir es wollen, nichts zu tun. Im Grunde hat jeder Flüchtling, der hierher kommt, mehr mit diesem Land zu tun als diese Leute, die das Land missbrauchen, Menschen aufhetzen, zu Gewalt und Mord und Totschlag auffordern... Sie seien die in Wahrheit undeutschen Typen, die ich kenne» (*Це насправді бидло і покидьки, і що тут потрібно зробити – їх потрібно саджати до в'язниці... Ці люди ніяк не стосуються Німеччини, якої хочемо ми. По суті, кожен біженець, який прибув сюди, більше стосується країни, ніж ці люди, які знущуються над країною, розпалюють ворожнечу серед людей, закликають до насильства, знищення і вбивства... насправді вони є німецькими типами, яких я знаю* (Переклад – наші) [8].

Визначення «Wir sind das Pack» (*Ми – бидло*) стало політичним слоганом руху проти біженців PEGIDA (скорочено від нім. *Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes – Патріотичні європейці проти ісламізації Заходу*; правопопулярський рух Німеччини, що виступає проти біженців). Цей слоган скандують під час протестів і флешмобів проти біженців у Німеччині як опозиційний демократичному «Wir sind das Volk» (*Ми – народ*), що скандували під час протестів за права проти уряду НДР у 1989–1990 рр. Починаючи з 2014 року, цей слоган також проголошують учасники PEGIDA.

У відповідь на заяви Зігмара Габріеля, PEGIDA використовує такі плакати: «Das Pack Gabriel» (*Бидло Габріель*), «Reserviert Sigmar» (*Зігмара на резервацію*), «Reserviert Angela Mutti Merkel» (*Ангелу маму Меркель на резервацію*).

Ця війна дискурсів привернула увагу мовознавців. Так, дрезденський дослідник Й. Шарлот (Joachim Scharloth) зазначив, що «мова ніколи не буває нейтральною... кожний опис уже і є оцінкою» [12]. Він довів дискурсоутворювальний статус концепту *БІЖЕНЕЦЬ/FLÜCHTLING* на прикладі «критика біженства», що «передає інформацію про те, що хтось, власне, раціонально і аргументовано стосується теми біженства... Водночас, якщо я кажу «нацисти», то я відразу визнаю людей не дискурсоутворювальними. Це означає, що я не змушений із ними більше дискутувати. Або «бидло»: з бидлом не спілкуються. Основним змістом є те, що за допомогою слів ми надаємо речам значення, що, звичайно, також стратегічно. Отже, відповідно до «власної політичної агенди дуже важливим є те, як ми висловлюємося політично, тому що цим самим ми конструємо предмет, цим самим ми конструємо наш світ. Якщо ми говоримо про вплив біженців, це автоматично означає, що надважливо йому перешкодити. І якщо ми, навпаки, говоримо про біженців, очевидним є те, що їм потрібно допомогти» (Переклад – наші) [12].

В інформаційному середовищі Німеччини спостерігається «битва наративів» і «війна дискурсів» щодо питання біженців, що можна продемонструвати за допомогою контент- і дискур-аналізів промов офіційних осіб і листа відвідувача соціальної мережі А. Меркель і Й. Гаука. Автор листа формує опозицію «Свої – Чужі», протиставляючи офіційним наративам «Ми це подолаємо»; «Біженці – це найкраще для Німеччини»;

«Особлива історична і гуманітарна відповідальність перед біженцями» контрнарлативи «Коли уже хто-небудь затормозить уряд?»; «Біженці – загроза національній безпеці Німеччини»; «Що сталося із нашою, колись такою гарною, державою?». Експлікація опозиції здійснюється як на мовному (лексичному, морфологічному, синтаксичному), так і на когнітивно-дискурсивному рівнях.

1. А. Меркель і Й. Гаук, формуючи «коло своїх» з адресатами промов – громадянами Німеччини, використовують лексичні маркери – «спеціалізовані знаки інтеграції» [13, с. 129]: лексеми зі значенням сумісності (*наші закони (unsere Gesetze), наша мова (unsere Sprache), ми всі (wir alle), всі разом (süßlich)* (*alle gemeinsam*), *наші цінності (unsere Werte), наші традиції (unsere Traditionen), наше розуміння (unser Verständnis), наше суспільство (unsere Gesellschaft)* – всього **6,23%**, у промовах Й. Гаука – 0,96%, у промовах А. Меркель – 5,27%; лексичні одиниці з конотацією «я, свій/своя» (*любі співвітчизники (liebe Mitbürgerinnen), любі співвітчизниці (liebe Mitbürgerinnen), unsere Soldatinnen (солдати-жінки), unsere Soldaten (солдати-чоловіки)* – всього **3,31%**, у промовах Й. Гаука – 0,42%, А. Меркель – 2,89%.

Автор листа демонструє незгоду увійти до «кола своїх» співвітчизників, які позитивно ставляться до біженців. Своє опозиційне ставлення він демонструє за допомогою маркерів чужості: лексем і словосполучень, що містять компонент дистанційованості (*Ви і ваші колеги (Sie und ihre Kollegen); ви (sie); політики (Politiker); жоден політик (kein Politiker); ступитися з Ваших висот (von Ihrem hohen Ross herabzusteigen)*, лексем тематичної групи «катастрофа як результат прийняття біженців» (*катастрофа (Katastrophe); норми поведінки, базовані на насильстві (Hemmschwelle auf Grund der Gewalt); насміхаються над поліцією і встановлюють свої власні закони (Polizei auslachen und sich ihre eigenen Gesetze schaffen); засулають, щоб влаштувати теракти (eingeschleust werden, um Anschläge zu verüben); злочинні квоти (die Verbrechensquoten); страх перед майбутнім (Angst vor der Zukunft)*).

2. На морфологічному рівні прагматично значущим фактором є займенники *ми (wir) – я (ich)*, що створюють комунікативну «рамку» ситуації й мають контрастивний статус. Цей висновок підтверджується і кількісним аналізом: контент-аналіз за допомогою ресурсу ADVEGO довів, що у промовах політиків Німеччини найуживанішими є займенники *ми/наш(a/e/i) (wir/uns/unsere)* (17 уживань займенника *ми* на 669 самостійних частин мови промови А. Меркель (2,5%), й 44 на 1 254 самостійних частин мови промови Й. Гаука, відповідно, займенник *наш/a/i/e(uns/unsere)* у промові А. Меркель має також 17 уживань (2,5%), промові Й. Гаука також 17 (1,77%), у листі-відповіді відвідувача соціальної мережі – займенники *я/мій (me/я/i)(ich/mein/meine)* (20 вживань займенника *я/мене (ich/mich)* на 558 самостійних частин мови – 3,04%).

Займенники *ми/наш* у промовах А. Меркель та Й. Гаука актуально виокремлені, оскільки є центром емпатії, реалізують мовленнєву стратегію зближення з цільовою аудиторією та організують «ми-дискурс» – дискурс ідентичності адресата та адресантів промов [14, с. 160].

Оскільки для початку комунікації необхідною умовою є наявність спільної когнітивної множини (спільного фонду знань щодо ситуації, ситуативного тла) та спільного коду, займенник *я* на початку дискурсу може свідчити про опозиційне

ставлення адресанта до адресата, його небажання йти на зустріч адресатові й демонстрацію навмисно некоректного до нього ставлення (*ich gehöre zu den Menschen, die Sie als Pack bezeichnen* (Я також належу до людей, яких Ви вважаєте бидлом); *ich gehöre zu dem Pack, das einfach nur Angst hat* (я належу до бидла, яке просто має страх); *Ich habe Angst, weil* (Я маю страх, тому що). Таким чином, займенник я на початку дискурсивної ситуації відіграє важливу роль у вибудовуванні контрнарративів до офіційних, позиційованих у промовах офіційних осіб.

3. «Битва нарративів» підтримується й синтаксичним рівнем організації дискурсів. У промовах А. Меркель і Й. Гаука спостерігаємо полісуб'єктність, що є характеристикою політичного дискурсу [15, с. 84]. Політики становлять ситуацію щодо біженців, характеризуючи дії двох суб'єктів: «Я» (той, що говорить) та «Інший» (громадянське суспільство). Позитивні дії щодо біженців характеризуються політиками як загальноусвідомлений та загальноприйнятий факт (*wir ihnen helfen und Menschen aufnehmen, die bei uns Zuflucht suchen* (ми їм допоможемо і прийемо людей, які шукають у нас прихисток); *Sie alle, Ehrenamtliche wie Hauptamtliche, haben miteinander Herausragendes geleistet und sie leisten es weiter* (Всі ви, штатні і добровольці, ви разом здійснили видатні речі, і здійснюєте і далі); *Dabei wollen und müssen wir aus Fehlern der Vergangenheit lernen* (ми хочемо і змушені вчитися, зв'язавшись на помилки минулого); *Richtig angepackt ist auch die heutige große Aufgabe des Zuzugs und der Integration vieler Menschen eine Chance von morgen* (якщо правильно підійти і взятися до вирішення завдання щодо напливу й інтеграції такої кількості людей – це великий шанс для завтрашнього); *Es kommt darauf an, dass wir uns nicht spalten lassen* (Важливо, щоб ми не допустили розділу); *Auch nicht sozial und nicht in Alteingesessene und Neubürger* (Також не допустили соціально і не допустили між тими, хто проживає тут давно і новоприбульцями); *Wir schaffen das, denn Deutschland ist ein starkes Land* (ми подолаємо це, тому що Німеччина – сильна країна); *Wir spüren: Wir müssen Zusammenhalt wahren zwischen denen, die hier sind, aber auch Zusammenhalt herstellen mit denen, die hinzukommen* (Ми відчуваємо – ми змушені берегти згуртованість серед тих, хто тут, але ж і згуртовуватись із тими, хто сюди приходить); *Lösung in der Flüchtlingsfrage – es sei denn, sie ist europäisch* (рішення у питаннях біженців – воно повинно бути європейським); *wir erhöhen unsere gemeinsamen Anstrengungen zur Unterstützung von Flüchtlingen vor allem* (потрібно підвищувати наші спільні зусилля для підтримки біженців); *Bekämpfung von Fluchtursachen* (боротися з причинами біженства); *Westdeutschland konnte sich über mehrere Jahrzehnte daran gewöhnen, ein Einwanderungsland zu werden* (Західна Німеччина змогла впродовж десятиліть звикнути до того, щоб стати країною, що приймає); *Die Veränderung von Haltungen gegenüber Flüchtlingen und Zuwanderern kann immer nur das Ergebnis von langwierigen – auch konfliktreichen – Lernprozessen sein* (зміна ставлення до біженців й іммігрантів може бути тільки результатом тривалого і багатого на конфлікти навчального процесу. Це пізнання повинно також посприяти нам у повазі до досвіду інших націй); *Der Empfang der Flüchtlinge im Sommer dieses Jahres war und ist ein starkes Signal gegen Fremdenfeindlichkeit, Ressentiments, Hassreden und Gewalt* (Приймання біженців улітку цього року було і є сигна-

лом проти ксенофобії, ворожості, розмов про нетерпимість і насилля); *Es ist ein ganz neues, ganz wunderbares Netzwerk entstanden – zwischen Ehrenamtlichen und Hauptamtlichen, zwischen Zivilgesellschaft und Staat* (з'явилася зовсім нова, дуже чудова структурна мережа між волонтерами (громадські активісти, добровольці) та штатними працівниками, між цивільним (громадянським) суспільством і державою); *Auf Kommunal-, Landes- wie Bundesebene wurde und wird Außerordentliches geleistet* (На рівні комун, земель, Федерації був і буде здійснений неймовірний успіх); *Wir wollen helfen. Unser Herz ist weit* (ми хочемо допомогти. Наше серце широке); *Es braucht Zeit, bis Einheimische sich gewöhnen* (потрібен час, поки місцеві звикнуть); *Es braucht Zeit, bis Neuankömmlinge sich an eine Gesellschaftsordnung gewöhnen* (Потрібен час, поки новоприбульці звикнуть до порядку/правил у суспільстві); *Lassen Sie keine Feindschaften entstehen* (не допускайте виникнення ворожечі); *Es kommt nicht darauf an, woher jemand stammt, sondern wohin er gehen will und mit welcher politischen Ordnung er sich identifiziert* (Неважливо, хто звідки походить, а важливо, куди він хоче рухатися і з яким політичним устроєм він себе ідентифікує); *in Deutschland unterschiedliche Kulturen, Religionen und Lebensstile zuhause sind, gerade weil Deutschland immer mehr ein Land der Verschiedenen wird, braucht es eine Rückbindung aller an unumstößliche Werte – einen Kodex, der allgemein als gültig akzeptiert wird* (у Німеччині різні культури, релігії і стилі життя домівки, тому що саме Німеччина все більше стає країною різних і потребує усвідомлення всіма поняття беззаперечних цінностей – кодексу, який прийнятий на законних підставах); *Für eben diese Werte und für diese Gesellschaftsordnung steht die Bundesrepublik Deutschland. Dafür wollen wir auch unter den Neuankömmlingen werben* (Саме за ці цінності і за такий суспільний устрій виступає Федеративна Республіка Німеччина. До цього ми хочемо закликати і новоприбульців); *Dieses Verständnis, kodifiziert im Grundgesetz, ist und bleibt die beste Voraussetzung für das Leben, nach dem gerade auch Menschen auf der Flucht streben. Ein Leben – wie es in unserer Nationalhymne heißt – in Einigkeit und Recht und Freiheit* (це поняття закладено законодавчо у Конституції, є і залишиться найкращою умовою для життя, до якої прагнуть власне люди, які рятуються втечею. Життя, як ідеться у нашому національному гімні, «у єдності, і праві, і свободі»).

Автор листа до політиків, навпаки, заперечує загальне позитивне ставлення до біженців і розвінчує позицію лідерів країни, ставлячи питання-звинувачення політикам (*Wie wäre es einmal von Ihrem hohen Ross herabzusteigen und eine klare Ansage zu tätigen, wie diese Probleme alle gestemmt werden sollen?* (Добре було б Вам спуститися із Ваших висот і заявити, яким чином всі проблеми повинні бути вирішеними?); *Wer das alles finanzieren soll?* (Хто повинен все це фінансувати?); *Welche Konsequenzen wird das haben?* (Якими будуть наслідки?); *kein Politiker in diesem Land konkret sagt, wie das alles organisiert werden soll?* (жоден політик не каже конкретно, яким чином усе це повинно бути організовано?).

У цих питаннях наявний високий ступінь агресії, оскільки вони: а) спрямовані безпосередньо на адресатів (*Frau Merkel, Sie machen mir Angst mit Ihrer Art alles aussitzen zu wollen* (пані Меркель, Ви причиняєте мені страх через Вашу позицію, в якій вбачається, що все вирішиться само собою); *Was ist eigentlich Ihre Aufgabe als Bundeskanzlerin?* (Які Ваші

завдання як Федерального канцлера?); Wofür werden Sie von den Deutschen eigentlich bezahlt? (За що Ви, власне, утримуєтесь німцями?); Haben Sie nicht geschworen Schaden vom deutschen Volk zu wenden? (Чи Ви не давали клятву повернути німецькому народу нанесену шкоду?); Doch durch Ihre Politik, die Einflussnahme auf die Medien seitens der Regierung, sind Sie dabei unser Vertrauen endgültig zu verlieren (через Вашу політику, вплив на медіа з боку уряду, Ви безповоротно втратили нашу довіру); Sie und Ihre Kollegen versagen und keine Antworten auf unsere Fragen wissen (Ви і Ваші колеги не справляються і не знаєте жодної відповіді на наші запитання); б) містять негативну оцінку дій адресатів щодо біженців (Wer zahlt die Unterbringung, Verpflegung, Taschengeld (das ich übrigens nicht habe), Gesundheitsbetreuung? (Хто оплачує розміщення, харчування, кишенькові гроші (яких у мене, між іншим, немає), медичне обслуговування?); Das wäre zumindest ein Schritt, um das, was Sie großmütig allgemein als Fremdenhass bezeichnen (Це було б щонайменше кроком до можливої зміни курсу того, що Ви, в основному, балакаєте називаєте нетерпимістю); представляють ситуацію як таку, що не контролюється урядом (Wir haben eine Katastrophe im Land und Sie schweigen (У нас в країні катастрофа, а Ви мовчите); wie soll das dann mit einer hier etablierten Religion möglich sein? (Яким чином це вдасться за можливе із насадженою тут релігією?); Sie, die Politiker, scheinbar keine Ahnung haben, wie all diejenigen, die hier kein Asyl erhalten werden, wieder zurückgeschickt werden sollen? (Ви, політики, очевидно не маєте поняття, яким чином всі ці, які тут не отримують притулок, повинні бути повернуті назад?); ohne dass die verantwortlichen Politiker einen Plan zu haben scheinen, wie das alles funktionieren soll (відповідальні політики не можуть продемонструвати план, як все це повинно функціонувати); Bleiben diese dann illegal in Deutschland und was sind dann die Folgen? (Чи залишаться вони нелегально в Німеччині і якими будуть наслідки?).

4. Лінгвокогнітивна інтерпретація дискурсу довела, що, починаючи лист до А. Меркель і Й. Гаука займенником я, автор бере на себе відповідальність за визначення способу номінації – через зміщення оціночних полюсів концептів, що позиціонуються політиками як загальнонаціональні й такі, що мають бути враховані під час вироблення політики щодо біженців: *МОВА, ОСВІТА, МИР, РЕЛІГІЯ, ЗАКОННІСТЬ*. Зміщення оціночних полюсів концептів відбувається за рахунок їх співвіднесення з концептом *СТРАХ*, оскільки концепт не лише «визначається», а й «переживається», містить не лише логічні ознаки, а й компоненти ... емоційних і побутових явищ і ситуацій» [16].

Автор листа виступає проти десимволізації національної свідомості, що спричиняє «деструктивні тенденції в існуванні Я, втрату Я своїх первісних ціннісних пріоритетів. Це призводить до втручання Чужого в конституювання життя особистості, сприяє затвердженню чужого як позитивного й визнанню його феноменальності» [17, с. 199–211].

Висновки. Отже, концепт *БІЖЕНЕЦЬ/FLÜCHTLING* є дискурсоутворювальним в офіційних і неофіційних медіа Німеччини, де має опозиційні конотації, тим самим експлікуючи «битву наративів» і «війну дискурсів» щодо питання біженців. Цей процес експлікується як на мовному (лексичному, морфологічному, синтаксичному), так і на когнітивно-дискурсивному рівнях. Системне впровадження урядом Німеччини політики доброзичливості щодо біженців призвело до розмежування

суспільства за парадигмою «Свої – Чужі», як результат, перегляду піддається низка ключових для німецької лінгвокультури концептів – *МОВА, ОСВІТА, МИР, РЕЛІГІЯ, ЗАКОННІСТЬ*. Зміщення оціночних полюсів концептів відбувається за рахунок їх співвіднесення з концептом *СТРАХ*.

Література:

1. Мальцева Ю.А. Концепт «беженец» в немецких медиатекстах, *Знак: проблемное поле медиаобразования*, 2016, № 5(22). С. 29–43.
2. Haller M. Die «Flüchtlingskrise» in den Medien. Tagesaktueller Journalismus zwischen Meinung und Information. OBS-Arbeitsheft 93. Frankfurt am Main, 2017. URL: https://www.otto-brenner-stiftung.de/fileadmin/user_data/stiftung/02_Wissenschaftsportal/03_Publikationen/AH93_Fluechtingskrise_Haller_2017_07_20.pdf.
3. Haller M. Zwischen «Flüchtlingskrise» und «Migrationspakt». Mediale Lernprozesse auf dem Prüfstand. OBS-Arbeitspapier 37. Frankfurt am Main, 2019. URL: https://www.otto-brenner-stiftung.de/fileadmin/user_data/stiftung/02_Wissenschaftsportal/03_Publikationen/AP37_Fluechtingskrise_II_Haller.pdf.
4. Fengler S., Kreutler M. Stumme Migranten, laute Politik, gespaltene Medien. OBS-Arbeitsheft 39. Frankfurt am Main, 2020. URL: https://www.otto-brenner-stiftung.de/fileadmin/user_data/stiftung/02_Wissenschaftsportal/03_Publikationen/AP39_Migration.pdf.
5. Otto Brenner Stiftung. URL: <https://www.otto-brenner-stiftung.de>.
6. Neujahrsansprache 2016 von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel am 31. Dezember 2015. URL: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/bulletin/neujahrsansprache-2016-796466>.
7. Bundespräsident Joachim Gauck hält eine Rede beim Festakt «25 Jahre Deutsche Einheit». URL: .
8. Gabriel attackiert Fremdenhasser: «Pack, das eingesperrt werden muss». URL: https://www.focus.de/politik/videos/spd-chef-spricht-klartext-gabriel-attackiert-rechte-fluechtlingshuetzer-pack-und-mob-das-eingesperrt-werden-muss_id_4899288.html.
9. Wir alle sind Deutschland. URL: <https://www.facebook.com/WirAlleSindDeutschland/photos/a.360571634027492/873779199373397>.
10. ADVEGO. URL: <https://advego.com/text/seo/>.
11. Йокояма О.Б. Когнитивная модель дискурса и русский порядок слов. Москва, 2005. 424 с.
12. «Asylkritiker», «Mob» oder «Pack» – was steckt hinter dieser Wortwahl? URL: https://www.deutschlandfunkkultur.de/frage-des-tages-asylkritiker-mob-oder-pack-was-steckt.2156.de.html?dram:article_id=329241.
13. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. Монография. Москва; Волгоград, 2000. 367 с.
14. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Омск, 1999. 284 с.
15. Михалева О.Л. Политический дискурс. Специфика манипулятивного воздействия. Москва, 2009. 256 с.
16. Степанов Ю.С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации. Москва, 2007. 248 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/235068>
17. Селванова О. Опозиція СВІЙ/ ЧУЖИЙ в етносвідомості (на матеріалі українських паремій). *Світ свідомості в мові*. Черкаси, 2012. 488 с.

Milo A. Concept *REFUGEE/FLÜCHTLING* in media texts in Germany (case study of speeches of German politicians and a social network contributor)

Summary. The article deals with the study of the concept *REFUGEE/FLÜCHTLING* in media texts in Germany. The research provides content and discourse analysis of German officials' speeches and of a social media visitor's letter of appeal to politicians, revealing the "battle of narratives" and the "battle of discourses". According to the results

of quantitative and semantic analysis, opposition narratives with the concept *REFUGEE/FLÜCHTLING* behind their cognitive basis have been defined. It has been proved that the oppositions are revealed both at the linguistic (lexical, morphological, syntactic) and the cognitive-discourse levels. In their speeches, politicians use lexical markers to verbalize the government's system policy of benevolent treatment of refugees and condemning the radicalization of society. In the appeal of a member of the public to A. Merkel and J. Gauk, there is a rejection of official narratives actualized through the following linguistic means: opposing narratives with the opposition "*Us-Them*"; the use of markers of aloofness, i.e. lexemes and phrases containing the component of detachment; creating a communicative framework of the situation with the help of pronouns *we (wir) – I (ich)*. The «battle of narratives» is also supported by the syntactic level of discourse organization. In A. Merkel's and J. Gauk's

speeches polysubjectiveness is observed, and the refugee situation is shaped by an appeal to two actors: I (the one who speaks) and the other (civil society). The author of the letter to the politicians, by contrast, denies the general positive attitude towards refugees and debunks the position of the country's leaders, asking the politicians questions-accusations. Linguo-cognitive interpretation of the discourse has proved that by starting the letter to A. Merkel and J. Gauk with the pronoun *I*, the author takes responsibility for determining the way the nomination is presented – through the shift of the evaluative poles of concepts positioned by the politicians as nationwide ones, and which should be taken into account when developing policies on refugees: *LANGUAGE, EDUCATION, PEACE, RELIGION, LEGITIMACY*. The shift of the evaluative poles takes place due to their correlation with the concept *FEAR*.

Key words: concept, *REFUGEE/FLÜCHTLING*, content analysis, discourse, «battle of narratives», new media.

*Misenyova V. V.,**Ph.D. in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages № 2
Yaroslav Mudryi National Law University**Spilnyk T. M.,**Ph.D. in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philology, Translation and Strategic Communication
National Academy of the National Guard of Ukraine*

PHRASEOLOGICAL UNITS WITH NO DIRECT EQUIVALENTS IN THE ASPECT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

Summary. The theoretical information of intercultural communication research has been systematized and the analysis of such areas as comparative culturology, translation theory, foreign language teaching, contrastive pragmatics, etc. have been carried out in the article.

In the course of the research, the authors examine a number of questions, namely: what is the national character, and what can be considered a source that would provide true information about the national character. The features of the personality are reflected in its language in general, and phraseological units with no direct equivalents in particular. Phraseological units, reflecting in their semantics the long process of development of the people's culture, record and transmit from generation to generation cultural concepts, stereotypes, symbols, standards, mythologies, and so on.

The authors analyze the connection of phraseological units with the mentality of the people, study what characteristic features of culture are reflected in the national character.

It has been found that in recent years linguists have increasingly focused on the study of translation as a cultural phenomenon. Different languages are able to reflect the specific features of culture. However, not all the elements of the fund of one language group can take place in the cultural fund of another. When translating, this feature complicates the transfer of cultural specificity of one language by means of another.

Despite the fact that some fragments of reality in different languages coincide, the methods of their nomination may differ significantly. For example, in Russian and English there is a group of units denoting food and drink. However, the method of nomination in English differs in the use of units with the word *tea (чай)*: *high tea (ранний ужин с чаем)*, *husband's tea (очень слабый чай)*, *a cup that cheers but not inebriates (напиток веселящий, но не пьянящий)*, which are absent in the Russian language. This feature is due primarily to the uniqueness of the culture and way of life of the British, who differ from other nations by their passion to tea.

Important is the fact that knowledge of the rules of conduct and customs of one culture does not give a representative of other culture complete information about its linguistic picture.

The proposed observations allow us to identify the following aspects of the study of intercultural communication: macroculture – translation – the degree of equivalence, taking into account national and cultural factors.

Key words: comparative analysis, equivalence, national-cultural component, semantics, symbol, phrasemes with no direct equivalents.

Introduction. In various scientific paradigms you can find a large number of definitions of the language, but they all come down to one thing: language is a means of expressing thoughts, a means of communication. Undoubtedly, without language any form of communication between people becomes impossible. Language serves as the communication medium, and communication and communication are the most essential part of human life and a part of culture. The close interrelationship of language and culture was indicated by many linguists [2; 3; 4; 7; 9; 12; 13]. According to K. Levy-Strauss, language is both a product of culture, and its important constituent component, and a condition for the existence of culture. Moreover, language is a mode of cultural existence, as well as a factor of formation of cultural codes [9, p. 28]. S. G. Ter-Minasova gives a definition of the language in which a cultural component is its integral property: "Language is a powerful social tool forming a human flow into an ethnos, generating a nation through the storage and transmission of culture, traditions, and social identity of this speech collective [13, p. 15]. Language is not only closely linked with culture, but it "grows from it and expresses it" [9, c. 28].

Linguoculturology is a branch of language science directly related to the study of culture. It has recently gained ground among academics, as evidenced by numerous scientific studies in this direction [1; 4; 9; 10; 12]. According to professor V.V. Vorobyov, who develops the concept of E.M. Vereshchagin and V.G. Kostomarov, linguoculturology is a scientific discipline that studies "the interconnection and interaction of culture and language in its functioning and reflects this process as an holistic structure of units in their unity of their linguistic and non-linguistic (cultural) content by means of systemic methods and with an orientation to contemporary priorities and cultural establishments (systems of norms and social values)" [4, p. 125–126]. To our mind, this view is echoed by the opinion of V.A. Maslova, who argues that culturology is a science that studies the material and spiritual culture embodied in a living national language and manifests itself in linguistic processes [9, p. 28]. In addition, linguoculturology explores the living communicative processes of speech generation and perception, the experience of a linguistic personality and national mentality, providing a systematic description of the linguistic picture of the world.

One of the developing areas of linguoculturology is intercultural communication. The definition of this direction is reflected in the term

itself: it is the communication of people representing different cultures [13, 14]. The initial knowledge-building phase on intercultural communication is mainly based on the experience of foreign researchers. The work of American linguists E. Hall and G. Treiger "Culture and Communication. Analysis Model" became fundamental. In this scientific work, intercultural communication refers to the ideal goal to which a person can strive to in his desire to adapt as best as possible and more effectively to the world around him. As a result of numerous studies, the most characteristic features of intercultural communication were identified: belonging of the sender and recipient of the message to different cultures, awareness by communication participants of each other's cultural differences, etc. [18]. A number of western scholars described their own experience in teaching intercultural communication and proposed models for organizing intercultural learning [14; 15; 16; 17].

Thus, intercultural communication has become the subject of the research in a number of works written by Russian scientists [5; 6; 7; 11; 13]. So, E.M. Vereshchagin and V.G. Kostomarov in their scientific work "Language and Culture" study the living communicative processes of speech generation and perception, the experience of the linguistic personality and the national mentality of different cultures [3]. The textbook "Fundamentals of Intercultural Communication" edited by A.P. Sadkhin is the result of cooperation between German and Russian scientists. The book systematically presents the whole range of issues and problems arising in the process of intercultural communication, examines the cultural and anthropological aspect of interaction of different peoples [7]. In a scientific study by M.K. Golovanivskaya, the peculiarities of the French mentality are studied from the perspective of a native speaker of the Russian language [6]. The monograph by S.G. Ter-Minasova "Language and Intercultural Communication" is devoted to the problems of relationships, interconnection, mutual influence and interaction of the language and culture in the process of people's communication [13].

The topicality of the article. Familiarity with the above-mentioned works shows that research on intercultural communication has taken a strong place in linguistics, having gained the status of an independent linguistic direction. However, there are many questions that have not yet been investigated in this aspect. While the general issues of intercultural communication have been studied to a certain extent, the individual levels and systems in this aspect have not yet been examined. At the same time, it is the individual language units that represent the peculiarities of culture, as they accumulate the knowledge and experience of the people in their meaning. The phraseological system of the language in this aspect is of particular interest. One must admit that in the field of intercultural communication it is far from exhaustive. Among the many phraseological units that deserve the attention of linguists, a special place is occupied by the group of phrasemes with no direct equivalents. On the one hand, the indicated phraseological units can be related to lexical units, as in the linguistic picture of the world, like words, they occupy certain places and this can be cultural lacunae. On the other hand, they differ from words by carrying specific features of phrasemes – many of these features may be due to cultural factors. All this indicates that the study of phrases that do not have correspondences in the system of words, in the linguocultural aspect, can give new results.

The purpose of the article is to study phraseological units that do not have correspondences in the word system in the aspect of intercultural communication.

In connection with the goal, it is necessary to solve the following tasks:

1. Find out what features of the linguistic personality are reflected in the semantics of the phraseological units of the studied group, and how the mentality of the people is expressed in it.

2. To determine what causes the national-cultural specificity of the analyzed group of phrasemes.

Before proceeding to the solution of the tasks, let's consider the basic concepts related to the problem of intercultural communication.

Having entered a foreign culture, it is necessary not only to act in accordance with the norms, customs and traditions of this culture, but also to have an idea of the national character, which occupies an important place in each ethnic image. The national character is a totality for representatives of a particular nation of specific physical and spiritual qualities, norms of behavior, activity, etc., and most importantly, "the totality of the most important ways of regulating activities and communication based on the values of the society created by the nation" [7].

In the process of research, the question arises: what is the manifestation of a national character and what can be considered a source that provides real information about the national character? The personality traits are reflected in his/her language and in the use of phraseological units in particular. Phrasemes, reflecting in their semantics the long process of people's culture development, fix and transmit from generation to generation cultural concepts, stereotypes, symbols, standards, mythologem, etc. V.N. Telia writes that the phraseological units of the language is "a mirror in which the linguocultural community identifies its national identity" [12, p. 249]. Joining this point of view, V.A. Maslova draws attention to the fact that phraseological units are always directed at the subject, that is, "they arise not so much to describe the world as to in order to interpret, evaluate and express a subjective attitude to it" [9, p. 82].

Presentation of the main research. Let us consider what connection between phraseological units and the mentality of the people is, what characteristic features of Russian culture are reflected in the Russian national character.

Ethnic stereotypes serve as a measurable manifestation of a national character. They serve an important function in determining human behavior in different situations. Ethnic stereotypes are a generalized idea of the typical traits that characterize any people. For example, our idea of the Chinese culture, which is distinguished by many subtleties and excesses in observing customs and traditions, is reflected in the *китайские церемонии* (excessive conventions in relations between people). It should be noted that in Russian this set phrase is often used as ironic. The reason is the clash of two cultures that are completely different from each other. We see a lot of unusual and strange in the Chinese culture, which makes us laugh or irony.

Phraseological units reflecting a positive or negative assessment of certain human qualities can be considered an indicator of ethical standards, the rules of social life and behavior in society, as well as the relationship of a nation through its culture and language to the world. Researchers note that the most important positive qualities of Russian people are kindness, sensitivity, selflessness, generosity, sociability. This feature is confirmed by the presence among the phraseologemes of the studied group of such units as *большое сердце, доброе сердце, рубаха-парень, широкая натура, артельный парень, палочка-выручалочка, душа*

нараспаику, душа человек, etc. It is interesting that the discovered virtues advantages of the Russian character were not understood as qualities that compensate for its shortcomings, but as a continuation of these shortcomings. When it comes to the Russian national character, then immediately there is an idea of the mysterious Russian soul, about which foreigners often speak with admiration or with mockery. According to S.G. Ter-Minasova, everything lies in the fact that the Russian person in the national system of values has the fundamental concept that prevails over reason, mind, common sense – the “soul”, whereas, for example, the core concept for Englishmen is reason, common sense – mind, and lexical unit for “soul” as a part of phraseological units corresponds to the English word “heart” [13, p. 166–167]. Among the phrasemes given by the author, phraseological units which have no matches in the word system. For example: *всеми силами души* – with all one’s heart, *душа нараспаику* – smb. is open-hearted, *до глубины души* – to the bottom of one’s heart, *камень на душе* – smb’s heart is heavy with sorrow, guilt, *в глубине души* – in one’s heart of hearts.

Let us turn to the analysis of the manifestation of other cultural factors in the meaning of the set phrases of the investigated group.

We should pay attention to the fact that the semantics of the group under study reflects more shortcomings than advantages. In our opinion, the reason is that negative qualities attract more attention, while positive ones are considered normal and do not cause much interest in a person. This is probably why such a large amount of phrasemes is allocated with a negative estimate. Let’s take a group as an example with the phrase “A person is perceived by others”, which is divided into two subgroups: positive perception by other people (36) and negative perception by other people (74). It should be noted that the subgroup “Negative perception by other people” can be further divided into many microgroups due to the variety of negative perceptions: the highest degree of manifestation of negative (*исчадие ада*), lack of significance for others (*ноль без палочки, пустое место, отставной козы барабаник*), absence of certainty (*ни пава, ни ворона, ни богу свечка, ни чёрту кочерга, ни рыба, ни мясо*), exaggeration of his/her significance (*дутый пузырь, мыльный пузырь, ворона в павлиньих перьях*), fragility of manifestation of something (*рыцарь на час, калиф на час*), distrust (*Фома неверный*), isolation, passivity (*человек в футляре*), finicky (*принцесса на горошине*), secrecy (*тёмная лошадка*), etc. The fact that phraseological units with a negative rating far exceed the number of units with a positive assessment does not seem strange, because the presence of a large number of shortcomings in a person accordingly causes a reaction among other people, which is fixed in the language.

Phrasemes that do not have correspondences in the word system also characterize the most common negative qualities of a person in the Russian national character, such as frivolity (*ветер в голове, ветряная мельница, ветреная головушка, буйная головушка, подбитый ветром, забубённая голова, саврас без узды, etc.*); lack of thinking (*голова еловая, баранья голова, задним умом крепок, глуп как пробка, ни в зуб ногой, etc.*); shyness, hesitation (*буриданов осёл, красная девица, тише воды, ниже травы, etc.*); irresponsibility, namely: reluctance to intervene in anything (*моя хата с краю, моё дело сторона*), unwillingness to go beyond a narrow circle of duties (*наше дело маленькое*), frequent change of decisions (*семь пятниц на неделе, etc.*).

It should be noted that, for example, in English, the listed qualities are either not represented at all, or presented, but in very

small quantities. According to scientists/scholars, English idiomatics is dominated by such value concepts as honesty, responsibility, restraint, hard work, professionalism [9; 13].

Ethnic stereotypes can not only influence a person’s sympathy or antipathy in a situation of intercultural contacts, but also determine his/her behavior in various situations.

Throughout their lives, people are part of certain sociocultural groups. Each such group has its own microculture (subculture), which is based on the religious, geographical, racial, age, language, family, as well as gender of its members. Depending on this kind of affiliation, each subculture adheres to a certain model of behavior. In connection with this feature, the stereotype of behavior is one of the most important among stereotypes.

If we consider language in the aspect of genderology, then we should distinguish between female and male linguistic personalities, female and male types and characteristics of behavior. Regarding what is considered “masculine” and what is “feminine”, there are different opinions in each culture. For example, in cultures dominated by the patriarchal attitude, work, strength, independence, material success, competition, and the separation of male and female roles occupy a central place in the worldview of the linguistic personality. In cultures with a matriarchal attitude, these characteristics are considered to be less important. The man himself and the meaning of his/her existence, emotional connections among people, caring for other members of society are emphasized. In Russian culture there is a patriarchal setting, which is reflected in the language. In its composition, stereotypes are firmly entrenched, according to which a woman has many vices, so a comparison with her man always carries a negative connotation. Let us take, for example, the phraseological units of the investigated group: *базарная баба, женский характер, женская логика, девичья память, женский ум, переезжая сваха*, etc. A comparison with a man only adorns a woman: *мужской ум, мужской характер, мужская хватка*.

These features are based on stereotypes of behavior that are enshrined in society: for men – firmness, determination, rivalry, desire to be the first; for women – gentleness, emotionality, sensuality, patience. Therefore, in general, a woman’s speech is much more emotional, which is expressed in the more frequent use of idiomatic expressions, comparisons, metaphors, epithets. In the woman’s lexicon there are more words and stable combinations describing feelings, emotions, psychophysical states, while the male type of communication is a less flexible, but more dynamic communication [9, p. 126–129].

Intercultural communication involves not only an analysis of the factors that form the semantics of phraseological units, the study of the features of the linguistic picture of the world, but also an analysis of the features of the functioning of phrases, or rather, the restriction on their use, due to cultural factors.

We draw attention to the fact that even a complete awareness of the mores and customs of one culture does not give a representative of other culture full information about the linguistic picture of the first world. To do this, you must be a native speaker of this language. Consider, for example, phrasemes *глухая тетеря* and *слепая курица*. These phrasemes in the dictionary have the meanings of “a person who does not hear well”, “shortsighted, poorly seeing people” which carry no information that the given phrasemes have any limitations in use. Such information is determined by the lexical units of “тетеря” and “курица”, which in Russian have a pronounced negative coloring. Let us pay attention to the fact that

глухая тетеря and *слепая курица* become a marker of the cultural connotation of phrasemes, which is a litter “unapproved”, which serves as a kind of signal for a carrier of another culture that these phrases should not be used in relation to old people.

Thus, the factors that determine semantics and limit the use of a phrase can interact with each other, providing cultural information about the norms of use of a particular turnover.

The national-cultural specificity of phrasemes is determined not only by stereotypicality, but also by the symbolism of their figurative foundation. A symbol in culture is “a universal category with the help of which people can express and convey all their internal states” [7, p. 110]. They are conventional signs denoting some objects, phenomena or processes. Their main feature is “the ability” to replace “real objects or phenomena and express the information contained therein” [7, p. 111]. Any culture creates its own system of symbols and gives each symbol the corresponding meanings. Of particular interest is the symbolism of color designations, and as its particular manifestation is the use of color naming as part of the phrasemes.

In this case, consider this problem on the example of phraseological units that do not have correspondences in the word system. In Russian, blue and pink are symbols of tenderness, romance, and dreams. This symbolism influenced the emergence of such phraseological units as *розовые мечты*, *в розовых красках*, *голубые мечты*. Red color symbolizes fire, intense heat, that is, that which can severely burn (*красное словцо*). The metaphorical meaning of white and black is the same in many languages. In Russian, black color, as a rule, is a symbol of the embodiment of evil, dark forces, death, grief, mourning, and white – a symbol of good, love, and purity. This is confirmed by the presence among the turnovers of the studied group of such phraseological units as black *чёрный день*, *чёрный ворон*, *чёрная магия*, *чёрная зависть*, *чёрный список*, as well as *белая магия*, *белая зависть*, etc.

It is necessary to pay attention to numerical symbolism, which in each culture has its own functions. As an example of symbolic contradistinction, we can cite phrases of the Russian language, where the measurement symbol is the number “seven”, and English, with the symbolic component nine (“nine”): (*быть*) *на седьмом небе* – (to be) on cloud nine (literally be on the ninth cloud). In Russian, the number “seven” is also distinguished as a part of such phraseological units that do not have correspondences in the system of words, such as *семи пядей во лбу*, *семь пятниц на неделе*, *седьмая вода на киселе*, *книга за семью печатями*, and the number “nine” in English in the phraseological unit of the studied group *a nine day's wonder* (literally the miracle of nine days) – “something perceived to be very attractive in a certain period of time, but subsequently very quickly forgotten”. The role of the number “nine” in English phraseology is explained by the meaning of this concept in ancient German culture. The figure “nine” plays a large role in German mythology, in the legal system, the week totaled nine days, the distance of nine steps was used as a measure of length [8, p. 46–47]. Note that in Japanese idioms, the number “eight” appears in a similar function.

Note that in addition to colorant and numerical symbols, Russian idioms stand out for phraseological units with zoological characters: *глуп как баран* (a ram is a symbol of stupidity), *Лиса Патрикеевна* (a fox is a symbol of cunning, resourcefulness), *змея подколотная* (a snake is a symbol of treachery), *здоров как бык* (bull is a symbol of health), *медвежья услуга* (bear is a symbol of clumsiness, awkwardness), etc.; symbols-substances: *кровь с молоком*, *кровный*

враг, *кровная обида* (blood – a symbol of health, kinship), *подводные камни* (stone – a symbol of difficulties, obstacles), *тяжёлый хлеб*, *лёгкий хлеб* (bread – a symbol of prosperity, welfare), *голова еловая*, *голова садовая*, *светлая голова* (head is a symbol of mind, reason), *правая рука*, *мастер на все руки*, *золотые руки* (hand is a symbol of help, as well as performance), etc.; symbols of perception: *не жизнь, а малина* (raspberries are a symbol of good life), *медовый месяц* (something sweet, pleasant is always associated with honey, for example, the happiest time of married life).

As you can see, as a part of the phrase of the group under study, the key role in the meaning and in the implementation of the peripheral part of the value is played by zoological symbols, color symbols, symbols-substances, symbols-perceptions, as well as numerical symbols.

Due to the presence of components with symbolic meaning, the semantics of the analyzed phraseological units becomes much more accessible and understandable to the native speaker, but often creates difficulties in intercultural communication, since in the culture of other people many symbols have different associative connections. Consider, as an example, the phrase of the studied group, which associative connections are zoo-characters in different languages. So, in the English idiom, the symbol of awkwardness is *an elephant* (слон в посудной лавке), and in Russian – a *bear* (медвежья объятия); the health symbol in English connotes the word *horse* (as strong as a horse – здоров как лошадь) in Russian – a *bull* (здоров как бык). In the Russian mentality *a dog*, in addition to negative signs (*собачья жизнь*, *собачьи условия*), can associate positive (*собачья верность*, *собачья преданность*). In the Belarusian language, the indicated word in most cases carries negative connotations (*сабакам падшыты* – “плохой человек”). In the Vietnamese worldview, *the pig* is a symbol of stupidity, and in the Russian – *a ram* (глуп как баран, баранья голова).

As you can see, phrasemes with no direct equivalents really occupy a significant role in the cultural representation of a Russian person, since they do not only characterize a person, his activity, mental abilities, spiritual qualities, etc., but also have specific features, which reflects the symbolism of the people.

Conclusion. The presented observations allow us to draw the following conclusions:

1. Phraseological units with no direct equivalents play a special role in reflecting the national stereotype, worldview and mentality, which must be taken into account in the process of intercultural communication.

2. In phraseological units with no direct equivalents cultural information is realized through the interaction of factors that determine semantics and limit the use of the phrase of the analyzed group.

3. The national-cultural specificity of the phraseological units of the studied group is determined by the symbolism of their figurative foundation. As part of phrases that do not have correspondences in the system of words, the main role in the formation of meaning is played by zoological symbols, color symbols, substantive symbols, perception symbols, and numerical symbols. Due to the presence of components with symbolic meaning, the semantics of the analyzed phraseological units becomes much more accessible and understandable to the native speaker and creates difficulties in intercultural communication.

Further studies of the phrasemes with no direct equivalents will be devoted to examining the question of how their communicative features are reflected in dictionaries.

References:

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. Москва: Языки русской культуры, 1999. 896 с.
2. Бромлей Ю.В. Этнос и этнография. Москва : Наука, 1973. 285 с.
3. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. Москва : Русский язык, 1990. 246 с.
4. Воробьев В.В. О статусе лингвокультурологии. *IX Международный Конгресс МАПРЯЛ. Русский язык, литература и культура на рубеже веков*. Т. 2. Братислава, 1999. С. 124–128.
5. Галочкина Е.А. «Пусть меня научат.» Межкультурная коммуникация в учебной аудитории. *Россия и Запад: диалог культур*. Вып. 5. Москва, 1998. С. 217–223.
6. Головановская М.К. Французский менталитет с точки зрения носителя русского языка. Москва : МГУ, 1997. 278 с.
7. Грушевицкая Т.Г., Попков В.Д., Садохин А.П. Основы межкультурной коммуникации. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. 352 с.
8. Добровольский Д.О. Национально-культурная специфика во фразеологии. *Вопросы языкознания*. № 6. 1997. С. 37–48.
9. Маслова В.А. Лингвокультурология. Москва : Издательский центр «Академия», 2001. 208 с.
10. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры. Москва: Языки славянской культуры, 1997. 825 с.
11. Стернин И.А. Коммуникативное поведение в структуре национальной культуры. *Этнокультурная специфика языкового сознания*. Москва, 1996. С. 97–112.
12. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1996. 288 с.
13. Тер-Минасова С.Г. Язык и международная коммуникация. Москва : «Слово», 2000. 261 с.
14. Bennett M. Basic Concepts of Intercultural Communication. Selected Readings. Yarmouth, 1998. 272 p.
15. Gudykunst W. Intercultural Communication Theory. Current Perspectives. Newbury Park, 1983. 298 p.
16. Martin J., Nakayama Th. Intercultural Communication in Contexts. London. Toronto. 2000. 364 p.
17. Paige R. M. Education for the Intercultural Experience. Yarmouth, 1993. 351 p.
18. Trager G., Hall E. Culture and Communication: A Model and an Analysis. *Explorations and Communication*. №3, 1954. P. 157–249.

Місеньова В., Спільник Т. Безеквівалентні фразеологічні одиниці в аспекті міжкультурної комунікації

Анотація. У статті систематизовано теоретичну інформацію дослідження міжкультурної комунікації та здійснено

аналіз таких її напрямів, як порівняльна культурологія, теорія перекладу, навчання іноземних мов, контрастивна прагматика і т. ін.

У процесі дослідження автори вивчає низку питань, а саме: у чому виражається національний характер та що можна вважати джерелом, яке надавало б справжні відомості про національний характер. Особливості особистості відображаються в її мові загалом та у використанні фразеологічних зворотів зокрема. Фразеологічні одиниці, відбиваючи у своїй семантиці тривалий процес розвитку культури народу, фіксують та передають із покоління в покоління культурні концепти, стереотипи, символи, еталони, міфологеми тощо.

Автори аналізують зв'язок фразеологічних одиниць із менталітетом народу, вивчають, які характерні риси культури знаходять своє відображення в національному характері.

Виявлено, що останнім часом лінгвісти дедалі більше зосереджують увагу на вивченні перекладу як культурному явищі. Різні мови здатні відбивати специфічні особливості культури. Однак не всі елементи фонду одного мовного колективу можуть мати місце в культурному фонді іншого. У процесі перекладу ця особливість ускладнює передавання культурної специфіки однієї мови засобами іншої.

Попри те, що деякі фрагменти дійсності в різних мовах збігаються, способи їх номінації можуть суттєво відрізнятися. Наприклад, у російській та англійській мовах є група одиниць, що позначають їжу та напої. Однак спосіб номінації в англійській мові відрізняється вживанням одиниць зі словом *tea (чай)*, які відсутні в російській мові: *high tea (ранній ужин с чаем), husband's tea (очень слабый чай), a cup that cheers but not inebriates (напиток веселящий, но не пьянящий)*. Названа особливість зумовлена своєрідністю культури й побуту англійців, які відрізняються від інших націй своєю любов'ю до чаювання.

Важливим є той факт, що знання правил поведінки та звичаїв однієї культури не дають представникові іншої культури повної інформації про її мовну картину.

Запропоновані спостереження дозволяють виділити такі аспекти дослідження міжкультурної комунікації, як макрокультура – переклад – ступінь еквівалентності, облік національно-культурних факторів.

Ключові слова: безеквівалентні фраземи, еквівалентність, зіставний аналіз, національно-культурний компонент, семантика, символ.

Москвичова О. А.,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови та методики її викладання
Херсонського державного університету

КОНСТРУЮВАННЯ ФРАКТАЛЬНОЇ ПОЕТИЧНОЇ МОДЕЛІ СВІТУ В ЛІНГВОКОГНІТИВНОМУ ВИМІРІ

Анотація. Екстраполюючи методологію лінгвопоетичного аналізу, методологію когнітивної лінгвістики та когнітивної поетики, враховуючи здобутки методології фрактального моделювання у математиці, фрактальній геометрії, синергетиці й теорії систем, окреслимо методику конструювання фрактальної поетичної моделі світу, яка характеризується складною структурою в лінгвокогнітивному вимірі. Вказана складність структури зумовлена когерентністю між складниками фрактальної поетичної моделі світу, тобто узгодженням дифузійних і дисипативних процесів, котрі вможливають когерентну зв'язність складної хаотичної структури в єдине фрактальне ціле. З позиції точних наук фрактальне конструювання складної моделі відбувається під час когерентного об'єднання мікроелементів складної макроструктури із синхронізацією її еволюції. Фактором об'єднання складних фрактальних систем є аналогія хаосу, оскільки хаос відіграє конструктивну роль у процесі будівництва фрактальної моделі. У контексті дослідження під хаотичністю, важливою для конструювання фрактальної моделі світу, розуміємо лавиноподібний інвентар художніх концептів, концептів та концептуальних тропів, які можна ідентифікувати та реконструювати на матеріалі британських поетичних текстів XIX–XXI століть із застосуванням методики лінгвопоетичного, лінгвокогнітивного й поетико-когнітивного аналізів. Структурування фрактальної поетичної моделі світу в лінгвокогнітивному вимірі шляхом упорядкування художніх концептів і концептів та концептуальних тропів із подальшим фреймовим моделюванням та конструюванням концептуальних блендів з урахуванням методологічного інструментарію конструювання образ-схем концептуальних тропів дозволяє впорядкувати зазначені аспекти в єдиній фрактальній й лінгвокогнітивній моделі світу. У такий спосіб здійснюємо перехід когнітивної лінгвістики та когнітивної поетики на новий топологічний рівень, котрий ознаменовано можливістю графічного кодування лінгвокогнітивних постулатів у складній ієрархічній фрактальній моделі, що складається з самоподібних мікро- та макросегментів, а також із фреймової мережі та мережі концептуальних смислів.

Так, запропоноване моделювання фрактальної поетичної моделі світу відкриває нову галузь у сучасній когнітивній лінгвістиці та когнітивній поетиці з опорою на сукупність методологій точних і гуманітарних наук. Висновуємо, що такою новою ланкою постає *когнітивна графіка*, *когнітивна фрактальна графіка*, оскільки репрезентована методика дослідження поетичних текстів із подальшим конструюванням фрактальної поетичної моделі світу враховує декілька аспектів когнітивної лінгвістики, когнітивної поетики, математики, геометрії, теорії систем, синергетики.

Ключові слова: художній концепт, концептуальні тропи, фрактал, фрактальна поетична модель світу, аттрактор, мікросегмент фрактальної поетичної моделі світу, макросегмент фрактальної поетичної моделі світу.

Постановка проблеми. Інкорпоруючи поняття «картина світу», «мовна картина світу», «концептуальна картина світу», «когнітивна картина світу», «модель (світу)», «художня картина світу», «поетична картина світу», «поетична модель світу», а також «фрактальна концептуальна модель» конструюємо *лінгвокогнітивний вимір фрактальної поетичної моделі світу* (далі – ФПМС – О.М.) з урахуванням особливостей потрактування фракталів у математиці та фрактальній геометрії. У нашому розумінні ФПМС є:

- відображенням у мовних знаках та їх значеннях світогляду та ментальності британської нації на матеріалі британських поетичних текстів XIX–XXI століть;
- упорядкуванням знань про британську лінгвокультуру романтизму, модернізму й постмодернізму;
- складною когнітивною формацією або конструктом, у якому репрезентовано образ світу британських поетів з урахуванням ціннісного й естетичного аспектів, утілених у концептуальній системі, ідентифікованій на матеріалі дослідження;
- результатом когніції або пізнання дійсності британськими поетами та сукупністю концептуально впорядкованих знань поетів про навколишній світ;
- абстрактним, ідеалізованим та схематичним конструктом спрощеного відтворення концептуального виміру британської поезії XIX–XXI століть, а також імітацією та рефлексією досліджуваної поетичної дійсності;
- матрицею, за допомогою якої можна відобразити змодельовану поетичну дійсність у свідомості читачів британських поетичних текстів;
- концептуальним відображенням навколишнього світу в поетичних текстах британськими поетами XIX–XXI століть;
- упорядкованою системою смислових й естетичних категорій та оцінок, системи цінностей;
- синтетичним панорамним уявленням про британську поетичну дійсність романтизму, модернізму та постмодернізму;
- альтернативою британської поетичної спадщини XIX–XXI століть, у якій змодельовано її концептуальну площину з урахуванням світобачення поетів, котре ідентифіковано в ієрархії художніх концептів (далі – ХК – О.М.) та концептуальних тропів на матеріалі дослідження;
- альтернативою реального світу, закодованого британськими поетами в результаті їх духовної активності;
- ідеальною схемою, змодельованою із залученням фрактальних принципів самоподібності, ітерації та рекурсивності;
- ідеєю, одержаною в результаті гіпотез, котрі спираються на теоретичний огляд фрактальної теорії [1; 2; 3].

Лінгвокогнітивний вимір ФПМС розуміємо як відкриту/дисипативну й складну систему, котрій притаманні такі ознаки:

- відкритість та мультистабільність, збереження сталих фрактальних спектрів із залученням нової інформації;
- наявність власних механізмів й операцій (лінгвокогнітивних);
- здатність до збереження певної інформації та відтворення її;
- оптимізація й адаптація до зовнішніх змін із залученням нової інформації або матеріалу дослідження;
- морфогенез – виникнення нових підсистем із можливістю до збільшення їх кількості, варіативності й складності;
- розгалуження або розщеплення;
- диференціація, спеціалізація та розподіл спектрів підсистем;
- мережева структура (рос. сетевая структура) підсистем із тенденцією до створення більш складних співвідношень та взаємозв'язку між ними;
- ієрархічна структура [1; 2; 3].

У процесі *моделювання лінгвокогнітивної площини ФПМС* актуальними постають маргінальні аспекти *фрактального лінгвістичного моделювання*, окреслені Ю.С. Степановим. Так, дослідник вважає, що *фрактал* – нове явище у світовій науці, яке щойно відкрите науковцями і поступово набуває нових граней свого висвітлення у контексті сучасних наукових досліджень. Так, наголошено, що основними ознаками фракталів у сфері *фрактального лінгвістичного моделювання* постають:

- *самоподібність*, тобто подібність складових частин змодельованого фракталу до всього цілісного фракталу;
- *динамічність*, оскільки фрактал – явище, яке існує в діяхронії, під час певного динамічного процесу;
- *суб'єктивність* та *об'єктивність* *фракталів*, тобто зумовленість фракталів ставленням до них окремого суб'єкта (людини-спостерігача або дослідника);
- *мінливість*, тобто здатність фракталів упорядковувати лінгвістичні процеси у суворі та чіткі межі від хаосу до регулярності;
- *моделювання*, тобто за допомогою фрактального моделювання постає можливим змодельовати неосяжні й абстрактні лінгвістичні процеси, у такий спосіб фрактали посідають проміжну позицію між мистецтвом та наукою, стирають межу між ними [1; 2; 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спираючись на вказані аспекти лінгвістичного фрактального моделювання, Ю.С. Степанов конструює біонічну модель германського зсуву приголосних на основі ботанічного, геометричного й математичного спірального фрактального моделювання, в результаті якого фрактальна модель германського зсуву приголосних зображена у вигляді спіралі з математичною природою [1; 2; 3].

Окреслюючи постулати фрактальної графіки у лінгвістиці, дослідник підкреслює, що *графічне комп'ютерне фрактальне моделювання* дозволяє зобразити абстрактно-теоретичні лінгвістичні завдання, а фрактали дозволяють не тільки впорядкувати вказані завдання, а й відтворити графічні образи вражаючої краси. Слід зауважити, що *фрактальне моделювання* пов'язане з хаотичністю конструйованих процесів, оскільки хаотичний компонент наявний у найдрібніших елементах фрактальної структури, котра охоплює й упорядковує гармонійно збалансований хаос. Фрактальне моделювання здатне наповнювати фрактальну модель новими царинами,

розкриваючи глибину сконструйованої фрактальної моделі, а витoki фрактального моделювання можна виявити в біології, соціальних системах, у Всесвіті й філософії.

У світлі поліпарадигмальності когнітивної лінгвістики вважаємо, що не тільки запропоноване Ю.С. Степановим фрактальне лінгвістичне моделювання, а й математичне моделювання фракталів є актуальними у контексті дисертаційної праці, оскільки за допомогою такого виду моделювання можна розкрити лінгвістичні постулати у новому ракурсі дослідження. Спираючись на фрактальне моделювання в аспекті синергетики та фрактальної геометрії й логіки, додамо, що за умов поліпарадигмальності такого дослідження постає можливим сконструювати складну фрактальну макроструктуру, в якій складові елементи формують єдине ціле за принципом фрактальної самоподібності [1; 2; 3].

Виклад основного матеріалу. Фрактальні візерунки моделюються подібно до складних лінгвістичних систем і підпорядковані чіткому алгоритму моделювання. Як фрактальна структура, так і лінгвістична (когнітивна та семіотична, підпорядковані впливу людини, котрий виявляється в описанні, обчисленні й маніпуляціях, детермінованих людською свідомістю. Особистість має властивість моделювати складні структури, аналізувати їх за допомогою мислення. Дискусійним постає питання стосовно втручання людської свідомості у повній мірі у математичне моделювання, а моделювання в аспекті гуманітарних наук повністю зумовлене втручанням свідомості особистості, особливо когнітивне й семіотичне моделювання.

Ю.С. Степанов наголошує, що основними аспектами у процесі моделювання фрактальної лінгвістичної моделі є наявність *атрактора*, тобто точки тяжіння для складових елементів фрактальної моделі, та певної фрактальної форми у сконструйованій *фрактальній моделі*, котру науковець потрактує як процес, котрий відбувається у ментальних світах наших часів і дозволяє стерти межі між наукою та мистецтвом, оскільки фрактальна форма – динамічна форма [1; 2; 3].

Екстраполюючи методологію лінгвопоетичного аналізу, методологію когнітивної лінгвістики та когнітивної поетики, враховуючи здобутки методології фрактального моделювання у математиці, фрактальній геометрії, синергетиці, лінгвістиці й теорії систем, окреслимо *особливості конструювання лінгвокогнітивного виміру ФПМС у британських поетичних текстах XIX–XXI століть*, який характеризується складною структурою. Вказана складність структури зумовлена когерентністю між складовими сегментами лінгвокогнітивного виміру ФПМС, тобто узгодженням дифузійних й дисипативних процесів, котрі уможливають когерентну зв'язність складної хаотичної структури у єдине фрактальне ціле.

Так, *лінгвокогнітивний вимір ФПМС* моделюємо з *двох сегментів: мікросегмента та макросегмента*. *Мікросегмент ФПМС* розуміємо як такий, що наповнений ідентифікованими ХК у британських поетичних текстах XIX–XXI століть. *Макросегмент ФПМС* заповнюємо реконструйованими концептуальними тропами у матеріалі дослідження. Зауважимо, що ідентифікована ієрархія ХК у матеріалі дослідження постає складовими елементами реконструйованих концептуальних тропів. У контексті дисертаційної праці обрано найбільш яскраві приклади британських поетичних текстів задля висвітлення особливостей наповнення сконструйованої ФПМС, а не з метою детального аналізу поетичних текстів.

У процесі моделювання лінгвокогнітивного виміру ФПМС вважаємо, що термін «*сегмент*» є найбільш точним у процесі конструювання ФПМС, оскільки «*сегмент*» – частина круга, обмежена дугою (у математиці) (див. рис. 1).

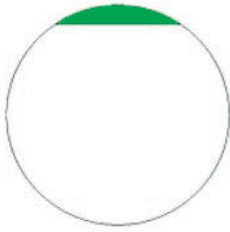

Рис. 1. Сегмент

Поняття «*модус*» постає дискусійним під час моделювання ФПМС, оскільки «*модус*» – видозміна умовиводу тієї чи іншої фігури силогізму залежно від зміни якісної й кількісної характеристик посилок (у логіці); властивість предмета, притаманна йому лише у певних станах (у філософії).

Складові елементи сегментів ФПМС, тобто *мікро- й макросегменти*, розуміємо як «*спектри*», тому що «*спектр*» – низка однорідних, але відмінних одне від одного явищ, дій тощо.

Поняття «*сектор*» теж є дискусійним, оскільки «*сектор*» – частина круга, обмежена дугою та двома радіусами (наприклад, у круговій діаграмі) (див. рис. 2).

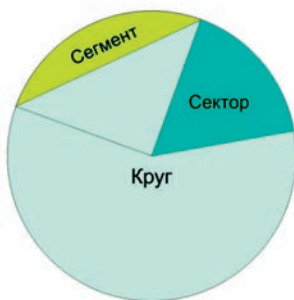

Рис. 2. Сегмент, сектор, круг

Як зазначає Ю.С. Степанов, центральним та інтегративним або початковим аспектом фрактальної лінгвістичної моделі є *атрактор*. Як відомо, термін «*атрактор*» у синергетиці (від лат. *'atrahere'* – *'притягувати'*) характеризується як порівняно стабільний стан системи, завдяки якому немовби притягуються до атрактора всі елементи системи; це царина тяжіння (рос. область притяжения) різноманітних флуктуацій розміром із речення.

У теорії точних наук (з позиції фрактального моделювання) *атрактор* (або *круговий / циклічний / дивний атрактор*) (від англ. *'to attract'* – *'притягувати'*) – точка або замкнена лінія, котра притягує до себе всі можливі траєкторії фрактальної системи і постає сталим елементом фракталу, навколо якого сконцентрована вся фрактальна структура або фрактальна модель; це геометрична структура обмеженого обсягу у фазовому просторі, до якої асимптотично (не торкаючись) прагнуть траєкторії, котрі описують динаміку дисипативної нелінійної системи.

В аспекті фрактального геометричного моделювання *атрактор* складається з центрального вузла, навколо якого

у формі спіралі розпоросено траєкторії атрактора, котрі ніколи не перетинаються й відцентровані навколо центрального вузла. Орбіта атрактора становить безкінечну й довгу лінію на обмеженій площині. У фрактальному моделюванні такий атрактор є *фрактальним*, або *дивним атрактором* (рос. *странным фрактальным аттрактором*). Траєкторія або орбіта дивного фрактального атрактора є такою: крапка (початок) → цикл → фрактал (див. рис. 3).

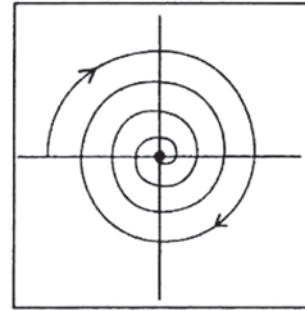

Рис. 3. Орбіта дивного фрактального атрактора

Моделювання дивного фрактального атрактора у математиці, геометрії й комп'ютерній фрактальній графіці підпорядковано певним математичним формулам, за допомогою яких можливо генерувати фрактали (див. рис. 4).

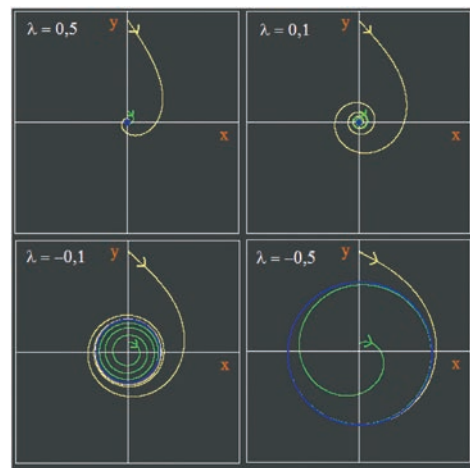

Рис. 4. Дивний фрактальний атрактор у точних наукових парадигмах

У дисертаційній праці *лінгвокогнітивне фрактальне моделювання* здійснюємо на основі запропонованого поняття «*дивний фрактальний атрактор*», котрий є магістральним й основним у процесі моделювання як лінгвокогнітивних сегментів ФПМС, так і лінгвокогнітивного виміру ФПМС в цілому. Як наслідок, лінгвокогнітивний вимір ФПМС – ідеалізований конструкт, котрий є подібним до оригіналу та схематично закодованою матрицею концептуальних цінностей, притаманних британській лінгвокультурній та поетичній спадщині XIX–XXI століть.

Центральним вузлом для конструювання лінгвокогнітивної площини ФПМС є *ХК*, ідентифіковані у британських поетичних текстах XIX–XXI століть. Погоджуємось із визначенням *ХК* як квантів індивідуально-авторської, концептуальної й поетичної картин світу поетів, котрі характеризуються

певним естетичним забарвленням. Подібно до орбіти руху дивного фрактального атрактора алгоритм моделювання ФПМС у лінгвокогнітивному вимірі окреслюється у дисертаційній праці у такій послідовності: *ХК* → *концептуальні тропи* → *фрейми* → *концептуальні бленди* (див. рис. 5). Як зазначалось, ідентифіковані *ХК* є складниками концептуальних тропів. У дисертаційній праці алгоритм дослідження підпорядковано ідентифікації ієрархії *ХК* у британських поетичних текстах і реконструкції концептуальних тропів, а також моделюванню фреймів та концептуальних блендів.

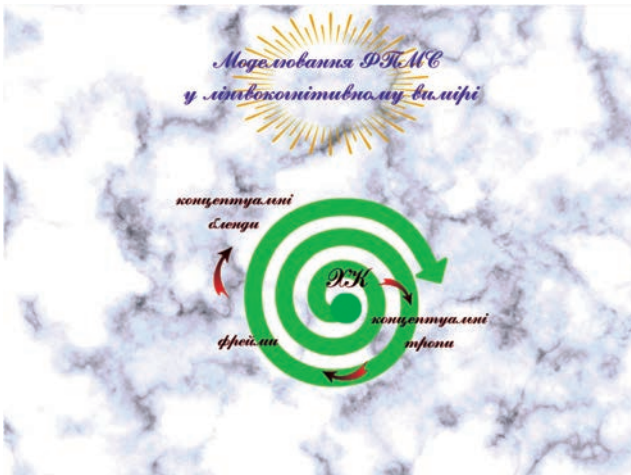

Рис. 5. Алгоритм моделювання ФПМС у лінгвокогнітивному вимірі

Ураховуючи доцільність використання інтегрованої методики точних наук та лінгвістики під час конструювання ФПМС у лінгвокогнітивному вимірі, вважаємо, що найбільш точним є потрактування ФПМС саме «*моделлю*», тому що як у точних науках, так і в лінгвістиці, *фрактальна модель* – спрощене уявлення реального устрою чи процесу та властивих їм особливостей. Ураховуючи надбання когнітивної лінгвістики та когнітивної поетики в процесі конструювання лінгвокогнітивного виміру ФПМС, вважаємо, що лінгвістично коректним постає такий алгоритм моделювання лінгвокогнітивного простору ФПМС (див. рис. 6).

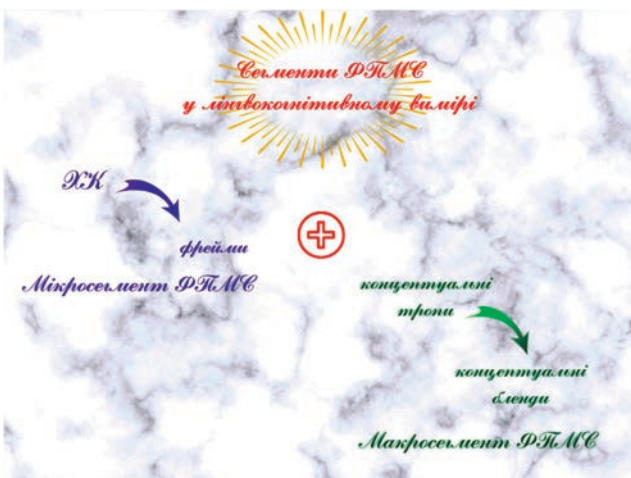

Рис. 6. Алгоритм моделювання сегментів ФПМС у лінгвокогнітивному вимірі

Як бачимо на запропонованих рисунках, подібно до орбіти дивного фрактального атрактора, яка є рухом у послідовності «*крапка (початок)* → *цикл* → *фрактал*», конструємо алгоритм моделювання орбіти лінгвокогнітивного виміру ФПМС у такій послідовності: «*ХК* → *концептуальні тропи* → *фрейми* → *концептуальні бленди*» (див. рис. 5).

Крізь призму теоретичних надбань когнітивної лінгвістики та когнітивної поетики вказаний алгоритм змінюємо на такий у процесі конструювання сегментів ФПМС у лінгвокогнітивному вимірі: «*ХК* → *фрейми*; *концептуальні тропи* → *концептуальні бленди*». У такий спосіб алгоритм «*ХК* → *фрейми*» постає основою для моделювання *мікросегмента ФПМС*, а алгоритм «*концептуальні тропи* → *концептуальні бленди*» – *макросегмента ФПМС* (див. Рис. 6).

Отже, ФПМС у лінгвокогнітивному вимірі складається з двох сегментів (мікросегмента та макросегмента) і потрактування вказаних елементів сегментами є коректним, оскільки зазначені сегменти постають частинами єдиного круга – лінгвокогнітивного виміру ФПМС, котрі обмежені дугами (див. рис. 7).

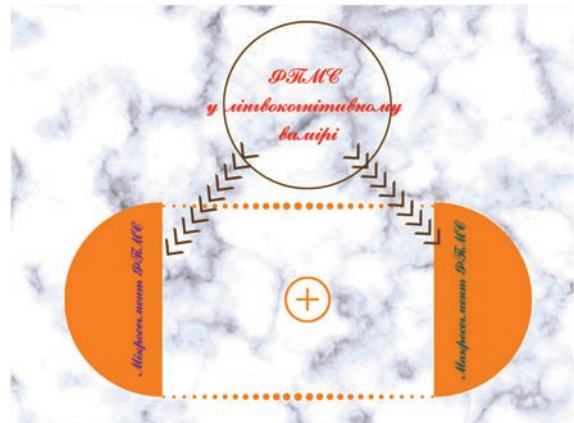

Рис. 7. Мікро- й макросегменти ФПМС у лінгвокогнітивному вимірі

Як зазначалось, мікросегмент лінгвокогнітивного виміру ФПМС наповнюємо ідентифікованими *ХК* у британських поетичних текстах XIX–XXI століть, а макросегмент – реконструйованими концептуальними тропами у матеріалі дослідження. Ідентифіковані *ХК* є складниками фреймів, а реконструйовані концептуальні тропи – блендів (див. рис. 8).

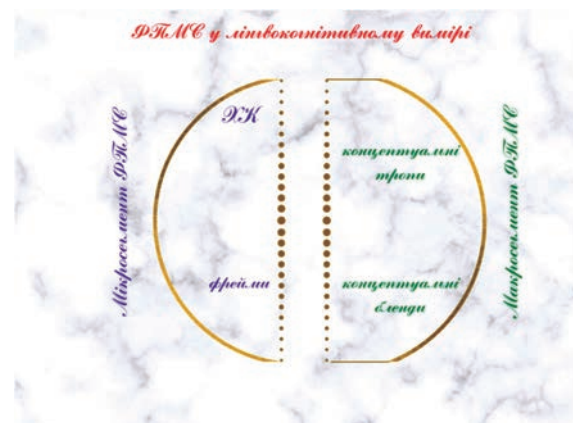

Рис. 8. Деталізація сегментів ФПМС у лінгвокогнітивному вимірі

У подальшій перспективі можна втілити результати запропонованого нами моделювання ФПМС у реалізації різних видів моделей, котрі зумовлені матеріалом дослідження не лише у сфері поезії, а й у царині наратології. Так, на окреме висвітлення заслуговує конструювання такої типології моделей в аспекті фрактального моделювання:

- *міфолого-релігійної моделі світу* (на основі дослідження текстів релігійно-міфологічної тематики);
- *утопічної моделі світу* (на матеріалі політичних текстів);
- *історико-філософської моделі світу* (на матеріалі історичних, філософських текстів або текстів, спрямованих на рефлексію історичної особистості);
- *футурологічної моделі світу* (на матеріалі текстів жанру фентезі).

Також запропоноване нами моделювання може бути перспективним під час дослідження творчості певного поета, автора, епохи або поетів, авторів чи культурно-історичних епох. Припускаємо, що в аспекті перспективи дослідження можна досягнути семіотичного простору лінгвістики, а саме доповнити модель семіотичним виміром, у складі якого міститимуться фрактали символів, індивідуально-авторських символів, емфатичних символів, ейдетичних символів та енігматичних символів за зразком змодельованої нами ФПМС. Указаний семіотичний аспект ФПМС проілюструємо у четвертому розділі дисертаційної праці.

В аспекті подальшої перспективи втілення ФПМС та її різноманітних варіацій (залежно від матеріалу дослідження й підходів до методологічного лінгвістичного аналізу) звернемо увагу на виокремлену типологію фракталів у фрактальній математиці та геометрії. Так, доведено існування таких видів фракталів, як:

- *суперфрактали* – фрактальні структури, в яких алгоритми конструювання фрагментів змінюються спонтанно;
- *мультифрактали* – складні фрактальні структури, які складаються з декількох фрактальних структур;
- *алеаторні фрактали* – фрактали, в яких незначний зовнішній вплив або зовнішні флуктуації впливають на зміну форми фракталу.

Екстраполюючи надані потрактування видів фракталів у точних науках крізь призму лінгвістики, пропонуємо таку типологію лінгвістичних фрактальних моделей:

- *суперфрактальна лінгвістична модель*, сегменти та мережі якої змінюються із залученням компаративного аналізу;
- *мультифрактальна лінгвістична модель*, котру доповнено іншим лінгвістичним виміром (шляхом поєднання лінгвокогнітивного й семіотичного вимірів тощо);
- *алеаторна фрактальна лінгвістична модель*, сегменти та мережі якої змінюються під час виявлення нової інформації дослідження, не врахованої попередниками.

Узагальнимо висловлену гіпотезу типології фрактальних лінгвістичних моделей у рисунку (див. рис. 9.).

ФПМС постає математичною й лінгвістичною та відзначається такими особливостями, як:

- *емпіричність*, оскільки висунута гіпотеза стосовно власної конфігурації ФПМС підтверджується нами на підставі її релевантності у британських поетичних текстах XIX–XXI століть у лінгвокогнітивному та лінгвосеміотичному вимірах;
- *нормативність*, тобто підтвердження висловленої гіпотези з опорою на наукові здобутки фрактального моделювання різних наукових парадигм (як точних, так і гуманітарних наук);

Рис. 9. Типологія фрактальних моделей у лінгвістиці

– ФПМС постає як *макромоделлю*, тому що у сукупності складових елементів становить складну структурну організацію; так і *мікромоделлю*, оскільки кожен окремий елемент ФПМС є автономною одиницею, яка має власні особливості;

– *змістовність* та *формалізованість*, тобто узагальнення отриманих результатів дослідження в єдиній графічно репрезентованій формі;

– *квантифікованість*, *факторність*, *корелятивність*, *екстраполятивність*, *регресійність* й *моноцентричність*, тому що всі елементи ФПМС є чітко детермінованими й сфокусованими;

– *сталість* або *динамічність*, котрі зумовлені реалізацією запропонованої ФПМС у синхронічному та діахронічному аспектах дослідження.

Висновки. Таким чином, висновуємо, що ФПМС у лінгвокогнітивному вимірі постає складним лінгвокогнітивним та фрактальним конструктом, котрий складається з двох сегментів: *мікросегмента* (ХК та фрейми) та *макросегмента* (концептуальні тропи й бленди). Змодельований у такий спосіб лінгвокогнітивний вимір ФПМС постає свідченням того, що ФПМС є емпіричною, оскільки висунута гіпотеза релевантна у процесі дослідження британських поетичних текстів XIX–XXI століть; нормативною, тобто обґрунтованою на основі поліпарадигмальності методології дослідження; макромоделлю, котра складається з мікромоделей – сегментів; динамічною, тобто підпорядкованою змінам під впливом нового матеріалу дослідження або емпіричних даних.

Сконструйована ФПМС та її лінгвокогнітивна площина постають змістовними та формалізованими, тому що ґрунтуються на методиці логіко-інтуїтивного аналізу з графічним узагальненням отриманих результатів у процесі когнітивної графіки. Квантифікованість ФПМС зумовлена її лінгвокогнітивним моделюванням із точним описанням складових сегментів та мереж, котрі можливо розділити на складові мікросегменти, а отриману інформацію узагальнити графічно з кількісними підрахунками. Розроблена нами гіпотеза стосовно фрактальності поетичної моделі світу в лінгвокогнітивному вимірі обґрунтована міждисциплінарним теоретичним оглядом, екстраполяція яких сприяє підтвердженню релевантності гіпотези у дисертаційній праці.

Література:

1. Moskvichova O.A. The Fractal Poetical Model of the World in the Linguistic and Cognitive Illumination. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія*. 2019. Вип. 43, т. 3. С. 23–29.
2. Moskvichova O.A. The Methodology of the Modelling of the Fractal Poetical Model of the World (Based on the British Poetry of the XIXth Century). *Modern Philology: Promising and Priority Areas for Scientific Researches : collective monograph* / L. Didukh, D. Drozdovskyi, T. Konovalenko, V. Koroliova, etc. Lviv-Toruń, 2020. P. 99–132.
3. Moskvichova O.A. The Design of the Fractal Poetical Model of the World (based on the British Poetry of the XX-XXIst Centuries). *Modern Researches in Philological Sciences : collective monograph* / edited by I.-M. Fărcaș. Baia Mare, 2020. P. 217–239.

Moskvichova O. The modelling of the fractal poetical model of the world in the linguistic and in the cognitive perspective

Summary. The article is dedicated to the illumination of the methodology of the modelling of the fractal poetical model of the world as the construct that consists from segments of micro- and macro-levels. The complexity of the fractal poetical model of the world is explained by the net of the conceptual senses of the frame mode and the integrated mode, their fractal self-similarity, conceptual and semantic approximations and deviations.

The article is dedicated to the investigation of the specificity of the reproduction of the reality in the fractal poetical model

of the world on the basis of the British poetry of the XIX–XXIst centuries with the help of the linguistic, of the poetical analysis of the lexical and the semantic tropes as the verbal means of the actualization of cognitive processes of the formation of the fractal poetical model of the world and the outlining of the axiological sense that is specific for the cognitive style of poets of the British romantic, the modern and the postmodern periods by means of linguistic, cognitive, poetic analyses of the above mentioned tropes. The analyses comprises the usage of the cognitive and the discourse strategies of the interpretation of the deepest sense of the fractal poetical model of the world, such as: the reconstruction of the axiological literary concepts as elements of the fractal poetical model of the world, the modelling of the conceptual tropes as the cognitive basis of the formation and of the designing of the fractal poetical model of the world and the modelling of conceptual blends and frames as emergent cognitive structures of the embodied understanding in the poetics of the British romantic, the modern and the postmodern periods. The study presents the results of the multidisciplinary investigation of the modelling of the fractal poetical model of the world representing the peculiar scientific research of the author. The information presented in the article is the polydisciplinary combining the cognitive linguistics, the cognitive poetics and the mathematics with the fractal geometry.

Key words: the literary concept, conceptual tropes, the fractal, the fractal poetical model of the world, the attractor, the microsegment of the fractal poetical model of the world, the macrosegment of the fractal poetical model of the world.

*Nagaitseva N. I.,
Candidate of Philology, Professor,
Professor at the Department of Humanities
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"*

*Romanov Yu. O.,
Candidate of Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Humanities
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"*

THE AKTIONSPORTEN AS A LACUNA FOR RFL LEARNERS

Summary. The article is devoted to a detailed analysis of the Aktionsarten; despite diversity and large volume, they are not covered by existing RFL (Russian as a foreign language) programs.

Semantic and structural types of verbs that demonstrate a change in the meaning of a motivating prefixless verb in terms of expressing temporal, quantitative, and terminative characteristics of an action after adding appropriate affixes to it are considered to be Aktionsarten. Most Aktionsarten are formed from imperfective verbs by adding certain prefixes (and in the case at hand, the postfix *-ся*) resulting in Aktionsarten related to the perfective aspect. An insignificant number of Aktionsarten formed with the help of imperfect suffixes *-ва-*, *-ув(а)-*, *-ыв(а)-* refer to the imperfective aspect.

The concept of Aktionsart was introduced by the Swedish linguist S. Agrell to designate the semantic functions of prefixed verbs which clarify the nature of the action; he was the first to distinguish the category of the aspect of a verb from the category of Aktionsart. Further study of the nature of the course of action and aspects expanded the understanding of the term: Aktionsarten are correlated not only with prefix verb formations but also with all verb derivatives formed with the help of other word-formation means (prefixes, suffixes, postfixes, and their combination). This article considers the meaning of semantic and derivational groups of verbs distinguished on the basis of temporal, quantitative, and terminative characteristics. With this approach, the concept of Aktionsart is not applicable to the entire verb vocabulary; this is the case of verbs that are verbal derivatives (their derivational formants are considered to be modification formants).

The article attempts to minimize (for the purposes of RFL teaching) the number of Aktionsarten and provide lists of the most commonly used and semantically transparent verbs with rich word-formation potential; examples of their use in a poetic context are meant to interest students in literary works; the effective learning of Aktionsarten undoubtedly opens new opportunities for international students in RFL acquisition.

Key words: Aktionsarten, verb aspect, word-formation, L2 teaching, Russian as a foreign language, international students.

Problem statement. In the Russian language, the category of the aspect of a verb is a non-inflectional grammatical category. It denotes the relation of an action to an internal limit and is formed by the opposition of verbs with grammatical meanings of a limited action (the perfective) and an unlimited action (the imperfective). In this case, the perfective is a marked member of the aspectual opposition denoting the result of the action (the limit), and the imperfective is

its unmarked member denoting the action in progress (the limit is not specified). An aspectual pair is based on the semantic coincidence of its members which differ in the grammatical meaning of limit and non-limit. The marking of verbs of an aspectual pair occurs using formal linguistic means (prefixes, suffixes, alternation of sounds, stresses, suppletion).

In Romano-Germanic languages, the aspectual correlation of Russian verbs (already embedded in the infinitives) corresponds to the perfective forms-meanings and imperfective forms-meanings of verbs. Therefore, in principle, the transfer of this knowledge from the intermediate language to the Russian language doesn't normally cause any catastrophic difficulties for an L2 learner since the number of academic hours for studying the verb aspects in RFL programs is quite enough.

But the category of aspect is closely related to the Aktionsarten not covered by RFL programs despite the fact that they are very extensive, diverse, and require L2 learners to deeply penetrate into them and have a real language instinct.

Semantic and structural types of verbs that demonstrate a change in the meaning of a motivating prefixless verb in terms of expressing temporal, quantitative, and terminative characteristics of an action after adding appropriate affixes to it are considered to be Aktionsarten.

Most Aktionsarten are formed from imperfective verbs by adding certain prefixes (and in the case at hand, the postfix *-ся*) resulting in Aktionsarten related to the perfective aspect. An insignificant number of Aktionsarten formed with the help of imperfect suffixes *-ва-*, *-ув(а)-*, *-ыв(а)-* refer to the imperfective aspect.

Particular attention should be paid to the following:

- unlike the aspectual pairs, the Aktionsarten are one-aspect;
- the belonging of Russian verbs to one of the aspects is obvious; the belonging to Aktionsarten is not;
- the coverage of the verbal lexicon by the verb aspect is total; as for Aktionsarten, it is very limited;
- the exact composition of Aktionsarten is uncertain; moreover, the boundaries between Aktionsarten are often blurred.

But ignorance of the essence of Aktionsarten and their verbal content impoverishes the category of aspect; therefore, despite the large number of Aktionsarten, it is necessary to draw students' attention to this semantic-derivational category.

Analysis of recent researches. The concept of Aktionsart was introduced by the Swedish linguist S. Agrell to designate the semantic functions of prefixed verbs which clarify the nature

of the action (“Aktionsart” (Germ.) – “kind of action” can be also found in the work of Karl Brugmann (1885), or even earlier). S. Agrell was the first to distinguish the category of the aspect of a verb from the category of Aktionsart [1].

Further study of the nature of the course of action and aspects expanded the understanding of the term: Aktionsarten are correlated not only with prefix verb formations but also with all verb derivatives formed with the help of other word-formation means (prefixes, suffixes, postfixes, and their combination) [2–3]. For example, A.V. Bondarko distinguishes “characterized” Aktionsarten which differ in a certain formal feature and are word-formative categories, “uncharacterized” Aktionsarten that do not have the indicated feature, and “inconsistently characterized” Aktionsarten [4].

Due to the fact that the methods of verbal action are applicable only to the groups of verbs in which the modification occurs with the help of a word-formative formant, different interpretations of Aktionsarten appear in science. In particular, A.V. Isachenko points out the aspectual “inconsistency” of Aktionsarten and distinguishes between the “accomplishments” and “character” of Aktionsarten [5].

N.S. Avilova opposed the classification of A.V. Bondarko and singled out the temporal, quantitative and specially-productive Aktionsarten. In her opinion, the formal expression of the modification of the original meaning is obligatory for expressing one or another Aktionsart [6].

According to I. Pálosi, the category of Aktionsart is a semantic-word formation category, one that includes motivated verbs with formal markers of semantic change of the base verb, except for verbs of motion [7].

In this work, we consider the meaning of semantic and derivational groups of verbs distinguished on the basis of temporal, quantitative, and terminative characteristics. With this approach, the concept of Aktionsart is not applicable to the entire verb vocabulary; this is the case of verbs that are verbal derivatives (their derivational formants are considered to be modification formants) [8].

The purpose of the study is to provide guidance on how to minimize (for the needs of RFL teaching) the number of Aktionsarten and to select the most obvious terminologically and semantically transparent Aktionsarten, as well as frequent Aktionsarten whose word-formative potential is rich and productive. Minimization of Aktionsarten, the presented lists of verbs, as well as examples of their use in the poetic context are to help facilitate students’ psychological overcoming on their way to new knowledge.

Presentation main material. We describe the semantics of Aktionsarten and their word formation means.

Perfective verbs:

– inceptive (*за-; за-...-ся; по-; по-...-ся*) and intensive-inceptive Aktionsarten (*вз-/вс-; вз-/вс-...-ся; воз-/вос-; воз-/вос-...-ся; раз-/рас-...-ся*): express the meaning of beginning of an action, or intensive beginning of an action: *запеть, засмеяться; подуть, помчаться; взречь, взмолиться; вскрикнуть, возненавидеть, воспламениться; размечтаться, расплакаться;*

– finitive Aktionsart (*до-; от-; от-...-ся*): expresses the meaning of termination of a continuous action: *дочитать; отцвести, отвоеваться;*

– restrictive Aktionsart (*по-; по-...-ся*): expresses the meaning of limiting action in time; continuous-restrictive Aktionsart: expresses the meaning of a continuous limitation of an action in time (*про-*): *поплакать, поулыбаться; проплакать* (весь вечер);

– cumulative Aktionsart (*на-*): expresses the meaning of accumulating; saturative Aktionsart (*на-...-ся*) expresses the meaning of oversaturation of the subject with an action: *накупить* (овощей); *нарвать* (цветов); *наиграться, насмотреться;*

– diminutive Aktionsart (*вз-/вс-; вз-/вс-...-ся; по-; по-...-ся; под-; под-...-ся; при-; при-...-ся*): expresses the meaning of an incomplete action: *всплакнуть, взгустнуться, поотстать, поизноситься, подучить, подкраситься, приболеть, приподняться;*

– distributive-summary (total) Aktionsart (*из-/ис-; по-; пере-*): expresses the meaning of total coverage of the object by an action: *изрисовать, исписать* (всю тетрадь), *позакрывать* (все окна), *перебить* (всю посуду);

– intensive Aktionsart (*в-...-ся; раз-/рас-*): expresses the meaning of deepening in an action, and intensity: *вчитаться, вьестся, расцеловать, разругать;*

– continuous-intensive Aktionsart (*из-; ис-; из-; ис-...-ся*): expresses the meaning of completeness and intensity of an action with negative psycho-physical effects for the subject: *измучить, иссушить, измучиться, исстрадаться;*

– terminative-intensive Aktionsart (*за-...-ся*): expresses the meaning of extreme completeness, and an intensive action: *заиграться, замучиться;*

– intensive-terminative Aktionsart (*вы-; вы-...-ся; из-/ис-; из-/ис-...-ся; от-; пере-; пере-...-ся; про-; про-...-ся*): expresses the meaning of completeness and exhaustion of the result: *выстрадать, вылечиться; изжарить, износиться, испугаться; отгладить, перетрусить, переволноваться; проварить, проголодаться;*

– continuous-terminative Aktionsart (*до-...-ся; пере-; пере-...-ся; у-...-ся*): expresses the meaning of performance over time, as well as a negative effect for the subject: *дозвониться, допрыгаться; перегреть, переутомиться; убежаться;*

– terminative Aktionsart (*в-; в-...-ся; вз-/вс-; вз-/вс-...-ся; вы-; вы-...-ся; до-...-ся; за-; за-...-ся; на-; на-...-ся; от-; от-...-ся; по-; по-...-ся; при-; при-...-ся; про-; у-; у-...-ся*): expresses different meanings of the result of an action:

a) moving: *уп* (*вскинуть, вспорхнуть, вскарабкаться*); inward (*вливать, вливаться*); from the inside (*вылить, вылиться*); covering the surface (*наклеить, заклеить, забрызгаться*); removing (*отклеить, отклеиться*); approaching (*подсесть*); joining (*приклеить, приклеиться*); from below (*подставить*); down (*спрыгнуть, спуститься*); through (*проколоть*); to the center (*сдвинуть, сблизиться*); from the center (*раздвинуть, расплзтись*); displacement (*переселить, переселиться*); b) actual result (*взбесить, вскормить, воздержаться; затвердеть, засориться; нагреть, нагреться; построить, попроситься; приучить, приучиться; прожить; убаюкать, умыться*); c) response (*отблагодарить*); d) evasive response (*отписаться, отшутиться*); e) inadvertent discovery (*проговориться, проболтаться*);

– terminative Aktionsart between several participants (*по-...-ся; раз-/рас-...-ся; с-...-ся; у-...-ся*): *подражаться, расцеловаться, созвониться, увидиться.*

Imperfective verbs (Aktionsarten expressed by prefixes, imperfect suffixes, and postfix *-ся*):

– continuous-diminutive Aktionsart (*на-*): expresses the meaning of a continuous and incomplete action: *напевать, нахватывать;*

- intermittent-diminutive Aktionsart (*но-*): expresses the actions repeated from time to time: *покрикивать, покашливать*;
- continuous-intensive Aktionsart between several participants (*пере-...-ся*): expresses the meaning of completeness and intensity of an action: *переписывается, перезваниваться*;
- accompanying Aktionsart (*под-*; *при-*): express the meaning of accompanying another action: *подпевать, припевать*.

We describe word-building formants of verbs and their semantic register.

Prefix *в-*; prefix *в-* and postfix *-ся*:

- intensive Aktionsart with the meaning of deepening in an action: *вдуматься, вслушаться, всмотреться, вчитаться, вжиться, взглядеться, вьестся*;
- terminative Aktionsart with the meaning of moving inward: *влить, вбросить, втолкнуть, вложить, вписать, воткнуть, вставить, винтить, вклеить; впитаться*. Cf.: *Сколько пуль в наши спины вцарапали* (Есенин); *Вгрызлись в букву едящие глаза* (Маяковский).

Prefixes *вз-/вс-*; *воз-/вос-*; prefixes *вз-/вс-* and postfix *-ся*; prefixes *воз-/вос-* and postfix *-ся*:

- intensive-inceptive Aktionsart: *взречь, взвить, взвизгнуть, возмнить, возлюбить, воспылать, вскрикнуть, встревожить, взволновать, возненавидеть; взволноваться, возрадоваться, воспламениться, возгореться, возгордиться, взломиться, возродиться, взбелениться, вздуриться, встревожиться*. Cf.: *Медведь взревел и замертво упал* (Крылов); *Из искры возгорится пламя* (Пушкин);
- diminutive Aktionsart: *всплакнуть, вздремнуть, взгрустнуть; встрепенуться, вспомниться, взгрустнуться; Пускай тебе взгрустнется даже, / Ты головы не опускай!* (Лебедев-Кумач);
- terminative Aktionsart: *вскипеть, вспахать, взбесить, взволновать, возразить, вскормить, вспотеть, вскружить (голову), возмужать; воспротивиться, воздержаться; Уходят люди... / Их не возвратить. / И тайные миры не возродит* (Евтушенко); a number of verbs have the additional meaning of moving up: *вскинуть, взметнуть, вздернуть, вспорхнуть, воспарить, возвести (многоэтажку); вскарабкаться, взвиться; И пусть над нашим смертным ложем / Возьется с криком воронья* (Блок).

Prefix *вы-*; prefix *вы-* and postfix *-ся*:

- intensive-terminative Aktionsart: *выстирать, выстрадать, выплакать, выварить, выпечь, выгулять, выкопать, выучить, вылечить, высушить, вызреть, выкрасить, вылизать, вымокнуть, выстроить, вызубрить; вылежаться, выпасться, выплакаться, выгуляться, выучиться, вылечить, выпрямиться, выговориться*. Cf.: *Эти рысьи твои глаза, Азия, / Что-то высмотрели во мне, / Что-то выразнили подспудное* (Ахматова); *Что за чудо? Видно, выпался он [пес] худо* (Пушкин);
- terminative Aktionsart with the meaning of moving from the inside: *вылить, вытряхнуть, высунуть, выкатить, выплюнуть, вышвырнуть, выбросить, вытащить, вынырнуть, выпрыгнуть, вытолкнуть; выбраться, вылиться, выброститься, вытряхнуться, выкатиться, высунуться, выдупиться, выкарабкаться, выбиться (в люди)*. Cf.: *Братья дружною толпою / Выезжают погулять... / Или вытравить из леса / Пятигорского черкеса* (Пушкин); *Убьёте, похороните – / выроюсь* (Маяковский).

Prefix *до-*; prefix *до-* and postfix *-ся*:

- finitive Aktionsart: *доварить, доделать, дописать, дочитать, допеть, догулять, договорить, дорисовать, додумать, дожарить, докурить, дожить, доить; то, что отцы не допели, – / мы допоем!* (Рождественский); a number of verbs have the meaning of a complementary action: *доплатить, докупить, долить, дополучить, дослать, досыпать, доработать*;
- continuous-terminative Aktionsart: *дозвониться, докричаться, достучаться, добудиться, досидеться, дожидаться, допроситься*; a number of verbs have the meaning of a negative effect for the subject: *допрыгаться, допеться, доплясаться, доиграться, дописаться, дочитаться, дошутиться, догуляться, дотанцеваться, доотдохнуться; Так! вам одним лишь удалось / Дойти до нас с берегов другого света. / О, если б про него хоть на один вопрос / Мог допроситься я ответа* (Тютчев);
- terminative Aktionsart: *домчаться, докопаться, дорыться, дорваться; Пусть ночь. Домчимся. Озарим кострами / Степную даль* (Блок).

Prefix *за-*; prefix *за-* and postfix *-ся*:

- inceptive Aktionsart: *закричать, заорать, запеть, зарыдать, заплакать, завизжать, зареветь, зашептать, зацвести, заговорить, зашуметь; зашевелиться, засветиться, засмеяться, заволноваться, заулыбаться, засомневаться, забеспокоиться*. Cf.: *Дом царевна обошла, ... / Засветила богу свечку, / Затопила жарко печку* (Пушкин); *И только небо засветилось, / Все шумно вдруг зашевелилось* (Лермонтов);
- terminative Aktionsart: *завоевать, заработать, задумать, закончить, загримировать, загнать, зажить, затуркать, заслать, замучить, загонять, затвердеть, загубить, залечить, загнить, засветить, зарегистрировать; закончиться, задуматься, засориться, загримироваться, замаскироваться, заручиться (поддержкой)*. Cf.: *Сердца жаркого не зальет вином, / Думу черную не запотчевать!* (Лермонтов); *Мешок завеличался, / Заумничал, зазнался*. (Крылов); a number of verbs have the meaning of covering by an action: *засеять, забрызгать, заклеить, запудрить, замазать, застелить, застроить, заасфальтировать, закрасить, зачеркнуть, залить, заштукатурить; замазаться, забрызгаться, застроиться*;
- terminative-intensive Aktionsart: *заболтаться, заработать, заслушаться, засидеться, засмотреться, заиграться, заждать, загуляться, заучиться, заговориться, замучиться; Гребень затерялся. / Резвился мой мальчик, заигрался* (Крылов).

Prefixes *из-/ис-*; prefixes *из-/ис-* and postfix *-ся*:

- continuous-intensive Aktionsart with the meaning of a negative effect for the subject: *иссохнуть, иссушить, иззябнуть, измучить, издергать; измучиться, истоскаться, исстрадаться*. Cf.: *Вас молниєю заживо / испепелял талант*. (Вознесенский); *Сердце темное измаялось* (Ахматова);
- intensive-terminative Aktionsart: *излечить, изувечить, испугать, испортить, изжарить, износить; излечиться, испугаться, испортиться, изловчиться, износиться*. Cf.: *За то, что не испортили / Ни песню мы, ни стих, / Давайте выпьем* (Слущкий); *Сила молодая / С телом износила*. (Кольцов);
- distributive-summary (total) Aktionsart: *избить, искушать, изрезать, исписать, изрубить, изрисовать, изранить*,

изжевать, издырявить, избороздить; Там тело всякого мужчины / исчеркали / война / и труд (Слуцкий).

Prefix *на-*; prefix *на-* and postfix *-ся*:

– saturative Aktionsart: *наговориться, наестся, напиться, наработаться, наиграться, насидеться, послушаться, посмотреться, накричаться, налюбоваться, навоеваться, наплясаться, набегаться, натапцаться, настрадаться, натерпеться; Желая светлым днем вполне налюбоваться, / Орел поднебесью летал (Крылов);*

– cumulative Aktionsart: *наварить, нарубить, наговорить, закупить, насорить, надымить, накрошить, настрелять, набрать, настроить, накидать, наловить, насобирать, нарезать, напечь, нарвать, насушить;*

– terminative Aktionsart: *нагреть, напугать, намочить, насмешить, наиптат; научиться, наткнуться, нагреться. Cf.: Опять старуха-ревность наиптала / Черт знает что рассудку моему (Щипачев); Я научилась просто, мудро жить (Ахматова); a number of verbs have the meaning of covering the surface: *наклеить, напудрить, нацарапать, набросить, накинуть, нахлынуть, налепить, нашить; Он счастлив, если ей накинёт / Боа пушистый на плечо (Пушкин);**

– continuous-diminutive Aktionsart (with imperfective suffixes): *напевать, насвистывать, наигрывать, наиптывать, накрапывать, нахлестывать (коня).*

Prefix *от-*; prefix *от-* and postfix *-ся*:

– finitive Aktionsart: *отвестить, отгреметь, отобедать, отслужить, отговорить, отзвучать, отиуметь, отгрустить, отболеть, отлюбить; отлучиться, отлежаться, отбегаться, отдышаться, отмечаться, отвоеваться. Cf.: с ним [с другом] ушла моя частица – / Отбыла, отпела, отцвела (Грибачев); Не буди того, что отмечалось (Есенин);*

– terminative Aktionsart: a number of verbs have the meaning of: a) response (*отблагодарить, отреагировать, отдарить; откликнуться, отозваться; Печальная мысль отзовется / Во глуби бесчисленных умов (Брюсов);* b) evasive response (*отписаться, отговориться, отиумиться, отмолчаться, отречься*); a number of verbs have the meaning of removal, cutting off part (*отклеить, отвязать, откатить, отломать, отковырять, отпилить, отбросить, оттолкнуть, отскокить, отсесть; оттолкнуться, отгородиться, откатиться, отклеиться, отломаться; [Первый взвод] погрузился, оттолкнулся / И пошел (Твардовский);*

– intensive-terminative Aktionsart: *отстроить, отрепетировать, отделать, отгладить, отработать, отрегулировать; отчитаться.*

Prefix *пере-*; prefix *пере-* and postfix *-ся*:

– intensive Aktionsart between several participants: *перессориться, переругаться, перемолвиться, перецеловаться; Вот царица, наряжаясь / Перед зеркальцем своим, / Перемолвилась с ним (Пушкин);*

– continuous-intensive Aktionsart (with imperfective suffixes) between several participants: *переписываться, пересматриваться, перекрикиваться, перешиптываться, перезваниваться, перестреливаться; поздно вечером с лягушками / Перекликаться любит выть (Гумилев);*

– intensive-terminative Aktionsart: *переболеть, переосмыслить, перехотеть, перепугать, пережить, перетрусить, перехворать, переволноваться, переутомиться, переполниться. Cf.: Попробуй сам себя восстанови! /*

Переболела плоть, перелюбила (Евтушенко); И сам, покорный общему закону, / Переменился я (Пушкин);

– terminative Aktionsart: a number of verbs have the meaning of displacement: *переселить, переправить, перекачать, пересесть, перелечь, перетащить, переночевать, перебросить, переставить, пересадить; переселиться, перебраться, переправиться; Лягушка на гору весной / Переселилась (Крылов);*

– continuous-terminative Aktionsart: *перегреть, переработать, пережарить, переплатить, переутомить; перезаниматься, переутомиться;*

– distributive-summary (total) Aktionsart: *перекусать, перебить (всю посуду), переворочить (все вещи), перессорить (всех друзей), переломать (все), перецеловать (всех родных), перестрелять (всех уток), переловить (всех бабочек), переженить (всех внуков).*

Prefix *по-*; prefix *по-* and postfix *-ся*:

– inceptive Aktionsart: *подуть, повеять, погнать, потащить, почувствовать; погнаться, помчаться, посылаться. Cf.: Как поздней осени порою / Бывают дни, бывает час, / Когда повеет вдруг весной (Тютчев); Мы помчимся к бездорожью / В несказанный свет (Блок);*

– terminative Aktionsart: *поблагодарить, построить, пообедать, помыть, подарить, поссорить, посеять, пожалеть; пожаловаться, поздороваться, попрощаться. Cf.: [Земля] Ты дала мне вершину и бездну, / подарила свою широту (Смеяков); Вчера... / Ты поздним позабылась сном (Тютчев);*

– terminative Aktionsart between several participants: *поцеловаться, породниться, пожениться, пообниматься, поругаться, подражаться, поссориться, пошиптаться; Вот и я выхожу из дома / Повстречаться с иной судьбой, / Цельный мир, чуждой и знакомый / Породниться готов со мной (Гумилев);*

– restrictive Aktionsart: *посидеть, попрыгать, погулять, поболтать, полежать, поспать, поучить, пописать, порисовать, поработать, погрустить, помечтать, поплакать, попить, попеть, поесть, покурить, поговорить; поохотиться, посмеяться, поулыбаться, помучаться; Хочешь – давай посмеемся, поплачем! / Хочешь – давай пошумим, помолчим (Алигер);*

– diminutive Aktionsart: *поостать, попривыкнуть, пообсохнуть, попридержаться; поостеречься, поизноситься, поосмотреться; Поросла-убралась ты травой-ковилем. / Да песками ты, степь, позасыпалась (Суриков);*

– intermittent-diminutive Aktionsart (with imperfective suffixes): *покрикивать, похаживать, посвистывать, поглядывать, покашливать, побаливать, покалывать, поигрывать, позвякивать, покачивать, подумывать, помалкивать; Ни один боец и не тронулся, / Лишь стоят да друг друга поталкивают (Лермонтов);*

– distributive-summary (total) Aktionsart: *позакрывать, пораскидывать, повскакивать, понабирать, повыгонять, попадать, потоптать, посадить.*

Prefix *под-*; prefix *под-* and postfix *-ся*:

– diminutive Aktionsart: *подрасти, подсесть, подпилить, подрисовать, подзакусить, подгримировать, подпудрить, подкрасить, подбелить, подучить, подиутить, подзабыть, подколоть, подработать; подкраситься, подбодриться, подзабыться, подпудриться, подгримироваться; Подстрелили чистенько. / Я уже готов (Евтушенко);*

– terminative Aktionsart with the meaning of: a) moving from below (*подставить, подсунуть, подстелить, поднырнуть, подложить, подчеркнуть, подиить*); b) approaching (*подкатить, поддесть, подтащить, пододвинуть*);

– accompanying Aktionsart (with imperfective suffixes): *подпевать, подмигивать, подпрыгивать, поддакивать, подвывать, подсвистывать, подзуживать*; *И царица хохотать, / И плечами пожимать, / И подмигивать глазами* (Пушкин).

Prefix *при-*; prefix *при-* and postfix *-ся*:

– diminutive Aktionsart: *приболеть, привстать, припомнить, прикусить, притормозить, прилечь, присесть, припугнуть, приоткрыть, приврать, приунуть, прихворнуть, прикорнуть, пристыдить; прислушаться, присмотреться, принохаться, призадуматься, приподняться, прищуриться, принарядиться*. Cf.: *хуже, коль «полюбишь» по расчету / И на сердце приголубишь ложь* (Друнина); [Взвод] *пошел. Второй за ним. / Приготовился, пригнулся / Третий следом за вторым* (Твардовский);

– terminative Aktionsart: *приучить, приготовить, приговорить; приготовить, причесаться, приспособиться, приестся, приучиться, присниться, притерпеться; Придается все / Лишь тебе не дано примелькаться* (Пастернак); a number of verbs have the meaning of joining: *прижать, приклеить, пристроить, прилепить, припарковать; привязаться, приклеиться, припарковаться, прикоснуться, прирастаться, прижаться*;

– accompanying Aktionsart (with imperfective suffixes): *прихрамывать, припевать, приговаривать, присвистывать, пританцовывать, приплясывать, притопывать, прихлопывать*; *И царица хохотать / И прищелкивать перстами, / Гордо в зеркальце глядясь* (Пушкин).

Prefix *про-*; prefix *про-* and postfix *-ся*:

– intensive-terminative Aktionsart: *просушить, проварить, прожарить, пропить, прокутить, промыть, прокипятить, продумать, прорасти; проспаться, продышаться, прокашляться, протрезвиться, прогуляться, пробиться, прослезиться, проголодаться, пробраться, прочихаться; Но чувствовал я в этой книге силу / и знал: ей суждено себя спасти, / прорваться, продолбиться, прорасти* (Евтушенко);

– terminative Aktionsart: *прозевать, прошипеть, проворонить, пронюхать, промолвить, прозвенеть, пропеть, пропесочить, прожить*; a number of verbs have the meaning of inadvertent discovery: *проговориться, проболтаться, провороваться*; a number of verbs have the meaning of moving through: *прогореть, прожечь, продавить, просверлить, проломить, прорезать, прорубить, пробить, прогрызть, проколоть, проковырять, проткнуть*. Cf.: *Без ошибок не прожить на свете* (Друнина); *Он из любви со мною проболтался* (Пушкин); *В Европу прорубил окно* (Пушкин);

– continuous-restrictive Aktionsart: *проплакать, проговорить, просидеть, проработать* (весь день), *приболеть, проспаться* (долго), *проискать, прождать, продежурить, простоять, проспорить* (весь вечер); *Целую ночь проревели ребятушки* (Некрасов).

Prefixes *раз-/рас-*; prefixes *раз-/рас-* and postfix *-ся*:

– intensive-inceptive Aktionsart: *разволноваться, рассмеяться, расиутиться, расхохотаться, расплакаться, раскричаться, разгореться, расшалиться, раскашляться,*

размечтаться, расхрабриться, рассердиться; Разудись плечо! / Размахнись, рука! (Кольцов);

– intensive Aktionsart: *расхвалить, расцеловать, рассердить, растревожить, раскормить, развеселить, разругать, разузнать, разглядеть*;

– terminative Aktionsart with the meaning of moving from the center: *разбросать, развеять, разослать, раскормить, размазать, раздробить, растрезвонить, разорвать; расступиться, разбрестись, разрастись, раздуться, растянуться, расползтись, растечься; Заря алая подымается; / Разметала кудри золотистые* (Лермонтов); *Уж зачем ты, алая заря, просыпалась? / На какой ты радости разыгралась?* (Лермонтов);

– terminative Aktionsart between several participants: *расцеловаться, разговориться, разминуться*.

Prefix *с-*; prefix *с-* and postfix *-ся*:

– terminative Aktionsart with the meaning of: a) moving down (*спрыгнуть, слезть, сползти, слить, стечь; спуститься, скатиться*); b) moving to the center (*соединить, склеить, согнать, созвать, сдвинуть, столкнуть; сблизиться, слинуться, слежаться, скорчиться, стечься*). Cf.: *Не бедствий и сражений годы согнуть и сгорбить не смогли* (Слущкий); *Ночь Аль-Кафра. Сошлись, слились вершины / По темным горным склонам / Еще спускаются, слоятся облака* (Бунин);

– terminative Aktionsart between several participants: *созвониться, списаться, сговориться, спеться, сродниться, сработаться; Горизонтов сомкнулись объятия* (Белый).

Prefix *у-*; prefix *у-* and postfix *-ся*:

– terminative Aktionsart: *укомплектовать, устроить, устранить, убаюкать, ужалить, умыть, урегулировать, утаить, усовершенствовать; умыться, ухитриться, улетучиться, умяться, убраться, укатиться*. Cf.: *В миг по речи же [братья] спознали, / Что царевну принимали, / Усадили в уголок, / Подносили пирожок* (Пушкин); *Женихи ей поклонились, / Потихоньку удалились* (Пушкин);

– terminative Aktionsart between several participants: *увидеться, уговориться, ужиться; Так мне с гостями не мудрено ужиться* (Крылов);

– continuous-terminative Aktionsart: *убегаться, укачаться, умориться, уходить, умяться, упариться; «Ты утомилась?» – / я говорю. / Она отвечает: «Нет!»* (Луговской).

Conclusions.

1) Understanding word-formation potencies of the Russian language (closely connected, in the case at hand, with verb semantics and structure) will help L2 learners not only expand their vocabulary but also develop their ability to perceive new derivatives.

2) Few verbs of the Aktionsarten considered are capable of forming (with the help of secondary imperfectivization) an aspectual pair: inceptive (*зацвести – зацветать, вскрикнуть – вскрикивать*); finitive (*отцвести – отцветать*); continuous-restrictive (*просидеть – просиживать*); diminutive (*подрасти – подрастать, привстать – привставать*). But such formations are irregular, few in number, and besides, newly formed imperfectives can be referred to other Aktionsart. The rest of Aktionsarten are generally inconsistent in aspect.

3) Most Aktionsarten (inceptive, intensive-inceptive, finitive, restrictive, diminutive, intensive, continuous-intensive, terminative, continuous-terminative, intensive-terminative) include both non-reflexive and reflexive verbs; Aktionsarten including predominantly

only non-reflexive verbs: cumulative, distributive-summary (total), continuous-diminutive, intermittent-diminutive, accompanying; Aktionsarten including only reflexive verbs: saturative, terminative-intensive, continuous-terminative, terminative between several participants, continuous-intensive between several participants.

4) A clearly observed tendency towards more non-reflexive verbs in Aktionsarten is associated with the peculiarity of the meanings of the reflexive verbs themselves.

5) Effective learning of Aktionsarten will undoubtedly open new horizons in the study of the Russian language, let L2 learners adequately perceive and correctly produce discourse, and help attract their interest to literary works.

References:

1. Agrell S. Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitworte. Lund : Lunds universitets arsskrift, 1908. 157 s.
2. Бондарко А.В. Вид и время русского глагола (значение и употребление) : пособие для студентов. Москва : Просвещение, 1971. 239 с.
3. Маслов Ю.С. Избранные труды: Аспектология. Общее языкознание. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 840 с.
4. Бондарко А.В., Буланин Л.В. Русский глагол : пособие для студентов и учителей. Ленинград : Просвещение, 1967. 190 с.
5. Исаченко А.В. Грамматический строй русского языка в сопоставлении со словацким : морфология. Ч. 2. Братислава : изд-во Словацкой Академии наук, 1960. 570 с.
6. Авилова Н.С. Вид глагола и семантика глагольного слова. Москва : Наука, 1976. 288 с.
7. Палоши И. К основным вопросам о категории способа глагольного действия в русском языке. *Slověne. International Journal of Slavic Studies*. 2014. Vol. 3. No. 2. P. 194–208.
8. Нагайцева Н.И. Видовременные значения и словоизменение глаголов. Способы глагольного действия : учебно-методическое пособие. Харьков : НТУ «ХПИ», 2019. 72 с.

Нагайцева Н. І., Романов Ю. О. Способи дієслівної дії як лакуна для тих, хто вивчає російську мову як іноземну
Анотація. Статтю присвячено детальному аналізу способів дієслівної дії, незважаючи на розмаїття і великий

обсяг, їх вивчення не передбачено наявними програмами з російської як іноземної (РЯІ).

Способами дієслівної дії (СДД) вважають семантико-структурні типи дієслів, які демонструють зміну значення мотивуючого безпрефіксного дієслова після додавання до нього відповідних афіксів щодо вираження часових, кількісних та результативних характеристик дії. Більшість СДД утворюється від дієслів недоконаного виду шляхом додавання певних префіксів (а в нашому випадку і постфікса *-ся*), в результаті чого з'являються СДД, що належать до доконаного виду. Незначну кількість СДД, що утворюються за допомогою імперфективних суфіксів *-ва-*, *-ив(а)-*, відносять до недоконаного виду.

Поняття СДД використовував шведський лінгвіст С. Агрелль для позначення семантичних функцій префіксованих дієслів, які уточнюють характер дії; він першим відділив категорію виду дієслова від категорії СДД. Подальше вивчення природи СДД та виду дієслова розширило розуміння цього терміна: СДД співвідносять не лише з префіксальними дієслівними утвореннями, але й з усіма дієслівними похідними, утвореними за допомогою інших словотворчих засобів (префіксів, суфіксів, постфіксів та їх поєднання). У статті розглянуто значення семантичних та дериваційних груп дієслів, що вирізняються за часовими, кількісними та результативними характеристиками. За такого підходу поняття СДД не застосовується до всієї дієслівної лексики; воно включає дієслова, що є дієслівними похідними (їх дериваційні форманти вважаються модифікаційними формантами).

У статті зроблено спробу мінімізувати (для потреб викладання РЯІ) кількість СДД та надати списки найбільш уживаних та семантично прозорих дієслів із багатим словотворчим потенціалом; приклади їх використання в поетичному контексті мають зацікавити студентів літературними творами; ефективне засвоєння СДД, безсумнівно, відкриває нові можливості для студентів-іноземців у вивченні РЯІ.

Ключові слова: способи дієслівної дії, вид дієслова, словотворення, викладання другої мови, російська мова як іноземна, іноземні студенти.

*Найдеву О. В.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

ФОНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОНЕСТЕМНОЇ ЛЕКСИКИ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті досліджено фоностилістичні особливості фонестемної лексики німецької мови з опорою на аналіз функціонально-стилістичних, лексикографічних характеристик та дослідження функціонування її в художньому прозовому тексті задля встановлення символічних значень її початкових фонем, які зумовлюють мінорно-мажорну тональність твору.

Внаслідок розподілу фонестемної лексики за стилістичними підкласами з'ясовуємо, що «маркована» лексика суттєво переважає над «немаркованою» (нейтральною, без лексикографічних поміток у стилістичному словнику), та встановлюємо, що найвищий потенціал щодо стильової характеристики має «розмовна» фонестемна лексика, яка домінує у художніх текстах. Символічні значення фонемних сполучень фонестемної лексики досліджуються за допомогою компонентно-статистичної методики, а саме компонентного аналізу відповідних словникових дефініцій, критерія χ^2 -квадрату та коефіцієнта взаємної спряженості (χ^2 , K).

У роботі проаналізовано мовний стиль та мовленнєвий і функціональний стилі (науковий, літературно-художній, розмовний, офіційно-діловий тощо) задля виявлення фоностилістичних особливостей та символічних значень досліджуваних початкових фонем у складі фонестемної лексики під час її функціонування у художньому тексті.

Нами досліджуються фоносемантичні особливості німецького прозового тексту, а саме твору П. Зюскінда «Парфуми», та встановлюються символічні значення початкових фонемних сполучень приголосних (фонемем), що входять до складу найчастіше вживаної фонестемної лексики твору. Запропонований мінорно-мажорний поділ прозових текстів слугує для виявлення певних закономірностей вживань у тому чи іншому мотивному творі відповідних фонемемних рядів, що також сприяє посиленню мінорної чи мажорної тональності тексту.

Найвищий потенціал зв'язку з асоціативно-символічними значеннями «негативний» виявляють фонемеми, що містять фонеми [r] та [ʃ], а саме tr-, br-, dr-, gr-, fr-, fl-, fm-, fn-, fv-, fp-, frg-. Ці символічні властивості фонемем, що досліджені за допомогою компонентної методики, проілюстрували цей статистично підтверджений фонетично-семантичний зв'язок.

Ключові слова: фоностилістика, фоносемантика, фонемема, функціональна стилістика, фонемемна лексика, мінорно-мажорна тональність тексту, компонентний аналіз.

Постановка проблеми. Фоносемантичні (звукосимволічні) дослідження, які базуються на існуванні символічного значення мовного звука, пройшли складний, суперечливий шлях від містичних поглядів про існування магічного зв'язку між словом, звучанням і значенням до наукових обґрунтувань.

Фоносемантичні зв'язки досліджуються нами як первинні, звуконаслідувальні, вторинні, звукосимволічні та разом із природною і психологічною вмотивованістю, зумовленою синестезією. Особлива увага приділяється вивченню звукового символізму, фонетичної вмотивованості і конотативного значення, а також одному з основних принципів фоносемантики – принципу недовільності мовного знака. При цьому до уваги беруться символічні значення як окремих фонем, так і сполучень фонем – фонемем. Проблема символічних і функціональних властивостей початкових фонемем посідає важливе місце у сучасній фоносемантиці, яка вивчається за допомогою психолінгвістичних і статистичних методів на матеріалі словникового складу й текстів. Слід за І. та М. Тейлорами ми розглядаємо об'єктивний та суб'єктивний звукосимволізм [1], за якого об'єктивна вмотивованість фонестемної лексики в англійській досліджується за методикою компонентного аналізу словникових дефініцій, а суб'єктивна фонетична вмотивованість початкових фонемем проявляється не лише експериментальним шляхом, але й їх функціонуванням у різножанрових текстах різного мовного й мовленнєвого стилістичного простору. Дослідженням «звукової мови поезії», тобто поєднання «звук – зміст» у поетичних творах займалися Р. Якобсон, Ф. де Соссюр, К. Нирон, Ф. Маутнер, Е. Вінклер, З. Ертель, О.П. Журавльов, А.С. Штерн. Сучасні німецькі лінгвістичні школи розглядають поняття звукосимволізму у розділі фоностилістики, яка досліджує звуки, звукосполучення в різних позиціях слова на текстовому матеріалі.

У такий спосіб нами здійснюється дослідження фоностилістичних особливостей фонестемної лексики з урахуванням символічних значень їх початкових фонемем, які проявляються у функціонуванні в тому чи іншому тексті, тобто з урахуванням стилістики тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження символічних значень фонем та фонемемних сполучень знаходимо у працях закордонних науковців, таких як І. та М. Тейлори, З. Ертель, Г. Пауль, Л. Блумфілд, Х. Марчанд, Д. Фьорс, З. Харріс, Е. Сепір, Ж. Петервальфі, Г. Мюллер. Вітчизняна фоносемантична школа репрезентована у працях С.В. Вороніна, О.П. Журавльова, А.Б. Михальова, В.В. Левицького, А.А. Калити, Л.П. Прокоф'євої, С.С. Шляхової. О.П. Журавльов вбачає аспект фонетичної вмотивованості у «зв'язку між умовним і символічним значенням мовного знака» [2, с. 82], який встановлюється шляхом психолінгвістичних експериментів. А.С. Штерн формулює об'єктивні критерії виявлення «звукової символіки», коли «звуки здатні виражати якщо не зміст, то хоча б емоції» [3, с. 69]. Підкреслюючи значимість звуків мови, Е. Сепір наголошує на тому, що фонетична значимість

звуків визначається «їх загальною поведінкою та функціонуванням у живій мові» [4, с. 44]. С.С. Шляхова систематизує фоносемантичні вчення про зв'язок «звук – зміст» та розглядає етимологічну, типологічну, лексикографічну, лексико-семантичну, психолінгвістичну, граматичну, стилістичну, комунікативну фоносемантику та текстофоносемантику [5, с. 96–183]. Вона досліджує фоносемантичні аномалії (фоносемантичні маргіналиї в російській мові типу *хлоп, буль-буль, тук*) як звукообразальні (звуконаслідувальні і звуко символічні) одиниці, аналізуючи їх функціонування у тексті.

У сучасній лінгвістиці розрізняють мовний та мовленнєво-функціональний стиль. Мовний стиль є підсистемою в системі загальнонародної мови, яка усвідомлена суспільством, а мовленнєвий і функціональний стиль демонструє вживання мовленнєвих засобів, зумовлених соціально значимою сферою спілкування. Так, виділяють такі типи функціональних стилів, як діловий, науковий, публіцистичний, художній, розмовний, а також стилістику тексту, яка виокремлює політичну, побутову, масмедійну, релігійну, рекламну сфери спілкування [6, с. 582].

Маркування мовного стилю знаходимо у словникових дефініціях, що характеризуються такими стилістичними компонентами, як нейтральний, розмовний, жартівливий, піднесений, іронічний, діалектний. Мовленнєвий стиль поділяється на книжний і просторіччя, нейтральний, індивідуальний, ораторський і побутовий. Дослідження функціональних стилів знаходимо у працях А.А. Полікарпова, В.Я. Курлова, В.В. Левицького, Г.М. Склярєвської, К.О. Левковської, В.С. Чернявської.

Метою статті є аналіз мовного стилістичного маркування німецької фонестемної лексики як словникової дефініції за загальноприйнятими словниковими маркуваннями; виявлення функціональних особливостей досліджуваної лексики у художньому стилі (прозовому тексті) для встановлення символічних значень початкових фонестем німецької мови (типу *dr-, tr-, fl-, fr-, gr-, str-, spl-*, усього 29) і можливого їхнього впливу на формування мінорно-мажорної тональності текстів.

Виклад основного матеріалу. Фоносемантичні властивості фонестем німецької мови досліджуються нами з урахуванням фоностилістичних особливостей фонестемної лексики, до складу якої вони входять у початковій позиції слова, аналізуючи їх функціонування в художньому тексті. Тексти прийнято групувати за певними змістовими ознаками в об'єднання, які в лінгвістиці називають функціональними стилями. Функціональним стилем називають різновидність мови, в якій мова виступає в тій чи іншій сфері суспільно-мовленнєвої практики, особливості якої обумовлені особливостями спілкування в цій сфері. Зрозуміло, що виділення функціональних стилів, тобто об'єднання тих чи інших текстів або видів мовлення, може ґрунтуватися на різних ознаках та властивостях, тобто на різних принципах класифікації. За твердженням В.В. Левицького, існує п'ять функціональних стилів, таких як художній, публіцистичний, науковий, офіційно-діловий та розмовний. В середині художнього стилю виділяють літературні роди (лірика, драма) й види жанру (проза, поезія, роман, оповідання) [7]. Таким чином, існує велике розмаїття текстів, які можемо об'єднувати в більш чи менш однорідні групування, послуговуючись тими чи іншими класифікаційними ознаками, що притаманні досліджуванім текстам.

Види текстів можуть розглядатися як різновиди того чи іншого функціонального стилю, які ми використовуємо в нашому дослідженні. Нами розглядаються різні групування лексичних одиниць,

зокрема лексико-граматичні, лексико-семантичні, лексико-стилістичні (за А.А. Полікарповим) [8, с. 62]. Слід зауважити, що не всі значення слів загалом і слова зокрема є стилістично маркованими (як функціонально-стилістичні, так і експресивно-стилістичні). Існують також стилістично нейтральні слова (терміни, які ми використовуємо в нашому дослідженні). Ступінь функціонального стилістичного маркування значень слова спадає за ступенем їх просування за еволюційною словотвірною послідовністю.

Отже, під лексико-стилістичними підкласами розуміють підкласи одиниць, об'єднаних належністю до тієї чи іншої стилістичної категорії. Принципи, якими ми послуговувалися під час розподілу лексики за стилістичними підкласами, базуються на лексикографічних даних, які визначають основні аспекти стилістичного маркування лексичних одиниць: з точки зору історичної перспективи (у нашому дослідженні – це застарілі слова, архаїзми); з огляду на територіальний простір (діалектизми); за функціональною ознакою (розмовний, фамільярний стилі); за ознакою належності до різних стилістичних класів літературної мови (високий стиль, піднесена лексика); за ознакою наявності/відсутності у лексичних одиницях експресивно-емоційного забарвлення (грубий, жартівливий, іронічний). Отже, під час поділу на стилістичні підкласи ми використовуємо функціональний стиль і лексикографічну стилістику, запропоновану та описану в багатьох роботах Г.Н. Склярєвської, яка базується на стилістичній інформації про лексичну одиницю з тлумачних словників. Отже, лексикографічна стилістика розглядається нами як окрема дисципліна. Маркування, які даються в тлумачному словнику (стилістично марковані і немарковані; марковані помітками розмовного класу тощо), беруться до уваги, коли здійснюється розподіл досліджуваної фонестемної лексики за стилістичними підкласами.

Між стилістичними розрядами лексики спостерігається чітка відмінність у виконанні зображувальної функції (наприклад, поезиї й термінології), тому виникає питання про те, чи зумовлюється ступінь фонетичної вмотивованості слова його стилістичним забарвленням, тобто приналежністю слова до певного функціонально-стилістичного статусу. Об'єктивне вирішення поставленого запитання залежить передусім від чіткого визначення стилістичної забарвленості досліджуваної лексики та групування стилістичних розрядів.

Аналізуючи німецькі безпрефіксальні лексеми з початковими приголосними фонестемами, характеризуючи їх за значенням та оцінюючи за шкалами сили, активності, оцінки (за методом семантичного диференціалу Ч. Осгуда), ми враховуємо помітки про сферу вживання цього слова у конкретному значенні. У стилістичній класифікації досліджуваного лексичного інвентаря використовуємо «Стилістичний словник німецької мови» Дудена [9] і користуємось такими стилістичними компонентами: “gehoben” – високий (піднесений, урочистий) стиль (geh-), “umgangssprachlich” – розмовний (ugs.), “familiär” – фамільярний (fam.), “derb” – грубий, “scherzhaft” – жартівливий (scherzh.), “ironisch” – іронічний (iron.), “veraltet” – архаїзуючий стиль, “veraltend” – лексика «старшого покоління», “landschaftlich” – лексика, що пов'язана з розмовною і показує належність до місцевих розмовних слів (landsch.), “fachsprachlich” – спеціалізована лексика (fachspr.), “bildlich” – образна (bild.), “hochsprachlich” – піднесена (hohspr.), “übertragen” – переносне значення слів (übertr.). Ми використовуємо помітки не лише стосовно стилю, але й щодо сфер

вживання, якості вияву того чи іншого значення. Слід відзначити «немарковану» (нейтральний, середній стиль) лексику, яка за своєю стильовою приналежністю є нейтральною (unmark).

Отже, разом із семантичними компонентами слова фіксуються також стилістичні компоненти, сфера вживання. Так, наприклад, слово *bleich* (1. a) *sehr blass aussehend*; b) (*geh.*) *fahl*; *übertr.*: *das bleiche Grauen* [9, с. 168]) визначається за першим значенням належністю до високого стилю та вживанням в переносному значенні; *Dreck*, (*ugs.*): 1. *Schmutz*; *flehen* (*geh.*); *Frühe* (*geh.*): *Frühzeit*, *Anfang*.

Однак якщо проаналізувати не лише первинне (основне) значення досліджуваної лексеми, але й усі інші її значення, то виявиться, що розмовність (“*umgangssprachlich*”) і вживання слова у переносному значенні (“*übertragen*”) характерні майже для кожної досліджуваної нами фонестемної лексеми. Наприклад, слово “*blähen*” має такі значення: 1. a) *etwas bläht etwas*, *etwas strafft etwas*, *füllt etwas mit Luft*; b) *etwas bläht sich*, *etwas wird prall*, *strafft sich*; 2. (*ugs.*) *sich blähen*, *angeben*, *sich wichtig tun*; 3. *etwas bläht*, *etwas verursacht Blähungen*”; лексема *Glanz* за першим значенням (у трьох позиціях) визначається як слово «високого», «розмовного» стилів, а також для вживання в переносному чи іронічному значенні (“*geh.*”, “*ugs.*”, “*übertr.*”, “*iron.*”).

Відповідно до прийнятого у зазначеному словнику маркування, усі досліджувані слова, наявні у фонестемній лексиці початку слова, поділені на 8 категорій. Зокрема, шістдесят одна лексема з кореневою приголосною фонестемою *br-* вживається найчастіше у «розмовній» лексиці (33 одиниці) і лише сім лексичних одиниць приналежні до «високого» стилю; дванадцять слів уживаються в переносному значенні і по дві лексеми властиві «жартівливому», «місцево-розмовному» і «віковому» вживанню (“*scherzh.*”, “*landsch.*”, “*veraltend*” відповідно). Отже, з проаналізованих 1 567 лексем, серед яких 466 одиниць є немаркованими, 528 одиниць характерні для розмовного варіанта, 164 слова позначені високим стилем, 367 лексем функціонують у переносному значенні, відповідно, “*veraltend*” – 14 одиниць, “*scherzh.*” – 15 одиниць, “*ironisch*” – 10 одиниць, “*landschaftlich*” – 3 одиниці.

Згідно з теорією трьох стилів або теорією стилістичних диференціалів, усі стилістичні різновиди мови зводяться до протиставлення: високий (піднесений, урочистий, “*gehoben*”) стиль, середній (нейтральний) стиль, низький (знижений) стиль. Якщо порівняти «нейтральну», немарковану лексику (466 одиниць) з маркованою, стилістично визначеною (“*ugs.*”, “*geh.*”, “*veralt.*”, “*scherzh.*”, “*iron.*”, “*landschaft.*”, відповідно, 734 одиниці) через критерій χ^2 -квадрату і коефіцієнт спряженості, то одержимо статистично значущий результат, оскільки при цьому величина χ^2 дорівнює 96,99, а коефіцієнт спряженості становить $K=0,176$, що підтверджує суттєву перевагу маркованої лексики над немаркованою. Більш того, під час порівняння немаркованої лексики з маркованою «розмовною» (відповідно, 466, 528) встановлюється значна перевага розмовного варіанта мови, тому що $\chi^2=5,66$; $K=0,043$ (де $\chi^2 3,84$). Отже, лексика з досліджуваними фонестемами, яка належить до розряду з маркуванням «розмовний» (“*umgangssprachlich*”, тобто до так званого розмовного реестру), становить найчастіше вживану фонетично вмотивовану лексику (розмовний стиль мови властивий повсякденному усному (звичай діалогічному) мовленню, характерний для побутового спілкування) [10, с. 376]. Порівнюючи слова розмовного стилю з «високим», а також розглядаючи їх у співвідношенні зі словами переносного

значення, також отримуємо статистично значущі результати ($\chi^2=245,98$; $K=0,280$; $\chi^2=40,54$; $K=0,114$).

Враховуючи той факт, що розмовний стиль часто маркується з переносним значенням слів, ми знайшли співвідношення цієї лексики та іншої маркованої лексики (відповідно, 895 од., 206 од.). Одержуємо суттєвий результат, тому що $\chi^2=664,686$; $K=0,461$.

Проаналізувавши розподіл фонестемної лексики за стилістичними, підкласами, доходимо висновку, що досліджувана фонестемна лексика частіше вживається в розмовному стилі, оскільки це підтверджується отриманими статистично значущими результатами.

Функціонування фонестемної лексики задля вивчення символічних значень її початкових фонестем досліджується нами у художньому стилі, зокрема у прозових та поетичних текстах. У художньому прозовому творі П. Зюскінда «Парфуми», в якому «вирує» відчутно-чуттєвий «спалах» людського сприйняття довкілля, що передається автором, на наш погляд, специфічною фонестемною лексикою. Нами досліджено 3 107 одиниць слів із такими досліджуваними фонестемами (28 фонемних сполучень початку слова) частого вживання: *bl-br* (*Blut, Blüte, Blume, blass, Blizk; Briixke, brauhen, brexhen, bremen*), *fl-fr* (*Flasche, Flusse, Flakon, Frau, freilixh, frisyh, fremd*), *gl-gr* (*Glück, Glaube, Grenouille, groß, grob, grau*), *kl-kr* (*klein, Kleider, Kraft, Kreis*), *pl-pr* (*plözlixh, Platz, Probe, Probleme, Produkt, pressen*), *sl-, st-, sm-, str-* (*Schlag, Syhlf, Syhrei, stinken, Syhritt, Syhmerz, syhnell, stoßen, sterben, syhwarz, Syhweiß, spüren, Spiegel, sprexhen, stexhen, stejken, stören, stürzen, still, stehen, Stadt, Strafe*), *tr-* (*Tropfen, trinken, tragen*). Нами помічена закономірність частого вживання в досліджуваних дво- і трифонемних сполученнях на початку слова фонем [l], [r], [j], причому фонема [l] має «позитивне» асоціативно-символічне сприйняття, а фонема [r] і [j], навпаки, мають «негативне» забарвлення.

Фоностилістичний аналіз твору П. Зюскінда «Парфуми» щодо вживання в них безпрефіксальних слів із досліджуваними початковими фонестемами та встановлення певних фонестемно-лексико-семантичних характеристик підтвердив кількісну та якісну перевагу фонестем, що містять фонему [r], над фонестемами, що мають фонему [l], бо $\chi^2=237,55$; $K=0,196$. Порівнявши частоту вживання парних біномів між собою (*bl-br; fl-fr; gl-gr; pl-pr; [pl-]pr*), виявляємо більшість фонестем із фонемою [r]. Дослідивши лексико-семантичний зв'язок слів, частота вживання яких більше 20, доходимо висновку, що лексеми з фонестемами, що містять фонему [r], мають негативний семантичний потенціал, а фонестеми з фонемою [l] містять позитивний або нейтральний зміст ($\chi^2=24,17$; $K=0,41$). Окрім цього, фонестеми з початковою ведучою фонемою [l] проявляють тенденцію до символізації «неприємного» ($\chi^2=37,24$; $K=0,078$). За своїм змістом, темою, засобами її розкриття аналізований текст належить до творів мінорної тональності, у якому зображена «картина запахів, смаків, відчуттів; царина парфумів», що передається звуко-словесними образами, де звукова організація твору «навіює» мінорне (неприємне), трагічне сприйняття, тому негативізм цього «мінорного» твору підсилюється досліджуваними лексемами з фонестемами з фонемами [r] і [j] негативного характеру.

Висновки. Досліджуючи фоностилістичні особливості фонестемної лексики німецької мови на основі функціонально-стилістичних лексикографічних характеристик, ми з'ясували, що маркована, стилістично позначена лексика переважає над немаркованою,

«нейтральною». Більш того, лексика, що належить до розряду з маркуванням «розмовна», має найвищий потенціал щодо стильової характеристики. Встановлюючи статистично значущі символічні значення її фонем у художньому стилі прозового тексту, доходимо висновку, що фонемі, які містять фонем [r] (у другій чи третій позиціях) та [ʃ] (у першій позиції) з негативним символічним значенням, зумовлюють мінорну тональність твору. У перспективі вважаємо за доцільне розглянути символічні властивості фонем, фонем у фоностилістичному маркетингу рекламного дискурсу.

Література:

1. Taylor I., Taylor M. Another look at phonetic symbolism. *Psychological Bulletin*. 1965. Vol. 64, 6. P. 117–124.
2. Журавлєв А.П. Символическое значение языкового знака. *Проблемы прикладной психолінгвістики*. 1972. С. 81–96.
3. Штерн А.С. Объективные критерии выявления эффекта «звуковой символики». *Материалы семинара по проблеме мотивированности языкового знака*. 1969. С. 69–78.
4. Сепир Э. Язык. Введение в изучение речи. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Директмедиа Паблишинг, 2007. 447 с.
5. Шляхова С.С. Тень смысла в языке: введение в русскую фоносемантику. Пермь, 2003. 216 с.
6. Селіванова О.В. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
7. Левицкий В.В. Квантитативные методы в лингвистике : учебное издание. Винница : Новая книга, 2007. 264 с.
8. Поликарпов А.А. Стилистика, семантика, грамматика: опыт анализа системных взаимосвязей. *Вопросы языкознания*. 1994. Вып. 1. С. 62–75.
9. Duden. Das Stilwörterbuch der deutschen Sprache / hrsg. vom Wiss. Rat der Dudenredakt. G. Drosdowski, R. Köster, W. Müller. Mannheim, Wien, Zürich : Dudenverlag, 1988. 864 s.
10. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Москва, 2007. 576 с.

Naidesh O. Phonostylistic peculiarities of the phonestemic vocabulary of the German

Summary. The article explores the phonostylistic peculiarities of the phonestemic vocabulary of the German

by the example of the analysis of functional and stylistic, lexicographic characteristics and the study it's functioning in artistic prose text in order to establish the symbolic properties (meanings) of its initial phonestems, which determine the minor-major tonality of the work.

Due to the distribution of phonestemic vocabulary by stylistic subclasses in German, we find that “marked” vocabulary significantly outweighs “unmarked” (neutral, without lexicographical notes in the stylistic dictionary) and “colloquial” phonestemic vocabulary has the strongest potential on stylistic characteristics which dominates in artistic texts.

The symbolic properties of phonestemic lexicon were studied using component and statistical methods, namely component analysis of the corresponding lexicon definitions; χ^2 -square criterion, and the coefficient of mutual collocability (χ^2 , K).

The article analyzes the language style and speech and functional styles (scientific, literary-artistic, colloquial, official-business, etc.) in order to identify phonostylistic peculiarities and symbolic meanings of the studied initial phonemes as part of the phonestemic vocabulary in its functioning in the literary text.

We deals with the phonosemantic peculiarities of a German prose text, namely P. Zuskind “Perfumes” and the symbolic meanings of the initial phonemic combinations of consonants (phonestems) are established, which are a part of the most frequently used phonestemic vocabulary of the work. The suggested minor-major grouping of literary works helps reveal certain regularities in the use of corresponding phonestemic sequences in this or that motif which stipulate the tone of a text.

Phonemes containing phonemes [r] and [ʃ], namely tr-, br-, dr-, gr-, fr-, fl-, fm-, fn-, fv-, fp-, fpr- possess the strongest potential for associative-symbolic meanings. These symbolic meanings of the initial phonestems, investigated by using the component methodology, illustrate a statistically significant phonetic-semantic relation.

Key words: phonostylistics, phonosemantics, phonestem, functional stylistics, phonestemic vocabulary, minor-major tonality of a text, component analysis.

*Nevreva M. M.,**Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Foreign Languages Department
Odesa National Polytechnic University**Diachenko G. F.,**Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Foreign Languages Department
Odesa National Polytechnic University**Zaitseva O. Yu.,**Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Professor at the Foreign Languages Department
Odesa State Academy of Building and Architecture*

NOMINAL WORD FORMATION MODELS IN THE TEXT CORPORA OF SCIENTIFIC DISCOURSE

Summary. The article discusses the possibility of introducing the results of scientific research carries out on the basis of a survey of real text corpora into the educational process. As an object the English word-formation models functioning in the texts of scientific discourse, which belong to three technical specialties – “Chemical Engineering”, “Automotive” and “Electrical Engineering” – were taken. They (specialties) belong to the areas that are different in their scientific and technical topics which allows to draw conclusions about the word formation characteristics that are common to the texts of scientific discourse. Corpora are compiled on the basis of original scientific articles published in American and English scientific journals of the relevant technical fields. In the texts 16 derivational types of nouns were registered (9 mono- and 7 poly-lexeme), however, a comparison of the typology of names allows us to single out only 10 of the most frequent and productive ones which are simultaneously common for the three text corpora: six mono-lexemic R, RS, PR, PRS, RSS, PPRS and four poly-lexemic R + R, RS + R, R + RS, R + R + R. The number of three-word units is so small that it is believed that they are not inherent in the scientific functional style. Mono-lexeme types of nouns with a simple and simple derivative structure (R, RS, PR, PRS) occupy a dominant position in the corpora under study for such important didactical and statistical characteristics as frequency of occurrence and productivity. Their percentage of all word-formation models is more than 90%. The results of studies devoted to the analysis of word-formation models in text corpora of scientific and technical discourse are valuable methodological material for introduction into the training process when teaching English for special purposes, since they represent the results of a survey of real texts and are statistically reliable. This makes it possible not only to enumerate word-formation units and models that generally exist in word-formation system of the English language which was practiced earlier and is being practiced now but to point to real word-formation units used in technical literature.

Key words: text corpus, frequency of usage, productivity, scientific discourse, poly-lexeme units, mono-lexeme units.

Statement of the problem. Most of the educational literature in English used at technical universities of Ukraine for training English the students of technical specialties for special purposes, i.e.

the language that they will use during the period of their professional activity, is intended mainly for the so-called passive proficiency of foreign language. For example, to understand the main idea and recognize the information presented in the text in the process of discussing it in the native language; to understand complicated messages used in professional and academic environments, etc. Since the texts are usually taken from the Internet, students of technical universities in Ukraine have a fairly clear idea of the modern directions of scientific research in a particular technical field.

However, future specialists-graduates of technical universities of Ukraine, who seek to start their own scientific developments, present their results in articles, as well as correspond and communicate with colleagues from other countries at conferences and symposia, realize that this is only the first, initial, stage of mastering English, which needs to be further improved and developed. And here they can be helped by research that makes it possible to describe the process of scientists' thinking accurately, i.e. the same frequent semantic, grammatical and statistical standards that are used in writing the scientific articles and with the help of which one can potentially simulate any oral or written utterance. Such results can only be obtained by analyzing authentic texts.

Modeling scientific speech makes it possible to solve one of the most difficult problems faced by students-future specialists – the types of word formation in the English language.

Analysis of recent research and publications. In modern linguistics the issues of English word formation seem to be the most researched. In addition to the fundamental works of such English and American specialists in this field as G.O. Curm [1], J.C. Nesfield [2], H. Marchand [3], E.A. Nida [4] as well as the linguists from other countries – E.S. Kubryakova [4], P.M. Karashchuk [5], O.D. Meshkov [6], etc., in which these issues are covered in details, one can contact modern scientific works describing various parts of the English language in many areas of scientific and artistic discourse [8; 9; 10; 11; 12; 13]. In them, despite the huge variety and multidimensionality of topics, morphemic analysis is present as an obligatory component of the study.

At present, with the emergence of such areas as corpus linguistics, linguistics of functional styles, computational linguistics,

etc., the study of word-formation elements of a text has reached a fundamentally different level, which involves, first, the study of real texts; second, verification of linguistic facts and conclusions by statistical and mathematical methods; third, probability-statistical modeling of various areas of discourse [14; 15; 16].

Nevertheless, despite the detailed theoretical development of this issue in textbooks and a solid didactic foundation, which makes it possible to present in the educational process any part of word-formation elements for students to master as well as the successful research in the field of speech modeling, the combination of scientific results in the field of corpus linguistics with didactics has not happened.

Purpose of the article – to describe the nominal types of word formation units functioning in the text corpora as the results of research which can be introduced into training process.

The main research material. Despite the sufficient amount of modern research in the field of corpus linguistics devoted to the description of word-formation typology, the authors can offer some improvement in the methodology determining the implementation of nominal word-formation models in comparison with those already mentioned above [1; 2; 4; 5; 6], which will be more in demand among future specialists for the formation of oral speech and which will give them (specialists) a real picture of the word-formation system of the English language. First, to use as an object of research not one sublanguage as in the already mentioned works but to carry out a comparative analysis of word-formation units in several sublanguages of engineering in order to make further generalizing conclusions about word formation units in scientific discourse. Second, to more widely apply statistical research methods and present not only the nomenclature of derivational models, but also their quantitative and other statistical characteristics. Third, to consider only the most frequent models found in the text corpora as the most statistically reliable.

For the statistical analysis of word-formation models the text corpora of the following areas of scientific knowledge were compiled – “Chemical engineering”, “Automobile Engineering”, “Electrical engineering”. The corpora were formed on the basis of the articles published in scientific journals in Great Britain and the USA of the corresponding engineering fields: “Chemical Engineering” – Chemical Engineering Progress, Chemical and Process Engineering; “Automobile Engineering” – Automobile Engineering, Auto Industry; “Electrical Engineering” – IEEE Transactions on Power Apparatus and Systems, Proceedings of the Institution of Electrical Engineers. The names of the investigated text corpora show that they belong to different areas as to their scientific and technical topics, which will make it possible to draw conclusions about the peculiarities of word formation units common for texts of scientific discourse in general.

As the main method for the word formation analysis of nouns, the interlinear glossing method was used, and specifically, the morpheme-by-morpheme correspondence method, which is considered in Rule No. 2 of the Leipzig Glossing Rules [17]. The vast majority of international linguistic publications use this very method in which each word form is divided into morphemes, and each morpheme, both lexical and grammatical, is provided with a translation.

So, using the method of interlinear glossing, all nouns of the indicated text corpora were segmented into the minimum significant constituents: P – (prefix morpheme), R – (root

morpheme), S – (suffixes morpheme), and then the patterns of their organization in nouns were described. Combinations of these morphemes give four types of lexemes: R, PR, RS, PRS with a simple or simple derivative structure, and five with a complex derivative structure: PPR, RSS, RSSS, PRSS, PPRS. In addition to mono-lexemic forms of nouns (9 units), the word-formation types of nouns with a poly-lexemic nature (7 units) are also registered in the studied text corpora.

Among mono-lexemic types of nouns according to such a characteristic as frequency, type R is distinguished. The percentage of all mono-lexemic nouns in the texts of “Chemical Engineering” is 65% (e.g. *tube, form, press*), 67.5% in the texts of “Automobile Engineering” (e.g. *load, pipe, control*) and 62% in the “Electrical Engineering” sublanguage (e.g. *line, type, volt*). The presented data made on the basis of real texts show that the predominance of root words in scientific and technical texts is a kind of linguistic universal for the text corpora of scientific discourse.

The high productivity of root words in the English language was indicated in previous works [3], but the study was carried out in the language as a whole. The results of the analysis on the basis of real texts of the mentioned specialties show that there are very few productive (i.e., used with different nouns) R-morphemes in the text corpora. So, in the “Automobile Engineering” texts only three productive roots are registered (*act, form, press*). In the texts on “Electrical Engineering” – only one productive R-morpheme is found which forms eight lexemes, for example, *form – performance, transformer, information, deformation*, etc. Not a single productive R-morpheme is found in the “Chemical engineering” texts.

Comparison of the root morphemes inventories of the three investigated text corpora made it possible to identify 153 identical roots, which, of course, is important when presenting the training material on the word-formation typology of the English language.

In addition to the root type of word formation, one of the main sources of replenishment of new words in the English language is suffixation. Therefore, the type of RS (e.g. *scrubber, production, cracking*) ranks second in frequency in all three text corpora and accounts for 24.7% of all mono-lexemic nouns in the “Chemical Engineering” corpus, 23.7% in the texts “Automobile Engineering” and 27.8% in the corpus “Electrical Engineering”. However, in terms of productivity the models in which suffix morphemes are attached to the root occupy the first place.

The types of PR (e.g. *dioxide, polyester, research*) and PRS (e.g. *deformation, degradation, replacement*) demonstrate approximately the same activity in all three text corpora – 7.6–8% of all mono-lexemic nouns.

Mono-lexemic nouns with a complex derivative structure – RSS (e.g. *conductivity, effectiveness*), PRSS (e.g. *reactivation, compressibility*), PPRS (e.g. *noncondensables, reinforcement*), RSSS (e.g. *rationalization*), PPR (e.g. *nontransposition*) are essentially complicated variants of types with a simple derived structure. It follows from this that when studying the structure of a noun in order to extract the information contained in a word correctly one should pay attention first of all to the types R, RS, PR, PRS.

Let us further consider the typology of poly-lexemic nouns the proportion of which in the general inventory of nouns is insignificant and amounts to 4.5% in the texts “Chemical Engineering”, 6.6% in the texts “Automobile Engineering” and 5.3% in the text corpus “Electrical Engineering”. Poly-lexemic words in the three corpora mainly consist of two lexemes, each

of which is related to an independent word (e.g. *heat-transfer, flow-rate*). The results of the analysis show that the components of two-lexeme nouns are usually the two most productive and frequent mono-lexeme types – R and RS. For example, R is included in almost all two-lexeme formations: R + R (e.g. *time-phase*), RS + R (e.g. *falling-film*), R + RS (e.g. *tower-footing*), R + PRS (e.g. *high-performance*), R + PS (e.g. *earth-return*). The most productive and frequent type in all cases is the R + R type which is 83.3–85, 7% of all two-lexical nouns. Three-lexemic nouns are represented by only one type R + R + R (e.g. *short-line-fault*); in the texts under consideration only six nouns of this type were found.

Thus, the results of statistical and contextual analysis make it possible to mark not only the most frequent units in word-formation models but also the least ones used in text corpora of technical disciplines.

The obtained results of the analysis of the text corpora “Chemical Engineering”, “Automobile Engineering” and “Electrical Engineering” allow us to draw the following conclusions.

1. The results of scientific research devoted to the analysis of word-formation models that function in the text corpora of scientific and technical discourse are a valuable methodological material for introduction into the process when teaching English for special purposes since they represent the results of a survey of real texts. This makes it possible not only to enumerate derivational elements and models that exist in the English language in general which was practiced earlier and is being practiced now but to point to real word-formation units used in technical literature.

2. Although 16 derivational types of nouns (9 mono- and 7 poly-lexemic) were registered in the texts of the specialties “Chemical Engineering”, “Automobile Engineering” and “Electrical Engineering”, a comparison of the typology of nouns has given the possibility to single out from them only 10 most frequent and productive ones which are simultaneously common to three text corpora: six mono-lexemic R, RS, PR, PRS, RSS, PPSS and four poly-lexemic R + R, RS + R, R + RS, R + R + R. The number of three-word units is so small that it is believed that they are not inherent in the scientific functional style.

3. Mono-lexemic types of nouns with a simple and simple derivative structure (R, RS, PS, PSS) occupy a dominant position in the studied corpora in terms of such didactically and statistically important characteristics as frequency of occurrence and productivity. Their percentage of all word-formation models is more than 95.

4. The presence of common linguistic and statistical parameters of the word-formation typology of nouns found in the text corpora of scientific discourse suggests that the selected types could be considered as common in this particular style, i.e. serve as certain stylistic markers since it is known that it is statistical characteristics that are signs of belonging to one or another type of discourse.

In the future the authors envisage to perform statistical and lexical analysis of individual morphemes, of which the word-formation types of nouns functioning in text corpora of other technical areas are composed, with the goal of possible introduction of scientific results into the training process for students of technical universities.

References:

1. Curme G.O. English Grammar. New York, 1957. 308 p.
2. Nesfield J.C. English Grammar Past and Present. London, 1910. 470 p.
3. Marchand H. The categories and types of present-day English word-formation. Wiesbaden, 1960. 375 p.

4. Nida E.A. Morphology. The descriptive analysis of words. Michigan, 1946. 221 p.
5. Кубрякова Е.С. Словообразование (Общее языкознание. Внутренняя структура слова). Москва, 1972. С. 344–386.
6. Карашук П.М. Словообразование английского языка. Москва, 1977. 176 с.
7. Мешков О.Д. Словосложение в современном английском языке. Москва, 1985. 175 с.
8. Аношкин Е.С. Субстантивные термины и их экстралингвистическая детерминированность в немецкой терминологии технологии сахаристых веществ : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Воронеж, 1984. 20 с.
9. Архангельский Т.А. Принципы построения морфологического парсера для разноструктурных языков : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.21. Москва, 2012. 22 с.
10. Гинсбург Е.М. Словообразование и синтаксис. Москва, 1979. 264 с.
11. Мартемьянова М.А. Особенности формирования современных научных технических терминологических систем (на примере терминов нанотехнологий) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Ижевск, 2011. 22 с.
12. Худинша Е.А. Особенности становления и развития английских базовых терминов в подязыке экономики : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Омск, 2011. 22 с.
13. Чукреева Е.И. Ономастологическое исследование политических терминов и общественно-политической лексики в американском английском языке (на материале выступлений бывшего госсекретаря США Мадлен Олбрайт). *Лингвокультурология*, 2010. № 4. С. 222–224.
14. Beresnev S.D. Practice of word-formation typology. *Philological Sciences*, 1975. No. 2. P. 30–38.
15. Неврева М.Н. Словообразовательная типология имен существительных в подязыках техники (на материале английского языка) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Одесса, 1986. 21 с.
16. Шапа Л.Н. Формы и функции имен прилагательных в научно-технических текстах (на материале английского подязыка «Электроснабжение») : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Одесса, 1989. 20 с.
17. Leipzig Glossing Rules. URL: <http://www.eva.mpg.de/lingua> (Last accessed: 04.10.2016).

Неврева М. М., Дяченко Г. Ф., Зайцева О. Ю. Номинальні словотвірні моделі в текстових корпусах наукового дискурсу

Анотація. У статті розглядається можливість введення в навчальний процес результатів наукових досліджень, проведених на основі обстеження реальних текстових корпусів. Як об'єкт було взято словотвірні моделі англійської мови, що функціонують у текстах наукового дискурсу, які належать до трьох технічних спеціальностей – «Хімічне машинобудування», «Автомобілебудування» і «Електротехніка». Вони належать до різних за своєю науково-технічною тематикою галузей, що дозволяє зробити висновки про особливості словотворення, загальні для текстів наукового дискурсу. Текстові корпуси складені з оригінальних наукових статей, опублікованих в американських і англійських наукових журналах відповідних технічних галузей. У текстах були зареєстровані 16 словотвірних типів іменників (9 моно- і 7 полілексемних), проте порівняння типології імен дозволяє виділити з них тільки 10 частотних і продуктивних, які одночасно є загальними для трьох текстових корпусів: шість монолексемних К, КС, ПК, ПКС, КСС, ППКС і чотири полілексемні К + К, КС + К, К + КС, К + К + К.

Кількість трілексемних слів настільки мала, що вважається, що вони не властиві науковому функціональному стилю. Монолексемні типи іменників з простою і простою похідною структурою (К, КС, ПК, ПКС) займають домінуюче становище в досліджуваних корпусах за такими дидактично і статистично важливими характеристиками, як частотність виявлення і продуктивність. Їх частка від усіх словотворчих моделей становить майже 90%. Результати досліджень, присвячених аналізу словотворчих моделей у текстових корпусах науково-технічного дискурсу, є цінним методичним матеріалом, цілком ста-

тистично надійним для введення в навчальний процес під час викладання англійської мови для спеціальних цілей, оскільки являють собою підсумки обстеження реальних текстів. Це дозволяє не просто перераховувати словотвірні елементи та моделі, які трапляються взагалі в англійській мові, що практикувалося раніше і практикується зараз, але вказувати на реальні словотвірні одиниці, які використовуються в технічній літературі.

Ключові слова: текстовий корпус, частотність вживання, продуктивність, науковий дискурс, полілексемні одиниці, монолексемні одиниці.

*Oleinikova G. O.,**Ph.D. in Philology, Associate Professor,
Head of the Department of English Philology
Izmail State University of Humanities*

TIME – AN INTEGRAL FEATURE OF THE VECTOR MOVEMENT OF SCIENCE-FICTION NARRATIVE

Summary. Any literary text contains semantic categories that are universal for it. In this article special interest is given to the universal category of time in the text of the science fiction genre. In recent decades, in the field of various sciences, there has been an increased interest in the forms of implementation of a number of fundamental laws of the structure of matter. These fundamental laws include the forms of space and time. The specific properties of time are its duration/fluidity, one-dimensionality and irreversibility. Time as a condition of being has a universal character, it is one of the main ontological and linguistic categories that usually form the conceptual basis of the world and without which no language system can be conceived. Therefore, time throughout the history of mankind has been an object of study of a wide variety of sciences: from natural and exact (physics, mathematics, biology, geology) to humanitarian, primarily in text linguistics. Today, it is customary to consider time as the fourth dimension (in relation to our space) which is very relevant for the science fiction genre. This means that any object, even if it is motionless in the space we are accustomed to, still continues its movement along the fourth axis – time. The direction of this movement is vector, that is, the object moves from its location to its specific target, and, as it is commonly believed, evenly in leaps forward or backward. The aim of the article is to study the representation of temporal organization in works of science fiction discourse. In this study, the hypothesis of a temporal shift in works of the sci-fi genre is the starting point, the dominant principle of which is the structuring of the counterfactual or fictional world, the displacement of the center of the coordinate vector grid along the axis of space and along the axis of time. By temporal shift, we mean two different, although often inextricably linked phenomena. One of them concerns the vector shift of the narrative perspective, the second one concerns the arbitrary movement in time.

Key words: time, hypothesis, temporal shift, narrative perspective, movement in time.

The problem of the article. A category of time is considered as the most important category of human being, consciousness, language and culture, as one of the basic component of the language picture of the world. Time as the main condition of being has a universal character. It is one of the main ontological and linguistic categories which usually forms the conceptual basis of the world and without which not a single linguistic system can be presented. Therefore, time throughout the history of mankind has been the object of studying a wide variety of sciences: from natural: physics, mathematics, biology and geology to arts: linguistics, languages, literature, religion and certainly philosophy.

One of the important trends that determined the surge of interest in the topic of Time and new approaches to its study

in native linguistics of recent decades has become the general anthropological orientation of linguistic research. As the scientists mentioned, the basic scientific paradigm has changed: from “immanent” linguistics which was aimed at studying the language system to anthropological, in which language is considered as a constitutive property of a person. Anthropological linguistics bears the interdisciplinary nature of research. As it was mentioned by G. Oleinikova “Today scientists speak of interdisciplinary synthesis, which involves the allocation of the main created sets and opened achievements which have been already existed to the priorities of contemporary humanities” [5, p. 233].

The idea of anthropocentricity of language is not new in itself: even V. Humboldt considered language as a unified spiritual energy of the people and formulated the idea of the existence of a special, linguistic worldview as a scientific and philosophical problem.

At the end of the XX and the beginning of the XXI century, studies of the linguistic picture of the world were carried out in the framework of the theory of linguistic relativity (L. Weisgerber, E. Sapir, etc.): language creates a picture of the world and “imposes” its cultural and national outlook on its carriers. Thus, the picture of the world is the basic concept of anthropological linguistics, and the philosophical-cultural direction becomes leading in Linguistics.

Studying Anthropological Linguistics from the perspective of interdisciplinarity, we see that this approach is formed at the intersection of such sciences as Linguistics, Ethnography, Cultural studies and Aesthetics, which is more promising in modern philological studies of languages. The purpose of which is to study the language in a close connection with human consciousness, thinking, spiritual and practical activities [1] with the leading methodological principle of anthropocentrism, “the study of language, according to which man is regarded as the center and the highest goal of the universe” [6, p. 31].

Accordingly, Time becomes more and more often the subject of the analyses in the works of linguists. It is investigated not as a grammatical category, but as the life time of a person, nation, ethnos, which is reflected and expressed in language.

At the various stages of the society development, in different layers of the same society and even a separate individuality, the objective existing of Time is subjectively perceived and realized by people in different civilizations, this category is perceived and applied differently. History shows us the examples where each era contributed to the content of this language category of Time (therefore, we speak about the time of primitive society, the Middle Ages, the Renaissance), and each historical type of culture was characterized by its interpretation of time. Of course, every culture, era is characterized by a variety of models of Time perception, but

at the same time they give a single type of perception inherent in this culture. All of the above indicates that the problem of Time needs a comprehensive study for to solve it and the results of both the natural sciences and the humanities must be assimilated.

Different linguists considered and offered different models of Time. So, V. Muryanov wrote about the circular model of the movement of Time, G. Gachev – about the model of rolling, “oscillation”, G. Wrigt spoke about Time as a changing and spreading flow, Yu. N. Karaulov writes about historical (diachronic, linguistic) and actual (syntagmatic, speech) Time, accordingly, builds a separate linguistic model of the folklore world – a model of the thesaurus description of the folk poetry language, which also includes Time [3].

The aim of this article is to demonstrate the artistic time model in the texts of the science fiction genre, where Time can be perceived both in reality and in its unrealistic refraction.

The chronotope (time and space) of a literary work is the most important characteristic of its genre attribution. For science fiction works, this thesis turns out to be extremely relevant, as it is this genre that presupposes the obligatory depiction of other world, surreal, counterfactual, quasireal reality. In this study, the starting point is the temporal shift hypothesis, the dominant principle of which is the structuring of a counterfactual or fictional world, the shift of the center of the coordinate grid along the Space axis and the Time axis. By temporal shift, we mean two different, although often inextricably linked phenomena. One of them concerns the *shift of narrative perspective*, the second concerns *arbitrary movement in time*. In this article we are going to speak about the *shift of time or the shift of narrative perspective* in the science fiction artistic texts.

A shift in a narrative perspective is a shift in the time of narration into the future, in which the reader is made aware by some compositional and speech methods that the narration of events is conducted not in the historical period of time in which the work is created and in which the reader lives, but in more or less distant future.

A writer living in real-time coordinates creates a work in which fictional events are presented as occurring, i.e. events are in the past in relation to the time of telling about them, and the story is conducted from the point of view of the narrator, living in a more or less distant future with respect to the time of writing the work. The temporal localization of the fabulous past (i. e. the time of the events are described) is in different ways related to *the real present* (i. e. the period of writing and reading a literary work).

The fabulous past can fit into the plan of the real future, or it can coincide with the plan of the real past. In other words, a storyteller from the future can tell about a time that has not yet arrived for the author/reader (*fabulous past = real future*) or a storyteller from the future can talk about events supposedly taking place long before the time of writing (*fabulous past = real past*).

Speaking about the real present/past, we mean both the time of creation of a science fiction work and the time of its reading.

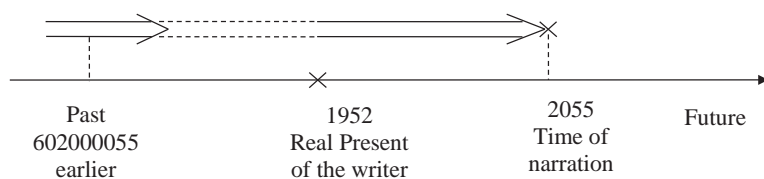

Fig. 1. Temporal shift of narrative perspective in the story R. Brad “A Sound of Thunder”

Naturally, the second indicator is always different from the first: they read the work years later, sometimes decades after its publication. In some, not frequent cases, the time distance between readers and the author plays a role in the functioning of a science fiction work, it means how readers perceive the plot of the unreal story in later years.

However, this distance is relevant for works with a slight shift in narrative perspective. For example, Robert Heinlein’s novel “The Door into Summer” was published in 1956 [11]. The narrative perspective in it is shifted only 25 years into the future: the plot of futuristic events dates back to 1970, then the narrator moves 30 years ahead and the development of events takes place in 2000. Both of these temporary plans were a plot future for the author and reader of 1950–1960. For today’s reader, the events described are projected onto not very distant past. In this regard, there is additional reader interest in assessing the predictive abilities of Robert Heinlein.

However, it should be emphasized that in the vast majority of cases, the shift in the narrative perspective is carried out on such a large scale that the distance between the time of writing the work and the time of its later reading is completely leveled. For example, the narration in A. Azimov’s novel “Foundation” is temporally localized in the thirteenth millennium, however, it tells about the events of the distant plot history – the eleventh millennium. The distance between the real present (the novel is written and read in the second and the beginning of the third millennium) and the storyline of the events described (the eleventh millennium) is 9 millennia. It is self-evident that, at such scales of temporal shifts, the time of plot events and the story about them are equally transcendently futural for both the writer and his subsequent readers.

The distance of narrative time can take on galactic proportions. For example, in A. Azimov’s story “Take a Match” [8], by the time of the plot events, the Earth has long ceased to be an inhabited planet, the only place for the human race, and has turned into an ordinary historical museum: *There were smoggy areas in the galaxy, as once there were on Earth, when it was the sole home of humanity, rather than the carefully preserved museum-piece it now was.*

Obviously, such a transcendental removal of the narrative perspective is already devoid of any chronological specificity. It is just a “very distant/far future”.

A shift in narrative perspective is a powerful means of *alienation* the depicted unreal world. Shifting the time of storytelling into the future, the author of a science fiction work takes a carte blanche to depict a counterfactual reality, which in this case can be not only futuristic, but also prehistoric. So, the narrative plan of R. Bradbury’s short story “A Sound of Thunder” [9] is not very far removed into the future – by 100 years (in 2055), and from there the character falls into the deepest past – 60 million years ago, in dinosaur era. The fabulous past of the story is uniquely localized within the distant past from the point of view of the writer and his current and subsequent readers. However, the localization of the plot-

narrative future is less clear: already in the not-so-distant 2055. Reading about the hero’s journey into the dinosaur era, the reader will appreciate the author’s imagination in creating a counterfactual world of the past, but at the same time he will have the opportunity to assess the philosophical and political forecast of R. Bradbury, who predicted the threat of totalitarianism in the United States in the 21st century.

As we can see, the plot of this story is clearly localized within the distant past from the point of view of the writer and his current and subsequent readers. However, the localization of the plot-narrative future is less clear: not far from 2055. Reading about the hero's journey into the dinosaur era, the reader will appreciate the author's imagination in creating a counterfactual world of the past, but at the same time he will have the opportunity to assess the philosophical and political forecast of R. Bradbury, who predicted the threat of totalitarianism in the United States in the XXI century.

A shift in the narrative perspective into the future can be implied by references to a pseudo-historical past that supposedly unites the narrator and the reader. For example, the narrator from the "Jupiter Five" A. Clark (1957) says: *Perhaps you can still remember the astonishment when the first Martian expedition found the remains of not of one ancient civilization, but of two* [10, p. 42].

Even more than half a century after the story was published on an expedition to Mars, the contact with Martian civilizations is a futuristic phenomenon, their reference to events that had taken place long ago and already forgotten presumably puts the narrative perspective a considerable distance forward along the Time axis.

The paradox, however, is that the time of the events described is shifted into the future by no means so far. It is only 2040 year. But the psychology of perceiving the future is such that the reader easily interprets any futuristically localized narrative as surreal. The magic of another millennium works and the 21st century is thought of as a different era. In the development of the plot, one of the characters was caught stealing; he is locked in the cabin of a spaceship. Trying to resist, he exclaims: *"Please don't be so melodramatic", he said haughtily. "This is twenty-first century, not the Wild West back in 1800"* [10, p. 44].

In this case, the author refers the reader to the real historical events of the era of the conquest of the Wild West. Thus, he appeals to a common past (for readers and characters) which can be both fictitious and true. The removal of one and the other appealing makes the story fascinating and compelling.

The futurity of the starting point of the story gives the science fiction writer unlimited freedom of fiction when designing the depicted world. The exact figures for such a narrative shift are not very important: they can be millions or hundreds of thousands of years. The fact of distance of narration is important.

Conclusions. In the conclusion we want to say that the exact figures for such a narrative shift are not very important: they can be millions or hundreds of thousands of years. The fact namely of the distance of narration is important in science fiction genre. A narrative perspective of a science fiction text is always presented through a shift in the time of narration into the future, in which the reader is made aware by some compositional and speech methods that the narration of events is not in the historical period of time when the work is created and in which the reader lives, but in more or less distant future. The events described in science fiction literature often not only never happened, but, most importantly, are impossible based on today's scientific picture of the world. In the future, in our opinion, it will be interesting and necessary to study the figure of the narrator of a science fiction work, with the goal of a more detailed analysis of the movement of the characters of the analyzed genre in a fictional temporal plane of the narrative.

References:

1. Жеребило Т.В. Языковое состояние в условиях билингвизма (на примере Чеченской Республики). Назрань : Кеп, 2016. 198 с.
2. Булатецька Л.І. Теорія і теоретизація у лінгвістиці. Вінниця : Нова книга, 2004. 176 с.
3. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Наука, 1987. 261 с.
4. Олейникова Г.А. Особенности организации повествовательной структуры научно-фантастических произведений. *Іноземна філологія на межі тисячоліть* / ред. І.С. Шевченко. Харків, 2000. С. 217–218.
5. Олейникова Г.А. Пространственно-временные координаты интродуктивных абзацев в научно-фантастической прозе. *Актуальні дослідження іноземних мов і літератур* : матеріали міжвузівської наукової конференції молодих учених. Донецьк, 2003. С. 233–236.
6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика. Полтава : Довкілля, 2008. 711 с.
7. Fludernik M. Towards a "Natural" Narratology. London : Routledge, 1996. 349 p.
8. Asimov I. Take a Match. *Science Fiction: English and American Short Stories* / by I. Asimov et al. Moscow : Progress Publishers, 1979. P. 23–40.
9. Bradbury R. A Sound of Thunder. *Science Fiction: English and American Short Stories* / by I. Asimov et al. Moscow : Progress Publishers, 1979. P. 68–80.
10. Clarke A. Jupiter Five. *Science Fiction: English and American Short Stories* / by I. Asimov et al. Moscow : Progress Publishers, 1979. P. 40–68.
11. Heinlein R. The Door into Summer. URL: <https://booksonline.com.ua/view.php?book=139323>.

Олейникова Г. О. Час – інтегральна риса векторного руху науково-фантастичного нарративу

Анотація. Будь-який художній текст втілює універсальні для нього смислові категорії. У дослідженні особливий інтерес приділяється універсальній категорії часу в тексті науково-фантастичного жанру. В останні десятиліття в різних науках значна увага приділяється вивченню реалізації фундаментальних законів структури матерії. До таких фундаментальних законів належать форми простору й часу. Специфічними властивостями часу є його тривалість/плинність, одномірність і незворотність. Час як умова буття має загальний характер, він є однією з головних онтологічних і мовних категорій, які зазвичай утворюють концептуальну основу світу, без нього не мисляться жодна мовна система. Тому час упродовж історії людства був об'єктом вивчення різних наук: від природних і точних (фізики, математики, біології, геології) до гуманітарних (насамперед лінгвістики тексту). У сучасному світі прийнято розглядати час як четвертий вимір (стосовно нашого простору), що дуже актуально для жанру наукової фантастики. Це означає, що будь-який об'єкт, навіть якщо він нерухомий у звичному нам просторі, усе одно продовжує свій рух у четвертому часовому векторі – тимчасовому. Напрямок цього руху – векторний, тобто предмет переміщається від свого місця розташування до певної мети рівномірно (таке можна спостерігати в багатьох художніх творах) або може рухатися стрибками вперед чи назад (що притаманно жанру наукової фантастики). Метою статті є вивчення представленості темпоральної організації у творах науково-фантастичного дискурсу. У дослідженні вихідною є гіпотеза темпорального зсуву у творах науково-фантастичного жанру, домінуючим принципом якого є структурування контрфактичних або вигаданих світів, зміщення центру координатної векторної сітки по осях простору й часу. Під темпоральним зрушенням ми розуміємо два різні, хоча нерідко нерозривно пов'язані, феномени. Один із них стосується векторного зсуву нарративної перспективи, другий – довільного переміщення в часі.

Ключові слова: час, гіпотеза, темпоральне зрушення, нарративна перспектива, переміщення в часі.

*Орел І. І.,**кандидат філологічних наук, доцент,**докторант кафедри германської і фіно-угорської філології імені професора Г. Г. Почепцова
Київського національного лінгвістичного університету*

ФОРМУВАННЯ ОЦІНКИ В ПРОЦЕСІ СТЕРЕОТИПІЗАЦІЇ

Анотація. Статтю присвячено опису процесу стереотипізації та виявленню етапів категоризації, на яких відбувається формування оцінки стереотипного образу. Метою розвідки є виявлення онтологічних образів, які послугували основою стереотипізації; опис процесу утворення стереотипів та етапів, на яких відбувається аксіологічне співвіднесення стереотипізованого образу з певною категорією. Матеріалом дослідження є німецькі стереотипи, представлені засобами ФО. Оцінка розглядається як організація думки про об'єкт на основі встановлення цінності його ознак для життя групи і вироблення на виявлених підставах відповідного сценарію дій щодо стереотипізованого об'єкта. Виокремлені ознаки зазнають оцінювання у процесі аналізу й синтезу – мисленнєвих актів у процесі пізнання, які оперують стереотипами. Підсумком узагальнення у процесі мислення є формування категорій на основі виокремлених ознак об'єктів за принципом схожості/подібності. Мотиваційною базою вибору ознак стереотипізованих об'єктів слугують когнітивні знання, серед яких виявлено транскультурні і національно-специфічні. Транскультурний образ може зазнавати категоризації, у результаті якої виникають зрозумілі стереотипні образи з прозорою мотивацією значення й оцінки. Крім того, один і той самий транскультурний образ може бути використаним для категоризації об'єктів на підставі виокремлення різних ознак. Таке явище відбувається через національно-культурну специфіку оцінки образу і вибору ознак для категоризації. Один і той самий транскультурний образ у обох випадках передає оцінку однієї якості, проте різної інтенсивності. Національно-специфічні образи, які є об'єктом стереотипізації, транслюють НКІ і національно-специфічну чи культурно марковану оцінку. Інтенсивність оцінки теж зумовлена національно-культурним світобаченням. Процес категоризації відбувається на основі зіставлення ознак прототипу категорії і виокремлених ознак стереотипізованого об'єкта. Ознаки прототипу вже мають оцінку, яка є основою для предметної й оцінної категоризації.

Ключові слова: стереотип, прототип, категоризація, оцінка, національно-культурна інформація.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції досліджень у галузі когнітивної лінгвістики, етнолінгвістики, етнопсихолінгвістики зумовлюють всебічне вивчення стереотипів: причини їх утворення, функціонування, способи передавання, мотиви модифікації змісту, ступінь хибності чи правдивості тощо. Однією з першорядних ознак функціонування стереотипу є оцінка, яка активується під час застосування стереотипного образу, сценарію поведінки у повсякденному житті.

Формування оцінки у процесі стереотипізації зумовлено когнітивними знаннями мовців. Оцінка відображає національно-культурні цінності, відбиває норми, еталони, розкриває особливості світобачення і світосприйняття. Основою процесу

утворення стереотипів визнано категоризацію (М. Алефіренко, А. Байбурин, А. Вежбицька, Л. Витгенштейн, У. Квастгоф, В. Крисько, Е. Коптякова, О. Кубрякова, Г. Олпорт, Е. Рош, С. Світич, О. Селіванова), у результаті якої відбувається класифікація та систематизація нової інформації. Формування стереотипів у процесі віднесення пізнаваних образів до відомих категорій супроводжується наданням їм певної оцінки (інтелектуальної, емоційної). Оцінка стереотипного образу чи сценарію поведінки визначає його призначення, сферу і спосіб застосування.

Процес категоризації відбувається під час реалізації когнітивних операцій шляхом співвіднесення ознак нових образів із уже відомими. Когнітивні операції забезпечують пізнавальну діяльність індивідів, активуючи взаємодію психіки та ментальних структур. Ментальні структури пов'язані із системою знань, які містять архетипи, вірування, вибудовану попередніми поколіннями шкалу цінностей, систему образів, які розкривають менталітет індивідів. Когнітивні операції (за О. Кубряковою) – це не лише мислення і мова, а й сенсомоторні та перцептивні процеси, які супроводжують процес пізнання [1, с. 81].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми вивчення оцінки у стереотипах присвячено низку праць. Описано роль оцінки стереотипів у процесах породження та сприймання публіцистичних текстів (Л. Завгородня); виявлено значення установки у активації психологічних механізмів формування стереотипів (Д. Терпугова); проаналізовано роль установки у приписуванні оцінки стереотипним образам, у переживанні індивідом значення стереотипізованого образу (Д. Узнадзе); з'ясовано реалізацію оцінного гендерного стереотипу на лексичному рівні (Л. Овсієнко); розглянуто національно-культурну специфіку німецьких стереотипів з урахуванням оцінного компонента (О. Фролова); зосереджено увагу на негативному значенні упереджень порівняно з позитивним/негативним значенням стереотипів у сфері менеджменту (Petersen L.-E., Dietz J.); описано вплив стереотипів (на основі оцінки) на породження расизму і міжетнічних конфліктів (Asal K., Fischer P. Krueger J.); досліджується значення упереджень і стереотипів у міжкультурній комунікації (Thomas A.) тощо.

Попри отримані результати проведених досліджень, низка питань потребує уточнень і детальнішого вивчення. Не з'ясовано, на яких етапах стереотипізації постає аксіологічний складник стереотипного образу; не зрозуміло, чому НКІ не завжди визначає характер оцінки стереотипу (виникає амбівалентна оцінка); не визначено, як саме установка позначається на формуванні негативної оцінки автостереотипів та позитивної оцінки гетеростереотипів тощо.

Мета статті полягає у виявленні різних за онтологією образів, які є основою процесу стереотипізації та встановлення

етапів стереотипізації, на яких формується аксіологічність стереотипу. Матеріалом дослідження обрано німецькі стереотипи, вербалізовані засобами ФО.

Виклад основного матеріалу. Оцінкою називають процес встановлення важливості стимулів із погляду їх значення для життя людей. У результаті процесу оцінки виникають емоційні реакції, на основі яких виробляються відповідні сценарії дій на подразники. Процес оцінювання релевантний стереотипам. Він запускає психологічний механізм, за допомогою якого індивіди активно впливають на подразники об'єктивної реальності, обробляють їх з урахуванням значущості для життя [2, с. 85]. Ми розуміємо оцінку як процес формування характеру ставлення індивіда до об'єкта, створення думки про ознаки об'єкта (а значить і про сам об'єкт), на основі якої вибудовується адекватний із погляду мовців алгоритм дій щодо стереотипізованого об'єкта. Подразники розглядаємо як ознаки об'єктів (предметні й абстрактні), їх експліцитні та імпліцитні властивості, які створюють особливий емоційний вплив на реципієнтів, а також здатність об'єктів зовнішнього світу впливати на індивідів на психічному і сенсорному рівнях. Подразники – це певні психічні або фізичні чинники, які викликають певну відповідь/реакцію індивідів.

У логіці оцінку трактують як «критерії розумності». Завдання оцінного судження полягає у забезпеченні розумних/раціональних підстав для діяльності [3]. У сучасних дослідженнях із погляду психології стереотип аналізують як структурний складник свідомості, «яка відображається у формі оцінних суджень і уявлень про соціальні об'єкти та явища й реалізується шляхом дій і вчинків суб'єкта» [4, с. 4]. Оцінка, яку транслює стереотип, є емоційною, а тому часто неправильною. Емоційність перешкоджає формуванню неупереджених оцінок [там само]. Саме тому стереотипи вважаються носіями помилкової/неправдивої/неточної інформації. Але, незважаючи на хибність, стереотипна оцінка запускає життєво важливі механізми адекватних дій людей у певних ситуаціях.

Механізм категоризації становить складний ментально-психічний процес. Менталітет характеризує специфіку свідомості, пов'язуючи сферу свідомого і несвідомого, що тлумачать як колективне несвідоме [5, с. 57]. Завдяки пам'яті відображаються колективні знання (когнітивні), які у процесі категоризації слугують мотиваційною базою класифікації об'єктів за їх ознаками. Когнітивні знання отримуються людьми у результаті інтелектуальної діяльності: сприйняття інформації, її обробки, класифікації, акумулюванні, збереженні й подальшому використанні на подальших етапах освоєння світу. Когнітивні знання містять як загальнолюдський складник (біблеїзми, міфологізми, вірування тощо), так і національно-культурний (національно та культурно марковану інформацію).

Категорію у межах нашого дослідження розглядаємо як таксономію образів, які володіють однаковими/подібними ознаками. Отож, об'єкти організуються у категорії на основі ознак, згрупованих ієрархічно (за Е. Рош) або за принципом «сімейної подібності» (за Л. Вітгенштейном).

Представники школи гештальт-психології стверджують, що перцепція об'єктів позамовної дійсності відбувається у процесі активації розумових операцій із метою обробки нової інформації. Розумові операції здійснюються через порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, класифікацію, систематизацію. Дослідження підтверджують, що на першому

етапі пізнання об'єкт сприймається індивідом як єдине ціле (як чуттєвий образ). Новий образ порівнюється з уже відомими. Чуттєве відображення об'єктів реального світу аналізується, що є наступним етапом обробки інформації. Аналіз відбувається як розщеплення ознак об'єкта [6, с. 48] – виокремлення виразних на погляд мовців ознак із подальшим установленням предметної чи абстрактної ідентичності, близькості, схожості, суміжності з ознаками референтного прототипу категорії. Встановлення ідентичності/схожості рис базується не лише на експліцитних, а й на імпліцитних ознаках/властивостях. У процесі синтезу проходить об'єднання, отриманих під час аналізу, ознак за принципом предметної або/і оцінної схожості/подібності. Аналіз і синтез психологи визнають головними мисленнєвими операціями, які уможливають повне і ґрунтовне пізнання об'єкта. Саме у процесі аналізу і синтезу відбувається оцінювання виокремлених ознак. Абстрагування полягає у відокремленні пізнаних ознак об'єкта від решти його рис і від самого об'єкта, через що ці ознаки стають самостійним предметом мислення. Об'єкт вже не сприймається предметно, а образно. Через сприйняття лише виокремлених ознак образ об'єкта постає однобоко і відображає не всі, а лише важливі для мовців риси. У процесі узагальнення на основі виокремлених ознак образи об'єктів групуються. Цей процес ми розглядаємо як завершення категоризації – утворення категорій. Групування проходить з опорою на ознаки прототипу – центрального члена категорії. Категоризація відбувається таксономічно/ієрархічно (не лінійно), оскільки ступінь валентності ознак не однаковий. На наступному етапі здійснюється класифікація на підставі визначальних ознак та за певними принципами, з певною метою. Останній етап пізнавальної діяльності (стереотипізації) впорядковує отриману інформацію, систематизуючи її «на основі гранично широких спільних ознак» [7].

Оскільки категоризація уявляється як ланцюгова реакція об'єктних конструктів (категорій), компонентами яких є вже відомі стереотипи, що представляють «еталон оцінки» [8], то, окрім предметної (предмет не лише як реальний атрибут, а і як предмет думки) класифікації нових об'єктів на основі виокремлених ознак, відбувається одночасне їх оцінне співвіднесення. Ми вважаємо, що виокремлюються ознаки об'єкта, які привертають увагу індивідів, здійснюють емоційний вплив на них. Емоційний вплив можливий через чітко виражену оцінку. Оскільки прототип, який є основою співвіднесення об'єкта з категорією, містить набір уже відомих ознак, то ці прототипні ознаки вже володіють стереотипною оцінкою. Виявлення подібності чи однаковості ознак категоризованого об'єкта і прототипу відбувається не лише у предметній, а й у аксіологічній площинах. Через оцінку, що міститься в ознаках прототипу, відбувається одночасно не лише предметна, а й оцінна категоризація.

Прототипними можуть бути моделі поведінки людей, базові емоційні стани, схеми прийняття рішень, алгоритми суджень – все те, що становить основу діяльності людської когніції [9, с. 374]. Наприклад, стереотип «страх» транслює негативну оцінку (негативно забарвлена емоція). Під час потрапляння людини в критичну ситуацію спочатку включаються емоції, а лише потім спрацьовує раціональний аналіз. Страх має низку рефлексивних виявів [10]. Сфери референції страху людини (прототип) описуються як «ціпеніння, дубіння, «холод», завмирання, тілесний переляк, бездіяльність; тривожний

стан від переляку, від дії що загрожує або є уявною; відчуття незахищеності, близької небезпеки» [11]. Словник Duden [12] тлумачить поняття *Angst* як емоційний стан, пов'язаний із занепокоєнням, пригніченням, хвилюванням (через відчуття або усвідомлення небезпеки); невідірване відчуття загрози.

Крім поняття «страх», для розмежування та впорядкування за принципом наростання різних за інтенсивністю схожих негативних емоційних станів використовують таку схему: тривога – переляк – боязнь – страх – жах – паніка [13, с. 201], компоненти якої категоризовані за спільною ознакою – наявність видимої чи уявної загрози, і розташовані ієрархічно. Ієрархія членів категорії базується на різній інтенсивності оцінки, пов'язаної із силою емоцій.

Стереотип «страх» вербалізовано низкою німецьких ФО, які транслюють когнітивну інформацію через зрозумілі транскультурні образи, наприклад: *jemandem stehen die Haare zu Berge* [14] – (бібл.) комусь волосся стало дибки (від жаху); *ein Angsthase sein* [там само] – бути боягузом (образ зайця асоціюється із боягузством (через куций хвіст, який починає треміти перед тим, як застєй кидається навтьоки); *weiche Knie haben / kriegen* [там само] – злякатися, ноги підгинаються від страху (фізіологічний вияв страху).

Більшість стереотипів у німецькій мові виникли на основі ознак образів, обраних для категоризації позамовних об'єктів, що носять національно-культурний характер. Основою оцінки ознак слугує НКІ, яку містить прототип та члени категорії. ФО на позначення страху в німецькій мові репрезентують такі образи: *wie gelähmt dastehen* [14] – (розм.) заммерти від жаху, (досл.: стояти мов паралізований); *einen Herzkasper kriegen* [там само] – (розм., фам.) дуже сильно злякатися, (досл.: отримати серцевого Каспера (інфаркт); *Heulen und Zähneklappern* [там само] – (розм.) страх, (досл.: виття і цокотіння зубами (образ людини, яка не може себе контролювати під впливом сильної негативної емоції); *Gespenster sehen* [там само] – (розм.) боятися (безпідставно), (досл.: бачити привидів – уявний образ, що загрожує); *jemandem schnürt es den Hals zu* [там само] – (розм.) комусь сперло подих від страху, (досл.: комусь зав'язало/зашнурувало горло); *kalte FüÙe bekommen / kriegen* [там само] – (розм.) злякатися, похолонути від страху, (досл.: отримати холодні ноги); *jemandem Bauchschmerzen / Magenschmerzen bereiten* [там само] – (розм.) мати тривожне передчуття чогось недоброго, боятися (стан, пов'язаний із занепокоєнням), (досл.: готувати комусь болі у животі/шлунку (за правданими віруваннями Душа живе у животі людини, через що у напружених ситуаціях мимоволі/підсвідомо ссрещуються руки на животі/грудах, ніби захищаючи Душу).

Усі вказані факти мови транслюють образи, характеристики яких володіють рисами прототипу категорії «страх». Прослідковується градація членів категорії за інтенсивністю емоції через відображення фізичного (для паніки, жаху) чи емоційного (тривоги, переляку) стану.

Особливу увагу привертають транскультурні образи, які об'єктивують різні категорії у різних мовах, наприклад: *Tantalosqualen erleiden* [14] – (нім.) страждати від болю, страху, (досл.: терпіти Танталові муки), (укр.) нестерпні страждання від усвідомлення близькості мети і неможливості досягти її [15]; *wie mit Engelszungen reden / sprechen* [14] – (нім.) намагатися переконати когось, (досл.: говорити ангельським язиком); (укр.) мати приємний голос [15].

Відмінність у категоризації (зарахування до різних категорій) транскультурних образів пояснюємо національно-культурною специфікою вибору ознак для категоризації. Оцінний компонент членів категорій належить до одного типу оцінки (негативна/позитивна), але різниться за інтенсивністю.

Дж. Лакофф зазначав, що всі люди в процесі мислення використовують одну й ту ж концептуальну систему [16, с. 148]. Тому механізми добору ознак, які слугують мотиватором категоризації, є однаковим. Виокремлені ознаки відображають виразні з погляду мовців характеристики/якості/властивості об'єкта. Про вплив НКІ, національно-культурно зумовлений вибір ознак, які слугують основою категоризації, свідчить той факт, що один і той самий образ категоризується у різних мовах на підставі виокремлення різних рис і належить до різних категорій, транслюючи різну інтенсивність оцінки, наприклад: *eine Gänsehaut bekommen* [14] – (нім.) злякатися (досл.: отримати гусячу шкіру), (укр.) змерзнути; *mit den Ketten rasseln* [14] – (нім.) когось лякати (досл.: брязкати ланцюгами), (укр.) бути у неволі; *einen KloÙ im Hals / in der Kehle haben* [там само] – (нім.) не могли говорити від хвилювання, страху, болі (досл.: мати шишку в горлі), (рос.) ком в горле (о чувстві болезненного стеснення в горле) [17].

Висновки. Отже, оцінку розуміємо як формування думки про ознаки об'єкта, на основі якої створюється адекватний сценарій дії щодо стереотипізованого об'єкта. Стереотипізація відбувається у процесі розумових операцій, які забезпечують освоєння нової інформації. Оцінювання виокремлених ознак проходить у процесі аналізу і синтезу. Результатом узагальнення на основі спільних, подібних чи схожих ознак образів пізнаних об'єктів є формування категорій. Категорія вибудовується ієрархічно зі стереотипізованих образів через різний ступінь валентності ознак прототипу і членів категорії. Когнітивна інформація є мотиватором вибору ознак для процесу категоризації. Виявлено, що використання низки транскультурних образів сприяє формуванню стереотипів із прозорою загальнозрозумілою мотивацією й аксіологією. Частина стереотипів, представлених транскультурними образами, належить до різних категорій у різних мовах і передає різну інтенсивність оцінки. Неоднорозова співвіднесеність за категоріями одного й того ж образу в різних мовах пояснюється національно-специфічним поглядом на вибір виразних ознак для виявлення категоріальних характеристик. На основі НКІ виокремлюються виразні для мовців ознаки, репрезентуючи стереотип через певний образ, який використовується у інших мовах як член іншої категорії.

У разі використання НКІ, як основи процесу категоризації, виникають стереотипні образи, експліцитні та імпліцитні ознаки яких є національно та культурно маркованими. Ознаки прототипу категорії містять стереотипну оцінку, яка є підставою для оцінної категоризації.

У результаті нашої розвідки встановлено такі гносеологічні типи образів, що слугують основою стереотипізації: транскультурні образи; образи, що виникли на основі НКІ. Транскультурні образи слугують основою для формування стереотипів із прозорою мотивацією та для стереотипів із національно-маркованим значенням. Образи, що виникли на основі НКІ, є підґрунтям для формування національно та культурно маркованих стереотипів.

Перспективами подальших досліджень визначено студіювання лінгвістичних механізмів категоризації німецьких стереотипів.

Література:

1. Краткий словарь когнитивных терминов/ под. ред. Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац [и др.]. Москва, 1996. 81 с.
2. Мацумото Д. Психология и культура. Санкт-Петербург: ПРАЙМ-Евроннак. 2002. URL:
3. Ивин А.А. Логика: учебное пособие. Издание 2-е. Москва: «Знание», 1998. 55 с. URL: http://yanko.lib.ru/books/philosoph/ivvin-logika.htm#_Точ512455391
4. Завгородня Л.В. Стереотипи породження та сприймання журналістського твору (на матеріалі газетних текстів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ. 2003. 12 с.
5. Боднар А.Я., Макаренко Е.М. Взаємодія мовних і ментальних структур у формуванні національної самосвідомості (на прикладі української та російської мов). *Наукові записки. Том 47. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2005. С. 56–60.
6. Балабан О.О. Категоризація як базова когнітивна процедура. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки*. 2017. Книга 1. С. 47–52.
7. Максименко С. Д. Розумові дії і мислительні операції. *Загальна психологія*. Навчальний посібник. Видання 3-є, переробл. та допов. Київ, 2008. 272 с. URL: https://pidru4niki.com/158407208622/psihologiya/zagalna_psihologiya
8. Мельник Г.С. Стереотип, формирование стереотипов в процессе массовой коммуникации. URL: <https://psyfactor.org/lib/stereotype1.htm>
9. Ма Т.Ю. Классические, прототипические и акцидентные категории. *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Филология*. 2010. № 5 (1). С. 373–377.
10. Умрюхин П. Страх: причины, механизмы и рефлексы. 2015. URL: <https://postnauka.ru/faq/41695>
11. Страх – його природа, функція та місце у житті людини, взаємодія зі Страхом та його подолання. 07.09.2017. Філософія та життя: веб-сайт. URL: <https://uk-ua.vedavrat.org/Jyotish/11538/strah-fear> (дата звернення: 22.02.2021).
12. Duden. URL: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Angst>
13. Мовчан М. Феномен страху: його класифікація і рівні. *Наукові записки. Серія «Філософія»*. 2012. Випуск 10. С. 197-204.
14. Wörterbuch für Redensarten, Redewendungen, idiomatische Ausdrücke, Sprichwörter, Umgangssprache. URL: <https://www.redensarten-index.de/suche>
15. Словопедія. URL: <http://slovopedia.org.ua/>
16. Лакофф Дж. Когнитивное моделирование. *Женщины, огонь и опасные предметы*. Москва. 1996. С. 143-184. URL: <http://www.alt-future.narod.ru/Ai/lakoff.htm>
17. Малый академический словарь русского языка. URL: <https://classes.ru/all-russian/dictionary-russian-academ-term-28153.htm>

Orel I. Formation of evaluation in the process of stereotyping

Summary. The article is devoted to the description of the process of stereotyping and identification of the stages of categorization at which the formation of the assessment of the stereotypical image takes place. The purpose of the investigation is to identify ontological images that served as the basis for stereotyping; description of the process of formation of stereotypes and stages at which the axiological correlation of the stereotyped image with a certain category takes place. The material of the study is the German stereotypes represented by the means of FD. Evaluation is seen as the organization of an opinion about an object on the basis of establishing the value of its features for the life of the group and developing on the basis of the identified order of actions in relation to the stereotyped object. The selected features are evaluated in the course of analysis and synthesis – mental acts in the process of cognition, which operate with stereotypes. The result of generalization in the course of thinking is the formation of categories on the basis of selected features of objects on the principle of similarity / similarity. The motivational basis for choosing the features of stereotyped objects is cognitive knowledge, among which transcultural and national-specific are identified. The transcultural image can be categorized, as a result of which clear stereotypical images with transparent motivation of value and estimation arise. In addition, the same transcultural image can be used to categorize objects based on the identification of different features. This phenomenon occurs due to the national and cultural specifics of the assessment of the image and the choice of features for categorization. The same transcultural image in both cases conveys an assessment of the same quality but different intensity. National-specific images that are subject to stereotyping are broadcast by NCIs and nationally specific or culturally labeled assessments. The intensity of the assessment is also determined by the national and cultural worldview. The categorization process is based on a comparison of the features of the prototype category and the selected features of the stereotyped object. The features of the prototype already have an assessment, which is the basis for subject and evaluation categorization.

Key words: stereotype, prototype, categorization, assessment, national-cultural information.

*Pavlova O. O.,**Associate Professor at the Department of Philology, Translation and Strategic Communications
National Academy of the National Guard of Ukraine*

DIRECTIONS OF PUBLIC RELATIONS TECHNOLOGIES OF THE NATIONAL GUARD IN UKRAINE

Summary. The article defines the need to establish and develop PR institute of the National Guard as an essential attribute of a democratic society. PR is observed as multicomponent and multidimensional system of communication. The systemic transformation and democratization of Ukrainian society is leading to the mainstreaming of communicative aspects of the National Guard activities. It is a subject of paramount importance, forming the basis for the actions of the National Guard. Public Relations development of the power structure makes it possible to provide an effective mechanism for addressing the many challenges faced by the National Guard, to eliminate the barriers in the communication process between the National Guard and the public. In a democratic society, the Army Public Relations play system-building and integrative role, PR techniques ensure that the best possible decisions are made. PR technologies application makes it possible to develop democratic civilian control of the National Guard, contributes successfully to the affirmation and development of the civil society and to facilitate optimization of information flows, to foster a closer cooperation and collaboration between the public and power structure. Generating positive political image of the National Guard is one of the priority PR goals, thus ensuring the legitimization of power structure functioning, the strategic policy support of the National Guard by both the Ukrainian public and the international community.

The experience of PR in the western armies is analyzed; PR directions and tasks of the National Guard in Ukraine are discovered and cleared in the article. When considering PR as a communicative-psychological organization's engagement with the community, centered on the model of compromise, the basic functions of Public Relations in the National Guard (informative, informing-expressional, communicative, integration-communicative, socializing, organizational and behavioural, prognostic, protective functions) are defined in the article. The paper clarified that PR strategies of the National Guard would depend largely on the forethought and planning of tactical supporting, based on combination of interconnected and coherent PR technologies, including policy and institutional, informational and procedural technological sustained action, aimed at the realization of the image-building PR strategy of the National Guard.

Key words: Public Relations, civil-military relations, National Guard image, PR technologies, PR strategy, communication system.

Formulation of the problem. The development of Ukraine as a democratic and social State that respects rights and justice, a foreign policy aimed at moving closer to Western Europe, integration processes provide for defense reform, focused on restructuring and transformation of the National Guard in the country; a gradual convergence of security agencies according to Western European and global standards; the establishment

of an institution, that society can access and understand and in all situations is monitored by it, acting in its purpose and structure under the Constitution and the laws of Ukraine. Moreover, the strengthening of the democratic foundations of society requires a new paradigm in interacting between security forces and the community, the attainment of civilian-military relations streamlining and harmonizing, the implementation an entirely new system of relations between the National Guard and the public, based on trust and behaviour patterns of cooperation and reconciliation of interests, transparency and understanding, constructive social supervision and criticism. The priorities, implementing such requirements include more openness of the structure, the intensification of information and communication policy, the introduction of new contact forms with population, the creation of institutions for democratic civilian control of the National Guard, which embodies the commonly recognized model of civilian-military relations and defines military strategy subordination to the civil authority.

Nowadays optimum civil-military cooperation is a guarantee for political stability and safety of the country, strengthening society, it is an aspect of the democratic development and consolidation of State authority, the political recognition of Ukraine as a sovereign State in the international arena and necessary condition for integration into European and transatlantic structures.

Therefore, the problem of civilian-military relations democratization is especially relevant and has political significance today. In that context, the question arose as to find and apply efficient mechanisms for the implementation of optimization strategies and democratization of the military and civilian branches.

To meet these goals, it would be appropriate to apply the methods and technologies of communicative system of Public Relations (PR), which are innovative for the National Guard in Ukraine and are considered as an effective tool for civilian-military relations regulation as well as a matter of better relations between the power structure and community. As a communicative-psychological interaction of the National Guard with civilian population, Public Relations provide public recognition, support of citizens, grants credibility to the National Guard, contribute to a shared understanding and balanced military policy with social interests, provide the legitimacy of the National Guard activities through positive political image of the structure. Professionally developed image of the National Guard, in the absence of direct contact of the public with the National Guard, becomes a form of reflection of the structure in citizens' conscience, captures its essence in a concentrated form, has emotional and psychological impact on community. By providing positive perception of the National Guard in a society, by developing confidence in the structure, the positive image is becoming a factor of the National Guard legitimization.

Its development should therefore be a high priority of PR strategy of the National Guard.

Given the relevance and insufficient scientific findings of the question, **the aim of this article** is to comprehensive study of Public Relations of the National Guard in Ukraine as a multidimensional system of communications of the structure and the community. The directions of Public Relations technologies of the National Guard based on summaries of the experience concerning development and the functioning of public relation institutions of security forces of democratic nations are highlighted in the article.

Analysis of actual researches. The problem of democratization and streamlining of civilian-military relations through a wider use of Public Relations technologies has not been the subject of special political studies. It should be noted the lack of development of the given problem, the deficiency of objective, scientific operating model of Public Relations institution of the National Guard in Ukraine. The question concerning the role of information and communication units of the National Guard in the implementation of PR strategy, the building collaboration with the media and image generating of the National Guard have not been fully highlighted.

The effectiveness and efficiency of Army Public Relations in countries such as the United States, Canada, Britain, Germany, France, Sweden, Turkey, Japan is supported by a high rating of public confidence in the militaries, the optimization and the democratization of civilian-military relations, developed civilian control over the military, stable positive image of army, the prestige of military professions.

The analysis of experience with the effective and efficient functioning of Public Relations institution in the armies of democratic States has shown that this practice should be more extensively considered and implemented.

It should be emphasized that little research has been done to the issue of formation and development of Army Public Relations in national science. There are no robust research on the problem, which would highlight clearly and comprehensively the conceptual, categorical and technological bases of Army Public Relations.

Some theoretical and methodological aspects of the issue have been presented in the studies of the following authors: A. Litvinenko, H. Pocheptsov, V. Korolko, L. Leontieva, H. Tykhomirova, V. Bebik. However, the topic was not comprehensively covered, there is no systematic approach using a harmonized methodology in these works.

Presentation of the main material. Army Public Relations is a new form to ensure the relationships between Ukrainian Army and the community, appropriate for principles of contemporary democracy. It should be observed, however, that the development of Army Public Relations Institution is rather a slow process. This is due to the little experience; some concerns about raising public awareness of the topical issues, problems and crisis situations; the peculiarities of the political culture, including certain exclusion of society from policy; as well as insufficient civil society maturity and the consequent lack of demand for a well-developed system of Army Public Relations. Experts note that it is a development of a civil society requires creating backward and forward linkages between the power structures and the community.

“Public Relations” is an essential to democracy and constituted the basis for sustainable development as well as an important

component of communication policy of Armed Forces in Western societies and in democratic societies around the world. The political and military authorities of Great Britain, the USA, Canada, Germany, France, and Japan ensure maximum development of relationships among army and the community and undertake a major effort to involve the public in the discussion of military issues as widely as possible, as appropriate.

Particularly much attention is given to the maintaining military contacts with the public in the military bases. To that end, it uses such events as invitations of civilian population to participate in the commemoration of important historical events. They conduct large-scale initiatives for children, adolescents and young people; issue a lot of books, leaflets or booklets; distribute souvenirs, posters, calendars, badges etc. Military parades, military orchestras, military-sports competitions, demonstration of equipment and weapons, flights on helicopters or planes have become traditional events in the USA, Great Britain, France, Germany. The Government of Japan invites local people to take part in military maneuvers and exercises of ‘self-defense forces’. The military commander carries out “open days” on a regular basis to engage civil society in real army life in many Western countries. Positive image development of the German armed forces is an area of central concern for certain categories of officers. Their functional responsibilities include the systematic school visits, interviewing young people, the clarification of the strategic orientations of military policy and improving the ability and motivation for military service [10, p. 14].

Some experts, practitioners and leading academics in this field determine the concept of “Public Relations” as follows:

- 1) management activity, which aims to establish a mutually beneficial relationship between organization and the public, on which the success of this organization depends;
- 2) establishing two-way communication channel in support of the overall vision and common interest, in order to advance common understanding, based on truth, knowledge and full public disclosure;
- 3) encouraging people to trust in corporation's honest goals, demonstration of how corporations build confidence and trust with the community;
- 4) specialized and professionally organized public opinion control in a specific field; to corporate relations, exercised not by command and control methods.

These definitions clearly indicate that “Public Relations” is a specific kind of managerial performance, aimed at creating a favorable environment for two-way communications and positive attitude towards organization's activities, harmonization and alignment in their interests. Indeed, that is the main characteristics of any PR-activity [1, p. 6].

The researchers have given the following definitions of “Army Public Relations”:

- it is a system of info-analytic and procedure-technological actions to organize or encourage optimal communicative space for the establishment and maintenance of positive image of power department, democratic civilian control of the defense and security forces and harmonization of Defense Ministry policy with the public interest;
- it is established communicative and psychological collaboration between structure and community in a suitable informational environment for interaction, the skill of building mutually

beneficial relationships between security forces and the population to benefit society as a whole;

- particular control function, which is the analysis and examination of the public perceptions and public opinion research, which is promoting the action programme, aimed at balancing the interests involved (civil-military relations), a better understanding of the existing conflicts in this area, forecasting of conflicts and establishment of a two-way communication channel [8, p. 332–336].

PR experts have allocated the following key stages of PR strategy building:

- an analytical review (the situation regarding key objectives of the structure, involving communication activities of competitors);
- the formulation of strategic and tactical goals and objectives of the structure;
- focus group, included task groups and subgroups;
- communication channels, considering coverage of the focus group and effectiveness;
- PR technologies and forms of promotion, according to the most efficient and effective influence on the focus group;
- basic messages;
- communication plan for a certain period, which includes the schedule, frequency and budget making;
- projection results and performance indicators.

PR strategies of the National Guard would depend largely on the forethought and planning of tactical supporting, based on combination of interconnected and coherent PR technologies, including policy and institutional, informational and procedural technological sustained action, aimed at the realization of the image-building PR strategy of the National Guard.

Taking into consideration that, PR system of the National Guard comprises the following levels of communicative influence on public opinion – *event communication verbal communication, nonverbal communication*, accordingly and it is possible to categorize the main PR technologies based on the exercise of image characteristics that they provide.

According to L. Klimanska, the basic characteristics and special features of image are provided through verbal, nonverbal and event projections. This approach to classification system of PR technologies of the image have also resulted in a structure of this subsection, which dealt successively with three groups of PR technologies in the context of providing the projections (verbal, nonverbal and event) of the National Guard image [4].

Performance PR Technology ensures the realization of image characteristics through event projection. The essence of this technology consists in targeted events-creating, PR campaigns, activities, indicating positive image characteristics. For instance, military rituals and traditions as special types of performance are important in the development of positive public opinion of the National Guard.

PR-technologies of image characteristics visualization is the most effective way of providing nonverbal image projection, which are to translate the image characteristics of the National Guard into the language of visual patterns and symbols with the application of the following visual aids: television, theatrical, content production, photographic coverage of the National Guard activities, television and radio broadcasts, posters, stickers, leaflets, brochures, military symbols and so forth. Advertisement is an efficient and effective way to provide image characteristics

visualization. It is in the advertising materials that the visual patterns and symbols are the main means of the transmission of the image characteristics, key messages and ideas.

Verbal image projection involves image characteristics realizing of the National Guard by means of verbal symbols and signs, spoken and written language. Image verbalization is mainly given expression in PR-texts of various genres (the creation of these texts is a high priority for the information-communicative subsection of the National Guard), as well as in advertising texts.

Political-psychological PR-contrast strategy is a particular group of PR technologies (comparison with competitors and similarities and accession to the image of authoritative object.

The image development according to social expectations is one of the effective and promising political-psychological PR-technologies, providing a comprehensive analysis of the target group's social expectations, perceptions and requirements for a perfect image of power structure and creating an image based on this analysis. Compliance of the National Guard image with the public interests is one of the major factors influencing its effectiveness and credibility. However, changing the interests, needs, expectations of the target group requires appropriate and active correction of the National Guard.

An important place in the image PR-strategy of the National Guard is held by technologies of image protection, which provide for early and effective opportunities for positive interpretations for questionable or negative aspects of the National Guard activities and operations. In such cases, it might be useful to perform the preventive and preemptive activities.

When considering PR as a communicative-psychological organization's engagement with the community, centered on the model of compromise, it is possible to define the basic functions of Public Relations in the National Guard.

In accordance with the above-mentioned material, the following functions are considered as priorities:

- *informative function* is to provide complete accurate, impartial, comprehensive, balanced, coherent, timely and relevant information on the activities of the structure; the creation of a single system to receive and send to communications);
- *informing-expressional function* involves the provision of assessment, emotionally charged information);
- *communicative function* consists of providing the cooperation and information-sharing mechanisms between the public and the National Guard;
- *integration-communicative function* includes the forming a common understanding and emotional-psychological attitude of the target group;
- *socializing function* is to develop or change the social and political attitudes regarding the National Guard, to define common value perspectives of the population;
- *organizational and behavioural (pragmatic function)* is to serve as a stimulation of concrete actions of the target group in a certain direction, as well as initiation, termination or modification. This function also covers the achievement of public confidence, the encouragement of the community to make certain decisions and to respond in a particular way;
- *prognostic function* focuses on forecasting trends in the development of the relationship between the National Guard and the public, foreseeing the changing orientations of the target groups, their attitudes and values. The timely forecasting enables

PR departments to lay out the strategic orientations of the National Guard information policy, to prevent undesirable public responses and actions;

– *protective function* protects the interests of the National Guard and the public. This result is achieved due to the public opinion monitoring and well-functioning feedback, conducted by PR experts.

The above-mentioned Public Relations functions in the National Guard in Ukraine are intended to provide the most fundamental function implementation, which may be defined as a function of social relations harmonization, two-way communication development, mutual understanding, mutual recognition and multilateral cooperation; the development of positive political image of the National Guard by providing information on and PR events intended to shape public opinion.

Conclusions and perspectives of further research. The systemic transformation and democratization of Ukrainian society is leading to the mainstreaming of communicative aspects of the National Guard activities. This is a subject of paramount importance and forms the basis for the actions of the National Guard. Public Relations development of the power structure makes it possible to provide an effective mechanism for addressing the many challenges faced by the National Guard, to eliminate the barriers in the communication between the National Guard and the public. In a democratic society, the Army Public Relations play system-building and integrative role, PR techniques ensure that the best possible decisions are made.

PR technologies application makes it possible to develop democratic civilian control of the National Guard, contributes successfully to the affirmation and development of the civil society and to facilitate optimization of information flows, fosters a closer cooperation and collaboration between the public and power structure. Generating positive political image of the National Guard is one of the priority PR goals, thus ensuring the legitimization of power structure functioning, the strategic policy support of the National Guard by both the Ukrainian public and the international community.

References:

1. Богданов Е.Н., Зазыкин В.Г. Психологические основы «Паблік рилейшнз». 2-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 203 с.
2. Богуславський О.В., Горевалов С.І., Романишин Ю.А. Військова преса України. Запоріжжя, 2004. 479 с.
3. Грушевський Д.О. Спеціальні інформаційні операції та інформаційні війни в сучасному світі (досвід Афганістану). *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2001. Вип. 28. Ч. 1. С. 277–289.
4. Литвиненко О.В. Інформаційні війни та формування системи протидії: випадок України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2000. Вип. 18. Ч. 1. С. 220–226.
5. Требін М. Армія і суспільство. Взаємодія в умовах трансформації. *Віче*. 2001. № 2(107).
6. Fisher C. Ten shades of truth: A study of Australian journalists' shift to political PR. *Public Relations Review*. 2016. Vol. 42. № 4. P. 665–672.
7. Fredrikssona M., Pallas J. Much ado about media: Public relations in public agencies in the wake of managerialism. *Public Relations Review*. 2016. Vol. 42. № 4. P. 600–606.
8. Myers M.C., Lariscy R.W. Commercial speech, protected speech, and political public relations. *Public Relations Review*. 2013. Vol. 39. № 4. P. 332–336.
9. Painter D.L. Online political public relations and trust. *Public Relations Review*. 2015. Vol. 41. № 5. P. 801–808.
10. Strömbäck J., Kioussis S. Political Public Relations: Old Practice, New Theory Building. *Public Relations Journal*. 2013. Vol. 7. № 4. P. 3–20.

Павлова О. О. Напрями пiар-технологiй Нацiональ-ної гвардiї України

Анотація. У статті обґрунтовується необхідність становлення та розвитку інституту паблік рилейшнз Національної гвардії України як елементу демократичної правової держави. Паблік рилейшнз розглядається як складна й поліаспектна система комунікацій. У статті наголошується на тому, що в умовах системної трансформації та демократизації українського суспільства актуалізація комунікативного аспекту діяльності Національної гвардії України набуває першочергового значення та становить основу її функціонування. Розвиток системи відносин силової структури з громадськістю дає змогу сформувати дієвий механізм щодо розв'язання багатьох проблем, подолати відчуженість між Національною гвардією України та цивільним населенням. У демократичному суспільстві паблік рилейшнз (PR) Збройних Сил України відіграє системоутворюючу та інтегративну роль, механізми PR забезпечують прийняття оптимальних політичних рішень. Застосування PR-технологій забезпечує створення системи демократичного цивільного контролю над силовою структурою, сприяє становленню й розвитку громадянського суспільства та оптимізації інформаційної взаємодії між населенням і Національною гвардією України. Реалізація однієї з пріоритетних PR-цілей – формування позитивного політичного іміджу – забезпечує легітимізацію функціонування силової структури, підтримку стратегічного курсу Національної гвардії України як громадськістю України, так і міжнародним співтовариством.

У статті проводиться аналіз PR-технологій в арміях західних країн. Сформульовані головні напрями та завдання паблік рилейшнз Національної гвардії України (інформативна, інформаційно-експресивна, комунікативна, інтеграційно-комунікативна, соціалізуюча, організаційно-поведінкова, прогностична, захисна функції). У статті наголошується на тому, що PR-стратегії Національної гвардії України значною мірою залежать від продуманості та спланованості тактичного забезпечення, основу якого становить сукупність взаємопов'язаних та узгоджених PR-технологій – політико-організаційних, інформаційних і процедурно-технологічних послідовних дій, спрямованих на реалізацію іміджевої PR-стратегії Національної гвардії України.

Ключові слова: паблік рилейшнз, цивільно-військові відносини, імідж Національної гвардії України, PR-технології, PR-стратегія, система комунікацій.

*Панькова Т. В.,**кандидат філологічних наук,**асистент кафедри англійської філології**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

ТИПИ ПОЛІПРЕДИКАТИВНИХ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ В АНГЛОМОВНІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ЗА СПОСОБОМ РОЗТАШУВАННЯ КОМПОНЕНТІВ

Анотація. У статті йдеться про типи поліпредикативних складнопідрядних речень в англійській художній прозі за способом розташування їх компонентів. Практичний матеріал дослідження дає авторові статті змогу говорити про такі чотири основні моделі, як «головна предикативна одиниця – блок підрядних»; «блок підрядних – головна предикативна одиниця»; «підрядний компонент (або блок підрядних) – головна предикативна одиниця – блок підрядних (або підрядний компонент)», а також модель, у якій підрядний блок «розриває» головну предикативну одиницю.

Модель «головна предикативна одиниця – блок підрядних» найбільш поширена у структурах з однорідною супідрядністю і послідовною підрядністю, у яких два блоки однорідних супідрядних перебувають у відношеннях неоднорідної супідрядності. Розташування блока підрядних після головної предикативної одиниці характерне також для конструкцій із послідовною підрядністю та неоднорідною супідрядністю.

Варіанти розташування предикативних одиниць у поліпредикативному складнопідрядному реченні в англійській художній прозі урізноманітнюються у разі збільшення кількості підрядних компонентів. Найбільш об'ємними є структури з послідовною підрядністю й подвійною супідрядністю, кількість предикативних одиниць у яких (в англійській художній прозі) становить від п'яти до одинадцяти.

Розташування головної предикативної одиниці після підрядних компонентів характерне для поліпредикативних гіпотактичних конструкцій з однорідною супідрядністю й послідовною підрядністю. Інтерпозиція головної предикативної одиниці – основна модель для структур із подвійною супідрядністю.

У конструкціях із подвійною супідрядністю головна предикативна одиниця може займати одночасно прета інтерпозицію щодо підрядних компонентів. Це характерно для поліпредикативних складнопідрядних речень із шістьма-вісьмома компонентами, у яких блоки однорідних супідрядних перебувають у відношеннях неоднорідної супідрядності.

Найменш поширеною з досліджуваних моделей в англійській художній прозі є модель поліпредикативного складнопідрядного речення, побудованого за такою схемою: «блок підрядних – головна предикативна одиниця». Така модель характерна для конструкцій з однорідною супідрядністю й послідовною підрядністю.

Ключові слова: поліпредикативне складнопідрядне речення, гіпотактична конструкція, предикативна одиниця, (су)підрядність.

Постановка проблеми. Сучасний стан лінгвістичних розвідок характеризується спрямованістю уваги мовознавців до

проблеми функціонування мовних систем. Значних успіхів досягнуто у вивченні питань, пов'язаних із природою речення та його конститuentів. Особливої уваги щодо цього заслуговують поліпредикативні складнопідрядні речення (далі – ППСР). Такі конструкції викликають інтерес мовознавців уже із середини ХХ століття. Їх розглядають як одиницю мови і як одиницю тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До вивчення й пояснення структурної організації досліджуваних синтаксичних одиниць застосовують структурно-семантичний метод. Формальна структура гіпотактичних конструкцій була й залишається об'єктом наукових розвідок як вітчизняних, так і зарубіжних учених, серед яких: І.Р. Буніятова [1], І.Р. Вихованець [2], Т.М. Гапонова [3], Н.В. Гуйванюк [4], А.П. Загнітко [5], R.W. Zandvoort [6], Г.Ф. Калашникова [7], С. Fabricius-Hansen [8], Р.О. Христіанінова [9], К.Ф. Шульжук [10] та ін.

Незважаючи на велику кількість досліджень, присвячених структурно-семантичним особливостям поліпредикативної конструкції з провідним гіпотактичним зв'язком, не досить вивченими залишаються особливості структурної побудови ППСР загалом та позиційні характеристики його складників.

Метою статті є виявлення та аналіз типів ППСР в англійській художній прозі за способом розташування компонентів.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань:**

1) розкрити специфіку структурної побудови ППСР в англійській художній прозі;

2) установити закономірності розташування залежних компонентів щодо головної предикативної одиниці (далі – ПО) у різних моделях ППСР.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що обов'язковою структурною ознакою ППСР є *поліпредикативність*, під якою ми розуміємо синтаксичну категорію, яка виражає відношення повідомлюваного до дійсності у кожній предикативній частині конструкції. Такими предикативними частинами у ППСР є ПО, або головний та залежний компоненти.

За типом зв'язку залежних компонентів ППСР, як відомо, реалізуються як структури, у яких поєднуються два-три різновиди підрядності: однорідної, неоднорідної, подвійної супідрядності, послідовної підрядності (далі – ОС, НС, ПС та ПП відповідно). Досліджувані синтаксичні структури укладаються у відповідні схеми, а кількість ПО у них варіюється залежно від моделі.

Водночас варто зазначити, що сполучуваність ПО у такій багаторунній ієрархічно організованій структурі, як стверджує

Т.М. Гапонова, обмежує її конструктивні властивості [3, с. 62], а комбінування двох-трьох ПО породжує наявність у такому реченні не тільки окремих компонентів, а й цілих блоків.

Поряд із вивченням конструктивних ознак таких конструкцій зупинимося детальніше на дослідженні питання про те, у якій послідовності розташовуються блоки і компоненти у різних моделях ППГК.

Аналіз практичного матеріалу дає змогу стверджувати, що послідовність розташування ПО у досліджуваних конструкціях може варіюватися. Водночас із найбільшою регулярністю трапляються такі чотири основні варіанти:

- 1) головна ПО – блок підрядних;
- 2) блок підрядних – головна ПО;
- 3) підрядний компонент (блок підрядних) – головна ПО – блок підрядних (підрядний компонент);
- 4) підрядний блок розриває головну ПО.

Модель *головна ПО – блок підрядних* надибуємо у всіх типах ППСР, однак найбільш поширена вона у структурах з ОС і ПП. Сполучуваність компонентів у таких структурах «визначується тісним (двобічним) зв'язком, унаслідок чого формується складна підрядна частина» [11, с. 55]. Менш характерним таке поєднання є для речень із ПП і НС, з ПП і ОС, з ПП і ПС.

ППСР з *однорідною супідрядністю і послідовною підрядністю* – це структури з (щонайменше) чотирима ПО, у яких підрядна ПО II ступеня (ланка послідовного підпорядкування) може вживатися як після першого (1), так і після другого однорідного супідрядного (2). Напр.:

(1) At last, I desperately considered that the thing I contemplated must be done, and that it had best be done in the least improbable manner consistent with the circumstances. (Dickens, GE)

(2) I concluded that it [the hyena] must have been on board all along, hiding under the tarpaulin, and that I hadn't noticed it when I landed with a bounce. (Martel, LP)

У структурах з ОС і ПП, побудованими за моделлю *головна ПО – блок підрядних*, найуживанішими є конструкції з одним підрядним II ступеня. Регулярно натрапляємо у таких реченнях і на третьоступеневі підрядні, як-от у такому шестикомпонентному ППСР:

(3) Mor thought, he is not really listening, he does not want to hear what I say, he knows what he thinks and is not going to reorganize his views. (Murdoch, S)

На модель *головна ПО – блок підрядних* натрапляємо й у таких ППСР з ОС й ПП, де два блоки однорідних супідрядних перебувають у відношеннях НС:

(4) Apparently his eyes were not even momentarily at fault with the sudden light and the motion (1) as he thrust among bodies with turned heads (2) as, followed by a wake of astonishment and incipient pandemonium, he ran toward the youth (3) whom he had adopted of his own free will and whom he had tried to raise <...>. (Faulkner, LA)

Розташування головної ПО перед блоком підрядних є характерним й для структур із *послідовною підрядністю й однорідною супідрядністю*. На відміну від структур з ОС і ПП, у яких спостерігаємо кілька компонентів послідовного підпорядкування, що безпосередньо залежать від головної ПО, у реченнях із ПП й ОС є, переважно, лише одна ланка послідовного підпорядкування.

У чотирикомпонентній конструкції цієї моделі головна ПО вживається у препозиції до підрядного I ступеня, котре висту-

пає підпорядковувальним компонентом щодо іншого блока однорідних супідрядних II ступеня:

(5) She found in his eyes, when he looked at her for one silent moment, the same tender caress, with an added warmth and entreaty which had not been there before the same glance which had penetrated to the sleeping places of her soul and awakened them. (Chopin, A);

(6) <He was not running.> But he was walking fast, and in a direction that was taking him further yet from home, from the house five miles away which he had left by climbing from a window and which he had not yet planned any way of reentering. (Faulkner, LA)

Рідше натрапляємо на ППГК, у яких головна ПО у цій моделі вживається у препозиції щодо однорідних супідрядних компонентів III ступеня:

(7) She is always made to feel that she is the one who has found him, this man who knows darkness, who when drunk used to claim he was brought up by a family of owls. (Ondaatje, EP)

Розташування блока підрядних після головної ПО характерне й для структур із *послідовною підрядністю та неоднорідною супідрядністю*. У ППГК цієї моделі блок, що містить неоднорідні супідрядні компоненти, перебуває у постпозиції і залежить від підрядних I, II (рідко III) ступеня:

(8) In his saloon there were long tables where the Bohemian and German farmers could eat the lunches they brought from home while they drank their beer. (Cather, MA)

Головна ПО виступає у препозиції до підрядного блока й у ППК із *послідовною підрядністю і подвійною супідрядністю*. Основною формою реалізації цієї моделі є п'ятикомпонентна структура, у якій однорідні й неоднорідні супідрядні є підрядними II ступеня. Напр.:

(9) As I have explained, I was early aware, through the sort of psychological osmosis of which children are so capable, that Uncle Abel had made a more 'advantageous' marriage than my father, and that in the mysterious pecking-order hierarchy of life the Abel Arrowbys ranked above the Adam Arrowbys. (Murdoch, SS)

Варіанти розташування ПО у ППК урізноманітнюються у разі розгортання структури «по горизонталі», тобто за умови збільшення кількості підрядних компонентів речення. У такому разі однорідні супідрядні компоненти можуть посідати усі три позиції щодо головної: пре- (10), пост- (11) або інтерпозицію (12). Напр.:

(10) For one who was unaccustomed to organise anything, and who was constitutionally haphazard, she was astonished at what had in fact come about so far by her own effort, so that it had been possible for her to take on the flat, have it cleaned and painted, decide on the essential minimum furniture necessary for her to move in with her husband and baby, and to make do, picnic-fashion in one room, till the household itself was assembled. (Spark, PI)

(11) When he thinks about time, it seems to him now that for thirty years he has lived inside an orderly parade of named and numbered days like fence pickets, and that one night he went to sleep and when he waked up he was outside of them. (Faulkner, LA)

(12) Otto said he would not be likely to find another place that suited him so well; that he was tired of farming and thought he would go back to what he called the "wild West." (Faulkner, LA)

Порівняно зі згаданими вище моделями на варіант *підрядні частини – головна* натрапляємо в англійській художній прозі рідше. Таке розташування предикативних частин характерне

для ППК з однорідною супірядністю й послідовною підрядністю (13), а також із послідовною підрядністю й однорідною супірядністю (14):

(13) Had Orange Juice been a male, had she loomed as large on the scales as she did in my heart, it might have been another matter. (Martel, LP)

(14) Look, if there are enough of us who believe the bomb is wicked and that a decent nation could never think of having it, whatever the circumstances, then the government would have to do something. (Fowles, C)

Модель *підрядні частини – головна – підрядні*, тобто інтерпозиція головної ПО, – основна модель для ППК з ПС. Напр.:

(15) When the sunbeams struck into his room through the rustling blinds, and quivered on the opposite wall like golden water, he knew that evening was coming on, and that the sky was red and beautiful. (Dickens, DS)

Іноді головна частина у конструкціях із ПС може посідати одночасно пре- та інтерпозицію щодо підрядних компонентів, тобто бути «розірваною». Це характерно для ППСР із шістьма-вісьмома компонентами, у яких блоки однорідних супірядних перебувають у відношеннях НС. Напр.:

(16) Meanwhile the third man, who has been baling out the boat, and who has spilled the water down his sleeve, and has been cursing away to himself steadily for the last ten minutes, wants to know what the thundering blazes you're playing at, and why the blamed tent isn't up yet. (Jerome, TMB)

Інтерпозиція головної ПО притаманна також структурам із *неоднорідною супірядністю і послідовною підрядністю*. Оскільки НС передбачає наявність в одній синтаксичній конструкції щонайменше двох підрядних компонентів, які пояснюють один член головної частини, даючи йому різнопланову характеристику, різних її членів або ж цілої частини, відповідаючи на різні питання, можна говорити про те, що особливості групування компонентів у такій конструкції залежать від структурної організації головної частини. Напр.:

(17) As she walked up and down the glass room, or sat hushing the baby there – which she very often did for hours together, when the dusk was closing in, too – she would sometimes try to pierce the gloom beyond, and make out how he was looking and what he was doing. (Dickens, DS)

Інтерпозиція головної ПО з «обрамленням» підрядними компонентами характерна для моделей із *подвійною супірядністю й послідовною підрядністю*. Напр.:

(18) Of course, if Mr. Harling was at home, if his shadow stood out on the blind of the west room, I did not go in, but turned and walked home by the long way, through the street, wondering what book I should read as I sat down with the two old people. (Cather, MA)

У разі т.зв. «розірвання» головної ПО визначальну роль відіграє НС, а ланки ОС і ПП можуть реалізовуватись по-різному у першому і другому блоках:

(19) As she applied herself to set the tea-things, Joe peeped down at me over his leg, as if he were mentally casting me and himself up, and calculating what kind of pair we practically should make, under the grievous circumstances foreshadowed. (Dickens, GE);

(20) I went over and over and over these things in my mind, thinking of what I might have done and what I should have done, just as James was perhaps doing as he paced it all out upon those rocks which I now could not bear to look upon. (Murdoch, SS)

Найменш поширеною з досліджуваних моделей в англійській художній прозі є модель ППСР, побудованою за схемою: *блок підрядних – головна ПО*. Остання характерна для конструкцій з *однорідною супірядністю й послідовною підрядністю*. Напр.:

(21) Had Orange Juice been a male, had she loomed as large on the scales as she did in my heart, it might have been another matter. (Martel, LP)

Висновки. Отже, варіювання послідовності розташування предикативних компонентів характерне для ППСР з порівняно невеликою кількістю підрядних компонентів, тобто у конструкціях з чотирма-шістьма ПО. Водночас за умови збільшення кількості підрядних компонентів речення варіанти розташування ПО у ППК урізноманітнюються, що призводить до «горизонтального» розгортання структури.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у вивченні структурної побудови ППСР як показника ідіостилу письменника.

Література:

1. Бунітова І.Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV–XIII ст.). Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2003, 328 с.
2. Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Семантико-синтаксична структура речення: монографія. Київ : Наук. думка, 1983. 219 с.
3. Гапонова Т.М. Типологія багатокомпонентних складних речень. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. 2012. № 14. С. 60–68.
4. Гуйванюк Н.В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць. Чернівці : Рута, 1999. 335 с.
5. Загнітко А.П. Теорія сучасного синтаксису : монографія. Вид. 2-ге, виправл. і доп. Донецьк, ДонНУ. 2007. 294 с.
6. Zandvoort R.W. A handbook of English grammar. 7th ed. Groningen: ELBS, 1976. 365 p.
7. Калашникова Г.Ф. Многокомпонентные сложные предложения в современном русском языке. Харьков : Высш. школа, 1979. 152 с.
8. "Subordination" versus "Coordination" in Sentence and Text. A cross-linguistic perspective / edited by C. Fabricius-Hansen, W. Ramm. Amsterdam / Philadelphia. 2008. 359 p.
9. Христіанінова Р.О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові: монографія. Київ : Ін-т укр. мови; Вид. дім Дмитра Бураго, 2012. 368 с.
10. Шульжук К.Ф. Складні багатокомпонентні речення в українській мові. Київ, 1986. 183 с.
11. Козицька О.А. Порядкова залежність послідовності розташування предикативних одиниць у контамінованих складнопідрядних багатокомпонентних реченнях. *Українська мова*. 2005. № 3. С. 54–61.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. (Cather, MA) Cather Willa. My Antonia. URL : https://royallib.com/read/Cather_Willa/my_antonio.html#0 (дата звернення: 10.05.2019).
2. (Chopin, A) Chopin Kate. The Awakening. URL : https://royallib.com/read/Chopin_Kate/The_Awakening.html#0 (дата звернення: 10.05.2019).
3. (Dickens, DS) Dickens Charles. Dombey and Son. URL : https://royallib.com/read/Dickens_Charles/Dombey_and_Son.html#0 (дата звернення: 10.05.2019).
4. (Dickens, GE) Dickens Charles. Great Expectations. URL : https://royallib.com/read/Dickens_Charles/Great_Expectations.html#0 (дата звернення: 03.04.2017)
5. (Faulkner, LA) Faulkner William. Light in August. URL : https://royallib.com/read/Faulkner_William/Light_in_August.html#0 (дата звернення: 10.05.2019).

6. (Fowles, C) Fowles John. The Collector. URL : https://royallib.com/read/Fowles_John/The_Collector.html#0 (дата звернення: 10.05.2019).
7. (Jerome, TMB) Jerome K. Jerome. Three Men in a Boat. URL : <http://people.apache.org/~lfurini/wiki/book.standard.pdf> (дата звернення: 10.05.2019).
8. (Martel, LP) Martel Yann. The Life of Pi. URL : https://royallib.com/read/martel_yann/Life_of_Pi.html#0 (дата звернення: 10.05.2019).
9. (Murdoch, S) Murdoch Iris. The Sandcastle. URL : <https://www.twirpx.com/file/928968/> (дата звернення: 10.05.2019).
10. (Murdoch, SS) Murdoch Iris. The Sea, the Sea. URL : https://royallib.com/read/Murdoch_Iris/The_Sea_the_Sea.html#0 (дата звернення: 10.05.2019).
11. (Ondaatje, EP) Ondaatje Michael. The English Patient. URL : https://royallib.com/read/Ondaatje_Michael/The_English_Patient.html#0 (дата звернення: 10.05.2019).
12. (Spark, PI) Spark Muriel. The Public Image. London : Penguin Books, 1968. 125 p.

Pankova T. Types of polypredicative complex sentences in English-language prose according to the positional characteristics of their components

Summary. The article is about the types of polypredicative complex sentences in English-language prose according to the positional characteristics of their components. The practical material of the research enables the author of the article to single out the following four basic models: “main clause – dependent clauses unit”; “dependent clauses unit – main clause”; “dependent clause (dependent clauses unit) – main clause – dependent clauses unit (dependent clause)”, and also the model in which a unit of dependent clauses “splits up” the main clause.

The “main clause – dependent clauses unit” model is most common for structures with homogeneous co-subordination and consecutive subordination in which two units of homogeneous co-subordinate clauses are in the relations of non-homogeneous co-subordination. A unit of subordinate clauses following the main clause is also characteristic of constructions with consecutive subordination and non-homogeneous co-subordination.

In cases where the number of subordinate clauses increases, variants of the positioning of clauses diversifies. The most bulky are structures with consecutive subordination and double co-subordination, the number of clauses in which in English-language prose varies from 5 to 11.

The “main clause following subordinate clauses” model is typical of polypredicative hypotactic constructions with homogeneous co-subordination and consecutive subordination. The interposition of the main clause is the major model for structures with double co-subordination.

In constructions with double co-subordination the main clause can occupy both pre- and interposition in relation to subordinate clauses. This is characteristic of polypredicative complex sentences with 6–8 clauses in which units of homogeneous co-subordinate clauses are in relations of non-homogeneous co-subordination.

The least common among the studied models in English-language prose is the model of a polypredicative complex sentence built according to the scheme “subordinate clauses unit – main clause”. This model is common for constructions with co-subordination and consecutive subordination.

Key words: polypredicative complex sentence, hypotactic construction, clause, (co-)subordination.

*Петрочук Н. О.,**аспірантка кафедри германської і фіно-угорської філології імені професора Г. Г. Почепцова
Київського національного лінгвістичного університету*

ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ СИСТЕМИ ІНТОНУВАННЯ ТОВІ

Анотація. Статтю присвячено особливостям транскрибування інтонації у межах системи ToBI – Tones and Break Indices. У статті представлено історію появи системи ToBI. Система виникла наприкінці ХХ століття як прямий нащадок автосегментарно-метричної фонологічної системи маркування повідомлення. Фонологічна система маркування на базі англійського мовного корпусу була погоджена вченими-фонетистами із залученням спеціалістів інших галузей під час кількох практичних семінарів. Пізніше цей доробок почав розглядатися у питанні створення Міжнародного просодичного алфавіту. У статті окреслено основні причини успішного впровадження та подальшого використання системи транскрибування інтонації.

Створення уніфікованої системи анотацій, яка є актуальною для різних мов світу і, чим пропонує широкі можливості для міжлінгвістичних досліджень, сприяло швидкому розповсюдженню ToBI. Нагальна необхідність універсального інтонаційного маркування вбачається у ролі, яку запропонована система може відігравати у дослідженнях автоматичного розпізнавання мовлення (ASR) та у системі від-тексту-до-мовлення (TSR).

Система ToBI є нескладною у застосуванні для просодичного аналізу. Вона складається з чотирьох основних рівнів, або прошарків, іноді також розрізняють два додаткові рівні. У системі маркувань ToBI виокремлюють два мелодичні тони, такі як спадний і висхідний; використовують різні позначки-маркери, які допомагають визначити наголошені склади у реченні, рух мелодичного контуру і кінцевий граничний тон висловлення. Окрім вербальної інформації, система також може характеризувати невербальний аспект комунікації.

Прагматичність системи ToBI зумовлена стрімким розвитком нотації для транскрибування інтонаційних моделей різних мов, таких як японська, іспанська, португальська, німецька та інші. Майбутнє системи ToBI полягає в її залученні до викладання іноземних мов та адаптації для використання в програмах розпізнавання голосу та перетворення письмового тексту в усне мовлення.

Ключові слова: інтонація, міжнародний просодичний алфавіт, просодія, система ToBI, транскрипція.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток сучасних технологій призвів до необхідності адаптації в усіх сферах життєдіяльності людини. На науковому рівні це спричинило залучення у дослідження компонентів, які б орієнтувалися на використання здобутків технічної сфери (комп'ютерів та інших електронних засобів, що за умови правильного програмування здатні швидко перетворювати один тип інформації на інший). Ідеться про перетворення усного розмовного мовлення на писемне (і навпаки), наприклад проектування та побудова портативних систем різних мов світу для розпізнавання голосового повідомлення та миттєвого переведення його у текст цієї ж мови або іншої (як під час буденної комунікації, так і під час вивчення іноземних мов в аудиторному середовищі).

Основним завданням таких технологій є розпізнавання та ідентифікація не лише окремих звуків мовлення та їх комбінацій, слів та словосполучень, а також фразових єдностей із їх семантичним та синтаксичним значенням. Складність у розпізнаванні комунікативних типів речення полягає у наявності конструкцій, що відрізняються у різних мовах складовими елементами, фонетичним оформленням та володіють своєрідним змістовим навантаженням. Таким чином, успішна система в одній мові може не функціонувати в іншій. Так, для забезпечення злагодженої роботи необхідне існування стандартів запису акустичного повідомлення.

Спробою створення уніфікованої просодичної системи мов є система ToBI – Tones and Break Indices – просодичний алфавіт, який аналізує мелодичний контур висловлення та природу пауз між елементами інтонаційної групи [3, с. 2].

Метою статті є огляд системи нотації інтонації висловлення ToBI та аналіз релевантності використання цієї системи у фонетичних дослідженнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Система ToBI розроблялася протягом чотирьох практичних семінарів-зустрічей у 1991–1994 роках в Америці. Основне завдання полягало у створенні системи, яка б спростила роботу фонетистів-дослідників із великими обсягами даних із мінімальним залученням людських зусиль. Окрім лінгвістів, у події брали участь представники різних галузей, зокрема інженери, психологи, та програмісти [2]. Вихідним матеріалом для аналізу слугував корпус англійської мови (Spoken English Corpus), створений як результат спільних досліджень міжнародної організації IBM та Університету Ланкастера, та включав 6-годинний запис англійського радіомовлення [5, с. 92]. Учасникам запропоновано проаналізувати просодичну структуру відрізків мовлення і обговорити результати під час зустрічей. Виявилось, що більшість делегатів затранскрибували висловлення, використовуючи принципи автосегментарної фонології, яку і вирішено було покласти в основу майбутньої моделі [2]. Результати вперше опубліковано у «The ToBI Annotation Conventions» під редакцією Марії Бекман та Юлії Хіршберг у 1994 р. Після цього принципи ToBI почали використовувати і для інших мов світу, наприклад голландської у 2004 (Карлос Гузенховен), німецької (Мартін Гріс, Стефан Бауман, Ральф Бенцмюллер), японської (Дженіфер Вендіті), та грецької (Амалія Арваті, Марі Балтазані) у 2005, баскської (Горка Елордіета, Хосу Хуальде) та каталанської (Пілар Піерто) у 2014 тощо. [2].

Зі швидшим розвитком науки і техніки у ХХІ столітті спеціалісти почали вбачати переваги ToBI не лише для фонетичного аналізу, а й у технічній сфері, для використання у програмах із функцією розпізнавання мовлення, перетворення усного мовлення у писемне та синхронного перекладу з однієї мови іншою. Доцільність використання моделі ToBI вбачається

в її перевагах у створенні сучасних програм ідентифікації мовлення. У цьому напрямі можна виокремити дві гілки: систему автоматичного розпізнавання мовлення та систему перетворення тексту в усне мовлення. Акцент досліджень на залучення комп'ютерних технологій для обробки мовлення шляхом ідентифікації голосових відрізків та їх оброблення робить ToBI унікальною і бажаною системою. Наразі спеціалісти із системи автоматичного розпізнавання мовлення (automatic speech recognition, або ASR) сприймають рух мелодичного контура в мовленні як непотрібний шум, оскільки не володіють способом його ідентифікації. Незважаючи на велику популярність синтезаторів мовлення у межах системи від-тексту-до-мовлення (Text to speech systems, або TTS), просодичні характеристики все ж не повністю враховуються та не відіграють значної ролі у розпізнаванні типу висловлення [7, с. 25–26].

Для того, щоб задовольнити вимоги сучасного технічного обладнання, необхідним є створення єдиної системи маркування для розпізнавання інтонаційних моделей, яку можна використовувати у різних програмах для різних мов світу. Основними характеристиками такої системи мають бути швидкість залучення нових одиниць до вже створеної системи та висока якість матеріалу, що відповідає реаліям сьогодення [3, с. 10]. Не менш важливим та актуальним є факт побудови системи, яка буде доступною для людей із дефектами мовлення, звичної до фільтрації та відсіювання непотрібної інформації (наприклад шуму) [7, с. 25].

Створення універсальної системи транскрибування, що задовольняла б потреби різних мов світу та могла бути використаною комп'ютером, тобто бути максимально простою та необтяжливою в комплексі своїх маркувань, є основним завданням дослідників. Доступність та незалежність системи від будь-яких сторонніх засобів або ж додаткових ступенів обробки, повна або часткова автономна робота без втручання людини у процес, безсумнівно, роблять систему потрібною. Американський дослідник Колін Вігхтман дотримується думки, що додатково сама транскрипція інтонації повинна одночасно виконувати дві функції: визначати значення синтагматичного відрізка та описувати рух основного тону [7, с. 25]. Система ToBI здатна членувати мовленнєвий потік на ритмічні групи, ідентифікувати паузи між синтагмами, визначати комунікативний тип висловлення, використовуючи комбіновані дані про тип шкали, рух мелодичного тону, тип термінального тону, вид пауз та довжину висловлення [3, с. 19].

Виклад основного матеріалу. Для системи запису в ToBI виокремлюють декілька прошарків, слоїв, або рівнів запису повідомлення. Перший рівень включає орфографічний запис висловлення, де кожне слово маркується окремо та має власну границю. Цей рівень може також включати заповнені паузи (наприклад паузи хезитації типу *мм*, *уу*, *хмм* і т.д.) [1]. Наступний рівень мелодичного контуру або рівень тонів. Цей рівень є подібним до фонологічного аналізу інтоногрупи висловлення. У системі ToBI розрізняють декілька типів тональних явищ, а саме тональні акценти (pitch accents), рух тону, що пов'язує тональні акценти (phrase accent) та тональні границі, граничні тони (boundary tones), що позначають кінець синтагми. Під тональним акцентом розуміють рух тону чи конфігурації руху, що виділяє наголошений склад, а з ним і слово, що отримує акцент. Тональні акценти послідовно з'єднуються рухом тону, запис якого відображає специфічні зміни висоти тональних акцентів під час руху мелодики в інтоногрупі. Тональна межа організовує висловлення в окремі інтоногрупи, об'єднуючи слова у смислові відрізки, та характеризує рух термінального тону в кінці інтоногрупи [1; 4, с. 122]. Наступним є рівень розломів (breaks) або пауз, що визначає тип акустичного сигналу між словами у висловленні та у кінці речення, між завершальним термінальним тоном та ненаголошеними складами після нього. Останній рівень – додатковий, або «різне» – слугує для запису невербальних характеристик висловлення та коментарів (наприклад, наявності сміху, кашлю, додаткового шуму, важкого дихання тощо) [1]. Дослідниця словенського мовлення Яна Волк наголошує на необхідності залучення ще двох рівнів: альтернативного (для альтернативного запису нотації у разі неоднозначності тонувань), та дискусійного (для відображення результатів аналізу) [6, с. 172].

Поглянемо більш детально на рівень мелодичного контуру для запису тональних характеристик висловлення. У системі ToBI виокремлюють лише два можливі тони: спадний (low – L) та висхідний (high – H) (із позначками їх модифікацій). Для позначення тональних акцентів в інтоногрупі використовують астеріск (*); для характеристики руху тону між тональними акцентами – знак мінуса (-), граничні тони у кінці синтагми мають позначку відсотка (%) [1]. Для ілюстрації системи маркування тонів звернемося до прикладу 1 – питальне речення *What are the dangers?* Висловлення починається у межах низького діапазону шкали (L%), тональний акцент реалізується на складі *da-* слова *dangers* (H*), опісля висота тону знижується та залишається на низькому рівні до кінця висловлення (L-L%).

Знак оклику (!) позначає спадний рух тону перед різким висхідним або так званий «крок вниз» (downstep), що виникає внаслідок непослідовності руху тону, коли наголошений тональний акцент висхідного характеру перед наголошеним тональним акцентом термінального тону є вищим за нього за акустичними показниками [1].

Приклад 2: інтоногрупа *at two and a half* ілюструє саме таку поведінку мелодичного тону. Висловлення починається на низькому рівні шкали, перший висхідний тональний акцент на слові *two* (H*) має частоту 360 Гц, тоді як тональний акцент термінального тону *half* (H*) 255 Гц. Умовою «кроку вниз» є падіння тону перед ключовим елементом інтоногрупи (термінальним тоном), що і спостерігаємо на цьому прикладі.

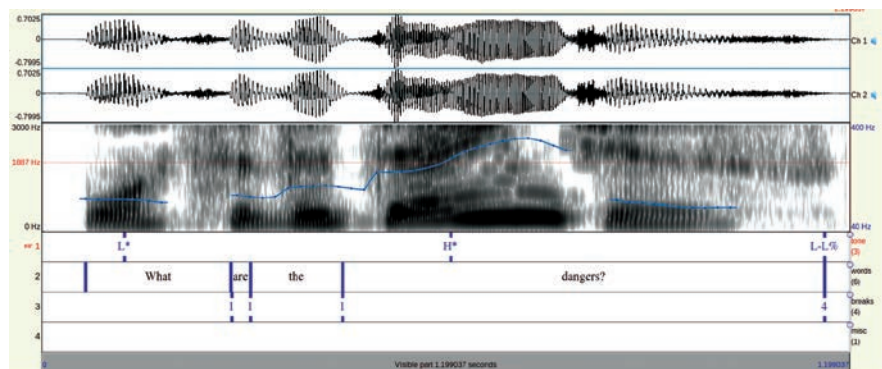

Рис. 1. Приклад 1. What are the dangers?

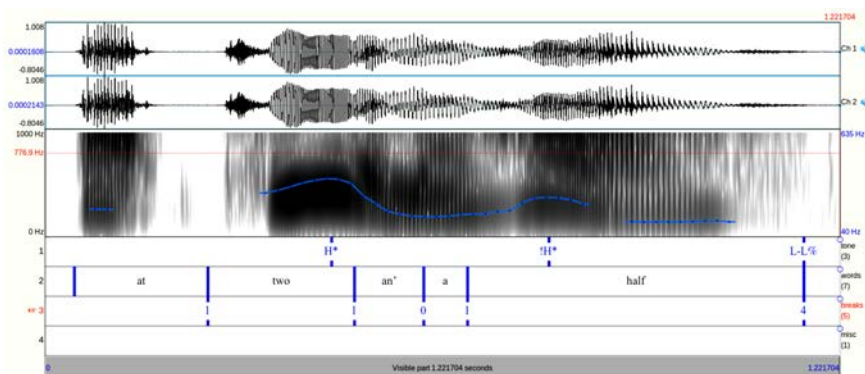

Рис. 2. Приклад 2. at two and a half

Таким чином, наголошені склади інтонаційної групи на середньому та високому рівнях позначаються висхідним тоном H^* , на низькому – спадним тоном L^* . Значення є відносними та вимірюються у межах діапазону конкретного мовця.

Комбінація L^*+H («scooped accent») позначає різке підвищення тонального рівня наголошеного складу. Комбінація $L+H^*$ («rising peak accent») характеризує помірний рух мелодичного тону в низькому чи середньому діапазоні шкали перед різким підвищенням. Комбінація $H+H$ використовується для позначення висхідного мелодичного тону з пониженням перед термінальним тоном. Різке підвищення мелодики виникає безпосередньо перед термінальним тоном («крок вниз») у кінці інтонаційної групи, його частота є нижчим за попередній висхідний елемент [1; 5, с. 95; 6, с. 172].

Тональні межі висловлень можуть бути трьох типів: $L\%$ позначає завершення висловлення у низькому діапазоні шкали, $H\%$ – у високому, $\%H$ визначає високий рівень початку тонального акценту [1].

У системі ToBI завершення висловлення позначається комбінаціями літер, що інформують про рух тону всієї інтонаційної групи та тип тональної межі завершення фрази. Маркування $L-L\%$ позначає інтонаційну структуру спадного характеру з помірним завершенням фрази у нижньому діапазоні шкали. Маркування $L-H\%$ описує висхідну шкалу з низьким тональним рівнем початку інтонаційної групи. Маркування $H-H\%$ ілюструє рух мелодичного тону із середньопідвищеним чи високим тональними рівнями початку фрази, висхідною шкалою та висхідним тональним акцентом завершення повідомлення. Комбінація $H-L\%$ характеризує висхідний рух мелодичного тону зі спадним термінальним тоном, що завершується у середньому діапазоні шкали [4, с. 123–124].

Ієрархічний розподіл у ToBI є характерним для розломів, тобто пауз всередині синтагми та за її межами, та включає 4-рівневу систему паузації. Так, «0» позначає відсутність будь-якого розлому, що виникає за умови швидкого темпу мовлення, коли слова зливаються в одне ціле (наприклад *didja* замість *did you*); «1» визначає стандартну просодичну межу слова; «2» відповідає за паузу між групами слів у межах однієї синтагми без тональних показників; «3» – пауза між синтагмами, визначена логічним наголосом висловлення, та «4» – границя у кінці висловлення, що позначає смислову завершеність фрази [4, с. 123]. Приклад 1 ілюструє наявність розлому 0 між сполучником *an(d)*, що редукується у процесі мовлення, та артиклем *a*, тобто мовець з'єднує ці слова між собою як наслідок швидкого темпу мовлення. В обох прикладах 1 та 2 можна спосте-

рігати розлом 1 між словами інтонаційних груп, наприклад між питальним словом *what* та дієсловом *are*, між *are* та артиклем *the*, між артиклем *the* та іменником *dangers*, та паузу 4-го рівня у кінці повідомлення.

Система розподілення границь між елементами синтагми у ToBI дозволила відійти від аудиторського сприйняття висловлення та зробила можливим більш чіткий поділ висловлення на інтонаційні групи, враховуючи структуру речення та особливості конкретної мовної ситуації.

Висновки. Завдяки ToBI просодичні елементи висловлення можуть бути розшифровані окремо на індивідуальних

рівнях, що становлять незалежні структурні типи. Мелодичний контур зображується лінійно з варіативністю тональних акцентів упродовж висловлення на одному рівні, тоді як окремі просодичні елементи ієрархічної структури можуть бути описані на іншому рівні. Для позначення інтонаційного контуру використовують статистично рівні маркування L та H , що парадигмально контрастують між собою і визначаються враховуючи індивідуальний діапазон мовця та поведінку навколишніх елементів. Так, за акустичною висотою H може бути нижчим за математичними показниками від L , наприклад явище «кроку вниз». Ще однією особливістю ToBI та тонального маркування у системі є той факт, що тони у будь-якій фразі функціонально відрізняються один від одного, залежно від їх позиції в інтонаційній групі, та між граничними тонами. Так, найвище та найнижче значення тону залежить від його функції та позиції: тональні акценти вибудовуються відповідно до мелодичного контуру, а позначення самого руху мелодичного контуру відбувається у комбінаціях із граничним тоном.

Підсумовуючи вищезазначене, зазначимо, що релевантність ToBI у тому, що запропонована методика запису та позначення інтонації є одночасно транскрипцією інтонаційних моделей, описом фонологічних явищ та записом невербальних елементів мовлення. Вона включає просодичні маркери, оцифрацію акустичного запису та історію зміни частоти основного тону впродовж усього мовлення. Найголовнішою перевагою ToBI є її універсальність: маркування однієї мови будуть зрозумілі фонетистам іншої мови, що значно спрощує роботу з практичним дослідницьким матеріалом.

Література:

1. Beckman M.E., Elam G.A. Guidelines for ToBI Labelling (version 3.0, March 1997). The Ohio State University Research Foundation. URL: https://www.ling.ohio-state.edu/research/phonetics/E_ToBI/.
2. Beckman M.E., Hirschberg J., Shattuck-Hufnagel S. The Original ToBI System and the Evolution of the ToBI Framework. 2004. URL: https://www.researchgate.net/publication/229078360_The_Original_ToBi_System_and_the_Evolution_of_the_ToBi_Framework
3. Hualde J.I., Prieto P. Towards an International Prosodic Alphabet (IPrA). *Laboratory Phonology: Journal of the Association for Laboratory Phonology*. 2016. № 7 (1) : 5. P. 1–25.
4. Odé C. Transkriptsiiia russkoi intonatsii ToRI (Transcription of Russian Intonation ToRI). In S. Vasileva (Ed.), *XI MAPRYAL International Congress, Mir russkogo slova i russkoe slovo v mire, volume 6 (The World of Russian Word, the Russian Word in the World)*. Sofia, Bulgaria: Heron Press, 2007. P. 119–125.

5. Roach P. Conversion between prosodic transcription systems: «Standard British» and ToBI. *Speech Communication*. 1994. № 15. P. 91–99.
6. Volk J. Using the ToBI transcription to record the intonation of Slovene. *Linguistica*. 2012. № 52 (1): 169. P. 169–186.
7. Wightman C. W. ToBI or nor ToBI? In B. Bel, I. Marlien (Eds.), *Speech Prosody 2002. Proceedings of the 1st International Conference on Speech Prosody*. Aix-en-Provence, France: Laboratoire parole et langage, 2002. P. 25–29.

Petrochuk N. The fundamental elements of the ToBI system

Summary. In the given article the issue of the peculiarities of the notation of the intonation through the ToBI system framework is described. A brief history of its appearance is stated. The ToBI system emerged at the end of the twentieth century as a direct descendent of the Autosegmental-Metrical framework. The phonological annotation of the English speech corpora was agreed by the scientists gathered at the few workshops and therefore ToBI system of markings came into view. Later, it was even broadened into the issue of developing the International Prosodic Alphabet. In the article, the main reasons for the successful introduction and the following expansion of the system to transcribe intonation are presented.

First and foremost, the desire to create a unified notation system that would work for different languages across the globe and would thus give the possibility for more open cross-linguistical research boosted the quick acceptance of the system and encouraged its further adaptation to different languages. Another reason for the urgent necessity of the universal intonation markings is the role it might play in ASR's and TSR's researches.

The ToBI system is uncomplicated to apply for prosodic analysis. It consists of four main layers, sometimes two additional layers are also recognized; it distinguishes between two tones like a low tone and a high tone, and recognizes different markings which help to identify the position of stressed syllables in the sentence, general intonation contour and final boundary tone. Apart from verbal information, it might also acknowledge the non-verbal features of communication.

The validity of the ToBI system was supported when at the beginning of the 21st century the ToBI notation was used to transcribe intonation patterns in different languages such as Japanese, Spanish, Portuguese, German and others. The future for the ToBI system is in its involvement in teaching foreign languages and adaptation to be used in voice recognition and text-to-speech programs.

Key words: prosody, transcription, intonation, ToBI system, international prosodic alphabet.

Пилипенко І. О.,

*асистент кафедри романо-германської філології та перекладу
Білоцерківського національного аграрного університету*

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ ВІДНОСИН В АНГЛІЙСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Анотація. Стаття присвячена вивченню прислів'їв англійської мови, що містять лексику гендерних відносин. Предметом розгляду статті є гендерна маркованість фразеологічних одиниць англійської мови, що розглядаються не тільки як фрагменти номінативної системи, в яких гендерний чинник проявляється в найбільш чистому вигляді, але й як зразки втілення в мові світобачення нації, що виступають показником культурної інформації та історичної пам'яті народу. У них зафіксовані і знайшли своє відображення менталітет народу, його уклад життя, звичаї, вірування, національні стереотипи й стандарти, відносини всередині соціуму, історичні події, тобто все те, що є предметом національної культури і бере участь у формуванні концептуальної картини світу, яка, матеріалізуючись у мові, відображає мовну картину світу [1, с. 32–37]. Термін «фразеологія» використовується в його широкому розумінні, тому матеріалом дослідження виявляються різноманітні стійкі поєднання слів з ускладненим значенням, що включають як двослівні вирази, так і предикативні структури, еквівалентні реченню, тобто прислів'я, які відтворюють національно-специфічне бачення світу і відіграють чималу роль у збагаченні мови культурними концептами.

В роботі автор надає коротку характеристику семантичної будови прислів'їв і спосіб вираження гендерної нерівності в них. Дослідження фразеологічних одиниць проводилось на основі застосування таких методів, як порівняльний (дає змогу зіставити дані аналізу концептів «чоловік» і «жінка»), семантичний (дослідження етнокультурних елементів конотації фразеологізмів), концептуальний (залучення до матеріалу вивчення культурологічних та історичних даних), метод моделювання. В результаті дослідження в прислів'ях виявляються уявлення гендерних відносин як відносин нерівності, зміщення вектору гендерної нерівності в бік чоловіка та інтенсифікація негативного боку гендерних відносин.

Ключові слова: прислів'я, фразеологічні одиниці, гендер, стереотипи, аспект.

Постановка проблеми. На сучасному етапі лінгвістика загалом і фразеологія зокрема характеризуються постановкою нових завдань, вирішення яких вимагає міждисциплінарного підходу. Так, розуміння тісного взаємозв'язку мови й культури зумовило розвиток у другій половині ХХ ст. нових напрямів у фразеологічних дослідженнях, а саме лінгвокультурологічної, когнітивної та гендерної фразеології. Важливою соціокультурною категорією, яка безпосередньо представлена у фразеологічному значенні, є гендер. До того ж гендерні дослідження на матеріалі фразеології дають змогу розкрити не тільки сучасне бачення та уявлення про культурні категорії маскулітності й фемінності, але й тривалий процес еволюційного розвитку найдавнішої опозиції «чоловік – жінка». Дійсно, хоча гендер не

є лінгвістичною категорією, його зміст можна розкрити шляхом аналізу структур мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базовими дослідженнями про вплив гендеру на мовну картину світу людини є теорія концептуальної метафори Дж. Лакоффа і М. Джонсона, теорія прототипів Е. Рош, праці з теорії гендеру Р. Лакоффа, Д. Таннен, Г.С. Крейдлін, А.В. Кириліної, Е.С. Гриценко, О.І. Горошко. За ступенем вивчення гендерного питання й розширення цієї проблематики в різних сферах гуманітарного знання виникли нові, маловивчені аспекти, які заслуговують на більш детальне дослідження. Оскільки гендер тісно пов'язаний з мовою, проявляючи себе за допомогою мови, то одним із найбільш важливих предметів дослідження в рамках гендерології є гендерні концепти (їх подібності та відмінності) в різних мовних системах, а також проблема міжкультурної комунікації, яка виникає внаслідок особливостей цих гендерних концептів. Гендерний аспект розглядався багатьма лінгвістами в різних ракурсах і проявах, проте питання чіткої репрезентації чоловічого й жіночого в мовній системі залишається відкритим, що обумовлює актуальність роботи.

Метою статті є дослідження фразеологічного фонду англійської мови в гендерному аспекті. Для цього були поставлені такі завдання:

- проаналізувати феномен фразеології як основного джерела гендерних стереотипів в мовній картині світу людини;
- дати визначення поняття «гендерний стереотип», розкрити його головні характеристики;
- зробити вибірку й дослідити прислів'я англійської фразеологічного фонду, що відображають гендерні стереотипи щодо чоловічо-жіночих відносин;
- дослідити характеристики семантичної будови прислів'їв;
- проаналізувати спосіб вираження гендерних відносин у досліджуваному матеріалі.

Виклад основного матеріалу. Терміни «фразеологізм, фразеологічна одиниця» трактуються як «загальна назва семантично невільних сполучень слів, які не виробляються в мові (як подібні з ними за формою синтаксичні структури – словосполучення або речення), а відтворюються в ній у соціально закріпленому за ними стійкому співвідношенні змісту і певного лексико-граматичного складу» [2, с. 22]. Гендер розуміється як сукупність норм поведінки, який зазвичай асоціюється з особами чоловічої і жіночої статі в цьому суспільстві. В основі гендеру лежить ідея про те, що «важливі не стільки біологічні або фізичні відмінності між чоловіком і жінкою, скільки культурне і соціальне значення, яке суспільство надає цим розбіжностям» [3, с. 17]. Однією з перших дослідниць, яка висунула ідею про розгляд гендеру, а потім і «гендерних концептів», була

англійська вчена-історик Джоан Скотт. Вона відносить до гендерних концептів перш за все образно-символічну систему, яка описує жінку й чоловіка в культурі; комплекс норм, які визначають образно-символічну систему і знаходять вираження в наукових, правових, релігійних і політичних доктринах і течіях; соціальні відносини та інститути, які ними формуються; самоідентифікація особистості [4, с. 65]. Необхідно сказати, що гендерні дослідження зосереджені на стереотипних уявленнях про жіночі й чоловічі ролі та якості. Під гендерними стереотипами маються на увазі «культурно і соціально обумовлені думки як про якості та атрибути, так і про норми поведінки представників обох статей і їх відображення у мові» [5, с. 83–84]. Таким чином, гендерні стереотипи лежать в основі формування певних соціальних очікувань щодо статі, піднесення одних і негативного оцінювання інших рис і якостей людей залежно від їх біологічної статі. Дослідження мови й гендерних асиметрій у ньому ґрунтуються на гіпотезі Сепіра-Уорфа: мова є не тільки продуктом суспільства, але й засобом формування його мислення та ментальності [6, с. 47]. Асиметрії трактуються як різні розбіжності (асоціативного, конотативного) в семантичному обсязі формально й лексично подібних одиниць. Так, наприклад, існують асиметричні смислові акценти у фразеологічних одиницях, що описують різні якості чоловіків і жінок.

Корпус прислів'їв (КП) гендерних відносин поданий двома такими великими групами:

- прислів'я, що описують відносини між чоловіком і жінкою, переважно в сім'ї, де за учасниками відносин закріплені ролі чоловіка й дружини;

- прислів'я, що характеризують жінку з позицій чоловіка.

У першій групі присутня свого роду динамічна гендерна рівновага: з одного боку, проголошується важливість дружини і шлюбу для чоловіка, з іншого боку, відзначається їх згубність: *A good wife and health is a man's best wealth / Хороша дружина і здоров'я – головне багатство чоловіка; Three things drive a man out of his house – smoke, rain and a scolding wife / Три речі женуть чоловіка з власного будинку – дим, дощ і сварлива дружина* [7, с. 194–201]. У другій групі превалює негативне ставлення до жінки: *Women are the devil's nets / Жінки – це тенета диявола; Women have long hair and short brains / У жінок довге волосся і короткий розум; A woman is a weathercock / Жінка – це флюгер*. Таку гендерну нерівноправність пов'язують із переважним вживанням прислів'їв чоловіками [8, с. 216]. Відсутність прислів'їв із негативною характеристикою чоловіків дослідники пояснюють також тим, що такі прислів'я, безсумнівно, існували в усній традиції, але не були записані чоловіками – збирачами прислів'їв. Важливим для КП є відношення між концептами шлюбу і грошей. У КП гроші розглядаються одночасно як важливі і неважливі для шлюбу: *Money makes marriage / Гроші роблять шлюб; Never marry for money, ye'll borrow it cheaper / Ніколи не одружуйся заради грошей, дешевше їх зайняти*. Також у КП встановлюється важливість грошей у гендерних відносинах. *Man proposes, and the girl weighs his pocketbook and decides / Чоловік робить пропозицію, а дружина зважує його гаманець і приймає рішення*. Прислів'я яскраво демонструють, що чоловік ризикує втратити гроші в результаті своїх взаємин із жінкою: *Wife and children are bills of charge / Дружина і діти – це рахунки; A married man and his money are soon parted / Одружений чоловік і його гроші скоро розлучаються; A fool and his money are soon parted / Дурень*

і його гроші скоро розлучаються. Таким чином, у КП відзначаються різні несприятливі аспекти подружнього життя, при цьому перш за все несприятливі для чоловіка, чим підкреслюється, що жінка розраховує на матеріальні блага, які їй може надати чоловік.

Проте КП в аспекті шлюбу відображає домінуючу роль як жінок, так і чоловіків: *He that has a wife has a master / Хто має дружину, має господаря; No man can serve two masters, unless he has a wife and grown-up daughter / Жоден чоловік не може служити двом панам, якщо тільки у нього немає дружини і дочки; No man can serve two masters / Жодна людина не може служити двом панам*. Чоловік у КП потрапляє під каблук, хоча й тишить себе якимись ілюзіями: *If experience is the best teacher how is it that some husbands still think they're the boss of the family? / Якщо досвід – кращий учитель, як виходить, що деякі чоловіки все ще вважають себе головою родини? Experience is the best teacher / Досвід – найкращий вчитель*. Жінка у КП нехтує своїми обов'язками і погано піклується про чоловіка: *A stitch in time is a surprise to many a husband / Вчасно зроблений стібок – сюрприз для багатьох чоловіків; A stitch in time saves nine / Вчасно зроблений стібок економить дев'ять*. У прислів'ях відзначаються деякі аспекти подружніх відносин, наприклад подружня зрада: *Opposites attract: many a man has a brunette wife and a blonde sweetheart / Протилежності притягуються: у багатьох чоловіків є дружина-брюнетка і коханка-блондинка; Opposites attract / Протилежності притягуються*. У КП голос жінки звучить голосніше, вимагаючи від чоловіка, зокрема, участі в домашніх справах: *A woman's work is never done, especially the part she asks her husband to do / Жіноча робота ніколи не закінчується, особливо та частина, яку жінка просить зробити чоловіка; A woman's work is never done / Жіноча робота ніколи не закінчується; A man's home is his castle – let him clean it / Дім чоловіка – його фортеця, нехай він його і прибирає; A man's An Englishman's home is his castle / Дім чоловіка-англійця – його фортеця*. Важливим для характеристики гендерних відносин у КП є репрезентація відносин між зятем і тещею: *No man is a hero to his mother-in-law / Жоден чоловік не є героєм для своєї тещі; No man is a hero to his valet / Жодна людина не є героєм для свого слуги*. Гендерна нерівність у цих прислів'ях яскраво відображена. Загалом у КП чоловік постає перед світом жертвою внаслідок взаємин із жінкою. Прислів'я, відповідні другій групі прислів'їв, не настільки численні: *A woman never puts off till tomorrow what she can say today / Жінка ніколи не відкладає на завтра те, що може сказати сьогодні; Never put off till tomorrow what you can do today / Ніколи не відкладай на завтра те, що можеш зробити сьогодні; The only golden thing that some women dislike is silence / Єдине золото, яке деякі жінки не люблять, – це мовчання; Silence is golden / Мовчання золото*. Прислів'я притаманне вкрай іронічне ставлення як до чоловіків, так і до жінок, особливо під час опису їх реальних або передбачуваних взаємин: *There are two sides in every man: the side his wife knows, and the side he thinks she does not know / В кожному чоловікові дві сторони: та, яку його дружина знає, і та, яку, він думає, що вона не знає; There are two sides in every question / В кожному питанні дві сторони; A bachelor looks before he leaps, then stays where he is / Холостяк дивиться, перш ніж стрибнути, і залишається на колишньому місці; Look before you leap / Дивись, перш ніж стрибнути; Time and tide wait for no man but a woman expects all three to wait for*

her / Час і приплив не чекають жодного чоловіка, але жінка чекає, що всі троє почекають її; *Time and tide wait for no man / Час і приплив нікого не чекають.*

Фразеологічні одиниці тематичних груп «характер» та «інтелектуальні здібності» репрезентують типове уявлення англійського мовного суспільства жіночої поведінки, переважно стереотипи, що дискримінують жінку й говорять про її неавтономність, свідчать про численні жіночі вади. Тут переважають негативні якості, такі як балакучість і сварка (*old cat; common scold; woman hair is long, her tongue is longer; a woman's tongue wags like a lamb's tail*), метушливість і безглуздість (*meddling duchess; there was never a conflict without a woman; three things drive a man out of his house: smoke, rain and a scolding wife*), марнотратство (*a woman can throw out the window more than a man can bring at the door*), підступність (*there are two kinds of women: those who take what you are and those who take what you have*), примхливість та емоційність (*pretty Famy's way; as great a pity to see a woman weeps as to see a goose goes bare foot*). Стереотипи стосовно чоловіків, навпаки, висвітлені позитивними ідіомами, що акцентують увагу на таких «чоловічих» якостях, як чесність і надійність (*a man of honour*), сміливість і витримка (*a man of courage, a man of decision, a man of character*), воля (*master of situation, to play the master, a man of his word, a man of the world*). В англійській ідіоматиці зафіксовано вельми зневажливе ставлення до інтелектуальних здібностей жінки. Так, у фразеологізмах *woman's reason or woman's logic* жінки виступають як особи нерационального мислення. Яскравим доказом цього є прислів'я *when an ass climbs a ladder, we may find wisdom in a woman*. У цьому прислів'ї ослив порівнюють із жінкою, яка не може знайти мудрість, як він – прийняти вертикальне положення. Іншими словами, осла, який міг би піднятися по сходах, знайти так само важко, як мудру жінку. Цікаве використання в прислів'ях дієслова *may*, що має на увазі, що навіть якщо буде виконана перша частина висловлювання, це не привід для реалізації другої дії.

Серед фразеологізмів, що характеризують статус чоловіка й жінки, помітна тенденція до акцентування головуючого становища чоловіка в домі (*lord and master, master of the house, be your own man (to be have in the way that you want and to not let other people influence you)*). Бути дружиною, господинею і матір'ю вважається природним призначенням жінки (*a woman's place, woman's work*). Дуже часто жінка сприймається як власність, яка приносить лише прикроці та турботи своєму господарю. *He that gets a ship or awife will always have trouble. A fair wife and frontier castle breed quarrels. Three things breed jealousy: a mighty state, a rich treasury and a fair wife. The nice wife and back door rob the house*. До чоловіка ж народна думка звернена як до представника роду людського. Багато прислів'їв навіть застерігають чоловіків від усляких життєвих негараздів, пов'язаних з жінкою. *Many wives, multiple penury. Woman is a woe to man. Women are necessary evils. Woman's answer is never to seek*.

Висновки. Говорячи про особливості фразеологічних одиниць, у семантиці яких присутній гендерний компонент, можна зробити висновок, що завдяки своїй репрезентативності, здатності проявлятися на всіх рівнях мовної системи гендер відображає мовну дійсність та національну культуру мови. Як показує проведений аналіз, можна зробити висновок, що більшість гендерно маркованих фразеологічних одиниць принижує та ображає жінку як особистість, підкреслює соціальну нерівність жінок і чоловіків. Фразеологічні одиниці з чоловічим гендерним ком-

понентом складають більшість, що, на наш погляд, є наслідком історично складеної домінуючої позиції чоловіків у суспільстві. У поданому КП показник гендерної нерівності залежить від негативної оцінки жінки і тих несприятливих для чоловіка ситуацій, у які він потрапляє в результаті взаємин із нею. Проаналізувавши англійські прислів'я, що стосуються ролей чоловіка та жінки в родині, ми доходимо висновку, що ставлення до ролі дружини в англійській культурі скоріше негативне, а роль чоловіка й батька в сім'ї в англійських прислів'ях відображена з позитивного боку. Дослідження фразеологічних одиниць англійської мови з гендерним компонентом ніколи не втратить своєї актуальності й перспективності, оскільки з кожним роком відбувається поповнення фразеологічного фонду англійської мови, що відображає соціальні та культурні зміни в певні періоди розвитку суспільства. Гендер як соціокультурна категорія найбільш яскраво розкриває особливості концептів «чоловік/жінка», а також допомагає фразеологічним засобам вираження мови не тільки відображати, але й фіксувати та передавати від покоління до покоління культурні установки і стереотипи.

Література:

1. Добровольский С.Е. Основы современной фразеологии. Москва, 1990. 142 с.
2. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. Москва : Высшая школа, 1985. 160 с.
3. Зыкова И.В. Способы конструирования гендера в английской фразеологии. Москва, 2003. 240 с.
4. Каменская О.Л. Гендергетика – междисциплинарная наука. *Гендер: язык, культура, коммуникация* : тезисы докладов Второй Международной конференции (МГЛУ, г. Москва, 22–23 ноября 2001 г.). Москва : МГЛУ, 2001. С. 62–63.
5. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты. Москва : Институт социологии РАН, 1999. 189 с.
6. Уорф Б.Л. Наука и языкознание (О двух ошибочных воззрениях на речь и мышление, характеризующих систему естественной логики, и о том, как слова и обычаи влияют на мышление). *Зарубежная лингвистика* : т. I / общ. ред. В.А. Звегинцева, Н.С. Чемаданова ; пер. с англ. Москва : Прогресс, 2002. 308 с.
7. Иванова Е.В. Мир в английских и русских пословицах. Санкт-Петербург : изд-во Санкт-Петербургского университета, 2006. 280 с.
8. Obelkevich J. Proverbs and social history. *Wise words. Essays on the proverbs* / ed. by W. Mieder. N.-Y. : Garland Publishers, 1994. P. 211–252.
9. Лакофф Р. Язык и место женщины. *Введение в гендерные исследования* : хрестоматия. Харьков ; Санкт-Петербург, 2001. С. 251–254.
10. Горошко Е.И. Языковое сознание: гендерная парадигма. Москва ; Харьков : Издательский Дом «ИНЖЭК», 2003.
11. Словарь гендерных терминов / под ред. А.А. Денисовой. Москва : Информация – XXI век, 2002.
12. Mieder W. Pro verbs are never out of season. *Popular wisdom in the modern age*. N.-Y. ; Oxford : Oxford University Press, 1993. 283 p.
13. Mieder W., Litovkina A.T. *Twisted Wisdom. Modern Anti-proverbs*. Burlington : The University of Vermont, 2002. 254 p.
14. Collins Cobuild Dictionary of Idioms. Glasgow : HarperCollins Publishers, 1997.

Pylypenko I. Gender aspect and features of relationship expression in English phraseology

Summary. The article is devoted to the study of English proverbs that contain the vocabulary of gender relations. The subject of this article is the gender labeling of phraseological units of the English language, which are considered not only

as fragments of the nominative system, in which the gender factor is manifested in its purest form, but also as examples of embodiment in the language of the nation's worldview, acting as an indicator of cultural information and historical memory of the people. They recorded and reflected the mentality of the people, their way of life, customs, beliefs, national stereotypes and standards, relations within society, historical events, all that is the subject of national culture and is involved in shaping the conceptual world view, which, materializing in language, reflects the linguistic picture of the world [1, p. 32–37]. The term “phraseology” is used in its broadest sense, so the study material is a variety of stable combinations of words with complex meanings, including both two-word expressions and predicative structures equivalent to a sentence, i.e. proverbs that reproduce the national-specific

worldview and play a significant role in enriching language with cultural concepts.

The author gives a brief description of the semantic structure of proverbs and how to express gender inequality in them. The study of phraseological units was conducted on the basis of the following methods: comparative (compares the analysis of the concepts of “man” and “woman”), semantic for the study of ethnocultural elements of connotation of phraseology, conceptual method, involving cultural and historical data and modeling method. As a result of the research, proverbs reveal the notions of gender relations as inequality relations, the shift of the vector of gender inequality towards men and the intensification of the negative side of gender relations.

Key words: proverb, phraseological units, gender, stereotypes, aspect.

*Пітель В. М.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника**Пітель В. І.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ В ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯХ ПРИКАРПАТТЯ

Анотація. У статті проаналізовано особливості вживання релігійної лексики (іменників), зафіксованої в інтернет-виданнях Прикарпаття «Фіртка» та «Курс», спеціальні рубрики яких («Душа і тіло», «Церква») висвітлюють події релігійного життя суспільства. Увагу зосереджено на виділенні лексико-семантичних груп, виявленні семантичних, структурних, кількісних, орфографічних, функціональних характеристик аналізованих лексем.

Дослідження засвідчує тематичне розмаїття номенів релігійної сфери, які вживаються в інтернет-виданнях Прикарпаття. Зафіксовано низку лексико-семантичних груп, серед яких слід назвати назви релігійних свят, постів, пам'ятних днів і циклів; релігійних органів управління та церковно-адміністративних одиниць; культових споруд; духовних осіб, священних санів, релігійних адміністраторів, учителів та студентів-катехитів; елементів релігійних споруд і атрибутів обряду; основних понять християнського віровчення та релігійної етики; богослужбових відправ та їх складових частин, святих таїнств, обрядів, процесій, ритуалів, циклів; найвищих Божих осіб.

Встановлено, що в аналізованих публікаціях окремі полісемічні слова вживаються в різних значеннях (не завжди зафіксованих словником) і входять до кількох лексико-семантичних груп. Низка слів у сфері сакральної лексики набуває символічного значення.

Спостерігаємо використання антонімів і синонімів. Серед останніх є як канонічні форми, так і непоширені в традиційному вжитку номен, народні назви. За допомогою синонімів у текстах вибудовуються кореферентні ряди, а перелічення часто супроводжується тлумаченням релігійних понять. Серед одиниць релігійної сфери виявлено низку переносних, описово-образних найменувань (перифраз).

Трапляються прості та складні слова, складені назви. Зафіксовано вживання неологізмів; субстантивів; емоційно нейтральних та емоційно маркованих слів; збірних іменників; лексем, які надають тексту урочистого забарвлення; номенів на позначення реалій релігійного життя Прикарпаття; власне українських назв, а також іншомовних слів, окремі з яких зберігають первинну графічну форму, що може вживатися разом із кириличним варіантом. Простежується нерегульованість написання слів релігійної лексики. Сакральна лексика виступає компонентом етикетних формул.

Ключові слова: релігійна лексика, номен релігійної сфери, лексико-семантична група, полісемія, мас-медіа, інтернет-видання «Фіртка», «Курс».

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві у зв'язку з важливістю мас-медіа в мовотворчих процесах спостерігається посиленна увага до вивчення особливостей текстів ЗМІ.

Суспільно-політичні, економічні, науково-технічні та культурні зміни в Україні спричинили пошквалене оновлення лексики за допомогою засобів масової інформації. На сторінках преси активно вживаються релігійні слова, віддзеркалюючи сакральну сферу, зазнаючи лексико-семантичних змін у нових контекстах, тому вивчення цієї групи слів у мас-медіа як у комплексному засобі пізнання людиною світу в різних його виявах є, безперечно, актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різномасштабне дослідження релігійної лексики неодноразово перебувало в полі зору мовознавців. Так, проаналізовано низку проблем релігійної термінології, встановлено співвідношення поняття «релігійна лексика» й суміжних понять (П. Якимов [1], Н. Пуряєва [2], Н. Слухай [3]); описано специфіку концептуалізації сакральної сфери в українській мові (М. Скаб [4]); висвітлено специфіку функціонування сакральних слів за межами конфесійного стилю, зафіксовано їх інноваційні зміни (Ю. Браїлко [5]); вивчено дериваційні процеси в сакральній лексиці (Т. Гуцулак [6]); розглянуто релігійні слова з точки зору комп'ютерної лінгвістики, лексикографії (Л. Струганець [7], В. Пітин [8]); простежено історію богослужбово-обрядової лексики (Ю. Осінчук [9]). Праці низки мовознавців присвячені з'ясуванню специфіки функціонування сакральних слів у засобах масової комунікації (Ю. Бондарук [10], І. Жердєва [11], Т. Жила [12], Ю. Комінко [13], О. Стишов [14], М. Навальна [15; 16]). Виявлення особливостей вживання релігійних слів у сучасних засобах масової інформації потребує розширення та поглиблення різних аспектів дослідження на основі багатого фактичного матеріалу, зібраного шляхом суцільної вибірки з текстів українських мас-медіа.

Метою статті є аналіз особливостей функціонування релігійних слів (іменників) у мас-медіа Прикарпаття. Дослідження здійснювалось на матеріалі інтернет-видань «Курс» і «Фіртка», у спеціальних рубриках яких («Церква» – «Курс»; «Душа і тіло» – «Фіртка»); статті за квітень 2019 року – квітень 2020 року) розміщені публікації, присвячені релігійному життю суспільства.

Виклад основного матеріалу. Проведене дослідження засвідчує тематичне розмаїття номенів релігійної сфери, які

вживаються в інтернет-виданнях Прикарпаття. Зафіксовано такі лексико-семантичні групи, як **релігійні свята, пости, пам'ятні дні й цикли** (13,8%): *Великдень, свято Чесного Хреста, Петрів піст, Літургійний рік, храмове свято; релігійні органи управління та церковно-адміністративні одиниці* (13,2%): *Ватикан, Священний Синод, Івано-Франківська Архієпархія УГКЦ, парафія Царя Христа; культові споруди* (10%): *храм, катедрала, базиліка, церква, Архікатедральний собор, костел, синагога, ротонда-купіль, дзвіниця, каплиця, монастир; духовні особи, священні сани, релігійні адміністратори, учителі та студенти-катехити* (9%): *пастир, єпископ, єпископ-помічник, папа, священник-екзорцист, священник-блогер, священнослужитель, предстоятель, церковник, капелан, протоігумен, богопосвячена особа, катехит; елементи релігійних споруд і атрибутів обряду* (9%): *вітвар, притвор, плаціаниця, Божий гріб, ікона, Святий хрест, вервиця, писанка; основні поняття християнського віровчення та релігійної етики* (8,7%): *тайна віри, віра, Символ Віри, Святі Христові Тайни, гріх, душа; богослужбові відправи і їх складові частини, святі тайнства, обряди, процесії, ритуали, цикли* (8,5%): *молебень, олайн-молитва, всеночні бдіння, віглія, нічні чування, проща, Свята сповідь, гаївка, хресна хода, розарій, вервиця, коляда, чорна меса; найвищі Божі особи* (7%): *Творець, Син Божий, Ісус Христос, Спаситель, Богородиця, Пречиста; світські особи за віросповіданням, ставленням до релігії, причетністю до її обрядів* (6%): *прихожанин, вірянин, паства, жертводавець, християнин, греко-католик, їмось, колядник; релігійні організації, спільноти, об'єднання й зуртки* (4,9%): *Помісна українська Православна Церква, Римско-Католицька Церква України, Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій, III Чин Святого Василя Великого; святі, особи, які сподвижницьким життям утверджували віру* (3%): *святий, апостол Юда Тадей, ангел, блаженномученик; релігійні з'їзди* (2%): *Митрополитський собор, Синод єпископів; випробування, служіння заради віри, спасіння людей, власної душі* (1,2%): *християнська місія, хресна дорога, хрест, піст, Великий піст, душпастирство; документи, розпорядження* (1%): *мандат, диспенза, Томос, Шематизм, партикулярне право, декрет, резолюція; особи, істоти, сили, що уособлюють зло й суперечать християнському світосприйняттю* (0,8%): *чорт, відьма, ворожбит, медіум, темні сили, нечисть; релігійні навчальні заклади* (0,4%): *семінарія, Івано-Франківська Духовна семінарія, недільна школа, Папський Східний Університет; культові книги* (0,4%): *Євангеліє, Апостол, Біблія, Святе Письмо; християнські чесноти* (0,3%): *милосердя, побожність, розважливість; форми сучасних релігій, віросповідань* (0,3%): *Вселенське Православ'я, конфесія, автокефалія; релігійні науки* (0,2%): *богослов'я, канонічне право; релігійні інтернет-платформи* (0,1%): *Click To Pray; релігійні нагороди* (0,1%): *орден Христа Спасителя; одяг найвищих Божих осіб, духовних осіб* (0,1%): *ризи*.

Окремі полісемантичні слова релігійної сфери в досліджуваних публікаціях вживаються в різних значеннях, унаслідок чого входять до кількох лексико-семантичних груп (*вервиця, хрест, церква, Воскресіння, Великий піст, Різдво, Хресна дорога*). Наприклад, лексема **хрест** зафіксована у значеннях «предмет і символ культу християнської релігії, який являє собою стрижень з однією або кількома поперечками у верхній половині» [17, с. 1352] (лексико-семантична група **елементи**

релігійних споруд і атрибутів обряду); «молитовний жест християн – знак, що нагадує такий предмет, зображується перехресним рухом особливим чином складених пальців правої руки» [17, с. 1352] (лексико-семантична група **богослужбові відправи та їх складові частини, святі тайнства, обряди, процесії, ритуали, цикли**); *перен.* «страждання, випробування, що випали на чиюсь долю» [17, с. 1352] (лексико-семантична група **випробування, служіння заради віри, спасіння людей, власної душі**). Пор.: *До ікон, хрестів, голгофи, яка на час Великого посту виставлена на середину храму, достатньо буде зробити земний або поясний поклін, не цілючи їх* («Курс», 22 березня 2020 року); *Спеціальний браслет активується автоматично, коли робиш знак святого хреста* («Курс», 16 жовтня 2019 року); *Взяти свій хрест та йти за Ісусом <...>, іти разом з нашими рідними, з нашим народом, адже в єдності наш хрест стане легшим, стане знаком спасіння* («Курс», 18 березня 2020 року).

Трапляються випадки, коли окремі лексеми вживаються у значеннях, які не фіксуються тлумачним словником. Так, слово **вервиця** (Словник подає вживання цього слова в множині – **вервиці** [17, с. 82]) у значенні «шнурок із нанизаними на нього дерев'яним, кістяним, янтарним намистом чи вузликами для відліку прочитаних молитов або поклонів під час молитви, вживаний переважно серед католиків та буддистів» [17, с. 82, 1383] належить до групи **елементи релігійних споруд і атрибутів обряду**. *Хрест та медальйон найбільшої в Україні вервиці зроблені із горіхових, а зернята – із грушевих дощок* («Курс», 2 червня 2019 року). Розвиток сучасних технологій зумовив вживання слова **вервиця** у значенні «електронний браслет», яке також входить до лексико-семантичної групи на позначення **атрибутів обряду**: *Ватикан презентував електронну вервицю <...> Це електронний браслет-вервиця eRosary, що працює разом із мобільним додатком “Click To Pray”* («Курс», 16 жовтня 2019 року).

Також тексти аналізованих інтернет-видань засвідчують уживання слова **вервиця** в неподаному у Словнику значенні «молитва», що дає підстави віднести номен до лексико-семантичної групи **богослужбові відправи та їх складові частини, святі тайнства, обряди, процесії, ритуали, цикли**. *У жовтні християни всього світу в особливий спосіб шанують вервицю як одну з улюблених молитов до Пресвятої Богородиці* («Курс», 22 жовтня 2019 року).

Виявлено низку полісемантив, які тільки одним значенням входять до групи релігійних слів. Наприклад, **Ватикан** як «резиденція Папи Римського, територія Святішого Престолу, центрального органу Католицької Церкви» [18]: *Документ, виданий за розпорядженням Святішого Отця, Папи Римського, його підписали відповідальні особи Ватикану* («Курс», 22 березня 2020 року). Також фіксуємо вживання слова **Ватикан** у значенні «місто-держава» [18]: *Прикладом у цьому нам має слугувати Папа Римський, який благословляє людей на площі Святого Петра у Ватикані, і це благословення поширюється також на тих, хто єднається з ним за допомогою радіо і телебачення», – запевняє Блаженніший Святослав* («Фіртка», 25 березня 2020 року).

Низка слів у сфері сакральної лексики набуває символічного значення (*вогонь, вода, паска, писанка, чаши, виноградний плід, лоза*). Так, слово **вогонь** символізує Боже Світло, а лексеми **паска, писанка** – Воскресіння Господнє: **Вогонь, який**

символізує Боже Світло, від якого всі віряни можуть запалити лампадки і свічки та віднести їх додому. <...> Пасхальна трапеза, яка настає після Великого посту і відбувається зі священними **пасками, писанками**, які вважаються символом Воскресіння Христового («Фіртка», 10 квітня 2020 року).

Фіксуємо використання в досліджуваних текстах синонімів, таких як *Отець, Бог, Творець; Ісус, Господь Ісус Христос, Ісус Христос, Син, Син Божий, Син Людський, Цар Юдейський, Цар Ізраїлю, Цар Христос, Воскреслий Спаситель, Спаситель; Діва Марія, Пречиста Діва Марія, Пречиста, Богородиця, Ласкава Богородиця, Небесна Мама, Ласкава; Зіслання Святого Духа, Трійця, П'ятидесятниця, Зелені Свята; Воскресіння Христове, Великдень, Пасха; Петрівка, Петровий піст, Петрів піст; парафіяни, вірні, віруючі, віряни; звільнення, дозвіл, диспенза; віглія, молитва, нічні чування, всеночні бдіння*. Серед них слід назвати як канонічні форми (*Ісус Христос, Бог, Богородиця, Зіслання Святого Духа*), так і непоширені в традиційному вжитку назви (*Ласкава, Небесна Мама*), народні назви (*Петрівка, Петрів Піст, Трійця, П'ятидесятниця, Зелені Свята*).

В аналізованих виданнях дописувачі часто вдаються до вживання в одному реченні синонімічних назв, вибудовуючи кореферентні ряди: *Через наступних 10 днів, тобто у 50-й день по Воскресінні, у неділю, настає свято Зіслання Святого Духа (Трійця, П'ятидесятниця або Зелені Свята)* («Фіртка», 10 квітня 2020 року). Такі перелічення зазвичай супроводжуються тлумаченнями: *Це час неспання, який присвячено молитві. (В латинській традиції служіння в цей час називають віглією, у візантійській – всеночним бдінням.) Іншими словами – це молитва у той час, коли ми мали би спати* («Фіртка», 2 листопада 2019 року); *Великдень, Воскресіння Христове або Пасха – найбільш давнє, урочисте й радісне свято з усіх великих християнських свят церковного року* («Фіртка», 10 квітня 2020 року).

Серед одиниць релігійної сфери виявлено низку переносних, описово-образних найменувань (перифраз): *Ісус – Правдиве Сонце; піст – духовна подорож; церква – духовний осередок; сім'я – домашня Церква; єпископи, священники – Христові воїни; Хресто-Воздвиженський Манявський чоловічий монастир – український Афон. Як наголосив єпископ Дмитро Григорак, єпископ Бучацький, ЧСВВ, який очолив Архиєрейську Літургію в Погоні й освятив пам'ятники єпископам Балагураку та Григоряку, діяльність у підпіллі та жертва єпископів і священників не була даремною, адже привела до перемоги УГКЦ. «Вони хоч і були переслідувані, справді трудилися до останнього подиху, справжні Христові воїни, які помирали в боротьбі за віру, – перемагали»* («Курс», 1 вересня 2019 року); *Наступна неділя – третя неділя Великого посту. І це вже властиво половина дороги посту, духовної подорожі до тайнства Христового воскресіння* («Фіртка», 18 березня 2020 року).

Окремі лексеми релігійної сфери утворюють антонімічні пари, які подеколи вживаються в одному чи в суміжних реченнях. *Це святкування упродовж століть носило семантику боротьби світлих і темних сил, пов'язувалося зі смертю та потойбіччям, світом духів померлих, а також силами зла* («Курс», 29 жовтня 2019 року).

Серед релігійних слів в аналізованих публікаціях трапляються прості слова (*храм, душа, Бог, віра, гріх, хрест*), складні (*отець-декан, отець-настоятель, священнослужитель, блаженномученик, церковнослужитель, жертводавець, душпастир, чоловік-католик*) та складені назви (*Свята Цер-*

ква, Івано-Франківсько-Галицька єпархія Православної Церкви України, парафія Царя Христа), аббревіатури (*УГКЦ, УПЦ*): *Вимагаю від усіх отців-деканів, парафіяльних отців-настоятелів та всіх священнослужителів Івано-Франківсько-Галицької єпархії Православної Церкви України з розумінням ставитися до введених нашою Святою Церквою особливих правил щодо функціонування храмів* («Курс», 22 березня 2020 року); *У Погоні встановили пам'ятники підпіллям єпископам УГКЦ* («Курс», 1 вересня 2019 року).

Незважаючи на певну консервативність, лексика релігійної сфери все ж таки реагує на зміни, які відбуваються в сучасному світі. Так, в аналізованих інтернет-виданнях зафіксовано появу низки неологізмів (*онлайн-богослужіння, онлайн-молитва, Томос*). *Прикарпатців закликають до участі в онлайн-богослужіннях* («Курс», 24 березня 2020 року); *Томос про автокефалію – це спеціальний дозвіл, який наша держава повинна отримати для створення єдиної помісної церкви* («Фіртка», 16 жовтня 2019 року).

Низка іменників, що є назвами релігійних понять, виникла шляхом субстантивації: *святий, блаженний, Блаженніший, преподобний, Ласкава, православний, віруючий, вірний. Блаженніший попросив, аби в храмах священнослужителі звершували Богослужіння без присутності вірних* («Фіртка», 9 квітня 2020 року). Окремі з них у досліджуваних публікаціях можуть вживатися і як прикметники чи дієприкметники, і як іменники. Пор.: *«З самого ранку і цілий день віруючі люди потоком лнуть на Божественну Літургію храму, де приступають до святих Таїн Покаяння та Євхаристії, а опісля приклоняються перед чесними мощами», – додав отець»* («Курс», 27 вересня 2019 року); *«Багато віруючих вважать, що молитва – це лише балачки. Вони говорять з Богом, як папуги. Але це не так. Запам'ятайте: молитися потрібно серцем», – додав він* («Фіртка», 10 січня 2020 року).

Також в аналізованих текстах виявлено збірні поняття (*паства, духівництво, святенництво, греко-католицька громада*): *«Не лише честь, але і спонукання, і обов'язок, служити Богу, Церкві та дорученій мені пастві, як служив Афінагор», – пише митрополит* («Курс», 20 жовтня 2019 року); слова, які надають тексту урочистого забарвлення (*прослава, благословення*): *Протягом двох днів паломники просили в Господа благословення для своїх сімей за посередництвом блаженного Симеона Лукача* («Курс», 2 червня 2019 року).

Зафіксовано власне українські номени (*чування, духівник*: *У паломницькому центрі села Старуня при парафії св. Апостолів Петра і Павла завтра відбудуться традиційні нічні чування* («Фіртка», 23 грудня 2019 року)) та іншомовні слова (*синкел, архієпархія, синагога, веглія*: *Великий вклад у популяризацію постаті Климентія Шептицького в Україні робить синкел у справах монашества Львівської архієпархії* («Курс», 3 серпня 2019 року)). Окремі іншомовні лексеми зберігають первинну графічну форму, яка може вживатися разом із кириличним варіантом (*eRosary – розарій*): *На початку цього року Папа Франциск активував свій профіль на Click To Pray – офіційній платформі Всесвітньої мережі молитви в наміренні Папи, відомій також як «Апостольство молитви». На одній із зустрічей з молоддю він звернувся до молодих людей: «Заохочую насамперед вас, молодих, завантажувати додаток «Click To Pray» й надалі молячись разом зі мною розарій за мир»; Ватикан презентував електронну вервицю <...> Це електро-*

ний браслет-вервиця *eRosary*, яка працює разом із мобільним додатком *“Click To Pray”* («Курс», 16 жовтня 2019 року).

У досліджуваних публікаціях слова релігійної сфери неоднорідні за якістю емоційного забарвлення. Спостерігаємо вживання не лише емоційно нейтральних (*церква, архієпархія, парафіянин*) і позитивно забарвлених (*Ласкава, Пресвята Богородиця, священномученик*) назв, але й слів із негативною конотацією (*церковник, первосвященик, книжник, фарисей, чорна меса, чорт, злі духи*). *Ікона має чудодійну силу зцілювати від одержимості злими духами* («Фіртка», 27 жовтня 2020 року); *Той факт, що засуджений до страти Ісус таки справді повільно й болісно вмирає на хресті, неймовірно веселив присутніх первосвящеників, старійшин, книжників і фарисеїв* («Фіртка», 3 травня 2019 року).

Закономірно, що в інтернет-виданнях Прикарпаття використовуються номени, які позначають реалії місцевого релігійного життя (*Івано-Франківсько-Галицька єпархія Православної церкви України, Івано-Франківська єпархія Української Греко-Католицької Церкви, Манявський Хресто-Воздвиженський монастир*): *Організували спільну молитву Івано-Франківська єпархія Української Греко-Католицької Церкви, Івано-Франківсько-Галицька єпархія Православної церкви України, Івано-Франківська єпархія Православної церкви України, Івано-Франківський деканат Львівської архієпископії Римсько-Католицької церкви України* («Фіртка», 22 січня 2020 року).

Простежується неврегульованість написання слів релігійної лексики в публікаціях аналізованих інтернет-видань. Зазвичай це пов'язано з правилами вживання великої літери: *Всеукраїнська рада Церков і релігійних організацій – Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій; Українська Греко-Католицька Церква – Українська греко-католицька церква; Івано-Франківська Архієпархія УГЦ – Івано-Франківська архієпархія УГЦ; Синод єпископів – синод єпископів*. Пор.: *Організатором молитовної зустрічі виступили Всеукраїнська рада Церков і релігійних організацій за сприяння Ради у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України* («Курс», 9 грудня 2019 року); *Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій звернулася до партій і кандидатів у депутати, щоб вони прояснили свою позицію щодо питань релігійної свободи, сімейних цінностей та суспільної моралі* («Курс», 19 червня 2019 року).

Сакральні слова є ключовими у складі етикетних формул, вживаних у релігійних рубриках «Курсу» та «Фіртки»: *Всесвітліші та всечесні отці, преподобні монахи та монахині, дорогі семінаристи, возлюблені брати і сестри у Христі, у цей нелегкий час щиросердечно вітаю вас з великим святом Світлого Христового Воскресіння* («Фіртка», 7 квітня 2020 року); *«Щиро дякую за запрошення на урочисту службу з нагоди Різдва Іоанна Предтечі, а людям – за теплі слова підтримки. З нами Бог і Україна!»* («Курс», 9 липня 2019 року); *Христос Воскрес! Воістину Воскрес!* («Фіртка», 7 квітня 2020 року); *Радісних вам свят Різдва Христового!* («Фіртка», 3 січня 2020 року).

Висновки. Отже, проведене дослідження текстів аналізованих рубрик інтернет-видань Прикарпаття засвідчує широке використання в них релігійної лексики, яка характеризується розмаїттям ознак. Вона, як і будь-який інший пласт лексики, реагує на зміни, що відбуваються в сучасному світі. Перспектива подальших досліджень полягає в більш детальному,

поглибленому аналізі різних особливостей релігійної лексики (семантичних, функціональних, структурних, правописних тощо), що фіксується в публікаціях мас-медіа.

Література:

1. Якимов П. Религиозная лексика – церковная лексика – библейская лексика: к вопросу о соотношении понятий. *Вестник ОГУ*. 2013. № 9 (158). С. 66–68.
2. Пурыева Н. Формування української церковно-обрядової термінології (назви богослужбових предметів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Київ, 2005. 20 с.
3. Слухай Н. Лингвистика сферы сакрального: русская культурно-языковая традиция (введение). *Библия и культура*. 2008. № 10. С. 116–123.
4. Скаб М. Концептуалізація сакральної сфери в українській мові : дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.01. Київ, 2009. 620 с.
5. Браїлко Ю. Конфесійна лексика у творчості українських поетів 60–80-х років ХХ століття (семантико-стилістичний аспект) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Київ, 2005. 22 с.
6. Гуцуляк Т. Релігійна лексика як твірна база образних дериватів української мови. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2016. Вип. 772. С. 32–37.
7. Струганець Л. Параметризація релігійної лексики в авторській автоматизованій інформаційній системі. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2010. Вип. 509–511. Слов'янська філологія. С. 204–212.
8. Пітин В. Особливості репрезентації сакральної лексики в українській та французькій лексикографії. *Молодий вчений*. 2018. № 3.1 (155.1). С. 139–142.
9. Осінчук Ю. Історія богослужбово-обрядової лексики української мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Київ, 2005. 20 с.
10. Бондарук Ю. Семантико-стилістичні особливості релігійної лексики в сучасних друкованих засобах масової інформації. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 659. С. 114–119.
11. Жердева І. Сучасна православна періодика України: історіографія проблеми. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2012. Вип. XXXII. С. 333–335.
12. Жила Т. Лексичні особливості текстів релігійної періодики. *Філологічний часопис*. 2018. Вип. 1 (11). С. 43–50.
13. Комінко Ю. Функціонально-стилістичні особливості публікацій на релігійну тематику в сучасній вітчизняній пресі. Київ, 2007. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1546> (дата звернення: 09.02.2021).
14. Стишов О. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). Київ, 2003. 388 с.
15. Навальна М. Динаміка лексику української періодики початку ХХІ століття. Київ, 2011. 325 с.
16. Навальна М. Лексика конфесійного стилю в нових функціонально-стилістичних виявах (на прикладі мови інтернет-видання «Українська правда»). *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 659. С. 14–17.
17. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і гол. ред. В. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
18. Ватикан. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BD> (дата звернення: 19.02.2021).

Pitel V., Pitel V. Peculiarities of religious lexis usage in online media of the Precarpathian region

Summary. The article analyzes the peculiarities of religious lexis (nouns) usage in online media of the Precarpathian region, namely “Firtka” and “Kurs”, the special sections (“Soul and Body”, “Church”) of which cover events of the religious life of the society. The attention is focused on the selection

of lexical-semantic groups, identification of semantic, structural, quantitative, orthographical, functional, and other characteristics of the analyzed lexemes.

The research proves the thematic variety of religious sphere nomens that are used in online media of the Precarpathian region. As a result, a number of lexical-semantic groups have been identified, among which there are names of religious holidays, fastings, memorial days and cycles; religious governing bodies and church-administrative units; religious buildings; clerics, religious administrators, catechists and their students; elements of religious buildings and attributes of a rite; basic concepts of Christianity, religious ethics; liturgies and their parts, holy sacraments, rites, processions, rituals, cycles; the highest persons of God, etc.

In the analyzed publications, certain polysemic words are used in different meanings (sometimes not fixed in dictionary) and belong to several lexical-semantic groups. A great number of words in the field of sacral lexis acquire a symbolic meaning.

Concerning the use of antonyms and synonyms, among the later not only canonic forms, but also not common in

traditional usage names, and folk names can be noticed. Synonyms are capable of co-reference series forming, and enumerations are often accompanied by interpretations of religious concepts. Among the religious units, a number of figurative names – periphrases – are found.

In the materials under research, both simple, complex words, and compound names can be found. The use of neologisms; substantives; emotionally neutral and emotionally marked words; collective nouns; lexemes that give a text a solemn tone; nomens to denote the realia of the religious life of the Precarpathian region; Ukrainian proper nomens, as well as foreign words, some of which retain the original graphic form, that can be used along with the Cyrillic version, are traced. There is an irregularity in the spelling of words of religious vocabulary. Sacred vocabulary is a component of etiquette formulas.

Key words: religious lexis, nomens of religious sphere, lexical-semantic group, polysemy, mass media, online media “Firtka”, “Kurs”.

*Потапенко Л. В.,**orcid.org/0000-0003-3076-5154**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри права і соціально-гуманітарних дисциплін
Черкаського навчально-наукового інституту
Університету банківської справи*

ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОГО СПІЛКУВАННЯ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню особливостей та обґрунтуванню принципів, методів та форм реалізації дистанційного навчання іноземних мов студентів нефілологічних спеціальностей. Розкрито роль застосування комп'ютерних технологій у процесі розвитку іноземної комунікативної компетенції. Проаналізовано цілі та завдання дистанційного навчання іноземного спілкування студентів нефілологічних спеціальностей із використанням комп'ютерних та телекомунікаційних технологій. Особливу увагу звернено на системний підхід до методики дистанційного навчання іноземного спілкування студентів нефілологічних спеціальностей, який дає можливість розглядати його принципи на методико-технологічному, системно-інтеграційному та концептуально-стратегічному рівнях. Установлено, що на методико-технологічному рівні розробляються принципи опанування окремих аспектів іноземної мови та видів мовленнєвої діяльності, визначаються стратегії та прийоми формування умінь і навичок за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій; на системно-інтеграційному рівні синтезуються технології та методи навчання у межах одного електронного освітнього середовища; на концептуально-стратегічному рівні відбувається адаптація наявних програм з іноземних мов до нових технологічних умов. Реалізація цих принципів уможливило створення універсального освітнього середовища для вивчення іноземної мови. Розроблено вимоги щодо організації безперервної навчальної інформаційної взаємодії в процесі дистанційного навчання іноземній мові. Досліджено модульну технологію навчання як одну з інноваційних освітніх технологій дистанційного навчання. З'ясовано, що модульна програма складається з блоків, які формуються з набору модулів, які складаються з тем навчального матеріалу, об'єднаних однією тематикою та призначених для вивчення студентами з різним рівнем знань. Кожен модуль складається з таких розділів, як глосарій, читання, аудіювання, письмо, говоріння та додатковий матеріал. Доведено, що ефективність дистанційного навчання іноземного спілкування полягає ще й у його потенціалі для саморозвитку особистості та відповідності принципам особистісно орієнтованого підходу в освіті. Проаналізовано переваги та недоліки технологій дистанційного навчання іноземного спілкування.

Ключові слова: дистанційна освіта, навчання іноземного спілкування, іноземна комунікативна компетенція, інформаційне освітнє середовище, освітня платформа Moodle.

Постановка проблеми. В основу сучасних парадигм освіти закладені науково-теоретичні поняття, що відображають основні риси сучасності. До них належить особистісно орієнтоване навчання, індивідуалізація та диференціація освітньої діяльності, формування мотивації навчання, саморозвиток. Указані концептуальні засади освіти досить успішно можуть бути реалізовані у сучасному інформаційно-освітньому середовищі, що забезпечує організацію освітньої діяльності за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій як очно, так і дистанційно. Навчання іноземного спілкування перебуває у тісному взаємозв'язку з потребами сучасного суспільства та відображає основні риси сучасної системи освіти.

Розглянемо проблему дистанційної освіти як одного з актуальних напрямів модернізації освіти та особливості дистанційного навчання іноземним мовам. Знання іноземної мови сьогодні усвідомлюється як імперативний атрибут фахівця у будь-якій галузі знань. Випускник вишу повинен не тільки отримати спеціальні мовні знання в усіх напрямках обраної спеціальності, а й уміти розпізнавати лексико-граматичні конструкції, володіти всіма типами читання літератури за фахом, прийомами реферування й анотування тощо.

Сучасні світові тенденції до поширення мережевих інформаційних технологій відкрили нові перспективи розвитку освітнього процесу. Рациональне поєднання таких технологій з наявними методами викладання стало запорукою успішної освітньої діяльності як викладачів, так і студентів [5, с. 60].

В умовах сьогодення майже всі заклади вищої освіти активно розробляють та запроваджують систему дистанційного навчання. Дистанційне навчання – це особлива форма організації освітнього процесу, яка базується на використанні інформаційно-комунікаційних технологій та забезпечує ефективну інтерактивно-інформаційну взаємодію між усіма учасниками освітньої діяльності незалежно від місця їх знаходження. Дистанційна освіта характеризується: гнучкістю, модульністю, паралельністю, великою аудиторією, економічністю, технологічністю, соціальністю, інтернаціональністю, позитивним впливом на студента, новою роллю викладача та якістю [2]. Метою дистанційного навчання є надання можливостей студентам самостійно опрацювати навчальний матеріал та отримувати необхідні консультації у зручний для них час незалежно від місця знаходження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні проблеми дистанційного навчання розглядаються

у дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних учених, серед яких Дж. Адамс, Г. Біккулова, Р. Блейк, Н. Гутарьова, З. Девте-рова, Т. Зайченко, М. Крослінг, Н. Майер, Н. Муліна, О. Ок-лесов, С. Пасов, В. Пашута, С. Полат, П. Роджерс, А. Томіліна, А. Хуторський.

Мета статті – дослідити особливості дистанційного навчання іншомовного спілкування студентів нефілологічних спеціальностей та обґрунтувати принципи, методи та форми його реалізації.

Виклад основного матеріалу. Дистанційне навчання сприяє реалізації сучасної освітньої парадигми, невід’ємними компонентами якої є особистісно орієнтоване навчання, індивідуалізація та диференціація освітньої діяльності, можливість автономного навчання, самоосвіта та саморозвиток студентів. Така форма навчання дозволяє максимально активізувати само-стійну роботу студентів, що є особливо важливим, тому що майбутній фахівець повинен уміти самостійно організувати свою пізнавальну діяльність, а сучасні комп’ютерні технології здатні забезпечити передання знань і доступ до різноманітної навчальної інформації нарівні, а іноді і набагато ефективніше, ніж традиційні засоби навчання.

Розглянемо особливості дистанційного навчання іншомовного спілкування студентів нефілологічних спеціальностей. Дистанційне навчання не є формою заочного навчання або видом самостійної діяльності. Воно будується відповідно до змісту та цілей очного навчання освітньої програми спеціальності. Але спосіб і специфіка подання навчального матеріалу та форми взаємодії викладача і студентів суттєво відрізняються завдяки новим можливостям інформаційного середовища. Дистанційна форма може успішно застосовуватися під час вивчення іноземної мови студентами на будь-якому етапі навчання. Ефективність такого навчання залежить від якості методичного наповнення, що супроводжує кожне заняття. Методичні матеріали для дистанційного вивчення повинні бути спрямовані на самостійний розвиток іншомовної комунікативної компетенції студентів, набуття та тренування необхідних лінгвістичних навичок, забезпечувати необхідні умови для засвоєння нового мовного матеріалу з подальшим практичним використанням, спонукати до активного творчого пошуку.

Аналіз вітчизняної і зарубіжної теорії і практики дистанційного навчання як форми організації освітнього процесу дає змогу визначити його характерні особливості. Серед них: вільний доступ до навчальної інформації, що перебуває в інформаційно-комп’ютерному навчальному середовищі; гнучкість структури подання знань (забезпечення для студентів права вибору навчального матеріалу різного рівня складності); асинхронність навчання (у процесі навчання викладач і студент працюють за зручним для кожного розкладом); інтернаціональність навчання, можливість експорту й імпорту освітніх послуг; нова роль викладача (він виконує нову роль і функції як консультанта і координатора навчального процесу); комунікативність навчання (постійний або епізодичний суб’єктно-суб’єктний діалог у навчальному процесі з використанням сервісів мережі Інтернет (E-mail, Mailing list, Internet Relay Chat, IP-телефонія та ін.) [3, с. 199].

Дистанційне навчання іншомовного спілкування студентів нефілологічних спеціальностей із використанням комп’ютерних та телекомунікаційних технологій має забезпечувати реалізацію таких завдань, як формування і розвиток умінь

та навичок читання з безпосереднім використанням матеріалів мережі Інтернет; удосконалення умінь аудіювання на основі адаптованих та автентичних звукових текстів; формування вмінь та навичок перекладу та реферування текстів за фахом; удосконалення умінь монологічного та діалогічного мовлення; розширення активного та пасивного вокабуляра, ознайомлення з лексикою сучасної іноземної мови, яка відбиває певний етап розвитку культури цієї країни, соціального та політичного ладу суспільства; формування елементів глобального мислення (діалог культур); формування стійкої мотивації пізнавальної діяльності, потреби використання іноземної мови у реальному спілкуванні; формування культури спілкування [6].

Розробляючи методіку дистанційного навчання іншомовного спілкування студентів нефілологічних спеціальностей, варто враховувати такі умови: можливість систематичного накопичення навчальних матеріалів, можливість їх редагування і зберігання; можливість міжособистісної комунікації викладача та студента; можливість управління процесом із боку викладача; наявність сприятливого середовища для самостійного вивчення іноземної мови та самоконтролю. Тільки застосування системного підходу до методіки дистанційного навчання іншомовному спілкуванню студентів нефілологічних спеціальностей дає можливість розглядати його принципи на трьох рівнях (методико-технологічному, системно-інтеграційному та концептуально-стратегічному). Реалізація цих принципів уможливує створення універсального освітнього середовища для вивчення іноземної мови. На методико-технологічному рівні розробляються принципи опанування окремих аспектів іноземної мови та видів мовленнєвої діяльності, визначаються стратегії та прийоми формування умінь і навичок за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій; на системно-інтеграційному рівні синтезуються технології та методи навчання у межах одного електронного освітнього середовища; на концептуально-стратегічному рівні відбувається адаптація дійсних програм з іноземних мов до нових технологічних умов.

Під час розроблення інформаційного освітнього середовища з іноземної мови низка дослідників виділяє такі вимоги, які необхідно виконати задля організації безперервної навчальної інформаційної взаємодії у процесі навчання: 1) взаємопов’язаність лінгвістичних інформаційних ресурсів; 2) різноманітність інформаційних ресурсів; 3) включення в комплекс студента мовного портфоліо; 4) створення методичного блоку викладача; 5) забезпечення автоматизації процесів контролю і корекції результатів освітньої діяльності; 6) можливість поповнення ресурсу новою інформацією; 7) забезпечення інтеграції педагогічних технологій і авторських методик [1, с. 58].

Основними методичними принципами керування іншомовним професійним спілкуванням із використанням інформаційно-комунікаційних технологій є такі принципи: зумовленості, необхідності, інформативності, надійності, діалогової взаємодії, інтерактивності, адаптивності, дружності інтерфейсу, комплексності, методичної підтримки [1, с. 57].

Ураховуючи виклики сьогодення, майже всі заклади вищої освіти нашої країни впровадили в свою освітню діяльність дистанційні форми навчання. Ця тенденція спостерігається й у навчанні іншомовного спілкування для професійних цілей: у педагогічній практиці використовують електронні довідково-інформаційні системи під час навчання іноземної мови для

спеціальних цілей; розробляють професійно орієнтовані електронні словники для формування іншомовних лексичних навичок; упроваджують комп'ютерні технології у процес викладання іноземних мов для студентів нефілологічних спеціальностей; застосовують комп'ютерні інновації для навчання економічного перекладу. Інформаційно-комунікаційні технології стають засобом удосконалення іншомовної компетенції студентів.

У процесі дистанційного навчання іншомовному спілкуванню студентів економічних та правових спеціальностей Черкаського інституту Університету банківської справи активно використовується освітня платформа Moodle (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment – модульне об'єктно-орієнтоване динамічне навчальне середовище), яка завдяки великій кількості ресурсів показала свою ефективність під час організації повноцінного навчального процесу взагалі та у процесі вивчення іноземної мови й створенні дистанційних курсів з навчання іноземної мови зокрема. З огляду на те, що платформа Moodle є міжнародною освітньою платформою, вона дозволяє створювати і реалізовувати міжнародні проекти під час навчання іноземної мови [4, с. 55].

Іншомовна підготовка студентів є гуманітарним складником освіти в немовних закладах вищої освіти, яка сприяє розкриттю творчого потенціалу особистості студента, розвитку його самостійності та ініціативності. Виникає потреба в приділенні більшої уваги організації самостійної роботи студентів, яку в сучасних умовах доцільно доповнити взаємодією студента з інформаційним середовищем. Підготовка студентів до самостійної роботи із засобами інформаційно-комунікаційних технологій під час вивчення іноземної мови сприяє глибшому вивченню обраної теми, аналізу та систематизації отриманого матеріалу, плануванню й опису результатів своєї діяльності. У такому сенсі ефективність дистанційного навчання іншомовного спілкування полягає ще й у його потенціалі для саморозвитку особистості та відповідності принципам особистісно орієнтованого підходу в освіті. Упровадження дистанційних освітніх технологій дозволяє створити педагогічний супровід самостійної роботи студентів з іноземної мови, впровадити інтернет-тестування як вид самостійної роботи студента в наявну практику викладання іноземної мови в немовному виші, розробити електронні освітні ресурси ігрового характеру для самостійного вивчення іноземної мови, створити алгоритм самостійної роботи з інтернет-ресурсами для вдосконалення навичок усного та писемного мовлення в іноземній мові. Стає очевидним, що потенціал дистанційних освітніх технологій ще тільки починає розкриватися у межах викладання професійно-орієнтованої іноземної мови.

Особливе місце серед інноваційних освітніх технологій дистанційного навчання іншомовного спілкування студентів нефілологічних спеціальностей займає модульна технологія навчання. Модульне навчання характеризується випереджальним вивченням матеріалу блоками-модулями, алгоритмізацією освітньої діяльності, завершеністю й узгодженістю циклів діяльності. Модульна програма складається з блоків, що формуються з набору модулів, які складаються з тем навчального матеріалу, об'єднаних однією тематикою та призначених для вивчення студентами з різним рівнем знань. Навчальний модуль складається з таких компонентів: 1) назви модуля; 2) інтегрованою дидактичною метою; 3) цільового плану дій студентів; 4) банку інформації (навчальний матеріал);

5) методичного керівництва щодо досягнення цілей; 6) практичних занять із формування необхідних умінь; 7) вихідного контролю (контрольна робота, яка чітко відповідає цілям, поставленим у цьому модулі). Процес модульного навчання орієнтований на формування комунікативних навичок шляхом виконання практичних дій за допомогою спеціально організованої системи вправ. Основною умовою функціонування кожного модуля є забезпеченість його дидактичним матеріалом, що складається з таких основних компонентів: набору відповідних автентичних текстів/навчального посібника; робочого зошита студента; словника-мінімуму; дидактичних матеріалів для роботи з ТЗН, комп'ютерними базами даних та ресурсами Інтернету; навчально-методичних мультимедійних розробок для самостійної роботи студентів. Система навчальних елементів кожного модуля повинна включати теоретичний, контрольний та методичний блоки. З огляду на логічну послідовність і спадкоємність усіх етапів мовної підготовки, модульний характер навчання сприяє системному опануванню лінгвістичного матеріалу, розширенню фонових (лінгвокраїнознавчих, професійних, культурологічних) знань студентів, удосконаленню умінь і навичок за основними видами мовленнєвої діяльності. Навчання іншомовного спілкування за модульною технологією дає змогу комплексно вирішувати такі актуальні педагогічні завдання, як забезпечення індивідуального темпу навчання, врахування можливостей і потреб кожного студента, навчання вмінню самостійної роботи з різними джерелами інформації, самостійного освоєння матеріалу, тобто набуття якісних знань і умінь. Кожен модуль складається з таких розділів, як глосарій, читання, аудіювання, письмо, говоріння та додатковий матеріал. За потреби до розділів прикріплюються аудіо- або відеофайли. Система гіперпосилань дозволяє студентіві переходити з одного модуля на інший (за необхідності). Це дає можливість студентам «освіжити» вивчений матеріал без допомоги викладача [4, с. 58]. За таких умов студенти у межах виділеного ліміту часу мають змогу самі регламентувати час, необхідний для засвоєння навчального матеріалу. Крім того, студент має можливість після кожного пройденого модуля оцінити свої знання за допомогою завдань для самоконтролю. Викладач завдяки системі самоконтролю знань студента може оцінити засвоєння матеріалу і вказати студентіві на прогалини в його знаннях, якщо вони існують. Система контролю знань студентів включає тренувальний навчальний контроль, вхідний контроль знань, тестовий контроль з однією теми і за декількома модулями, підсумковий контроль. Ці тестування фіксуються в електронному журналі.

У зарубіжній літературі переваги застосування електронного навчання, комп'ютерних та дистанційних освітніх технологій порівняно з традиційними методами навчання описують за допомогою п'яти «А»:

1. Аналітика (analytics). Завдяки електронним освітнім технологіям ми можемо збирати детальну інформацію про процес навчання (особливості поведінки студентів у віртуальному середовищі, сам процес навчання, оцінка результатів навчання і встановлення зворотного зв'язку).

2. Доступ (access). Завдяки мережі Інтернет ми можемо отримати доступ до будь-якого електронного освітнього ресурсу з будь-якої країни та у будь-який час доби.

3. Адаптивність (adaptivity). Можливість змінювати і підлаштовувати електронні освітні ресурси під студентів є однією

з особливостей дистанційних освітніх технологій, яка дозволяє зробити процес навчання особистісно орієнтованим і ефективнішим.

4. Оцінка (assessment). Дистанційні технології дають змогу зробити оцінювання процесу формування компетенцій студентів безперервним і тривалим.

5. Рухливість (agility). Дистанційні технології дозволяють швидко змінювати наповнення дистанційних курсів відповідно до потреб студентів, а також забезпечують комунікацію викладачів і студентів різними способами.

Висновки. Отже, очевидні переваги дистанційної форми навчання іншомовного спілкування студентів нефілологічних спеціальностей, що полягають у доступності матеріалів курсу незалежно від місцезнаходження студента чи викладача, зручності їх використання, можливості організації свого навчального часу, можливості підвищення рівня знань студентів за рахунок використання сучасних інформаційно комунікаційних технологій, зниження витрат закладу вищої освіти, не викликають сумнівів.

Однак залишаються ще не вирішеними питання щодо переваження інформацією на електронних освітніх ресурсах і контролю її якості, а також її грамотної методичної організації, що відповідає цілям і завданням навчання та проблеми авторських прав на дистанційні курси. До так званих недоліків використання дистанційних форм навчання можемо зарахувати і прогалини у знаннях як студентів, так і викладачів, у використанні сучасних комп'ютерних технологій, а також технологічні проблеми, недостатність соціальної взаємодії та очної комунікації. Наразі існує брак практичних досліджень щодо дійсної ефективності дистанційних освітніх технологій для організації самостійної роботи студентів під час вивчення іноземної мови. Наразі маємо більше теоретичного матеріалу щодо моделей створення електронного ресурсу з іноземних мов та віртуального середовища навчання, що відображає основні тенденції модернізації системи викладання іноземної мови у вишах за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій та можливості інтеграції дистанційного й очного навчання іноземним мовам, щодо проблем використання дистанційних освітніх технологій відповідно до сучасних тенденцій глобалізації та міжнародного співробітництва. Постає гостра потреба у дослідженнях, що мають більш прикладний характер, що демонструють ефективність і доцільність використання дистанційних технологій в освітньому процесі. В іншому разі в гонці за інноваціями ми ризикуємо випустити з уваги те, що насправді відповідає потребам студента і сприяє формуванню відповідних компетенцій.

Література:

1. Есенина Н.Е. Моделирование профессионально ориентированного иноязычного информационного взаимодействия на базе информационно- коммуникационной предметной среды. *Высшее образование сегодня*. 2013. № 3. С. 56–59.
2. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні. URL: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html3>.
3. Кравець О.С., Свиріденко І.М. Використання технології проектування навчального матеріалу в процесі дистанційного навчання

іноземної мови на нефілологічних факультетах. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 60, вип. 4. С. 195–204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2017_60_4_18.

4. Куприна О.Г. Использование виртуальной образовательной программы Moodle в обучении иностранным языкам. *Дистанционное и виртуальное обучение*. 2014. № 7 (85). С. 54–60.
5. Проценко Н.В. Дистанційне навчання іноземних мов в системі комп'ютерних та інформаційних технологій. *Актуальні проблеми викладання іноземних мов для професійного спілкування*. Дніпропетровськ, 2011. Т. 2. С. 59–61.
6. Хоменко Л.О., Балалаєва О.Ю. Досвід розробки методів дистанційного навчання іноземних мов у НАУ. URL: <http://nd.nubip.edu.ua/2005-1/05klomin.pdf>.

Potapenko L. Peculiarities of distance learning of foreign languages for the students of non-philological specialties

Summary. The article is devoted to the study of features and grounding of principles, methods and forms of distance learning of foreign languages for the students of non-philological specialties. The role of application of computer technologies in the process of development of foreign language communicative competence has been revealed. The goals and objectives of distance learning of foreign language for the students of non-philological specialties with the use of computer and telecommunications have been analysed. Particular attention is paid to the systematic approach to the methodology of distance learning of foreign language for the students of non-philological specialties, which allows considering its principles at methodological and technological, systemic and integrational, conceptual and strategic levels. It has been found that at the methodological and technological level the principles of mastering certain aspects of a foreign language and types of speech activity are developed, strategies and methods of forming skills with the help of information and communication technologies are determined. Technologies and teaching methods are synthesized within one electronic educational environment at the systemic and integrational level. Existing foreign language programs are being adapted to new technological conditions at the conceptual and strategic level. The implementation of these principles makes it possible to create a universal educational environment for learning a foreign language. Requirements for the organization of continuous educational information interaction in the process of distance learning of a foreign language have been developed. Modular learning technology as one of the innovative educational technologies of distance learning has been studied. It was found that the modular program consists of blocks, which are formed from a set of modules, and the modules consist of topics of educational material, united by one theme and designed for students with different levels of knowledge. Each module consists of the following sections: glossary, reading material, listening material, writing material, tasks for speaking and additional material. The advantages and disadvantages of distance learning technologies have been analysed.

Key words: distance education, teaching foreign language communication, foreign language communicative competence, information educational environment, Moodle learning platform.

*Романцова Я. В.,**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри іноземних мов № 1**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ПАРАЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСОБИ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. У статті проаналізовано особливості використання паралінгвістичних засобів комунікації, оскільки людство у повсякденному житті використовує не лише мову слів, а й «мову почуттів», тобто немовні засоби виразності емоцій. Не слід уважати, що вербальне спілкування може існувати опосередковано від невербального. Беручи до уваги той факт, що людина сприймає інформацію двома каналами (зоровим і слуховим), причому зорове сприйняття більш виражене, ніж слухове, необхідно домагатися, щоб невербальні засоби спілкування становили єдине ціле з мовним процесом, оскільки у своїй сукупності вони утворюють єдиний експресивний потік внутрішнього життя людини.

Спілкуючись, люди використовують усі доступні їм засоби, щоб їх зрозуміли. Первинним засобом передавання інформації є, звичайно, мова. Однак у ситуації реальної комунікації не можна звертати увагу тільки на вербальне повідомлення, не приділивши уваги іншому, не менш важливому компоненту комунікації – невербальному. Під час взаємодії цих двох сторін комунікації невербальні засоби можуть виконувати такі функції щодо мови, як повторення, протиставлення, заміщення, доповнення, акцентування і регулювання.

Зосереджено увагу на тому, що дослідники паралінгвістичних засобів комунікації на сучасному етапі пропонують численні класифікації, серед яких було виокремлено класифікацію Г.В. Колшанського, у якій лінгвіст виділив три основних типи паралінгвістичних засобів, таких як фонаційні засоби, кінесика і графічні засоби.

Закономірний інтерес лінгвістів до невербальних засобів комунікації викликає також зростання кількості візуальної інформації, зокрема в межах віртуального спілкування. При цьому їх роль у процесі комунікації і стилістичний потенціал залишаються ще не достатньо вивченими. Паралінгвістичний компонент висловлювання є важливим комунікативним складником найрізноманітніших текстів, що поєднують вербальний і невербальний параметри. Сказане визначає актуальність теми дослідження.

Ключові слова: паралінгвістика, паралінгвістичний компонент, засоби комунікації, мовний компонент, невербальні засоби комунікації.

Постановка проблеми. Основним завданням комунікації завжди було прагнення до адекватного розуміння людьми один одного в будь-якій ситуації. Для того, щоб повністю і без втрат донести свою думку до співрозмовника, людина використовує різноманітні засоби, які нам надає мова і культура, наприклад, окрім вербального повідомлення під час спілкування також використовуються невербальні засоби комунікації, так звані паралінгвістичні засоби і тілесні знаки. В усному спілкуванні вербальна і невербальна комунікації нероздільні: жести, міміка, рухи тіла, особливості фонації долучаються до розмови; якщо

ж вони були неправильно витлумачені реципієнтом, то акт комунікації не вважається таким, що відбувся.

За засобами невербальної комунікації ховається велика кількість інформації, зокрема глибинний культурний прошарок, що відображає ментальність особи, яка говорить (тобто доносить інформацію), і той процес інтелектуальних операцій, що проводиться мозком під час спілкування. Таким чином, ці засоби дозволяють зрозуміти не тільки особливості характеру і настрої окремої людини, а й відображають культурні особливості певного народу. Вивчення лінгвістичних засобів і мови тіла відіграє важливу роль у дослідженні мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі наукової розвідки розглянуто і проаналізовано праці таких провідних лінгвістів, як Г.В. Колшанський, Г.Е. Крейдлін, Л.Л. Макарук, В.П. Терін, Н.В. Юшман, М. Key, В. Pease.

Мета статті полягає у вивченні, аналізі та структуруванні понять невербального спілкування та використанні паралінгвістичних засобів спілкування.

Виклад основного матеріалу. Існування людини в суспільстві визначається її здатністю до спілкування і взаємодії, тобто тісної комунікації в навколишньому середовищі. За допомогою мови і так званої мови тіла людина може обмінюватися інформацією, висловлювати свою волю тощо. Простіше кажучи, мова – це інструмент, яким ми володіємо, існуючи в суспільстві, і який допомагає нам займати в ньому певне місце. Мова здатна передати все, що відчуває людина, описати все, що відбувається в її житті.

Очевидно, що мова первинна у своїй функції вираження людської думки. Але це не означає, що комунікація замикається «лише у звуковій матеріальній оболонці» і є ізольованою «від усіх умов, за допомогою яких складається ситуація безпосереднього спілкування» [1, с. 4]. Комунікація виникає в певних умовах, які відіграють важливу роль у тому, які засоби спілкування використовує мовець. Спираючись на цю думку, можна говорити про вербальну і невербальну комунікації.

На думку В.П. Теріна, комунікація в широкому розумінні становить систему, в межах якої здійснюється і взаємодія індивідуумів, і процес взаємодії, і його способи [2, с. 197], тобто це спілкування й організація спільної діяльності людей.

Вербальна комунікація є основним способом спілкування і відбувається за допомогою мовних засобів. Вона може бути репрезентована як в усній, так і в письмовій формі. Це і є наша повсякденна мова, тобто те, що ми говоримо і пишемо і є вербальною комунікацією.

Невербальна комунікація не передбачає використання вербальних засобів; це обмін інформацією без допомоги слів (усних і письмових). Інструментом невербальної комунікації та невербального спілкування стає тіло людини і конкретна

ситуація, коли під час реалізації своїх намірів люди «нерідко вдаються до парамовних, або паралінгвістичних одиниць» [3, с. 26].

Реальні умови, в яких відбувається комунікація, диктують певні правила її побудови і передавання інформації. Наприклад, присутність сторонньої людини змушує комунікантів передавати деяку інформацію за допомогою міміки (похитування головою) або жестів, доповнюючи процес вербального спілкування.

Дані екстралінгвістичні фактори, безсумнівно, впливають на те, що деякі з них можуть навіть закріплюватися за певною мовною ситуацією. У такому разі супутні комунікації обставини стають типізованими. Це призводить до створення взаємодії мовних зразків із засобами, що перебувають нібито «поблизу лінгвістики», тобто паралінгвістичними, наприклад, указувний жест при словах «Дай мені це» [1, с. 5]. Взаємодія лінгвістичних засобів із мовними «повніше розкриває функції мовних форм, насамперед їх багатозначність і дистрибуцію в розряді інших форм, стилістичних відрізків тощо» в умовах певної мовної ситуації [1, с. 18].

Паралінгвістика є порівняно новою мовознавчою дисципліною, адже як окремий науковий напрям з'явилась порівняно недавно – у 50-ті роки ХХ століття. Однак слід зазначити, що жести і різні види тілесних рухів (тобто невербальні засоби спілкування) виникли мільйони років тому, тоді ж, коли з'явилися і люди. У той час, коли люди ще не мали певного набору слів для висловлювання своїх думок, вони використовували невербальні засоби, такі як жести, рухи тіла тощо. Невербальні вияви (як довільні, так і мимовільні) спочатку, будучи доцільною реакцією в ситуаціях захисту (неприйняття, відторгнення), нападу (відвоювання, присвоєння), зосередження (очікування, ритуали і перехідні стани), і в довербальний період еволюції людини були самостійним засобом комунікації. Однак і після появи членороздільної мови люди використовували невербальні засоби спілкування нарівні з вербальним спілкуванням (як напівсвідомі виразні засоби). Науково встановлено, що невербальні способи спілкування мають два джерела походження: біологічна еволюція і культура. [4, с. 126]

Сам термін «паралінгвістика» був уведений наприкінці 1940-х рр. американським лінгвістом А. Хіллом і був орієнтований на зв'язок спостережуваних паралінгвістичних явищ із мовою. При цьому це явище привернуло увагу провідного мовознавця Миколи Володимировича Юшмана (робота «Екстранормальная фонетика») ще в 1930-х рр. [5].

Термін «паралінгвістика» походить від грецького слова «*παρά*» і перекладається як «біля», тобто «білямовна». Отже, паралінгвістика – це розділ мовознавства, що вивчає невербальні (немовні) засоби, включені в мовне повідомлення, що передають разом із вербальними засобами смисловою інформацію.

Досліджуючи паралінгвістичні засоби, які використовуються в комунікації, не можна не звернути увагу на їх біологічну сторону. Комунікація здійснюється людьми, тому у ній завжди будуть актуальні емоції суб'єкта, його стан, ставлення до того, що повідомляється. Так, наприклад, безпосереднє вираження людських емоцій (як-от розширені від переляку очі) є суто біологічним і не належить до паралінгвістики, оскільки не супроводжують мовне висловлювання. До паралінгвістичних засобів будуть зараховувати тільки ті фізичні властивості дії мовця, які заповнюють прогалини мовної комунікації і/або доповнюють її. У статті ми характеризуємо паралінгвістичні

засоби з точки зору їх належності до наступних видів парамови: фонації, кінесики, жестів, контексту.

У лінгвістиці **фонації** розуміють як «звукоутворення, спільну роботу всіх органів під час виробництва звуків мови», саме звучання мови, а також якість звуку мови [6]. За допомогою артикуляції і голосу людина може не тільки виробляти мову, а й утілювати в ній характеристики, властиві суб'єктові, що промовляє, з його психофізичним станом. Фонація об'єднує дві сторони: індивідуальні якості мови кожної людини (як-от тембр голосу, дикція) і фонематичні, тобто власне мовні властивості. Згадані вище фізичні дані голосу (тембр, дикція, манера говорити, а також сила голосу, інтонація) несуть у собі інформацію, з якої слухач може робити висновки про людину, що говорить, навіть якщо вони не знайомі, ґрунтуючись на власному досвіді і знанні людської психології. Але ця інформація з'являється завдяки не розумінню інформації, а характеристикі голосу. Зважаючи на це, ми вважаємо недоцільним фізичні дані голосу зараховувати до паралінгвістичних засобів спілкування.

Необхідно відмежувати суто лінгвістичні особливості фонаційних засобів від тих, що належать до немовної інформації і накладаються поверх процесу мовоутворення. Ми поділяємо погляд Г.В. Колшанського, який виділяє 4 аспекти розгляду фонації в межах лінгвістичних і нелінгвістичних явищ.

По-перше, аспект, пов'язаний із вивченням артикуляції мовних одиниць, що є суто лінгвістичним.

По-друге, аспект, який вивчає інтонацію і фразовий наголос. Цей аспект також належить безпосередньо до сфери лінгвістики.

По-третє, аспект, який досліджує артикуляцію як «деяку просодичну ознаку, що виявляє загальні умови комунікації». Така система просодичних ознак комунікації розглядається нарівні з підсистемою жестів, міміки і передає «фонаційний стереотип надфразового характеру». Цей аспект може бути розглянуто з точки зору паралінгвістичних функцій фонаційних можливостей людини.

По-четверте, дослідження фонації як психофізичного явища. Тут фонація не стосується мовної артикуляції і пов'язана з особливостями голосу, несе інформацію тільки про психофізичний стан людини, як-от роздратування, здивування, біль тощо. Такі явища можуть функціонувати і незалежно від наповнюваності висловлювання, тому не належать до сфери паралінгвістики [1, с. 43–44].

Отже, фонації можна розглядати з різних боків, як одне й те ж явище (як-от гучність мови) можна сприймати як додаткове смислове навантаження до того, що повідомляється, так і виключно з точки зору роботи мовного апарату.

Термін **кінесика** використовується у двох значеннях: для позначення рухів тіла людини і як назва розділу науки, що вивчає цей напрям. Кінесика вивчає семіотику рухів тіла або, простіше кажучи, мову тіла. Однак важливо пам'ятати, що далеко не всі рухи тіла, що позначають будь-який стан людини, належать до паралінгвістичних.

Перш ніж говорити про кінесіку як засіб паралінгвістики необхідно розмежувати фізіологічні рухи людини і комунікативно значущі рухи. Очевидно, що природа їх одна і та ж: усі кінетичні явища належать до біологічної організації людини. У плані комунікації система жестів, рухів тіла є первинною щодо мови, а протягом розвитку мови зберігалася і супроводжувала вербальну комунікацію. На ранніх стадіях розвитку людства

рухи тіла могли бути знаковою системою, що передає інформацію, але пізніше ця система спілкування була витіснена мовою. Зараз кінесика існує разом із мовною системою, супроводжує її, але замінити повністю не може [1, с. 46–47]. Паралінгвістична кінесика може розглядатися як складовий компонент вербальної комунікації, оскільки є семіотичною підсистемою поведінки людини [7, с. 96]. Необхідно зазначити, що в цій роботі ми не розглядаємо явища, в яких рухи тіла дійсно становлять повну і завершену систему мови, як-от мову глухонімих. Розмежування між фізіологічними рухами і рухами, які мають комунікативну значущість, вкрай розпливчата і багато в чому залежить від контексту. Перед адресатом у комунікації стоїть завдання правильного тлумачення певного руху тіла, інакше ж може виникнути комунікативна невдача (наприклад позіхання: співрозмовник позіхає, бо він втомився, у нього хронічний недосип або тому що бажає показати, що розмова нудна і нецікава?) [3, с. 287]. Для лінгвіста під час аналізу кінесики завжди вкрай важливо «проводити чітку межу між паралінгвістичною і біологічною функцією» рухів тіла [1, с. 48]. Наприклад, «підзатильник» може розглядатися як засіб покарання (і тоді він буде нести паралінгвістичну функцію) і як рух – «удар рукою по потилиці» (що є просто фізичною дією особи) [3, с. 288].

Провідний лінгвіст М. Кей у своїх роботах розділяє вивчення кінесики на три великі розділи, що, на нашу думку, є досить влучним і науково обґрунтованим:

Прекінесика. Тут ідеться про аналіз фізіології, будову жестових рухів тощо.

Мікрокінесика – вивчає мінімальні одиниці мови жестів і їх об'єднання до більш великих класів.

Мікрокінесика або *соціокінесика.* Ця група вивчає функціонування рухів у соціальних контекстах, тобто там, де умови їх використання чітко визначені. Тут же проводяться дослідження, пов'язані з побудовою невербальних мовних актів [8]. Ця група пов'язана з невербальною і паралінгвістичною функцією кінесики.

До засобів, що допомагають правильно інтерпретувати вербальне висловлювання в процесі комунікації, належать також **жести і міміка**. До жестів належать різні рухи тіла людини, а до міміки – вираз його обличчя.

Жести і міміка спочатку були суто біологічним явищем, але з плином часу багато з них закріпилися в невербальній системі і стали типізованими. Тобто «певний характер частини цих засобів спілкування переріс і трансформувався в паралінгвістичне явище» [1, с. 51].

Багато дослідників в кінесичі схиляються до вузького її розуміння, включаючи в неї тільки жести. Однак у цьому дослідженні ми будемо розмежовувати жести і міміку від кінесики, яку супроводжує мова на фізичному і біологічному рівні.

Г.Е. Крейдлін зазначає, що смисли, що передаються вербальними і невербальними діями людини, багато в чому аналогічні. Дослідник доводить це на прикладах жестів. Наведемо деякі з них:

– у певній ситуації сенс може виражатися тільки жестом (наприклад, прикласти палець до губ значить те ж саме, що сказати «мовчи!»);

– майже будь-який компонент невербальної поведінки може ставати значущим в певному контексті (наприклад, провести рукою по лобу як знак, що людина відчула полегшення в напруженій ситуації);

– велика кількість жестів може бути переведена на вербальну мову, зокрема на іноземну (але потрібно мати на увазі, що деякі жести у різних національностей можуть нести різне значення. Тому необхідно пояснювати значення кожного жесту під час вивчення іноземної мови) [9, с. 47–49].

Розглянемо роль жестів у безпосередньому мовному висловлюванні:

– жести можуть повторювати мовну інформацію (вказувати пальцем, головою, очима – те ж саме, що говорити «це», «оте» тощо);

– жести й міміка можуть суперечити мовному висловлюванню (посмішка під час недружнього висловлювання);

– жести можуть замінити мовне висловлювання (прикласти палець до губ замість вербального вираження);

– жест може підкреслювати і підсилювати деякі компоненти мови (розведення рук у сторону при словах «ось який великий!»);

– жести можуть доповнювати мову (пригрозити пальцем або кулаком при словах «гляди мені!»);

– жести можуть виступати регулятором мови (наприклад, так званий «академічний кивок» – періодично повторюваний кивок головою слухача, що означає «я слухаю вас і розумію») [9, с. 61–63].

Таким чином, можна зробити висновок, що жести і міміка людини можуть супроводжувати мовне висловлювання і нести деякі додаткові значення (наприклад, прищулений погляд під час питання означає, що людина не просто ставить запитання, а й підозрює запитуваного в чомусь). Це означає, що жести і міміка включаються в систему парамови і несуть у собі паралінгвістичні властивості.

Висновки. В умовах реального безпосереднього спілкування комуніканти використовують усі доступні їм засоби для досягнення комунікативної мети. Повідомлення може бути передано не тільки за допомогою мови, тобто вербальної комунікації, а й за допомогою невербальної комунікації – обміну інформацією без допомоги слів. Говорячи адресант використовує можливості, які надає йому його тіло: він передає інформацію за допомогою рухів (кінесики), жестів і міміки і фонаційних засобів. Наведені компоненти вважаються засобами невербальної комунікації тільки в тому разі, коли вони є комунікативно значущими, тобто містять у собі важливу для комунікантів інформацію.

Залежно від того, чи супроводжує адресант усне мовлення засобами невербальної комунікації або передає інформацію без допомоги слів, використовуючи тільки мову тіла, ми можемо говорити про компоненти невербальної комунікації (повідомлення у разі повної відсутності усного супроводу) та паралінгвістичні засоби (супроводження усного висловлювання).

Невербальна комунікація є відображенням частини внутрішньої програми людини, тобто загальної схеми повідомлення. Засоби невербальної комунікації відіграють важливу роль у переданні та інтерпретації повідомлення, оскільки істотно впливають на зміст інформації, вираженої вербально: підтверджують її, дублюють, доповнюють, спростовують тощо.

Література:

1. Колшанский Г.В. Паралингвистика. Москва : ЛЕНАНД, 2014. 100 с.
2. Терин В.П. Массовая коммуникация: исследование опыта Запада. Москва, 2000. 223 с.

3. Крейдлин Г.Е. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык. Москва : Новое литературное обозрение, 2002. 592 с.
4. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. Москва : Рефл-бук., 2001. 656 с.
5. Юшман Н.В. Экстранормальная фонетика. АН СССР, ф. 77, ОП. 5, № 251, 1946. 165 с.
6. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В.Н. Ярцевой. Москва : Советская энциклопедия, 1990. 685 с.
7. Потапова Р.К., Потапов В.В. Язык, речь, личность. Москва : Языки славянской культуры, 2006. 496 с.
8. Key M. R. Paralanguage and kinesics. Metuchen, N. J: The Scarecrow Press, Inc., 1975
9. Крейдлин Г.Е. Механизмы взаимодействия невербальных и вербальных единиц в диалоге. Москва : Издательство «Индрик», 2010. 472 с.

Romantsova Ya. Paralinguistic means of communication

Summary. The peculiarities of the use of paralinguistic means of communication is analyzed in the article, as humanity in everyday life uses not only the language of words, but also the “language of feelings” – that is, non-verbal means of expression of emotions. It should not be assumed that verbal communication can exist indirectly from nonverbal. Taking into account the fact that a person perceives information through two channels (visual and auditory), and visual perception is more pronounced than auditory, it is necessary to ensure that nonverbal means of communication form a whole

with the speech process, because together they form a single expressive flow of inner life of a man.

When communicating, people use all available means to understand them. The primary means of transmitting information is, of course, language. However, in a situation of real communication, it is impossible to pay attention only to the verbal message, without paying attention to another, no less important component of communication – non-verbal. In the interaction of these two sides of communication, nonverbal means can perform such functions in relation to language as repetition, opposition, substitution, addition, emphasis and regulation.

Attention is focused on the fact that researchers of paralinguistic means of communication at the present stage offer numerous classifications, from which the classification of G.V. Kolshansky, in which the linguist identified three main types of paralinguistic tools, such as: phonation tools, kinesics and graphics.

The natural interest of linguists in non-verbal means of communication also causes an increase in the amount of visual information, in particular, in the context of virtual communication. However, their role in the communication process and stylistic potential remain poorly understood. The paralinguistic component of utterance is an important communicative component in a variety of texts that combine verbal and nonverbal parameters. All this determines the relevance of the research topic.

Key words: paralinguistic, paralinguistic component, means of communication, language component, nonverbal means of communication.

*Руденко М. Ю.,**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри германської та слов'янської філології
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»*

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНОЇ ФУНКЦІЇ МОЛОДІЖНОЇ МОВИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню особливостей емоційно-експресивної функції молодіжної мови. Метою статті є розгляд стану й особливостей емоційно-експресивної функції молодіжної мови, а також стану загальнотеоретичного її дослідження в мовознавстві на сучасному етапі. Поставлені в статті завдання розкриті за допомогою актуалістичного, описового, порівняльно-історичного, типологічного методів. Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дослідження проведено з використанням значної кількості лінгвістичних праць іноземних і вітчизняних авторів.

У вступі зроблено огляд останніх ґрунтовних публікацій, що описують і характеризують функції молодіжної мови загалом, емоційно-експресивну функцію, зокрема в студіях мовознавців Великобританії, Франції, Данії, Польщі, Словаччини, Сербії, Болгарії, України, Росії, США, а також виокремлено наявні проблеми у вивченні й існуванні зазначених функцій, емоційно-експресивної функції. Надана характеристика функцій молодіжної мови.

В основній частині охарактеризовано лексику і фразеологію молодіжної мови, що характеризується підвищеною (порівняно з загальнолітературним стандартом) експресивністю. Розкрито емоційно-експресивну функцію, що має вагомий значення в молодіжній мові, вважається основною функцією сленгу. Зазначена функція пов'язана з виявом емоцій, почуттів, настроїв, вираженням ставлення й оцінки. У мовленні особливе значення має загально-молодіжна мова. Вона складається зі слів, не пов'язаних із процесом навчання, праці, служби в армії тощо. Її основа – експресивні еквіваленти розмовно-побутової лексики.

Дослідники вказують на експресивність студентського, шкільного жаргону. Сленг школярів, студентів характеризується численними експресивними синонімами з високою конотацією. Молоді люди не замикають експресивну лексику в собі, вони її всіляко поширюють. Із загально-молодіжного жаргону експресивна лексика запозичується різними субкультурними сленгами.

Юнацькому віку притаманна особлива емоційність, прихильність до екстатичних станів. Саме це зумовлює наявність у загальномолодіжному сленгу великої кількості слів, що виражають високу міру емоційної оцінки. Безсумнівно, одним з основних експресивних відтінків, що несе із собою сленгова лексика, є гумористичний. Іноді в емоційній забарвленості сленгу емоція смішного не просто присутня, а домінує. Для мовлення молоді характерне активне використання фразеологізмів, здебільшого емоційно забарвлених.

У висновках підкреслюється, що молодіжна мова виконує як загальномовні, так і специфічні (притаманні тільки їй) функції. Однією з основних функцій молодіжної мови є емоційно-експресивна. Мова молодого покоління ХХІ ст. дина-

мічна й експресивна. Молоді притаманна особлива емоційність, схильність до екстатичних станів. Саме цим зумовлено наявність у загальномолодіжній мові великої кількості слів, що виражають високий ступінь емоційної оцінки.

Ключові слова: молодіжна мова, емоційно-експресивна, функція, сленг, жаргон, загальномолодіжна, молодіжна лексика.

Постановка проблеми. Аналіз поглядів дослідників на роль і значення молодіжного сленгу серед інших підсистем некодифікованого мовлення дозволяє стверджувати, що мова молоді посідає особливе місце серед інших соціолектів. Це спонукає до всебічного опису тих елементів мови, що раніше лише епізодично були предметом наукових розвідок. Ось чому ми звертаємося до питання розгляду функцій молодіжної мови, зокрема особливостей емоційно-експресивної функції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У пропонованій статті досліджено погляди, висновки науковців на функції молодіжної мови взагалі, емоційно-експресивну функцію, зокрема в студіях мовознавців Великобританії, Франції, Данії, Польщі, Словаччини, Сербії, Болгарії, України, Росії, США. Наприкінці ХХ – у ХХІ ст. вагомий внесок у дослідження теоретичних проблем молодіжної мови, функцій соціолектів, а саме функцій молодіжної мови, зробили О. Благовіщенська (2007), С. Грабіас (1993), Д. Громов (2009), Л. Кальве (1994), О. Ліпатов (2010), С. Мартос (2006), О. Матюшенко (2007), С. Мілорадович (2009), М. Мухсан (2017), С. Нешковська (2020), Т. Рамірес (2013), Н. Семенова (2006), В. Сінхуа (2017, 2018), Л. Ставицька (2005), А. Яна (2018) та ін. О. Благовіщенська (2007) виокремилася в мові молоді основні мовні функції, охарактеризувавши можливості широкого використання словесної гри з метою придання молодіжній мові експресивності й оригінальності. Т. Рамірес (2013) на базі перуанського сленгу виділила й охарактеризувала основні, притаманні йому функції. С. Грабіас акцентував увагу на високому ступеню мовної експресії у відкритих молодіжних середовищах – учнівських, студентських, групах, пов'язаних із мистецькою діяльністю. Проаналізував експресивні синоніми молодіжного сленгу, навів цікаві приклади [1, s. 234]. Водночас аналіз свідчить про те, що питання існування й застосування функцій молодіжної мови в науковій літературі відображено ще не достатньо. Лінгвісти не мають єдиного погляду на класифікацію функцій молодіжної мови, їх характеристику. У різних лінгвістичних поглядах на функції молодіжної мови значно відрізняються як за формою, так і за змістом.

Метою статті є розгляд стану й особливостей емоційно-експресивної функції молодіжної мови, а також стану загальнотеоретичного її дослідження в мовознавстві на сучасному етапі.

Ця мета конкретизується в таких завданнях: 1) зробити лінгвісториографічний огляд праць, у яких розглядаються теоретичні питання вивчення емоційно-експресивної функції молодіжної мови; 2) систематизувати і проаналізувати відповідні наукові досягнення вчених; 3) на основі проведеного аналізу матеріалу і висновків визначити перспективи дослідження функцій молодіжної мови.

Виклад основного матеріалу. Особливою рисою сучасної молодіжної мови є її поліфункціональність. Вона виконує як загальномовні, так і специфічні (властиві тільки їй) функції. Серед них: репрезентативна / ідентифікувальна / сигнальна, розпізнавальна, комунікативна, емоційно-експресивна, номінативна, конспіративна, світоглядна, корпоративна, функція (так званого) психологічного розвантаження та ін. [2, с. 74–80, 98, 159; 3, с. 9]. Проте в процесі комунікації далеко не завжди можна чітко визначити межі кожної з цих функцій. Часто вони сполучаються [4, с. 83]. Функції молодіжної мови багато в чому визначають сутність, особливості функціонування молодіжних мовленнєвих одиниць і причини виникнення специфічної мови молоді [2, с. 80, 98, 159].

У цьому дослідженні нас цікавлять особливості емоційно-експресивної функції, яка відіграє значну роль у молодіжній мові. Зазначена функція пов'язана з виявленням емоцій, почуттів, настроїв, вираженням ставлення й оцінки. Її вважають основною функцією сленгу [2, с. 76–77]. На думку С. Мартос, суть експресивної функції сленгу полягає в тому, що під час утворення похідного слова важливим є не саме найменування, а вираження оцінки [5, с. 135]. І. Николів зазначає, що експресія надає висловлюванню виразності, образності та передає емоційну оцінку. Молодь як вікова група схильна до бурхливого вираження своїх емоцій (позитивних чи негативних). Інколи їх не можна в повній мірі виразити засобами літературної мови, тоді мовці звертаються до субстандартних кодів. Таким чином, бажання якнайповніше передати свої емоції та почуття спонукають до вкраплення у мовлення таких мовних елементів, як сленг [6, с. 93]. Ю. Нікітіна (2005) вважає, що лексика і фразеологія молодіжного жаргону характеризується підвищеною (порівняно із загальнолітературним стандартом) експресивністю. Для молоді важливо, що її презирлива, зневажлива, пейоративна лексика надає мові експресивне забарвлення. В. Мокієнко зазначає, що жаргонізм приваблюють молодь своєю експресивністю й образністю. Без них мова занадто нудна [7]. Дійсно, ми бачимо, що мова нового покоління характеризується динамічністю й експресивністю [8].

Приклади експресивних сленгізмів можна спостерігати в багатьох мовах, притому вони часто є еквівалентними. В. Куликова, наприклад, указує на наявність у молодіжному французькому й українському сленгу еквівалентних експресивних сленгізмів: *chetron (m)*, *berlingot (m)*, *balle (f)* – *табло*, *шайба*, *дуло*, *торець*, *пачка*, *морда*, *фізія* (голова, обличчя); *bouts de bois (m, pl)*, *canne (f, pl)* – *ласти*, *копита*, *порини* (ноги); *bidon (m)* – *яма*, *барило* (живіт); *orbites (f, pl)* – *баньки*, *фари* (очі) тощо [9, с. 159].

М. Грачов звертає увагу на особливості загальномолодіжного жаргону, яким користуються всі молодіжні об'єднання й угруповання. Він складається зі слів, що не пов'язані з процесом навчання, праці, служби в армії тощо. Його основа – експресивні еквіваленти розмовно-побутової лексики. Сюди належать слова, що позначають юнака-дівчину (наприклад, *лялька* – «дівчина

легкої поведінки», *чувак* – «хлопець», *чувьрла* – «некрасива дівчина»), вино (наприклад, *крепльєнка* – «кріплене вино», *червивка* – «дешеве червоне вино», *шампунь* – «шампанське»), тіло (*локатори* – «вуха», *лупалы* – «очі», *веточка* – «рука»), гроші (наприклад, *бабки*, *мани*, *пенсы*), предмети вжитку (наприклад, *пласт* – «грамплатівка», *прогари* – «чоботи; черевики», *чинарик* – «недопалок») тощо [10, с. 10].

Якщо звернутися до джерел експресивності молодіжного сленгу, стане очевидним, що яку б емоційну оцінку не намагався виразити носій цієї підмови, очевидно позитивну або негативну, сам сленгізм буде завжди нести знижене забарвлення. Молодіжний сленг демонструє фамільярність мовця щодо предмета мови, що виявляється в прагненні знизити її (предмета мови) соціальну значущість. Так, у мові студентів є жаргонізм *препод* (викладач), *старикан* (представник старшого покоління). Уживання цих слів не має функції оцінки згадуваних у розмові людей (*препод* – зовсім не обов'язково поганий викладач), але наочно демонструє намір мовця знизити суспільний статус цих людей в очах того, хто слухає, чим підвищити в його очах власний статус [11, с. 21].

Сленгу властива особлива емоційна насиченість. Вона виступає тут у формі грубуватої експресивності, іронічно-презирливої або жартівливої образності [12, с. 73]. С. Флекснер зазначає, що сленг завжди більше прагне до зневажливості, принизливості, ніж до піднесеності. Американський сленг, наприклад, характеризується неприязню, недовірою, принизливими словами до людей, які відрізняються від американців [13, р. xi–xii]. Візьмемо сленгізми *chink* і *hunkie*. Ці два слова, що належать до представників азіатської й білої рас, є прикладами стійких і перевірених часом американських сленгізмів. Особливо яскраво тенденції до брутальності, зневажливості виявляються в молодіжному середовищі, де значна частина сленгу навмисно виражає аморальність, цинізм і жорсткість [14, с. 71–72]. М. Кропачова, визначаючи в студентському жаргоні високу частку емоційної й оціночної лексики як наслідок експресивної функції молодіжного жаргону, звертає увагу, що серед цієї лексики переважає та, яка виражає негативну оцінку дійсності [15, с. 9–10]. О. Матюшенко характеризує молодіжну лексику як генетично різнорідну, якій також властива переважно негативна емоційно-експресивна оцінка (несхвалення, зневажання, презирливість) [4, с. 163–164].

В. Бондалетов, П. Ондрус у праці «Сучасна українська літературна мова» вказують на експресивність студентського, шкільного жаргону [16, с. 69–72; 17, с. 113; 18, с. 205]. Сленг школярів і студентів характеризується великою кількістю експресивних синонімів із високою конотацією. Наприклад: голова – *башка*, *кумпол*, *бубен*, *чайник*, *чердак* тощо; обличчя – *вывеска*, *мурло*, *фейс*, *пачка*, *рыло* тощо; ніс – *рубильник*, *инобель*, *нюхалка* тощо [12, с. 76]. Шкільні вчителі-предметники також отримали свої жаргонні прізвища. Так, учитель фізики – це не тільки *фізец* (або *фізичка*), а й *коробка скоростей*. А вчитель хімії – не тільки *химуля*, *химоза* або *кислота*, а й *колба* і *мистер Икс* тощо [12, с. 76–77]. У студентському жаргоні можна почути немало слів із матроського жаргону: *балласт* – щось непотрібне; *сдрейфить* – злякатися; *драить*, *песочить* – критикувати тощо [18, с. 205]. У польському словнику студентського жаргону, опублікованому в 1974 р., що містить 10 тисяч слів, на поняття *гроші* зафіксовано 46 синонімів [1, с. 234]. Із сучасного українського студентського жаргону можна навести

приклади таких синонімічних рядів: *торба – ганлик – хана – труба – глина – слива – ландиш* – «кінець, крах чогось»; *герла – матильда – клава – тьолка – тітка* – «дівчина» тощо [19, с. 15].

Молоді люди не замикають експресивну лексику в собі, вони її широко поширюють. Із загальномолодіжного жаргону експресивна лексика запозичується різними субкультурами сленгами. Так, у сленгу спортсменів-екстремалів були виділені такі слова, що виражають позитивну й негативну оцінку: *кайф/кайфово, рулис, а(о)фигительно, нормалды, ништяк і зачёт* (вдало зроблений трюк, похвала), *зажигательно; облом, убивалово, мясо, дрызг, лажя, стремак, луз, абзай, отстой* тощо [20, с. 251].

Як експресивний елемент, що утворює «стилістичний злам» (термін Ю. Лотмана), сленг ефективно використовується в мікродозах і в прозі, і в поезії. Таке використання молодіжного сленгу в стилістичних цілях є, як зауважує Деніза Франсуа [21, р. 643], способом перетворення його з надбання корпоративної групи в загальне надбання [22, с. 38]. Мовець може використовувати сленгізми з метою епатажу співрозмовників. У цьому разі висловлювання особливо брутальні й вульгарні. Наприклад, репліки з розмови студентів: *Мура! – Ни фигу! – Хиляй отсюда!* Часто трапляються випадки захоплення жаргоном, сленгом, що доходять до абсурду:

Короче, ништяк, финтач мандражовый.

Гасиво, месиво – полный голяк!

Шмон закадычим – маразм будет клёвый.

Ну и погодка у нас крутизняк.

Цей іронічний пасаж, що не піддається перекладу, існує в студентському фольклорі [4, с. 37].

Привабливість сленгових одиниць як яскравого емоційно-експресивного стилістичного засобу зумовлює їх використання і в рекламі. «*Не тормози – сникерсни!*» – реклама шоколаду «Снікерс» (*тормозить* – «повільно міркувати, не розуміти»); «*Миринда – оттянись со вкусом!*» – реклама напою «Миринда» (*оттянуться* – «відпочити, повеселитися»). Рекламна функція сленгізмів полягає в тому, що вони є засобом привертання уваги потенційного споживача, а також фактором впливу на формування його смаків і уподобань [4, с. 37–38].

Молодіжна лексика схильна до зміни семантики, експресії протягом певного часу. І. Юганов і Ф. Юганова в «Словнику російського сленгу (сленгові вислови 1960 – 1990 років)» [23] наводять у зв'язку з цим такий приклад: слово *попса* в 1970-ті рр. мало позитивну конотацію (попс (попса) – щось сучасне, модне; поп-музика = рок-музика), проте в 1980–1990-ті рр. отримало негативне стилістичне забарвлення (попс (попса) – щось пов'язане з масовою культурою, протилежне справжньому мистецтву. Низькопробна естрадна музика) [24, с. 71].

Молодість – пора захопленості, підвищеної гостроти сприймання дійсності. Лексикон молодих людей спонтанний та інноваційний, мальовничий і яскравий, хвилюючий і захопливий, гострий і бунтуючий до шокуючого [25, с. 27]. Юнацькому віку властива особлива емоційність, схильність до екстатичних станів. Саме цим зумовлена наявність у загальномолодіжному сленгу великої (біля 20%) кількості слів, що виражають високий ступінь емоційної оцінки. До цієї категорії належать слова-вигуки (*Вау! Атас! Кайф! Класс!* тощо); слова, що позначають емоційні, екстатичні стани (*валятся, зажигать, колбаситься, переться, тащиться, угорать* тощо); слова з явною оціночною характеристикою (*абзай, беспонтовый, борода, кирдык, кульный, мировой, отстой, руплёз* тощо) [26, с. 230]. Імовірно, мож-

ливість не тільки поінформувати, а й висловити свої почуття в мовленні є не стільки економією зусиль, скільки намаганням молодих людей продемонструвати свій характер, свою особистість [27, с. 32].

Молодіжна лексика близька до поетичної мови. Думку про подібність поетичної мови і сленгу висловив датський мовознавець О. Єсперсен. Учений зауважив, що сленг є мовою жартівливою й ексцентричною. Це своєрідна гра, де нове виникає там, де немає потреби в новому і де нові вирази поряд зі старими виконують функцію емоційного урізноманітнення [1, с. 234]. Очевидно, що в молодіжному жаргоні домінує гумор і грубувата емоція. Він відображає властиву молодіжним середовищам позицію: «аби було інакше і смішніше, ніж у звичайній мові», тобто спрямований на гру, на забаву [28, с. 89].

Безперечно, одним з основних експресивних відтінків, який несе сленгова лексика, є *гумористичний*. Іноді в емоційній забарвленості сленгу емоція смішного не просто присутня, а домінує [29, с. 25]. На думку Е. Партріджа [30], сленг – це своєрідний виклик нудоті і невиразності в мові; це мова натяків. Але «сленг у рідких випадках або майже ніколи не буває жорстоким у своїх натякувальних судженнях, він із посмішкою ставить речі на їх власні місця» [31, с. 184]. На гумористичний характер сленгу як лексичного шару вказує і багато інших дослідників: «сленг – це сукупність загальнозрозумілих і широкоживаних слів і висловів гумористичного характеру – свідомо використовуваних заміників звичайних літературних слів» [32, с. 51]. Погодимся, «молодь намагається висловлюватися дотепно, свіжо, «неповторно», а метафора дає простір винахідливості, сміливості бачення й гостроти спостережності» [33, с. 33]. Дотепні й свіжі сленгізми болгарських школярів: *тухла* («щеглина») – великий підручник; *парламент* – педрада; *морков* («морквина») – першокласка тощо [12, с. 75].

Для мови молоді характерне активне використання фразеологізмів, здебільшого емоційно забарвлених. Фразеологізми відіграють важливу роль у мові, надаючи їй велику виразність й експресивність. Спостереження над фразеологічним складом сучасного молодіжного сленгу і його використанням у мові інформантів дозволяє побачити функціональне призначення фразеологічних одиниць у повсякденній мові цього соціуму, де фразеологія виконує експресивну функцію, слугує одним з основних засобів для досягнення прагматичних цілей висловлювання й вираження авторських оцінок і емоцій [4, с. 57].

На думку Н. Курнікової [34], емоційність – це яскраво виражений акцент на почуттях і їх вільному волевиявленні, висока емоційна напруга мови, багатство мовних засобів для вираження емоцій і емоційних відтінків. Молодь експресивна, емоційно жива, її вирізняє загальна експансивність, легкість вираження почуттів, імпульсивність, а також експресивна емоційність людських взаємовідносин. Фразеологічні одиниці сленгу можуть бути пов'язані з вираженням почуттів і емоцій у нижченаведених аспектах [4, с. 57].

1. У сучасному молодіжному сленгу спостерігаються такі висловлювання, що використовуються тільки як емоційні вигуки. *Полный атас!, Полный абзай!, Ё-моё!, Ё-кэ-лэ-мэ-нэ!, Ёрён батон!, Ёлки-палки лес густой, ходит парень холостой!, Ёханый бабай!* – «будь яка емоція залежно від ситуації» [4, с. 57–58].

2. У сучасному молодіжному сленгу трапляються емоційні одиниці, які характеризуються тим, що, функціонуючи

в мовленні, вони не тільки виражають емоційний стан мовця, але й називають емоцію, яку переживають. Сюди належать дієслівні фразеосполучення: *вылупить шары* – «здивуватися, устатитися кудись», *встали шары на кучу* – «про стан сильного подиву», *висеть на ухах* – «одержувати насолоду», *выпасть в осадок* – «бути здивованим, ураженим, отримати задоволення від чогось» [4, с. 59].

3. У деяких сленгізмах обов'язково присутня певна характеристика предмета плюс емоційне ставлення до нього. Серед одиниць цього розряду переважає лексика, що характеризується як перебільшено невимущена, розв'язна, безцеремонна: *Враг бутылки* – «непитущий», *воронина твоя фамилия* – «про забудькувату дівчину», *волосатая мартышка* – «вчителька», *волк на псарне* – «про вчителя на уроці», *воздушный шар* – «про самотню людину» [4, с. 59–60].

4. Ще одну значну групу слів з емоційним компонентом значення становить презирлива й зневажлива лексика: *не все дома* – *половина на пенсии* – «про людину з дивовижностями в поведінці», *баиня ваша офисела* – «про нахабу», *с авторитетом мужик* – «товстун із великим животом», *араб кудрявый* – «О.С. Пушкін», *Арнольд в засушенном виде* – «худя людина», *балалайка китайская* – «дешевий магнітофон китайського виробництва, що швидко ламається», *базар гнилой* – «неприємна розмова», *асфальтовый ёжик* – «обмежена, тупа людина», *атомной войны страшнее* – «про некрасиву дівчину», *афиша жёваная* – «нікчема». Презирлива й зневажлива лексика (особливо перша) часто використовується як лайлива. При цьому в подібних емотивах сильно акцентується емоційно оцінний компонент, денотативне значення стає другоплановим. Є висловлювання з позитивним емоційним забарвленням (*баба свойская* – «симпатична дівчина»), але кількість подібної лексики порівняно незначна [4, с. 60].

5. Відомі сленгові одиниці, які за своєю формою схожі на спонукальні конструкції, що мають значення волевиявлення, адресованого співрозмовникові, але які не припускають негайного виконання адресатом волі мовця: *иди кактусы полоть/прореживать*; *иди ты на художника учишься*; *иди тундру пылесось*; *сделай так, чтоб я тебя искал* – «іди звідси, не втручайся»; *иди Луну расчесьвай*; *иди море асфальтируй* – «відчепись» тощо. Будучи за своєю суттю евфемізмами більш брутальних висловів, ці фрази, вжиті в розмові, не мають іншого функціонального значення, крім емоційного самовираження мовця. Ці вислови демонструють роздратування мовця співрозмовником (адресатом) і, як правило, бажання припинити спілкування з ним [4, с. 60–61].

На думку О. Благовіщенської, основною метою створення нових одиниць у молодіжному жаргоні є намір зробити мовлення більш експресивним і оригінальним. «Молодіжне словотворення», з одного боку, виконується в межах мовної системи і відображує процеси, що здійснюються в загальнонародній мові, з іншого – виявляє риси, не властиві стандартній мові [35, с. 24]. Як стверджує Л. Крисін [36, с. 76], «лінгвістична сутність усіх різновидів молодіжного сленгу одна й та ж: гра зі словом і в слово, метафоризація словесних значень із метою створення експресивних, емоційно забарвлених засобів мовного вираження» [26, с. 230]. Зважаючи на це, О. Благовіщенська також зазначає: «Намагання зробити мовлення більш експресивним і оригінальним виявляється, зокрема, у широкому використанні словесної гри – таких фонетичних і морфологіч-

них способів, як прийом каламбуру, «наслідування», контамінація, метатеза тощо. Завдяки цьому багато реалій у «молодіжній мові» одержують пародійно-сміхову інтерпретацію» [35, с. 11].

Ураховуючи те, що мова – живий організм, який постійно змінюється, а жаргон або сленг – один із найменш стабільних його сегментів, майже невимовно є частина людської комунікації, треба вказати на динамічність сленгу й швидкі зміни в його складі. Лексика сленгу поповнюється, змінюється, переосмислюється. Причини зникання одних лексем і збереження інших П. Грабовий пов'язує з експресивністю сленгу. «У разі втрати експресивності сленгізм просто припиняє своє існування. Одиниці молодіжного сленгу, які зберегли свою експресивність, продовжують функціонувати в молодіжному мовленні» [37, с. 54].

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**:

1) молодіжна мова виконує як загальномовні, так і специфічні, властиві тільки їй функції. Однією з основних функцій молодіжної мови є емоційно-експресивна. Зазначена функція пов'язана з виявом молодими людьми емоцій, почуттів, настроїв, вираженням ставлення й оцінки. Лексика й фразеологія молодіжної мови характеризується підвищеною (порівняно із загальнолітературним стандартом) експресивністю. Мовлення молодого покоління ХХІ ст. динамічне й експресивне. Особлива експресивність властива студентському й шкільному сленгу;

2) молоді властива особлива емоційність, схильність до екстатичних станів. Саме цим зумовлена наявність у загальномолодіжній мові великої кількості слів, що виражають високий ступінь емоційної оцінки. Можливість висловити свої почуття в мовленні – це демонстрація молоддю свого характеру, особистості. Один з основних експресивних відтінків молодіжної сленгової лексики – гумористичний. Для мовлення молоді характерне використання фразеологізмів, здебільшого емоційно забарвлених.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в подальшій систематизації наукових поглядів ввознавців щодо функцій молодіжної мови, розширенні кола досліджуваних мов, у яких молодіжна мова себе активно виявляє, продовженні вивчення праць дослідників молодіжного сленгу, жаргону в лінгвістично-історіографічному аспекті.

Література:

- Grabias S. *Si zawodowe odmiany je socjolekty. Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*. Wrocław, 1993. T. 2. S. 223–241.
- Семенова Н.В. Фразеология молодежного сленга (на материале немецкого языка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Владимир, 2006. 194 с.
- Руденя Ж.И. Жаргонная лексика в современном русском молодежном дискурсе и возможности ее представления в словаре для изучающих русский язык как иностранный : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». Воронеж, 2017. 24 с.
- Матюшенко Е.Е. Современный молодежный сленг: формирование и функционирование : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Волгоград, 2007. 188 с.
- Мартос С.А. Молодіжний сленг у мовленнєвій структурі м. Херсона : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Луганськ, 2006. 244 с.
- Николів І. Місце сленгу у мовленні хорватської молоді. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Серія : Мовознавство*. Львів, 2012. Вип. 19. С. 91–99.
- Мокиенко В.М. Жаргон в России – больше чем жаргон. *Неизвестное об известном*. Санкт-Петербург : Журнал «Санкт-Петербургский университет», 2010. № 9 (3816). URL : <http://www.journal.spbu.ru> (дата обращения: 24.01.2018).

8. Химик В.В. Предисловие. *Большой словарь русской разговорной экспрессивной речи*. Санкт-Петербург : Норинт, 2004. URL : <http://www.philology.ru/linguistics2/khimik-04.htm> (дата обращения: 07.02.2021).
9. Куликова В. Соціолінгвістичний аспект дослідження французького молодіжного сленгу як одна з проблем сучасного перекладознавства. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 116. С. 158–161.
10. Грачев М.А. Словарь современного молодежного жаргона. Москва : Изд-во Эксмо, 2006. 672 с.
11. Рубцова Е.А. Молодежный сленг как противоречивое явление в современной лингвистике. *Вестник РУДН, серия Русский и иностранный языки и методика их преподавания*. 2009. № 1. С. 19–25.
12. Липатов А.Т. Сленг как проблема социолектики : монография. Москва : Эллис, 2010. 318 с.
13. Flexner S.B. Preface. *Dictionary of American Slang*. New York : Thomas Y. Crowell Company, 1967. vi–xviii, 718 p.
14. Можухин К.Е. Сленг в речи студентов американских университетов : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2005. 194 с.
15. Кропачева М.А. Локальная вариативность студенческого жаргона: экспериментальное исследование : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка». Пермь, 2011. 19 с.
16. Бондалетов В.Д. Социальная лингвистика : учебное пособие. Москва : Просвещение, 1987. 160 с.
17. Ондрус П. К вопросу о характеристике и классификации социальных диалектов. *Вопросы языкознания*. Москва : Наука, 1975. № 5. С. 110–113.
18. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. 439 с.
19. Дзюбишина-Мельник Н. Сучасний жаргон і сучасне розмовне мовлення. *Наукові записки Національного університету Києво-Могилянська академія : Філологічні науки*. Київ, 2002. Т. 20. С. 14–18.
20. Халикова В.Р. Экстремалы города. *Мужской сборник*. Москва, 2007. Вып. 3. С. 244–259.
21. François D. Les argots. *Le Langage. Encyclopédie de la Pléiade*. Paris : Gallimard, 1968. № 25. P. 620–646.
22. Береговская Э.М. Молодежный сленг: формирование и функционирование. *Вопросы языкознания*. Москва : Наука, 1996. № 3. С. 32–41.
23. Юганов И., Юганова Ф. Словарь русского сленга (сленговые слова и выражения 60–90-х годов). Москва : Метатекст, 1997. 304 с.
24. Россихина М.Ю. Молодежный жаргон в русской и немецкой лексикографии XIX–XXI вв. : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01, 10.02.19. Брянск, 2009. 281 с.
25. Милорадович С. Музыкальный жаргон младих. *Гласник Етнографског института САНУ*. Белград, 2009. С. 27–50.
26. Громов Д.В. Сленг молодежных субкультур: лексическая структура и особенности формирования. *Русский язык*. Москва : Языки славянской культуры, 2009. № 1 (17). С. 228–240.
27. Шумейкіна А. Сучасний український сленг: конотативний аналіз. *Дивослово*. Київ : Дивослово, 2010. № 7. С. 31–34.
28. Масенко Л. Нариси з соціолінгвістики : посібник. Київ : Києво-Могилянська академія, 2010. 243 с.
29. Гусякова А.В. Особенности современного американского сленга (на материале прессы США за последнее десятилетие) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2008. 171 с.
30. Partridge E. *Slang Today and Yesterday*. London : George Routledge, 1935. ix, 476 p.
31. Руденко М.Ю. Арг, жаргон і сленг у європейському й американському мовознавстві: історія і сучасний стан дослідження : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.15. Слов'янськ, 2019. 270 с.
32. Кузнец М.Д., Скребнев Ю.М. Стилистика английского языка. Ленинград : Лен-ое отд-е Упедгиза, 1960. 175 с.
33. Карастойчева Ц. Българският младежки говор. Източници, слово-образуване. София : Наука и изкуство, 1988. 161 с.
34. Курникова Н.В. Интонационно маркированные фразеологические единицы как один из способов выражения эмоциональности русской речи. *Фразеология и миропонимание народа : Материалы Международ. науч. конф.* Тула, 2002. Ч. 2. С. 165–169.
35. Благовещенская О.В. Язык молодежи в Японии : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.22. Москва, 2007. 25 с.
36. Крысин Л.П. Социолингвистические аспекты изучения современного русского языка. Москва : Наука, 1989. 188 с.
37. Грабовий П.М. Український молодіжний сленг: сучасна картина світу. Київ : Жовтий, 2010. 220 с.

Rudenko M. Peculiarities of emotionally-expressive function of the youth language

Summary. The article addresses the investigation of peculiarities of emotionally-expressive function of the youth language. The aim of the article is the examination of state and peculiarities of emotionally-expressive function of the youth language, as well as state of its general theoretical research in linguistics at the present stage. The specific objectives of the article are highlighted with help of actualistic, descriptive, comparative historical, typological methods. The scientific novelty of the obtained results is that the research is done with using a significant amount of linguistic works of foreign and native authors.

In the introduction the review of last thorough publications, that describe and characterize functions of the youth language in general, emotionally-expressive function in particular in the studios of linguists of Great Britain, France, Denmark, Poland, Slovakia, Serbia, Bulgaria, Ukraine, Russia, the USA is made and also the present problems in study and existence of the mentioned functions, emotionally-expressive function is underlined. The characteristic of the functions of the youth language is given.

In the main part the vocabulary and phraseology of the youth language is characterized, that is noted by increased (compared to general literary standard) expressiveness. The emotionally-expressive function, that has an important value in youth language is highlighted, it is considered to be the main function of slang. Mentioned function is connected with the showing emotions, feelings, moods, expressing attitude and assessment. In speech an especial value has general youth language. It consists of words, that are not connected with the process of study, work, military service, etc. Its base is expressive equivalents of colloquial vocabulary.

Researchers underline the expressiveness of student, school jargon. Slang of pupils, students differs by abundance of expressive synonyms with high connotation. Young people don't close expressive vocabulary in themselves, they spread it widely. From general youth jargon expressive vocabulary is borrowed by different subcultural slang.

Special emotionality, attachment to ecstatic states is inherent in adolescence. This is what causes the existence in general youth slang a huge amount of words, that express a high measure of emotional assessment. Undoubtedly, that one of the main expressive shades, that has slang vocabulary, is humorous one. Sometimes in emotional color of slang the emotion of fun not only exists, but dominates. For speech of youth an active usage of phraseological units, mainly emotionally colored is typical.

In the conclusions, it is underlined, that youth language makes both general linguistic and specific, inherent only it functions. One of the main functions of youth language is emotionally-expressive one. The language of young generation of the XXI century is dynamic and expressive. Young people are extremely emotional, prone to ecstatic. Exactly this explains the presence in general youth language a huge amount of words, expressing a high level of emotional assessment.

Key words: youth language, emotionally-expressive, function, slang, jargon, general youth, youth vocabulary.

Савчук Т. С.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри філології та перекладу

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

ВЗАЄМОВІДНОШЕННЯ ФОНОСЕМАНТИКИ, ОНОМАТОПЕЇ ТА МОВНОГО ЗНАКА У ЛІНГВІСТИЧНІЙ ТРІАДІ

Анотація. Особливий інтерес мовознавців викликає співвідношення між значенням слова та його звуковою формою, що базується на здатності звука викликати незвукові уявлення. Цю властивість можна пояснити початковою роллю предметів і явищ, пов'язаних із різними звуками у житті людини, що проходила етапи свого становлення. У вивченні фоносемантизму очевидними є три етапи: на початковому етапі виникнення і розвитку вчення про фоносемантизм – лінгвістична методика відбору й аналізу фактичного матеріалу, типова для європейської лінгвістики, такими методами, як опис, спостереження, інтуїція, суб'єктивізм, без використання необхідного у цих випадках математичного апарату чи інших більш точних критеріїв; вивчення фізичних (артикуляційних) властивостей звука, що, однак, не знайшло експериментального підтвердження і на практиці звелось до тих же пошуків прикладів; експериментальні дослідження існування фоносемантизму, які привели до вищого науково-об'єктивного етапу розвитку вчення про символіку звука. У цьому ж контексті важливою категорією є мовний знак. Категорія знака є визначальною у фоносемантичних пошуках. Мовні знаки упорядковані у знакової системі, в якій окремі знаки закономірно поєднані й отримують своє значення лише у поєднанні з іншими знаками цієї ж системи. Мовна значеннєвість знака зумовлена внутрішнім аспектом мови і відмежована від усіх інших мовних знаків цієї ж системи. Знак – це певний матеріальний предмет, що вказує на інший предмет навколишньої дійсності, тобто знак володіє двома ознаками: він матеріальний (чуттєво сприймається предметом дійсності) та вказує на щось поза собою. У цій базовій властивості знака і полягає вся таємниця мов як організмів, які наповнюють звукову субстанцію інтенцією позначення або фокусують зміст із самої матеріальності звуків. Ця властивість полягає у такому: позначаюче та позначуване абсолютно нероздільні.

Ключові слова: фоносемантизм, ономатопея, мовний знак, значення слова, звукова будова, довільність, умотивованість, принцип детеромінізму, табу.

Сьогоднішній науковий пошук не може стовідсотково довести або спростувати існуючу теорію через низку лінгвальних умов, які надають можливість усталеній теорії відступити, і реальний процес зміни теорій або, точніше, зміни наукових парадигм є набагато складнішим. Вирішальну роль у цьому процесі відіграє усталена позиція наукового співтовариства, яке опирається на складну систему критеріїв та оцінок, що мають ірраціональний характер. Уява про знання, мислення, сприйняття світу як системи, що еволюціонує, формується у процесі взаємодії людини з природним та соціокультурним середовищем.

Сучасне мовознавство у галузі дослідження і вивчення фоносемантизму представлено іменами таких науковців,

як С. Воронін, О. Газов-Гінзберг, В. Левицький, О. Михайлов, М. Панов, В. Панфилов, О. Пузирьов, В. Русанівський, В. Шаховський, С. Шляхова, О. Штерн, а також зарубіжними науковцями, такими як: Ш. Баллі, Д. Болінджер, Л. Блумфілд, К. Бюлер, Д. Вестерман, А. Дебруннер, З. Ергель, О. Єсперсен, А. Зібберер, Б. Малмберг, Х. Марчанд, Г. Мюллер, В. Мюс, Е. Партрідж, Г. Пауль, Ж. Петерфальві, Е. Сепір, В. Скалічка, І. і М. Тейлори, С. Ульман, Д. Ферс, Р. Якобсон.

Актуальність дослідження полягає у всебічному аналізі неоднозначних відношень *слово – звук* у мові, а об'єктом наукового пошуку слугують звуко-символічні мовні одиниці.

Мова є соціальним явищем, і більшість мов світу мають термін для позначення *слова*. Але існує ще одна одиниця, яка здатна зняти завісу з таємниць мови – це *знак*, найменша одиниця, яку ми отримуємо у результаті аналізу і кінцевого членування у мові.

З погляду семантики, мова у процесі комунікації є другим, не повністю самостійним, визначальним елементом цього процесу. Під мовою розуміють інструмент, який потрібно мати на увазі у процесі комунікації. Цей інструмент оформлює думку носія мови із врахуванням соціокультурного середовища, а весь цей процес завдячується фундаментальній категорії знака. Категорія знака є визначальною і у фоносемантичних пошуках.

Серед основних принципів фоносемантизму (далі – ФС) розглядають принцип *недовільності мовного знака*, принцип *детермінізму*, *відображення*, *цілісності*, *багатоплановості* [1, с. 22]. *Знак* є носієм інформації. Йдеться про *знак* саме тоді, коли фізичний сигнал (акустичний) застосовується для передачі певного повідомлення. Необхідно відрізнити *знак* (*Zeichen*) від *ознаки* (симптому – *Abzeichen*), яка часто визначається як символ. Знак означає щось, символи ж є ознакою чогось. Загалом мовні знаки є поєднанням уявлення та звукового образу [2, с. 134].

Мовний знак Ф. де Соссюр характеризує як цілісність, яка складається з уявлення та звукового образу. Учений вводить термін «*signifié – signifiant*», «означуване – означуюче». *Мовні знаки* упорядковані у знакової системі, в якій окремі знаки закономірно поєднані й отримують своє значення лише в поєднанні з іншими знаками цієї ж системи (вводить поняття «семіологія»). Значеннєвість не розглядається як ідентична до значення. Мовна значеннєвість *знака* зумовлена внутрішнім аспектом мови і відмежована від усіх інших *мовних знаків* цієї ж системи. Основними характеристиками *мовного знака* Ф. де Соссюр вважає довільність та лінійність [3, с. 80], умотивованість характеризується як протилежна ознака до довільності. Для повної характеристики *мовного знака* необхідно ще пояснити, що Ф. де Соссюр вважає «змінним» і «незмінним». Незмінне розкривається у тому розумінні, що мова є завжди

спадком певної епохи, відкидає часткове; існує як цілісність [3, с. 84]. Змінним є те, «що поєднує маси, які розмовляють, із плінністю часу» [3, с. 88].

Таким чином, у семіотичі *знак* – це певний матеріальний предмет, що вказує на інший предмет навколишньої дійсності, тобто знак володіє двома ознаками: «він матеріальний (чуттєво сприймається предметом дійсності) та вказує на щось поза собою» [4, с. 26].

У базовій властивості *знака* власне і полягає вся таємниця мов як організмів, які наповнюють звукову субстанцію інтенцією позначення або фокусують зміст із самої матеріальності звуків. Ця властивість полягає у такому: позначаюче та позначуване абсолютно нероздільні. Ігнорування цієї властивості породжувало у давнину багато дискусій.

З кінця XVIII ст. існують вербальні стратегії – табу. Термін був запозичений із мови полінезійських племен, де цей мовний факт має місце і нині. Мета цих стратегій – уникнути не самого табуйованого предмета, а позначуваного, яке автоматично виникає у свідомості, якщо вимовляється, відповідно, позначуюче. Коли накладається заборона на звуки табуйованого слова, одночасно відкривається і його зміст, а також і всі інші уявлення, що супроводжують виникнення слова у свідомості людини. Отже, у *знаці*, який визначається структурою певної мови, позначуюче незалежно від його форми і позначуване незалежно від його екстенції стають двома нероздільними сторонами однієї і тієї ж реальності.

А. Шафф, аналізуючи знакову систему взагалі і мовні знаки зокрема, підкреслює, що різниця між мовними і немовними знаками в тому, що мовні знаки можуть виступати як назви. Інакше кажучи, «немовні знаки означають щось, мовні знаки не лише означають, але й позначають» [5, с. 43]. Аналіз знака і знакової системи мови проводить У. Еко у праці «Семіотика і філософія мови» [6]. Якщо А. Шафф поділяє знаки на природні і штучні, то В. Левицький розглядає знаки-симптоми і знаки-несимптоми [7, с. 6–7]. Усі знаки поділяються на симптоми, зображення, символи та власне знаки.

Ш. Баллі, враховуючи сосюрівське положення довільності й невмотивованості знака, підкреслює, що «він залишається довільним знаком, незважаючи на свою відносну вмотивованість», доповнюючи таким чином теорію Ф. де Соссюра [8, с. 144–151], та розглядає знак як такий, що умотивований своїм означуванним і означаючим. Далі Ш. Баллі аналізує звуки вигуків, ономатопоетичні слова, експресивне значення подвоєння, зіставляє артикуляційну функцію звука і роботу звукотворних органів; розглядає мотивуюче значення наголосу та інтонації. Отже, поняття довільності та вмотивованості мовного знака є відносними поняттями, пов'язаними з асоціативним полем уявлень [9, с. 151].

Е. Бенвеніст, аналізуючи природу мовного знака, намагається розкрити сосюрівське поняття «довільності» знака, трактує мовний знак як категорію, що поєднує поняття як означуване й акустичний образ як означуюче. Тому «зв'язок між означуванним і означуючим є не довільним, а, навпаки, необхідним» [10, с. 92].

Н.В. Крушевський розрізняв два основні фактори у житті мови – два типи асоціацій: за подібністю і за суміжністю. Зв'язок між певним означуванним і певним означуючим, який Ф. де Соссюр називає довільним, є насправді «заучений і закріплений звичкою зв'язок за суміжністю» [11, с. 35].

Суттєвий вплив на формування теорії фоносемантизму мають ідеї Ч. Пірса, семіолога, який сформулював тезу про три рівні знаків: перший – іконічний, тобто в цьому разі немає різниці між тим, чим є річ, і тим, що вона представляє; другий – інозексичний – знак у своїй суті вказує на щось інше, наприклад на вогонь, тобто є індексом «вогню». Вторинність значно глибша, ніж просто індексація. Вона є впровадженням будь-якої форми «бінарності». Третій тип – символічний, лише на цьому рівні, за Ф. Соссюром, виникає справжня «довільність». Р. Якобсон пояснив суть класифікації знаків у Ч. Пірса, продемонстрував наявність у мовній системі не тільки ідеальних знаків-символів, але й обов'язкову присутність в ній індексальних знаків, які він описав під назвою шифтерів, а також іконічних знаків і явищ так званого діаграматичного іконізму [12, с. 22]. Класифікація Пірса-Якобсона завдає відчутного удару по тезі Ф. де Соссюра про невмотивованість і довільність знака.

Науковці по-різному ставилися до формулювання основного сосюрівського принципу знака: довільності мовного знака. Так, Ш. Баллі, А. Сеше, А. Мейє, Ж. Вандрієс підкреслювали «відсутність зв'язку між значенням і звуком», Л. Блумфілд писав, що «мовні форми довільні» [13]. Однак О. Єсперсен зазначав, що довільність у мові надто перебільшена, а Ж. Дамуретт, Е. Пішон, Д. Болінджер відкрито заявили, що «знак недовільний» [11, с. 39].

Г. Пауль наголошує, що «той чи інший звуковий комплекс пов'язується з певним комплексом уявлень, які надають цьому звуковому комплексові відоме значення» [14, с. 214], досліджуючи природу звуків та ономатопоетичних утворень, наголошує, що ономатопоетичний характер мають більшість слів дитячої мови.

Г. Шухардт акцентує увагу не на звуках, а на значенні, тому що «душа» слова міститься в понятті, а не в звуках [11, с. 67]; розглядає звуконаслідувальні (імітаційні) утворення; характеризує значення окремих звуків, звукосполучень звуконаслідувального характеру; звертається до терміна «фонетична символіка». О. Єсперсен вказує на те, що «між поняттям і звуком установлюється настільки тісний зв'язок, що вони взаємно індукуються в нашій свідомості» [15, с. 284].

Не обійшли увагою символіку звука К. Бюлер, А. Дебруннер, Г. Мюллер, Р. Піаже, В. Пізані, які в унісон стверджували про наявність звукової символіки та проводили власний пошук доказів.

Розгляд поняття ФС розпочато з історичного підходу, бо, як влучно зауважила Є.С. Кубрякова, «без історії предмета немає й теорії предмета» [16, с. 18]. Так, учення про довільність і недовільність мовного знака, яке є основним у звуко-символічній теорії, проходить становлення через беззаперечні докази. Таким чином, разом із бодуєнівським протиставленням *Nebeneinander-Nacheinander*, сосюрівським протиставленням (дихотомією) знаків *in praesentia* знакам *in absentia* (тобто синтагматичні і парадигматичні відношення знаків), протиставленням асоціації знаків за суміжністю і за подібністю М. Крушевського, нарешті, разом із глосематичним протиставленням кон'юнкції «і-і» та диз'юнкції «чи-чи» треба визнати важливість і якобсонівської опозиції двох типів комбінаторики знаків: лінійної сполучуваності і симультанного сумісництва. Отже, знак сприймається, пояснюється, осмислюється й інтерпретується. Інтерпретація знака досягається шляхом заміни вихідного знака іншим знаком чи набором знаків.

Активно розробляється у лінгвістиці країн пострадянського простору питання умотивованості мовного знака. Так,

Г.П. Мельников відпрацьовує проблему «асоціації звукообразу з поняттям», вбачає в мовному знакові вмотивованість за формою і за значенням [17, с. 6]; підкреслює необхідність лінгвістичного дослідження за наявності кореляції між звучанням і значенням, щоб новоутворення враховували асоціації, і «ці новоутворення одержували підвищену ймовірність ефективного функціонування» [17, с. 4]. Кореляцію між звучанням і значенням слова вивчають Д. Вестерман, О. Газов-Гінзберг, В. Головін, Б. Журковський, В. Самарін, О. Спіркін. Порівнянню типів асоціації між значенням і звучанням в неспоріднених мовах присвячені праці О.М. Журинського. Виявленням психологічної кореляції через психолінгвістичні експерименти та машинне моделювання займаються О.П. Журавльов, В.В. Левицький, О.І. Штерн.

Л.Б. Ітельсон, акцентуючи увагу на трьох рівнях вмотивованості значень мовного знака (сигнальний, предметний, логічний), зауважує, що значення мовного знака детермінується актуалізацією предметно-дійових і мовних асоціацій, не існує суттєвої відмінності між вільним асоціюванням та цілеспрямованим осмисленням, значна роль відводиться при цьому практиці та мовному досвіду індивідуума [18, с. 11–16].

О.О. Леонтьєв, відпрацьовуючи лінгвістично-психологічну проблему внутрішньої вмотивованості мовного знака, розрізняє звуконаслідування та звуковий символізм: при звуконаслідуванні звукова форма слова вмотивована на рівні індивідуальних значень цього слова, а при звуковому символізмі – на рівні категоріального (граматичного чи лексико-граматичного) значення [18, с. 51].

Б.В. Журковський проводить аналіз ідеофонів – зображувальних слів із нульовою чи аномальною морфологією з онома-топетичною основою у мовах банту [18, с. 54–55]. Семантику голосних звуків в ідеофонах характеризує О.М. Журинський, вивчаючи зв'язок звука і значення [18, с. 56–59].

О.П. Журавльов, опираючись на соссюрівський принцип довільності мовного знака, констатує, що «закріплення саме такого значення за певним звуковим комплексом не може бути випадковим, повністю довільним; сама природа звуків, що утворюють слово, визначила своєрідно його значення» [18, с. 64]. Розглядаючи три типи вмотивованості (фонетичну, морфологічну та семантичну), О.П. Журавльов стверджує, що аспект фонетичної вмотивованості є у «зв'язку між умовним і символічним значенням мовного знака» [19, с. 82], який встановлюється шляхом психолінгвістичних експериментів. Явище фонетичного символізму являє собою «синестетичне співвідношення звука мови з незвуковими увлєннями і поняттями», при цьому підкреслюється «ознаковий характер фонетичної значимості» [19, с. 88].

О.С. Штерн акцентує увагу на об'єктивних критеріях виявлення «звукової символіки», коли «звуки здатні виражати якщо не зміст, то хоча б емоції» [20, с. 69]. Звукову символіку ми спостерігаємо в поетичній мові, у мові дітей (дитячому лепеті), під час оцінки фонетичної будови мови (наприклад, «музичність» італійської та «жорсткість» німецької мов).

Підкреслюючи значущість звуків мови, Е. Сепір стверджує, що об'єктивне порівняння звуків декількох мов не має психологічного й історичного значення, якщо ці звуки «попередньо не «зважені», якщо їхня фонетична «значущість» не визначена». А фонетична значущість звуків визначається «їх загальною поведінкою та функціонуванням у живій мові» [21, с. 44].

В.М. Солнцев, аналізуючи мовний знак та його властивості, вбачає вмотивованість зв'язку певних звуків і певних значень на рівні «вторинних явищ» [4, с. 24] і пояснює, що звук не має натурального від природи значення, бо «значення є фактом свідомості», зумовленим соціально й історично. Тому «символічний зв'язок між окремими звуками та деякими значеннями може виникнути тільки як вторинне явище» [4, с. 25]. В.М. Солнцев вивчає ФС у комплексі, що включає явища звуконаслідування і звукового символізму як вторинні явища [4].

О.О. Леонтьєв, досліджуючи звукові проблеми психолінгвістики, структуру знака через «план змісту і план вираження» та зв'язок знака з іншими знаками, тлумачить «знак як деяке узагальнення символу, який фіксує не тільки і не стільки предмет дійсності, скільки зв'язок між предметами» [22, с. 85].

Е. Аветян, аналізуючи ступінь її знаковості, стверджує: «Якщо природа трансформується в знак, вона наділена знаковим потенціалом, який реалізується в знакової ситуації; а якщо знак вишукує мотивацію, то він є результатом еволюції ознаки з природною мотивацією значення» [23, с. 17].

Б.А. Зільберт, враховуючи топологічні дослідження, наголошує на вмотивованості мовних знаків «системою елементів суспільної свідомості, які, у свою чергу, детерміновані «реальними предметами об'єктивної дійсності» [24, с. 27].

Американська психолінгвістика розглядає семантичний аспект звуків мови під різними кутами зору, які містять термін «фонетичний символізм». Представники теорії відношень, наприклад, стверджують, що значення фонетичних форм мовних одиниць відповідають референтним значенням цих одиниць. За асоціативною теорією, завдяки мовному досвіду окремі слова створюють узагальнюючий ефект, який можна інтерпретувати як певне значення звукової оболонки слова безвідносно до референта. Синестетична концепція звукового символізму передбачає аналіз відповідностей між референтами і синестетичними ефектами, викликаними звуками мови.

Сучасні психолінгвісти будують свої докази на точних психометричних та лінгвістичних експериментах із застосуванням апарату теорії ймовірності та математичної статистики. Так, Р. Браун і Р. Наттел [25, с. 441–445], аналізуючи відгадування інформантами змісту антонімічних пар з невідомою для інформантів мови, встановили, що якщо фонетична оболонка (форма) слова відповідає його лексичному значенню, то ймовірність правильного відгадування статистично суттєво відрізняється від випадкового. Таким методом було досліджено багато мовних сімей, і виявилось, що їх можна об'єднати в групи за ознакою спільності фонетичного значення.

Отже, очевидними є три етапи у вивченні ФС. На початковому етапі виникнення і розвитку вчення про ФС застосовується лінгвістична методика відбору й аналізу фактичного матеріалу типовими для європейської лінгвістики методами (опис, спостереження, інтуїція, суб'єктивізм) без використання необхідного у цих випадках математичного апарату чи інших більш точних критеріїв. Лінгвістична методика зводилася до пошуку груп слів (частіше однієї мови) з «подібним» звучанням і «подібним» значенням.

Наступною ідеєю в дослідженні явища ФС є вивчення фізичних (артикуляційних) властивостей звука. Проте ця ідея не знайшла експериментального підтвердження і на практиці звелася до тих же пошуків прикладів. Отже, для раннього етапу розвитку цього вчення характерна наївність і суб'єктивізм у тлумаченні фоносемантичних явищ.

Експериментальні дослідження існування ФС привели до вищого науково-об'єктивного етапу розвитку вчення про символіку звука. Експериментальне вивчення «фізіологічних» якостей мови Г. Вернером [26] не мали практичної цінності. Тому заслуговують на увагу експериментальні дослідження Г. Мюллера [27; 28] під керівництвом Д. Віттмана. Представниками другого етапу розвитку вчення про ФС в Європі є М. Вандружжа, Г. Вернер, А. Зіберер, Е. Лерх, Г. Кронассер, С. Ульман. Використовуючи поняття «вторинного символізму», введено Г. Шухардом, А. Зіберер, на відміну від Е. Фенца, вважає, що звукосимволічні властивості мають не всі слова даної мови. Отже, ФС має латентний характер, а у свідомості людини «слово-звучання-значення» перебувають у тісному взаємозв'язку. Е. Лерх створює вторинну структурну відповідність між звучанням слова і його значенням [29].

Експериментальними дослідженнями З. Ньюмена, Р. Піаже (мова жестів), Е. Сепіра збагатилася лінгвістика американського континенту. Проте теза Р. Піаже про залежність ФС від «екзотичних» мов надто спрощена.

Підтвердження можливості, тобто зв'язку двох сторін мовного знака, аргументуються здатністю деяких звуків або їх комбінацій викликати певні уяви у носія мови в конкретних ситуаціях. Така здатність сумісна з довільною природою мовного знака. Краще стверджувати про довільність, а не мотивованість (термін Ф. Соссюра), оскільки довільність передбачає як чисту випадковість, так і свободу вибору, а спорадичні мотивації є сумнівними щодо випадковостей [30].

Здатність звуків викликати образи ілюструється таким типом ономапої, як ідеофони. У них використовуються такі артикуляції або сполучення звуків, які у силу своєї відносної рідкості використання набувають особливої експресії. Власне з їх допомогою у мову вводяться особливо чуттєві або ментальні враження, пов'язані з певними предметами, рухами або ситуаціями [31]. Незважаючи на надзвичайну експресивність ідеофонів, вони є кодованими елементами лексики як сукупності умовних асоціацій між звуками і змістом, що визначається носіями однієї і тієї ж мовної спільності. Ідеофони чітко кодовані, багато звуків, які у них використовуються, присутні в інших словах відповідних мов, а причина та ж сама: із-за обмеженої кількості фонологічних засобів розрізнення зростає ступінь використання кожного з них. Відповідно, у разі ідеофонів, як і у разі ономапої інших типів, не можна говорити про фоносемантизм однозначно.

Отже, довільна природа мовних знаків відводить семіологічній діяльності навіть у разі очевидного наслідування порівняно незначну роль. Пошук та аналіз неоднозначних відношень *слово – знак* у межах фоносемантичних явищ продовжується [32].

Література:

1. Воронин С.В. Основы фоносемантики. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1982. 242 с.
2. Lommel H. Grundfragen der allgemeinen Sprachwissenschaft. Berlin : Walter de Gruyter, 1967. 686 S.
3. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. Москва : Прогресс, 1977. 695 с.
4. Солнцев В.М. Языковой знак и его свойства. *Вопросы языкознания*. Москва : Наука, 1977. № 2. С. 15–28.
5. Шаффа А. Введение в семантику. Москва : Иностран. лит., 1953. 376 с.
6. Eco U. Semiotik. Entwurf einer Theorie der Zeichen. München : Wilhelm Fink Verlag, 1987. 439 S.

7. Левицкий В.В. Семантика и фонетика: пособие, подготовленное на материале экспериментальных исследований. Черновцы : Изд-во Чернов. ун-та, 1973. 102 с.
8. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва : Наука, 1955. 416 с.
9. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Москва : Сов. энцикл., 1966. 606 с.
10. Бенвенист Э. Общая лингвистика. Москва : Наука, 1974. 447 с.
11. Воронин С.В. Фоносемантические идеи в зарубежном языкознании. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1990. 200 с.
12. Кубрякова Е.С. Возвращаясь к определению знака. *Вопросы языкознания*. Москва : Наука, 1993. № 4. С. 18–27.
13. Блумфилд Л. Язык. Москва : Просвещение, 1968. 607 с.
14. Пауль Г. Принципы истории языка / пер. с нем. ; под ред. А.А. Холодовича. Москва : Наука, 1960. 500 с.
15. Jespersen O. Symbolic value of the vowel «i». *Linguistica*. Copenhagen : Levin a. Munksgard, 1933. P. 283–303.
16. Кубрякова Е.С. Динахрония. *Большой энциклопедический словарь. Языкознание*. 2-е изд. Москва : Большая Российская Энциклопедия, 1998. С. 136.
17. Мельников Г.П. Орфонимия и мотивированность знака. *Проблемы мотивированности языкового знака*. Калининград : Изд-во Калинин. ун-та, 1976. С. 3–9.
18. Материалы семинара по проблеме мотивированности языкового знака. Ленинград : Наука, 1969. 78 с.
19. Журавлёв А.П. Символическое значение языкового знака. *Речевое воздействие. Проблемы прикладной психолінгвістики* / отв. ред. А.А. Леонтьев. Москва : Наука, 1972. С. 81–96.
20. Журавлёв А.П. Звук и смысл. Москва : Наука, 1981. 160 с.
21. Сепир Э. Язык. Введение в изучение речи. Москва ; Ленинград : Наука, 1934. 222 с.
22. Леонтьев А.А. Психолінгвістика. Ленинград : Наука, 1967. 118 с.
23. Аветян Э.Г. Мера знаковости языка. *Проблемы мотивированности языкового знака*. Калининград : Изд-во Калинин. ун-та, 1976. С. 12–18.
24. Зильберт Б.А. Мотивированность языковых знаков: опыт типологии. *Проблемы мотивированности языкового знака*. Калининград : Изд-во Калинин. ун-та, 1976. С. 27–32.
25. Brown R., Nuttal R. Method in phonetic symbolism experiments. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 1959. № 54. P. 441–445.
26. Werner H. Grundlagen der Sprachphysiognomik. Leipzig : Verlag von Velhagen u. Klasing, 1932. 85 S.
27. Müller H. Experimentelle Beiträge zur Analyse des Verhältnisses von Laut und Sinn. Potsdam ; Berlin : Müller u. Kiepenheuer Verlag, 1935. 154 S.
28. Müller U. Phonetische Probleme und ihre Ursachen bei Deutschlernern. Frankfurt : Frankfurter Verlag, 1994. 206 S.
29. Lerch E. Vom Wesen des sprachlichen Zeichens. Zeichen oder Symbol? *Acta Linguistica*. 1939. № 1. S. 145–161.
30. Штельмах В. Интересные факты о мозге человека. 2017. URL : <https://econet.ru/articles/183281-znanie-etih-5-faktov-omozge-izmenit-vashu-zhizn>.
31. Прохорова П.В. Новые тенденции исследования языковой картины мира. *Научные записки. Серия: Филологические науки (мовознавство)*. Кировоград : РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2015. Вип. 137. С. 524–527.
32. Wierzbicka A. Experience, evidence, and sense: the hidden culture legacy of English. Oxford ; New York : Oxford University Press, 2010.

Savchuk T. The correlation between phonosemantics, onomatopoeia and linguistic sign in the linguistic triad

Summary. The correlation between linguists meaning of the word and its sound form, based on the ability of the sound to cause non-sound notions provokes a particular interest among

linguists. This property can be explained by the original role of the objects and phenomena associated with different sounds in human life, which held various stages of its development. Three stages can be obviously determined in the study of phonosemantics: at the initial stage of origin and development of the doctrine of phonosemantics – a linguistic method of selection and analysis of factual material, typical of European linguistics by such methods as description, observation, intuition, subjectivism without the use of mathematical apparatus or other more precise criteria; study of physical (articulatory) properties of sound, which, however, did not find experimental confirmation and in practice came to the search for examples as well; experimental studies of the existence of phonosemantics, which led to the highest scientific and objective stage of development of the doctrine of the symbolism of sound. In this context the language sign is an important category. Language signs are

arranged in a sign system in which individual signs are connected naturally and obtain their meaning only in conjunction with other signs of the same system. Language meaningfulness of the sign is determined by internal aspect of language and delimited from all other linguistic signs of the same system. A sign is a certain material object that points to another object of the surrounding reality, ie the sign has two indications: it is material (perceived by the object of reality) and points to something outside itself. In fact, the whole mystery of languages as organisms, which fill the sound substance with the intention of notation or focus the content from the very materiality of sounds, lies in this basic property of the sign. This property is as follows: the signifier and the signified are absolutely inseparable.

Key words: phonosemantics, onomatopoeia, linguistic sign, word meaning, sound structure, arbitrariness, motivation, the principle of determinism, taboo.

*Семенова О. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри французької та іспанської мов
Горлівського інституту іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»*

МОВНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ФРАНЦУЗЬКОГО МЕНТАЛІТЕТУ

Анотація. Стаття присвячена розвідці мовної репрезентації французького національного менталітету на матеріалі публіцистичного стилю, а саме рекламного автомобільного дискурсу. Здійснено спробу встановити соціально значущі цінності французького етносу. Проведений аналіз дав змогу виявити лексико-стилістичні засоби мови, які відбивають національні цінності Французької республіки. Вивчення рекламного дискурсу окремої країни, дослідження національного менталітету, мовленнєвої картини світу та культури нації, який відображає нові тенденції сучасного світу, є досить актуальним. Невпинний розвиток рекламної сфери є одним із яскравих факторів соціокультурного оточення. Доведено, що найпоширенішими цінностями, які виникають у французькій національній свідомості, є позитив, задоволення від керування сучасним автомобілем, високі технології, комфорт, надійність, екологічність, фінансова спроможність тощо. Національна картина світу формує ставлення людини до світу, моделює її норми поведінки, визначає її ставлення до життя. Реклама, відзеркалюючи ці процеси, впливає на потенційного покупця, формує певним чином його світогляд, спосіб життя, апелює до цінностей. Ідея придбати автомобіль конкретизується, збагачується разом із поліпшенням транспортного засобу, приживається до соціальних та матеріальних умов. Система цінностей, психологічна характеристика особистості відображає ставлення людини до соціального кола, визначаючи мотивацію, поведінку. Система цінностей характеризує внутрішню готовність людини до здійснення певної діяльності з метою задовольнити потреби, інтереси. Будь-яке суспільство має унікальну ціннісно-орієнтовну структуру, де відображена самобутність цієї культури. Вважаємо за доцільне розглядати рекламний дискурс як комунікативну форму репрезентації картини світу, стереотипів, системи цінностей етносу.

Ключові слова: національний менталітет, національна цінність, національна картина світу, рекламний автомобільний дискурс, етнос.

Постановка проблеми. Нині реклама є невід'ємним компонентом сучасного життя, загальнолюдської та національної культури й менталітету, яка має свої власні внутрішні закони розвитку. Для повного розуміння рекламного дискурсу необхідне володіння науковими даними маркетингу, психології, культурології, соціології, лінгвістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рекламний дискурс неодноразово виступав об'єктом аналізу лінгвістів, які досліджували різні аспекти на матеріалі як слов'янських, так і іноземних мов, таких як: Г.Г. Почепцов, О.В. Медведєва (комунікативні моделі), Ю.В. Сивак (текстотворчий потенціал),

І.В. Городецька (структурно-семантичний аспект), О.Д. Македоннова Н.М. Кохтева, Д.Е. Розенталь (лінгвостилістичний аспект), І.О. Лисичкіна (фонетичний аспект), І.О. Соколова, С.А. Федорець (лексичний аспект), О.І. Зелінська, В.В. Зірка (морфологічний аспект), Н.Л. Коваленко, Ю.Б. Корнева (синтаксичний та структурно-семантичний аспект), Н.О. Ткачук, В.В. Зірка (маніпулятивні техніки), Н.М. Шкворченко (гендерний аспект), Д.С. Аветісова (інформативний простір), Н.В. Козубова (слоган), М.М. Веренько (складники картини світу), Т.А. Безугла (полікодовий лінгвопрагматичний аспект), В.В. Самаріна (стереотипність рекламного концепту), В.І. Охрименко, О.В. Анопіна (когнітивний аспект), Ю.О. Сорокін, Є.Ф. Тарасов, Ю.Б. Корнева (психолінгвістичний аспект), І.П. Мойсеєнко (прагмалінгвістичний аспект) та інших. Незважаючи на значні доробки щодо проблем, пов'язаних із рекламою, а саме архітекtonіки, маніпулювання, комунікативного впливу, національної специфіки, вони завжди актуальні та потребують нових досліджень, оскільки рекламний дискурс – це соціальна подія, а ментальність етносу – динамічний процес.

Актуальність дослідження зумовлена спрямованістю сучасних лінгвістичних студій на системний аналіз мовних та сенсомоторних засобів рекламного дискурсу, а також вивчення лексико-граматичних, стилістичних, структурних та прагматичних характеристик сучасного французького рекламного автомобільного дискурсу. У зв'язку з цим набуває актуальності вивчення рекламного дискурсу окремої країни, дослідження національного менталітету, мовленнєвої картини світу та культури нації.

Мета статті – продемонструвати, яким чином мовні засоби французького рекламного автомобільного дискурсу відтворюють національний менталітет французів.

Об'єкт дослідження – сучасний французький рекламний автомобільний дискурс. Предмет дослідження – мовні засоби актуалізації французької національної специфіки.

Матеріалом дослідження слугували тексти друкованого рекламного автомобільного дискурсу, отримані шляхом суцільної вибірки із французьких інтернет-сайтів за період 2020–2021 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під рекламним дискурсом, слідом за Т.А. Бізуглою, розуміємо мисленнєво-мовленнєвий феномен, що охоплює дві складові частини – комунікативну взаємодію у рекламі, спрямовану на просування товару або послуги мовними засобами за відсутності контакту комунікантів, з одного боку, та рекламний текст як прояв рекламного дискурсу – з іншого [1, с. 3]. Рекламний дискурс відображає усі сучасні зміни. У сучасному світі навколо нас

існує не тільки реальний світ, але й символічний, створений засобами масової інформації. Стрімкий розвиток рекламної сфери є одним із яскравих факторів соціокультурного кола.

Характер, зміст та форма рекламного дискурсу диверсифікуються відповідно до змін, які відбуваються всередині суспільства, в соціально-економічній сфері. Формуванню уподобань, стандартів мислення потенційних покупців, соціальної поведінки певної країни світу сприяє щоденний ефект рекламного дискурсу. Рекламний дискурс перетворюється на одне зі знарядь створення світогляду індивідууму, популяризації стилю життя, апеляції до цінностей, які виявляються важливими для покупця. Представники рекламної індустрії звертаються до різних прийомів та засобів із метою поєднання реального та символічного рекламного світу, який повністю відобразив би інтереси споживачів, а саме мовні прийоми. Рекламний дискурс варто розглядати як комунікативну форму репрезентації картини світу, стереотипів, системи цінностей етносу.

Слідом за О.С. Анісімовою розглядаємо рекламний дискурс як креолізований, тобто такий, який передбачає взаємодію мовних та іконічних засобів (фотографій, малюнків, карикатур тощо) [2, с. 36].

Рекламний дискурс, з одного боку, використовує можливості мови на всіх рівнях, а з іншого – впливає на формування стереотипів способу життя в сучасному суспільстві та відбиває процеси, які мають місце в житті кожної людини. Національна картина світу формує своєрідний спосіб ставлення людини до навколишнього світу, певні норми поведінки людини, визначає її ставлення до життя, а рекламний дискурс віддзеркалює ці процеси. У сучасному світі, і Франція – не виняток, автомобіль є матеріальною цінністю. Це не тільки засіб пересування, але й один із засобів соціального статусу людини.

Позитивні емоції, радість від керування автомобілем часто виникають у французькій національній культурі на противагу агресивному, економічно нестійкому світу. Наведемо приклади реклами автомобілів різних марок, розробники яких переконують, що керування цими моделями переповнює позитивними емоціями, допомагаючи відчутти себе щасливою людиною: «*Accueillant, confortable et pas déplaisant à conduire, le XC60 avance aussi une présentation soignée et un équipement riche pour ne pas dire royal pour celui qui pourra investir dans les nombreuses options*» [1]; «*Dès lors, les roues motrices ne sont plus celles de l'arrière mais celles de l'avant. Malgré cela, la BMW 116 d saura toujours contenter les amateurs de compacte dynamique*» [2]; «*DS 3 Crossback E-Tense 136 ch. Le confort est en revanche très appréciable, tout comme l'équipement (souvent en supplément)*» [2]; «*L'Audi RS Q3 peut se comporter de manière très civilisée au quotidien. Mais si on l'énerve, il révèle le même caractère que Hulk, à qui il emprunte sa couleur: son cinq-cylindres de 400 ch est prêt à tout casser. Le plaisir est là mais le tarif, excessif*» [7]. У рекламному дискурсі вербалізується, символізується інформація про об'єкт реклами, надбання певної культури. Так, наприклад, національна цінність, «новизна»: «*Il s'agit d'une nouvelle Renault 5*» [3]; «*Citroën Berlingo (2021): nouvelle série spéciale*» [4].

Першочергове завдання рекламного дискурсу полягає в тому, щоби схилити покупця придбати товар, який рекламується. Успішним вважається рекламний дискурс, у створенні якого враховуються як психічні, так і психологічні особливості людини. Виділяють декілька етапів психологічного впливу рекламного дискурсу: притягнути увагу, викликати інте-

рес, бажання, представити аргументи на користь товару або послуги, сприяти покупці [3, с. 12]. Рекламодавці базуються на головних людських потребах і трансформують їх у певну мотивацію. Рекламний дискурс – це своєрідні стратегії, які передають специфічні потреби людей. А апеляція до цих потреб викликає бажання та прагнення придбати товар.

Кількість можливих апеляцій безкінечна, як і людських потреб. «Серед найважливіших можна назвати збагачення, відповідність певній соціальній групі, комфорт, безпеку, надійність, щастя, радість, задоволення, екологію, свободу» [4, с. 16]. Розуміння національного менталітету відбувається шляхом виявлення та аналізу основних цінностей певної країни. Аналізуючи роботи, які висвітлюють систему цінностей, можна констатувати, що цьому явищу приділяється досить уваги. На думку Н.Ф. Наумової, ціннісні орієнтації є одним із механізмів цілепокладання [5], вони є орієнтиром для людини серед об'єктів природного та соціального світу, створюють впорядковану систему, картину світу. Важко не погодитись із визначенням Л.В. Сурженко, яка вважає, що «цінності – це соціальний феномен, який є важливою зв'язуючою ланкою між особистістю, її внутрішнім та навколишнім світом» [6, с. 10]. Необхідно наголосити, що цінності мають подвійний характер: з одного боку, вони соціальні, історично обумовлені, а з іншого – індивідуальні. Цінності окремої особистості формуються під впливом соціального світу. Індивідуальні цінності є важливим компонентом особистості, виконуючи функції індикаторів поведінки, та проявляються в усіх сферах людської діяльності [там само].

У сучасному швидкоплинному світі актуальними виявляються новітні розробки, технології, вдосконалення моделей автомобілів. З одного боку, соціальне середовище впливає на формування індивідуальних цінностей особистості, а з іншого – віддзеркалює систему національних цінностей країни. Завдяки швидкому темпу життя сучасного суспільства значно збільшився розвиток виробництва автомобілів. Виробники автомобілів постійно дивують інноваційними розробками, сучасними технологіями: «*Volkswagen Caddy. Les commandes deviennent tactiles, l'éclairage intérieur passe au LED et le démarrage s'effectue dorénavant sans clé. Les tissus et les plastiques de très bonne facture cohabitent avec des technologies dernier cri. Désormais, les moteurs diesels sont annoncés comme les plus propres du monde grâce à une double injection d'Adblue, sur le même principe que la nouvelle Golf GTD*» [5]; «*BMW 116 d. Son espace intérieur progresse et l'équipement technologique peut être complet (accès par smartphone, commande gestuelle...) mais en option*» [2]; «*Le DS 3 Crossback E-Tense 136 ch se fait remarquer par son style affirmé et son habitacle raffiné, mais ça n'est pas tout. Il propose également un gabarit vraiment contenu (4,13 m), idéal pour évoluer en ville. Il y sera d'autant plus à l'aise dans sa version électrique. Doté d'un moteur de 100 kW (136 ch) et d'une batterie de 50 kWh, il offre des performances suffisantes*» [2]; «*Renault Captur Blue dCi 115 ch. Disponible en hybride rechargeable fin 2020, il se montre déjà très attrayant en essence comme en diesel. Ce dernier offre un rapport performances/consommation qui en fait un bon compagnon des longs trajets*» [3]; «*Opel Corsa Turbo 130 ch révèle un comportement routier vraiment enthousiasmant, plus encore que celui de la 208. Et cela se paie à peine par un amortissement ferme. Une version électrique est au catalogue mais, quitte à jouer l'option plaisir, autant prendre le 1.2 turbo de 130 ch boîte auto, à la fois performant et étonnamment sobre*» [2].

Наступні приклади рекламного дискурсу демонструють особливі характеристики автомобілів, акцентуючи увагу за допомогою лексичних засобів «extravagant», «spécificité», «spécifiquement»: «*L'Audi RS Q3. Extrêmement lumineuse, cette teinte extravagante rappelle le Lamborghini Urus*» [7]; «*La Mercedes Classe S. Certaines fonctions doivent encore dépasser le cap légal en France mais il peut ainsi éclairer spécifiquement un piéton s'apprêtant à traverser, souligner la présence d'une ligne de stop ou simuler un marquage manquant sur la chaussée rétrécie d'un chantier*» [5]; «*Le Hyundai Kona possède une spécificité: être disponible en 100% électrique, une version qui représente approximativement un tiers des ventes*» [5].

Завдяки новітнім технологіям виявляється така національна цінність, як «високі технології»: «*La Mercedes Classe S. Et pourtant, on peut déjà découvrir à l'extérieur une première innovation au niveau de ses phares, appelée Digital Light. La lumière de trois LEDs est réfractée sur 1,8 million de micromiroirs, ce qui permet une infinité de possibilités, en plus, bien sûr de l'éclairage adaptatif dont elle est déjà dotée. Le système devient en effet interactif en s'associant aux assistances à la conduite*» [5]. Інші приклади свідчать про іншу національну цінність французів – «перевага»: «*Opel Corsa Turbo 130 ch. La nouvelle Corsa doit beaucoup à la 208, avec laquelle elle partage une partie de sa fiche technique. Ce qui ne se voit ni à l'extérieur ni à l'intérieur, l'Allemande adoptant une personnalité plus sérieuse*» [2]. Французька культура приділяє пильну увагу безпеці марки автомобіля, виробник гарантує надійність швидкісного автомобіля: «*Régulateur de vitesse adaptatif, prétensionneur de ceinture, ESP ou encore ABS électronique, toutes ces technologies ont fait leurs premiers pas dans la Mercedes Classe S*» [5].

Все більшого значення набуває захист навколишнього середовища, що приводить до створення екологічних автомобілів, які не забруднюють атмосферу та є безпечними: «*Opel Corsa Turbo 130 ch. Une version électrique est au catalogue mais, quitte à jouer l'option plaisir, autant prendre le 1.2 turbo de 130 ch boîte auto, à la fois performant et étonnamment sobre*» [2], але треба сказати, що мовні засоби, які передають цінність «екологічність», не часто трапляються.

Крім того, реклама автомобіля пропонує відчути яскраві емоції іншого плану, емоції від комфорту, краси автомобіля: «*Le DS 3 Crossback se fait remarquer par son style affirmé et son habitacle raffiné, mais ça n'est pas tout. Le confort est en revanche très appréciable, tout comme l'équipement*» [2]; «*Skoda Octavia. Elle fait aussi le plein d'aides à la conduite, comme le système qui freine et gare automatiquement la voiture en cas de malaise du conducteur*» [2]. Метафори «*Le Hyundai Kona est l'un des principaux acteurs du segment des SUV urbains*» [5]; «*Le Caddy est plus bas, plus trapu et son regard gagne en caractère avec l'adoption d'un bouclier nid d'abeilles et de jantes 18 au dessin inédit*» [5], підсилюють емоційну складову частину рекламного дискурсу та зацікавлюють потенційного покупця. Підкреслимо, що в рекламному автомобільному дискурсі, в мовній картині світу Франції приділяють увагу такій цінності, як «краса»: «*La Mercedes Classe S. Pas très surprenante donc, mais plutôt élégante*» [5]; «*L'Audi RS Q3. Extrêmement lumineuse, cette teinte extravagante rappelle le Lamborghini Urus*» [7], вихваляючи привабливість та витонченість автомобіля. Ці виразні засоби свідчать про значущу цінність французької нації. Безумовно, певним чином на формування

соціальних цінностей впливає економічна ситуація в країні. Цінність «гроші» має значення для кожного суспільства, але в умовах економічної кризи французьке суспільство відчуло актуальність цього феномену. Автори рекламного дискурсу для більш потужного впливу на потенційного покупця декларують відносно невелику вартість автомобіля: «*Volkswagen Caddy. Les prix sont dans l'ensemble élevés, mais l'équipement est généreux, avec plus de technologies que la concurrence. La série de lancement «1st Edition» est mieux dotée que la finition de base tout en étant 800 € moins chère. Elle est facturée 28 600 €*» [5]. Це природно, що більшість людей має бажання придбати сучасний, комфортний, економічний автомобіль за помірну ціну. Отже, національні цінності формуються під впливом зовнішніх економічних факторів. Вони з успіхом реалізуються в рекламному автомобільному дискурсі і, як результат, відбивають національну картину цінностей.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Ми дійшли висновку, що рекламний автомобільний дискурс відбиває процеси, які відбуваються в житті людини як на соціальному, так і на економічному рівні. Національна картина світу формує тип ставлення людини до світу, моделює норми поведінки людини у світі, визначає її ставлення до життя. А реклама віддзеркалює ці процеси. Реклама є інструментом впливу на потенційного покупця, може формувати світогляд, спосіб життя, апелює до цінностей. Нині автомобіль – значна матеріальна цінність сучасного суспільства. Ідея автомобіля поступово конкретизується, збагачується разом зі вдосконаленням транспорту, пристосовується до соціальних та матеріальних умов, до розширення сфери використання автомобіля. До основних національних цінностей французького суспільства можна віднести новизну, гроші, красу, технологічність, комфорт, надійність, перевагу, радість, екологічність, безпеку, престиж. Система цінностей, психологічна характеристика особистості відображає ставлення людини до соціального кола, визначаючи мотивацію, поведінку. Система цінностей характеризує внутрішню готовність людини до здійснення певної діяльності з метою задоволення потреб, інтересів. Будь-яке суспільство має унікальну ціннісно-орієнтовну структуру, де відображена самотність цієї культури.

Перспективним вбачається дослідження гендерного аргументативного та емоційного аспектів рекламного дискурсу з повною або частковою креолізацією.

Література:

1. Бізугла Т.А. Англо- і німецькомовний рекламний дискурс: полікодовий лінгвопрагматичний підхід: дис. ... канд. філол. н.: 10.02.04 / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2017. 304 с.
2. Анисимова Е.Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов): учеб. пособие для студ. фак. иностр. яз. вузов. М.: Академия, 2003. 128 с.
3. Розенталь Д.Э. Язык рекламных текстов. М.: Высшая школа, 1981. 125 с.
4. Ерасов Б.С. Социальная культурология. М.: Аспект-Пресс, 1997. 591 с.
5. Наумова И.Ф. Социологические и психологические аспекты целенаправленного поведения. М.: Наука, 1988. 199 с.
6. Сурженко Л.В. Ценности личности: философский и психологический анализ понятия. *Научный журнал КубГАУ*. Кубань, 2011. № 65 (01). С. 1–11.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. <https://www.automobile-magazine.fr>
2. <https://www.nouvelobs.com>
3. www.lemonde.fr/automobile
4. www.autoplus.fr/actualite
5. <https://www.caradisiac.com>
6. <https://www.challenges.fr/automobile/actu-auto>
7. <https://fr.finance.yahoo.com/actualites>

Semenova O. Language means of representation of the French national mentality

Summary. The article deals with the exploration of the linguistic representation of the French national mentality on the material of publicistic style, namely automobile advertising discourse. An attempt has been made to establish socially significant values of the French ethnos. The analysis has revealed lexical and stylistic means of the language that reflect the national values of the French Republic. The study of the advertising discourse of an individual country, the investigation of the national mentality, the linguistic picture of the world and the culture of the nation, which reflects the new trends of the modern world is quite relevant. The continuous development of the advertising sphere is one of the bright

factors of the socio-cultural environment. It has been proved that the most common values that arise in the French national consciousness are positive, satisfaction with driving a modern car, high technology, comfort, reliability, environmental friendliness, financial capacity and others. The national picture of the world shapes a person's attitude to the world, models his norms of behavior, determines his attitude to life. Advertising, reflecting these processes, affects the potential customer, forms in some way his worldview, the way of life, appeals to values. The idea to buy a car is concretized and enriched along with the improvement of the vehicle, gets accustomed to social and material conditions. The system of values, the psychological characteristics of an individual, reflects a person's attitude to the social circle, determining motivation and behavior. The system of values characterizes the inner readiness of a person to carry out certain activities in order to meet the needs and interests. Any society has a unique value-oriented structure, which reflects the identity of this culture. We think it appropriate to consider advertising discourse as a communicative form of representation of the picture of the world, stereotypes, system of values of the ethnos.

Key words: national mentality, national value, national picture of the world, automobile advertising discourse, ethnos.

Сеник Г. І.,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ НА БУКОВИНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню мовної інтерференції у німецько-українському мовному просторі на початку ХХ століття. Майже 150-річне співіснування німецької з іншими мовами, такими як українська, румунська, польська, єврейська та російська, внесло свої корективи у тогочасне відтворення та вживання мови. Місцеві жителі знали щонайменше дві або три мови, а оскільки німецька була державною, то вона проникала здебільшого через державний апарат, військову повинність, пресу та літературу. Вплив німецької мови на українську мову був набагато глибшим на основі її культурного престижу. Буковинські говірки зазнали значних змін на лексико-семантичному рівні, найбільшою різноплановістю вирізняється семантична інтеграція. Інтерферентні явища під впливом української мови у мові буковинських німців найпоширеніші на синтаксичному рівні та виражені калькуванням українських словосполучень.

Початок минулого століття характерний і тим, що у місті Чернівці почала розвиватися письменницька діяльність, чимало літературних діячів були багатомовними, тому інтерферентні явища проникали у їхні твори. Спроба мовця робити власні висловлювання, опираючись на правила та структуру рідної мови, та встановлювати невідповідні зв'язки між обома мовами призводила до порушення мовних норм та помилок, тобто інтерференції. Дослідники розглядають її на граматичному, лексичному та фонологічному рівнях. Інтенсивність міжмовної інтерференції залежить від суб'єктивних та об'єктивних факторів, що на неї впливають, а також від зони її поширення. У мовленні буковинських німців вона була зумовлена їх тривалим перебуванням у іноземному середовищі та обмеженим використанням власної мови. Практично на всіх мовних рівнях відбувалися зміни, які вплинули на розвиток буковинської німецької. Особливо помітною була інтерференція на лексичному рівні, німецька була розбавлена місцевими реаліями, побутовими словами та вигуками. Чималу частину запозичених вигуків становили українські або саме буковинські відповідники, вони були настільки розповсюдженими, що майже замінили стандартні німецькі. Відбувалося також дослівне калькування іноземних словосполучень або морфологічні зміни різних частин обох мов в одному виразі або реченні.

Ключові слова: мовна інтерференція, буковинська німецька мова, вигуки, мовні контакти, запозичення.

Довгострокова взаємодія німецької та української мов під впливом, зокрема, румунської мови привела до створення явища мовної інтерференції у буковинських німців під назвою «Bukowiner Deutsch». Під владою Габсбурзької монархії кінця ХІХ – початку ХХ століття основною державною мовою Буковини була німецька, а регіональними – українська, польська,

ідиш та румунська, які використовувалися також у місцевому управлінні. Посилювало міжмовну інтерференцію і те, що місцеві на побутовому рівні знали три та більше мови, для службовців було обов'язковим вільно володіти двома або трьома мовами, зрозуміло, що такі особливості суттєво відобразилися на німецькій мові Буковини. Австрійці, які переїхали у міста краю як високопосадовці та адміністратори, стали розповсюджувачами німецькомовного та культурного елементу. У той час німецька мова стала своєрідною «lingua franca» та існувала у трьох варіантах: як *літературна мова* (преси, офіційних установ, навчальних закладів), як *Buchenländisch* (розмовна мова на ринку) та як локальні *рейно-франкські, баварські, грюндерські* говірки [7, с. 316].

Питаннями впливу німецької мови на українські говори жителів Галичини, Буковини та Закарпаття займалися М. Кочерган («Німецькі лексичні запозичення в південно-західних говорах української мови»), О. Огуй («Міжмовна інтерференція на Буковині початку ХХ ст.»), О. Гаврилів («Germanismen im Ukrainischen in Galizien»), О. Гвоздяк («Запозичення з німецьким етимологом у структурі українських говірок Закарпаття»), Г. Меліка («Запозичення лексики німецького походження в українській говірці Ужгородщини»), В. Лопушанський та Т. Пиц («Німецькомовні лексичні запозичення в говорах Західної України»), Д. Костюк («Германізми в діалектній лексиці української мови»), Г. Сеник («Українсько-німецькі мовні контакти на Буковині»), З. Савченко («Немецкие лексические заимствования в украинских говорах на Буковине»), Х. Вільперт («Німецькі запозичення в гуцульських говірках») та інші мовознавці [5, с. 18].

Мета статті: встановити особливості мовної інтерференції буковинської німецької мови «Bukowiner Deutsch» і територіальних мов на Буковині та проаналізувати вживання австрійців та германізмів у буковинських говірках.

Багаторічне співіснування буковинських німців з іншими народами на території Буковини вплинуло на усі рівні німецької мови – від текстового до фонетичного (акомодація проривних приголосних, втрата умлауту, аспірації). У пресі та мовленні спостерігалось не лише вживання локальних запозичень, але і порушення синтаксичної та морфологічної структур. Завдяки дослідженням О. Огуй [13] дізнаємося, що **граматична інтерференція** мов Буковини початку ХХ століття характеризувалась як функціональним статусом поширених мов, так і ступенем їх генетичної чи типологічної спорідненості. Соціальний статус та ступінь спорідненості флективних мов визначалися активністю їх взаємодії. Запозичення конструкцій в українську мову зазвичай відбувалися через близькоспоріднену польську мову, вона мала вищий соціальний статус. Граматична інтер-

ференція у буковинську німецьку проникала, як правило, через споріднений із німецькою ідиш із місцевих – української та румунської – мов.

Загалом, на морфологічному, синтаксичному та лексичному рівнях відбулося чимало змін, які вплинули на розвиток буковинської німецької. Для неї характерним стає витіснення німецької монологативності слов'янською полінегативністю, відбулося спрощення морфологічної структури різних частин мови, редукція та руйнування її флективних форм. Досить часто слов'яномовні інтерференції можна було спостерігати у зміні керувань, які дослівно перекладалися з української або румунської: *an die Arbeit gehen* замість "gehen zur Arbeit" (під впливом укр. "йти на роботи"); *sich zu einer Arbeit nehmen* замість "sich an die Arbeit machen" (під впливом б.-укр. "си брати до роботи", рум. *a se face la lucru*). У синтаксичному відношенні для буковинської німецької стали особливо характерними поширення простих речень, неправильний порядок слів, а також відсутність частки *zu*: *ich brauche haben einen Bleistift*; утворення дослівних мовних покривів: *ich habe mich überschrocken das machen* (замість *ich bin erschrocken*).

На лексичному рівні особливо активно проявлялася міжмовна інтерференція, розмовна німецька мова була насичена місцевими реаліями, назвами традиційних страв, сільсько-господарськими термінами та побутовими словами: *Opanken, Mamaliga, Kopize, Pisanki* тощо. Окрім того, було дуже частим вживання запозичених прізвиськ та лайливих слів, а також синонімічної інтерференції. Під впливом української та румунської мов у німецькому діалекті зустрічалося чимало буковинських вигуків та наближених до них словосполучень, які практично витіснили німецькі їм відповідники [13], [11].

У буковинській німецькій відбулись також і деякі фонетичні зміни, через вплив румунської та української мов зімкнені глухі звуки вимовлялися без придишу (*pefer* замість *Pfeffer*), а аспірація зникла. До того ж, спростилися довгота голосних та короткість коротких голосних, внаслідок зменшення огубленості зникли умлаути (*zerick; kibel, schwäbische Kuche; Nussen*), а також відбулася певна зміна в інтонації – вона дещо «піднялася» [3], [12].

Інтерферентні явища у мові буковинських німців «Bukowiner Deutsch» були викликані тим, що вживання рідної німецької було обмеженим на території багатомовної Буковини за часів Австро-Угорщини серед носіїв української та німецької мов. На цих теренах мовна інтерференція зумовлена рівнем генетичного та типологічного споріднення змішуваних мов. Іншомовна лексика, яку засвоювали буковинські німці та австрійці, мала великий вплив на їхню рідну мову, що стала причиною відхилення мовних норм на різних рівнях – від фонетичного до граматичного.

Внаслідок мовних контактів на українську мову суттєво вплинула престижна німецька. Це добре видно з лексики, висловлювань, синтаксичних конструкцій, буковинсько-покутських та гуцульських діалектів. Як зазначав О. Огуй у своєму дослідженні [13], приблизно чверть буковинського діалекту початку ХХ століття була німецького походження. Це була як лексика побутового характеру, так і загальні технічні терміни. Для більшості запозичених слів було типовим звуження значення німецького слова або ж, навпаки, його розширення. Окрім того, у деяких випадках запозичене слово тлумачили зовсім по-різному. Частина слів також існувала паралельно

до інших, тобто вживався як український відповідник, так і німецький [1, с. 139].

Що ж стосується інтерференції, то на морфологічному рівні відбулося запозичення німецьких суфіксів для різних частин мови, зберігання конструкцій для позначення майбутнього та минулого часів, типове німецькій мові порівняння прикметників. На фонетичному рівні змінились такі аспекти, як метатеза, асиміляція, зниження інтонації та редукція голосних. До синтаксичних характеристик міжмовної інтерференції належать вживання переважно простих речень, постійна поява присудку, зміна порядку слів у реченні та інші.

Німецько-українські та українсько-німецькі культурно-мовні контакти протягом тривалого часу на Буковині сприяли збагаченню та формуванню лексичного складу української мови. Чисельний вміст запозичень із німецької має важливе історичне підґрунтя, оскільки довгий час на території сучасної західної України, що входила до складу Австро-Угорської імперії, панувала німецька мова як державна, а також відбувалися близькі повсякденні контакти різних етнічних груп населення. Наслідком таких контактів стало вживання у місцевих говірках значної кількості зворотів, сталих словосполучень, лексем. Незважаючи на те, що німецька мова була мовою документів, більшість запозичень перейшли до наших часів саме усно. Це можна пояснити тим, що більшість населення тоді була неписьменною, тому чимало запозичень через пряме спілкування співрозмовників дійшли до нас у дещо спотвореній формі: *бамбетль (Bankbettl), обцас (Absatz), цугундер (zu Hundert, zu Grunde* тощо [10, с. 270].

Слова, які вживаються на позначення запозичень із німецької, називають **германізмами**. Часто на позначення слів, взятих саме з австрійського варіанту німецької мови, науковці вживають кальку «австріацізми», або «австріяцізми». Хоч попередні терміни і мають право на існування, у нашому дослідженні будемо використовувати термін «австріїзми», оскільки він найдоцільніше відповідає схемі утворення слів на позначення запозичень, розробленій М. Лесюком. При цьому розмежовувати на практиці германізми від австріїзмів у принципі неможливо. Германізми та австріїзми можна розглянути на трьох рівнях: лексичному, фонетичному та граматичному. Останній рівень трапляється досить рідко [10, с. 268].

Згідно з дослідженнями Г.І. Сенік [8], у зв'язку з ідеографічною різноплановістю слів із німецьким етимом можна класифікувати 9 тематичних груп запозичень, таких як: військова справа; ремісництво (слюсарство, малярство, шевство, столярство, ковальство, будівництво); одяг, взуття; житло; транспорт; сільське господарство; публічне мовлення; торгівля; кулінарія.

В українській мові можна виділити трирівневий процес адаптації запозичень із німецької мови [8, с. 9]: *фонетичний, морфологічний та семантичний*.

Фонетичний процес адаптації характеризується наявністю фонетичної субституції, тобто заміною невластивих українській мові звуків схожими звуками української мови. Наприклад: укр. *рондель* – нім. *Reindl* «невисока каструля», укр. *гешефт* – нім. *Geschäft* «торгова угода», укр. *мантля* – нім. *Mantel* «пальто».

Морфологічний процес здійснився, незважаючи на те, до якої частини мови належать слова з німецьким походженням, які адаптувалися до граматичної системи української мови,

а їх граматична форма практично не схожа на іншомовну: укр. *грасувати* – нім. *kratzen* «розпушувати поле», укр. *кірат* – нім. *Kehrrad* «машина для обмолоту збіжжя», укр. *братрура* – нім. *Bratrohr* «духовка».

Семантичний процес адаптації виявився найбільш різноманітним, виділяють 4 типи співвідношень запозиченого слова зі словом-етимомом:

1) нова конотація або стилістичне забарвлення: укр. *фамілія* «родина та родичі» – нім. *Familie* «сім'я», укр. *фрасер* «красунчик», «коханець», «порядний чоловік» – нім. *Freier* «наречений»;

2) моносемантизація лексичної одиниці: нім. *Absatz* має в німецькій мові 9 значень: «зупинка», «сходінка», «відступ», «розділ», «частина тексту», «каблуку», «збут товару», «осад», «фракція» – укр. *обцас* має 2 значення: «каблуку» і в літературному варіанті мови укр. *абзац* «відступ»;

3) стилістична зміна: нім. *handeln* «торгувати», «діяти» – в буковинських говірках укр. *гендлювати* «займатися спекуляцією», нім. *reisen* «подорожувати» – укр. *райзувати* «їздити без толку»;

4) метафоризація, утворення нових сем: нім. *Pottasche* «калієва сіль вугільної кислоти» – укр. *поташ* «питна сода», нім. *Luft* «повітря» – укр. *люфт* «протяг».

Дослідниця Ніна Нечаєва виділяє такі особливості германізмів у буковинському діалекті на базі Словника буковинських говірок за заг. ред. Н. Гуйванюк [16] [2, с. 99]:

а) будова слова тотожна німецькому еквіваленту: бук. *шутер* «щєбінь» – нім. *Schotter* «щєбінь»; *шток* «1. Пень, колода, на якій стоїть ковадло. 2. Поверх» – нім. *Stock* «поверх»;

б) додавання суфіксів до основи німецького слова українських: – іменникових **-ик, -ок, -к**: бук. *бріфташка* «1. Сумка листоноші. 2. Гаманець» – нім. *Brieftasche* «гаманець»;

– дієслівних суфіксів **-ува (-юва)**: бук. *ратувати* «допомогати, виручати» – нім. *raten* «радити»; **-а(-я)**: бук. *трагати* «1. Нести щось важке. 2. Тягати, зачіпати» – нім. *tragen* «нести, носити»;

в) додавання до основи німецького слова українських флексій: – іменникової флексії **-а**: бук. *шума* «піна» – нім. *Schaum* «піна»;

– прикметникової флексії **-ий**: бук. *файний* «приємний на вигляд, для слуху, який викликає почуття задоволення» – нім. *fein* «гарний, вишуканий»;

г) фонетично відмінне оформлення суфіксів у німецькій мові та в буковинських говірках: бук. *тафіль* «1. Листок шиферу. 2. Фігура, що імітує скляну шибку в непрозорих дверях» – нім. *Tafel* «дошка».

Особливість мовного середовища Буковини полягала у тому, що вагома частина місцевого населення володіла кількома мовами. Згідно з переписом 1910 р., за розмовною мовою у Чернівцях українською розмовляли 15 254; румунською – 13 440; німецькою – 41 360, польською – 14 893, іншими мовами – 511 осіб. Рівень мовної компетенції обох народів, які утворювали на Буковині найбільші етнічні групи, – українською та румунською, при обов'язковому знанні німецької мови як державної, за статистичними відомостями виглядав так: із державних службовців 47% володіли румунською мовою (27% – в письмі і слові, 20% – лише в слові); 81% – українською (16% – в письмі і слові, 65% – лише в слові); 33% знало обидві мови (4,5% – в письмі і слові, 28,5% – лише в слові); з фінансових службовців 77% володіли румунською (26% – в письмі і слові, 51% – в слові); 92% українською (15% – в письмі і слові, 77% – лише в слові);

56% знало обидві мови (9% – в письмі і слові, 47% – лише в слові); серед залізничних службовців: 60% володіло румунською (20% – в письмі і слові, 40% – в слові); 87% – українською (30% – в письмі і слові, 57% – в слові); 60% знало обидві мови (20% – в письмі і слові, 40% – в слові) [9, с. 10].

Провідними національними мовами на той час були українська, румунська, польська, ідиш та німецька, вони отримали уповноваження масової та формальної комунікації. Загальнодержавна німецька мова виконувала адміністративну функцію управління. Як відомо, вона утвердилася у 1774 р. після анексії Буковини Австрією та до 1918 р. була мовою-посередником на цих теренах. До того ж, це була одночасно і державна мова, і мова національної меншини [13]. Вона відіграла функцію міжнародного спілкування у Чернівцях та була своєрідною *lingua franca*, без знання якої було складно. Вся документація, шкільна справа та державне управління велись у містах німецькою мовою, тому кожна освічена людина мала володіти нею.

На початку ХХ століття письмова мова відіграла особливо важливу роль в українсько-німецьких мовних контактах. До того ж, значний вплив на тодішню моду мала столиця Австрії – Відень. Доволі частим було вживання запозичених із преси популярних слів або фраз, таких як *райзувати*, *гендлювати*, *гратуляція та інші*. З німецької перекладались усе більше філософської, суспільно-політичної та естетичної літератури, а також створюються українсько-німецькі загальнолінгвістичні довідкові праці. Українська лексика збагачується німецькими словами та висловами з галузей філософії, літературознавства, мистецтва, науки та техніки: *авторитет*, *конфлікт*, *рентген*; *тонфільм*, *лейка*, *агресор*, *путч*, *анишлаг*; *кегельбан*; *бундестаг*, *бундесканцлер*, *цейтнот*, *шлягер*, *моторолер* [15, с. 96].

Німецькими переселенцями було докладено чимало зусиль, аби збагатити як матеріальну, так і духовну культуру краю, особливо це було помітно у містах Буковини. Більше того, у цей час продовжували діяти раніше засновані німецькі товариства різних напрямів. Серед них були такі об'єднання: молодіжні, співочі, спортивні, антиалкогольні та конфесійні. Поштовхом до розвитку культурного життя у Чернівцях стало будівництво Німецького дому у 1910 р., яке стало місцем для численних німецьких об'єднань та організації різноманітних заходів. Діяльність культурно-просвітницьких товариств мала великий вплив на процес національного становлення буковинських німців [4].

Слід звернути увагу на те, що значна кількість чоловічого населення українських поселень мала обов'язкову військову повинність в Австрійській армії. Не дивно, що вагома кількість запозичень із німецьким етимомом походила з військової галузі. За три роки служби німецька мова значно укорінилась у мовленні колишніх солдатів та поширювалася на місцевих околицях. До таких запозичень можемо віднести такі слова, як: *касарня* «казарма» – нім. *die Kaserne*, *урльоп* «відпустка» – нім. *der Urlaub*, *бефель* «наказ» – нім. *der Befehl* тощо.

Важливу роль у розвитку освіти виконала німецькомовна інтелігенція, Австрійська адміністрація заснувала на Буковині багато різноманітних шкіл. Станом на 1914 р. тут налічувалося близько 17 середніх шкіл (гімназій), 478 народних шкіл, із яких 73 були німецькомовними. Важливою подією також було урочисте відкриття університету Франца-Йозефа у Чернівцях 4 жовтня 1875 року, який став рушійною силою у розвитку

освіти та науки на Буковині. Аби остаточно зробити Чернівці столицею «Герцогства Буковина», було також прийнято рішення побудувати міський театр, який би мало чим поступався Віденському. Можна сказати, він і справді став культурним центром для усіх національностей цього міста [17].

До 1914 р. Чернівці були важливим видавничим центром. У той час німці мали чималий вплив на книговидавництво, вони створювали бібліотеки та галузеві книгарні. Ініціатива випускати на Буковині свою періодичну пресу належить саме німецькомовному населенню. На зламі двох століть тут значно почала збільшуватися кількість газет німецькою. Найбільшими на той час були такі видання:

- Bukowiner Nachrichten;
- Bukowiner Bote;
- Німецькомовна «Чернівецька газета»;
- «Східно-єврейська газета»;
- Landes- und Amtszeitung Bukowina;
- Bukowinaer Post und die Bukowinaer Rundschau.

З середини XIX ст. починає розвиватись і німецькомовна література, на світ починають з'являтися яскраві здобутки буковинських письменників. Часовий проміжок з 1876 по 1918 р. для німецькомовної літератури науковець Курт Райн характеризує як «її перший розквіт у пізньо-австрійський час» [14, с. 41]. До німецькомовних авторів того часу належать Леон Розенцвайг, Конрад Пекельман, Антон Норст, Фрадrix Кайндль, Анна Павлічек, Франц Порубські, Йозеф Відман, Ольга Кобилянська, Осип Маковей, Євгенія Ярошинська, Сильвестр Яричевський. Оскільки багато з них були багатомовними, мовні інтерференції з української, польської та румунської мов проникали у їхні твори. Це явище можна помітити у надбаннях Георга Дроздовського, Франца Порубські Конрада Пекельмана, Рози Ауслендер та Пауля Целана.

Можна зробити висновок, що німецька мова проникала здебільшого через державний апарат, військову повинність, пресу та літературу та значно вплинула на духовно-культурний та освітній розвиток краю. Завдяки німецькомовному населенню та австрійському впливу українська мова збагатилась німецькими словами, а Чернівці стали культурно-просвітницьким центром, у якому і досі панує багатонаціональність. Довготривала та тісна взаємодія німецької та української мов привела до виникнення мовної інтерференції в обох мовах. Інтерференції з української мови у буковинських німців виникали, зокрема, через обмежене вживання рідної мови серед багатоетнічного населення.

Література:

1. Лесечко Б.В. Deutsche Spuren in der lokalen Mundart von Transkarpatien. NON PROGREDI EST REGREDI: наук. зб. на пошану Паславської А.Й., доктора філологічних наук, професора : Уклали Володимир Сулим, Михайло Смолій, Христина Дяків. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів : ПаІС, 2013. С. 136–140.
2. Нечасва Н. Запозичення з німецької мови в буковинських говірках. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки. Мовознавство». 2014. № 2. С. 98–102.
3. Огуй О.Д. Формування німецьких колоній на Буковині у XVIII–XX ст.: Соціально-економічні та мовні аспекти. Етнічна історія народів Європи: Зб. наук. праць. Вип. 16: Німці в етнокультурному просторі України. К., 2004. С. 120–125.

4. Осачук Сергій. Буковинські німці: від Йозефа II до Адольфа Гітлера. Незалежний культурологічний часопис «І» число 56 / 2009. [Веб-сайт]. URL: http://www.ji.lviv.ua/n56texts/osachuk1.htm#_edn3 (дата звернення: 20.12.2020).
5. Пиц, Т.Б. До проблеми адаптації німецьких слів південно-західними говорами української мови. ВІСНИК Житомирського державнодержавного університету імені Івана Франка (58). 2011. С. 17–20.
6. Семчинський С.В. Загальне мовознавство. 2-е вид., перероб. і доп. К.: АТ "ОКО", 1996. 416 с.
7. Сенік Г.І. Багатомовність як причина мовних інтерференцій на Буковині у складі Австро-Угорщини. Р. Ф. Кайндль. Нові етноісторичні виміри : [матеріали II міжнар. наук. Семінару «Кайндлівські читання», (Чернівці, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 28-29 трав. 2005р.)]. [відп. ред. Г.К. Кожоляно]. Чернівці : Прут, 2005. С. 314–319.
8. Сенік, Галина Іванівна. Українсько-німецькі мовні контакти на Буковині : автореферат дис. канд. філол. наук : 10.02.17. наук. кер. В.І. Кушнерик ; М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2014. 19 с.
9. Ткач Л.О. Мовна ситуація на Буковині в кінці XIX - на початку XX століття і розвиток української літературної мови: автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.01 ; НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. К., 2008. 40 с.
10. Ткачівський В.В. Австрійзми та германізми в говірках населення Галичини. Non progredi est regredi: збірник на пошану Паславської Алли Йосипівни, доктора філологічних наук, професора; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів: ПАІС, 2013. С. 267–273.
11. Яцюк І.Я. Lexikalische Besonderheiten Deutscher Dialekte in Galizien- und der Bukowina. Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер.: Філологічна. 2010. Вип. 14. С. 306–311.
12. Hvozdyak O. Deutsche Mundarten im multiethnischen Raum von Transkarpatien. Germanistik in der Ukraine. 2014. Jahrgang 9. S. 35–41.
13. Oleksandr OGuy. Interkulturelle Diskurskontakte Deutsch vs. Buchenlaendisch - Ukrainisch (bzw. ihr Interferenzgrad) in der Bukowina (1900-1920). Germanistik in der Ukraine. 2013. Jahrgang 8. S. 44–50
14. Rein K. Politische und kulturgeschichtliche Grundlagen der „Deutschsprachigen Literatur der Bukowina. Dietmar Goltschnigg, Anton Schwob (Hrsg.). Die Bukowina. Studien einer versunkenen Literaturlandschaft. Tübingen : Francke Verlag, 1990. S. 27–47.
15. Sereda N. Kulturbegegnungen und Sprache: deutsch-ukrainische und ukrainisch-deutsche Kontakte. Germanistik in der Ukraine. 2014. Jahrgang 9. С. 94-100. 16. Словник буковинських говірок / заг. ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005. 687 с.
16. Історія чернівецького театру. Веб-сайт театру імені Ольги Кобилянської. URL: <https://dramtheater.cv.ua/teatr/> (дата звернення: 05.01.2021).

Senyk H. Features of language interference in Bukovina in the early twentieth century

Summary. The article is devoted to the study of language interference in German-Ukrainian language space in the early twentieth century. Almost 150 years of coexistence of German with other languages, such as Ukrainian, Romanian, Polish, Yiddish and Russian, made its adjustments in the reproduction and use of the language at that time. The locals knew at least two or three languages, and since German was the state language, it penetrated mostly through the bureaucracy, conscription, press and literature. Due to the interlingual contacts Ukrainian language was influenced by prestigious German language which the speakers used as a guide in the written rules

of grammatical use and in syntactical constructions. Thus, interlingual interference was increased. As a general result of linguistic contacts, interference leads to bilateral impact of structures belonging to two different linguistic systems. As a process and a result, interference has one main source. It is the divergence in systems of interacting languages which causes mixed categories to be substituted with diaphones of another language.

The beginning of the last century is also characterized by the fact that in Chernivtsi city started developing literary activity. Many authors were multilingual, so the interference phenomena penetrated into their works. The speaker's attempt to make his own statements based on the rules and structure of the native language and to establish inappropriate connections between the two languages led to interference. Researchers consider it at the grammatical, lexical and phonological

levels. The intensity of interlinguistic interference depends on subjective and objective factors that do not affect it. Changes in the speech of the Bukovinian Germans were due to their long stay in a foreign environment and limited use of their own language. Changes took place at almost all language levels, which influenced the development of Bukovinian German. Interference at the lexical level was especially noticeable. German was diluted with local realities, everyday words and interjections. A large part of the borrowed interjections were Ukrainian or Bukovinian equivalents, they were so widespread that they almost replaced the standard German ones. There was also a literal tracing of foreign phrases or morphological changes of different parts of both languages in one expression or sentence.

Key words: language transfer, bukovinian german language, interjections, language contacts, borrowings.

Скидан М. С.,

аспірант кафедри української мови

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ОБРАЗНЕ ВИРАЖЕННЯ ПІР РОКУ В МАЛІЙ ПРОЗІ М. ВІНГРАНОВСЬКОГО

Анотація. У статті досліджено особливості мовного вираження образу природного часу в художній мові Миколи Вінграновського.

Аналіз засобів вираження темпоральності можна вважати одним із актуальних питань сучасної лінгвістичної науки, що зумовлюється тяжінням до антропоцентризму та когнітивного підходу.

Варто підкреслити, що засобам вираження часової семантики властиве функціонування в комплексах, де компоненти доповнюють і глибше розкривають зміст один одного. Таке симбіотичне втілення зумовлює використання компонентного, концептуального та когнітивного аналізу мовного вираження часу.

Для дослідження свідомо вибрано прозові твори автора, адже вони малодосліджені з лінгвістичної позиції. Репрезентація багатокомпонентної системи вербалізаторів часу властива мовотворчості М. Вінграновського. У результаті аналізу виявлено особливості лексичного вираження природного часу засобами художнього слова.

Установлено, що вираження природного часу важливе для художнього дискурсу М. Вінграновського. Лінгвальні образи пір року є найбільш частотними, передають ідею циклічності та протяжності часу. Метафоричні та метонімічні контексти з темпоральною семантикою характерні для ідіостилю автора для змалювання часових образів.

Саме тому лексичні конструкції на позначення часу повною мірою виражають свій функціонально-стилістичний потенціал в індивідуально-авторських розгорнутих метафорах. У переносних значеннях відображається узагальнений погляд на предмет, в оказіональних – індивідуальний. У метафоричному контексті відбувається втрата знакової природи слова як компонента лексико-семантичної системи з подальшою трансформацією в художній елемент. У метафорах з образами часу знаходимо ототожнення цієї категорії з людиною, представниками тваринного та рослинного світів, зі стихіями природи та предметами.

Особливої виразності та динамічності набувають індивідуально-авторські метафори із часоназвами, які ретранслюють осмислення автором абстрактного поняття темпоральності як внутрішніх психічних рухів, як образів із духовної сфери – чогось матеріального. Творення образів із семантикою міжчасся відзначаємо як значущу рису ідіостилю автора.

Ключові слова: природний час, темпоральність, циклічний час, художній дискурс, метафори з часоназвами, трансформований фразеологізм, ідіостилю.

Постановка проблеми. Час належить до базових категорій картини світу, мовне вираження яких має частково універсальний, а частково – національно-специфічний характер сприйняття й організації дійсності, властивий лише окремому мовному колективу.

Художній час не лише відбиває реальний, фізичний час, а завжди представлений у творі в чіткому сприйнятті. Психологічна зумовленість художнього часу полягає в тому, що поза суб'єктом, який сприймає, він не існує.

Аналіз засобів вираження часу в художньому тексті – актуальне питання сучасної лінгвістичної науки. Кожна мова може мати різні засоби вираження тих самих значень.

Аналіз останніх досліджень. Специфіку реалізації образу часу у творчій спадщині окремих авторів вивчають І. Астапенко, О. Переломова, Т. Швець, Н. Лисенко та інші. Останніми роками з'являлися лінгвістичні розвідки, де продовжують розглядати вербалізацію концепту «час» (В. Барчук, С. Романюк, Г. Павленко тощо). О. Бачишина у своїй статті надає комплексний аналіз засобів вираження часу в українській мові та розглядає особливості вираження відповідної семантики.

Загалом критичні статті й рецензії характеризують творчість М. Вінграновського переважно в літературознавчому плані. Це стосується досліджень О. Андрійця, Т. Бахтіярової, В. Грабовського, І. Дзюби, Т. Салиги. Найбільш ґрунтовним дослідженням життя і творчості цього митця є праця Т. Салиги «М. Вінграновський. Літературно-критичний нарис». У ній автор розглядає поетичні і прозові твори письменника, його новаторські шукання в контексті процесу 60–80-х років.

Лише деякі мовознавчі аспекти розглядаються у статтях І. Борисюк, В. Калашника, Ю. Калашник, М. Крупи, Л. Кужільної, О. Цапок (у контексті мовотворчості шістдесятників), М. Токар, О. Яновської, причому йдеться про поетичну мову автора.

Є невелика кількість досліджень, які стосуються саме малої прози письменника. У цьому зв'язку слід назвати розвідки М. Слабошпицького, Л. Стороженко, Л. Собчук, Н. Трефяк. А. Кайдаш та В. Хомич у своїй статті виконали лінгвістичний аналіз зоонімів, О. Алексеева проаналізувала експресивний потенціал односкладних конструкцій та способи їх увиразнення, О. Гоменюк вивчала концептосфери флори й фауни на матеріалі оповідань М. Вінграновського.

Отже, нині лінгвістичний аналіз образу часу в прозовому вираженні автора залишається поза увагою дослідників, що й доводить актуальність нашої роботи.

Мета статті. Метою нашої розвідки є дослідження характерного для М. Вінграновського образного вираження природного часу, зокрема лексем та контекстів на позначення пір року із застосуванням семно-компонентного аналізу та порівняльного методу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Час є універсальною категорією, яка структурує художню модель світу. Слово з часовою семантикою – експліцитний маніфестант вимірюваного чи невимірюваного часового проміжку. Ключові вербалізатори поняття «час» відображають ієрархічну

структуру трьох типів часу (астрономічного, біологічного, історичного) і фактично є назвами основних темпоральних інтервалів у межах кожного з них [7, с. 10].

Характеризуючи категорію часу, Н. Арутюнова наголошує на тому, що час має головний вимір – тривалість. Час має ознаку лінійності, бо «проміжок між двома моментами часу уподібнюється найкоротшому проміжку між двома точками у просторі – прямою. Довжина стає довготою (тривалістю)» [1, с. 5].

Дослідниця також звернула увагу і на другу особливість часу, а саме на те, що час постійно в русі: «Рух часу неперервний, рівномірний, прямолінійний, однонаправлений і неповторний» [1, с. 7]. Час неможливо зупинити, кожна хвилинка життя унікальна, однак вона ніколи не повернеться і не повториться.

У мовотворчості М. Вінграновського репрезентовано багатоконтактну систему вербалізаторів часу. У результаті аналізу виявлено особливості лексичного вираження астрономічного часу, експлікацію біологічного часу засобами художнього слова, а також історичного, календарного часу.

Поряд із посереднім хронологічним узгодженням зображуваних подій художній час охоплює і комплекс понять, знаків та символів із часовим значенням, що відбиті в мисленні й мові автора та реципієнта.

Диференційною ознакою мовної ідентифікації часу вважаємо наявність часової семи. Лінгвальне вираження часу відбувається через реалізацію окремих темпоральних значень, носіями яких у контексті є окремі лексичні одиниці. Носіями часової семантики в тексті є найчастіше іменники, прислівники, прикметники, дієслова, іменниково-числівникові сполуки. Крім того, розглядаємо розгорнуті контексти з темпоральним змістом.

У дискурсі малої прози М. Вінграновського художній час не зводиться до відтворення властивостей фізичного часу. На нього накладає відбиток світогляд автора, у тому числі його уявлення про час, а також творчі настанови. Ми виходимо з тих теоретичних міркувань, що реальний час – первинний, споконвічний, а художній – вторинний, створений автором. Крім того, художній час, спроби його відтворення залежать від жанру твору, літературного напрямку. Модель часу М. Вінграновського глибоко закорінена в міфопоетику та фольклорну картину світу. В її творенні простежуються також кінематографічні риси.

Як показує дослідження, М. Вінграновський переважно вдається до відтворення циклічності часу. Відповідно набувають важливого значення образи пір року.

Синтагматика експлікантів астрономічного часу багатоконтрна. У художньому тексті темпоральні лексеми взаємодіють з узуальними та оказіональними предикатами й атрибутами, за допомогою яких увиразнюються характеристики зображуваного хронологічного проміжку.

В аналізованих нами творах М. Вінграновського описуються всі пори року. Їх природна зміна становить річний цикл життя природи, а його повторюваність утворює постійний колообіг.

Як зазначає О. Бачишина, характерною для української мови «особливістю засобів вираження часової семантики також є те, що вони функціонують у комплексі, а не окремо, доповнюючи та уточнюючи темпоральне значення один одного в контексті, тому для повноцінної характеристики їх необхідно аналізувати, опираючись на речення» [4, с. 40]. Саме функціонування у сполуках, метафорах і реченнях вимагає компонент-

ного, концептуального та когнітивного аналізу мовного вираження часу.

У малій прозі письменник трансформує загальномовні метафори, у яких настання пір року описується дієсловами руху: *Дихнула весна з Лиману, Теплий погляд весни зупинився найперше на снігах – і осіли сніги, Посріблене свіжим сонцем, сріблилося бабине літо*. У цій групі іменники переважно поєднуються з дієсловами фізичної дії. Зміст метафор прозорий і не потребує додаткового тлумачення.

Художня майстерність автора яскраво виявляється саме в умінні «освіжити» стерті метафори, створити на їхній основі експресивні словообрази. Наприклад: *Уночі прийшла осінь, і вовк хмукнув на сизий листок ожжини*. Обставина часу *уночі* з її конкретністю щодо осені створює персоніфікацію – осінь постає жінкою і цим наближується до нас – людей.

Кінець зими може передаватися метафорично: *То цвіла мені груша на останньому цвіті зими. Інші плакав на ній попіл теплим дощем*.

Експресивні словообрази створюються письменником для змалювання приходу осені в оповіданні «У глибині дощів»: *Вив'яло літо, і запищали осінні дощі*.

Словообраз *весна* функціонує в індивідуально-авторських метафорах: *У сіро-блакитних тілах яблунь уже говорила весна, не голосно, але говорила*.

У розгорнутій індивідуально-авторській метафорі замальовується вересень: *і крізь те моросіння золотаво-імлавий вересень, затамувавши подих, стоїть у небі і на безлюдді, – що тобі треба ще? Нічого!* М. Вінграновський не тільки наділяє цей осінній місяць колірним означенням і дією, а й передає відчуття головного героя, викликані станом природи, – задоволення і насолоди життям.

Звернімо увагу на такий контекст. У перших рядках повісті «Манюня» письменник характеризує осінь і викликає в уяві послідовний ряд асоціацій, які не відповідають ustalеним нормам змалювання. Таке відхилення від звичайності особливо вражає. Воно поглиблюється метафоричною основою епітета, який стає асоціативним. Експресивність, образність, багатозначність виступають на перший план. Урожайність осені передається складнопідрядними реченнями фразеологічного типу, підрядна частина яких виражає ступінь вияву ознаки: *Осінь прийшла така, що білі, руді і чорні коти носили з мокрих полів мокрих мишей мішками*. Причому багатство осені замальовується в стосунку не до людей, а до тварин. Перелік епітетів до лексеми *коти* відбиває масовість. Градацію посилює обставина способу дії *мішками*.

М. Вінграновський у багатьох творах зображує період у природі, коли літо починає переходити в осінь. Так, у «Манюні» ця пора є тлом розгортання подій. Причому метонімічні образи з відповідними часовими лексемами передають, крім того, запахові враження: *Пахло осінню й літом разом. Поміж воцаними стернинами білі дрібненькі грицики цвіли поруч із червоненькою заячою конюшинкою, і їм гарно було усім, бо так, як вони, під цю пору в полях не цвів уже ніхто*.

Оригінальністю відзначаються контексти, в яких знаходиться відображення міжсезоння, наприклад: *Від сизих у тумані Забар і далі-далі, через Балту, а з Балти це кудись, та звідти знову на Балту, над її вкляклыми в осінь тополями <...> пролітав увечері журавлиний ключ. Знизу йому, від полів, ще дихало літо, а зверху, на крила, з близьких пірчастих хмар, порипувала зима*.

У цій метафоричній конструкції автор відходить від загально-мовного перенесення, персоніфікує словообраз та насичує його реальним відчуттям того, що на землі ще панує осінь, а згори, як з астралу, надходить зима. І саме птахи відчують це першими, оскільки мають здатність перебувати між небом і землею, вони є своєрідними темпоральними показниками змін пір року, що у свою чергу знайшло відбиття в народнопоетичних творах різних жанрів.

Кінець літа і початок осені позначається не тільки словоформою *за літо*, а й маркером *перецвілі* (будяки), що виконує зображувальну функцію: *Нагрітий за літо яр дихав Сашкові в обличчя перцевілими будяками*.

Автор може створювати часові словообрази шляхом повтору із заміною лексеми на синонімічну, передаючи таким чином невідворотність зміни пори року, наприклад: *Було вже холодно. Наближалась зима. Наступала зима, і в цих жовтих прибитих інешм холодних лісах я повинен був закінчити зйомки фільму*.

Крім того, *зима* в мові прозових творів М. Вінграновського наділена різноманітними епітетами. Наприклад: *Тьмяно й гойдливо поміж біластими купами буряків вони чвалали кудись кудись на південь – переселялися з півночі в теплі краї від насуваючої зими!*

Подекуди у змалюванні пір року спостерігаємо використання плеоназму: *і персику цю зиму зимував на голі тіло; А може, ви б оддали мені однець на зиму, перезимувало б; а в кого хати були попалені німцями, так у тих в землянках зимувала зима*. В останньому контексті безсумнівно є посилення відображувальної думки, що саме зима є суб'єктом дії, а не люди.

Назви пір року та частин доби можуть використовуватися на позначення якихось приємних відчуттів: *Глибоко і тепло дихала Первінка, від її тіла пахло літом, нагрітим літнім вечірнім камінням*.

Привертає увагу контекст, у якому в роздумах про час простежується глибока життєва філософія: *Усе воно зноситься: і зима, і весна, і наша одежа з усім, і навіть з куфайками, але все на світі парне*. В однорідному ряду автор поєднує абстрактні й конкретні поняття, підкреслюючи звичність природного колообігу і в природі, і в житті людини (згасання, завмирання взимку та її оновлення, розквіт навесні).

Створюючи образи тварин, які змальовуються з душевною теплою та м'яким гумором, автор наділяє їх умінням думати й говорити. Інколи в їхньому внутрішньому мовленні функціонують назви пір року, наприклад: *Подайте, зими ради, в цю руду пілоточку, що вам ваша душа зветить*. Як бачимо, М. Вінграновський трансформує загальнозвживане прохання *Подайте, Христа ради*, що робить його органічним для мовлення лисеняти.

Використання видозміненого фразеологізму *зима на носі* зафіксовано в оповіданні «Гусенятко»: *А тут на дзьобі уже зима, заплава замерзне – що тоді? Зимувати з малим?* Автор удається до заміни компонента сталої сполуки з тієї ж причини, що й у попередньому контексті. Подібна трансформація спостерігається в такому реченні: *Одну лише яму, Олександрі Степановичу, земля ж замерзає, сніг на носі!* Відчутною є тенденція до оновлення сталих висловів, від чого вони стають експресивними.

Автор подекуди вживає сполуки, які містять темпоральні лексеми й відбивають певні народні прикмети: *А чого це ви зиму зриваєте? – Яку зиму? – Та в кожусі!*

Епітет *літній* використовується нетрадиційно як означення до топонімічної назви: *Собаки стояли за свою безлюдну літню Соколівку на смерть*.

Необхідно відзначити те, що епітет *літній* (сон) поєднується з означеннями, що дають ситуативну характеристику: *коли з твого тіла не вийшов луговий сінокісний літній сон*. У цьому художньому образі поєднуються часові й просторові поняття.

Метафоричною обставиною *по-осінньому* (принишкла) наділяється річка Кодима: *Минав третій день, як ми всі вчотирьох, – я, Манюня, Орлик й Султанчик, – тримаючись подалі від шосейних доріг, польовою доріжкою тягнулися над पनिшколю по-осінньому, несміливою Кодимою*. Таким чином авторові вдається створити художній образ річки восени, коли життя в ній ніби заспокоюється після літа.

За нашими спостереженнями, використання епітета *осінній* нерідко метафоричне: *Натягувала посторонки, вслухалася в круглу, як дзвін, осінню молоду порожнечу, й не хотілося їй нічого*.

Найбільш виразною є експресія тих словообразів, у яких епітет *осінній* означає назви людей: *Здрастуйте, – тихо каже осінній Жора; новим, якимось глухим, осіннім голосом, наче здалеку і переможно заговорив батько*. Цей епітет може поєднуватися із назвами, пов'язаними із тваринами чи птахами, зокрема їхніми діями: *Свиснула синиця, її порожній осінній свист не сподобався Чепіжному*. Етюдні замальовки в повісті «Сіроманець», як зазначає Л. Стороженко, позначені фрагментарністю розповіді. Такі описи стимулюють слухове та зорове сприймання [14]. Таким чином, автор надзвичайно тонко передає різноманітні зміни в природі, які зумовлені приходом осені.

Якщо епітет *осінній* використовувався в прямому значення, то сполука з означуваним словом входить до метафоричного образу, як-от: *Перед оком Чепіжного на воді тихенько кипів осінній дощ*.

Часом осінь змальовується через лексеми, що виступають непрямими темпоральними сигналами. Наприклад: *Клумаки вже самі котили примар по жовтотуманній дорозі вниз, коли одна примара-привидиха, та, що бігла останньою, поковзнула на опалому листі, зойкнула і простелася на землі!* Індивідуально-авторський епітет *жовтотуманна* (дорога) та безпосередній атрибут осені – опадання листя – є описовими показниками цієї пори року.

Іноді весняна пора позначається назвою якогось із місяців: *Семеро плугів, запряжених у дядьків Петрів літак, стояли на березневому, давно не ораному полі*.

Художні означення, утворені від назв місяців, М. Вінграновський використовує для характеристики об'єктів, зокрема міст: *А як Султанчик заскімлив, коли мій надхмарний літак повертався назад додому – знову над океаном, над череп'яними дахами Європи до вересневого Києва!* Подібні означення, метонімічні за своєю природою, ніби відтворюють зовнішній вигляд Києва таким, яким він має бути на початку осені, саме у вересні.

Висновки й перспективи. Отже, вираження природного часу досить важливе для художнього дискурсу М. Вінграновського. образи пір року є найбільш частотними, передають ідею циклічності, протяжності часу. часові образи постають як об'єкт змалювання, тому показовими є метафоричні і метонімічні контексти з темпоральною семантикою.

Установлено, що темпоральна лексика найповніше виражає свій функціонально-стилістичний потенціал

у метафоричних конструкціях. У переносних значеннях відображається узагальнений погляд на предмет, в оказіональних – індивідуальний. Слово як компонент лексико-семантичної системи в метафоричному контексті втрачає свою знакову природу і трансформується в художній елемент. У метафорах з образами часу натрапляємо на отождолення цієї категорії з людиною, представниками тваринного та рослинного світів, зі стихіями природи та предметами. Особливої виразності та динамічності зображенню метафорам із часоназвами надає осмислення автором абстрактного поняття темпоральності як чогось матеріального (як внутрішніх психічних рухів; як образів із духовної сфери). Відзначаємо й таку рису ідіостилу автора, як творення образів із семантикою міжчасся.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Время: модели и метафоры. *Логический анализ языка. Язык и время*. М.: Индрик, 1997. С. 51–61.
2. Астапенко І. Художній час і простір Емми Андіївської. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2016. Вип. 2 (36). С. 34–36.
3. Барчук В.М. Граматична темпоральність: Інтервал. Час. Таксис: монографія. Івано-Франківськ: Сімик, 2011. 416 с.
4. Бачишина О.Б. Засоби вираження часу в українській мові (на матеріалі української химерної прози). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2014. С. 37–40.
5. Вінграновський М.С. Вибрані твори у трьох томах. Тернопіль: Богдан, 2004. Т. 3: Повісті й оповідання. 400 с.
6. Гоменюк О.О. Концептосфери флори і фауни в українській дитячій прозі С. Гуцала і М. Вінграновського. 2015. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Homeniuk_Olena/Kontseptosfery_flory_i_fauny_v_ukrainskii_dytiachii_prozi_Ye_Hutsala_i_M_Vinhranovskoho.pdf?PHPSESSID=8kcj3nhhcdenf4305sn94pfmt6
7. Задорожна О.М. Концепт «час» в українській поетичній мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01. К., 2008. 23 с.
8. Кайдаш А.М., Хомич В.І. Фауністичні образи в прозі Миколи Вінграновського: лінгвостилістичний аспект. 2020. URL: <http://lib.ndu.edu.ua:8080/dspace/handle/123456789/1737>
9. Лисенко Н.О. Метафора і символ у поетичному ідіостилі Тодоса Осьмачки: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. Х., 2003. 187 с.
10. Павлюк Т.П. Концепт «час» у порівняльних конструкціях сучасного українського поетичного мовлення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2012. Вип. 24. С. 233–236.
11. Переломова О. Лінгвістичні засоби творення художнього хронологу поетичного світу Олександра Олеся. *Збірник наукових праць на пошану професора Василя Грещука*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2019. С. 270–278.
12. Романик С. Структура категорії темпоральності в сучасній українській мові. Варшава: Sowa Sp. Z o.o., 2012. 235 с.
13. Салига Т.Ю. Микола Вінграновський. Літературно-критичний нарис. К.: Рад. письменник, 1989. 167 с.
14. Стороженко Л.Г. Художні особливості повістярської спадщини М. Вінграновського. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. N 936. Сер.: «Філологія»*. 2011. Вип. 61. С. 147–153.
15. Швець Т. Лексичні засоби вираження часу і простору в художньому тексті на матеріалі роману Ж. Верна «Cinq semaines en ballon». *Теоретична і дидактична філологія*. 2015. Вип. 20. С. 458–466.

Skydan M. Figurative expression of the seasons in M. Vinhranovskyi's prose

Summary. The article examines the features of linguistic expression of the image of natural time in Mykola Vinhranovskyi's artistic language.

Analysis of the means of expressing temporality can be considered one of the pressing issues of modern linguistics, due to the tendency to anthropocentrism and cognitive approach.

It should be emphasized that the means of expression of temporal semantics are characterized by functioning in complexes, where the components complement and more deeply reveal the meaning of each other. Such a symbiotic embodiment determines the use of component, conceptual and cognitive analysis of the linguistic expression of time.

The author's prose works were deliberately chosen for our research as they are little studied from a linguistic point of view. For the first time, the representation of a multicomponent system of verbalizers of time, which is inherent in Vinhranovskyi's language creation as a prose writer, is comprehensively studied. As a result of the analysis certain features of lexical expression of natural time by means of an artistic word have been revealed.

It has been established that the expression of natural time is important for M. Vinhranovskyi's artistic discourse. Lingual images of the seasons are the most frequent, conveying the idea of cyclicality and length of time. Metaphorical and metonymic contexts with temporal semantics are characteristic of the author's idiosyncrasy for depicting temporal images.

That is why lexical constructions to denote time fully express their functional and stylistic potential in the individually author's detailed metaphors. The figurative meanings reflect a generalized view of the subject, the occasional ones reflect an individual one. In the metaphorical context, there is a loss of symbolic nature of the word as a component of the lexical and semantic system with subsequent transformation into an artistic element. In metaphors with images of time we find the identification of this category with a man, representatives of the animal and plant worlds, with the elements of nature and objects.

Individually author's metaphors with time names acquire special expressiveness and dynamism, which convey the author's comprehension of the abstract concept of temporality as internal mental movements, as images from the spiritual sphere, as something material. The creation of images with the semantics of the intertime has been noted as a significant feature of the author's idiosyncrasy.

Key words: Natural time, temporality, cyclic time, artistic discourse, metaphors with time names, transformed phraseology, idiostyle.

Смерчинська О. В.,

orcid.org/0000-0001-5542-3789

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри прикладної лінгвістики

Національного університету «Львівська політехніка»

РОЛЬ СПОЛУЧНИКА ПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ ЧАСУ ALS ПРИ ВИРАЖЕННІ ГРАНИЧНОЇ СЕМАНТИКИ ОДНОРАЗОВОСТІ ДІЇ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Анотація. Універсальні категорії аспектуальності та акціональності тісно пов'язані із внутрішньою часовою структурою дії. У центрі цих двох категорій перебуває категорія граничності і неграничності дії. Граничність дії – це акціональне значення, яке охоплює перехід з одного стану в інший, обмеженість дії на початку чи в кінці або лише спрямованість до певної межі та може виражатися засобами, що належать до різних мовних рівнів. При цьому одноразовість виступає передумовою для трактування певної дії як граничної і передбачає насамперед значення неподільності дії на менші акти.

Підрядні речення часу належать до так званого аспектологічного контексту, для якого характерні часова контактність та одноразовість описаних дій, а також їх співвіднесення із конкретним моментом часу. Статтю присвячено дослідженню ролі сполучника підрядних речень часу *als* при вираженні граничної семантики одноразовості дії в німецькій мові за допомогою як граничних дієслів класів подій та діяльностей, так і неграничних дієслів класів дій та станів. У статті визначено лексико-семантичні групи дієслів у німецькій мові, які можуть виражати значення одноразової граничної дії у відповідному контексті, а також частотність їх використання у такому значенні у проаналізованих творах художньої літератури. Проаналізовано також використання абсолютних та відносних часів у підрядних реченнях часу зі сполучником *als* та їхній вплив на вираження граничної семантики одноразовості дії.

Проведене дослідження показує, що сполучник підрядних речень часу *als* може сприяти вираженню досліджуваної граничної семантики в німецькій мові як у головному, так і в підрядному реченнях. На основі отриманих даних відносимо підрядні речення часу зі сполучником *als* до периферійних засобів вираження граничної семантики одноразовості дії в німецькій мові.

Ключові слова: сполучник підрядних речень часу, акціональна семантика, граничність дії, неграничність дії, одноразовість дії.

Постановка проблеми. Універсальні категорії аспектуальності та акціональності, в центрі яких перебуває внутрішня часова структура дії, вже кілька десятиліть перебувають у центрі уваги багатьох лінгвістів. Для цих двох споріднених категорій важливими є поняття граничності та неграничності дії. Граничність дії пов'язана з акціональними значеннями переходу з одного стану в інший, обмеженістю дії на початку чи в кінці або лише спрямованістю до певної межі (наприклад, *einschlafen, kommen*). Натомість неграничність дії охоплює незмінні стани чи відношення, динамічні процеси та дії, що

не передбачають кульмінаційного чи кінцевого пункту (наприклад, *schlafen, gehen*). Понятійні категорії одноразовості та граничності дії дуже тісно пов'язані між собою, оскільки одноразовість виступає переважно передумовою для трактування дії в ширшому розумінні цього терміна як граничної. Категорія одноразовості дії включає в себе насамперед одноактність дії, тобто неподільність дії на менші акти, які можна було б назвати тим же дієсловом (наприклад, *strifeln, zucken*) [1, с. 13]. Якщо у слов'янських мовах, зокрема і в українській мові, одноразовість дії зараховують до основних характеристик доконаного виду [пор. 2, с. 88], то в німецькій мові одноразовість може виражатися лише за допомогою контексту на синтагматичному рівні. Виходячи з розуміння аспектологічного контексту, яке передбачає часову контактність та одноразовість дій, зв'язані у послідовності дії відіграють при вираженні значення одноразовості дії в німецькій мові не меншу роль, ніж при вираженні фазової семантики [пор. 3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Про роль аспектологічного контексту як важливого засобу вираження акціональної та аспектуальної семантики в неаспектуальних мовах мовознавці почали говорити вже у другій половині 20-го століття. Так, Б.М. Балін був першим, хто вказав на зв'язаність подій у послідовності як про один із засобів вираження акціональної семантики граничності дії в німецькій мові [4, с. 90]. Т.Н. Александрова також вказувала на те, що зв'язаність дій у послідовності має «найбільшу силу аспектуального впливу» [5, с. 13]. Вплив аспектуального контексту на вираження акціональної семантики початковості та завершеності дії пізніше досліджувала також Є.С. Башкирцева [6]. У роботах [7; 8] досліджено роль сполучників часу при вираженні акціональних фазових значень початку та обмеженої тривалості дії в українській та німецькій мовах.

Таким чином, метою статті є визначення впливу різних сполучників часу на вираження граничної акціональної семантики одноразовості дії у німецькій мові. **Об'єктом** статті виступають сполучники часу в німецькій мові, які можуть сприяти вираженню семантики одноразовості дії у реченні. **Предмет** статті – гранична семантика одноразовості дії.

Методологічне підґрунтя дослідження базується на розумінні руху як будь-якої зміни чи перетворення, що пов'язані з простором та часом, завдяки чому можемо говорити про якісну і кількісну характеристику руху. До методологічних основ відноситься розрізнення інваріантних та варіантних значень під час аналізу акціональної семантики дієслів. У межах

дослідження використовується класифікація предикатів З. Вендлера [9; 10].

Наведене дослідження проведене на основі аналізу творів художньої літератури з їх перекладами українською та німецькою мовами відповідно: F. Kafka "Amerika", B. Schlink "Der Vorleser", Л. Дереш «Поклоніння ящірці». У роботі застосовано прийом суцільної вибірки для виокремлення прикладів із граничною семантикою одноразовості дії, описово-аналітичний, контекстуально-інтерпретаційний методи та кількісний аналіз.

Виклад основного матеріалу. У німецькій мові сполучники підрядних речень часу відіграють важливу роль при вираженні різної акціональної семантики. Так, сполучник підрядних речень часу *als* однозначно вказує на одноразовість дії, що відбулася в минулому [11, с. 1081–1082; 5, с. 12 та ін.]. При цьому описана дія може бути як граничною, так і неграничною. На проаналізованих 744 сторінках виявлено 182 приклади, де завдяки впливу сполучника *als* підрядне речення описує одноразову граничну дію. У більшості випадків йдеться про граничні дієслова класів діяльностей і подій (наприклад, *aufnehmen, schließen, merken, erblicken*). Нерідко граничні дієслова або словосполучення виражають також семантику початковості, завершеності чи результативності дії (наприклад, *beginnen, ablassen, vorbei sein, zur Ruhe kommen*). Взаємодія таких предикатів із сполучником *als* забезпечує розуміння відповідної ситуації лише як одноразової, що за відсутності спеціальних показників тривалості дії в контексті сприяє конкретно-фактичному розумінню відповідної дії, що в українській мові належить до сфери використання форм доконаного виду (ДВ). Так, граничне дієслово *kommen* у (1) прикладі завдяки взаємодії з *als* виражає значення одноразової виконаної дії, що збережено також у перекладі українською мовою, де використане дієслово у формі ДВ *повернутися*:

(1) "*Als ich von ihr nach Hause kam, saßen meine Eltern und Geschwister schon beim Abendessen.*" (12, с. 29) – «Коли від неї я **повернувся** додому, батько-мати, брат і сестра вже вечеряли». (13, с. 29)

З низкою лексико-семантичних груп неграничних дієслів сполучник підрядних речень часу *als*, часто з допомогою різних контекстуальних засобів чи ширшого контексту, також сприяє вираженню одноразової граничної дії. Найчастіше при цьому йдеться про дієслова, що позначають: 1) рух (напр., *treten, zurückkehren, steigen*), 2) переміщення об'єктів (напр., *werfen, heben, liften*), 3) мовлення (напр., *rufen, fragen, bitten*), 4) зорове або слухове сприйняття (напр., *sehen, überblicken, hören*), 5) удар або контакт (напр., *schlagen, küssen*), 6) фізичну діяльність (напр., *wählen, wechseln*), 7) мислення (напр., *bedenken, vergleichen*) та 8) емоції (*reagieren*). У (2) реченні неграничне за своїм інваріантним значенням дієслово *fragen* у взаємодії з прийменниковим додатком та сполучником *als* описує один завершений мовленнєвий акт. У (3) прикладі сполучник *als*, вказуючи на одноразовість дії в минулому, сприяє її конкретно-фактичному розумінню – як одноразової виконаної дії. У відповідних реченнях українською мовою значення одноразовості виконаної дії збережене і передається за допомогою дієслів у формі ДВ *запитати* й *обрату*:

(2) "*Es gab aber noch eine kleine Verzögerung, als man ihn jetzt nach seinem Namen fragte.*" (14, с. 302) – «Однак виникло ще одне маленьке зволікання, коли дійшла черга **запитати** його ім'я». (15, с. 265);

(3) "*Ich habe versucht, mir zu sagen, dass ich, als ich Hanna wählte, nichts von dem wusste, was sie getan hatte.*" (12, с. 162) – «Я намагався переконати себе, що **обравши** Ганну, я ще нічого не знав про те, що вона коїла». (13, с. 156).

Вживання часових форм плюсквамперфекта або перфекта у відносній функції у підрядному реченні зі сполучником *als* підкреслює таксисне значення різночасності, а саме значення наступності головної дії. Завдяки цьому граничні дієслова у цих часових формах при взаємодії зі сполучником *als* передають семантику одноразовості та доконаності, як це видно у (4) прикладі, де дієслово *schaffen* із визначеним прямим додатком *die Hälfte des Weges* виражає конкретну виконану дію, що відбулась один раз у минулому перед дією, описаною в головному реченні. Таксис наступності дії в головному реченні сприяє також вираженню значення одноразової виконаної дії у підрядних реченнях зі сполучником *als* та неграничними дієсловами, що позначають рух, переміщення об'єктів чи фізичну діяльність людини. Зокрема, у (5) реченні дієслово руху *weglaufen* у часовій формі плюсквамперфекта, взаємодіючи зі сполучником *als*, позначає одноразову завершено дію:

(4) "*Als ich die Hälfte des Weges geschafft hatte, fuhr die Straßenbahn an mir vorbei.*" (12, с. 47) – «Коли **пройшов** половину дороги, повз мене просурикомів трамвай!» (13, с. 46);

(5) "*Wissen Sie, wer gerade hinauffahren wollte, als dieser Kerl hier vom Lift weggelaufen war*", wandte er sich zum Portier." (14, с. 187) – «Знаєте, хто якраз збирався поїхати ліфтом, коли **зник** оцей парубіюко?» – *звернувся він до порт'є»* (15, с. 154).

Підрядні речення часу зі сполучником *als* вказують також на одноразовість ситуації, описаної у головному реченні. Такі підрядні речення виконують функцію обставини часу та активізують конкретно-фактичне значення як граничних, так і деяких груп неграничних дієслів. У проаналізованих творах виявлені такі семантичні групи неграничних дієслів, що за допомогою сполучника *als* та інколи інших контекстуальних засобів (напр., обставини часу або безпосередньої послідовності кількох дій в головному реченні) виражають у головному реченні виконану одноразову дію: дієслова мовлення, руху, переміщення об'єктів, контакту/удару, слухового чи зорового сприйняття та дієслова, що позначають емоції (напр., *sagen, treten, beißen, hören, lächeln*). Зокрема, у (6) прикладі неграничне дієслово *lächeln* позначає в головному реченні один акт відповідної дії завдяки підрядному реченню з *als*, яке вказує на конкретний момент, коли ця дія відбулася. В українському перекладі одноразовість дії збережена і передається через однину іменника *усмішка* та дієслово у формі ДВ *стриматися*. Дієслово мовлення *fragen* у (7) реченні описує одноразовий завершений акт мовлення завдяки впливу підрядного речення зі сполучником *als*, яке тут також вказує на конкретний час, коли відбулася дія у головному реченні. В українському перекладі семантика одноразовості дії виражається за допомогою дієслова мовлення у формі ДВ *запитати*:

(6) "*So streng er aber Karl angesehen hatte, so musste er doch lächeln, als er die Decke lüftete (...)*" (14, с. 332) – «Як суворо він позирав на Карла, то все ж не міг **стриматися** від **усмішки**, коли відслонив хустку (...)» (15, с. 251);

(7) "*Als ich nach ihrem [Geburtstag] gefragt und sie mir den 21. Oktober genannt hatte, hatte sie mich nach meinem nicht gefragt.*" (12, с. 70) – «Коли я **запитав**, коли в неї день народження, відповіла, що 21 жовтня, але про мій день народження не **запитала**». (13, с. 69).

Вплив сполучника підрядних речень часу *als* на вираження граничної семантики одноразовості дії в німецькій мові

Типи дієслів та словосполучень		Підрядне речення		Головне речення
		Абсолютні часи	Відносні часи	
1) граничні дієслова та словосполучення (напр., <i>öffnen, entdecken, zur Ruhe kommen</i>)		91	28	52
2) неграничні дієслова	а) рух (напр., <i>treten, steigen, weggehen</i>)	16	2	9
	б) переміщення об'єктів (напр., <i>ziehen, heben, stecken</i>)	6	3	2
	в) мовлення (напр., <i>rufen, bitten, nennen</i>)	14	-	15
	г) чуттєве сприйняття (напр., <i>sehen, hören, blicken</i>)	10	-	3
	ґ) удар/ контакт (напр., <i>schlagen, treten, küssen</i>)	4	-	3
	д) фізична діяльність (напр., <i>wählen, wechseln</i>)	3	2	1
	е) мислення (напр., <i>bedenken, vergleichen</i>)	2	-	-
є) емоції (напр., <i>lächeln</i>)		1	-	1
Всього: 268		147	35	86

Кількісні дані щодо впливу сполучника *als* у співдії з часовими формами плюсквамперфекта, перфекта та претерітума окремих лексико-семантичних груп дієслів на вираження граничної семантики одноразовості дії як у підрядному, так і у головному реченнях, наведено у таблиці 1:

Висновки. Таким чином, отримані дані показують, що сполучник *als* найчастіше сприяє вираженню граничної семантики одноразовості дії у минулому у взаємодії з граничними за своїм інваріантним значенням дієсловами та словосполученнями (напр., *begegnen, fallen*). За сприяння контекстуальних засобів та ширшого контексту сполучник *als* може вказувати на виконаний окремий акт або одноразове виконання дії, позначені неграничними дієсловами. Найчастіше таке значення активізується у дієсловах, що позначають рух, мовлення, чуттєве сприйняття або переміщення об'єктів (напр., *treten, fragen, hören*). У підрядних реченнях додатковим чинником може виступати використання часових форм плюсквамперфекта та перфекта у відносній функції, що вказують на таксисне значення наступності головної дії. У значній кількості випадків підрядні речення часу зі сполучником *als* сприяють вираженню значення одноразовості виконаної дії у головному реченні, виступаючи при цьому обставиною часу, що вказує на конкретний час, коли відбулася ця дія. Узагальнюючи отримані дані, відносимо підрядні речення часу зі сполучником *als* до периферійних засобів вираження одноразовості дії в німецькій мові. Вважаємо, що подальше дослідження впливу аспектуального контексту на вираження різної акціональної семантики у німецькій мові є необхідним і перспективним.

Література:

1. Маслов Ю.С. Очерки по аспектологии. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1984, 263 с.
2. Guławska M. Aspektualität im Polnischen und Deutschen: Eine praktische Untersuchung am Beispiel der Übersetzungen beider Richtungen. München: Otto Sagner, 2000. 220 S.
3. Смерчинська О. Безсполучникові ряди зв'язаних у послідовності дій як засіб вираження одноразовості дії у німецькій мові. *Філологічні трактати*: наук. журн. 2020. Т. 12. № 1. С. 102–109.
4. Балин Б.М. Способы передачи совершенного вида средствами немецкого языка. *Уч. зап. Иван. гос. пед. ин-та им. Д.А. Фурманова. Немецкий и русский глагол (сопоставительные этюды)*. Иваново, 1963. С. 66–101.
5. Александрова Т.Н. Взаимодействие контекстных средств при выражении аспектуальных значений (На материале современного языка): автореф. дис. юною канд. филолог. наук: 10.663/ Калининский гос. пед. ин-т им. М.И. Калинина. Калинин, 1971. 25 с.

6. Башкирцева Э.С. Влияние контекста на аспектологическую характеристику немецкого глагола (Роль сопряженных в последовательности действий и состояний): автореф. дис. ... канд. филолог. наук: 10.663/ Ленингр. пед. ин-т им. А.И. Герцена. Челябинск, 1970. 16 с.
7. Смерчинська О.В. Роль сполучників часу при вираженні фазового значення початку дії в українській та німецькій мовах. *Філологічні трактати*: наук. журн. 2016. Т. 8. № 1. С. 62–68.
8. Смерчинська О.В. Аспектологічний контекст як засіб вираження обмеженої тривалості дії в українській та німецькій мовах. *Молодий вчений*. 2016. № 9 (36). С. 233–238.
9. Vendler Z. *Linguistics in philosophy*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1967. 203 p.
10. Vendler Z. *Verbs and Times// The Philosophical Review* (66). Ithaca/ New York: Cornell University Press, 1957. P. 143–160.
11. Duden. *Die Grammatik*. 8., völlig neu bearb. und erw. Aufl. Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverl., 2009. 1343 S.
12. Schlink B. *Der Vorleser*. Zürich: Diogenes, 1997. 207 S.
13. Шлінк Б. *Читець*. Київ: Основи, 2005. 197 с.
14. Kafka F. *Amerika*. Харків: Ранок-НТ, 2002. 336 с.
15. Кафка Ф. *Зниклий безвісти [Америка]*. Київ: Критика, 2009. 279 с.
16. Дереш Л. *Поклоніння ящірці: Як нищити ангелів*. Харків: Фолио, 2009. 189 с.
17. Deresch L. *Die Anbetung der Eidechse oder Wie man Engel vernichtet*. Berlin: Suhrkamp, 2006. 201 S.

Smerechynska O. The role of the temporal subordinating conjunction *als* by expressing the telic semantics of semelfactivity in German

Summary. The universal categories of aspectuality and actionality are connected with the idea of the internal temporal structure of an action. In the center of these categories is the category of telicity/ atelicity of an action. Telicity of an action is the actional meaning which includes the transfer from one state into another, boundedness of an action at the beginning or in the end or just moving towards it and can be expressed with means that belong to different language levels. Herewith semelfactivity is a precondition to classify an action as a telic one and it includes first of all the meaning of indivisibility of an action.

The temporal subordinate clauses are part of the so-called aspectological context. Its main characteristics are time contact and semelfactivity of the described actions, but also their relation to the definite moment of time. The article is devoted to the research of the role of the temporal subordinating conjunction *als* by expressing the telic semantics of semelfactivity of an action in German in interaction with

telic verbals classes of achievements and accomplishments and atelic verbal classes of activities and states.

The article deals with lexical-semantic groups of verbs in German which can express the meaning of semelfactive telic action in the appropriate context as well as with the frequency of the using them with this meaning in the analyzed novels. There are also analyzed the using of the absolute and relative tenses in the temporal subordinate clauses with the conjunction *als* and their impact on the expressing of telic semantics of semelfactivity of an action.

The conducted analysis shows that the temporal subordinating conjunction *als* can help by expressing the telic semantics of semelfactivity in German in the main and in the subordinate clauses. Based on the achieved data the temporal subordinate clauses with the conjunction *als* are on the periphery of the meanings of expression of the telic semantics of semelfactivity in German.

Key words: temporal subordinating conjunction, actional semantics, telicity of an action, atelicity of an action, semelfactivity of an action.

УДК 811.581'373.43.611:578.834COVID-2019
DOI <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.47-2.26>

*Сова М. В.,
магістрант спеціальності «Філологія. Східні мови та літератури (переклад включно),
перша – китайська»
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

*Вечоринська Т. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри мов і літератур Далеккого сходу та Південно-Східної Азії
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

СЛОВОТВІРНО-СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ НОВОЇ КИТАЙСЬКОЇ ЛЕКСИКИ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З ПАНДЕМІЄЮ КОРОНАВІРУСУ

Анотація. Ця стаття пропонує огляд нової китайської лексики, яка з'явилася у Китаї на позначення нових соціальних реалій через розповсюдження коронавірусної інфекції, а відтак – і змінених умов життя й праці, пов'язаних із віддаленою роботою та дистанційним навчанням. У центрі роботи – нові слова медичної і соціально-побутової тематики, що вже належать до активної лексики китайської мови. Пропонуються концепції лінгвістичного мотивування нових лексичних одиниць, пов'язаних із пандемією COVID-19, а також їх систематизація й аналіз із погляду словотвірних особливостей. З опорою на роботи провідних китайських дослідників щодо питань неології у статті розглянуті основні тенденції побудови і словотвору неологізмів цієї тематики. Визначено, що утворення нових слів відбувається за сталими моделями словотвору китайської мови. Показано, що основним способом утворення нових слів залишається словоскладання, у рамках словотвору наведені моделі неологізмів коронавірусної тематики з сурядним, підрядним, керуючим і описовим зв'язком компонентів. Окрему увагу також приділено афіксальному способу словотвору як одному із найпродуктивніших у китайській мові. Наведено найбільш розповсюджені суфікси і напівсуфікси, що беруть активну участь у створенні нової китайської лексики, пов'язаної із пандемією коронавірусу. Також розглянуті приклади неологізмів, утворених шляхом морфемної контракції, що є одним із джерел поповнення словникового складу сучасної китайської мови. Окремо у статті подається кількісний морфемний аналіз неологізмів тематичної групи, пов'язаної із пандемією коронавірусу. Визначено, що чотириморфемні слова становлять більшість новоутворень відповідної тематики, що цілком відповідає принципам ритмомелодики і симетрії побудови словосполучень і речень китайської мови.

Ключові слова: китайська мова, неологізми, словоскладання, афіксація, контракція, коронавірус, COVID-19.

Постановка проблеми. Пандемія коронавірусу раптово змінила життя людей у усьому світі. Нові реалії дали поштовх активному поповненню словникового запасу в різних мовах, в тому числі і в китайській. Саме вони і створили підґрунтя для словотвірної продуктивності в мові. З'явилися назви нових захворювань, лексика пов'язана з лікуванням і профілактикою, з карантинними заходами, із побутом у новій реальності (віддаленою роботою і навчанням). Дослідження нової лексики

є важливою мовознавчою проблемою, оскільки вона має вагомий значення при виявленні головних тенденцій і перспектив поповнення лексичного складу мови. Виявлення та відтворення словотвірних особливостей неологізмів китайської мови на позначення реалій, пов'язаних із пандемією коронавірусу, у запропонованій роботі проводиться вперше. Об'єктом аналізу є нові лексичні одиниці китайської мови періоду поширення та розповсюдження коронавірусної інфекції Китаєм і світом, починаючи з грудня 2019 року, а також лексики, що з'явилася і стала активною на відтворення побуту і життя суспільства із впровадженням карантинних заходів. Матеріалом дослідження послуговували неологізми (близько 75 одиниць), знайдені у китайськомовних інтернет-виданнях (Chinanews.com, news.cctv.com), засобах масової інформації (who.int), наукових публікаціях Bank of China (《宏观观察》) та інших.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми виникнення нової лексики незмінно звертали на себе увагу як вітчизняних, так і закордонних лінгвістів. Зважаючи на порівняно нещодавню появу лексики, що є об'єктом нашого дослідження, вона ще не отримала ґрунтовного висвітлення у наукових колах. Нині нам відома праця китайського дослідника Лінь Біня «Нові слова. Епоха неологізмів» (《新词·时代》) [1], у якій він аналізує інтернет-сленг та гру слів, відображаючи останні соціальні зміни та стиль життя сучасного Китаю. Вань Сяньчу у роботі «Теорія словотвору китайської мови» (《汉语构词论》) [2], опублікованій у 2004 р., обговорює питання словотворення, застосовуючи нові теорії та методи сучасної лінгвістики. Таким чином, аналіз останніх досліджень демонструє актуальність обраної нами теми, особливо зауважуючи той факт, що словотвірні тенденції нової лексики, пов'язаної саме із пандемією, поки що залишаються поза науковим обговоренням. У роботі ми дотримуємося підходів до дефініції і класифікації неологізмів, а також загально-теоретичних підходів до дослідження лексикології китайської мови, висвітлених у роботах китайських науковців (Яо Ханьміна [3], Фу Хуай Цин [4]), російських науковців (Кленіна І. Д. [5], Семенас А. Л. [6], Хаматової А.О. [7]).

Предметом дослідження є систематизація й аналіз структурних особливостей нової лексики китайської мови, пов'язаної із пандемією коронавірусу починаючи з 2019 року і донині.

Метою цієї роботи є аналіз конкретних прикладів неологізмів й відстеження їх структурних особливостей, словотвірних тенденцій та закономірностей розвитку нової китайської лексики. Досягнення цієї мети передбачає виконання таких **завдань**: 1) виділення лексики, пов'язаної із нашою тематикою, загальним обсягом 75 слів; 2) визначення структурних особливостей досліджуваної лексики; 3) виявлення словотвірних моделей досліджуваної лексики.

Виклад основного матеріалу дослідження. У цій роботі ми дотримуємося дефініції неологізму, наведеної у роботі Яо Ханьміна «Неологізми. Суспільство. Культура» (新词语·社会·文化). Неологізми (新词语) – це, по-перше, власне нові слова; по-друге, вже наявні у мові слова, які отримали нове значення; по-третє, застарілі лексичні одиниці, які перейшли з пасивного вживання у активне [3, 58]. Відповідно, є підстави вважати, що нова лексика, утворена за період пандемії COVID-19, підпадає під визначення неологізмів.

На матеріалі нашого дослідження нами було виділено 75 лексичних одиниць, пов'язаних із пандемією COVID-19. Двоформних слів було виявлено найменше, оскільки більшість із них вже існували у китайській мові до пандемії COVID-19. До слів, які виникли у період пандемії, відносяться: 病例 (bìnglì) – *випадки захворювання*, 阴性(yīnxìng) – *негативний (тест на коронавірус)*. Загалом вони становлять 25% вибірки. Триморфемні слова становлять 15% вибірки. Наприклад: 接触者(jiēchùzhě) – *контактуючі особи*, 感染者(gǎnrǎnzhě) – *інфікована людина*. Загальна кількість чотириморфемних слів є найбільша, наприклад: 居家办公(jūjiābàngōng) – *домашній офіс*, 重症患者(zhòngzhèng huànzhě) – *пацієнт із критичним станом*. Становлять 45% вибірки. П'ятиморфемних слів було виявлено найменше, наприклад: 密切接触者(mìqièjiēchùzhě) – *людина, яка мала тісний контакт із хворим*, 超级传染源(chāojí chuánrǎnyuán) – *джерело найбільшої інфекції*. Становлять 5% вибірки. Шестиморфемних назв було знайдено достатньо, до прикладу: 新型冠状病毒(xīnxíngguānzhuàngbìngdú) – *COVID-19*, 卫生主管部门(wèishēngzhǔguǎnbùmén) – *головний санітарний пункт*. Становлять 8% вибірки. Нами не було виявлено семиморфемних назв, однак було знайдено восьмиморфемне слово 新型冠状病毒肺炎(xīnxíngguānzhuàngbìngdú fèiyán) – *пневмонія, викликана новим типом коронавірусу*. Становлять 2% вибірки.

Загалом серед основних способів словотвору у китайській мові дослідники виділяють такі. Так, В.М. Солнцев у межах сучасного словотвору виділяє такі способи утворення нових слів, як конверсія, словоскладання, афіксація [цит. за 7, 58]. В.І. Горелов визначає семантичний, лексико-морфологічний, морфологічний, морфолого-синтаксичний, морфолого-фонетичний, лексико-семантичний способи словотворення, а також контракцію [8, 19]. Відомий синолог І.Д. Кленін виділяє такі способи словотвору, як словоскладання, афіксація, фонетичне і семантичне словотворення, конверсія, морфемна контракція [5, 82].

Поряд із вказаними вище уявленнями стосовно способів словотворення існують класифікації, запропоновані китайськими лінгвістами. Наприклад, Лі Цзінь Сі і Лю Шижу [9] розрізняють три основні способи словотворення: синтаксичний спосіб – це утворення складних слів шляхом словоскладання або основокладання; морфологічний спосіб – утворення слів шляхом афіксації і редуплікації; фонетичний спосіб – утворення складних одноморфемних слів.

Сунь Чаншюй пропонує інший підхід до вивчення проблеми словотвору і виділяє такі способи утворення нових слів, як фонетичний (звуконаслідування), семантичний, структурний (словоскладання, афіксація, редуплікація) [цит. за 5, 87].

У формуванні «коронавірусної» лексики важливу роль відіграють неологізми, які утворилися внаслідок словоскладання сурядним, підрядним, керуючим зв'язком, та складні слова з описовим, виразним зв'язком компонентів.

У китайській мові словоскладання (复合词) – це основний спосіб утворення нових слів, зокрема складних. Так, за словами В.М. Солнцева, «словозлиття відбувається стихійно: часто слова, які вживаються поруч, зливаються в одне ціле. Словоскладання відбувається за сталим принципом, два або три слова (точніше – дві або три основи), які ніколи не утворювали словосполучення, складаються за правилами китайської мови» [цит. за 7, 81].

Розглянемо детально утворення складних слів за вказаними моделями.

1. 偏正式复合词(piānzhèngshì fùhécí) – модель з підрядним зв'язком, яку виділяє більшість китайських лінгвістів (Чжоу Цзумо [10], Чжан Шоукан [11], Джу Де Сі [12]). У словах цієї моделі виділяють головний компонент, який визначається, і другорядний, що визначає. Зв'язок між цими компонентами атрибутивний, визначальний, тобто підрядний.

Ван Цін [13], Жень Сюеян [14] та інші лінгвісти відзначають, що головна (незалежна) основа слів, утворених за атрибутивною моделлю, може мати різні характеристики; а визначальна (залежна) основа виражає найрізноманітніші особливості незалежної, головної основи.

Лу Чживей виділив п'ять основних моделей складних іменників, між компонентами яких існують атрибутивні відносини: 1) іменник + іменник; 2) прикметник + іменник; 3) дієслово + іменник; 4) числівник + іменник; 5) займенник + іменник [цит. за 7, 90].

Триморфемні слова формуються за такою схемою:

A + BC (де BC є головним компонентом)

病例 – BC: 诊病例(zhěnbìnglì) *підтвердженні випадки*;

患者 – BC: 诊患者(zhěnhuànzhě) *пацієнт із підтвердженим випадком коронавірусу*;

治疗 – BC: 症治疗(zhèngzhìliáo) *симптоматичне лікування*.

Чотириморфемні слова формуються за такою схемою:

AB + CD (де AB або CD є головним компонентом)

防疫 – AB: 防疫注射(fángyèzhùshè) *протиепідемічна вакцина*;

口罩 – CD: 口罩医用(kǒuzhào yīyòng) *медична маска*;

病例 – CD: 重症病例(zhòngzhèngbìnglì) *випадки з важкими пацієнтами*;

死亡病例(sǐwángbìnglì) *смертельні випадки*;

病毒 – CD: 冠状病毒(guānzhuàngbìngdú) *коронавірус*;

新冠病毒(xīnguānbìngdú) *коронавірус*;

人群 – CD: 高危人群(gāowēirénqún) *група людей високого рівня зараження*;

人数 – CD: 死亡人数(sǐwáng rénshù) *кількість померлих*;

症状 – CD: 阳性症状(yángxìngzhèngzhuàng) *позитивні симптоми*;

距离 – CD: 社交距离(shèjiāojùlí) *соціальна дистанція*;

人员 – CD: 检疫人员(jiǎnyù rényuán) *робітник карантинної служби*;

部门 – CD: 检疫部门(jiǎnyùbùmén) *карантинний відділ*.

2. 联合式复合词(liánhésì fùhécí) – модель із сурядним зв'язком. Слова, утворені за цією моделлю, перебувають

в сурядних, рівноправних відносинах. А.Л. Семенов вважає, що «під копулятивним складанням розуміється складання функціонально-синтаксично і семантично рівноправних морфем, що дають у сумі єдине значення» [15, 63]. Так, Жень Сюелян, розглядаючи слова, побудовані за сурядною моделлю, поділяє їх на п'ять груп залежно від типу значень основ: поєднання синонімічних, близьких за значенням основ; поєднання антонімічних основ; поєднання корелятивних основ; поєднання основ із віддаленим значенням; поєднання двох основ, при якому одна втрачає своє значення [цит. за 7, 108]. До прикладу: 居家办公 (jūjiābāngōng) *домашній офіс*; 体温筛查 (tǐwēnshāichá) *температурний скрінінг*; 抗原阳性 (kàngyuányángxìng) *позитивний антиген*; 症状疗法 (zhèngzhuàngliáofǎ) *симптоматичне лікування*; 病毒源头 (bìngdúyuántóu) – *джерело інфекції*; 定点医院 (dìngdiǎn yīyuàn) *цільова лікарня*; 病毒监控 (bìngdújiānkòng) *моніторинг розповсюдження вірусу*; 发热中心 (fārezhōngxīn) – *поліклініка з людьми із підвищеною температурою*.

Китайські лінгвісти під час опису словоскладання за сурядною моделлю звертають увагу на групу слів, в яких може змінюватися порядок морфем. Оскільки слова, утворені за сурядною моделлю, складаються з рівноправних, незалежних основ, то порядок їх слідування може бути прямим і зворотним, а значення – одним і тим самим. До прикладу: 封锁 (fēngsuǒ) *локдаун* і 锁封 (suǒfēng) *локдаун*; 治疗 (zhìliáo) *лікування* і 疗治 (liáozhì) *лікування*.

3. 支配式复合词 (zhīpèishì fùhécí) – модель із керуючим зв'язком. Механізм словоскладання за цією моделлю полягає в тому, що перша дієслівна основа вступає з другою іменниковою в дієслівно-об'єктні відносини, інакше кажучи, дієслівна основа «керує» іменною. Однак, оскільки перша основа слова може бути і якісною, синологи також називають її предикативно-об'єктною. У вітчизняній лінгвістиці ця модель називається дієслівно-об'єктною або об'єктною: 感染机理 (gǎnrǎnjīlǐ) *механізм інфікування*; 清洁狂人 (qīngjiékuángén) *божевільний чистюль*; 疑似病例 (yísi bìnglì) *підозра на коронавірус*; 溢出事件 (yìchūshìjiàn) *проблема з переповненими лікарнями*; 传播途径 (chuánbò tújìng) *спосіб передачі інфекції*; 隔离措施 (gélícuòshī) *карантинні заходи*.

4. 表述式复合词 (biǎoshùshì fùhécí) – модель слів із описовим, виразним зв'язком компонентів. Сутність цієї моделі полягає в тому, що перша (предметна) основа виконує роль суб'єкта і вступає з другою основою (звичай дієслівною або якісною) в суб'єктно-предикативні відносини, утворюючи слово. За структурою така модель відповідає схемі простого розповідного речення, що й знайшло відображення в назві цієї моделі.

Суб'єктно-предикативну модель зазвичай не відносять до числа найбільш продуктивних. Однак у сучасній китайській мові вона продовжує залишатися однією з п'яти основних словотворчих моделей словоскладання, за якою утворюються іменники, прикметники та дієслова. Наприклад: 社区传播 (shèqūchuánbò) *розповсюдження інфекції поза межами лікарні*; 临床试验 (línchuángshìyàn) *клінічне дослідження*.

Загалом визначено, що слова, утворені способом словоскладання, становлять 55% вибірки.

Афіксальний словотвір займає в китайській мові друге місце за продуктивністю після словоскладання. Афіксація і напівафіксація розглядаються в лінгвістиці як два самостійні способи словотвору. Головна відмінність цих способів полягає в тому, що в першому випадку нові слова утворюються на

базі існуючих в мові слів і основ шляхом приєднання до них словотворчих афіксів, а в другому випадку – напівафіксів. Афіксація відноситься до морфологічного способу словотворення, а напівафіксація – до лексико-морфологічного способу словотворення. Афікси (加词缀) – це морфемні з граматичним значенням [6, 89]. Вони включають в себе префікси, суфікси та напівсуфікси.

Розглянемо неологізми, утворені способом афіксації, пов'язаної із коронавірусом.

1. Суфікси 病 (bìng) та 症 (zhèng). Унаслідок активного процесу створення термінологічної системи прискорилося перетворення «іменникових морфем» у службові змінило їхні функції [16, 47]. Як приклад можна привести морфему 病 (bìng) – хвороба, суфікс активно використовується в сучасній китайській медичній термінології і завжди займає фіксовану позицію суфікса, тобто наприкінці терміна. Однак суфіксом повною мірою ця морфема не є, оскільки вона має лексичне значення і відіграє радше семантичну, а не граматичну роль. Наприклад: 传染病 (chuánrǎnbìng) *епідемія*; 流行病 (liúxíngbìng) *епідемія*; 轻症 (qīngzhèng) *легка форма хвороби*; 重症 (zhòngzhèng) *важка форма хвороби*.

2. Суфікс 者 (zhě) займає особливе місце в системі словотворчих часток китайської мови. Виникнувши в стародавній китайській літературній мові, цей суфікс надзвичайно продуктивний, сфера його використання дуже широка. Початкове значення 者 «той, хто ...» передбачає насамперед участь цього суфікса у словотворі іменників від дієслівних коренів, позначаючи особу, яка виконує ту чи іншу дію. У неологізмах, пов'язаних із коронавірусною тематикою, він виконує таку ж саму роль. Наприклад: 接触 (jiēchù) *контактувати* → 接触者 (jiēchùzhě) *контактна особа*; 感染 (gǎnrǎn) *інфікуватися* → 感染者 (gǎnrǎnzhě) *інфікована людина*.

3. Напівсуфікс 性 (xìng) має початкове лексичне значення «якість, властивість, характер». У сучасній китайській мові він виступає як надзвичайно продуктивний напівсуфікс абстрактних понять. Приєднуючись в основному до коренів (основ), він відповідає українському суфіксу «-ний». До прикладу: 阴性 (yīnxìng) *негативний (тест)*; 阳性 (yángxìng) *позитивний (тест)*.

4. Напівсуфікс 率 (lǜ). Морфемні з меншою основою можна віднести до напівсуфіксів, оскільки поряд з ними функціонують і слова, від яких вони утворились. Цей напівсуфікс приєднується до іменних основ, тому слово набуває значення «ступінь», «коефіцієнт», «рівень»: 死亡率 (sǐwánglǜ) *кількість летальних випадків*; 致死率 (zhìsǐlǜ) *кількість летальних випадків*; 阳性率 (yángxìnglǜ) *кількість з позитивним тестом*; 治愈率 (zhìyùlǜ) *відсоток одужань*.

5. Також у неологізмах, пов'язаних із коронавірусною темою, зустрічається напівсуфікс 期 (qī), який позначає певний період часу, до прикладу: 痊愈期 (quányùqī) *період виліковування*; 潜伏期 (qiánfúqī) *інкубаційний період*. Напівсуфікс 令 (lìng), який додає до слова значення наказу, наприклад: 居家令 (jūjiālìng) *наказ сидіти вдома*; та напівсуфікс 例 (lì) зі значенням *приклад*, *випадок* у такому слові як: 病例 (bìnglì) *випадок захворювання*. Напівсуфікс 狂 (kuáng) – «божевільний», який часто зустрічається у неологізмах сучасної китайської мови, також утворив слово 清洁狂 (qīngjiékuáng) *чистюль (людина, яка запаслася масками, антисептиками)*. Загалом визначено, що слова, утворені способом афіксації, становлять 35% вибірки.

Морфемна контракція 简称 (jiǎnchēng) є ще одним джерелом поповнення словникового складу сучасної китайської мови. Процес випадання з багатоскладового слова або термінологічного словосполучення того чи іншого значущого компонента (морфем) в китайській мові називається морфемною контракцією [4, 129]. Морфемна контракція, будучи частиною словотвірної системи китайської мови, тісно пов'язана зі словоскладанням, лексикалізацією словосполучень, семантичним словотвором і частково з суфіксацією, однак вона досить чітко відмежується від них. Звичайно, найближче морфемна контракція зникається з провідним способом словотворення китайської мови – словоскладанням. Істотна різниця існує між кінцевим продуктом словоскладання і морфемною контракцією: в першому випадку утворюються складні слова, у другому – складноскорочені, які зовні дуже схожі на звичайні слова, однак відрізняються від них низкою специфічних ознак. Морфемна контракція чотирискладових лексичних одиниць полягає в опущенні однієї або двох морфем. При їх скороченні до двоскладового складу можливі найрізноманітніші моделі. Так, можуть зникати друга і четверта морфем:

疫病情况 (yìbīngqíngkuàng) → 疫情 (yìqíng) *епідемічна ситуація*;

检验检测 (jiǎnyàncèdìng) → 检测 (jiǎncè) *виявити*.

Шестискладові терміни та восьмискладові слова, які, як правило, складаються з трьох двоморфемних складників, у результаті морфемної контракції зазвичай скорочуються до чотирискладових або двоскладових слів. Найбільш поширеною моделлю утворення скорочених еквівалентів шестискладових термінологічних словосполучень є опущення по одному компоненту з двох перших (ліворуч) складників. Причому в одних випадках зберігається остання (праворуч):

高度危险人群 (gāodùwēixiǎnrénqún) → 高危人群 (gāowēirénqún) *група людей підвищеного ризику*;

新型冠状病毒肺炎 (xīnxíngguānzhuàngbìngdúfēiyán) → 新型肺炎 (xīnxíngfēiyán) *пневмонія, викликана новим типом коронавірусу*.

В інших вона опускається:

世界卫生组织 (shìjièwèishēngzǔzhī) → 界卫 (jièwèi) *Всесвітня організація охорони здоров'я*.

Загалом визначено, що слова, утворені способом морфемної контракції, становлять 10% вибірки.

Висновки. Пандемія COVID-19 спричинила зміни, що змусили говорити про світ «до» та «після». Очевидною реальністю є те, що це значно вплинуло на створення лексичних та семантичних неологізмів у китайській мові. За надзвичайно короткий проміжок часу у мові накопичилася велика кількість неологізмів, утворених різними способами та моделями, які були досліджені й описані у нашій статті. У роботі було встановлено, що найбільшу кількість становлять чотириморфемні слова (45%), за ними слідують двоморфемні (25%), найрідше трапляються восьмиморфемні слова, оскільки велика кількість із них піддаються контракції.

Таким чином, ми також доходимо висновку, що словотворення нової лексики, пов'язаної із коронавірусом, відбувається за сталими моделями. Так, у вибірці зі 75 слів найбільший відсоток неологізмів утворено способом словоскладання – 55% вибірки, афіксація (35%) бере також активну участь в утворенні нової лексики. У роботі наведено найпоширеніші суфікси (者 (zhě), 病 (bìng)) і напівсуфікси (令 (lìng), 狂 (kuáng), 例 (lì), 期 (qī),

率 (lǜ), 性 (xìng)), які зустрічалися під час відбору лексики. Також 10% вибірки припадає на контракцію лексики. Отже, утворення неологізмів є безперервним явищем китайської мови. З кожним роком збільшується кількість нових слів, які потребують докладного вивчення та класифікації. Нова лексика представляє певний інтерес для вивчення, дослідження і подальшого аналізу лінгвістами джерел появи неологізмів.

Література:

1. 林斌. 新词·固时代. 北京: 中国法制出版社, 2011年. 275页.
2. 万献初. 汉语构词论. 武汉: 湖北人民出版社, 2004年. 320页.
3. 姚汉铭. 新词语·社会·文化. 上海辞书出版社, 1998年. 228页.
4. 符淮青. 现代汉语词汇. 北京: 北京大学出版社, 2003年. 254页.
5. Кленин И.Д., Щичко В.Ф. Лексикология китайского языка: учебное пособие. Москва: Восточная книга, 2013. 272 с.
6. Семенов А.Л. Лексика китайского языка: базовый учебник. 2-е изд., стер. Москва: Восток - Запад, 2005. 310 с.
7. Хаматова А.А. Словообразование современного китайского языка: научное издание. Москва: Муравей, 2003. 224 с.
8. Горелов В.И. Лексикология китайского языка: учебное пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2103 «Иностр. яз.». Москва: Просвещение, 1984. 216 с.
9. 黎锦熙、刘世儒, 汉字构词法和词素研究, 北京师范大学报, 1959年. 595页.
10. 周祖谟. 汉语词汇讲话. 人民教育出版社, 1959年. 88页.
11. 张寿康. 构词法和构形法. - 湖北: 湖北人民出版社, 1981年. 96页.
12. 朱德熙. 语法讲义. 北京: 商务印书馆, 1982年. 231页.
13. 王勤. 现代汉语词汇概要. 内蒙古人民出版社, 1983年. 481页.
14. 任学良. 汉语词法. - 北京: 北京语言大学出版社, 1981年. 281页.
15. Семенов А.Л. О синтагматической семантике копулятивного сложения в китайском языке // Исследования по китайскому языку. Москва, 1973. 63–78 с.
16. 范 晟. Морфемная деривация как способ номинации болезней в современном английском и китайском языках. Филология и лингвистика в современном мире: материалы междунар. науч. конф. Молодой ученый. 2017. (№ 54). 45-48 с.
17. 中新网专题. URL: <https://m.chinanews.com/wap/detail/chs/zydlf/5013.shtml>
18. 中国新闻_央视网. URL: <https://news.cctv.com/china/mobile/>
19. 中国新闻网. URL: <https://m.weibo.cn/u/1784473157#&gid=1&pid=1>
20. 中华人民共和国国家卫生健康委员会. URL: <http://www.nhc.gov.cn/wjw/web/ydd.shtml>
21. Mayo Clinic. URL: <https://www.mayoclinic.org/zh-hans/diseases-conditions/coronavirus/symptoms-causes/syc-20479963>
22. 世卫组织网站. URL: <https://www.who.int/zh/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>
23. Children's Hospital Los Angeles. URL: <https://www.chla.org/blog/health-and-safety-tips/novel-coronavirus-what-you-should-know-simplified-chinese>

Sova M., Vechorynska T. Word-formative and structural features of the new Chinese vocabulary related to the coronavirus pandemic

Summary. This article provides an overview of the new Chinese vocabulary, which has appeared in China to denote new social realities that are connected to the spread of coronavirus infection. Coronavirus infection has changed work and lifestyle, which consequently led to remote working and distance education. Special attention is placed on new words related to medical and social issues, which already represent the active vocabulary of the Chinese language.

The concepts of the linguistic motivation of the new lexical units related to the COVID-19 pandemic, as well as their systematization and analysis in terms of their word-

formation and structural features are proposed. Based on the works of leading Chinese researchers on neology, this article considers the main trends in the formation and word building of neologisms on this particular topic. It is determined that the formation of the new words occurs according to stable models of word formation in the Chinese language.

It is shown, that the main process of linking together two or more bases is compounding, also in the article are given the types of connection between the neologisms on the coronavirus topic such as conjunctive, subjunctive, controlling, and descriptive connection. Particular attention is also paid to the affixation process of the word-formation, as one of the most productive ways in the Chinese language. The most common suffixes and semi-suffixes that are actively

involved in the word-building of new Chinese vocabulary related to the coronavirus pandemic are listed. Besides, the article provides some examples of neologisms formed by morpheme contraction, being one of the sources of modern Chinese vocabulary enrichment.

The article presents a quantitative morphological analysis of neologisms of the thematic group related to the coronavirus pandemic. It is determined, that four-morpheme words constitute the majority of neologisms, which fully corresponds to the principles of rhythmic organization and symmetry of phrase's and sentence's construction in the Chinese language.

Key words: the Chinese language, neologisms, word-formation, affixation, contraction, coronavirus, COVID-19.

Соприкін В. Д.,

orcid.org/0000-0002-3411-8096

аспірант кафедри української мови

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

СУФІКСАЦІЯ ЯК СПОСІБ ТВОРЕННЯ ПСЕВДОНІМІВ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ МИТЦІВ

Анотація. Автор пропонованої статті здійснює спробу з'ясувати особливості творення сучасних українських псевдонімів за допомогою суфіксального способу. У роботі зазначено, що хоч ономастичні праці зазвичай спрямовані на семантику та показують невеликий відсоток власних назв, утворених шляхом суфіксації, але такі оніми існують і заслуговують на увагу науковців. Питання суфіксального способу творення пропріальної лексики розглядали Ю. Карпенко («Словотворчі стосунки власних і загальних назв у східнослов'янських мовах»), І. Ковалик («Словотвір особових імен в українській мові (здрібніло-пестливі утворення)»), В. Німчук («Українські прізвища з суфіксами -ук, -чук та етимологічно споріднені утворення»), Ю. Редько («Суфіксація як основний спосіб творення українських прізвищ іменникового типу»), І. Сухомлин («Українські прізвища з прикметниковими суфіксами (на матеріалі Полтавських актових книг XVII століття)»), «Українські чоловічі прізвища старої Полтавщини з суфіксом -енк-о») та інші відомі українські мовознавці, проте псевдоніми сучасних українських митців є малодослідженими з цього ракурсу. На основі зібраного матеріалу та проведеного дослідження виявлено два різновиди суфіксального способу творення онімів, такі як чиста суфіксація та заміщувальна суфіксація. Словотворчий процес у вигляді чистої суфіксації відбувається шляхом додавання до слова суфікса без додаткових словотвірних операцій. У разі субститутивної або заміщувальної суфіксації маємо спершу утінання певного афікса (найчастіше це суфікс), а потім до слова додається новий формант. Твірними основами сучасних псевдонімів українських митців є справжні паспортні дані авторів та онімізовані чи трансонімізовані власні назви (наприклад, зооніми, топоніми тощо). Серед формантів засвідчено використання як власне українських суфіксів (-івн(а), -евськ(а), -к, -чак, -ськ(ий)), так і російських (-ов), англійських (-мен), латинських (-us) формантів. У матеріалі є псевдоніми, створені за допомогою вигаданих суфіксів (-ноза, -lv). Усе це свідчить про те, що межі мовних норм у неофіційному антропоніміконі є доволі рухливі, а за допомогою вибраного форманта автор виявляє свою лінгвокреативність, створює собі непересічну власну назву.

Ключові слова: ономастика, суфіксація, суфіксальний спосіб, псевдоніми, формант.

Постановка проблеми. Українська ономастична наука має довгу історію становлення та нині посідає чільне місце в лінгвістичному просторі. За словами Ю. Карпенка, «специфіка власних назв та їхні відмінності від назв загальних настільки істотні, що онімічні дослідження виділилися в окремий лінгвістичний розділ – ономастику» [6, с. 11]. Одним із найважливіших питань, які сьогодні вирішують вчені-ономасти, є типи та способи творення власних назв (топонімів, антропонімів, зоонімів, космонімів

тощо). Існує багато робіт про словотвір прізвищ, прізвицьк, особових імен, проте псевдоніми зазвичай розглядають із погляду семантики. Цим і зумовлена актуальність наведеної роботи.

Аналіз досліджень. В українському мовознавстві про особливості суфіксального способу творення власних назв, продуктивних та непродуктивних суфіксах писали Ю. Карпенко («Словотворчі стосунки власних і загальних назв у східнослов'янських мовах»), І. Ковалик («Словотвір особових імен в українській мові (здрібніло-пестливі утворення)»), В. Німчук («Українські прізвища з суфіксами -ук, -чук та етимологічно споріднені утворення»), Ю. Редько («Суфіксація як основний спосіб творення українських прізвищ іменникового типу»), І. Сухомлин («Українські прізвища з прикметниковими суфіксами (на матеріалі Полтавських актових книг XVII століття)»), «Українські чоловічі прізвища старої Полтавщини з суфіксом -енк-о») та інші мовознавці.

Загалом у сучасній українській літературній мові афіксація, особливо суфіксальний спосіб, є одним із найпродуктивніших у творенні іменників. Проте ономастичні розвідки показують невеликий відсоток використання словотвору під час творення неофіційних власних назв осіб. Це підтвердили роботи А. Нелюби («Прізвиська моїх однокашників»), В. Павлюк («Становлення неофіційного антропонімікону Вінничини»), праці В. Максимчука («Український міліті-псевдонімікон: словотвірний аспект»), В. Павликівської («Українська псевдонімія XX століття»), О. Петрової («Особливості номінації в псевдонімії німецької та української мов») тощо. Опрацьований нами матеріал засвідчує усього 14% письменницьких та 8% співацьких неофіційних імен, що з'явилися за допомогою словотвору.

Мета статті – проаналізувати неофіційні самоназви сучасних українських письменників та співаків у словотвірному аспекті, а саме ті, що утворені за допомогою суфіксального способу. Для реалізації зазначеної мети передбачено виконання таких завдань:

- 1) Опрацювати зібраний матеріал, виявити оніми, утворені шляхом суфіксації.
- 2) Проаналізувати та охарактеризувати особливості суфіксального способу на прикладах псевдонімів сучасних митців.
- 3) Виділити типи суфіксального способу, що реалізовані під час творення псевдонімів.

Специфіка досліджуваного матеріалу спонукала використовувати різні методи, а саме описовий (для аналізу засобів творення псевдонімів), порівняльний (зіставлення пропріальної та апелювальної лексики у процесі суфіксації), структурний метод (унаочнення моделі творення оніма).

Виклад основного матеріалу. Зібраний матеріал засвідчив два типи суфіксального способу, за допомогою яких були

створені псевдоніми сучасних українських митців, такі як чиста суфіксація та заміщувальна (субститутивна) суфіксація. Прикладів *чистої суфіксації*, тобто додавання до слова суфікса без додаткових словотвірних операцій, зафіксовано небагато. Онім, що не отримав у процесі творення інших змін (наприклад, семантичних) та в основі має тільки словотворення із письменницьких неофіційних назв, належить поетесі Оксані Чубачівні: *Оксана Чубач* + *-івн(а)* → *Оксана Чубачівна*. Додано суфікс *-івн(а)*, який в українській мові, сполучаючись з ім'ям або професією батька, означає родинну спорідненість (*Василівна* – донька *Василя*, *ковалівна* – донька *коваля*), проте в нашому випадку письменниця підкреслила сімейний зв'язок із матір'ю, поетесою Ганною Чубач. Отже, твірною основою є справжнє дівоче прізвище Оксани, формантом – літературний суфікс *-івн(а)*.

Серед псевдонімів співаків чиста суфіксація наявна в прикладі Наталії *Мозилевської*, бо за паспортом жінка має прізвище *Могила*. Співачка, щоби прибрати неприємні конотації та не втратити зв'язок зі своїм справжнім прізвищем, додала до твірної основи суфікс *-евськ(а)*. Такий суфікс в українській мові зазвичай слугує для творення прикметників від географічних назв, основа в яких закінчується на *-ов*, *-ев/єв*, *-ів/їв* (наприклад, *Карачев* – *Карачевський*, *Тамбов* – *тамбовський*, *Львів* – *львівський*). Вважаємо, що псевдонім утворено за аналогією до творення *Могили* – *могилівський*, тільки твірним словом є прізвище співачки, замість *-івськ* використано суфікс *-евськ*: *Могила* + *-евськ* → *Мозилевська*.

Андрій Данилко, знайомий усім в образі епатажної *Верки Сердючки*, обрав за псевдонім особове ім'я та прізвище, що несуть у собі певні конотації. Прізвище співак запозичив у своєї однокласниці Анни Сердюк. Словотвірна формула виглядає так: *Сердюк* + *-к(а)* → *Сердючка*. Морфологічні зміни – чергування *к/ч*. Формант надає власній назві конотацій, є показником жіночого роду, адже суфікс *-к(а)* – один із найпродуктивніших у творенні жіночих відповідників від назв осіб чоловічої статі (*житель* – *жителька*, *лікар* – *лікарка*, *студент* – *студентка*). Цей суфікс часто наявний у неофіційному іменуванні, використовується у створенні прізвищ або форм особових імен. Так, І. Ганжина, вивчаючи словотворчість власних назв у молодіжному середовищі, доходить висновку, що суфікс *-к(а)* у прізвищах чи іменах, якими звертаються школярі до своїх однолітків, загалом не має принижувальної конотації, проте формант надає власній назві фамільярно-дружнє забарвлення [1, с. 55]. На мою думку, саме такого ефекту очікував Андрій Данилко, назвавшись *Веркою*, а не *Вірою*, *Вірусею*, змінивши нейтральне *Сердюк* на емоційно-експресивне *Сердючка*. Варто зауважити, що суфікс *-к(а)* в імені *Верка* є не словотворчим, а формотворчим, бо лише модифікує нейтральну власну назву *Віра*, а використана співаком особова назва є суржиковою моделлю, що органічно доповнює створений А. Данилком образ жінки з народу. Аналізований псевдонім має множинну мотивацію, тому пропонуємо інший варіант пояснення шляху творення псевдонімного прізвища: Андрій Данилко міг запозичити вже готове прізвище, яким у школі називали однокласницю (*Сердючка*), тоді це кваліфікуємо як семантичний спосіб, трансонімізація.

Крім власних назв, які з'явилися за допомогою нормативних, вживаних в українській літературній мові суфіксів, знайдено псевдонім із вигаданим суфіксом. Власна назва *Julinoza* належить співаці Юлії Запорожець, твірною основою

є англійський антропонім *Julia*, від якого усікли останню літеру та додали формант *-ноза*.

Модифіковану модель маємо в неофіційному імені письменника Михайла Бриниха, який підписує твори як *Доктор Падлюччо*. Це двокомпонентний псевдонім гібридного походження: тут виразно простежується *семантичний* спосіб творення (онімізація компонентів) та *словотвірний*, суфіксація другого оніма. Твірною основою виступає лайливе, стилістично знижене слово *падла*, до якого додано чужомовний формант *-уччо*, що спонукає віднести цей онім до явища макаронічної мови. На нашу думку, використання неукраїнського форманта спричинене бажанням, по-перше, очужомовити, а саме «зіталізувати» власну назву, по-друге, додати більшого емоційно-експресивного відтінку. Щодо цього підтвердженням є думка Д. Лихачова, який вивчав слова чужомовного походження в арготичних системах та писав, що емоційно-експресивна сторона в таких словах приблизно така, як у метафоричних сполук, а доволі велику роль відіграє «впечатление иноязычной речи» [2, с. 339]. За допомогою словотвірного форманта проявляється в новотворі яскрава експресивність, бажання виділитися та створити певну піднесеність слова з лайливим значенням.

Так само семантико-словотвірний спосіб творення простежуємо у псевдонімі Юрія Винничука (*Лизунчак*) та Аліка Шмуклера (*Ілля Ноябрьов*). Перший походить від іменника *лизун*, до якого додано *-чак*, що разом із суфіксами-варіантами *-ак/-як* слугує в українській мові для творення прізвищ, історично має патронімічне/матронімічне значення, схоже до суфіксів *-ович/-евич* [3, с. 118]. Таке ім'я використовував Ю. Винничук, коли підписував скандальні тексти, тому тут важлива функція приховування особистості. За допомогою псевдоніма іронічно висвітлено головну рису створеного автором образу: тлумачний словник української мови подає слово *лизун* із вказівкою «зневажливе значення» – «той, хто догоджає кому-небудь, підлабузнюється до когось заради власної вигоди, підлабузник» [5, с. 484]. Аліка Шмуклера ми звикли бачити в образі телеведучого *Іллі Ноябрьова*. Автор сценічного імені переосмислив російську загальну назву останнього місяця осені та за допомогою суфіксального форманта утворив нове прізвище: *ноябрь* + *-ов* → *Ноябрьов*. Суфікс *-ов* належить до російськомовних і традиційно разом із суфіксами *-ев*, *-ин* вважається типовим формантом для творення багатьох російських прізвищ [8]. Отже, маємо вияв українсько-російської інтерференції на прикладі словотворення.

Приклади суфіксації семантично переосмислених твірних слів наявні в письменницьких псевдонімах *В. Светланова*, *Lesya Vladimirova*, *Анатолій Дністровий*, *А. Морєва*, *Галинка Верховинка*, *Юрій Тетянич*, *Михайло Джимів*. У наведених власних назвах спочатку відбулося семантичне переосмислення лексем, а далі їх оформили за допомогою суфіксів. Для творення самоназви *В. Светланова* спочатку трансонімізувала онім *Світлана* до категорії псевдонімів, потім додала прикметниковий суфікс *-ов(а)*. Поетеса *Леся Приліпко* за основу прізвища взяла особове ім'я свого батька, написане російською мовою, додала суфікс *-ов(а)* та транслітерувала латинкою: *Владімір* + *-ов(а)* → *Владімірова* → *Vladimirova*.

У неофіційних власних назвах *Анатолій Дністровий*, *А. Морєва* маємо такі зміни: перехід до категорії псевдонімів топоніма *Дністер* із подальшою суфіксацією (*Дністер* + *-ов(ий)* → *Дністровий*); онімізація слова *море* з приєднанням

присвійного суфікса *-ев(а)* (*Море* + *-ев(а)* → *Морева*). Автор псевдоніма *Галинка Верховинка* для його творення зробила такі дії: трансонімізувала топонім *Верховина*, потім додала до свого імені та створеного прізвища суфікс *-к(а)*, що несе зменшено-пестливе значення: *Галина Яцентюк* → *Галина Верховина* → *Галинка Верховинка*. Юрій Гудзь трансонімізував для прізвища жіноче особове ім'я, до якого додав суфікс *-ич*, що виражає значення «назва особи за належністю до чогось» (наприклад, *королевич*) [7, с. 382]. У нашому разі виражена належність стосовно імені *Тетяна*: *Тетян(а)* + *-ич* → *Тетянич*. Письменник Михайло Бубякін обрав для прізвища зоонім *Джим* із вірша С. Єсеніна «Собаці Качалова» та додав суфікс, що виражає присвійне значення: *Джим* + *-ів* → *Джимів*. Таким чином, названі оніми мають гібридне походження, усі вони з'явилися завдяки комбінованому семантично-словотвірному способу творення.

У співаків чиста суфіксація семантично переосмисленої лексики репрезентована у псевдонімах *Ірини Ярославської* та *Ганни Корсун*. Перша взяла сценічне ім'я *Рената Богданська*, де прізвище утворила на честь свого першого кохання – *Богдана Весоловського*, спосіб творення суфіксація: *Богдан* + *-ськ(а)* → *Богданська*. А за словами *Ганни Корсун*, вона вподобала для основи сценічного імені українське слова *мара*, що посідає важливе місце в слов'янській міфології і має давні символічні значення. Спочатку слово *мара* було транслітеровано латинкою, потім до нього додали нелітературний формант *-ив*: *MARUV* ← *Mar(а)* + *-ив*.

Серед опрацьованого матеріалу виявлено оніми, створені способом *заміщувальної (субститутивної) суфіксації*. Це різновид суфіксації, за якого у твірній основі спочатку відбувається утинання попереднього афікса (найчастіше це суфікс) або якоїсь частини слова, а потім додається новий формант. Так, письменник-фантаст *Андрій Валентинович Шмалько* перетворив ім'я по батькові на творче псевдонімне прізвище: *Андрій Валентинович* → утинання до *Валентин* → *Валентин* + *-ів* → *Андрій Валентинів*. Поетеса *Дарина Москаленко* підписує твори як *Дарочка Москаленко*: *Дарина* → *Дара* (усічення суфікса *-ин(а)*) + *-очк(а)* → *Дарочка*. Письменник *Олександр Ульянов* модифікував паспортне ім'я до псевдоніма *Олесь Ульяненко*. Як бачимо, тут відбулася субститутивна суфіксація в прізвищі, попередньо утнута кінцівка, до якої додано український суфікс *-енк(о)*: *Ульянов* → *Ульян* + *-енк(о)* → *Ульяненко*. Це один із небагатьох випадків, коли автор свідомо замінює російський формант (*-ов*) на український (*-енк(о)*) та таким чином виражає свою належність до України, акцентує на національності та патріотичному спрямуванні творчості.

У діячів сучасного шоу-бізнесу таких онімів трохи більше: *Юрій Крапов* → *Крап* + *-ік* → *Крап'ік*, *Дмитро Крижанковський* → *Криж* + *-ик* → *Криж'ик*, *Мар'ян Сакалюк* → *Мар* + *-ік* → *Мар'ік*. Деякі співацькі псевдоніми, утворені субститутивною суфіксацією, мають не україномовні форманти, наприклад, музикант групи «Green Grey» *Максим Курушин* називається *Makus*. Псевдонім утворено від власного імені *Максим*, яке транслітерували, усікли та додали латинське закінчення *-us*, що в давній мові позначало особу / предмет чоловічого роду: *Maksym* → *Mak* + *-us* → *Makus*. Можемо припустити, що вживання неукраїнського форманта спричинене бажанням виділитися серед звичайних імен, очужомовити власне ім'я, зробити його незвичайним.

Подібно до попереднього оніма, чужомовний формант використав для творення псевдоніма саксофоніст гурту

«Man-Gust» *Андрій Кучанський*, у музичних колах відомий під іменем *Кучамен*. Способом творення є заміщувальна (субститутивна) суфіксація: від прізвища *Кучанський* усікли другу половину, додали суфіксод *-мен*. Останній походить з англійської мови від слова *man* (переклад «особа чоловічої статі»), у складі з іншими словами вживається на позначення назв чоловічих професій (*sportsman, fireman, policeman*). Щодо окремого вживання слова *-man / -мен*, то в жаргоні сучасної молоді його використовують зі схвальним, позитивним значенням: «Словник сучасного українського сленгу» за редакцією *Т. Кондратюка* дає визначення «гарний, показний чоловік» [4, с. 192]. Можливо, саме тому співак *Андрій Кучанський*, щоб бути ближчим до молодих шанувальників, «зійти за свого», вибрав такий формант для творення сценічного імені.

Схема творення: *Кучанський* + *-мен* → *Куча* + *-мен* → *Кучамен*.

Висновки. Отже, суфіксація наявна як один із продуктивних способів псевдонімстворення. На матеріалі сучасних мистецьких псевдонімів виділяємо два її різновиди: *чисту суфіксацію*, коли до твірної основи додано суфікс без інших дериваційних операцій, та *заміщувальну суфіксацію*, в якій суфікс приєднується до слова після попереднього утинання. Псевдоніми, утворені шляхом чистої суфіксації, мають твірні основи двох типів: справжні паспортні дані авторів (усього кілька прикладів) або онімизовані чи трансонімизовані власні назви, що свідчить про перевагу комбінованого семантико-словотвірного типу номінації. Твірними основами псевдонімів, що з'явилися за допомогою заміщувальної суфіксації, зазвичай є справжні прізвища митців. Сучасні письменники та співаки, вигадуючи собі неофіційні власні назви, не обмежені ніякими словотвірними нормами та використовують різні форманти. Серед дослідженого матеріалу маємо українські (*-івн(а), -евськ(а), -к, -чак, -ськ(ий)*) суфікси, російський формант (*-ов*), англійський (*-мен*), латинський (*-us*) та навіть вигадані суфікси (*-ноза, -ив*). Це свідчить про те, що неофіційний антропонімкон дає змогу обирати будь-які форманти для створення непересічного імені, тут не діють мовні норми і автор може виявити своє творче «я». Перспективи подальших досліджень вбачаємо в ґрунтовному аналізі інших словотвірних способів творення псевдонімів сучасних українських митців, порівнянні їх із неофіційними власними назвами творчих особистостей минулого століття.

Література:

1. Ганжина И.М. Функционирование личных имен и их форм в речевой культуре современных школьников. *Вестник славянских культур* : научный рецензируемый журнал. Москва, 2009. № 4. С. 53–58.
2. Лихачев Д.С. Арготические слова профессиональной речи. Развитие грамматики и лексики современного русского языка. Москва : Наука, 1964. С. 311–359.
3. Редько Ю.К. Сучасні українські прізвища. К., 1966. 214 с.
4. Словник сучасного українського сленгу. / за ред. Т. Кондратюка. Харків : Фоліо, 2006. 349 с.
5. Словник української мови в 11 томах. Т. 4. Київ : Наукова думка, 1973. С. 484.
6. Карпенко Ю. Ономастичні міркування. *Записки з ономастики*. зб. наук. праць. Одеса, нац. універс. Імені Мечникова. Одеса 2005. Вип.9, с. 17.
7. Полюга Л.М. Словник українських морфем. Львів : Світ, 2001. 448 с.
8. Фуникова С.В. Структурные особенности русских фамилий с формантами *-ов/-ев* и *-ин*. Научные ведомости БелГУ, 2014. № 13(184). С. 45–51.

Soprykina V. Suffixation as a way of creating pseudonyms of modern Ukrainian artists

Summary. The article is devoted to the analysis of pseudonyms of modern Ukrainian artists, which are formed with different suffixes. The author of the article has analysed the main works by prominent scientists, who studied proper names' word formation: Yu. Karpenko ("Word-forming relations of proper and common names in East-Slavic languages"), I. Kovalyk "Word formation of personal names in the Ukrainian language (small-loving formations)", V. Nimchuk ("Ukrainian surnames with suffixes -uk, -chuk and etymologically related formations"), N. Grygoruk ("Morphological derivation proper names of sports teams"), Yu. Redko ("Suffixation as the main way of creating Ukrainian surnames of the noun type"), I. Sukhomlyn ("Ukrainian surnames with adjective suffixes (on the material of Poltava act books of the XVII century)"), "Ukrainian male surnames of the old Poltava region with the suffix -enk-o") and other well-known Ukrainian linguists, but the pseudonyms of contemporary Ukrainian artists are little studied from this perspective.

Based on the collected material and the conducted research, two types of suffixal way of creating onyms were revealed: pure suffixation and substitute suffixation. The word-formation process in the form of pure suffix occurs by adding a suffix to the word without additional word-forming operations. In the case of a substitutional or substitutive suffix, we first have a cut of a certain affix (usually a suffix), and then a new formant is added to the word. The creative bases of modern pseudonyms of Ukrainian artists are the real passport data of the authors and onimized or transonymized proper names (for example, zoonyms, toponyms, etc.).

Among the formants the use of Ukrainian proper suffixes (-ivn (a), -evs'ka (a), -k, -chak, -sk (yi)), as well as Russian (-ov), English (-man), Latin (-us) formants. The material contains pseudonyms created with fictitious suffixes (-noza, -uv). All this indicates that the framework of language norms in the unofficial anthroponymicon is quite dynamic, and with the help of the chosen formant the author shows his linguo-creativity, creates a unique own name.

Key words: onomastics, suffixation, suffix method, pseudonyms (pen-names), word formation.

Стасюк О. С.,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології та перекладу
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Пісоцька Д. В.,

студентка
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СЛОВОТВІРНІ ФЕМІНІТИВИ В СУЧАСНІЙ ШВЕДСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті наведено результати квантитативного дослідження словотвірної фемінізації в сучасній шведській мові. З корпусу шведської мови, розробленого Гетеборзьким університетом із дописів шведськомовних користувачів у «Твіттер» за 2017 рік, вилучено найчастотніші фемінітиви, зокрема утворені за допомогою словоскладання та суфіксальної деривації. На основі аналізу підкорпусу фемінітивів обсягом 371 одиницю встановлено, що найчастотнішими елементами номінативної підсистеми шведської мови на позначення осіб жіночої статі є гетеронімічні позначення жінки, такі як *kvinnna, tjej, flicka, dam, tant*; родинних відносин, такі як *mamma, dotter, fru, syster, mor*; а також найпоширеніші жіночі імена. Крім фемінітивів, успадкованих із давньоскандинавської мови та запозичених з інших мов, у шведській мові відбувається постійний процес творення нових позначень осіб жіночої статі за допомогою словоскладання та суфіксальної деривації. При цьому словоскладання переважає суфіксальну деривацію як за показником кількості фемінітивів, що вживаються, так і за сукупною частотою їхнього вживання. Під час словоскладання найпоширеніші фемінітиви вживаються як перша або друга частина складного слова, творячи у такий спосіб нові позначення осіб жіночої статі. Найуживанішими є компоненти складного слова «-kvinnna», «-tjej», «-flicka» та «-mog». Специфічними для дописів у «Твіттер» є фемінітиви-нікнейми, утворені поєднанням жіночого імені та прізвища, такі як *RebeccaWUvell, lovisabarkman, annielooft*. Такі нікнейми можуть тлумачитися як фемінітиви, утворені шляхом словоскладання. Суфіксальна деривація є менш продуктивними порівняно зі словоскладанням. При цьому продуктивними є суфікси «-(er)ska», «-inna», та «-essa». Натомість майже не виявлено фемінітивів із суфіксами «-tris» та «-ös». На відміну від української мови, у якій нині спостерігається перехід до вживання відмаскулітних фемінітивів із найрізноманітнішими назвами професій, у шведській мові вживання фемінітивів для позначення професій чи видів діяльності є обмеженим. Водночас широкі можливості словоскладання сприяють постійному творенню оказіональних позначень осіб жіночої статі.

Ключові слова: словоскладання, словотвірний фемінітив, суфіксальна деривація, фемінітив.

Постановка проблеми. Фемінітивна підсистема є складовою частиною мовної системи, яка останнім часом переживає бурхливий розвиток у багатьох сучасних мовах. Це спричинено прагненням до вживання таких позначень, які б якнайбільше сприяли забезпеченню гендерної рівності. Питання доцільності вживання фемінітивів, зокрема на позначення професій

і видів діяльності, викликає жваві дискусії як в українському, так і у шведському суспільстві. Водночас вживання фемінітивів зумовлене не лише результатами дискусій із гендерних питань, а й об'єктивним розвитком мовної системи. Розгляду фемінітивної підсистеми сучасної шведської мови присвячено цю статтю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині в лінгвістиці відсутнє загальноприйняте визначення фемінітиву, як не є остаточно ustalеним і сам термін [1]. Слідом за А. Архангельською визначаємо фемінітив таким чином.

Фемінітиви – іменники на позначення осіб жіночої статі, які формують окрему номінативну підсистему мови, так званий жіночий лексикон [2, с. 13].

А. Архангельська пропонує детальний перелік типів лексичних одиниць, які формують номінативну систему фемінітивів. До неї належать, зокрема, гетеронімічні назви, власні імена жінок і відмаскулітні кореляти, антропоформули мовної ідентифікації жінки, «непаспортні» народні прізвищеві назви тощо [2, с. 14].

Серед різних складників фемінітивної підсистеми мови найбільш активну дискусію в суспільстві викликає доцільність вживання фемінітивів на позначення професій та видів діяльності загалом. Така проблематика є актуальною як для України, так і для Швеції (див. напр., 3; 4).

У шведській мові фемінітивні позначення професій почали активно з'являтися після Другої світової війни у зв'язку з активнішим долученням жінок до ринку праці [5]. Саме тоді поширюються такі фемінітиви, як *lärařinna, sjuksjötterska* і *servitris*. Але наприкінці ХХ століття у зв'язку з підвищенням активності жіночих рухів поширення фемінітивів починає стикатися зі спротивом, зокрема з боку фахівців із культивування мови.

Шведська дослідниця Маркелла Каллін, проаналізувавши тексти сучасної шведської преси, вказує на те, що в сучасній шведській мові найчастіше вживаються фемінітивні назви професій із суфіксом «-(er)ska». При цьому близько половини цих слів становлять складні слова з другою частиною «-skötterska». Поширеними є також фрази із прикметником *kvinnlig*, суфікс «-inna» та складні слова з другим компонентом «-kvinnna». При цьому суфікс «-(er)ska» позначає більш тривалий стан порівняно із суфіксом «-inna», слова з яким, як правило, означають більш тимчасовий стан: пор. *studentska* і *lärařinna* [5].

Маркелла Каллін звертає увагу на те, що нині дискусія щодо вживання фемінітивів є надзвичайно багатоголовою, і доходить висновку, що поширення того чи іншого фемінітиву зрештою залежить від мовців [5].

У цій статті ми спробуємо простежити вживання фемінітивів у сучасній шведській мові на основі кількісного аналізу корпусу шведськомовних текстів, які репрезентують Інтернет-комунікацію.

Метою статті є виявлення найчастотніших способів утворення фемінітивів у шведській мові на основі кількісного аналізу текстового корпусу, що репрезентує сучасну шведську мову.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення поставленої мети було використано корпус текстів шведської мови «Svensk Twitter 2017», розроблений Гетеборзьким університетом [6]. Обсяг корпусу становить 505 017 012 токенів, 49 022 194 речень. Корпус містить вибірку текстів шведськомовних користувачів соціальної мережі «Твіттер» за 2017 рік.

З корпусу методикою суцільної вибірки були вилучені найчастотніші фемінітиви. При цьому фіксувалася сукупна кількість вживань токенів, які репрезентують різні граматичні форми й варіанти написання одного слова. Загалом було вилучено 127 фемінітивів із частотністю вживання понад 2000. Крім того, були вилучені всі фемінітиви з частотою вживання в корпусі 20 і більше, утворені за допомогою суфіксів «-essa», «-inna», «-(er)ska», «-tris» та «-ös», а також фемінітиви, утворені шляхом словоскладання з компонентами «kvinna», «tjej», «mamma», «dotter», «flicka», «dam», «fru», «syster», «syrra», «mor». Загальний обсяг підкорпусу фемінітивів становив 371 одиницю, а загальна кількість їх уживань у корпусі «Svensk Twitter 2017» становила 1 452 249. Найчастотніші фемінітиви, вилучені з корпусу, наведені на рис. 1.

Як бачимо, найчастотнішими є загальне позначення жінки *kvinna* (281 373)¹, позначення дівчини *tjej* (110 900) та позначення родових відносин *mamma* (90 616). Звертає на себе увагу також висока частотність вживання жіночих імен *Anna* (58 697), *Sakine* (27 620), *Annie* (20 505). Загалом 94 із 127 фемінітивів із кількістю вживань у корпусі понад 2000 є саме жіночими іменами.

Численними у «Твіттер» є також фемінітиви-нікнейми, що є поєднанням імені та прізвища, наприклад *RebeccaWUvell* (47 047), *lovisabarkman* (46 140), *annieloof* (36 572). Оскільки за межами Інтернет-простору їм відповідають словосполучення (ім'я та прізвище), а дослідження нікнеймів виходить за межі предмета розгляду в цій статті, такі фемінітиви не були включені до підкорпусу.

Крім імен, до найчастотніших фемінітивів належать гетеронімичні назви на позначення жінки: *kvinna* (281 373), *tjej* (110 900), *flicka* (38 901), *dam* (33 088), *tant* (12 209), *hora* (10 288), *girl* (7885), *brud* (6745), *gumma* (5249), *bitch* (5044), *fröken* (4893). Деякі з цих позначень є розмовними (*tjej*, *girl*, *brud*), деякі мають негативні конотації (*hora*, *bitch*).

Поширеними є також позначення родинних відносин: *mamma* (90 616), *dotter* (40 245), *fru* (30 592), *syster* (15 201), *syrra* (13 347), *mor* (13 175), *mormor* (11 460), *farmor* (6687), *lillasyster* (6066), *morsa* (5676), *fruga* (4399). Як бачимо, найчастотнішими є позначення найближчих родинних відносин.

Більшість фемінітивів шведської мови, які позначають особу жіночої статі, що належить до національної чи етнічної групи, збігаються

з назвами відповідної мови, а також прикметником в означеній формі однини та формі множини. Наприклад, слово *svenska* має значення «шведка», «шведська мова», «шведська», «шведські». У зв'язку з цим за допомогою запропонованого методу неможливо встановити точну частотність вживання фемінітивів, що належать до цієї групи. Однак не викликає сумнівів, що такі позначення, як *svenska*, *norska*, *danska* у значенні «жінка певної національності» є доволі частотними.

Окремої уваги з погляду розвитку фемінітивної підсистеми шведської мови заслуговує використання словотвірних засобів для творення фемінітивних позначень – словотвірних фемінітивів. Під поняттям «словотвірний фемінітив» ми розуміємо позначення осіб жіночої статі, утворені за допомогою словотвірних засобів мови. Шведська мова в цьому відношенні вирізняється широкими можливостями: для утворення фемінітивів використовується як низка суфіксів, так і словоскладання.

На рис. 2 наведено кількість фемінітивів, утворених шляхом словоскладання й суфіксальної деривації, з частотою вживання в корпусі «Svensk Twitter 2017» 20 і більше разів.

Загалом із 238 фемінітивів, утворених шляхом словоскладання й суфіксальної деривації, лише 64 (26,9%) утворені за допомогою суфіксів. Решта 174 (73,1%) утворені шляхом словоскладання. При цьому найбільша кількість складних слів утворена з компонентами «kvinna», «tjej», «flicka», «dam» та «mor». Найбільша кількість фемінітивів – суфіксальних дериватів – утворена за допомогою суфіксів «-(er)ska», «-inna» та «-essa».

Схожі результати отримуємо під час підрахунку сукупної кількості вживань фемінітивів, утворених шляхом словоскладання й суфіксальної деривації (див. рис. 3).

Частотність вживання складних слів становить 59,4%, а частотність вживання фемінітивів, утворених шляхом суфіксальної деривації – 40,6%. Найшироковживанішими є складні слова з компонентами «mor», «flicka», «tjej», «kvinna» та «syster».

Зокрема, найчастотнішими фемінітивами, утвореними шляхом словоскладання з останнім компонентом «-mor», є *mormor* (11460), *farmor* (6687), *svärmor* (2424), *gudmor* (240), *gammelmormor* (183), *husmor* (123), *gammelfarmor* (112). Більшість із них є позначеннями родинних відносин.

Широковживаними є також фемінітиви, утворені шляхом словоскладання з останнім компонентом «-flicka»: *kaffeflicka* (2369), *småflicka* (775), *tonårsflicka* (560), *rosettflicka* (498), *skolflicka* (485), *elefantflicka* (362), *kattflicka* (242), *vattenflicka*

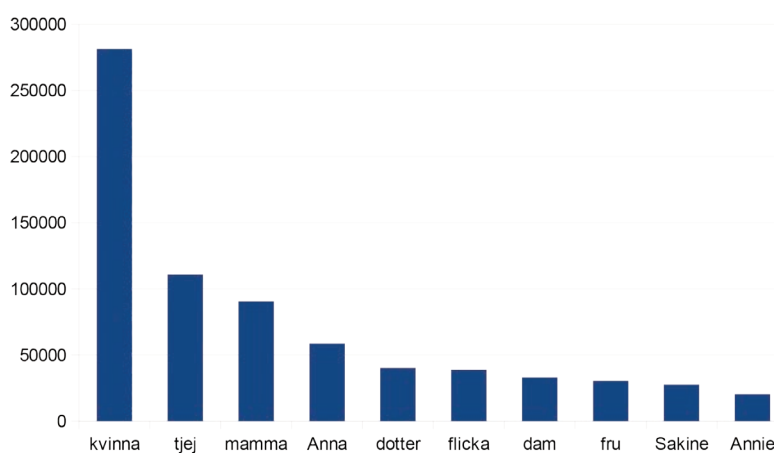

Рис. 1. Найчастотніші фемінітиви в корпусі Svensk Twitter 2017

¹ Тут і далі в дужках подано частотність вживання фемінітивів у корпусі «Svensk Twitter 2017».

(197), *barnflicka* (187). З першим компонентом складного слова «flick-» утворені фемінітиви *flickvän* (10928), *exflickvän* (412), *flickebarn* (212).

З другим компонентом «-tjej» найчастотнішими є складні слова: *tonårstjej* (1245), *småtjej* (651), *hästtjej* (498), *Östermalmstjej* (425), *heterotjej* (378), *hockeytjej* (371), *lilltjej* (264), *singeltjej* (177), *makertjej* (160), *högstadietjej* (141), *fofbollstjej* (112), *invandrantjej* (104). З першим компонентом «-tjej-» утворене зокрема складне слово *tjejkompis* (2522).

Найчастотнішими фемінітивами, утвореними шляхом словоскладання з останнім компонентом «-kvinna», є *arbogakvinna* (4181), *Centerkvinna* (936), *kraftkvinna* (697), *S-kvinna* (444), *invandrarkvinna* (408), *SD-kvinna* (385), *arbetarkvinna* (278), *vänsterkvinna* (260), *idrottskvinna* (216), *Moderatkvinna* (206), *flyktingkvinna* (199), *juristkvinna* (178), *födelsedagskvinna* (173), *transkvinna* (144), *affärskvinna* (110), *kulturkvinna* (106), *superkvinna* (101).

З другим компонентом «-syster» утворені складні слова *lillasyster* (6066), *storasyster* (957), *medsyster* (377), *Pekingsyster* (118), *Malmösystem* (115).

Найпоширенішими фемінітивами, утвореними шляхом словоскладання за допомогою компонентів «-mamma», «-dotter», «-dam», «-fru» та «-syrra», є *hemmafru* (658), *systerdotter* (626), *exfru* (502), *jungfru* (487), *vd-dam* (424), *tonårsdotter* (360), *brorsdotter* (314), *damspelare* (288), *sjuksyrra* (264), *guddotter* (245), *småbarnsmamma* (230), *trebarnsmamma* (217), *fofbolldam* (197), *Hollywoodfru* (180), *lillsyrra* (168), *dagmamma* (125), *barnfru* (122), *presidentfru* (118), *tvåbarnsmamma* (116), *damjunior* (105), *svärdotter* (103).

Слід зазначити, що частотність лексичних одиниць, утворених за допомогою словоскладання, є, як правило, значно нижчою порівняно з частотністю лексичних одиниць, з яких утворене відповідне складне слово. Водночас словоскладання надзвичайно розширює можливості творення нових фемінітивів. Не всі з них включаються до словників, багато лишаяються оказіоналізмами або ж широко вживаються лише протягом короткого часового проміжку (напр., одне з найчастотніших у сформованому підкорпусі *arbogakvinna*).

Найчастотнішими суфіксами, які слугують для утворення фемінітивів, є «-(er)ska», «-inna» та «-essa». На рис. 4 наведено

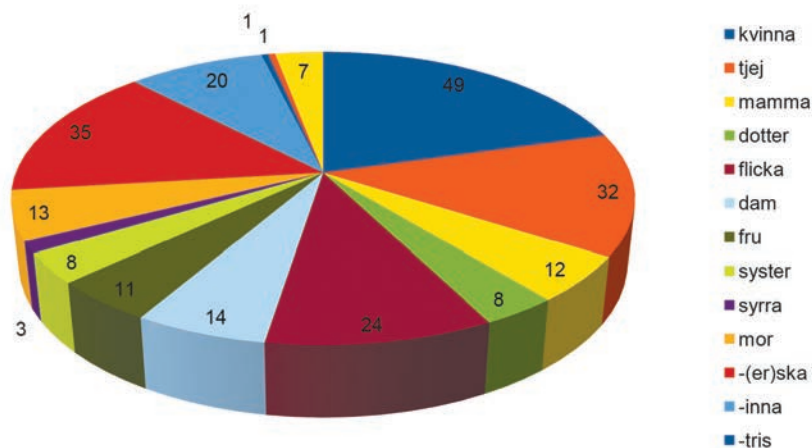

Рис. 2. Кількість фемінітивів, утворених шляхом словоскладання й суфіксальної деривації, у корпусі «Svensk Twitter 2017»

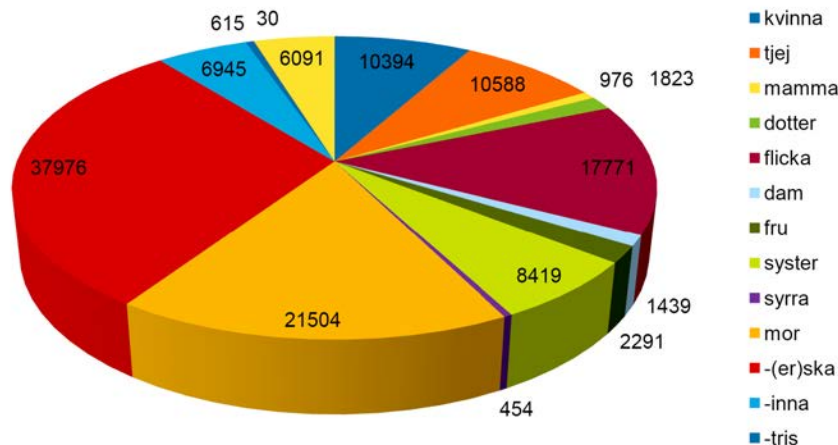

Рис. 3. Частотність вживання фемінітивів, утворених шляхом словоскладання й суфіксальної деривації, у корпусі «Svensk Twitter 2017»

найчастотніші фемінітиви в корпусі «Svensk Twitter 2017», утворені за допомогою суфіксальної деривації. При цьому звертає на себе увагу те, що суфіксальний спосіб утворення фемінітивів поєднується зі словоскладанням у словах *sjuksköterska*, *barnmorska*, *undersköterska*, *kronprinsessa*.

Фемінітиви з компонентом «-sköterska» у шведській мові є численною й досить широковживаною лексичною групою. Зокрема, нам вдалося виявити такі лексичні одиниці з частотою вживання 20 і більше в корпусі «Svensk Twitter 2017»: *sjuksköterska* (11903), *undersköterska* (5819), *sköterska* (1395), *specialistsjuksköterska* (494), *skolsköterska* (306), *distriktssköterska* (252), *ambulansjuksköterska* (116), *röntgensjuksköterska* (113), *psykiatrisköterska* (95), *psykiatrisjuksköterska* (84), *företagssköterska* (65), *akutsjuksköterska* (50), *tandsköterska* (42), *barnsjuksköterska* (39), *kontaktjuksköterska* (22).

Іншими фемінітивами, утвореними за допомогою суфікса «-(er)ska», є: *barnmorska* (8545), *kassörska* (2602), *sångerska* (1194), *skådespelerska* (1041), *städerska* (592), *svägerska* (559), *operasångerska* (242), *kaninkokerska* (224), *anti-abort-barnmorska* (196), *feederska* (156), *bloggerska* (101), *makhaverska* (89), *sömmerska* (88), *föderska* (86), *ledarska* (61), *frisörska* (53), *körsångerska* (53), *Spanjorska* (52), *synderska* (43); *bluessångerska* (35), *fabriksarbeterska* (35), *hushållerska* (35), *gråterska* (32), *uppviglerska* (30), *jazzsångerska* (30), *majorska* (28), *sierska* (27), *inspektorska* (26), *kokerska* (24), *morska* (24), *lögnerska* (24), *hycklerska* (23), *vapendragerska* (23), *hårfrisörska* (21), *förstföderska* (21), *tiggerska* (20).

За допомогою суфікса «-inna» утворені фемінітиви *gudinna* (1622), *väninna* (1596), *hjältinna* (624), *solgudinna* (535), *författarinna* (487), *älskarinna* (391), *flygvärdinna* (322), *värdinna* (220), *frihetsgudinna* (218), *mästarinna* (209), *grevinna* (194), *lärarinna* (177), *kejsarinna* (94), *hertiginna* (69), *tjänarinna* (47), *konstnärinna* (43), *grundarinna* (33), *lejoninna* (23), *diktarinna* (21), *markisinna* (20). Фемінітиви із суфіксом «-inna» мають здебільшого вищий статус порівняно з фемінітивами, утвореними за допомогою суфікса «-(er)ska».

За допомогою суфікса «-essa» утворені фемінітиви *prinsessa* (3773), *kronprinsessa* (2188), *vinylprinsessa* (32), *isprinsessa* (26), *baronessa* (25), *disneyprinsessa* (24), *krigarprinsessa* (23).

У корпусі «Svensk Twitter 2017» було виявлено лише по одному фемінітиву із суфіксами «-tris» та «-ös» із частотою вживання 20 і більше разів: *servitris* (615) і *dansös* (30).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отримані кількісні дані свідчать про те, що система шведської мови характеризується широкими можливостями для творення нових фемінітивів. При цьому переважним способом є словоскладання, а суфіксальна деривація є менш частотною. Під час словоскладання для позначення осіб жіночої статі використовуються найчастотніші фемінітиви здебільшого як другий компонент складного слова. Продуктивними суфіксами, за допомогою яких утворюються фемінітиви, є «-(er)ska», «-inna» та «-essa». Спостерігається також поєднання суфіксальної деривації зі словоскладанням.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в порівняльному розгляді фемінітивів у шведській та українській

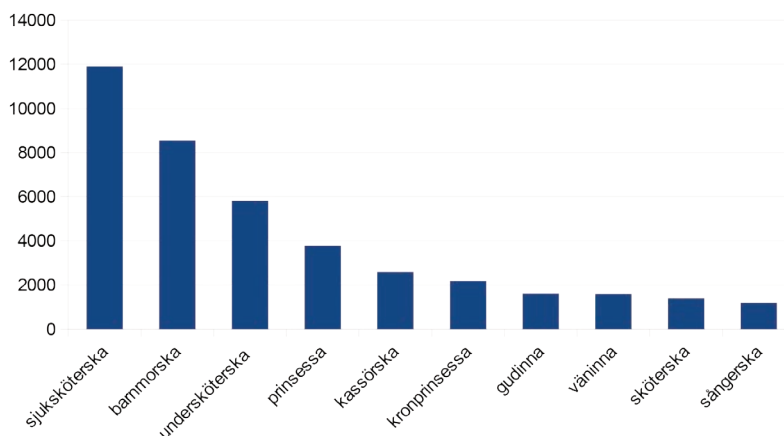

Рис. 4. Найчастотніші фемінітиви в корпусі «Svensk Twitter 2017», утворені за допомогою суфіксальної деривації

мовах, а також їхнього функціонування у шведському й українському соціумах. Цікавим може бути також зіставлення в діахронії частотності вживання фемінітивів із відповідними їм маскулінними позначеннями.

Література:

1. Чуєшкова О. Становлення терміносистеми гендерної лінгвістики / Оксана Чуєшкова // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2016. № 842. С. 161–164. URL : <http://science.lpnu.ua/uk/terminologiya/vsi-vypusky/visnyk-no-842-2016/stanovlennya-terminosystemy-gendernoyi-lingvistyky> (дата звернення 10.02.2021)
2. Архангельська А. Femina cognita. Українська жінка у слові й словнику / А. Архангельська. К : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 444 с.
3. Byggherre, brandman, ingenjörskahttps://ingenjorsjobb.se/karriartips/byggherre-brandman-ingenjorska-ar-det-verkligen-modernt URL : <https://ingenjorsjobb.se/karriartips/byggherre-brandman-ingenjorska-ar-det-verkligen-modernt> (дата звернення 10.02.2021)
4. Dags för könsneutrala titlar? URL : <https://www.arbetsvarlden.se/ar-det-dags-for-konsneutrala-titlar/> (дата звернення 10.02.2021)
5. Callin M. Titlar ur tiden / Markella Callin // Språktidningen 7/2017 URL : <https://spraktidningen.se/artiklar/2017/09/titlar-ur-tiden> (дата звернення 10.02.2021)
6. Svensk Twitter 2017. URL : <https://spraakbanken.gu.se/resurser/twitter-2017> (дата звернення 10.02.2021)

Stasiuk O., Pisotska D. Derivative and compound feminine words in the Swedish language

Summary. The article presents the results of a quantitative study of feminine words in contemporary Swedish language. The feminine words were extracted from the corpus of the Swedish language that was developed by the University of Gothenburg based on the Twitter posts of selected users from Sweden. The subcorpus of 371 feminine words including compound words and suffixal derivatives was created. The quantitative analysis of the subcorpus of feminine words was carried out. It was established that the most frequent elements of the nominative subsystem of the Swedish language denoting female persons are heteronymous words, such as *kvinna*, *tjej*, *flicka*, *dam*, *tant*; words denoting family relationships, such as *mamma*, *dotter*, *fru*, *syster*, *mor*; as well as the most widely spread female first names. Besides feminine words which come from the Old Scandinavian

and loans, the Swedish language uses its own ways to create words denoting female persons with help of composition and suffixal derivation. Composition is more frequent compared to derivation concerning the number of different feminine words and the total frequency of their use. By composition the most widely spread feminine words are used as the first or the second part of the compound word. In this way new feminine words are created. The most frequently used components of the compound words are «-kvinna», «-tjej», «-flicka» and «-mor». Feminine nicknames that consist of female first names and surnames are used in «Twitter»: *RebeccaWUvell*, *lovisabarkman*, *annielooof*. Such nicknames can be considered as feminine words created

by composition. Suffixal derivation is used less frequently compared to composition. Widely used are suffixes «-(er) ska», «-inna» and «-essa». The suffixes «-tris» and «-ös» are almost not used at all. While in Ukrainian we observe more frequent use of feminine words denoting different occupations, in the contemporary Swedish language such use of feminine words is limited. For most occupations the feminine words are not used at all. At the same time the wide possibilities offered by the composition lead to constant creation of new occasional feminine words.

Key words: composition, feminine derivate, feminine word, suffixal derivation.

Сторонська О. С.,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри порівняльної педагогіки та методики викладання іноземних мов
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

КАТЕГОРІЯ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ У ВИМІРАХ НІМЕЦЬКИХ ПАРЕМІЙ

Анотація. У статті проаналізовано іменник як засіб вираження темпоральності у пареміях сучасної німецької мови. Центральним компонентом цієї категорії є іменник *die Zeit*, що в пареміях інтерпретує час як абстрактну одиницю – відтинок у часовому просторі, часову межу чи точку. У метафоричній вербалізації значення часу набуває суб'єктності чи об'єктності через асоціації з поняттями матеріальних і нематеріальних цінностей і благ. Темпоральні одиниці презентують значення фіксованого і нефіксованого періоду часу або часової характеристики події, їх кількісне і якісне осмислення. Бережливе ставлення до часу як риса німецької ментальності віддзеркалене в досліджуваних мовних одиницях іменниками на позначення коротких часових відтинків: *Minute, Stunde, Weile, Augenblick*, акцентуючи на важливості кожної миті в житті людини. Паремійне вживання іменників, що називають значні часові відтинки (день, тиждень, рік тощо), увиразнює сприйняття людиною часу: іменник *der Tag* виражає довгий чи короткий з погляду людини часовий відтинок через призму об'єкта вимірювання; іменник *die Woche* ілюструє логічну чи нелогічну часову послідовність із погляду ставлення людини до праці; *das Jahr* виражає певні життєві цикли як співвідношення праці та відпочинку. Час події у вимірах паремійної вербалізації карбує сприйняття людиною певних часових координат за допомогою іменників *das Heute, das Morgen, der Morgen, der Abend, die Nacht, der Winter, der Sommer, der April, der Mai*, що актуалізують, поряд із відповідними темпоральними, значення ретельності, зволікання, продуктивності, розваги, втрати, нещастя, працьовитості, відпочинку, мінливості, процвітання. Календарні свята *Sylvester, Pfingsten* у пареміях сприймаються через співвідносні з позначуваними ними календарними днями чи невластиві їм природні явища.

Ключові слова: темпоральність, паремія, німецька мова, іменник, вербалізація, метафора, відтинок часу, час події.

Постановка проблеми. Взаємодія часу і буття, реальність часу, часовість буття належать до найдавніших проблем філософської думки, що протягом тисячоліть демонстрували діаметрально протилежні твердження щодо його існування та цінності. Розвиток суспільства та науки не лише поглибив первинні уявлення про час, розкрив його лінійну та циклічну природу, але й дав змогу осягнути його в астрономічній, біологічній, історичній, суспільній тощо іпостасях. Сьогодні вже не піддається сумніву те, що час об'єктивно існує незалежно від волі людини та її уявлень, характеризує матеріальну дійсність, «[...] оособлює динаміку світу, усі складники якого зазнають постійних незворотних змін» [1, с. 64].

Найдостовірнішим джерелом інформації про час, його природу і сутність є мова, що фіксує цю категорію у своїй картині

світу, віддзеркалюючи сукупність знань її носіїв про розмаїття часових відношень. Уявлення людини про час, згідно з міркуваннями М. Хаспельмат, актуалізується через значення одночасності-послідовності, міри, відстані, теперішнього-минулого-майбутнього, початку-кінця, послідовності-наступності, одночасності-різночасності, постійності-тимчасовості [2, с. 8]. Універсальна за своїм характером онтологічна категорія часу об'єктивується, однак у кожній мові особливим чином, підпорядковуючись певним правилам і преференціям, що регламентують функціонування мови, її одиниць і категорій. У кожній із них вона володіє визначеною системою засобів – морфологічних, лексичних, синтаксичних, що в своїй сукупності утворюють, за термінологією О. Бондарка, категорію темпоральності [3, с. 76].

Багатим у кількісному та якісному вимірах пластом із погляду вираження категорії темпоральності є фразеологія, «[...] яка відбиває часові орієнтири людини в щоденному, буденному сприйнятті часу й успадковані представниками однієї мовної спільноти стереотипи його виміру впродовж тривалого періоду» [4, с. 20]. Уявлення про час, актуалізовані фразеологічними одиницями, позначені не лише традиційною наївністю, простотою, емпіричністю, але й високим ступенем осмислення дійсності, що зумовлює необхідність залучення цього матеріалу з метою повноцінного опису мовної категорії темпоральності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження категорії темпоральності на матеріалі різних мов протягом багатьох десятиліть не втрачає своєї актуальності та привертає увагу науковців, які спрямовують свій науковий пошук і на її комплексний розгляд (В. Барчук [1], Г. Павленко [5], М. Хаспельмат [2] та ін.), і на вивчення окремих груп засобів її вираження, зокрема словотвірних (К. Городенська [6]), лексико-граматичних (Н. Гошилик [7], Т. Романок [8]), синтаксичних (Т. Грибонос [9], О. Русакова [10]). Водночас досі малодослідженою сферою мовного функціонування категорії темпоральності залишається її паремійна об'єктивізація. У сучасній науковій літературі з цієї проблеми висвітлено лише певні її аспекти, зокрема: розкрито колективне уявлення про час через призму універсального та національного на матеріалі паремій слов'янських, германських і романських мов із погляду конвергентності та дивергентності його вербалізації (З. Коцюба [11]); описано категорію темпоральності, а саме протиставлення «початок-кінець часових відтинків», на матеріалі українських фразеологізмів (Н. Клименко [4]); досліджено групи одиниць із семантичним відтінком темпоральності в межах української релігійної фразеології (А. Куза [12]). У цій статті здійснено спробу висвітлення особливостей вербалізації цієї категорії в паремійному корпусі німецької мови засобом іменників із темпоральною семантикою.

Метою статті є дослідження семантичних ознак іменників, що реалізують темпоральну семантику в німецьких пареміях. **Матеріалом дослідження** слугували дані суцільної вибірки з пареміологічних словників сучасної німецької мови [13; 14]. З огляду на цілі його вивчення застосовано такі **методи**: описовий – для інвентаризації, класифікації, інтерпретації семантичних ознак паремійних одиниць; метод семантичної ідентифікації – для визначення належності лексичних одиниць до функціонально-семантичної категорії темпоральності; компонентний аналіз – для виокремлення компонентів значення досліджуваних іменників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Центром категорії темпоральності є іменник *die Zeit*, темпоральна сема в якому є головним і єдиним компонентом його семантичної структури. Він чисельно презентований в паремійних одиницях, відзеркалюючи важливість часу в житті німців, обгрунтовану в тому числі й пунктуальністю як однією зі знакових рис їхньої ментальності. Час – абстрактна величина, але підлягає кількісному визначенню засобом прийнятих у суспільстві одиниць його виміру. Цей факт увиразнюють і паремії через співвіднесення іменника *die Zeit* із кількісними маркерами, наприклад прислівником *wenig*: *Gutes zu tun braucht wenig Zeit*, реалізуючи універсальну логему «добра справа не потребує багато часу». Паремії відображають у низці вживань час як членований на певні відтинки континуум, підкреслюючи тим самим нестабільність, мінливість буття, наприклад: *Andere Zeit, andere Leute; Andere Zeiten, andere Saiten; Zeit und Zeit ist nicht gleich*. Поряд зі значенням проміжку часу іменник *die Zeit* виражає в пареміях часову межу, актуалізуючи значення «найкраща пора», «своєчасність». Засобами вираження цього значення є, по-перше, іменник *die Zeit* у самостійному вживанні: *Heut' ist die Zeit*; по-друге, його комбінація з присвійним займенником *sein*: *Alles hat seine Zeit; Ein jegliches Ding hat seine Zeit*; по-третє, його поєднання з прикметником *recht*: *Ein guter Rat zur rechter Zeit wahrt manchen vor viel Herzleid; Ein Nein zur rechten Zeit erspart viel Widerwärtigkeit*. Протилежне до вищеописаного значення несвоєчасності вербалізується засобом додавання префікса *Un-*, наприклад: *Besser zur Unzeit als nie*.

У колективній свідомості носіїв німецької мови час концептуалізується метафорично, постаючи об'єктом чи суб'єктом названої в паремії ситуації. В одиниці *Wer auf die Zeit wartet, dem fehlt die Zeit* лексема *die Zeit* у двох випадках уживання реалізує ролі об'єкта і суб'єкта окресленої ситуації. Інші виокремлені нами паремії демонструють універсальні моделі метафоричного переосмислення часу: «час – лікар»: *Die Zeit heilt alles; Die Zeit ist der beste Arzt; Zeit heilt jedes Leid*; «час – ресурс»: *Zeit gewonnen, alles gewonnen; Zeit verloren, alles verloren; Spare in der Zeit, so hast du in der Not*; «час – гроші»: *Zeit vertan, Geld vertan; Zeit ist Geld*; «час – життя»: *Zeit ist Leben; Leben ist Zeit*. Персоніфікація, що ілюструє час як носія певної дії, властивої людині (час приходить, чекає, біжить, тікає, зупиняється), увиразнює його швидкоплинність: *Kommt Zeit, kommt Rat; Zeit, Ebbe und Flut warten auf niemand; Es flieht die Zeit; Das Jahr bleibt stehen, die Zeit nicht*, здатність забезпечити певний результат (вирішити проблему, відновити справедливість, винагородити тощо): *Zeit macht Heu; Zeit verrät und hängt den Dieb; Die Zeit bringt Rosen; Die Zeit entblättert jede Rose*.

Окрім лексеми *die Zeit*, у пареміях широко використовуються темпоральні лексичні одиниці, що різноаспектно описують часові відношення. За характером темпоральних значень поділяємо їх на дві групи: 1) лексеми на позначення періодів часу;

2) лексеми, що називають час події. До першої групи належать: 1) лексеми, що виражають фіксовану часову тривалість (*Minute, Stunde, Monat, Jahr* тощо); 2) одиниці, що позначають нефіксовану часову тривалість (*Weile, Augenblick, Ewigkeit*).

Найменшою одиницею на позначення міри часу є іменник *Minute*, зафіксований нами лише в одній паремії: *Besser eine Stunde zu früh als eine Minute zu spät*, у якій протиставляються дві одиниці на позначення точного часу – *Stunde-Minute*, наголошуючи на важливості хвилини.

Нефіксована тривалість характеризує певний часовий відтинок із погляду короткотривалості чи довготривалості. Іменники *Augenblick, Weile* позначають мінімальний часовий проміжок, імплікуючи, подібно до описаних вище одиниць, значення його вагомості навіть у вимірі вічності: *Nutze den Augenblick! Den versäumten Augenblick bringt kein Wunsch zurück; Auch die Ewigkeit besteht aus den Augenblicken; Gut Ding will Weile haben*.

Кількісно і якісно репрезентативнішим у пареміях є іменник *die Stunde*, найчастіше використовуваний у повсякденному вимірюванні часу. У двох виокремлених нами прикладах він сполучається з кількісним числівником, вказуючи тим самим на точний часовий проміжок, наприклад: *Wer länger schläft als sieben Stund', verschläft sein Leben wie ein Hund; Besser eine Stunde zu früh als eine Minute zu spät*. В інших випадках він актуалізує значення неточного часового відтинку, зокрема, в паремії *Mach es wie die Sonnenuhr, zähl' die heiteren Stunden nur*. Ще в одній одиниці, поєднуючись з іменником *Stätte*, він позначає часову координату: *Stätte und Stunde lassen den Dieb stehlen*. В одній із паремій іменник *Stunde* представлений у димінутивній формі, утвореній за допомогою суфікса *-lein*, що, однак, експлікує більшу значущість години щодо року: *Ein Stündlein bringt oft, was Jahre nicht bringen*.

Висока частотність вживання іменника *der Tag* у пареміях знаходить логічне пояснення через його використання в повсякденній практиці як засобу обчислення часу. У сполученні з кількісним числівником у паремії *Fisch und Gäste stinken nach drei Tagen* він виражає надто довгий як на перебування гостей період часу. З іншого боку, в паремії *Rom ist nicht an einem Tag erbaut worden* окреслює закороткий проміжок, якщо йдеться про серйозну справу. Фактично часова тривалість, виражена за допомогою цієї одиниці, в паремії має відносний характер, вона завжди співвідноситься з позначуваною паремією ситуацією, конкретизується та визначається нею.

Іменник *der Tag* – багатозначна одиниця, що виражає, крім значення проміжку часу довжиною 24 години, конкретний день року, дату, світлу частину доби. У колективній свідомості німців день об'єктивується не як проста, а як осмислена міра часу, сповнена конкретним змістом, яким є: життєвий урок: *Jeder Tag bringt neue Lehre*; щастя: *Ohne sich vorher zu plagen, kommt man nicht zu Glückes Tagen*; мука: *Jeder Tag hat seine Plage*; зло, лихо: *Wer aus Liebe heiratet, hat gute Nächte und üble Tage*.

День для людини є активною частиною доби, що вимагає затрати сил та енергії, тому відповідний іменник актуалізує значення довготривалості через поєднання з прикметником *lang*. Відповідно, в пареміях, в яких традиційно мають місце поради та вказівки, пропонуються способи, що змогли би вплинути на його тривалість, наприклад, через скорочення: *Arbeit verkürzt den Tag* чи продовження *Verdruss und Plage macht lange Tage*.

Іменник *der Tag* у значенні світлової частини дня вживається з іменником *der Abend*, що позначає наступний після світлового дня період доби. У цьому разі він позначає не увесь день, а лише його частину, експлікуючи значення незавершеності. Такі паре-

мії презентують день як період доби, за результатами якого рано робити остаточні висновки: *Man soll den Tag nicht vor dem Abend loben*. Подібне значення незавершеності маніфестує паремія *Ist der Tag auch so lang, dennoch kommt der Abend*. У ролі кількісного конкретизатора іменника *der Tag* вживається займенник *alle*, виражаючи значення «увесь час», «завжди»: *Haar und Schaden wachsen alle Tage; Es ist nicht alle Tage Sonntag; Viel sehen, hören, wenig sagen ist gut und nützt in allen Tagen*.

Іменник *die Woche*, згідно з дефініцією, вказує на послідовність днів від понеділка до неділі, період часу довжиною сім днів. У пареміях, однак, ця міра часу отримує дещо відмінне представлення, не відображаючи цю усталену послідовність, а цілком іншу, наповнену уявленням колективного автора – народу, зокрема працюючої та лінійної людини, в першій з яких «сім сьогодні», в другій – «сім завтра»: *Für den Fleißigen hat die Woche sieben Heute, für den Faulen sieben Morgen*. У двох інших одиницях, що містять лексему *Woche*, тиждень концептуалізується через призму вихідного дня – неділі, очевидно, у зв'язку з винятковим його статусом. Вони одночасно експлікують усталений ритм життя: *Jede Woche hat ihren Sonntag*, а також застерігають від порушення цього усталеного порядку: *Eine Woche hat nicht drei Sonntag*.

Іменник *das Jahr* позначає в паремійних одиницях тривалий проміжок часу, певний життєвий цикл, повноцінне проживання якого потребує певних зусиль і ресурсу, що виразно демонструють іменники *Maul, Magen, Wurst*: *Das Jahr hat ein weites Maul und einen großen Magen; Das Jahr ist immer länger als die Wurst*. Паремія *Das vorige Jahr war immer besser* експлікує оцінно-ретроспективний погляд на цей відтинок часу, інша паремія *Es ist kein Hühnchen noch so klein, über's Jahr will's eine Henne sein* – проспективну семантику. У формі множини іменник *das Jahr* актуалізує значення тривалого часового періоду в житті людини, протягом якого людина збагачується досвідом: *Jahre lehren mehr als Bücher; Erfahren kommt mit den Jahren; Andere Jahre, andere Haare*.

Наступна група – іменники, що вказують на час події, відображають знання німецького народу про календарну систему, яка є основою часового світосприйняття, що синхронізує та регулює буття окремої людини та цілого суспільства [7, с. 8]. Людина сприймає події навколишнього через координати «я, тут, зараз», здійснюючи відповідно до цього членування дійсності на три часові площини – теперішнього, минулого та майбутнього. Головними вербалізаторами окреслених значень є темпоральні прислівники, що широко використовуються в пареміях. Обмеживши дослідження іменною номінацією, констатуємо наявність лише поодиноких прикладів із субстантивними прислівниками відповідної семантики, як от: *Nutze das Heute! Wenn ein Freund bittet, so gilt nicht "Morgen"*, що виражають значення своєчасності та несвоечасності відповідно. У багатьох одиницях здійснюється протиставлення часових площин через іменники *das Heute* і *das Morgen*, внаслідок якого спостерігається певна закономірність: іменник *das Heute* позначає не стільки часу площину, скільки ретельність, своєчасність події, *das Morgen*, навпаки, – марнування часу: *Für den Fleißigen hat die Woche sieben Heute, für den Faulen sieben Morgen*. Ці дві часові площини, таким чином, у пареміях підлягають чіткому розмежуванню, що ілюструє наведена як приклад паремійна одиниця *Das Heute muss dem Morgen nichts borgen*.

Іменник *der Morgen* виражає у складі паремій, крім свого первинного позначення однієї з частин доби, плідний період, від якого залежить продуктивність цілого дня. Ранок у колек-

тивній свідомості німців асоціюється з особливою активністю, працею, що приносить найярісніші плоди, наприклад: *Der Pflug am Morgen macht die besten Furchen; Morgenrot schafft Brot*. В атрибутивному словосполученні *ein zeitiger Morgen* він позначає важливість раннього початку дня: *Ein zeitiger Morgen macht einen langen Tag*.

Вечір у побутовому уявленні німців – завершальна частина дня, що зумовлює асоціативні зв'язки іменника *der Abend* у пареміях зі значенням підсумку: *Das Wetter soll man erst am Abend loben*. В інших випадках вживання актуалізується значення надії, сподівання на гарне завершення дня: *Es ist noch nicht aller Tage Abend; Wer weiß, was der Abend bringt*. У німецьких пареміях вечір – час для відпочинку, розваг: *Je später der Abend, desto schöner die Gäste*, коли активізуються ті, хто цілий день відпочивав: *Abends werden die Faulen fleißig*. Він протиставляється іншій частині доби – ранковій – як неконструктивний період, коли не слід приймати серйозні рішення: *Abendrede und Morgenrede kommen selten überein; Wer des Abends geht hüpfen und springen, kann am Morgen sein Höschen nicht finden*.

Іменник *die Nacht* у пареміях здебільшого актуалізує значення неспокійного періоду доби, що стирає всі відмінності між людьми: *Nachts sind alle Ampeln grün; Bei Nacht sind alle Katzen grau*. Під покривом ночі активізуються темні сили, часто трапляються нещастя: *Den Laden macht man zur Nacht zu*. Ці значення підсилюються іменниками з негативною конотацією, як-от *Unkraut*: *Unkraut braucht man nicht zu begießen, es wächst über Nacht; Unglück: Haar und Unglück wachsen über Nacht*. Ніч – це час втрат певних цінностей: *Jungfernschaft und Blütenpracht gehn verloren über Nacht*, хоча в одному випадку спостерігається цілком протилежне твердження: *Das Glück kommt über Nacht*.

Іменники на позначення пів року часто використовуються в пареміях, експлікуючи властиві їм ознаки, що їх люди спостерігали протягом віків. Пори року в колективній свідомості носіїв німецької мови традиційно асоціюються з дарами природи, які людина отримує в різний час: *Der Sommer gibt Korn, der Herbst gibt Wein, der Winter verzehrt, was beide beschert*. У більшості досліджуваних одиниць іменники на позначення пів року протиставляються за різними ознаками. Одним із таких критеріїв протиставлення є їхня продуктивність: літо – активна пора року, коли людина, працюючи, акумулює засоби для життя, зима – час відпочинку, протягом якого людина, як правило, споживає плоди своєї праці, наприклад: *Wer im Sommer die Kleider vertut, muss im Winter frieren; Wer Rosen nicht im Sommer bricht, der bricht sie im Winter nicht; Denk an den Winter, solange es noch Sommer ist*. Хоча в одній із паремій наголошується на тому, що працюючим людям зима – не перешкода, наприклад: *Dem fleißigen Hamster schadet der Winter nicht*. Іменник *der Frühling* нерепрезентативний з погляду паремійного вживання. В одній із виявлених нами паремій весна асоціюється з початком нового циклу, нового життя: *Neuer Frühling, neue Nester*.

Широкої паремійної вербалізації не отримують і назви місяців, оскільки в процесі вибірки нами виявлено поодинокі випадки їх вживання, зокрема іменників *der April, der Mai*. Іменник *April* відображає основні характеристики позначуваного ним місяця року – мінливість погоди, що презентовано в усіх досліджуваних одиницях, наприклад: *Das Glück ist wie Aprilwetter; Das Urteil der Welt ist veränderlich wie Aprilwetter; Der April tut, was er will*. У них через призму характеристик цього весняного місяця образно представлена нестабільність життя. Травень – сприятливий із погляду погодних умов, теплий весняний місяць,

у пареміях образно експлікує сприятливі етапи життя людини. У пареміях іменник *der Mai* актуалізує значення процвітання, успіху, одночасно здійснюючи застереження щодо короткотривалості таких етапів у житті, наприклад: *Es ist nicht immer Mai; Des Lebens Mai blüht einmal und nie wieder.*

У процесі роботи над ілюстративним матеріалом виокремлено три паремії на позначення календарних свят. Їхній аналіз дав змогу спостерігати цікаву особливість: у них розкриваються не певні ознаки цих днів календаря, а характерні чи нехарактерні для них природні явища. Наприклад, переддень Нового року *Sylvester* у паремії описується як час, коли відбувається незначне збільшення світлового дня: *Zu Sylvester nimmt der Tag um einen Hahnentritt zu.* Іменник *Pfingsten* у паремії *Zu Pfingsten auf dem Eise* аналогічно представлений через нетипове для періоду відзначення цього календарного свята явище природи – мороз. У цьому відношенні дещо відмінним є вживання лексеми *Nimmermehrtag* на позначення дня, що не настане ніколи, у паремії *Es soll geschehen am Nimmermehrtag.* Він не корелює з жодним календарним днем, а тому називає неможливість настання події.

Висновки та перспективи подальших пошуків. Час у колективній свідомості німців розкривається не просто як величина, а як одиниця, наповнена якісним змістом, об'єктивуючи результат взаємодії людини з часом, його сприйняття та відчуття. У пареміях темпоральність, експлікована лексемою *die Zeit* у прямому значенні, сприймається як проміжок часу, що отримує кількісний вимір, часова точка чи межа, у переносному – як цінність матеріального та нематеріального плану, суб'єкт чи об'єкт ситуації, наділений людськими якостями. Темпоральні лексичні одиниці описують часові відношення як фіксований чи нефіксований період часу чи час події. Особливість їхнього вживання як компонентів паремій полягає в маніфестації не лише часових, але й інших ознак, які вкладає в них людина. Послідовно увиразнюють це іменники на позначення короткого відтинку часу *Minute, Stunde, Weile, Augenblick*, що в паремійних одиницях актуалізують значення важливості та значущості. День у пареміях окреслює завершений і незавершений цикл, як міра часу він завжди корелює з об'єктом вимірювання, позначаючи занадто короткий чи довгий відтинку часу. Іменник *die Woche* якщо й експлікує послідовність днів, то не традиційну, усталену, а з погляду сприйняття її людиною («сім сьогодні» (з погляду старанного) «сім завтра» (з погляду лінивого)) чи через логічне/нелогічне співвідношення робочих і святкових днів; *das Jahr* окреслює відповідний життєвий цикл через його поділ на два періоди – працю та відпочинок, а також імплікує значення «досвід». Іменники на позначення часу події теж сприймаються через певні асоціативні зв'язки, як-от: «сьогодні – ретельність», «завтра – зволікання», «ранок – продуктивність», «вечір – розвага», «ніч – втрата, нещастя», «літо – праця», «зима – споживання», «квітень – мінливість», «травень – процвітання». Назви календарних свят у пареміях не розкривають їхню суть, а сприймаються з погляду характерних/нехарактерних для них природних явищ. Предметом подальшого наукового пошуку можуть стати дієслова, прикметники та прислівники з темпоральною семантикою як структурні елементи німецьких паремій.

Література:

1. Барчук В. Граматична категорія темпоральності: семантико-структурний аспект. *Мовознавство*. 2011. № 6. С. 64–76.
2. Haspelmath M. From space to time: Temporal adverbials in the World's languages. München, Newcastle, LINCOM EUROPA, 1997. 188 p.

3. Бондарко А.В., Буланін Л.Л. Русский глагол. Ленинград, Просвещение, 1967. 192 с.
4. Клименко Н.Ф. Категорія часу у вимірах фразеологізмів сучасної української мови. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. Вип. 47 (1). С. 19–40.
5. Павленко Г. Лінгвістична категоризація часу. *Держава та регіони*. 2008. № 1. С. 49–53.
6. Городенська К.Г. Онтологічні параметри граматичних категорій способу та часу. *Мовознавство*. 1997. № 1. С. 39–42.
7. Гошилик Н.С. Лексична репрезентація часу в системі сучасної англійської мови та публіцистичному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. – Харків, 2011. 20 с.
8. Романюк Т. Грамемна структура категорії темпоральності в сучасній українській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Луцьк, 2007. 196 с.
9. Грибонос Т. Функціонування темпоральності на синтаксичному рівні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Філологічна*. 2012. Вип. 26. С. 70–72.
10. Русакова О. Видо-часове співвіднесення дієслівних присудків у простому ускладненому реченні сучасної української мови. *Лівденний архів. Філологічні науки*. 2018. Вип. 73. С. 40–43.
11. Коцюба З. Вербалізація колективних уявлень про час у пареміях слов'янських, германських і романських мов. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2012. С. 159–164.
12. Куза А. Українська релігійна фразеологія: особливості функціонування в сучасному мовному просторі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2016. 20 с.
13. Кудіна О., Пророченко О. Перлини народної мудрості. Вінниця, Нова книга, 2005. 320 с.
14. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich, Dudenverlag, 1998. В. 11. 864 S.

Storonska O. The category of temporality in the dimensions of German paremiology

Summary. The article analyzes the noun as a means of expressing temporality in the paremiology of the modern German language. The central component of this category is the noun *die Zeit*, which in paremiology interprets time as an abstract unit – a segment in time space, time limit or point. In metaphorical verbalization, the meaning of time acquires subjectivity or objectivity through associations with the concepts of tangible and intangible values and goods. Temporal units represent the meanings of a fixed/non-fixed period of time or time characteristic of an event, their quantitative and qualitative understanding. Careful attitude to time as a feature of the German mentality is reflected in the studied language units by nouns to denote short time periods such as *Minute, Stunde, Weile, Augenblick*, emphasizing the importance of every moment in human life. The paremiology use of nouns that name significant time intervals (day, week, year, etc.) expresses a person's perception of time: the noun *der Tag* expresses from the human point of view a long or short time through the prism of the object of measurement; the noun *die Woche* illustrates a logical or illogical time sequence in terms of a person's attitude to work; *das Jahr* expresses certain life cycles as the ratio of work and rest. The time of the event in the paremiology verbalization mints a person's perception of certain time coordinates with the help of nouns *das Heute, das Morgen, der Morgen, der Abend, die Nacht, der Winter, der Sommer, der April, der Mai*, which actualize, along with the corresponding temporal, the meanings of punctuality, procrastination, productivity, entertainment, loss, unhappiness, diligence, rest, variability, prosperity. Calendar holidays *Sylvester, Pfingsten* in paremiology are perceived through characteristic or uncharacteristic of them natural phenomena.

Key words: temporality, paremia, German language, noun, verbalization, metaphor, time interval, event time.

Tarnavska T. V.,

*Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages for Mathematical Faculties
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

Glushanytsia N. V.,

*Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Applied Linguistics
National Aviation University*

SECONDARY LINGUISTIC IDENTITY IN THE CONTEXT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

Summary. Secondary linguistic identity is a linguodidactic category that means a person's ability to effectively communicate in a foreign language. The development of secondary linguistic identity is the intended goal of a foreign language training. English learning is a cognitive and creative process. The development of a secondary linguistic identity implies students mastering the verbal code of a foreign language and their ability to put it into practice. A native speaker's inherent picture of the world is to be created in the student's mindset. The basic prerequisite for establishing full mutual understanding between people across various cultures is the students' ability to find themselves in the dimensions of two different socio-cultural communities and feel the difference between them. The foreign language training assumes the development of interconnected and interdependent personal qualities which are considered as a system that operates as a whole to provide the single focused result.

Foreign language training in pragmatic or practical, cognitive and general educational aspects is a necessary condition for an effective process of the foreign language communicative competence development, because the intended result of this process is a specialist capable of successful foreign language professional communication at the intercultural level.

Students need to think as much as possible in a language they learn. Unplanned use of the language is efficient for thinking. Target language thinking improves language ability. There are definite benefits from making an effort to think through the target language. Development of the secondary linguistic identity is based on communicative, competency, cultural, systemic, and the Foreign Language Across the Curriculum approaches. The dominant ones are the communicative and cultural approaches. The article identifies the ways of secondary linguistic identity development. A number of communicative oriented exercises, which involve much more than just drilling and memorizing and provide the learners' ability to effectively communicate in a target language are suggested.

Key words: secondary linguistic identity, thinking in English, communicative activities, communicative language teaching, intercultural communicative competence.

Introduction. The methodology of teaching a foreign language as a science operates in such categories as "communicative competence", "speech ability", "social factors of communication", etc., which are reflected in the development of learning technologies with a pronounced communicative orientation. Secondary linguistic identity is a linguodidactic category that means a person's ability

to effectively communicate in a foreign language. The development of secondary linguistic identity is the intended goal of a foreign language training. Aviation English learning is a cognitive and creative process. The development of a secondary linguistic identity implies students mastering the verbal code of a foreign language and their ability to put it into practice. A native speaker's inherent picture of the world is to be created in the student's mind-set.

Students have to constantly find themselves in the dimensions of two different socio-cultural communities and feel the difference between them. That is a basic prerequisite for establishing full mutual understanding between people across various cultures.

The development of the secondary linguistic identity traits should meet the professionally related interests and needs. Therefore, students must be able to carry out textual activities in the language they are learning. Textual activity is different from speaking behaviour where language clichés in certain situations are used. Such kind of speaking only creates the illusion of communication and has nothing to do with "creative" language, which is the result of textual activity. In our opinion, in order to develop students' ability to be creative, they should be given the opportunity to realize their personal communicative intentions.

Based on the above, the process of learning a foreign language is the progression of their personal development and the development of their social qualities.

We consider foreign language training in pragmatic or practical, cognitive and general educational aspects, which is a necessary condition for an effective process of the foreign language communicative competence (FLCC) development, because the intended result of this process is a specialist capable of successful foreign language professional communication at the intercultural level.

Along with the development of ability to intercultural communication, the foreign language training assumes the development of personal qualities such as intelligence, attention, memory, interest in educational and cognitive activities, the ability to see, understand and accept common and different in the national cultures, the ability to social interaction, willingness to use a foreign language as a means of communication, and tolerance. All these aspects are interconnected, interdependent. Underestimation or overestimation of any of them can negatively affect the quality of communication and interaction skills. This system operates as a whole to provide the single focused result.

Oral and written communication is realized in four types of speech activity: speaking, listening, reading and writing. The training of these activities should be carried out in close connection, but with a differentiated approach to each of them. In the learning process, speaking should take place simultaneously with the formation of comprehension skills of written or audio text and, conversely, after reading or listening to the text, students should be able to express their opinion (orally or in writing) about the content. Oral messages may be accompanied by taking notes.

Literature review. The findings of the Y.Y.C. Ho's [1] study "implied that Communicative Language Teaching (CLT) facilitates students' English learning, raises their confidence, and enhances their communicative competence". E.M. Shinta and A. Triastuti [2], emphasize that according to the CLT principles, the content of learning materials is to be a close simulation of the real-life situations. Language training is focused on involving second language learners to purposeful classroom activities in which learners use and reproduce language as it is used in real communication beyond the classroom in meaningful situations [3].

The Communicative Language Teaching method is realized through learning about the target language's culture by reading short stories and fables instead of simplified novels [4], repetitive listening, which is considered as cognitively beneficial and has a significant impact on listening comprehension [5]. Podcasts are another popular and motivating technological tool for developing listening skill [6].

Methods of foreign language teaching and learning assume that learners need to think as much as possible in a language they learn. Unplanned use of the language is efficient for thinking. Target language thinking improves language ability. There are definite benefits from making an effort to think through the target language [7].

It is thought that "operating effectively across boundaries is more complex than traditional essentialist models in cross-cultural studies suggest". J. Kassis-Henderson, L. Cohen and R. McCulloch [8] present a teaching model that moves away from static comparative models of intercultural interaction and teaches students to learn to realize the multiple aspects of their own and others'

identities. The model helps students develop a mind-set to cope with the difficulties facing today's professionals.

Telecollaboration, as the use of online communication tools, provides virtual interaction between people of different cultural backgrounds enabling learners to get involved in thought-provoking conversations, practice their language and results in intercultural communicative competence development [9; 10; 11; 12]. Telecollaboration can act as a catalyst for promoting language skills development, intercultural communicative competence (ICC), and multiple literacies [13].

The aim of the article is to identify the ways of secondary linguistic identity development. To achieve the aim, we suggested a number of exercises providing the learners' ability to effectively communicate in a foreign language.

Findings and discussion. Development of the secondary linguistic identity is based on communicative, competency, cultural, systemic, and the Foreign Language Across the Curriculum (FLAC) approaches. The dominant ones are the communicative and cultural approaches.

To reach the intended result, a number of communicative oriented exercises which involve much more than just drilling and memorizing, has been systemized.

1. Short stories for reading, listening, enriching vocabulary, and discussing.

One of the examples is Paulo Coelho's "The story of the pencil". Students read and listen to how the author compares us with a pencil. They discuss how much we can learn about having a positive approach towards life and realizing we are capable of incredible things. After the discussion, they are suggested thinking of something other than a pencil they can compare themselves with. Students have always been inspired and very creative while telling their own stories. This is an efficient way to develop communicative skills.

2. The fable "Porcupine & the Snakes" can be an example of retelling the story from different points of view.

"A Porcupine was looking for a good home. At last he found a little sheltered cave, where lived a family of Snakes. He asked them to let him share the cave with them, and the Snakes kindly

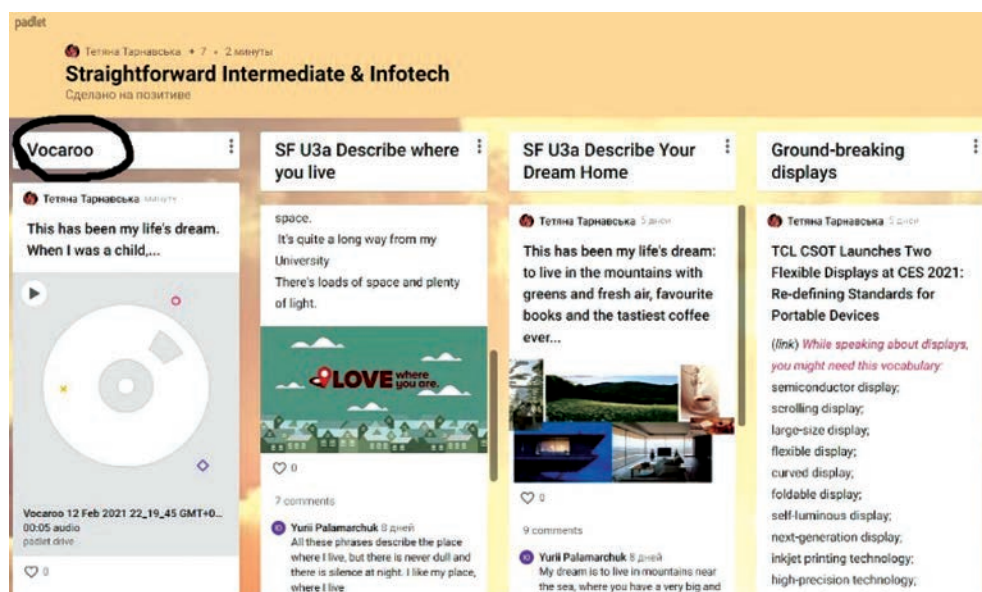

Fig. 1. Using Padlet and Vocaroo

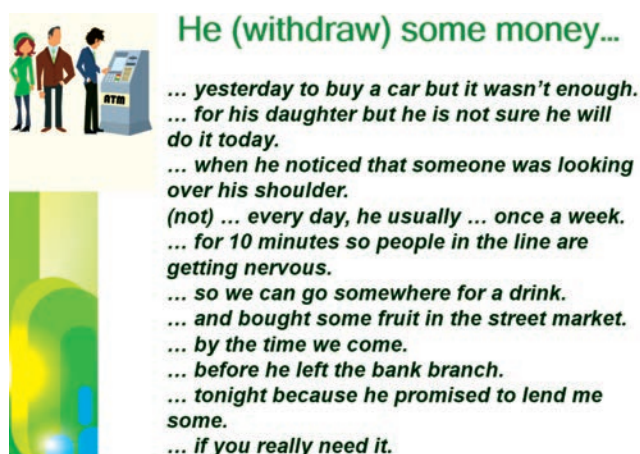
consented. The Snakes soon wished they had not given him permission to stay. His sharp quills pricked them at every turn, and at last they politely asked him to leave. "I am very well satisfied, thank you," said the Porcupine. "I intend to stay right here." And with that, he politely escorted the Snakes out of doors. And to save their skins, the Snakes had to look for another home".

Students retell the story from the view of the Porcupine and the Snakes. They explain the meaning of the saying "Give a finger and lose a hand" and think of their own examples.

3. A great number of communicative activities can be done in Padlet. To improve student's speaking, listening and networking skills we use it with Vocaroo voice recorder. Students are provided with the beginning of the story in the Padlet. One by one they listen, record their own 2 or 3 sentences to continue the story and add it as a next post.

4. One of the students' favourite activities is so called "Thinking in English". They watch a short video with no sound and describe what is happening on the screen. While doing this exercise, students realize the lack of the simplest every day vocabulary. It motivates them to describe in thoughts everything that happens around, and search the needed words in English.

To let students feel the difference between the verb tenses, every single lesson should contain an exercise like putting the verb into different tenses according to the different time expressions. Learning the verb tenses via comparison is the best way to learn how to use them correctly to avoid misunderstanding and miscommunication (fig. 2).

He (withdraw) some money...

- ... yesterday to buy a car but it wasn't enough.
- ... for his daughter but he is not sure he will do it today.
- ... when he noticed that someone was looking over his shoulder.
- (not) ... every day, he usually ... once a week.
- ... for 10 minutes so people in the line are getting nervous.
- ... so we can go somewhere for a drink.
- ... and bought some fruit in the street market.
- ... by the time we come.
- ... before he left the bank branch.
- ... tonight because he promised to lend me some.
- ... if you really need it.

Fig. 2. Learning the verb tenses via comparison

For this purpose, comparing English grammar structures with their equivalent in the first language is meaningful. Furthermore, they are designed to teach the sentence as a structural, grammatical element of the language, rather than utterance as it is used in the performance of acts of communication. Class activities are to be structured to emphasize "purposeful" communicative language use, i. e., where sender and receiver interact to accomplish a mutually defined goal or objective.

Using original English materials instead of "artificial language" of student books will also provide learning English as it is spoken by native speakers. One of the examples is the A.J. Hoge's [14] approach to teaching English that offers not to focus on learning grammar but just listen and read English materials as often as you can. Traditional methods of learning English assume learning the rules, which results in taking a lot of time to choose the correct tense to say something. A.J. Hoge suggests learning a language like the kid do. They just hear the same kinds of sentences and don't

think about grammar. A.J. Hoge recommends listening to short stories several times during a week or even a month until you are sure you understand every single word and the whole meaning of the text. This way to learn grammar has been brought into our practice and proved as one of the most of natural ways to learn how to think in English instead of thinking about grammar patterns.

C. Azevedo's [15] "blog for movie segments to enhance topic based classes, focusing on conversation, listening comprehension and vocabulary acquisition" is one more example of inspiring and highly motivating language learning. It includes a number of movie segments and activities to practice grammar through fun, challenging exercises. It also contains the tips to develop your own grammar activities.

Conclusions. Secondary linguistic identity, as a linguodidactic category, is a kind of personality able to think in the target language. Therefore, the language learning is to be as close as possible to real-life communication. We identified the ways of secondary linguistic identity development. suggested a number of exercises providing the learners' ability to effectively communicate in a foreign language. Thus, secondary linguistic identity is the ability to master the verbal-semantic code of the target language. Its components are presented as the set of competencies needed for the efficient intercultural communication.

References:

1. Ho Y.Y.C. Communicative language teaching and English as a foreign language undergraduates' communicative competence in Tourism English. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*. 2020. Vol. 27. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jhlste.2020.100271>.
2. Shinta E.M., Triastuti A. Communicative language teaching and its application in developing slow learners' 21st century skills. *Teacher Education and Professional Development in Industry 4.0* : Proceedings of the 4th International Conference on Teacher Education and Professional Development (InCoTEPD 2019), Yogyakarta, Indonesia, 13–14 November 2019. Boca Raton : CRC Press, 2020. P. 260–270.
3. Farid A. Communicative Language Teaching: Implications for The Communicative Classroom. *Educate*. 2017. Vol. 4(1). P. 47–56.
4. Engwers A. "In that case I choose to work with short stories": A study about how English short stories are taught by nine upper secondary school teachers in Sweden and said teachers' attitudes towards short stories. URL: <http://mdh.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1526270&dswid=-695>.
5. Şendağ S., Gedik N., Toker S. Impact of repetitive listening, listening-aid and podcast length on EFL podcast listening. *Computers & Education*. 2018. Vol. 125. P. 273–283.
6. Indahsari D. Using podcast for EFL students in language learning. *JEES (Journal of English Educators Society)*. 2020. Vol. 5(2). P. 103–108.
7. Cohen A.D. In which language do/should multilinguals think?. *Language, Culture and Curriculum*. 1995. Vol. 8. Iss. 2. P. 99–113. DOI: 10.1080/07908319509525194.
8. Kassis-Henderson J., Cohen L., McCulloch R. Boundary crossing and reflexivity: Navigating the complexity of cultural and linguistic identity. *Business and Professional Communication Quarterly*. 2018. Vol. 81(3). P. 304–327. URL: <https://doi.org/10.1177/2329490618784893>.
9. Orsini-Jones M., Lee F. Intercultural Communicative Competence for Global Citizenship: Identifying cyberpragmatic rules of engagement in telecollaboration. Berlin : Springer, 2018. 200 p.
10. O'Dowd R., Dooly M. Intercultural communicative competence development through telecollaboration and virtual exchange. *The Routledge Handbook of Language and Intercultural Communication*. London : Routledge, 2020. P. 15–30.

11. Lee L. Using telecollaboration 2.0 to build intercultural communicative competence: a Spanish-American exchange. *Language Learning and Literacy: Breakthroughs in Research and Practice* : in 2 vol. Hershey, PA : IGI Global, 2020. Vol. 2. P. 575–593. DOI: 10.4018/978-1-5225-9618-9.ch030.
12. Toscu S., Erten I.H. Developing intercultural communicative competence by the means of telecollaboration. *Educ Inf Technol*. 2020. Vol. 25. P. 4517–4534. URL: <https://doi.org/10.1007/s10639-020-10174-8>.
13. Avgousti M.I. Intercultural communicative competence and online exchanges: a systematic review. *Computer Assisted Language Learning*. 2018. Vol. 31. Iss. 8. P. 819–853. DOI: 10.1080/09588221.2018.1455713.
14. Learn With Your Ears, Not Your Eyes. *Effortless English Page* : Fan website about method of learning English by A.J. Hoge. URL: <https://cutt.ly/dlqtiha>.
15. Movie Segments to Assess Grammar Goals. URL: <https://cutt.ly/tlqwz0k>.

Тарнавська Т. В., Глушаниця Н. В. Вторинна лінгвістична ідентичність у контексті міжкультурної комунікації

Анотація. Лінгводидактична категорія «вторинна лінгвістична ідентичність» – це здатність людини до ефективного іншомовного міжкультурного спілкування. Навчання іноземної мови являє собою свідомий (когнітивний) і творчий процес, а не запрограмовану поведінку. Процес становлення вторинної лінгвістичної ідентичності пов'язаний з оволодінням студентами вербальним кодом іноземної мови, набуттям уміння застосовувати його на практиці, а також із формуванням у їхній свідомості «картини світу», притаманної носію певної мови. Студенти мають відчувати себе у вимірах двох соціокультурних спільнот та чітко усвідомлювати різницю між ними. Тільки за цієї умови можливе встановлення цілковитого розуміння між представниками різних культур.

Ми розглядаємо навчання іноземної мови у прагматичному, когнітивному та загальноосвітньому аспектах, що

є необхідною умовою ефективного процесу формування рис вторинної лінгвістичної ідентичності, оскільки результатом зазначеного процесу має бути фахівець, здатний здійснювати успішне професійне спілкування засобами іноземної мови на міжкультурному рівні.

Навчання іноземної мови, на нашу думку, є поняттям інтегративним, складниками якого є розвиток особистісних якостей (зокрема, інтелекту, уваги, пам'яті), формування інтересу до навчально-пізнавальної діяльності, здатності бачити, розуміти та приймати спільне й відмінне в різних національних культурах, формування готовності використовувати іноземну мову як засіб спілкування, толерантність. Навчання іноземної мови передбачає розвиток зазначених взаємопов'язаних і взаємозалежних особистісних якостей, що є системою, яка діє як ціле, щоб забезпечити єдиний цілеспрямований результат.

Розвиток вторинної лінгвістичної ідентичності базується на комунікативному, компетентнісному, культурному й системному підходах. Домінуючими є комунікативний і культурний підходи. У статті визначено шляхи розвитку вторинної лінгвістичної ідентичності. Запропоновано низку комунікативно орієнтованих вправ, які передбачають набагато більше, ніж просто зазубрювання та запам'ятовування, і забезпечують здатність учнів до ефективного спілкування. Метод комунікативного викладання мови реалізується через вивчення культури цільової мови шляхом читання коротких оповідань і байок замість адаптованих літературних творів, а також через багаторазове прослуховування текстів, що ефективно впливає на розвиток уміння сприймати інформацію іноземною мовою на слух. Одним із популярних і спонукальних технологічних інструментів для розвитку навичок аудіювання є подкасти. Ефективним методом навчання студентів вільно спілкуватися іноземною мовою є спонтанне мовлення, що сприяє розвитку уміння думати мовою, яку вони вивчають.

Ключові слова: вторинна лінгвістична ідентичність, комунікативний підхід, мовна компетентність, комунікативні вправи, спонтанне мовлення.

Тернова Ж. А.,

завідувачка лабораторії країнознавства при кафедрі романської філології
факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ» КОНЦЕПТУ УСПІШНА ЖІНКА (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОМОВНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.)

Анотація. У статті проаналізовано компоненти основних тематичних рядів лексико-семантичного поля *індивідуальність особистості* концепту **успішна жінка** в сучасній українській мові на матеріалі українськомовної художньої прози кінця ХХ – початку ХХІ ст.

У статті поставлено за **мету** описати зміст і структуру концепту **успішна жінка** в українськомовній картині світу на матеріалі художньої прози кінця ХХ – початку ХХІ ст., порівняти наявні словникові дефініції до лексеми «успішний/успішна» з реальними випадками вживання, з'ясувати особливості вербалізації лексико-семантичного поля *індивідуальність особистості* як складника концепту **успішна жінка**.

У статті використано метод контекстологічного аналізу, що вписується до загальної парадигми досліджень, присвячених описові тексту як складної комунікативної єдності. Схарактеризовано роль художньої літератури у формуванні концепту **успішна жінка**. Важливою ознакою успішності є поняття «позитивного результату» певної діяльності. Успішність як суспільне явище визначають у двох аспектах: з погляду мовця про свою успішність та з оперттям на суспільну думку про чиюсь успішність. Наявна істотна відмінність між визначеннями лінгвістичних словників та психологічних джерел поняття успішності, яка полягає в тому, що успіх у психології – це джерело, потенційний ресурс для досягнення подальшої або наступної мети, а вербальне втілення успіху – це результат, кінцевий етап певної справи або діяльності.

Концепт **успішна жінка** в українськомовній художній прозі кінця ХХ – початку ХХІ ст. формують такі семантичні групи, як *індивідуальність особистості, родинні стосунки, професія*. Аналіз смислових компонентів лексико-семантичного поля *індивідуальність особистості* дав змогу виокремити основні лексичні компоненти, що характеризують його тематичні ряди в динамічному аспекті авторського мовлення. Тематичні ряди *риси характеру* та *фізична привабливість* представлені трьома групами, що закріплені за різними частинами мови разом із компонентами їхньої дистрибуції: іменниковою, прикметниковою та процесуальною.

Ключові слова: концепт, успіх, успішний, лексико-семантичне поле, вербалізація, успішна жінка, індивідуальність особистості.

Мова як суспільне явище, за С. Верещагіним та В. Костомаровим, «є носієм інформації про світ, яка здобута всіма членами певної етнолінгвістичної, культурно-мовної спільноти. Мова, що трактується як надбання всіх, хто нею говорить, зав-

дяки кумулятивній функції є справжнім дзеркалом національної культури» [1, с. 15]. Як зазначав В. Гумбольдт, «в основу кожної мови покладено самобутнє світобачення. Кожна мова описує коло людей, народ, якому вона належить, коло, з якого щойно людина виходить, одразу ж потрапляє до кола іншої мови» [2, с. 80].

Незважаючи на численні дослідження концептів, що є виразниками певної мовної свідомості, їхньої вербалізації в мові та класифікації засобів вираження, інтерес становить лексико-семантичне поле концепту **успішна жінка** та порівняння вживання виявлених словникових дефініцій у художніх текстах із власне авторськими.

У сучасній лінгвістиці активно досліджують особливості вербалізації концептів в українському художньому, поетичному дискурсі, фразеології, мовній картині світу тощо [3; 4; 5; 6; 7]. Особливу увагу присвячено дослідженню лексико-семантичних полів як форми вербалізації концептів на матеріалі романів різних авторів, в іншомовному дискурсі тощо [8; 9; 10; 11 та ін.].

У дослідженні поставлено за **мету** проаналізувати зміст і структуру концепту **успішна жінка** в українськомовній картині світу на матеріалі художньої прози кінця ХХ – початку ХХІ ст. (авторів Н. Доляк, А. Конотоп, Ж. Куяви, В. Лиса, Х. Лукашук, Т. Малярчук, М. Медникової, С. Пиркало, Н. Сняданко та ін.). Поставлена мета зумовила виконання таких **завдань**: з'ясувати природу успіху та успішності як соціокультурних явищ – складників концепту **успішна жінка** для виокремлення зазначеного концепту в сучасній українській мові; охарактеризувати роль художньої літератури у формуванні концепту **успішна жінка**; з'ясувати особливості вербалізації лексико-семантичного поля *індивідуальність особистості* як складника концепту **успішна жінка**.

І. За визначенням окремих науковців, концепт – це етнокультурне, філософське поняття, яке постає як наслідок взаємодії національної традиції, релігії, ідеології, способу життя та системи цінностей у ментальному світі людини, що властиве певному соціуму [12, с. 3; 13, с. 48; 14, с. 3; 15, с. 43].

А. Загнітко наголошує на універсальності поняття концепту та мові як основному засобові його матеріального вираження, реалізації: «Концепт – глобальна одиниця мисленнєвої діяльності, він є квантом структурованого знання. Концептам здебільшого властивий універсалізм, їхнє вираження не можна обмежити лише мовою, але остання постає одним із найпотужніших засобів вияву концепту зокрема і концептосфери загалом» [16, с. 12].

І. Штерн тлумачить концепт із позиції психолінгвістики, характеризуючи його як ментальний прообраз. Він уважає, що концепт має дві сторони – мовну і психічну. Для психіки концепт – «ідеальне» утворення, образ, що втілює зумовлені культурою уявлення про світ, являючи собою прототип групи похідних понять; для мови концепт – утворення, що має певне ім'я [17, с. 191–194].

Як бачимо, дослідники інтерпретують поняття концепту з різних позицій: культурологічної, лінгвокогнітивної, менталітетної, психолінгвістичної тощо. Важливо, що концепт не постає зі значення того чи того слова, а є результатом «зіткнення» цього значення з особистим і народним досвідом людини. Концепт – багатомірне смислове утворення, наявне в мовній свідомості певного соціуму й сформоване на основі інтеграції матеріального та духовного досвіду попередніх поколінь.

Успіх. Уявлення про успіх є одним з «найсуб'єктивніших» і через це неоднозначних. У «Великому тлумачному словнику української мови» та «Словнику української мови: в 11 томах» слово *успіх* зафіксоване у двох значеннях: 1) Позитивний наслідок роботи, справи і т. ін.; значні досягнення, удача // Сприятливий результат у воєнній операції // Досягнення в навчанні, у вивченні чого-небудь. 2) Громадське визнання, схвалення чого-небудь, чийось досягнень // Визнання кимось чий-небудь позитивних якостей, особливостей; захоплення з боку осіб іншої статі [18, с. 1516; 19, с. 493].

За «Психологічним словником» за редакцією В. Войтка [20, с. 198] *успіх* – це: позитивний результат праці, діяльності; здобуток, доробок. Категорія успіху відбиває факт найвищого досягнення поставленої мети. Успіх не приходить сам, за нього потрібно боротися, його потрібно домагатися, витратити для цього певні зусилля – фізичні, нервові, морально-психологічні. У праці досягають успіху завдяки твердій волі, неухильному прагненню до мети. Досягнутий успіх є великим збудником нової енергії. Важливо, щоб людина вмiла реалістично, тверезо оцінювати свої успіхи.

За даними «Словника соціології» С. Купрієнка, життєвий *успіх* – це комплекс уявлень, сформований на ґрунті суспільних вимог (норм, цінностей, стандартів), очікувань та визнання актуальних і потенційних індивідуальних досягнень, які оцінюють як високі, престижні, взірцеві у стратифікованому суспільстві. Цей комплекс слугує критерієм оцінок, які саме результати діяльності індивідів соціально можуть винагороджуватися, до чого варто прямувати, чим потрібно пишатися [21].

Отже, у наведених словниках за словом *успіх* закріплені такі значення: 1) позитивний результат будь-якої діяльності; 2) удача в досягненні чого-небудь; 3) громадське визнання, схвалення; 4) гарні результати в навчанні, у засвоєнні, вивченні чого-небудь.

Успішний. «Великий тлумачний словник української мови» та «Словник української мови: в 11 томах» фіксують таке значення лексеми *успішний*: який супроводжується або завершується успіхом, який дає позитивні наслідки [18, с. 1516; 19, с. 494]. У Словнику російської мови *успішний* трактують як: 1) такий, що містить успіх, супроводжується успіхом; 2) такий, якому сприяє успіх у будь-чому [22, с. 522].

Якщо ж для порівняння з українськими та російськими словниками звернутися до потрактування поняття *успішний* (successful) в англійській мові, то воно матиме дещо інші значення: 1) досягнення вищого соціального статусу; досягнення

цілі; протилежність невдачі; 2) досягнення в результатах, на які сподівалися і до яких прагнули; 3) такий, що багато досягнув, став популярним, розбагатів [23].

Проаналізувавши лексеми *успіх* та *успішний*, можна зазначити, що в смислове поле цих явищ покладено такі поняття, як: 1) удача й громадське визнання; 2) поняття про досягнення успіху, тобто визнання потреби певного фізичного чи інтелектуального навантаження, зусиль, спрямованих на «отримання» успіху, наближення до нього; 3) поняття про цілеспрямовану діяльність, для «отримання» успіху. Іншими словами, концепт успіху з огляду на те, як він закріплений у системі мови, є нестатичним. Навпаки, він орієнтований на послідовність етапів та тривалість, що відображають присутнє в українськомовній картині світу уявлення про труднощі й часовий чинник у досягненні успіху й успішності.

Отже, до смислового поля концепту *успіх* можна зарахувати такі семи, як: *удача*, *визнання* (громадське), *робота* (фізичні чи інтелектуальні зусилля), *цілеспрямовання* (усвідомлений рух до успіху як результату цього руху).

Можемо вважати, що концепт *успіх* – це родовий концепт, який містить у собі видовий концепт *успішна жінка*, що є семантичним компонентом його (родового концепту) смислового поля: в українськомовній картині світу останніх років уявлення про успіх починає співвідноситися і з громадською діяльністю жінок (жінки-політики, жінки-волонтери тощо). Спробуємо виявити деякі мовні особливості репрезентації концепту *успішна жінка* в українськомовній художній літературі кінця ХХ – початку ХХІ ст., що сприятиме уточненню змістового наповнення родового концепту *успіх* у його сучасному функціонуванні.

II. Художня література значно впливає на формування в масовій свідомості уявлення про сучасну жінку, визначає не лише її ціннісні орієнтири чи особливості ставлення до неї сучасників, а й особисті поведінкові та психоемоційні риси сучасної жінки. Отже, саме завдяки художнім творам досліджуваного періоду можемо сформувати семантичний склад концепту *успішна жінка*, визначити його центральні та периферійні зони.

Досліджуючи вербалізацію концепту *успішна жінка* в українськомовній художній літературі кінця ХХ – початку ХХІ ст., потрібно зазначити, що джерелом уявлення про успішність є або сам автор, або героїня твору, якщо оповідь іде від її імені. У цьому разі йдеться про неповну, певною мірою односторонню характеристику концепту: уявлення про успішність подано зсередини, з погляду автора й самої героїні, до того ж обидва «голоси» зливаються, звучать як єдине ціле. Наприклад: *Мені запропонували видати свою книжку оповідань, як переможцю! Виходить, я сама ж себе перемогла! То ж добре, що мій успіх залишився зі мною!* [24, с. 67].

У проаналізованих контекстах творів українськомовної художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. жінки, змальовані як успішні (достойні бути взірцем, заслуговують на захоплення), схарактеризовані через такі означення, як: *гарна*, *розкішна*, *енергійна*, *активна*, *талановита*, *завзята*, *щаслива*, *ефектна*, *рішуча*, *самостійна* та ін. Оповідь про ту чи іншу успішну жінку містить зазвичай висвітлення таких тем, як *кар'єра*, *шлях до успіху*, *становище в суспільстві*, *особисте щастя*, *стосунки з чоловіком (коханим)*, *батьками*, *дівчатами*, *друзями* тощо.

Досліджуючи концепт **успішна людина**, А. Сніжко виокремлює лише три сфери її реалізації: 1) бізнес; 2) політика; 3) шоу-бізнес, театр, кіно [25, с. 180–181]. За визначенням І. Кукулєнко-Лук'янець, жінка має бути спроможна вибудувати власний світ щонайменше в трьох основних площинах: 1) створення особистого простору; 2) облаштування сімейної сфери; 3) забезпечення професійної реалізації [26, с. 548]. О. Вороніна вважає, що в газетно-телевізійній журналістиці найпомітнішими (стереотипними) образами сучасної жінки є такі: 1) жінка й мати; 2) ділова жінка, професіонал у своїй справі; 3) щаслива жінка; 4) красива жінка, жінка-модель [27]. О. Соколова численні жіночі образи в газетних текстах групує так: 1) за типом стосунку жінки до навколишнього світу (домогосподарка, спортсменка, політичний лідер тощо); 2) за характером становища жінки в суспільстві (мати, вчителька, бізнес-леді тощо); 3) за ступенем участі жінки в соціальному житті (коханка, працівниця, керівник тощо); 4) за соціальною роллю жінки (подруга супермена, політичний символ тощо) [28, с. 33].

На нашу думку, ці стереотипи покладені в основу концепту **успішна жінка**, що формується на сучасному етапі розвитку суспільства.

Класифікація виокремлених нами тем за частотністю і масштабом висвітлення на сторінках художніх творів дає змогу виділити такі лексико-семантичні поля концепту **успішна жінка**: *індивідуальність особистості* (з тематичними рядами «риси характеру» та «фізична привабливість»), *родинні стосунки* (з тематичними рядами «сім'я» і «кохання»), *професія* (з тематичними рядами «суспільство», «кар'єра» та «матеріальне забезпечення»). У межах поданої наукової розвідки зосередимося на вербалізації першого, лексико-семантичного, поля *індивідуальність особистості*.

III. Лексико-семантичне поле *індивідуальність особистості* конструюється такими смисловими компонентами, як: 1) риси характеру, 2) фізична привабливість. Проаналізуємо компоненти цього поля, послуговуючись методом контекстуального аналізу.

1. Тематичний ряд *риси характеру* сконцентрований навколо індивідуальних характеристик успішної жінки, її психічного та емоційного стану, фізичних дій, стосунків з іншими людьми тощо. Наприклад: *В епіцентрі стихії йому усміхалася Казимира. Весела, дотепна, розумна* [29, с. 30]; *– Ви – сильна жінка. Чула такий вислів: «Не важливо, скільки разів ти падав, важливо – скільки ти піднімався!»* [30, с. 66].

У проаналізованих контекстах автор передає зміст сприйняття головної героїні в режимі теперішнього часу, а форма минулого часу вжита для того, щоб актуалізувати дистанціювання від буденності сприйняття героїні, для підкреслення її постійної упевненості в собі в усіх часових планах, наприклад: *Любила швидку їзду, багато вітру й нестандартні пригоди. З нею завжди й усюди було весело. Безпосередня й самовпевнена, вродлива й шалена, жінка, котру завойовуєш, котрій догоджаєш і котру жадаєш* [31, с. 91].

Нерідким є апелювання до особистісної опозиції «свій – чужий». Автором *свого* в такому випадку постає «Я» як індивід, особистість у поєднанні тілесного і духовного, особистісної сфери і суспільної, наприклад: *...все життя боролася, щоб чогось у цьому світі досягти, і таки досягла. Більшого, незмірно більшого, ніж той, інший* [32, с. 67]. У наведеному прикладі дієслова «боротися», «досягати» спочатку в минулому

часі недоконаного виду (*боролася*), а потім у минулому часі доконаного виду (*досягла*) підкреслюють динаміку дії героїні, чие безособове «Я» постає як центр буття, відправний момент існування інших, чужих «не Я». Це є досить дієвим засобом впливу та переконання, оскільки в українській ментальності це пов'язано, на думку етнопсихологів, з «індивідуалістським кодом цінностей, який стимулює мотивацію досягнень, особистісну незалежність, автономність, прагнення спиратися лише на власні сили, упевненість» [33, с. 66].

2. Тематичний ряд *фізична привабливість* репрезентований виразами «справжня красуня», «вродлива», «гарна», «спокуслива», «надзвичайна», «розкішна жінка», «вишукана дама» та ін. Така жінка має неабиякий вплив на тих, хто поряд, легше досягає мети, упевненіше почуває себе публічно. Часто українські письменники оспівують красу реальної жінки, порівнюючи її із красою богинь, цариць, відомих особистостей тощо. Наприклад: *...він ніяк не міг відвести від неї свого захопленого погляду. Вона видалась йому дивовижно прекрасною. Сьогодні ця жінка справді мала розкішний вигляд. Смарагдове сяйво, яке випромінювали її очі, надавало всьому обличчю містичного і неземного виразу* [34, с. 68]; *Штефі! О, Штефі!... Наталці за все життя не видавалося навіть поруч стояти з такою красунею, як Штефі. Афродіта, мрія поета, неперевершене диво природи. ... Таша при першій зустрічі була ошелешена цією вродою* [35, с. 67]; *Такою зворушливо молодою її не бачив ніхто з тугейших. – Богиня! Фея! Мерилін Монро! Роксолана!* [36].

Фізична привабливість передбачає насамперед схвальне ставлення суб'єкта та об'єкта мовлення до того, про що йдеться. Мовець (оповідач) слугує суб'єктом спільної свідомості, наприклад, коли він промовляє загальновідомі істини, про які мало ймовірно, що хтось посперечається: *Упевненість у собі прямо пропорційно залежить від зовнішнього вигляду* [37, с. 8].

Подекуди мовець-оповідач вдається до діалогічного режиму інтерпретації повідомлюваного, використовуючи дейктичні елементи (ми, люди, суспільство), вдаючись до егоцентричного стилю мовлення, наприклад: *Ми оцінюємо людину і ставимося до неї, дивлячись на її вигляд. Особливо до жінок. Це, з одного боку, дає жінкам силу, адже вродлива жінка може одним поглядом спонукати закоханого в неї чоловіка на неймовірні речі* [38, с. 36].

Егоцентричні елементи оповіді, займенники, синтаксичні засоби закликати чи узагальнення слугують об'єктом свідомості, носіями спільних думок, висновків та прагнень. Здебільшого оповідач не є однією з дійових осіб тексту, не є дієгетичним (термін О. Падучевої) оповідачем – він не належить до світу тексту, а навпаки, він є ширшим за текст, а отже, екзегетичним – неперсоніфікованим. Це робить його вислови безапеляційними, такими, з якими згоден кожен читач, наприклад: *головна ознака успішної жінки та й людини в цілому – гарний зовнішній вигляд. Ну пригадайте, як виглядають по телевізору успішні люди – досконало, то ж висновок із того можна зробити такий: наскільки ми гарно вояжені, настільки і реалізувались у житті* [24, с. 7].

Отже, концепт **успішна жінка** в українськомовній художній прозі кінця ХХ – початку ХХІ ст. формують такі семантичні групи, як індивідуальність особистості, родинні стосунки, професія. Загалом українськомовна художня проза кінця ХХ – початку ХХІ ст. фіксує такі закріплені в українській мовній картині світу уявлення про успішну жінку: це жінка впевнена

в собі, рішуча, цілеспрямована, принципова, розумна, забезпечена, освічена, має гарні манери, вишуканий смак, міцне здоров'я, а також вміє правильно й переконливо говорити. У цьому разі важливими аспектами самовідчуття успішності є сімейне щастя та зовнішня привабливість (успішна жінка стежить за своєю зовнішністю і піклується про свою ефективність).

Унаслідок аналізу смислових компонентів лексико-семантичного поля *індивідуальність особистості* можна виокремити основні лексичні компоненти, що характеризують його тематичні ряди в динамічному аспекті авторського мовлення. Тематичні ряди *риса характеру та фізична привабливість* представлені трьома групами, що закріплені за різними частинами мови разом із компонентами їхньої дистрибуції: іменниковою (іменник + іменник; іменник + прикметник; прийменник + прикметник + іменник; власні назви тощо), прикметниковою (прислівник + прикметник; ступені порівняння прикметників тощо) та процесуальною групою (дієслово + іменник (прямий / непрямої додаток); дієслово + прислівник; дієслово + дієслово; дієслово *бути* в атрибутивній функції; заперечна форма; сталі вирази; фразеологізми; авторські оказіоналізми-порівняння тощо).

Література:

- Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. М.: Рус. язык, 1990. 246 с.
- Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. М.: Прогресс, 1984. 400 с.
- Огар А.О. Вербалізація концепту земля в українському поетичному дискурсі другої половини ХХ століття. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. Вип. 100. С. 136–139.
- Рудюк Т.В. Вербалізація концептів *чоловік, жінка* в українській фразеології: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Київ, 2010. 20 с.
- Хоменська І.В. Вербалізація концепту УКРАЇНА в українському художньому дискурсі: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2016. 20 с.
- Черська Ж. Вербалізація концепту ЕГОЇЗМ у художній літературі першої половини ХХ ст. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: зб. наук. праць. Серія «Філологічна»* / уклад.: І. Ковальчук, Л. Коцюк, С. Новоселецька. Острого: Вид-во НУ «Острозька академія», 2014. Вип. 42. С. 178–181.
- Яковлева В.Б. Вербалізація концепту СІМ'Я в українській мовній картині світу: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2008. 20 с.
- Близнюк К.Р. Лексико-семантичні поля концепту «патріотизм» в українській, російській і польській мовах. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки*. 2013. Кн. 3. С. 125–128.
- Іовхімчук Н.В. Лексико-семантичне поле простору в мовній картині світу усної народної словесності. *Наукові записки: Філологічні науки (мовознавство)*. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. Вип. 127. С. 113–116.
- Краціло С.О. Лексико-семантичне поле концепту MARRIAGE в англійській мові. *Дискурсні її лінгвістики ХХІ століття. Збірник матеріалів конференції присвяченій пам'яті Академіка АН ВШ України К.Я. Кузько*. Львів, 2011. С. 93–94.
- Ходарева І.М. Лексико-семантичне й асоціативне поле *любов* у мові творів Павла Загребельного: дис... канд. наук: 10.02.01. Харків, 2009. 211 с.
- Арутюнова Н.Д. Введение. *Логический анализ языка. Ментальные действия*. М.: Наука, 1993. С. 3–7.
- Жайворонок В.В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. № 32. С. 51–53.
- Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка. *Русская словесность: От теории словесности к структуре текста: Антология* / под общ. ред. В.П.Нерознака. М., 1997. 359 с.
- Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. М.: Школа «Языки рус. культуры», 1997. 824 с.
- Загнітко А. П. Класифікаційні типології концептів. *Лінгвістичні студії: зб. наукових праць* / Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко. Донецьк: ДонНУ, 2010. Вип. 21. С. 12–21.
- Штерн І.Б. Вибрані топіки і лексикон сучасної лінгвістики. Енциклопедичний словник для фахівців з теоретичних гуманітарних дисциплін та гуманітарної інформатики. К.: «АртЕк», 1998. 336 с.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. Т. VIII. С. 1516.
- Словник української мови: в 11 томах. 1979. Т. 10. С. 493.
- Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. К.: Вища шк., 1982. 214 с.
- Купрієнко С.А. Словник соціології. URL: <https://kuprienko.info/kuprienko-s-a-slovnik-sotsiologiyi-a-batyar/>
- Словарь русского языка: В 4-х т. / РАН, Ин-т лингвистич. исследований; Под ред. А. П. Евгеньевой. М.: Рус. яз.; Полиграфресурсы, 1999. Т. 4. С. 522.
- Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/>
- Конотоп А. Жінка на українських просторах. Львів: ПАІС, 2015. 84 с.
- Сніжко А.М. Концепт *успішна людина* в українській і англійській мовах. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*. 2009. Вип. 10. С. 178–183.
- Кукуленко-Лук'янець І.В. Психологічний образ жінки в українській літературі. *Зб. наук. праць КПНУ імені І. Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Проблеми сучасної психології*. 2010. Вип. 8. С. 546–554.
- Воронина О.В. Свобода слова і стереотипний образ жінки в СМІ. М.: Знамя, 1999. 175 с.
- Соколова Е.А. Образ жінки в провінційній пресі: гендерні стереотипи. *Знак: проблемне поле медіаобразования*. 2012. № 2 (10), С. 31–35.
- Маярчук Таня. Забуття. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. 256 с.
- ЖИТИ – ПИТИ. Збірка оповідань. Харків, Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. 320 с.
- Куява Жанна. Гордієві жінки. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2015. 288 с.
- Лис Володимир. Камінь посеред саду. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2005. 93 с.
- Баронин А.С. Этническая психология. К.: Тандем, 2000. 264 с.
- Лукашук Христина. Жити сьогодні. Харків, Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. 240 с.
- Доляк Наталка. Гастарбайтерки. К., 2012. 158 с.
- Медникова Марина. Крутая плюс, або Терористка 2. Львів: Кальварія, 2005. URL: <http://testlib.meta.ua/book/151686/read/>
- Пиркало Світлана. Не думай про червоне. К.: Факт, 2004. 360 с.
- Сняданко Н. Гербарій коханців. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2011. 272 с.

Ternova Zh. The verbalization of the lexical-semantic field “personality” of the concept *successful woman* (as exemplified in the Ukrainian-language fiction of the end of the XXth – the beginning of the XXIst centuries)

Summary. The article under consideration dwells upon the analysis of the constituents of the major theme lines of the lexical-semantic field *personality* of the concept *successful woman* in the contemporary Ukrainian language as exemplified in the Ukrainian-language fiction of the end of the XXth – the beginning of the XXIst centuries.

The aim of the article has been to analyse the content and structure of the concept **successful woman** in the Ukrainian-language worldview as exemplified in the Ukrainian-language fiction of the end of the XXth – the beginning of the XXIst centuries, analyse the facts of usage of the dictionary definitions in connection to the lexical unit “successful” and compare and contrast them with the real cases of usage, identify the peculiarities of verbalization of the lexical-semantic field *personality* as a constituent of the concept **successful woman**.

The method of contextological analysis has been applied in the article, which is the part of the common research paradigm, devoted to the investigations of the text as a complex communicative unity. The role of fiction in the concept **successful woman** representation has been characterized. The notion of the “positive result” of a certain activity is an important feature of being successful. Being successful as a social phenomenon has two sides – the idea of the speaker concerning his/her successfulness and the public opinion about

successfulness of someone. There is a key distinction between the definitions in the linguistic dictionaries and psychological ones, as in the sources on psychology success is seen as the source, potential resource to achieve further or next goal, whereas success in the language is seen as a result, final stage of a certain business or activity.

The concept **successful woman** in the Ukrainian-language fiction of the end of the XXth – the beginning of the XXIst centuries has been formed by the following semantic groups: *personality, family relations, profession*. The analysis of the notional components of the lexical-semantic field *personality* has allowed to identify the major lexical components, which characterize its theme lines concerning the dynamic view of the author’s speech. The theme lines *traits of character and sex appeal* have been represented by three groups, attributed to different parts of speech together with their distribution components: noun, adjectival and processual.

Key words: concept, success, successful, lexical-semantic field, verbalization, successful woman, personality.

УДК 811.161.2+811.111+811.112.2)373.7373.42
DOI <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.47-2.32>

Черська Ж. Б.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Бухінська Т. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Гладкоскок Л. Г.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Семен Г. Я.,
кандидат філологічних наук, доцент

СИСТЕМНІ ЗВ'ЯЗКИ У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ ІЗ КОМПОНЕНТОМ ГОЛОВА (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ)

Анотація. Стаття присвячена системним зв'язкам у мікрогрупі фразеологічних одиниць із компонентом *голова*. Дослідження здійснювалося на матеріалі української, англійської та німецької мов. У англійській мові існує ряд лексико-семантичних варіантів лексеми *голова*, які не зафіксовані в українській та німецькій мовах. Лексема *head* згідно з явищем конверсії виступає в англійській мові як дієслово, що пояснюється її аналітичною будовою, на відміну від української чи німецької мов, будова яких є синтетичною. Узнявши за основу ментальні особливості використання фразеологізмів із компонентом *голова*, було проаналізовано фразеологічні одиниці у трьох мовах із погляду значення, граматичної структури, варіативності, полісемії, синонімії та антонімії. Омонімія у відібраних із фразеологічних джерел одиниць представлена поодинокими прикладами. В усіх трьох мовах спостерігається варіативність фразеологічних одиниць із компонентом *голова*. До досліджуваних варіантів належать утворення, що характеризуються зміною елементів, яка не впливає на значення одиниці. Найбільше варіантів утворюється внаслідок зміни лексичних компонентів: дієслів, іменників, значно менше прикметників та числівників. Фразеологічні одиниці з компонентом *голова* можуть вживатися в усиченій формі. Полісемія зустрічається дуже рідко, лише окремі одиниці мають два або три лексико-семантичні варіанти. Спостерігаються окремі семантичні ряди, які не мають істотних розширень. У англійській мові серед синонімів фразем із компонентом *head* поряд із міжстильовими одиницями з'являються книжні, що є відмінним від української мови, де більше розмовно-побутових одиниць. Окремі фразеологічні одиниці з компонентом *голова* перебувають в антонімічних зв'язках. Такі одиниці знаходяться на протилежних полюсах та характеризуються протиставленням понять: розумний – нерозумний, кмітливий – некмітливий; процесів: постійно думати про щось – перестати міркувати про щось. Їм відповідають антоніміч-

ні пари за принципом симетрії одного відносно іншого. Перспективами дослідження виступають дослідження соматичних фразеологічних одиниць з іншими частинами тіла як ключовими компонентами та зіставний аналіз на матеріалі української, англійської та німецької мов.

Ключові слова: варіативність, полісемія, синонімія, антонімія, фразеологізм.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими та практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку компаративної лінгвістики зростає інтерес до порівняльного аналізу фразеологічних систем різноманітних мов, двох або більше, як близькоспоріднених. Таке явище, як соматичні фразеологічні одиниці, є у кожній мові, але за наявності спільного основного компонента їхня специфіка різна. Соматичні елементи вважаються найдавнішими у лексиці та фразеології всіх мов, і хоча у різні часи до них зверталися вчені, розглядаючи це явище з різних точок зору, ці фразеологізми потребують подальшого детального розгляду. Актуальним, на наш погляд, є зіставлення одиниць у близькоспоріднених та неспоріднених мовах. Тому у цій роботі аналіз соматичних фразеологічних одиниць із компонентом *голова* проводився у зіставному аспекті однієї слов'янської та двох германських мов для визначення особливостей системних зв'язків цього фразеологічного мікрополя. Значення стрижневого компонента досліджуваних соматичних фразеологізмів в основному пов'язано з поняттями «мислення», «значна перевага», «зверхність». При цьому значення компонента *голова* значною мірою впливає і на семантичні особливості фразеологізмів загалом. Поряд із подібністю лексичного складу фразеологічних одиниць у трьох мовах існує і відмінність між ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше питань. Соматична лексика і фразеоло-

логія знаходиться у центрі уваги лінгвістів, оскільки цим одиницям притаманна велика словотворча та фразотворча здатність. Фразеологізми з компонентами-соматизмами цікаві тим, що за допомогою назв частин тіла можна передати поведінку, характер і стосунки людини. Навіть у близькоспоріднених мовах, за схожості образної системи, існують специфічні елементи. Для аналізу значення фразеологізмів важливим чинником є опорні слова, тобто гніздові, стрижневі слова, навколо яких об'єднуються фразеологізми. Незважаючи на відмінності у кількості зворотів, стрижневе слово навіть у переносному значенні по-своєму зберігає найменування того поняття, що позначає ця лексична одиниця у мові. Для компонента *голова* – це частина тіла, де знаходиться мозок, зосередження думок або їх повна відсутність, щось вище, важливе та життєво необхідне. І.І. Денисенко справедливо називає компонент *head* серед найчастіше вживаних соматичних компонентів [1, с. 31] та розглядає структурно-семантичні аспекти соматичних ідіом англійської мови. Лексико-семантичні групи та розряди фразеологічних одиниць із компонентами-соматизмами у сучасній англійській мові розглядаються О.В. Орловською та О.О. Комочковою [2]. Окремі роботи присвячено зіставленню одиниць із компонентами-соматизмами у двох мовах, наприклад англійській та українській [3]. У статті В. Давиденко та С. Мельник розглядаються подібності та національні відмінності соматизмів обох мов із погляду міжмовної еквівалентності на основі їх лексико-семантичних особливостей. За підрахунками авторів, компонент *head* (голова) входить у групу з найбільшою кількістю фразеологізмів [3, с. 3]. Поясненням, на думку дослідників, може бути не лише частота вживання лексем, але й фольклорна традиція, символіка одиниці. Автори пропонують поділ соматичних фразеологізмів на лексико-семантичні групи та відзначають кількісне переважання англійських соматизмів із компонентом *head* різних додаткових значень. Основні конотативні значення фразеологічних одиниць із соматичним компонентом *голова* на матеріалі трьох мов: української, турецької та англійської розглядаються у статті О.К. Чаєнкової. Автор пропонує шість основних конотативних значень, які містять у собі ментальний код нації у мовній картині світу [4, с. 145]. Дослідження фразеологічних одиниць із соматичними компонентами важливі з точки зору теорії та практики перекладу. І.В. Кузнєцова звертається до питання особливостей англійських фразеологізмів-соматизмів при перекладі на українську мову. Зазначаючи, що компонент *head* слід вважати одним із найбільш уживаних соматичних компонентів «частин тіла» у фразеологізмах англійської мови, автор стверджує, що опорний компонент *head* є символом мисленневих здібностей людини і пропонує поділ на окремі групи за концептуальними ознаками. На думку І.В. Кузнєцової, для багатьох ідіом важко провести паралель з основним значенням слова, при цьому не спостерігається калькування при перекладі, в той же час, більша частина англійських та українських фразеологізмів збігаються за змістом і образністю [5, с. 85–86].

Дослідженню соматизмів у німецькій мові присвячено також чимало праць. Фразеологізми, до складу яких входять соматизми, зокрема компонент *Kopf*, були і залишаються об'єктом порівняльного аналізу в різних мовах. З-поміж останніх досліджень фразеологізмів з іменником *Kopf* вирізняється контрастивний аналіз у німецькій та італійській мовах [6]. Штефані Каль звертає передусім увагу на розуміння фразеології

з огляду на німецький та італійський менталітет і робить акцент на вираженні людських почуттів за допомогою соматизмів із компонентом *Kopf* [6, с. 166].

Узявши за основу ментальні особливості використання фразеологізмів, вважаємо за доцільне проаналізувати фразеологічні одиниці із компонентом *Kopf* у німецькій мові та зіставити отримані результати з українською та англійською мовами. Незважаючи на значне зацікавлення соматичними фразеологізмами, наявність великої кількості наукових робіт, існує необхідність проаналізувати фразеологічні одиниці з компонентом *голова* із точки зору системних зв'язків, оскільки дане питання ще не було об'єктом окремого дослідження.

Тому метою статті є аналіз системних зв'язків соматичних фразеологічних одиниць із компонентом *голова* на основі лінгвістичного спостереження в українській, англійській та німецькій мовах. Матеріал отримано шляхом суцільної вибірки з фразеологічних словників [7; 8; 9; 10]. За допомогою методу зіставлення здійснюється порівняння фразеологізмів із компонентом *голова* у трьох мовах з тпогляду їх варіативності, наявності полісемії, синонімії, антонімії та омонімії.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Соматична фразеологічна одиниця визначається як «стійке неподільне словосполучення, до складу якого входить лексичний компонент, що містить назву органа або частини людського тіла» [4, с. 141]. У сучасній українській мові лексема *голова* має 9 лексико-семантичних варіантів. У прямому значенні *голова* – це частина тіла людини, яка містить мозок [7]. У свідомості українців *голова* сприймається як орган мислення, мірило розуму, яке вказує не тільки на інтелектуальні здібності людини, але й на її моральний, психологічний, а також фізичний стани. Соматизм *голова* не тільки позначає найголовніший орган людини, а й уособлює всю людину, а рухи цієї частини тіла можуть виражати почуття і поведінку людини, наприклад: *голову крутити* – дурити когось, *схилити голову* – підкорятись, *повісити голову* – журитися.

Фразеологізми з лексемою *голова* вживаються в художніх текстах, а також широко застосовуються у побутовому мовленні, що відображає фольклорну та літературну традиції українського народу, адже голова людини – місце концентрації розуму та емоцій.

У англійській мові слово *head* має аналогічні значення, але до них додаються такі лексико-семантичні варіанти слова, які не властиві українській або німецькій мовам: критична точка, перелом; pl. *лицьовий бік (монети)*, що є частиною фразеологічної одиниці *heads or tails? орел чи решка?*; *днище (бочки)*. Слід зазначити, що в англійській мові слово *head* виступає не лише як іменник, а й дієслово (явище конверсії) із значенням *очолювати*; *зав'язуватися* (про капусту); у спорті: *відбивати м'яч головою*. У грі в карти вираз *to head a trick* означає *бути старшою картою*.

Як відомо, іменник *Kopf* у німецькій мові також багатозначний. Тлумачний словник Duden. Deutsches Universalwörterbuch виділяє 5 значень для цього слова:

1. *Oft runderlicher [durch den Hals mit dem Rumpf verbundener] Körperteil des Menschen und vieler Tiere, zu dem Gehirn, Augen, Nase, Mund und Ohren gehören* – частина тіла людини та багатьох тварин, до якої належать мозок, очі, рот та вуха.

У цьому значенні *Kopf* часто метонімізується і використовується на позначення людини або її життя загалом: *auf den*

Kopf des Mörders steht eine Belohnung – за голову вбивці встановлено винагороду; *das kann den Kopf nicht kosten (das kann so gefährlich nicht sein)* – це не може коштувати голови (це не може бути таким небезпечним).

2. *Person mit bestimmten intellektuellen Fähigkeiten* – особа з певними інтелектуальними здібностями: *sie ist ein kluger, fähiger Kopf* – вона розумна здібна голова.

3. *Denk- und Willenskraft* – голова як центр мислення та сили волі;

er hat eigensinnigen dicken Kopf – (він має вперту голову), цей чоловік – дуже впертий.

4. *Einzelperson innerhalb einer großen Menge von Menschen* – окрема особа з-поміж великої кількості людей; *das Einkommen pro Kopf der Bevölkerung* – дохід на душу населення.

5. *Oberer Teil oder Vorderende von etwas, dem eine bestimmte Wichtigkeit zukommt* – верхня або провідна частина важливого документа: *der Kopf einer Zeitung* – «шапка» газети.

Усі з наведених значень слова *Kopf* відображені у складі фразеологізмів у лексикографічних джерелах та творах художньої літератури.

Використання фразеологізмів із компонентом *голова* в українській мові на матеріалі фразеологічного словника [7] відображає:

1. Розумові здібності людини.

Людина сприймається як розумна, інтелектуально розвинена істота, у якій є голова і розум: *мати голову на плечах, голова не половою набита, мати царя в голові*: «– Хай тільки [пан] одбере... Я йому такого пуцу півня!.. – грізно каже Чіпка. Дід аж не стямився. – Що це ти кажеш, сину? Чи ти не маєш Бога в животі, а царя в голові?» (Панас Мирний).

Компонент *голова* в багатьох фразеологізмах вживається на позначення розуму, наприклад: *світла, ясна, золота голова* – бути розумним, розсудливим, обдарованим.

Слід зазначити також, що існує низка фразеологізмів, які вказують на вади розумових здібностей людини і втрату здатності вірно мислити, наприклад: *порожня голова, без голови, голова не варить, капустана голова*: «Хотів би [Йоско] ремесла вчитися.– Іди, іди, капустана голово, гадаєш, що тебе хто прийме» (І. Франко).

2. Розумова діяльність та пам'ять людини.

Здатність людини думати, обмірковувати і приймати правильні рішення, зосереджуватись, напружувати свій мозок, або ж обдурювати, сумніватися, бути безвідповідальною та неуважною, відображається в наступних фразеологізмах: *голову ламати* – вирішувати складне питання, *заходити в голову* – напружено думати, *тримати щось в голові* – пам'ятати, *голова дірява* – бути безпам'ятним: «Ой, коли б же не забути до ранку та сказати жінці про дочку; Ой, мабуть, забуду! Чогось у старість у мене голова стала дірява» (І. Нечуй-Левицький).

3. Стани людини: психо-емоційний та фізичний.

Людина, перебуваючи під впливом емоцій, характеризується певною поведінкою, яка проявляється і в її зовнішньому вигляді. Таким чином фіксується прояв самих емоцій, позитивних чи негативних. Фразеологізми *повісити голову, братися (хапатися) за голову, бідна голова* передають стан розпачу і журби, сильний душевний біль: «Як же побачив [Шрам], що Сомка немає, то й голову повісив» (П. Куліш); фразеологічні одиниці: *голова закрутилася, голова іде обертом* виражають стан розгубленості.

Характеристика фізичного стану людини обмежується декількома фразеологічними одиницями, наприклад: *залити голову* – надмірно вживати алкогольні напої, *джмелі гудуть у голові* – перебувати в стані сп'яніння або запаморочення: «Не йдуть бісові ноги, наче їх відібрало! І в голові джмелі гудуть, хоч горілки не пив і не нюхав» (М. Пригара).

4. Характер людини.

Такі риси характеру, як упевненість, впертість, нестриманість описуються за допомогою соматичного компоненту голова, наприклад: *хоч кілок на голові теши, високо тримати голову, гаряча голова*: «Адже ти.– великий чоловік! На тебе світ очима пряде, стежить, як ти сів, як устав, як рушив, як пішов!.. Все це мусиш собі назавжди взяти втямки та й тримати голову високо» (О. Гончар). Покірність, відповідальність, розсудливість відображаються у наступних ФО: *голову схилити, свою голову на плечах мати, мати тямку в голові*: «Хто має тямку в голові, той пристане на це. А як ні, то нам нема про що й балачку точити,– крикнув Єремія й вхопив у руки шапку» (І. Нечуй-Левицький).

5. Вираження кількості, достатності:

повна голова, з голови до ніг, з головою – дуже багато, цілком, повністю: «Кавоман втримав чашку, і це була помилка – вже перша черга вихлюпнула з деңця псевдокофейний коричневий фонтан й щедро з голови до ніг вмилла Дмитра» (А. Крижанівський).

Досить часто у фразеологізмах лексема *голова* набуває ширшого значення і ототожнюється з життям, оскільки є життєво важливою частиною тіла, наприклад: *голова лягла* – втратити життя, *голова ціла на плечах* – залишитись живим, *голову покласти* – загинути, *не зносити голови* – поплатитися життям: «Підв'яжи язика, жінко, бо не зносити тобі голови, – кинув Панас, підводячись з лави» (З. Тулуб).

У слов'янських мовах традиційно голова вважається основною частиною тіла і виступає метонімічною заміною самої людини, втіленням влади та сили: *уському голова* – найважливіший, *сам собі голова* – бути головним, незалежним ні від кого.

Як соматичний компонент фразеологічних одиниць слово *head* зберігає своє основне лексичне значення, але у трансформованому, реінтерпретованому вигляді: *bite somebody's head off* – проїдати більше, ніж заробляєш, не виправдовувати своєю роботою вартості утримання (спершу так говорили про коней). Лише в окремих випадках компонент *head* повністю втрачає зв'язок із основним значенням слова, тобто відбувається повне переосмислення одиниці у складі фразеологізму: *one's head off* розм. – безкінечно, відчайдушно, без упину: *The phone's been ringing its head off; put a head on smb.* (ам. жарг.) – вдарити кулаком, примусити когось замовкнути.

У всіх трьох мовах спостерігається варіативність фразеологічних одиниць з компонентом *голова*. До варіантів фразеологічних одиниць належать утворення, що характеризуються зміною елементів, яка не впливає на значення. Найбільше варіантів утворюється внаслідок зміни лексичних компонентів: іменників *аж дерти на голові волосся (чуба), без клепок (клепки) у голові* – множина іменників; *from head to foot (heel, toe) з голови до ніг; den Kopf (Kopf und Kragen) riskieren (wagen, auf Spiel setzen)* – ризикувати життям; дієслів: *у голові замакнулось (помутилось), batter (beat, butt, knock, run) one's head against a brick (stone) wall* – розбивати головою стіну, *den Kopf untern Arm tragen (schleppen)* – розм. падати з ніг, на ногах не

стояти; прикметників: *капустяна (куряча) голова* – некмітлива, нерозторопна, неуважна людина, *a good (strong) head* – міцна голова (про людину, котра не хміліє), *ein flacher (leerer, hohler) Kopf* – розм. пуста голова, дурна людина; числівників: *без (третьої, сьомої) клепки у голові, немає (десятої) клепки у голові*. Фразеологізми з компонентом *голова* можуть вживатися в усіченій формі (так звані квантитативні варіанти): *вітер у голові / грає (віє)*, *go to the fountain head* – звернутися до першоджерела, *have a head on one* – болить голова з похмілля, *es geht um Kopf und Kragen* – розм. йдеться про життя і смерть.

Для фразеологізмів, як і для всіх лексем, притаманні такі явища як багатозначність, синонімія та антонімія. Багатозначність фразеологізмів є обмеженою, так як існує низка специфічних особливостей, які обумовлені ступенем семантичної цілісності та структурною залежністю окремих компонентів фразеологічних словосполучень. Тому полісемічними виявилася досить незначна кількість фразеологічних одиниць з компонентом *голова*. Наприклад, фразеологізм *голова іде обертом* має такі значення:

1. Виникає стан запаморочення; «*Вікторія не може підвести руки. Стає мляво, йде обертом голова, тисне в грудях*» (А. Хижняк).

2. Відчуття розгубленості: «*Його голова йшла обертом від тих палких думок, які Іван [Тобілевич] привіз з Києва*» (Ю. Мартич).

3. Втрата здатності правильно оцінювати дійсність: «*Молодий ти ще, битий ніколи не був, тому й голова тобі від слави йде обертом*» (З. Тулуб).

Багатозначним є також словосполучення *голову схилити*:

1. Підкорятися кому-небудь: «*Міста і села всієї України не схилили голови перед загарбниками. Партизани і підпільники вступають у жорстоку боротьбу з ворогом*» (Д. Бедзик).

2. Віддавати шану: «*Тут [в Арджанті] кожен приїжджий схиляє голову перед талантом великого індійського народу*» (В. Минко).

У деяких багатозначних фразеологізмах поєднуються пряме та переносне значення. Наприклад, фразеологізм *голова болить* в прямому значенні передає відчуття фізичного болю, а в переносному значенні мова йде про почуття турботи, хвилювання за когось. У фраземі *саряча голова* пряме значення вказує на підвищену температуру тіла, а коли мова йде про запальну, нестримну вдачу людини, то в цьому разі фразеологізм набуває переносного значення.

У англійській мові полісемія фразеологічних одиниць із компонентом *head* зустрічається дуже рідко, є лише окремі одиниці, котрі мають два або три лексико-семантичні варіанти: *give smb. his head*: 1) кинути, опустити віжки, 2) гнати, пустити на всю силу (напр., коня), 3) нічим нікого не обмежувати, надати кому-небудь повну свободу дій, дати волю кому-небудь. Полісемія пов'язана з переосмисленням первинно-образного значення, що породжує вторинно-образне, котре має більшу ступінь абстрагування [11, с. 353].

Варто зазначити, що полісемічні фразеологічні одиниці із компонентом *Kopf* зустрічаються дуже рідко і виражають в основному негативний аспект людської особистості. У центрі негативних позначень пихатість, зневага, упереджене ставлення до інших, несхожість із рештою членів суспільства. Зокрема, фразеологізм *seinen Kopf für sich haben* має такі 2 значення:

- 1) бути своєрідним, свавільним (не зважати на інших);
- 2) бути собі на умі (бути хитрим, потайним).

Перше значення виражає поведінку персонажів, для яких не існує правил, їхніми діями керують імпульси, а не здоровий глузд. Друге значення характеризує негативні риси характеру.

Омонімія представлена лише окремими прикладами, що пояснюється низькою частотністю даного лінгвістичного явища у фразеологічному фонді мови. Вважається, що омонімію не відмічають у тлумачних словниках чи фразеологічних джерелах. Схожість фразеологічних одиниць різних мов лексичного складу та граматичної організації, але несхожість у семантиці визначається як міжмовна фразеологічна омонімія. Ю. А. Довгополов, порівнюючи соматичну фразеологію російської, англійської та німецької мов розглядає наступні приклади міжмовної фразеологічної омонімії: *ветер в голове* – легкомыслие, *wind in the head* – зазнайство (у словнику О. В. Куніна вказано, що дану фразеологічну одиницю не слід плутати із російською, що має інше значення); *через голову* – в обхід кого-небудь, *over smb's head* – вище розуміння, недоступне розумінню кого-небудь, *over smb's head* – в обхід кого-небудь.

Ю.А. Довгополов вказує на те, що загальна кількість прикладів міжмовної фразеологічної омонімії невелика (40 омонімічних пар), але завдання фронтального співставлення міжмовних фразеологічних омонімів безумовно представляє значний інтерес [12, с. 15]. Однак, фразеологічна одиниця *over smb's head* у словнику О.В. Куніна [10] подається як полісемантична. Фразеологічна одиниця *ветер в голове* має співвіднесену одиницю в українській мові – *вітер в голові*, так само як фразеологічна одиниця *через голову*.

На відміну від багатозначності, яке є досить рідкісним явищем, синонімія зустрічається серед фразеологізмів частіше. Наприклад, значення *бути розумним* в українській мові мають фразеологізми *голова варить*, *голова на плечах*, *голова не половою набита*, *золота*, *мудра*, *світла голова*. Про почуття розгубленості можна сказати іншими синонімічними фразеологізмами: *голова закрутилася*, *голова йде обертом*, *у голові наморочиться*. Велика кількість синонімічних варіантів збагачують мову та надають їй більш емоційного забарвлення. Фразеологічні синоніми характеризуються семантичною спорідненістю, але відрізняються семантичними, стилістичними та емоційними відтінками. Фразеологічні синоніми *до голови*, *з головою доволі* вживаються на позначення поняття «цілком», а їхній синонім *з голови до ніг* має ще семантичний відтінок «повністю, без залишку», який посилює значення і вказує на ступінь інтенсивності. Зазвичай синонімічний ряд в окремих мовах співвідноситься, що пояснюється складним характером денотату та взаємодією взаємопроникненням різноманітних мов. Чим довший синонімічний ряд у одній мові, тим довший у інших [11, 359]. Чим менший ряд в одній мові, тим більша ймовірність появи аналогів у інших мовах. Розходження у синонімічних рядах визначають відмінністю внутрішньої форми, складу компонентів фразеологічних одиниць [11, с. 361]. В англійській мові синоніми фразеологічних одиниць з компонентом *head* можна проілюструвати наступним прикладами: *be head and ears* – з головою поринути (в роботу, справу тощо), *head over heels* (лише у другому значенні: «*For weeks... I was head over heels in work*» (C. P. Snow, «*The Search*», part II, ch. 1) – протягом декількох тижнів я з головою поринув у роботу. *Call down the wrath of God (the vengeance of Heaven) on smb's head* – накликати кару небесну на чиюсь голову, *call down curses (from Heaven) upon smb (smb's head)*; *have a good*

head on one's shoulders – мати голову на плечах, *have (got) one's head screwed on right (the right way)*, *lose one's head, not to know if (whether) one is (standing) on one's head or one's heels* (розм.) – голову втратити,

У німецькій мові епідігматичні характеристики досліджуваних фразеологічних одиниць ґрунтуються на значній кількості синонімів, переважно у словосполученнях із дієслівним компонентом. Щодо проявів значення компонента *Kopf* у дієслівних фразеологічних одиницях, то переважають позначення вольової поведінки персонажів: *seinen Kopf durchsetzen* – добитися свого, настояти на своєму; *auf seinem Kopfe beharren (bestehen)* – наполягати на своєму.

За допомогою фразеологічних антонімів розкриваються смислові протиставлення, а також протилежні значення: *дурна голова* (нерозумний, недоумкуватий) – *мудра голова* (розсудливий, тямущий). Іноді на протилежному полюсі знаходяться декілька синонімічних одиниць: *голова на плечах* (на в'язях), *мудра голова*, *з головою*, *світла голова – без царя у голові*, *садова голова*, *капустяна голова*, *голова з вухами*, *голова два вуха*. Серед досліджених фразеологізмів також виділяється група абсолютних антонімів, тобто антонімів, протилежне лексичне значення яких пояснюється наявністю частки *ne*: *голова половою набита* (нерозумна людина) – *голова не половою набита* (є розум), *у голову брати* (ставити за мету) – *не брати (собі) у голову* (не думати).

Окремі фразеологічні одиниці з компонентом *head* вступають у відносини антонімії в англійській мові. Для цих фразеологічних одиниць характерне протиставлення понять: розумний – нерозумний, кмітливий – некмітливий. Їм відповідають антонімічні пари за принципом симетрії одного відносно іншого: *a hot head – a cool head*; *a clear head – soft (touched, weak) in the head*; *to get (take) it into one's head* (вбити собі в голову) – *to get (put) smb (smth) out of one's head* (викинути когось (щось) з голови) – антонімія прийменників (*into – out of*). Деякі антонімічні пари створюються на основі антонімічних лексем (*good – bad*) або заперечень: *have a (good) head for smth* – добре у чомусь розбиратися, бути здібним до чогось – *have a bad (no) head for smth.* – погано у чомусь розбиратися, не бути здібним до чогось.

Антонімічні конструкції з-поміж фразеологічних одиниць з іменником *Kopf* у німецькій мові стосуються в основному інтелектуальної сфери, розумових здібностей та психічного стану людини: *einen klaren Kopf haben* – мати ясний розум; *im Kopf gestört sein (nicht ganz richtig im Kopf sein)* – бути схибленим, нерозумним, не при своєму розумі. Інколи на протилежне значення вказує лише заперечення: *auf den Kopf gefallen sein* – бути спантеличеним, не дібрати слів, не знати що сказати: «*Er ist ein gescheiter? Klugen und mundfertiger Mann, der Herr Doktor; aber er war augenblicklich auf den Kopf gefallen und ließ sich ohne weiteres Geschrei nach Hause abführen*» (W. Raabe, «*Die Gänse von Bützow*»); *nicht auf den Kopf gefallen sein* – бути недурним, гострим на розум, винахідливим: «*Franz, der Kobisch ist doch nicht auf den Kopf gefallen*» (A. Seghers «*Das siebte Kreuz*»).

Аналізуючи граматичну структуру фразеологічних одиниць з компонентом *голова*, ми притримуємось загальноприйнятої класифікації фразеологізмів, що пов'язує їх з частинами мови – компонентів, які входять до складу фраземи: дієслівні, субстантивні, ад'єктивні, компаративні, інтер'єктивні та адвербіальні фразеологізми. Найчисленнішою групою в українській фра-

зеології в цілому, і з компонентом *голова* зокрема, є дієслівні словосполучення, які характеризуються лексико-граматичним значенням процесуальності (*сушити голову* – турбуватись про щось, *дати голову обрубати* – ручатися своїм життям, *поринати з головою* – цілком віддаватись чомусь). На другому місці ад'єктивні фразеологізми (*золота, капустяна, порожня, дірява голова*), хоча в межах досліджених одиниць вони суттєво поступаються дієслівним словосполученням. Слід зауважити, що серед ад'єктивних фразеологізмів тільки декілька позначають позитивні розумові здібності людини, а переважна більшість одиниць мають негативну конотацію. Перевага негативних конотацій над позитивними неодноразово підкреслювалося дослідниками. Інші види словосполучень є зовсім нечисленими: адвербіальні – *без голови, голову за голову, через голову*; інтер'єктивні – *бідна голівонько* (компонент *голова* вживається з пестливим суфіксом); компаративні – *як сніг на голову*.

Питання граматичної структури англійських соматичних елементів розглядалося І.І. Денисенко [1, с. 32]. До виділених автором типів (дієслівні, субстантивні, прикметникові та прислівникові) слід додати комунікативну одиницю, у якій за допомогою граматичної структури створюється образність: *better to be the head of a dog than the tail of a lion* присл. «*краще бути головою собаки, ніж хвостом лева*», тобто краще бути першим серед простих людей, ніж останнім серед знатних. Назва частин тіла тварин переноситься на поведінку людей. Знаходимо також приклади компаративних одиниць: *have a head like a sieve* – мати голову як решето, *дірява голова*; *be as good as a headache* – зовсім не потрібно, як собаці п'ята нога. Компонент *headache* – приклад складеної основи, де *head* виступає першим елементом. Вигуківих фразеологічних одиниць з компонентом *head* в англійській мові не зафіксовано, в той час як в українській та німецькій мовах зустрічаються: Вище голову! *Kopf hoch!*

З огляду на морфологічну структуру у німецькій мові переважають дієслівні фразеологічні одиниці із компонентом *Kopf*: *den Kopf hochhalten* – (тримати голову високо) – триматися з гідністю, гідно поводити себе. Далі слідує конструкція із прийменниковим компонентом: *Kopf an Kopf* – (голова до голови), поряд, в потилицю один одному, близько один до одного; *j-m auf dem Kopf herumreiten* – (іхати верхи комусь по голові) – ігнорувати когось, знущатися над кимось.

Найменшу частку становлять конструкції: сполучення іменник + прикметник: *einen klaren (offenen) Kopf [haben]* – [мати] ясний розум.

Підсумовуючи результати аналізу фразеологізмів із компонентом *Kopf*, слід наголосити, що переважають дієслівні конструкції, мало виражені іменникові словосполучення, відсутні адвербіальні соматизми. Щодо значеннєвого вираження, провідну позицію займає інтелектуальна сфера, негативні емоції та негативна поведінка персонажів.

Висновки та перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямі. Компонент *голова* у складі соматичних фразеологізмів виступає як орган мислення, мірило розуму, який вказує не лише на інтелектуальні можливості людини, але і на її моральний, психологічний та фізичний стан. Соматизм *голова* завдяки метонімії уособлює всю особистість, рухи цієї частини тіла, виражають почуття та поведінку. Фразеологізми з компонентом *голова* відображають розумові здібності або їх втрату, пам'ять та розумову діяльність людини, психо-емоційний та фізичний стани, характер людини, вираження кількості,

достатності. У фразеологізмах компонент *голова* набуває ширшого значення і ототожнюється з життям. Найбільшою групою виступають дієслівні, значно менше субстантивних і зовсім нечисленні адвербіальні, інтер'єктивні та компаративні одиниці. У англійській мові не зафіксовано вигуківих одиниць. Фразеологізмам в трьох мовах властива варіативність. Полісемія представлена окремими одиницями. Нечисленні фразеологічні соматизми характеризуються багатозначністю, але кількість лексико-семантичних варіантів коливається від двох до трьох. Омонімія зустрічається зовсім рідко. Синоніми свідчать про багатство досліджуваних мов, надають емоційного забарвлення висловлюванню. За допомогою фразеологічних антонімів розкриваються смислові протиставлення та протилежні значення. У окремих антонімічних одиницях протиставлення виражається за допомогою негації. Перспективами дослідження може вивчення високочастотних одиниць з компонентами, що позначають частини тіла та їх порівняльних аналіз на матеріалі української, англійської та німецької мов.

Література:

1. Денисенко І.І. Структурно-семантичні аспекти соматизмів англійської мови. *Молодий вчений*. 2017. грудень. № 12.1. (52.1). С. 30–33.
2. Орловська О.В., Комочкова О.О. Лексико-семантичні групи та розряди фразеологічних одиниць із компонентами-соматизмами у сучасній англійській мові. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2018. Вип. 14. С. 151–164.
3. Давиденко В., Мельник С. Лінгвістичний аспект фразеологічних одиниць з компонентами-соматизмами в англійській та українській мовах. *Мовознавство. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство та літературознавство)*. 2017. Вип. 8. С. 3–7.
4. Чаєнкова О.К. Фразеологічні одиниці з соматичним компонентом голова (на матеріалі української, турецької та англійської мов). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство*. 2020. Том 31 (70) №24. 3. С. 141–146.
5. Кузнецова І.В. Особливості та аналіз англійських та фразеологізмів-соматизмів при перекладі на українську мову. *Нова філологія*. 2011. № 47. С. 82–86.
6. Kahl S. Kontrastive Analyse zu phraseologischen Somatismen im Deutschen und Italienischen. University of Bamberg Press. Bamberg. 2015. 248 S. URL: <https://fis-uni-bamberg.de>
7. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін. Київ: Наукова думка, 2003. 1104 с.
8. Deutsch-russisches phraseologisches Wörterbuch: Zweite verbesserte und erweiterte Auflage / hrsg. von L.E.Binowitsch, N.N. Grischin, Dr. H. Malige-Klappenbach, Chr. Agricola. Moskau: Verlag Russische Sprache, 1975. 656 S.
9. Duden. Deutsches Universalwörterbuch: 5., überarb. Aufl. / hrsg. vom Wiss. Rat d. Dudenred.: Dr. Matthias Wermke (Vorsitzender) / Bearb.:

- Anette Auberle, Angelika Haller-Wolf . Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2003. 1892 S.
10. Kunin A.V. English-Russian Phraseological Dictionary / Ed. M. D. Litvinova. Moscow: Russkiy yazyk, 1984. 944 p.
 11. Сопоставительное исследование русского и украинского языков. Лексика и фразеология. (Синхронический и диахронический аспект) / отв. ред. Г. П. Ижакевич. Київ: Наукова думка, 1991. 384 с.
 12. Довгополов Ю.А. Сопоставительный анализ соматической фразеологии (на материале русского, английского и немецкого языков) : автореф. дис. канд. филол. наук. Казань, 1973. 27 с.

Cherska Zh., Bukhinska T., Hladkoskok L., Semen H. Systemic relations in the phraseological units with the component *head* (on the basis of Ukrainian, English and German)

Summary. The article is devoted to the systemic relations in the microgroup of the phraseological units with the leading component *head*. The research was carried out on the basis of Ukrainian, English and German. Head is the organ of thinking, the measure of reason, a means of denoting something superior. In English there are a number of lexico-semantic variants of the lexeme *head* which are not fixed either in Ukrainian or German. Due to conversion lexeme *head* is also a verb in English which is explained by its analytic structure unlike Ukrainian or German the structure of which is synthetic. The mental peculiar qualities were taken as a base. The phraseological units with the component *head* were analyzed from the point of view of semantic and grammar structure, variants, polysemy, synonymity and antonymity. Such phenomenon as homonymy proved to be extremely rare. In all three languages variants of phraseological units with the component *head* can be found. To the variants belong the formations that are characteristic of the change of elements which does not alter the meaning. The biggest number of variants is due to the changes of lexical components: verbs, nouns, much less of adjectives and numerals. Phraseological units with the component *head* may be used in their elliptic form.

Polysemy occurs very rarely, only certain units have two or three lexico-semantic variants. Synonymous units number is not very big. In English among the synonymic phraseological units with the component *head* appear bookish ones alongside the interstyle units unlike in Ukrainian where the colloquial units of everyday speech prevail. Some phraseological units with the component *head* have the relations of antonymy. Such units are at the polar positions. The phraseological units with the component *head* are characteristic of the opposing of notions: smart – foolish, quick-witted – slow. Their correlations are the antonymic pairs according to the principle of symmetry of one against another. Sometimes on the opposite side there are several synonymic units. The perspective of research is the similar analysis of other somatic phraseological units.

Key words: variants, polysemy, synonymy, antonymy, phraseological unit.

*Чубань Т. В.,**orcid.org/000-0002-7199-0684**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі**Кардаш Л. В.,**orcid.org/0000-0002-2098-0240**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі*

ПРЕФІКСИ ВІДІМЕННИХ ДІЄСЛІВ ІЗ ГРАМАТИЧНОЮ ФУНКЦІЄЮ

Анотація. Статтю присвячено описові основних аспектів дослідження перфективізації дієслів. У статті досліджено питання про значення спостереження над словом під час вивчення української мови, визначено аспекти дослідження перфективізації відіменних дієслів у сучасній українській мові. Виділено та охарактеризовано лексико-семантичні групи відіменних дієслів української мови, що мають свої особливості у сполучуваності з префіксами як реалізаторами граматичної функції. Спостереження підтверджено прикладами. Вказано, що актуальною проблемою нині є висвітлення особливостей ролі дієслів, форм вираження, адже мовна теорія інтенсивно розвивається, і останнім часом у вітчизняному мовознавстві помітне зростання інтересу дослідників до питання про форми вираження виду дієслів у сучасній українській мові. Сучасний стан розвитку української лінгвістики тісно пов'язаний з ідеєю про необхідність аналізу внутрішньої структури власне-дієслівних категорій, зокрема категорії виду як основної загальнодієслівної категорії. Дієслово посідає центральну позицію щодо інших ознакових слів, це зумовлено його категоріями. У сучасній українській мові граматичні категорії дієслова, які характеризують перебіг дій, процесів, станів, неоднорідні. До самостійних граматичних категорій дієслова належить категорія виду, яка здавна привертала і продовжує привертати увагу мовознавців. Категорія виду характерна для всіх дієслів обох генетичних груп – вербальних і відіменних.

Досліджено питання про значення префіксів відіменних дієслів із граматичною функцією. У вивченні перфективізації як суто граматичного та граматико-словотвірного явища лінгвісти реалізували три основних підходи. У системі відіменних дієслів основною сферою функціонування префіксів є відад'єктивні дієслова із значенням становлення ознаки в більшому або звичайному ступені її вияву. Периферію у їх використанні становлять відсубстантивні та відад'єктивні дієслова, які означають дії, спрямовані на об'єкт. Відмінним у вживанні префіксів по- та з-/зі-, є те, що з відад'єктивними дієсловами вони поєднуються досить послідовно на рівні їх прямого ЛСВ, що зумовлено однотипністю словотвірної структури цих дієслів, і часто бувають видовими дублетами.

У відіменних дієслів менше, ніж у вербальних, тих префіксів, які перебувають на стадії завершення їх десемантизації та повної граматикалізації. У структурі відад'єктив-

них дієслів цей статус мають префікси за- та о-, у структурі відсубстантивних – префікси за- та про-.

Зроблено висновки про те, що статус префіксів із граматичною функцією у структурі відіменних дієслівних основ мають ті, за допомогою яких утворюються форми доконаного виду до відіменних дієслів недоконаного виду із граничною семантикою. Основними засобами граматичної перфективізації відсубстантивних дієслів недоконаного виду, так само, як і відад'єктивних, є префікси по- та з-/с-.

Ключові слова: вид, дієслова, одновидові дієслова, двовидові дієслова, відіменні дієслова, видові особливості.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Теоретична підготовка вчителів української мови передбачає вивчення навчального курсу «Сучасна українська літературна мова». Важливим є зміст навчального матеріалу, який уміщує і традиційні відомості, і новітні досягнення у філології. Серед основних питань морфології, які вивчають студенти філологічних факультетів, – питання про специфіку вираження самостійних та похідних категорій дієсловами сучасної української мови.

Сучасний стан розвитку морфології тісно пов'язаний з ідеєю про необхідність аналізу внутрішньої структури власне-дієслівних категорій, зокрема категорії виду як основної загальнодієслівної категорії. Вчення про аспектологію як галузь мовознавства почало формуватися значно пізніше, ніж морфологія і синтаксис, але воно має вже досить сталу систему базових понять, відображену в теоретичних працях і підручниках.

Перед викладачами української мови постає сьогодні завдання у процесі вивчення українського дієслова не тільки виявляти знання граматичних правил і граматичних парадигм, а й ознайомлювати з видовими кореляціями відіменних дієслів, виявом похідних граматичних категорій дієслів.

Актуальною проблемою є висвітлення особливостей морфологічної структури дієслова, вираження видових значень відіменних дієслів, адже видові значення охоплюють усі без винятку форми дієслова, тобто мають універсальний характер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з цієї теми, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Здавна привертати і продовжують привертати увагу дослідників категорії часу,

способу, виду дієслова. Про це свідчать численні наукові праці, в яких запропоновано різні тлумачення теоретичних засад цих категорій (А.В. Бондарко, В.М. Русанівський, І.Р. Вихованець та інші), а також праці прикладного характеру, присвячені передусім практичним питанням формування видових кореляцій (К.Г. Городенська, А.Н. Тихонов та інші).

Сучасний стан науки про мову вимагає повніше вивчати і досліджувати питання певної ланки мовної системи української мови. Вид займає чільне місце у системі граматичних категорій. У працях «Словотвірна структура слова» (автори: К.Г. Городенська, М.В. Кравченко) [1], «Дієслівні категорії в синтагматичі і парадигматичі» (автор: А.П. Загнітко) [3] та статтях К.Г. Городенської «Аспектологічні характеристики дієслів руху, переміщення» [2] і «Видові протиставлення в системі сучасних дієслів» описано особливості українського дієслова, видову структуру вербальних дієслів та видові кореляції відіменних дієслів, вияв похідних граматичних категорій дієслів.

Проблема статті полягає у висвітленні особливостей морфологічної структури відіменних дієслів, вираження видових значень відіменних дієслів, адже вони (видові значення) охоплюють усі без винятку форми дієслова, тобто мають універсальний характер, у аналізі вираження власне-дієслівних та похідних категорій дієслова.

Формування мети статті. Мета статті – встановити й описати особливості перфективації відіменних дієслів у сучасній українській мові. Готуючи статтю, на меті було вирішити такі завдання: з'ясувати основні аспекти дослідження префіксації відіменних дієслів у сучасній українській мові, роль префікса як видотворчого засобу у сучасній українській літературній мові.

Мета статті зумовила застосування комплексу теоретичних і емпіричних методів. Застосовано методи аналізу й синтезу, завдяки яким узагальнено й конкретизовано теоретичні засади дослідження проблеми, проаналізовано і прокоментовано наявні термінологічні визначення явищ аспектології. Використано метод культурологічного аналізу для виявлення мовних засобів у текстах.

Отже, у статті буде наведено аналіз сполучуваності відіменних дієслів української мови із префіксами.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У вивченні перфективації як суто граматичного та граматико-словотвірного явища лінгвісти реалізували три основних підходи.

Перший підхід – від префікса. Об'єктом дослідження вибрався один префікс або об'єднана спільним значенням група префіксів. Встановлювалося коло всіх або основних дієслів, з якими він (вони) може (можуть) поєднуватися, визначалися типові словотвірні значення цього префікса (цих префіксів), а також семантичний контекст дієслів, у структурі яких він десемантизується і стає виразником тільки граматичного значення доконаного виду.

Другий підхід – від безпрефіксного дієслова. Досліджувалася сполучуваність із префіксами дієслів однієї або кількох груп, які виділялися за різними критеріями: а) лексико-семантичним, відповідно лексико-семантичної групи; б) лексико-граматичним, наприклад перехідних/неперехідних дієслів.

Третій підхід – від префіксальних дієслів як єдності. Об'єктом дослідження був якийсь клас або вся сукупність префіксальних дієслів. Встановлювалися їх словотвірні значення, що тлумачилися як результат взаємодії префікса й основи твірного дієслова.

Перший підхід використовувався в мовознавстві найбільше. Саме тому значення майже всіх дієслівних префіксів із більшою чи меншою повнотою описані насамперед у навчальних підручниках та посібниках, а також у спеціальних наукових дослідженнях. Дієслівні префікси української мови в історичному та синхронному аспектах досліджені В.М. Русанівським [5]. Системний опис усіх українських префіксів як самостійних афіксів і дієслівних зокрема наведений у праці В.С. Ільїна «Префікси в сучасній українській мові» [4].

Функціонально-семантичні єдності дієслівних префіксів української мови, особливості реалізації ними спільної семантичної функції у різному контексті твірних дієслівних основ визначені у монографії «Морфеміка української мови» О.К. Безпояско та К.Г. Городенської (1987).

Другий підхід, що встановлює залежність перфективації від лексичних значень дієслів, в українському мовознавстві не розгортався на матеріалі жодної лексико-семантичної групи дієслів. Дериватологи вважають лексико-семантичну групу твірною базою у внутрідієслівному словотворенні, фоном для виділення способів (родів) дієслівної дії. До цього слід додати, що семантика тематичної групи є визначальним фактором і в процесах граматичної перфективації.

Статус префіксів із граматичною функцією у структурі відіменних дієслівних основ мають ті, за допомогою яких утворюються форми доконаного виду до відіменних дієслів недоконаного виду з граничною семантикою. Основною сферою функціонування цих префіксів є відад'єктивні дієслова, тому що вони, як уже відзначалося, передають граничні стани та дії. Периферію у їх використанні становлять відсубстантивні дієслова, бо, по-перше, серед них зовсім небагато тих, що означають граничні дії, а по-друге, граматикалізуватися у поєднанні з ними можуть лише деякі дієслівні префікси.

Широке охоплення відад'єктивних дієслів граматичною перфективацією зумовлене також однотипністю їх словотвірної структури і відповідно – словотвірного значення. Це означає, що граматичного значення доконаного виду той чи інший префікс надає відад'єктивним дієсловам, які мають ту саму словотвірну структуру і виражають спільне словотвірне значення. Так, наприклад, префікс *по-* є засобом утворення співвідносних форм доконаного виду для всіх відад'єктивних дієслів, що постали від прикметникових основ вищого ступеня порівняння за допомогою словотворчого суфікса *-а-* і передають словотвірне значення «ставати, робитися якимсь за ознакою у вищому ступені її вияву», пор.: видові пари: *більшати – побільшати, вужчати – повужчати, коротшати – покортшати, молодшати – помолодшати, тоншати – потоншати, м'якшати – пом'якшати, дорожчати – подорожчати, дорослішати – подорослішати* та ін., напр.: *Сонце, поволі спускаючись на захід, більшає, немов росте, яснішає* (М. Коцюбинський). – *Над лісом згасли останні бризки сонця, потемніли, побільшали дерева* (М. Стельмах); *Лише в партизанському лісі молодшали їхні обличчя, вирівнювалися плечі, а хода ставала пружною, легкою* (М. Стельмах). – *Вона відпочила після подорожі, засмагле обличчя посвітліло, помолодило* (З. Тулуб).

Майже з такою ж послідовністю використовується префікс *по-* і для утворення форм доконаного виду до відад'єктивних дієслів, що постали від прикметникових основ за допомогою суфіксів *-і-*, *-ну-*, які виражають словотвірне значення «ставати якимсь за ознакою», зокрема:

а) за кольором (пор.: *блакитніти* – *поблакитніти*, *зеленіти* – *позеленіти*, *червоніти* – *почервоніти*, *біліти* – *побіліти*, *сіріти* – *посіріти*), напр.: *Спасибі, що росте трава, і душа жива, і що біліє голова і кільчить трава* (В. Стус). – *Хай би побіліли її коси, та залишилися би очі ясними...* (О. Гончар);

б) за внутрішніми якостями, натурою, характером (пор.: *веселіти* – *повеселіти*, *лагідніти* – *полагідніти*, *добріти* – *подобріти*, *суворіти* – *посуворіти*, *смирніти* – *посмирніти*), напр.: *А гарна удова веселіє, що загублене знайшла* (Марко Вовчок). – *І мій сумний, повеселів товариш. – На наше виїде, будем жито жать* (М. Шеремет);

в) за зовнішнім виглядом (пор.: *кругліти* – *покругліти*, *густіти* – *погустіти*, *дірчавіти*, *миришавіти* – *помиришавіти*, *смуглявіти* – *посмуглявіти*, *пишніти* – *попишніти*);

г) за віком (пор.: *старіти* – *постаріти*, *статечніти* – *постатечніти*), напр.: *Ішов час. Старіла, батракуючи на полях у графа Шенбарна, вдова Терезія* (В. Козаченко). – *Перемінився Порох з того часу, як його бачив Чіпка: постарів, захирів, опав* (Панас Мирний);

г) за фізичним станом (пор.: *твердіти* – *потвердіти*, *м'якнути* – *пом'якнути*, *тужжавіти* – *потужжавіти*), напр.: *Забризкана росою дорога м'якла під колесами* (Григор Тютюнник). – *Після тривалого дощу земля пом'якла*;

д) за значенням, вагою, роллю (пор.: *мізерніти* – *помізерніти*, *дрібніти* – *подрібніти*) тощо.

Лише кілька відад'єктивних дієслів цього типу корелює з перфективом, утвореним за допомогою префікса з-/с-, пор.: видові пари: *непритомніти* – *знепритомніти*, *божеволіти* – *збожеволіти*, *трухлявіти* – *струхлявіти* та ін. Напр.: *Аж тепер відчув (Оле), що непритомніє з перенапруги* (І. Ле). – *Бахнув постріл, щось ударило по голові, і Федя знепритомнів...* (М. Трублаїні); *Всихаючи, вони (яблуни) розчухувалися на вітрах, трухлявіли, випадали з окоренків* (М. Стельмах). – *Одні (хати) давно відслужили своє, струхлявіли, розсипались...* (І. Цюпа).

Значно частіше перфективи з префіксом з-/с- вживаються як синонімічні або дублетні видові форми до перфективів із префіксом по-. Це означає, що чимало відад'єктивних дієслів із значенням становлення ознак співвідноситься за видовою ознакою з двома рівноправними доконаними корелятами, пор.: видові пари: *базровіти* – *побазровіти*, *збазровіти*; *біліти* – *побіліти*, *збіліти* (на обличчі); *бідніти* – *побідніти*, *збідніти*; *буряковіти* – *побуряковіти*, *збуряковіти*; *жовкнути* – *пожовкнути*, *зжовкнути*; *м'якнути* – *пом'якнути*, *зм'якнути*; *лагідніти* – *полагідніти*, *злагідніти* та ін. Напр.: *Опісля, як було побачить (Павло) тую дівчину, біліє, тікає геть* (Марко Вовчок). – *Христя то почервоніє, то побіліє, аж сльози їй на очі виступають* (Панас Мирний); *Сулятицький збілів, як стіна* (В. Гжицький); *Очі жінки лагідніють. – Ну, чого ж стала? – усміхнувся батько, одразу полагіднівши на лиці* (Колесник); *Вдова глянула на хлопця, і сумний, суворий вираз її очей злагіднів* (Ю. Опільський).

З префіксами по- та з-/с- як виразниками граматичного значення доконаного виду гранично зблизилися у структурі небагатьох відад'єктивних дієслів із значенням становлення ознаки на рівні одного або всіх ЛСВ префікси о- та за-. Саме тому у деяких дослідженнях з аспектології вони подаються у складі відповідних дієслів як видові префікси. Ідеться, зокрема, про такі пари, як *німіти* – *оніміти*, *німіти* – *заніміти*, *глухнути* – *оглухнути*, *грубіти* – *огрубіти*, *грубіти* – *загрубіти*, *хижіти* – *охижіти*, *мертвіти* – *омертвіти*, *твердіти* – *отвердіти*, *твердіти* –

затвердіти, *костеніти* – *закостеніти*, *дерев'яніти* – *одерев'яніти*, *дерев'яніти* – *задерев'яніти* та інші. У цих парах перфективи засвідчують досить високий ступінь десемантизації та граматикизації префіксів о- та за-, але недостатній для того, щоб вважати їх лише виразниками граматичного значення доконаного виду, бо префікс о- вказує на повноту набуття певної ознаки її носієм, що пов'язано з його просторовим значенням, а префікс за- – на завершення процесу набуття ознаки її носієм, що зумовлено його темпоральним значенням.

Дії, які виражають відад'єктивні дієслова, також мають граничний характер. У них однотипна словотвірна структура, що виявляється в поєднанні твірної прикметникової основи з суфіксом -и-, який передає словотвірне значення «робити що-небудь якимсь за ознакою». Але за видовою, на відміну від таких же дієслів із значенням стану, корелюють переважно ті відад'єктивні дієслова недоконаного виду, дії яких, спрямовуючись на об'єкт, змінюють його колір, іноді – зовнішній вигляд. Єдиним засобом їх граматичної перфективації є так само префікс по-, пор. видові пари: *біліти* – *побіліти*, *жовтити* – *пожовтити*, *зеленити* – *позеленити*, *синити* – *посинити*, *червонити* – *почервонити*, *чистити* – *почистити* та ін. Напр.: *Осінь жовтить та червонить листя дерев і кущів. – Сумно й серед лісу: вітри-суховії обголили його рясні віти, а ранні заморозки пожовтили та почервонили лист зелений* (Панас Мирний); *Так і він то (маляр) відтіля родом був, а в нас у селі зеленів нову дзвіницю* (Г. Квітка-Основ'яненко). – *Суди-суди! – гукав він на Галю, мала було сідати прямо на траву, – позеленити плаття* (Панас Мирний).

Відад'єктивні дієслова, дії яких спрямовані на зміну інших ознак об'єкта, лишуються поза видовою співвіднесеністю через відсутність повністю десемантизованих префіксів. Характерно, що навіть префікси о- та за- гранично зближуються з видовим префіксом по- у структурі лише деяких відад'єктивних дієслів із значенням дії, пор.: *молодити* – *омолодити* (обличчя, людину), *тупити* – *затупити* (ніж, меч тощо), *черствити* – *зачерствити* (хліб, душу) та інші.

Основними засобами граматичної перфективації відсубстантивних дієслів недоконаного виду так само, як і відад'єктивних, є префікси по- та з-(с-), але вони характеризуються значно меншою послідовністю вживання, тому що порівняно невелика кількість відсубстантивних дієслів із граничною семантикою має більш різнотипну, ніж у відад'єктивних дієслів, словотвірну структуру. Вони поєднуються з відсубстантивними дієсловами, які виражають дії, що спрямовуються на об'єкт, бо тільки ці дії мають граничний характер. Префікс по- послідовно реалізує свою граматичну функцію лише з тими з них, які виражають словотвірне значення «покривати зверху, обробляти, просочувати речовиною, визначеною твірною іменниковою основою», пор. видові пари: *крохмалити* – *покрохмалити*, *смолити* – *посмолити*, *воцити* – *повоцити*, *воскувати* – *повоскувати*, *фарбувати* – *пофарбувати*, *нікелювати* – *понікелювати*, *бронзувати* – *побронзувати*, *солити* – *посолити* (страву), *золотити* – *позолотити* (перстень), *сріблити* – *посріблити* (кулон), *перчити* – *поперчити* (фарш) та ін. Напр.: *Одні дівчата витискають гострою машинкою листя та пелюсточки (квітів), другі вправляють дроти в те листя, треті фарбують, четверті крохмалять, завивають та розправляють* (Леся Українка). – *В хаті побіліла (Марія Степанівна), все, що потрібно, попрапа, навіть двері, вікна та підлогу пофарбувала*

(Д. Ткач); *Жінка покрохмалила синю скатертину; Але Зорину застав Боровий не з пензлем у руках, як бувало, а з лижами, які воцила* (Я. Гримайло). – *Швець повоцив чорну нитку*. Слід зауважити, що дехто з аспектологів заперечує проти суто граматичного статусу префікса по- у складі таких перфективів, як *понікелювати, побронзувати, позолотити, посріблити* й под., бо в них виразно простежується просторове значення – поширення дії по поверхні об'єкта.

Такої послідовності у процесах десемантизації префікс по- не виявляє, поєднуючись із відсубстантивними дієсловами інших словотвірних типів, пор. видові пари: *обідати – пообідати, жарити – пожарити, карати – покарати, мирити – помирити, лічити – полічити, ділити – поділити, дарувати – подарувати* та ін., напр.: *Василінка і робить все без метушині, і мову веде неквапливо, і обідає без поспіху* (О. Гончар). – *Сім'я пообідала дуже спокійно; Сашко ділить десять на два. – Сашко поділив десять на два.*

У відіменних дієслів менше, ніж у вербальних, тих префіксів, які перебувають на стадії завершення їх десемантизації та повної граматикалізації. У структурі відад'єктивних дієслів цей статус мають префікси за- та о-, у структурі відсубстантивних – префікси за- та про-

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямі. Граматична перфективізація – це поєднання дієслів із такими префіксами, які в їх структурі на рівні деяких або всіх ЛСВ повністю нейтралізували свої словотвірні значення і перетворились лише на виразників граматичного значення доконаного виду. У системі відіменних дієслів основною сферою функціонування префіксів по-, з-/зі-, с- є відад'єктивні дієслова із значенням становлення ознаки в більшому або звичайному ступені її вияву. Периферію у їх використанні становлять відсубстантивні та відад'єктивні дієслова, які означають дії, спрямовані на об'єкт. Відмінним у вживанні префіксів по- та з-(зі-), с- є те, що з відад'єктивними дієсловами вони поєднуються досить послідовно на рівні їх прямого ЛСВ, що зумовлено однотипністю словотвірної структури цих дієслів, часто бувають як видові дублети.

У сучасній українській мові спостерігається тенденція до розширення параметрів граматичної перфективізації відсубстантивних дієслів за рахунок видових пар, які сформували нові десемантизовані префікси, передусім за-, з-/с- та про-, з первісно двовидовими дієсловами іншомовного походження, що свідчить про динаміку видової структури дієслова.

Дослідження особливостей префіксальних дієслів перебувають і тепер у центрі уваги учених-лінгвістів. У межах отриманих результатів можна намітити перспективу подальшого студіювання у напрямі простеження засобів видотворення у системі багатозначних дієслів та доведення видової неоднорідності вербальних багатозначних дієслів. Актуальним і надалі є вивчення видотворення у українській мові.

Література:

1. Городенська К.Г., Кравченко М.В. Словотвірна структура слова. К.: Наук. думка, 1981. 199 с.
2. Городенська К.Г. Аспектологічні характеристики дієслів руху, переміщення. *Актуальні проблеми граматики*: зб. наук. праць. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 1997. Вип. 2. С. 116–119.

3. Загнітко А. П. Дієслівні категорії в синтагматичній і парадигматичній. К.: НМК ВО, 1990. 132 с.
4. Ільїн В. С. Префікси в сучасній українській мові. Київ: Видавництво АН УРСР, 1953. 168 с.
5. Русанівський В. М. Структура українського дієслова. К.: Наук. думка, 1971. 315 с.

Chuban T., Kardash L. Prefixes of nominative verbs with grammatical function

Summary. The article is devoted to the description of the main aspects of the study of verb perfection. The article examines the question of the importance of observation of the word in the study of the Ukrainian language, identifies aspects of the study of the perfection of nominative verbs in the modern Ukrainian language. Lexical-semantic groups of nominative verbs of the Ukrainian language are singled out and characterized, which have their peculiarities in combination with prefixes as implementers of grammatical function. Observations are confirmed by examples. It is pointed out that the current problem is to highlight the features of the role of verbs, forms of expression, because language theory is developing rapidly, and recently in domestic linguistics there is a growing interest of researchers in the form of expression of verbs in modern Ukrainian language. The current state of development of Ukrainian linguistics is closely related to the idea of the need to analyze the internal structure of proper verb categories, in particular, the category of type as the main general verb category. The verb occupies a central position in relation to other sign words, this is due to its categories. In the modern Ukrainian language, the grammatical categories of verbs that characterize the course of actions, processes, states, are inhomogeneous. Independent grammatical categories of verbs include the category of the type, which has long attracted and continues to attract the attention of linguists. The category of types is characteristic of all verbs of both genetic groups – verbal and nominative.

The question of the meaning of prefixes of nominative verbs with grammatical function is investigated. In the study of perfection as a purely grammatical and grammatical-word-forming phenomenon, linguists have implemented three main approaches. In the system of nominative verbs, the main sphere of functioning of prefixes is adjective verbs with the meaning of the formation of a sign in a greater or ordinary degree of its manifestation. Peripherals in their use are substantive and adjectival verbs, which mean actions aimed at the object. The difference in the use of the prefixes po- and z- / zi-, s- is that with adjective verbs they are combined quite consistently at the level of their direct LSV, due to the homogeneity of the word-forming structure of these verbs, and often act as types doublets.

Nominative verbs have fewer prefixes than verbal ones, which are at the stage of completing their desemantization and complete grammaticalization. In the structure of adjective verbs the prefixes za- and o- have this status, in the structure of noun-verbs - the prefixes za- and pro-.

It is concluded that the status of prefixes with a grammatical function in the structure of nominative verb bases have those by which the forms of the perfect form are formed to the nominative verbs of the imperfect form with boundary semantics. The main means of grammatical perfection of substantive verbs of the imperfect form, as well as adjectives, are the prefixes po- and z- / s-.

Key words: type, verbs, one-types verbs, two-types verbs, nominative verbs, species features.

Sharapanovska Yu. V.,

Postgraduate Student at the Department of Romance-Germanic Philology and Foreign Language Teaching
International Humanitarian University

LINGUISTIC APPROACHES TO THE CONCEPT STUDY

Summary. The concept is used as a base in research to describe the linguistic picture of the world. The term “concept” has become extremely widespread, particularly in linguoculturology, psycholinguistics, cognitivism, linguophilosophy, semantics, etc. In linguistics, the concept, in contrast to a word, has a more complicated structure. All linguistic approaches to understanding the idea of “concept” are usually reduced to linguocognitive and linguocultural interpretation of this phenomenon. The content of the concept is divided into linguistic meaning and cultural sense. In modern linguistics, there are three main approaches to understanding the idea of “concept”: linguistic, cognitive and culturological. The traditional units of a concept are frame, script, pattern etc. These constituent units include clearer structures that researchers can use to model a concept. National culture determines the deep, expressive content of concepts while the word is a means of their verbalization, objectification. In general, the structure of the concept consists of three layers. The first layer of the concept is considered to be the most relevant one, because it really exists for everyone who uses the language as a means of communication and understanding each other. In the same layer, the concept includes all communicative and mental attributes. In the second layer, the concept includes additional features that really exist only for some social groups. The third layer is the inner shape that researchers discover. But this does not mean that the concept does not exist in this layer, the concept exists in this layer as a basis on which new layers have arisen. Each concept is considered a complex, complicated phenomenon that represents a semantic content and at the same time includes a person’s attitude to this reflected object, its assessment and other components: universal or non-universal; national and cultural; social; group; individual and personal. Concepts are operational units of human consciousness, so they can be different for each person.

Key words: concept, notion, judgment, inference, linguoculturology, person’s consciousness.

Introduction. The concept is a modern term widely used by many humanities: linguistics, philology, literary criticism, philosophy, psychology, culturology and others. This term is one of the most common and controversial ones in modern linguistics. For several decades, it has been used as a base in research to describe the linguistic picture of the world. There are many definitions of this concept in the scientific literature, as it is one of the key in the study of the linguistic picture of the world. As a result of the formation of linguoconceptology, which is a relatively new linguistic discipline, the term “concept” has become extremely widespread, particularly in linguoculturology, psycholinguistics, cognitivism, linguophilosophy, semantics, etc. In this case, the notion of concept in linguistics refers to and covers the entire body of knowledge, ideas, information about a particular object or a whole class of objects. As the term of “concept” is used by representatives of various

linguistic disciplines, there is still no single, generally accepted definition. This is a clear evidence of the richness of properties and features of the concept, due to the large number of ways of its possible theoretical definition and justification. So, there is a need to summarize the main approaches to the definition of this term, on the basis of many disparate definitions to build a clear distinct one. The study of the concept in modern linguistics is of the paramount importance. However, any attempt to comprehend the nature of the concept is associated with a number of the most diverse points of view. The intensive research of it in the field of cognitive linguistics has demonstrated a great disparity in the understanding of the term “concept”.

Thus, it is obvious that the study of concepts in all its aspects is one of the important research directions in linguistics in recent years, the analysis of the structure of the concept being of a special interest.

Analysis of research and publications. In linguistics, the concept, in contrast to a word, has a more complicated structure. The content of the concept is divided into linguistic meaning and cultural sense. That is why it is often called a unit of knowledge, an abstract idea or a mental symbol. It is a common claim among researchers that the contemporary language cannot be considered independently of its direct native speaker. The leading direction in the development of modern anthropocentric linguistics is the cognitive approach that is why it is extremely important to clearly define the term “concept” – the main for this branch of linguistics. Theoretical and practical issues of the concept in modern linguistics were considered by O. Babushkin, O. Kubryakova, S. Askoldov, D. Likhachev, Y. Stepanov, S. Zhabotinskaya, M. Boldyrev, Z. Popova, J. Sternin, S. Vorkachev, O. Selivanova and other scholars.

Thus, the “concept” in linguistics is both an old and a new term. The word *conceptus* is a Latin medieval formation, derived from the verb “*concipere – concipere*” which means “*conceive*”. In classical Latin the word *conceptus* had the meaning “*pond*”, “*inflammation*”, “*impregnation*” and “*germ*”. The word “concept” together with its derivatives entered all the Romanic and Germanic languages (French *concept - concevoir*, Italian *concetto - concepire*, Spanish *concepto - concebir*, Portuguese *conceito - conceber*, English *concept - conceive*).

In the Ukrainian language, the words “concept” and “notion” are used by some researchers as synonymous. And yet, at present they are quite differentiated. “Notion” is used primarily in logic and philosophy while “concept” is a term of linguistics, culturology, linguodidactics, and philology. The term of “notion” includes a system of logical ideas, such as “*judgment*” and “*inference*”, and is a bunch of rational part of the concept, i.e. the meaning that includes the main essential characteristics of the object [1,128].

In modern linguistics, there are three main approaches to understanding the idea of “concept”:

1) a linguistic one (S.O. Askoldov, D.S. Likhachev, V.V. Kolesov, V.M. Telia): since the concept exists for each dictionary meaning, it should be considered as an algebraic expression of meaning. In general, proponents of this trend understand the concept as the full potential of the meaning of the word together with its connotative element;

2) a cognitive one (Z.D. Popov, Y.A. Sternin, O.S. Kubryakova): concept is a phenomenon of a mental nature. Representatives of the cognitive approach classify the concept as a mental phenomenon and interpret it as an operational meaningful unit of memory, mental vocabulary;

3) a culturological one (Yu.S. Stepanov, G.G. Slyshkin): the whole culture is understood as a set of concepts and relations between them. The concept is the main centre of culture in the mental world of a human. Scholars who follow this approach are convinced that when studying a concept, attention should be paid to the cultural information it conveys. The concept here is defined as the basic unit of culture and is its concentrate.

Currently, all linguistic approaches to understanding the idea of "concept" are usually reduced to linguocognitive and linguocultural interpretation of this phenomenon. For example, the concept, as a linguocognitive phenomenon, should be understood as "a unit of mental or mental resources of our consciousness and the information structure that reflects human knowledge and experience; operational content unit of memory, mental lexicon, conceptual language system and all pictures of the world reflected in the human psyche" [2, 90]. Whereas from the point of view, for example, the linguocultural approach, the concept is determined by the basic unit of culture is its concentrate [1, 116]. This term is employed actively by the cognitive linguistics in its categorical apparatus as a missing cognitive "link" in the content of which the associative-figurative evaluations and understandings are included in addition to that notion.

If we talk about the nature of the concept, according to V.I. Karasyk, the concept arises as a result of the interaction of experience, selection based on the criterion of value and the mechanism of memorization [1]. According to Yu.S. Stepanov, the concept arises at the collision of the world of culture and the individual, which indicates that this definition is the narrowest of all, as the author gives a linguocultural interpretation of the concept [3]. D.S. Likhachev in his definition of the concept as "substituting the meaning of the word in the individual consciousness and in a particular context" [4, 281] emphasizes its purely individual orientation as a means of understanding the world, not paying attention to the social side of the concept.

S. Askoldov argues that any concept is the starting point, the basis of a certain act of thought associated with the perception and understanding of another's speech. The scientist considers the concept as a linguistic-philosophical concept: "Concepts are embryos of mental operations. When a word uttered by someone is understood in its own sense, it means that the one who understands it, performs some instantaneous act, which serves as the nucleus of a whole system of mental operations" [5, 275]. Thus, in order to more quickly and efficiently perceive the language, the human mind uses a set of concepts that, in fact, materialize through words.

Based on the carried out research, scientists have identified the main characteristics of the concept: value (the ability to evaluate objects and phenomena of reality, while being realized in different language units), complexity (ability to belong simultaneously to consciousness, culture and language), conditionality (concentration

within the intangible, "ideal" human consciousness), openness, variability (due to constant changes in the external environment and internal value system), complex structure (the presence of active, passive and internal layers), multilevel language embodiment [6, 49].

According to O. Selyvanova, a concept is an information structure of consciousness, a multi-substrate, in some way organized unit of memory, which contains a set of knowledge about the object of cognition, verbal and nonverbal, acquired through the interaction of five mental functions of consciousness and the unconscious. The core of the concept is a concept fixed in the form of propositional structures and denoted by a certain nominative unit. Concepts are born during cognitive activity, reflect and generalize the human experience and the reality internalized by his consciousness, bringing information under certain categories and classes produced by society. The word is a means of access to conceptual knowledge, but it can represent different concepts, so language is a fairly compact means of conceptualization [7, 256].

Thus, at the present stage in linguistics it is impossible to trace a single opinion in the interpretation of the concept of "concept" and its ability to characterize the world around us. Regardless of the types of concepts, they are all structural units, the building blocks of the conceptsphere of a particular language, in which smaller formations can be distinguished.

Purpose. The purpose of the article is to determine the qualification features of the concept and to develop the definition of the term "concept" based on cognitive, linguistic and cultural, psycholinguistic vectors of interpretation of the concept in the scientific literature.

Results and Discussion. The term "concept" in modern linguistics is interpreted extremely broadly and ambiguously. The informational content of the concept consists of a minimum amount of cognitive features that determine the most important and distinguishing features of an object or phenomenon. The interpretative field includes cognitive features, which interpret the informational content of the concept. A distinctive feature of the interpretive field is the presence of cognitive symptoms conflicting with one another. The structure of a concept can be described only when its content is defined and described, that is, the cognitive features of the concept are revealed.

Each of the notions is an expression of the content of a particular concept. It is also defined as a traditionally expressed linguistic idea, motive. The social, culturological concept is the product of a certain society and its unique culture. Such information units are the subject of study of linguoculturology that is the second common approach to understanding the nature of such elements. At the same time, among all definitions it is possible to distinguish certain common features, forming on their basis a separate, generalized definition: a concept is a universal, global unit of mental level, a quantum of clearly and consistently structured system of human knowledge about material and spiritual worlds; the means of expression and explanation of which is language; performing an evaluative function, closely related to the mind, memory, culture and psyche. Concepts are not only contemplated, they are experienced. They are the subject of emotions, likes and dislikes, and sometimes collisions. The concept is also a discrete unit of the collective consciousness, which is stored in the national memory of native speakers in verbally determinate form.

Concepts as elements of consciousness are quite independent in the language. National culture determines the deep, expressive

content of concepts; the word is a means of their verbalization, objectification. The notion of “concept” corresponds to those senses, which a man operates in the process of thinking and the senses which reflect the content of experience and knowledge, the content of results of all human activities and the learning processes of the world. The meaning of specific linguistic means (e. g. tokens, phrases, and expressions) leads to the emergence of concepts in human consciousness. At the same time, personal and cultural-historical experience significantly expands the boundaries of the formation and perception of concepts. If the culture of the people, native speakers, expands, diversifies, then, as a result, the structure of a concept is also complicated, becomes clearer and more pronounced. Linguocultural view is based on the accumulative (cumulative) function of language, through which there is a direct preservation and transmission of folk experience from generation to generation.

One of the criteria for differentiating linguocultural concepts is, obviously, their belonging to the sphere of knowledge or consciousness that they serve. Concepts can be typologized not only structurally, semantically, discourse, but also sociologically.

In the linguistic understanding of the concept, there are three main approaches. First, in the broadest sense, the number of concepts includes lexemes, the meanings of which make up the content of the national linguistic consciousness and form a ‘naive picture of the world’ of native speakers. Sensual image in the structure of a concept is formed by perceptual cognitive features. These features arise in the native speakers’ minds reflecting the environment through the organs of senses.

The totality of such concepts, according to some linguistic scholars, forms the conceptual sphere of the language in which the culture of the nation is concentrated. The determining factor in this approach is the way of conceptualizing the world in lexical semantics, the main research tool is the conceptual model, with the help of which the basic components of the concept’s semantics are identified and stable connections between them are revealed.

In general, the structure of the concept consists of three layers. The first layer of the concept is considered to be the most relevant layer of the concept, because it really exists for everyone using this language as a means of communication, understanding each other. In the same layer, the concept includes all communicative and mental attributes. In the second layer, the concept includes additional features that really exist only for some social groups. The third layer is the inner shape that researchers discover. But this does not mean that the concept does not exist in this layer, the concept exists in this layer as a basis on which new layers have arisen.

Each concept is considered a complex, complicated phenomenon that represents a semantic content and includes at the same time – a person’s attitude to this reflected object, its assessment and other components: universal or non-universal; national and cultural; social; group; individual and personal. The notional aspect of a concept is its linguistic fixation, its name, description, feature structure, definition. Comparative characteristics of this concept are always in relation to other groups of concepts. The imagery side of a concept is its visual, auditory, tactile, taste characteristics of objects, events, events which in one form or another are reflected in our consciousness. The value side of a concept specifies the importance of educational process, both for an individual and for a team.

The traditional units of a concept are frame, script etc. These constituent units include clearer structures that researchers can use

to model a concept. The structure of the concept can be represented as a large field in the centre of which is the main concept and this is the core of the concept. It includes all the bright components. On the periphery is everything that related to culture, traditional, folk or personal experience. Peripherals are less bright components.

Despite the fact that there are many theories on the structure of the concept, most researchers argue that the concept has a core and additional features.

Research carried out by philologists shows that the concept has three basic, structural components: image; information content; interpretation field.

In the concept of the figurative component, the neurolinguistic factors of the subject code are determined: the concept encodes a sensory image and forms a unit of the universal subject code. We can meet a sensual image in many lexicographic meanings of words. Language does not form concepts, but serves as a means of the exchange of them and for the discussion in the process of communication. Concepts exist in the real mentality of an individual, thus, to communicate they have to be verbalized, that is, to be expressed by language means. In the language the concept can be verbalized both by individual words and phrases and by sentences and the entire texts, which determines the concept itself. The choice of the verbal form depends on the personal meaning, mental representation and the internal lexicon of the speaker, which are interconnected.

Conclusion. The scholars consider the concept as a multidimensional mental unit where the evaluative element predominates. The concept groups around some “strong” point of consciousness, from which associative vectors diverge. Most relevant associations to native speakers constitute the core of the concept, the less significant - the periphery. According to them, the concept has not any clear boundaries, while receding from the nucleus the associations are gradual fading. A nucleus language or speech unit is called the concept. Concept manifests itself in the mind with the help of language units. The entrances to the concept may belong to different levels of language. To appeal to one and the same concept lexemes, idioms, collocations, and sentences, and texts can be used.

Concepts are operational units of human consciousness, so they can be different for each person. Concepts are born naturally, just like the word. Thus, a concept is a phenomenon that helps to link a person’s consciousness, language and society together. The concept is undoubtedly an important element of linguistics.

Generalization of all available points of view on the concept and its definitions in linguistics enables us to come to the following conclusion: the concept is a unit of collective consciousness (sending to the highest spiritual values), which has a linguistic expression and is marked by ethnocultural specifics. Thus, a concept is a phenomenon that helps to link a person’s consciousness, his language and society together. The concept is undoubtedly an important element of linguistics.

The prospective study comprises a detailed analysis of one separate concept in the media language.

References:

1. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Гнозис. 2004. 389 с.
2. Бабушкин, А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1996. 104 с.

3. Степанов Ю.С. Концепт. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования. М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. С. 40-76.
4. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка. Изд. РАН. Сер. лит. и яз. Т. 52. 1993. № 1. С. 3–9.
5. Аскольдов С.А. Концепт и слово. Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. М. : Academia, 1997. С. 267-279.
6. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
8. <https://www.britannica.com/>

Шарапановська Ю. В. Лінгвістичні підходи до вивчення концепту

Анотація. Концепт використовується як основа в дослідженнях для опису лінгвістичної картини світу. Термін «концепт» набув надзвичайного поширення, особливо в лінгвокультурології, психолінгвістиці, когнітивістиці, лінгвофілософії, семантиці тощо. У лінгвістиці концепт, на відміну від слова, має більш складну структуру. Усі лінгвістичні підходи до розуміння ідеї «концепт» зазвичай зводяться до лінгвокогнітивної та лінгвокультурної інтерпретації цього явища. Зміст концепту поділяється на мовне значення та культурний сенс. У сучасній лінгві-

стиці існує три основні підходи до розуміння ідеї «концепт»: лінгвістичний, когнітивний та культурологічний. Традиційними одиницями концепту є фрейм, сценарій тощо. Ці складові одиниці включають чіткіші структури, які дослідники можуть використовувати для моделювання концепту. Національна культура визначає глибокий, виразний зміст концепту; слово є засобом їх вербалізації, об'єктивації. Загалом структура концепту складається з трьох шарів. Перший шар концепту вважається найбільш актуальним шаром, оскільки він насправді існує для кожного, хто використовує цю мову як засіб спілкування, розуміння один одного. У цьому ж шарі концепт включає всі комунікативні та ментальні властивості. У другому рівні концепт включає додаткові риси, які насправді існують лише для деяких соціальних груп. Третій шар – це внутрішня форма, яку відкривають дослідники. Але це не означає, що концепт не існує в цьому шарі, він існує в ньому як основа, на якій виникли нові шари. Кожен концепт вважається складним явищем, яке представляє смисловий зміст і включає одночасно ставлення людини до цього відображеного об'єкта, його оцінку та інші компоненти: універсальні чи не універсальні; національно-культурні; соціальні; групові; індивідуальні та особисті. Концепти є операційними одиницями людської свідомості, тому вони можуть бути різними для кожної людини.

Ключові слова: поняття, судження, умовивід, лінгвокультурологія, свідомість людини.

*Шеремета Л. П.,**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови**Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського
Міністерства охорони здоров'я України*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ: ПОНЯТТЯ ПРО ТЕРМІНОЗНАВСТВО

Анотація. Здійснено історико-лінгвістичне дослідження становлення та розвитку медичної термінології – професійно орієнтованої мови, основою якої є спеціальна лексика, яка номінує певний комплекс понять і застосовується в конкретній науці. Визначено її значення для медичної науки, багатогранність якої породжує велику кількість знань і вимагає професійного оволодіння мовою відповідної спеціальності – сукупністю мовних засобів, які використовуються для досягнення порозуміння у професійно обмеженій сфері спілкування.

На основі аналізу наукової літератури окреслено основні етапи становлення медичної термінології. Встановлено, що поняття термінології як галузі науки пов'язане з іменем Ойгена Вюстера, який і заклад основи науки про терміни. Доведено, що у 30-х роках ХХ століття на стику лінгвістики, логіки, інформатики, психології та інших наук виокремилася термінознавство як сучасна наука, основним предметом якої є висвітлення питання взаємодії термінів із літературною лексикою, проблематика основних понять науки про терміни, класифікація термінів, вивчення їх структурно-семантичних і граматичних особливостей, джерел походження, а також методики перекладу з однієї мови на іншу, тобто стандартизації термінів.

Розмежовано поняття «термінологія», «терміносистема» та «термін». Під термінологією розуміють усю сукупність термінів як мовних одиниць, об'єднаних логіко-поняттєвими зв'язками, що відображають відношення, які об'єктивно склалися у відповідній галузі й обслуговують сферу знань, пов'язаних із певною системою понять. Термінології є джерелами терміносистем, але, на відміну від термінології, терміносистема формується не разом із формуванням певної науки, а відповідно до етапів формування теорії або теорій цієї науки. Терміносистема – це система термінів у певній галузі наукового або технічного знання, що обслуговує наукову теорію або наукову концепцію. Основою будь-якої терміносистеми, як і термінології, є термін – слово або словосполучення, яке є органічним (системним чи позасистемним) елементом термінологічного реєстру і позначає певне поняття у тій чи іншій галузі людської діяльності.

Ключові слова: термінознавство, термінологія, терміносистема, термін, медична терміносистема.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Наукова термінологія у будь-якій галузі відіграє важливу роль, оскільки відображає певні поняття в системі найменувань, що застосовуються в конкретній науці. Особливим є її значення для медичної науки, багатогранність якої породжує велику кількість знань і вимагає професійного оволодіння мовою від-

повідної спеціальності – сукупністю мовних засобів, які використовуються для досягнення порозуміння у професійно обмеженій сфері спілкування.

Сучасна медицина послуговується належним чином організованою професійно орієнтованою мовою, основою якої становить спеціальна лексика. Фахова мова є природним середовищем виникнення та функціонування термінів, які номінують комплекс медичних понять і розглядаються як її центральні компоненти. Саме терміносистеми (термінологія) і становлять основу професійної мови лікаря. Як наслідок, основне завдання закладів медичної освіти – підготовка висококваліфікованих фахівців-медиків, що і передбачає їх «термінологічну підготовку у межах не лише розуміння термінів, а й уміння фахово грамотно послуговуватися ними у практичній чи науковій діяльності як в усній, так і в письмовій формах» [3, 5]. Це зумовлено тим, що термін посідає важливе місце на усіх етапах медичної освіти, оскільки виступає як інструмент пізнання і як засіб, що закріплює його результат.

В умовах сучасної міжнародної та міжнаціональної комунікації випускник медичного закладу освіти повинен не лише мати ґрунтовні фахові знання і навички, що відповідають міжнародним стандартам, а й бути інтелектуально розвиненою людиною, обізнаною з культурним та науковим надбанням людства, особливо в медицині, вільно послуговуватися науковою медичною термінологією. Слушною є думка, що «у наш час український лікар у лексиці використовує медичні терміни традиційно українські, терміни-інтернаціоналізми грецького та латинського походжень, терміни-західноєвропейські, що з'явилися з виникненням нових напрямів і галузей науки, а також латинські терміни, що лягли в основу Міжнародної номенклатури і переважно не мають відповідників у рідних мовах» [6, 19].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з цієї теми, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Упродовж останніх років щораз частіше в науці, зокрема лінгвістиці, актуалізується увага на мові медицини, про що свідчить низка вагомих наукових студій. Так, термінологію фахових мов ґрунтовно досліджували українські вчені В.І. Карабан, Т.Р. Кияк, А.М. Науменко, О.Д. Огуй. У медичному термінознавстві зафіксовано багатий досвід дослідження окремих аспектів, наприклад історичного – В.В. Німчук, В.А. Передрієнко, М.Н. Чернявський; питанням радіологічної медицини займалися І.В. Корнейко, шкірних хвороб – Т.О. Петрова, судово-медичної медицини – Т.В. Лепеха, клінічної медицини – Н.В. Місник. Проблемою перекладу та упорядкування медичної термінології займаються

О.П. Снежик, Ю.О. Бондар. Варто зауважити, що найбільш розгалужену класифікацію термінів надає В.І. Карабан. Питанню медичного дискурсу присвячені праці Дж. Вілса, Дж. Ерітеджа, Д. Майнарда, Н.П. Литвиненко, Л.Б. Шутак, О.С. Шаніної. У більшості праць спостерігаємо аналіз терміносистем загалом. У вітчизняному та зарубіжному мовознавстві відчувається брак ґрунтовних наукових розвідок, присвячених вивченню теоретичних основ дослідження медичної термінології.

Мета статті – розкрити теоретичні основи медичної термінології в контексті сучасної мовної ситуації.

Виклад основного матеріалу. У зарубіжній лінгвістиці перші спроби аналізу медичної термінології мають свою історію. Так, у XVIII столітті вже систематично класифікували захворювання, діагнози, дані операцій, лікування; збереглися й повідомлення про догляд за пацієнтами з різним рівнем деталізації (маємо на увазі праці «Лондонські рахунки смертності» Джона Гранта, «Nosologia methodica» Франсуа Боссе де Лакруа, «Genera morborum» Ліннея, «Synopsis nosologiae» Вільяма Каллена).

Саме ж поняття термінології як галузі науки пов'язане з іменем Ойгена Вюстера, який у 1931 році написав докторську дисертацію «Международное нормирование речи в технике и электронике» [11], в якій заклав основи науки про терміни. На підставі положень цієї роботи діє і донині Міжнародний термінологічний комітет. Сам же вчений став основоположником Віденської школи термінознавства (в історії термінологічної науки відомі ще Московська, Ленінградська та Празька школи термінознавства). Ойген Вюстер вважав, що важливим у процесі термінотворення є надання переваг грецьким та латинським основам під час виділення термінів із лексичної сфери національної мови (важливим при цьому залишалося поняття «соперф», від якого і походить термін). Продовжив його справу Х. Фельбер – автор першого міжнародного навчального посібника з термінології «Terminology Manual» [10].

Саме в цей час з'являється праця засновника Московської школи термінознавства Д.С. Лотте, що присвячена відбору та стандартизації термінів. Робота має монографічний характер і призначена для спеціалістів різних галузей науки та техніки, оскільки «освоєння і масове оволодіння технічними знаннями потребували правильної, єдиної і зрозумілої термінології» [4].

Заслугою вчених Московської школи термінознавства, зокрема С.А. Чаплигіна, Е.К. Дрезина, Г.О. Вінокура, є спроба визначити проблематику термінознавства та основні його завдання – основи термінологічної теорії та практики, а відтак – основні засади термінології як науки.

У II половині XX століття з'являється й Ленінградська школа термінознавства, що займалася:

– питаннями історичного термінознавства (Л.Л. Кутіна, Ф.П. Сороколетов, Щ.Д. Коновалова);

– виданням перших підручників із термінознавства (А.Д. Хаютін «Термін, термінологія, номенклатура» (1972 р.), О.С. Ахманова «Terminology: Theory and Method» (1977 р.);

– виокремленням рядів різновидів власне термінів (загальнонаукові та спеціальні, власні й запозичені, терміни мови й терміни мовлення, теоретичні й емпіричні, псевдотерміни) та основних напрямів термінознавства у вигляді самостійних дисциплін, таких як: термінографія, термінологічне редагування, зіставне термінознавство, галузеве термінознавство).

Заслугою ж Празької школи термінознавства, найвідомішим представником якої був Л. Дрозд, є структурний та функ-

ціональний опис спеціальних терміносистем, стандартизація спеціальних мов та термінології.

Опрацювання наукової літератури з питань термінології дає можливість стверджувати, що у 30-ті роки XX століття на стику лінгвістики, логіки, інформатики, психології та інших наук виокремлюється термінознавство як сучасна наука: досліджуються питання взаємодії термінів із літературною лексикою, формується проблематика основних понять науки про терміни, класифікуються терміни, вивчаються їх структурно-семантичні і граматичні особливості, джерела їх походження, розробляється методика перекладу з однієї мови на іншу; важливим залишається питання стандартизації термінів, когнітивних аспектів їх вивчення.

На сучасному етапі виділяють низку незалежних напрямів дослідження у термінознавстві:

– теоретичне – вивчає закономірності розвитку і вживання спеціальної лексики;

– прикладне – займається встановленням практичних принципів та рекомендацій з метою створення нових термінів, їх оцінкою, описом, редагуванням, упорядкуванням, створенням, перекладом і використанням;

– загальне – вивчає найзагальніші якості, проблеми та процеси, що стосуються спеціальної лексики;

– галузеве – займається вивченням спеціальної лексики й понять, які належать до окремих сфер знань конкретних мов;

– типологічне – займається порівняльним дослідженням особливостей окремих термінологій з метою визначення спільних рис і відмінностей окремих терміносистем;

– порівняльне – займається порівняльним вивченням спільних і відмінних рис лексики різних мов, наприклад української та англійської;

– семасіологічне – займається вивченням проблем, що пов'язані із значенням (семантикою) спеціальних лексем, зміною значень й різноманітними семантичними явищами – полісемією, омонімією, синонімією, антонімією;

– ономасіологічне – вивчає структурні форми спеціальних лексем, займається процесом найменування спеціальних понять і вибором оптимальних форм найменування;

– історичне – вивчає історію термінів та терміносистем для того, щоб виявити тенденції їх утворення та розвитку, що дає змогу дати правильні рекомендації стосовно їх упорядкування;

– функціональне – пов'язане з вивченням сучасних функцій терміна в різних текстах та ситуаціях професійного спілкування і підготовки спеціалістів, а також досліджує особливості використання термінів у мові та комп'ютерних системах;

– когнітивне або гносеологічне – займається дослідженням ролі термінів у науковому мисленні та знаннях.

Як самостійні розділи термінознавства можна розглядати також термінознавчу теорію тексту; ця теорія займає позицію між термінознавством і власне теорією тексту та займається питаннями типології текстів (де наявні терміни), термінологічним аналізом тексту і текстовим аналізом терміна.

Головною категорією у термінознавстві є поняття «термін». Є ще певні сукупності мовних одиниць, що мають назви «термінологія» та «терміносистема». Ці сукупності також є предметом досліджень у термінознавстві (див. рис. 1). Отже, термінознавство – «це наука, що вивчає терміни, термінології й терміносистеми, закономірності їх створення і функціонування» [7].

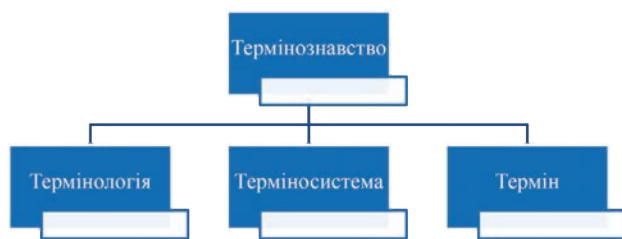

Рис. 1. Основні поняття термінознавства як науки

Під термінологією розуміють усю «сукупність термінів як мовних одиниць, об'єднаних логіко-поняттєвими зв'язками, що відображають відношення, які об'єктивно склались у відповідній галузі, і обслуговують сферу знань, пов'язаних її системою понять» [8, с. 62]. Типовим для формування термінології певної галузі є запозичення термінів або цілої термінології. Термінології є джерелами терміносистем, але, на відміну від термінології, терміносистема формується не разом із формуванням певної науки, а відповідно до етапів формування теорії або теорії цієї науки.

Термінологія є джерелом терміносистеми. Погоджуємось із думкою О.С. Петриної про те, що «різницю між термінологією і терміносистемою вбачаємо у тому, що термінологія – це сукупність лексичних одиниць, яка формується поступово, відповідно до етапів формування науково-професійної галузі, тоді як терміносистема – це ієрархічна система термінів, впорядкована термінознавцями та фахівцями відповідних наукових галузей» [5, с. 64].

Основною будь-якої терміносистеми, як і термінології, є термін. Узагальнивши та уточнивши вищенаведені дефініції, можна подати таке визначення поняття «**термін**» (від грец. *τέρμα* 'кінець, межа'): «слово або словосполучення, яке позначає певне поняття в певній галузі людської діяльності: науці, техніці, культурі, спорті, мистецтві тощо» [2, 3; 1, 5]. Це розуміння терміна закріпилося у традиційній лінгвістиці, яка розглядає термін як слово або словосполучення, яке є органічним (системним чи позасистемним) елементом термінологічного реєстру і позначає певне поняття у тій чи іншій галузі людської діяльності.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Отже, у науковій розвідці розмежовано поняття термінознавства, термінології, терміносистеми та терміна. Термінознавство як наука вивчає терміни, термінології й терміносистеми, закономірності їх утворення та функціонування. Термінологію визначаємо як сукупність лексичних одиниць, яка формується відповідно до етапів розвитку науково-професійної галузі та є джерелом терміносистеми – ієрархічної системи термінів, впорядкованої термінознавцями та фахівцями відповідних наукових галузей.

Література:

1. Вакулєнко М.О. Російсько-український словник фізичної термінології. Київ: Поліграф. центр Київськ. ун-ту ім. Тараса Шевченка, 1996. 236 с.
2. Вакулєнко О.М. Підвалини для науки термінології е! Київський університет. – Березень 1994 року. № 3 (1987). С. 3–4.
3. Закаложний М.М., Андрейчин М.А., Комаровський Р.Р. Клінічна латина з англійськими та українськими відповідниками. Тернопіль: ТДМУ, 2017. 832 с.

4. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. Москва: Из-во Академии наук СССР, 1961. 158 с.
5. Пертина О.С. Провідні характеристики термінології та терміносистеми. Science and Education a New Dimension. Philology, VI(51). Issue: 176, 2018. С. 62–65.
6. Пиріг Л.А. Українська мова і термінологія як засіб спілкування українського лікаря. Актуальні проблеми медичної термінології. Львів, 1993. С. 19.
7. Термінологія у професійному спілкуванні. Лексико-семантичні відношення в науковій термінології. Особливості української медичної термінології. Матеріали для підготовки до заняття. Режим доступу: <https://moodle.tdmu.edu.ua/mod/resource/view.php?id=171784>
8. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник для мед. ВНЗ. Київ, 2017. 360 с.
9. Шеремета Л.П. «Лексико-семантичний та структурно-граматичний аспекти медичної термінології (на матеріалі підручника «Color Atlas of Medical Microbiology»)». Тернопіль, 2020. 75 с.
10. Felber J.H. Terminology Manual. Paris: Unecko/ Infoterm, 1984. 426 p.
11. Wuster E. Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektronik. Berlin, 1931. 431 p.

Sheremeta L. Theoretical basis of medical terminology research: concepts of terminology

Summary. It was made the historical-linguistic study of the formation and development of medical terminology of a professionally oriented language, the basis of which is a special vocabulary that nominates a certain set of concepts and is used in a particular science. Its significance for medical science is determined, the versatility of which generates a large amount of knowledge and requires professional mastery of the language of the specialty – a set of language tools which are used to achieve understanding in a professionally limited field of communication.

The main stages of formation of medical terminology, which are based on the analysis of the scientific literature, are outlined. It has been established that the concept of «terminology» as a branch of science is associated with the name of Eugene Wuster, who laid the foundations of the science of terms. It is proved that in the 30s of the XX century at the junction of linguistics, logic, computer science, psychology and other sciences stood out terminology as a modern science, the main subject of which is to cover the interaction of terms with literary vocabulary, the basic concepts of terms science, classification of terms, study of their structural-semantic and grammatical features, sources of origin, as well as methods of translation from one language to another which means standardization of terms.

The concepts of «terminology», «terminology» and «term» are distinguished. Terminology is understood to be the whole set of terms such as linguistic units, united by logical-conceptual connections that reflect the relations that have objectively developed in the relevant field and serve the field of knowledge related to a particular system of concepts. Terminology is the source of terminological systems, but, unlike terminology, the terminological system is formed not together with the formation of a particular science, but according to the stages of formation of the theory or theories of this science. A terminology system is a system of terms in a particular field of scientific or technical knowledge that serves a scientific theory or scientific concept. The basis of any terminology system, as well as terminology, is a term – a word or phrase that is an organic (systemic or non-systemic) element of the terminological register and denotes a certain concept in a particular field of human activity.

Key words: terminology, terminology, terminology, term, medical terminology.

*Шовкопляс Ю. О.,**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри викладання другої іноземної мови
Запорізького національного університету*

СФЕРИ ПОХОДЖЕННЯ СЛЕНГОВОЇ МЕТАФОРИ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ВАРІАНТІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню сленгових метафор американського варіанта англійської мови. У статті надається визначення поняттям «сленг», «сленгова метафора». У ній з'ясовуються також сфери походження сленгу в американському варіанті англійської мови, а також сфери та джерела появи його сленгових метафор.

Сленг є окремим шаром нелітературної, розмовної мови, лексичні та фразеологічні одиниці якого мають яскраве емоційно-експресивне та оцінне значення. Джерелами походження сленгу в американському варіанті англійської мови є кант, жаргон, арго та просторіччя. Одиниці канту, жаргону та арго використовуються представниками певної соціальної групи і, як правило, є незрозумілими для іншої. На відміну від просторічних одиниць, сленгізми можуть використовуватися добре освіченими людьми, що є представниками певної професійної групи.

Сленгова метафора є емоційно та експресивно забарвленим, нелітературним засобом вторинної номінації, значення якого формується на основі подібності референтів. Сленгові метафори використовуються в американському варіанті англійської мови для надання характеристик людині, її діям, поведінці, людським відносинам, ситуаціям, подіям, поняттям із різних сфер. Вони виникають у розмовному мовленні представників певних соціальних груп, декласованих у тому числі. Ці одиниці не реєструються у словниках стандартної лексики.

Ключовими сферами походження сленгових метафор в американському варіанті англійської мови є музична, кінематографічна, гастрономічна сфери, а також сфера спорту. Сленгові метафори з'являються у вказаній сфері не тільки завдяки спілкуванню спортсменів, але й завдяки комунікативній взаємодії їх уболівальників. Багато сленгових метафор із визначених сфер було переосмислено та потрапило з часом у побутову сферу або інші сфери розмовного мовлення.

Сферами появи сленгових метафор в американському варіанті англійської мови є також сфери спілкування декласованих осіб, зокрема наркоманів. Метафоричні одиниці, що виникли в подібних сферах, як правило, переосмисленню не підлягають та не потрапляють до інших комунікативних сфер.

Ключові слова: американський варіант англійської мови, нелітературна мова, сленг, метафора, сфери походження.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Метафора слугує однією з основних форм пізнання та концептуалізації світу, за допомогою неї творяться нові поняття, без яких неможливе отримання знань про нього [1, с. 20]. Метафори прикрашають наше життя, урізноманітнюють мовлення

та сприяють творчому розвитку людей. Як зазначав Ф. Ніцше, «людське знання неминуче метафорично – це істина, в якій ми собі відмовляли, довіряючи таким хибним ідеалам, як буквальне значення» [цит. за 2, с. 12].

Оскільки метафора є універсальним явищем, властивим усім мовам, її дослідженню приділялася велика увага у різних галузях гуманітарного знання, починаючи з античних часів. Неабиякий інтерес лінгвістів до метафори зумовлений її роллю у мові людських спільнот і кожної людини. Деякі дослідники вважають, що метафора з'явилася тоді, коли людина не змогла описати те, що бачить або відчуває за допомогою одиниць мови, що використовувалися у прямому значенні [3, с. 8; 4, с. 16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій із цієї теми, виокремлення не виділених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Попри наявність великої кількості праць лінгвістів, присвячених вивченню різних типів та вимірів метафор [4–13], ще й дотепер недостатня увага приділена дослідженню сленгової метафори, що й зумовлює актуальність цієї наукової розвідки. Її метою є дослідження сленгових метафор американського варіанта англійської мови, а її завдання в зв'язку з цим полягають у визначенні понять «метафора», «сленг», «сленгова метафора», з'ясуванні сфер походження сленгу американського варіанта англійської мови, а також сфер, джерел, соціокультурних факторів появи його сленгових метафор.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Класичні визначення метафори зводяться до аристотелівського: «метафора є перенесенням незвичного імені з роду на вид, або з виду на рід, або за аналогією» [14, с. 39]. Відповідно, метафоризація значення полягає в «перенесенні назви з одного денотату на інший на підставі встановленої подібності денотатів за відповідними ознаками» [9, с. 46]. Метафоричне значення формується ознаками того денотата, назва якого переноситься на іншого. Отже, метафора є не чим іншим, ніж порівнянням, у якому людина не стільки відкриває подібність, скільки створює її сама.

Складність та багатоаспектність метафори відзначається українськими дослідницями О.В. Борисович, Т.А. Чаюк: «Метафора є креативним засобом збагачення мови, виявом мовної економії, семіотичною закономірністю, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, уподібненої до неї у певному відношенні» [7, с. 56]. Творення метафори пов'язано із процесами концептуалізації та категоризації дійсності. Метафору вважають також засобом творення мовної картини світу, що доповнюється

новими концептами (в розумінні концепту як «психоментального утворення» [8, с. 4]. Метафоричне бачення світу пов'язується із генезисом людини та притаманної їй культури [5, с. 86]

У сучасній лінгвокультурології, що вивчає взаємозв'язок і взаємодію культури та мови, метафора розглядається як один із ключових елементів культури. Так, наприклад, відзначаючи, що між мовою та культурою відбувається взаємодія, в результаті якої не тільки культура впливає на мову, але й мова на культуру, В.А. Маслова вказує на те, що метафора є способом представлення культури, оскільки вона віддзеркалює фундаментальні культурні цінності тієї чи іншої лінгвостільності [10, с. 19]. Дослідження метафор, їх порівняльний аналіз уможливило не тільки з'ясування ідіоетнічних рис тієї чи іншої нації, але й розуміння світу окремими верствами населення, окремими соціальними групами, що виявляється у сленгових метафорах.

Для розуміння лінгвального статусу та особливостей сленгової метафори необхідно з'ясувати сутність самого поняття «сленг». Зазначимо, що воно не отримало єдиного тлумачення у лінгвістиці, що зумовлено різним обсягом змісту, який вкладають науковці у вказане поняття. Так, наприклад, російський дослідник В.О. Хомяков вважає поняття «сленг» видовим, розмежовуючи його на «загальний сленг» і «спеціальний сленг». Під загальним сленгом мовознавець розуміє «відносно сталий для певного періоду, поширений шар нелітературної лексики та фразеології у сфері живої розмовної мови, неоднорідний за своїм генетичним складом і ступенем наближення до літературної мови, що має яскраво виражений емоційно-експресивний, оцінний характер» [16, с. 11]. Спеціальний сленг у трактуванні дослідника є «специфічною лексикою та фразеологією соціальних жаргонів і арго різних верств населення мовної спільноти» [16, с. 12].

Не розмежовуючи поняття «сленг», Ю.К. Волошин розуміє під ним «особливий периферійний лексичний шар, що знаходиться не тільки поза межами літературної мови, але й поза межами діалектів загальнонаціональної мови, що, з одного боку, включає в себе специфічну лексику та фразеологію професійних говорів, соціальних жаргонів і арго, а з іншого – емоційно-експресивні лексичні та фразеологічні одиниці нелітературного мовлення» [17, с. 20].

І.В. Арнольд визначає сленг як «виключно розмовні слова та вирази із грубим або жартівливим емоційним забарвленням, не апробовані (не прийняті) в літературному мовленні» [18, с. 284]. Автор одного із найбільш популярних словників сленгу американського варіанта англійської мови С. Флекснер визначає, що американський сленг являє собою «корпус слів і виразів, що часто використовуються та є зрозумілими більшості американців, які не визнаються одночасно ними правильними та загальноживаними одиницями» [19, с. 9]. Саме тому сленгізми не реєструються у словниках стандартної лексики, з цією метою укладаються спеціальні словники сленгу.

До них можуть входити так звані «сленгові метафори», під якими розуміють «емоційно забарвлені, нелітературні засоби розмовної мови, значення яких утворено шляхом метафоричного перенесення» [20, с. 32]. Зауваження Н.Д. Арутюнової про «вирок, але не судовий» [6, с. 7] яскраво розкриває сутність сленгової метафори, яка є засобом надання виразної характеристики людині, її професії, роду діяльності, наприклад: *baby magnet (college sl.) – a person that attracts girls* [21, с. 21]; *baby catcher (med. sl.) – obstetrician* [21, с. 20]; *bean counter (gen. sl.) – person whose business*

is to work closely with numbers or statistics [21, с. 25]; *greenhorn (gen. sl.) – inexperienced, unsophisticated person* [21, с. 82]; *heavyweight (gen.sl.) – important, influential person* [21, с. 90]; *live wire (gen. sl.) – extremely energetic person* [21, с. 132].

Основними джерелами походження сленгових одиниць американського варіанта англійської мови є кант, жаргон та арго [17, с. 32]. Кант є нелітературним мовленням певної соціальної групи, значення одиниць якої є незрозумілим для представників іншої. Використання подібного мовлення дає змогу ввести в оману людей, які не належать до цієї групи [17, с. 33]. Жаргон є мовленням певної соціальної чи об'єднаної спільними цілями групи людей, що містить багато слів і виразів, які відрізняються від загальноживаної мови, є досить часто штучними, а також не належать до літературної мови. Подібні одиниці характеризуються експресивністю, особливими словотвірними моделями та засобами [17, с. 34]. Арго є мовою певної соціальної групи людей, їх так званою «соціальною говіркою», як правило, також незрозумілою для інших. На відміну від жаргону, який зазвичай є професійно спрямованим, арго може використовуватися незалежно від професії [16, с. 10].

Окрім канту, жаргону та арго, джерелом походження сленгу вважається також просторіччя, представлене мовними одиницями та виразами зниженого тону та так званого «народно-розмовного мовлення» [17, с. 35]. На відміну від просторіччя, сленг може використовуватися освіченими людьми, представниками певної вікової, професійної або іншої групи.

Однією із сфер появи сленгізмів в американському варіанті англійської мови є сфера музики. Так, наприклад, завдяки блюзу та блюзовим пісням у ньому з'явилися такі мовні одиниці, як *back door man / friend – любовник заміжньої жінки* (вираз із пісні «Back Door Man», написаної американським блюзменом, композитором, співаком Віллі Діксоном у 1960 році) [22, с. 332]. Із блюзової пісні Р. Джонса «If I Had Possession Over Judgment Day» до загальноамериканського сленгу потрапили метафори *biscuit (звабна дівчина)* та *biscuit roller (заліцяльник)*.

У сфері музики з'явилася велика кількість інших метафоричних сленгових одиниць, зокрема: *alcorub, back door, boogie-woogie, canned heat, captain, coffee grinder/grinding, cold in hand, dust my broom, eagle rock, easy rider, Georgia crawl, goin' up the line / goin' down the line, hobo, hokum, honey dripper, man, hoodoo, hot foot powder, jelly/jelly roll, jinx, nation sack, policy game, ambling, roadhouse, roll rounder, sharecropping, shimmy, spoonful, squeeze my lemon* тощо.

Деякі метафори музичної сфери походять від назв американських питних закладів і різного роду алкогольних напоїв. Так, наприклад, назва американського дешевого питного закладу, де знаходиться велика кількість алкогольних напоїв (*barrelhouse*), у 60-х рр. XX століття стала використовуватися в американському варіанті англійської мови для позначення музики грубого стилю, що походить з подібних закладів [22, с. 31]. Метафоричне позначення надзвичайно шкідливого алкогольного напою з метиловим спиртом, який продавався у США як паливо для пальників (*canned heat*), стало назвою відомої пісні американського блюзмена Т. Джонсона в 1928 році «Canned Heat Blues», а в 1965 році – назвою відомої американської блюз-рок-групи, створеної в Лос-Анджелесі відомими американськими музикантами А. Уілсоном та Б. Хайтом [22, с. 311].

Велика кількість сленгових метафор з'явилася в американському варіанті англійської мови у сфері кіно. До 1925 року

кіно не тільки стало однією з найбільш популярних форм розваг у США, але й зайняло п'яте місце в національному виробництві країни [23, с. 72]. Метафоричні сленгізми з'явилися у розмовній мові осіб, задіяних у кіноіндустрії. Так, наприклад, героїню, яка багато плаче у фільмі, почали називати *tear bucket*; акторку, зайняту в мелодрамі, називали *finger wringer*; негідників і розбійників називали *a baddie*.

Поява великої кількості нового кінообладнання привела до появи сленгових метафоричних назв нових професій сфери кіноіндустрії, наприклад: *gaffer*, *foley artist*, *supervising drape*, *focus puller*, *juicer*, *best boy*, *wrangler*, *post-punch supervisor*, *swing-gang*. Так, наприклад, метафора, що слугувала засобом розмовного позначення головного електрика в американському варіанті англійської мови *gaffer*, походить від сленгізму, що використовувався для саркастичної назви старої людини (викривлено та скорочено від *godfather*); назва особи, що відповідає за спецефекти (*foley artist*), походить від імені відомого американського розробника технік звукових ефектів, що використовуються у кіновиробництві, Дж. Фоулі [23, с. 73]; назва особи, яка відповідає за драпірування інтер'єру сцен у кінофільмах (*supervising drape*), походить від лексеми *drape*.

Сучасні сленгові метафори сфери кіно слугують засобами характеристики типів фільмів тощо, наприклад: *splatter – a gory, bloody film* [21, с. 322]; *skin flick – a movie that revolves around sex and nudity* [21, с. 307]; *slasher – a film featuring excessive violence for the sake of violence* [21, с. 310]; *teaser – a commercial, where announcement means to arouse interest, and only vaguely and briefly refers to the product or event it is promoting* [21, с. 333]; *weeper – a sad film* [21, с. 407]; *yawner – a boring film* [21, с. 482] та ін.

Описуючи сленгові метафори, С. Флекснер відзначає, що більшість із них базується на сприйнятті людиною світу органами чуття. «Органи чуття не тільки сприймають інформацію, що надходить ззовні, але й кодують її, надаючи вихід у сферу мови» [19, с. 57]. Цим можна пояснити існування великої кількості сленгових метафор американського варіанту англійської мови, що походять від назв продуктів, страв, гастрономічних уподобань американців. Так, наприклад, для позначення грошей вони використовують такі сленгові метафори, як *cabbage*, *kale*, *lettuce*; для характеристики людей – *apple*, *cold fish*, *fruitcake*, *honey*, *turkey*; сп'янілу людину називають *boiled*, *fried*, *pickled*; для опису ситуацій і відносин застосовують такі вирази, як *to brew a pot*, *to receive a chewing out*, *to find oneself in a pickle*, *to be unable to swallow another's story*, *to ask what's cooking*.

Метафоричне використання мовних одиниць сфери гастрономії спостерігається й у сленгових фразеологізмах, наприклад: *to bring home mincemeat (hamburger) out of someone or smth.* – знищити когось або щось; *to bring home the bacon* – заробляти на життя / на хліб; *to beef smth. up* – покращувати щось; *bread winner* – член родини, який утримує її матеріально; *bread and butter* – засоби існування; вислів, що позначає ситуацію, коли двоє, які йдуть разом, обходять стовп або будь-що інше з різних боків; *to have a bun in the oven* – бути вагітною; *to wake and smell the coffee* – усвідомити; *to be caught with one's hand in the cookie jar* – бути пійманому під час чогось; *the whole enchilada* – ціле діло; *to spoon-feed someone* – повільно пояснювати щось комусь; *gravy train* – праця, що приносить легкі гроші; *nutty as a fruitcake* – глутий, божевільний.

Виникнення сленгових метафор зумовлено різноманітними соціокультурними факторами. Так, наприклад, любов

американців до таких видів спорту, як американський футбол, баскетбол, бейсбол тощо, а також наявність великої кількості вболівальників привели до появи багатьох спортивних сленгових метафор в американському варіанті англійської мови. Наприклад, сленгізмами сфери футболу є *touch – informal game of football in which tackling is not allowed* [24, с. 582]; *suicide squad – special team called for kickoffs* [24, с. 576]; баскетболу – *downtown – deep pass or short* [24, с. 102], *the suburbs – long distance from the basket* [24, с. 569]; бейсболу – *spike – to slide into a base with the spikes on one's shoes in an attempt to harm the player defending the base* [24, с. 542], *tools of ignorance – catcher's equipment* [24, с. 577]; гольфу – *dogleg – distinct turn on a fairway* [24, с. 91]; боксу – *down for the count – laid out in the ring while the referee counts to ten* [24, с. 99] та ін.

Той факт, що більшість американських вболівальників є пасивними спостерігачами спортивних подій, відзеркалено у значенні сленгової метафори *coach potato*, механізм метафоричного перенесення в якій пояснюється таким чином «*The small marks on potatoes are called 'eyes'. Couch potatoes would rather watch a baseball game on TV than go play softball in the park with friends or even go to a movie*» [23, с. 112].

Багато сленгових метафор, що з'явилися у сфері спорту, було з часом переосмислено, внаслідок чого їх почали використовувати в побутовій сфері. Так, наприклад, метафоричне словосполучення *utility player*, що з'явилося у сфері спорту та використовувалося в ній для позначення футбольного гравця, який міг виконувати у грі одночасно декілька ролей, отримало в американському варіанті англійської мови відтінок схвалення, похвали, стало одиницею так званого загального сленгу та почало використовуватися стосовно людини, що здатна впоратися з кількома дорученнями однаково добре.

Поширення набули й такі сленгові метафори, що з'явилися у сфері спорту, як: *also ran – a person, who just participated in smth., without showing any enthusiasm, neither achieving any results; from horseracing, horse who doesn't place anywhere near the top in a race* [24, с. 37]; *batting a thousand – to be succeeding in an extraordinary way; to be holding the best possible baseball batting average, which is 1,000* [21, с. 71]; *behind the eight-ball – in a difficult position* [24, с. 76]; *to go to bat for – to show support for someone; from Baseball, to hit in place of someone else* [24, с. 172]; *to have two strokes against one, or: to have two strokes on one – to be at a disadvantage* [24, с. 194]; *to carry the ball – to take responsibility for a critical aspect of an action* [24, с. 132]; *the ball is in your court – onus is on you to take the next step in an exchange or series of exchanges* [24, с. 71]; *to throw someone a curve – to do or say smth. unexpected* [24, с. 562]; *to strike out – to fail, to fail to get a hit or otherwise get on base* [24, с. 567]; *KO – a decisive victory; abbreviation from boxing, for knock-out, when a boxer is knocked to the mat by his opponent and the referee counts to ten, signifying defeat* [24, с. 212].

Сленгові метафори виникають також у інших сферах. Так, наприклад, сферою походження великої кількості подібних метафор в американському варіанті англійської мови є сфера спілкування американських наркоманів, зокрема: *Acapulco gold – marijuana from S. W. Mexico* [24, с. 19]; *B – amount of marijuana to fill a matchbox* [24, с. 68], *B-40 – cigar laced with marijuana and dipped in malt liquor* [24, с. 69], *B.J.'s – crack* [24, с. 74], *B-ster – low grade marijuana* [24, с. 77], *to bang – to inject a drug* [24, с. 73], *big flake – cocaine* [24, с. 74], *Canadian*

black – marijuana [24, с. 127], *chipping – using drugs occasionally* [24, с. 134], *cloud – crack or huge hit from ice pipe* [24, с. 139], *crack gallery place where crack is bought and sold* [15, с. 148], *Indo – marijuana, term from Northern CA* [24, с. 184] тощо.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямі. Таким чином, сленгова метафора є емоційно забарвленим, нелітературним засобом вторинної номінації, значення якого утворюється шляхом метафоричного перенесення. Подібні одиниці використовуються для надання характеристик людині, її дій, відносин, ситуацій, подій, понять із різних сфер. Вони виникають у розмовній мові представників певних соціальних, професійних, вікових та інших груп, декласованих у тому числі, та не реєструються у словниках стандартної лексики. Більшість сленгових метафор американського варіанта англійської мови виникли у музичній (зокрема, блюз, кантрі), кінематографічній, гастрономічній сферах. Джерелом походження сленгових метафор у аналізованому варіанті англійської мови є також сфера спорту. Багато сленгових метафор, що з'явилися у вказаних сферах, було з часом переосмислено, внаслідок чого їх почали використовувати з іншим значенням у побутовій сфері. Сленгові метафори, що виникли у сфері спілкування американських наркоманів, подібному переосмисленню не підлягали. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі структурних і семантичних характеристик сленгових метафор американського варіанта англійської мови.

Література:

- Петров В.В. Метафора: от семантических представлений к когнитивному анализу. *Вопросы языкознания*. 1990. № 3. С. 20–32.
- Полякова Е. Эстетика слова Ф. Ницше. М.: Элиста, 2004. 132 с.
- Крюкова Н.Ф. Метафорика и смысловая организация текста : монография. Тверь : Твер. гос. ун-т, 2000. 163 с.
- Скляревская Г.Н. Метафора в системе языка. СПб. : Наука, 1993. 152 с.
- Аллендорф К.А. Значение и изменение значений слов. *Ученые записки МГПИИЯ им. М. Тореза*. 1965. № 32. С. 89–101.
- Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры / сост. Н. Д. Арутюнова. М.: Прогресс, 1990. С. 5–32.
- Борисович О.В., Чаюк Т.А. Мовна синестезія та синестезійна метафора. *Південний архів (філологічні науки)*. 2020. № 82. С. 54–59.
- Галкина О.В. Метафора как инструмент познания (на материале терминов-метафор компьютерного интерфейса) : автореф. дис. . канд. филол. наук : 10.02.19. Тверь, 2004. 20 с.
- Куц Е.О. Метафоричні номінації іноземців як засоби експлікації упереджень американських політиків. *Нова філологія*. № 57. С. 45–48.
- Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию. М. : Наследие, 1997. 207 с.
- Харченко В.К. Функции метафоры : учебное пособие. М. : Издательство ЛКИ, 2007. 96 с.
- Чудинов А.П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации. Екатеринбург : УрГПУ, 2003. 248 с.
- Gibbs R. W. *The Poetics of Mind : Figurative Thought, Language and Understanding*. Cambridge : Cambridge University Press, 1994. 518 p.
- Аристотель. Поэтика. Риторика / пер. с греч. В. Аппельрот, Н. Платонова. СПб. : Азбука, 2000. 348 с.
- Березович Е.Л. Язык и традиционная культура: этнолингвистические исследования. М. : Просвещение, 2007. 600 с.
- Хомяков В.А. Социально-стилистическое варьирование и лексическое просторечие. *Социальная и стилистическая вариативность современного английского языка* : Межвуз. сб. науч. трудов. Пятигорск, 1988. С. 5–11.
- Волошин Ю.К. Общый американский сленг : состав, деривация и функция (лингвокультурологический аспект): дис. ... д-ра филол. наук. Краснодар, 2000. 341 с.
- Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. М. : Флинта, 2002. 384 с.
- Flexner S.B. *I Hear America Talking : An Illustrated Treasury of American Words and Phrases*. New York : Van Nostrand Reinhold, 1976. 632 p.
- Фененко Н.А. Язык реалий и реалии языка. Воронеж : ВГУ, 2001. 140 с.
- Spears R. *American Slang Dictionary / 4-th ed.* N. Y. : McGraw-Hill Education, 2006. 546 p.
- Crawford R., Hamberlin L. *An Introduction to America's Music / 3-d ed.* N. Y. : W. W. Norton & Company, 2019. 531 p.
- Teague G., Beechey A. *USA-Culture Smart! : The Essential Guide to Customs & Culture*. L. : Kuperaed, 2017. 172 p.
- Wentworth H. *Dictionary of American Slang / 2-nd ed.* N. Y. : Crowell-Collier Publishing Company, 1975. 766 p.
- Томахин Г. Д. Реалии-американизмы. М. : Высшая школа, 1988. 239 с.

Shovkopljas Yu. The spheres of origin of the slang metaphor in the American variant of the English language

Summary. The article is devoted to the research of slang metaphors appeared in the American variant of the English language. The definitions of the notions of «slang» and «slang metaphor» are given in the article. Spheres of origin of slang and slang metaphors in the abovementioned variant of the English language are also clarified in it.

Slang is viewed as a lexical and phraseological layer of non-literary, spoken language, units of which are characterized by emotive, expressive and evaluative meanings. Cant, jargon, argot and vernacular language are considered to be sources of origin of the American English slang. Units of cant, jargon, and argot, used by representatives of a certain social group, are obscure to another one. Unlike units of vernacular language slangisms are also used by well-educated people – representatives of certain professional or any other social groups.

A slang metaphor is emotionally colored non-literary means of secondary nomination, the meaning of which is formed on the basis of similarity of referents. Slang metaphors are used in the American variant of the English language for designating and characterizing of people, their actions, behavior, situations, human relationships, notions from different spheres. Slang metaphors appear in colloquial speech of representatives of different social groups, declassed ones in particular. These units are not registered in the dictionaries of the standard lexis.

The key spheres of slang metaphors appeared in the American variant of the English language are musical, cinematographic, gastronomic, and sport. Slang metaphors appear in the sport sphere due to the professional communication of sportsmen and verbal interaction of their fans. Many of slang metaphors from the abovementioned spheres were reconsidered and came into the everyday speech or other spheres of spoken language.

American English slang metaphors appeared also in spheres of communication of declassed persons, drug-users in particular. As a rule, metaphorical units appeared in such spheres are not reconsidered and don't come into another spheres of spoken language.

Key words: the American variant of the English language, non-literary language, slang, metaphor, the spheres of origin.

УДК 81'37:[811.111+811.112+811.161.2]
DOI <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.47-2.37>

Шутова М. О.

orcid.org/0000-0001-7210-0260

доктор філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри германської і фіно-угорської філології імені професора Г. Г. Почепцова
Київського національного лінгвістичного університету

Голінко А. М.

викладач кафедри англійської мови і перекладу
факультету сходознавства

Київського національного лінгвістичного університету

ЛІНГВІСТИЧНА МАНІФЕСТАЦІЯ КОНЦЕПТУ «COVID» У КАРТИНАХ СВІТУ АНГЛІЙСЬКОЇ, НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Анотація. Стаття присвячена комплексному огляду лексичних одиниць концепту «COVID» на матеріалі англійської, німецької та української мов та їх порівняльному аналізу. **Метою** статті є виявлення універсальних рис етнокультурного кодування концепту «COVID» у сучасній науковій парадигмі загального мовознавства. Використовуючи дані тлумачних словників англійської, німецької та української мов, за допомогою загальнонаукових та спеціальних методів аналізу простежено тенденцію створення лінгвістичних механізмів у системі розвитку англословного, німецькомовного та україномовного середовища. За допомогою загальнонаукових та спеціальних методів аналізу виявлено, що в англійській мові з'явилося багато лексичних одиниць, фразеологічних сполук та неологізмів, деякі з яких були вже включені до онлайн-словника «Urban Dictionary» та мають еквіваленти в німецькій та українській мовах відповідно. Реконструкція семантичної структури цих лексичних одиниць дає змогу проаналізувати вплив пандемії на сучасну наукову парадигму загального мовознавства, котрий проявляється в лінгвістичній та культурологічній сфері, а саме в утворенні нових лексичних одиниць та фразеологізмів, у зміні семантики вже відомих лексем; формуванні нових правил етикету. Зміна семантики із вторинної до первинної номінації пояснюється змінами ментальних механізмів та когнітивних класифікаторів, а також новою поведінкою учасників комунікації. Етимологічний та лексико-семантичний аналіз семантичних моделей англословного, німецькомовного та україномовного ареалу, які виникли внаслідок коронавірусу з урахуванням специфіки етносвідомості, дозволяє стверджувати, що утворилася ціла низка лексичних одиниць на основі схожих асоціацій або образів-символів, які були дещо переосмислені та видозмінені. У статті простежено закономірності реалізації лексико-фразеологічних номінацій та етнолінгвістичних образів концепту «COVID» в англійській, німецькій та українській мовах. Простежується вплив пандемії на національну картину світу.

Ключові слова: концепт, COVID, хвороба, етнолінгвістика, картина світу, компаративістика.

Постановка проблеми. Події світового масштабу, а також глобальні концепти так чи інакше відображаються в різних лінгвістичних і культурологічних сферах та накладають відбиток на аспекти комунікативно-мовної свідомості представників

різних мовних соціумів. У 2020 році до процесів, котрі вплинули на варіативність етнолінгвістичних образів у міжмовній площині, можна віднести демографічні параметри населення, глобалізацію, вибори США та пандемію коронавірусу (COVID-19).

Collins Dictionary назвав «lockdown» словом 2020 року (Online Collins Dictionary), адже частота використання цієї лексичної одиниці виросла на 6000% порівняно з 2019 роком (Thorne, 2020). Мовний конструкт «sogonavirus» також посів перше місце у списку найбільш часто використовуваних лексем не тільки на території Європи – ця мовна номінація охопила широкий спектр усіх країн світу та вплинула на становлення міжкультурної комунікації (Lawson, 2020).

Згідно з аналізом пошукових запитів *Google* у 75 країнах світу, інтенсивність пошуку слів «здоров'я» та «хвороба» збільшилися вдвічі на кожні 45 000 нових зареєстрованих випадків COVID-19. Це найвищий показник кількості пошуків цих ключових слів за останні 5 років, що підкреслює глобальність досліджуваного концепту (Lawson, 2020; Wiedemann, 2020).

У контексті порівняльно-історичного мовознавства ще не було зроблено спроб здійснити комплексний огляд та зіставно-порівняльне дослідження семантичних особливостей лексичних одиниць у площині концепту «covid» англійської, німецької та української мов, чим і зумовлюється **актуальність** нашої розвідки.

Метою статті є виокремити та проаналізувати лексичні одиниці сучасного англословного, німецькомовного та україномовного ареалу, які виникли внаслідок коронавірусу з урахуванням специфіки етносвідомості, а також здійснити етимологічно- та лексико-семантичний аналіз даних семантичних моделей, зважаючи на засади вибраних лінгвокультур.

Матеріалом дослідження слугують дані, отримані в результаті огляду та ретельного аналізу зарубіжних і вітчизняних наукових літературних джерел, матеріалів періодичних видань, вибірки із тлумачних, двомовних, етимологічних словників.

Проблемам аналізу концептів «хвороби» та «здоров'я» як багатогранному явищу присвячено праці таких мовознавців: І. Голубовської, Ю. Караулова, М. Кочергана, О. Тараненко, В. Костомарова, Н. Шарманова. Особливості мовної

репрезентації цих термінів вивчали також із позицій когнітології, культурології, лексичної семантики та семіотики такі науковці, як О. Вікторіна, О. Дунаєвська, В. Красних, О. Пальчевська, Л. Федорук.

Використовуючи дані тлумачних словників англійської, німецької та української мов, було простежено тенденцію створення лінгвістичних механізмів у системі розвитку англійського, німецькомовного та україномовного середовища.

Виклад основного матеріалу. Таким чином, за допомогою загальнонаукових та спеціальних методів аналізу було виявлено, що в англійській мові з'явилося багато лексичних одиниць, фразеологічних сполук та неологізмів, деякі з яких були вже включені до онлайн-словника «Urban Dictionary» та мають еквіваленти в німецькій та українській мовах відповідно.

1. Утворення нових лексичних одиниць та фразеологізмів-трансформацій

Одна з перших номінацій, котра виникла – «covidiot» (включає в себе «covid» та «idiot»; німецький відповідник – «die Covidioten») або «morona» (скомпонувано з лексем «moron» та «corona») і характеризує людей, котрі недооцінюють небезпеку коронавірусу, відверто ігнорують або навмисно не слідуєть правилам задля запобігання розповсюдженню цієї хвороби (Шукунда, 2020; Rosenzweig, 2020). Ця лексична одиниця має ще одне значення, котре пов'язане з тими персоналіями, які бояться усіх навколо, скупляють усе підряд в магазині, позбавляючи інших можливості купити собі продукти першого вжитку. Цікавим є той факт, що цей неологізм часто фігурував в оголошеннях, котрі власники підприємств, магазинів або мереж неодноразово оприлюднювали.

Проте цей неологізм не єдиний, утворилася ціла низка лексичних одиниць на основі схожих асоціацій або образів-символів, які були дещо переосмислені та видозмінені. Для прикладу, «quaranteam» (скомпонувано з «quarantine» та «team»; група людей, з якими доводиться жити разом під час пандемії, а також усі ті, хто гуртуються разом та допомагають одне одному під час цього нелегкого часу. Етимологічне походження слова зумовлюється тим, що більшість людей як у США, так і у Великобританії епідемія застала зненацька – хтось поїхав у гості до друзів чи знайомих, а інший затримався у родичів, не думаючи, що це затягнеться надовго, проте зрештою саме з цими людьми їм довелося прожити разом щонайменше півроку) (Горшунів, Сафіуллін, 2020; Online Cambridge Dictionary), «quarantimes» (тут фігурують лексеми «quarantine» та «times»; містить імпліцитну алюзію до особливості плину часу; американці та британці порівнювали нелінійний характер часу під час пандемії з картиною Сальвадора Далі «Постійність пам'яті» та публікували фото цього полотна у соціальних мережах із хештегом #quarantimes, натякаючи, що важко відстежувати, який зараз день тижня, постійно перебуваючи вдома) (Lawson, 2020), «quarantini» (містить корені слів «quarantine» та «martini»; будь-який вид алкогольного коктейлю, створеного в домашніх умовах), «locktail hour» (перша лексема створена зі слів «lockdown» та «cocktail»; це зазвичай вечірній час після закінчення робочого дня, коли можна нарешті закрити ноутбук і випити «quarantini»), «coronacation» (самі англійці постулюють, що це один з різновидів «forced staycation»; єдина різниця полягає у тому, що «coronacation» – це вимушений вид відпустки, під час якої працівник не отримує грошової компенсації й пропускає роботу не за своїм бажанням) (Горшунів &

Сафіуллін, 2020), «anti-buddies» (двоє або більше осіб, котрі зробили тест у лікарні і з'ясували, що в них є антитіла до коронавірусу, що збільшує їхні шанси лишитися здоровими, навіть якщо вони будуть відвідувати місця скупчення людей) (Thorne, 2020), «lockdowner» (використовується на позначення людини, котра змушена лишатися вдома на період карантину) (Ro, 2020).

Лінгвістична репрезентація лексичних одиниць залежить також і від діалекту, про який йдеться (Мацько, 2020; Селіванова, 2010). Г. Манс та А. Бернхард, науковці королівського коледжу Лондону, дослідили, що завдяки фонетичним особливостям мовці діалекту Cockney використовують лексему «Miley Cyrus» замість «coronavirus», що перейшло в писемне мовлення (Lawson, 2020). Ще один приклад: «quaz» – це скорочений варіант австралійської англійської (повний варіант – «quarantine») (Никитенко, 2020).

Деякі німецькі лексеми теж не мають прямих аналогів, як і в англійській – «die Corona-Hölle» або «die Covid-Hölle» (скомпонувано з двох слів – «die Corona» та «die Hölle», що перекладається на українську «коронапекло») (Wiedemann, 2020), «die Corona-Bürger-Bewegung» (містить три лексеми – «die Corona», «der Bürger», а також «die Bewegung», це рух волонтерів, своєрідне об'єднання кількох молодіжних організацій з метою допомоги громадянам, котрі належать до вразливої категорії населення), «die Corona-Witze» (жарти на тему коронавірусу) (Klosa-Kückelhaus, 2020), «die Corona-Wirtschaft» (використовується на позначення економіки під час розповсюдження коронавірусу), «das Corona-Abitur» (саме так німецькі старшокласники називають іспити на атестат зрілості в період пандемії) (Duden Wörterbuch Online), «die Coronaia» (створено зі слів «die Corona» та «die Paranoia»; ірраціонально великий страх захворіти на коронавірус) (Попова, 2020).

Проте можна зустріти слова, котрі мають відповідники як в англійській, так і в українській мовах (або в одній з них) – «die Corona-Epidemie» (англ. «coronavirus pandemic»; укр. «пандемія коронавірусу») (Wiedemann, 2020), «das Coronavirus» (англ. «coronavirus», укр. «коронавірус»), «die Quarantäne» (англ. «quarantine», укр. «карантин»), «Abstand wahren» (англ. «to (practice) self-distance», укр. «тримати дистанцію»), «Maske tragen» (англ. «to wear masks», укр. «носити маски») (Klosa-Kückelhaus, 2020), «die Corona-Babys» (англ. «coronials» – покоління дітей, котрі з'явилися на світ через 9 місяців після початку пандемії), «die Corona-Partys» (англ. «corona party») (Duden Wörterbuch Online; Попова, 2020).

Є лексичні одиниці, котрі характерні виключно для української мови, – «ковідарність» (утворено з двох лексем – «ковід» та «солідарність»; асоціюється із солідарністю з усіма, хто перебуває вдома під час пандемії) (Никитенко, 2020), «розкороновані» (утворено за допомогою асоціативного ряду та гри слів; має значення «представники тієї категорії спільноти, які вже перехворіли на коронавірус»), «непокоронні» (принцип утворення цього мовного конструкту ідентичний з попереднім прикладом; вживається по щодо тих, хто ще не захворів), «ковідка» (створено з вже існуючих слів «гарячка» або «лихоманка» та «covid»), «карантинка» (будь-яке повідомлення, котре надіслане під час карантину), «ковігісти» та «коронапофігісти» (люди, котрі не зважають на будь-які види заборон, котрі стосуються карантину) (Королев, 2019), «каранте» (вміння володіти собою під час самоізоляції), «карантикули» (вимушені канікули, коли учнів та студентів відправили

на дистанційне навчання додому зі шкіл та університетів), «карантьє» (люди, котрі здають домашніх улюбленців в оренду для прогулянок під час карантину; у деяких регіонах України прогулянка з собакою являла собою єдину легальну причину вийти на вулицю під час карантину і не отримати штраф за порушення режиму; утворено з двох лексичних одиниць – «карантин» та «рантьє»), «коронагедон» (містить два похідних слова – «карантин» та «армагеддон»), «карантинити» або «перекарантинити» (у значенні – «хворіти» та «перехворіти коронавірусом») (Мацько, 2020). З'явилося навіть кілька нецензурних слів, одне з яких – «кашлюха» (тобто дівчина, яка не прикриває рот рукою, коли кашляє) (Мацько, 2020).

О. Мацько, доцент кафедри української мови та прикладної лінгвістики Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка, також зафіксувала доволі велику кількість фразеологічних трансформацій, які не мають відповідників в інших мовах:

- Людина людині коронавірус (першочерговий варіант – «Людина людині вовк»);
- На карантин надійся, а сам не гуляй (своєрідна варіація звичного «На Бога надійся, а сам не зивай»);
- Ні в *Zoom* ногою (скомпоновано з класичного «Ні в зуб ногою»; вживається в контексті використання різних технологій для здійснення відеоконференцій, асоціюється із втомою від використання додатку *Zoom* та неможливістю замінити живе спілкування);
- Хто людей чіпає, той ковідку хапає (карантинна інтерпретація «Хто людей питає, той і розум має»);
- Моя хата скраю, в ній карантин перечекую («Моя хата скраю – нічого не знаю»);
- Не такий страшний карантин, як його малюють («Не такий страшний вовк, як його малюють»);
- На городі бузина, а в Києві нічим не доїдеш («На городі бузина, а в Києві дядько») (Мацько, 2020).

Деякі з фразеологізмів не мають прямих відповідників:

- Кохання – знайти того, з ким можна пересидіти карантин (у цьому випадку можна провести паралелі з англійським словом «*covidivorce*») (утворилося з двох лексем «*covid*» та «*divorce*») (Online Cambridge Dictionary); згідно з Інститутом статистики, кількість розлучень в Англії та Уельсі досягла максимуму за останні 50 років, і пік розлучень прийшов саме на період пандемії (Thorne, 2020). В Україні та на території країн СНГ ситуація не настільки песимістична, проте це теж відобразилося на зростаючій кількості розлучень, що не могло не вплинути на створення нового фразеологізму).

Окрім того, велика кількість слів була переосмислена і почала використовуватися у повсякденному житті значно пізніше. Для прикладу, термін «соціальна дистанція» (англ. «*self-distancing*», нім. «*die Selbstdistanzierung*») в українській мові був вперше зареєстрований у 1957 році і мав першочергове значення «відчуженість від решти людей», і тільки у 2020 ця лексема увійшла до щоденного вжитку та почала означати «фізична дистанція, спрямована на уникнення зараження тієї чи іншої хвороби» (Шукунда, 2020). Те ж саме стосується й абревіатури «ЗІС» (засоби індивідуального захисту; англ. «*PPE – Personal protective equipment*»; нім. «*Persönliche Schutzausrüstung*»), в українській мові вона вперше згадується у 1977 році, цей термін був відомий медичним працівникам, і пацієнти не завжди знали, що це означає (Горшунов & Сафіуллін, 2020).

Завдяки карантину більшість офісних працівників були змушені працювати дистанційно, використовуючи різноманітні додатки для створення відеоконференцій, що теж вплинуло на становлення лексичних одиниць у міжмовній площині (Lawson, 2020). Для прикладу, в англійській з'явилися неологізми «*covideo party*» (вечірка з друзями у відеоформаті), «*zoombombing*» (різновид кібератаки, коли на заняття чи бізнес-зустріч в *Zoom* може потрапити незнайомиць, який зіпсує заплановану відеоконференцію) (Rosenzweig, 2020), «*Zoom virtual happy hours*» (час, коли хтось не працює з колегами, а пригощається *quarantini*), «*zumped*» (похідне від «*dumped*», тільки асоціюється зі співрозмовниками по той бік екрану), «*Zoom goom*» (частина кімнати, котру прибрали завчасно виключно для того, щоб не було соромно спілкуватися з іншими за допомогою відеозв'язку) (Thorne, 2020; Online Cambridge Dictionary), з'явилася навіть ідіома «*the elephant in the Zoom*» (неважко здогадатися, що її прямий відповідник – «*the elephant in the room*», проте у цьому випадку це означає присутність ще однієї людини на відеодзвінку, про що ніхто із учасників відеоконференції не здогадується; зазвичай це чийсь друзі чи члени родини, котрі знаходяться поза зоною видимості камери й просто прислухаються до дискусії, лишаючись у курсі всього, що відбувається) (Шукунда, 2020; Никитенко, 2020). У німецькій виникло дієслово «*zoomen*» (український відповідник – «зумитися»), яке асоціюється як з навчанням, так і з роботою за допомогою вищезазначеного додатку, а також безліч іменників, найбільш популярні з яких – «*die Zoomschule*» (використовуються на позначення занять у дистанційному форматі) та «*der Zoomfatigue*» (втомлюваність від надто великої кількості віртуального спілкування як з друзями, так і з колегами; англійський відповідник – прикметник «*overzoomed*», який використовується, щоб проілюструвати втому від спілкування в одному додатку після напруженого робочого дня) (Duden Wörterbuch Online).

Ще один аспект, довкола якого згуртувалися нові лексеми, стосується щоденного носіння масок та дотримання так званого маскового режиму, за порушення якого в деяких із країн можна отримати штраф, а в інших – усне попередження. В англійській мові фігурують такі лексичні одиниці, як «*maskne*» (різновид акне, котрий зустрічається дуже рідко, спричинений дискомфортом та висипами на шкірі через постійне використання маски), «*maskulinity*» (від слова «*masculinity*» відрізняється лише на одну літеру; це відмова представників чоловічої статі одягати маску, мотивуючи це тим, що це псує їхній брутальний зовнішній вигляд) (Rosenzweig, 2020) та «*maskhole*» (нецензурне слово, яким характеризують тих, хто спілкуються з оточенням, не одягаючи маску на обличчя; німецький відповідник – «*der Maskenmuffel*», але лексема «*muffel*») (Duden Wörterbuch Online), хоч і може вважатися образливою, не належить до ненормативної лексики, адже асоціюються з людьми, які незадоволені тим, що відбувається навколо і постійно буркочуть це собі під ніс). Цікаво простежити, що в німецькій мові теж звертають увагу на порушників режиму, проте емфатика дещо інша – утворилося безліч лексичних одиниць дотичних до теми одягу, що підкреслює абсурдність та неможливість використання маски як аксесуару. Для прикладу, «*die Alltagsmaske*» реферує до видів індивідуального захисту зроблених нашвидкуруч перед виходом з дому – у більшості випадків такі маски зовсім не відповідають вимогам лікарів, проте це єдиний спосіб не отримати штраф від поліції. Схожі

лексеми – «die Designermaske» та «die Fashionmaske» (стосується масок, котрі приковують до себе увагу оточуючих) (Klosa-Kückelhaus, 2020). Лексична одиниця з найбільш нейтральним значенням – це «die Maskendisziplin» (повний варіант – «die Maskentragedisziplin»), а також «die Maskenpflicht» (Duden Wörterbuch Online). Ці лексеми утворилися внаслідок штрафів за те, що громадяни відмовлялися носити маску у громадських місцях. Українську мову це теж не обійшло – у нас утворився ситуативний фразеологізм «Хто носить масочку, той буде їсти пасочку» (іноді до цього додають «а хто масочки не носить – того шестеро виносять»), котрий став популярним саме перед Великоднем (Мацько, 2020).

Неологізми торкнулися й такої сфери, як їжа та споживання продуктів. Не дивно, що в 21-му столітті у людей і досі лишився страх бути замкненими вдома у 4 стінах без можливості придбати продукти першого вжитку. Початок карантину спричинив справжній ажіотаж у магазинах, де покупці змітали з полиць магазинів усе підряд, боячись, що на наступний день банально не матимуть дозволу або змоги вийти на вулицю. Якщо порівняти кілька культур, можна простежити, що є кілька розбіжностей у семантиці понять їжі та паніки, що спровокувало утворенню суміжних сем у свідомості англо-, німецько-та україномовної особисті. Таким чином, істерія довкола продуктів під час спалаху COVID-19 стала причиною появи нової лексичної одиниці «гречкохайп» в україномовному суспільстві (Мацько, 2020). Гречка – це продукт першої необхідності для українців, що спричинило тенденцію скупляти цей вид круп під час локдауну. У якийсь момент подібна паніка почала набирати таких обертів, що з'явилася навіть рекламна кампанія зі слоганом «Зупинимо гречкохайп. Українці, скупуйте гречку з гідністю» (Королев, 2019; Мацько, 2020). Якщо гречка є стратегічним продуктом для українців, для німців пріоритетним видом продуктів є макаронні вироби (нім. «die Nudeln»), адже згідно з Інститутом статистики, кожен німець споживає щонайменше 8 кілограмів пасты за рік. Ця лексична одиниця увійшла до так званої неофіційної німецькомовної коронавірусної абетки («Das Corona-ABC in 100 Sekunden»), створеної NDR (німецькою громадською радіо- і телевізійною компанією), де до кожної літери надається термін, котрий виник або набрав шалених обертів під час пандемії (Wiedemann, 2020; Попова, 2020). Також утворилося слово на позначення панікерів, котрі скупили увесь туалетний папір, не даючи можливості зробити це іншим, – «der Klopapier Mafia», котре використовується в саркастично-іронічному ключі (Wiedemann, 2020; Duden Wörterbuch Online).

Під категорію явищ, котрі дали волю новим лексемам, підпадають і новини. В англійській мові виникло слово «doomscrolling» («doom» – погибель, фатум або злий рок; «to scroll» – гортати), котре стосується свідомого рішення піддати себе порції негативних новин (наприклад, оновлення щоденної статистики пацієнтів від Міністерства охорони здоров'я чи найближчого госпітально) (Rosenzweig, 2020). На якомусь із етапів карантину кількість фейкової інформації перейшла допустиму норму, тому якщо під тією чи іншою новиною можна було лишити коментарі, користувачі мережі вказували хештег «#coronaclickbait» («click» – клацання, «bait» – наживка; тобто новина, яку не можна оминати) на позначення статей чи постів у соціальних мережах із голосливим заголовком, метою яких є отримання доходу шляхом розповсюдження неправдивих

новин (Горшунов & Сафиуллин, 2020). На противагу негативним новинам, у яких розповсюджували паніку, з'явився термін «scaremongering» (антонім до «scaremongering»; першочергове значення іменника «monger» – продавець або комерсант, який розповсюджує щось) (Lawson, 2020). Відповідно, «scaremongering» – той, хто розповсюджує страх і паніку, «scaremongering» – той, хто ділиться позитивними емоціями або турбується про усіх навколо. У Канаді фраза «stop scaremongering and start caremongering» стала однією з найпопулярніших серед груп у *Facebook*. В українській мові це знайшло відображення у слові «інфодемія» (скорочена варіація семи «інформаційна пандемія») (Мацько, 2020; Горшунов & Сафиуллин, 2020), котре виникло на позначення цілої серії активного розповсюдження неправдивих новин про перебіг захворювання або навмисне перебільшення фактів задля драматизації подій.

2. Зміна семантики лексем та вплив на мовленнєвий етикет
Значення деяких слів навпаки змінюється – німецька лексична одиниця «klinken putzen» раніше використовувалася щодо торгових представників чи жебраків, які оббивали пороги інших; зараз акцент змістився і це значення відійшло на другий план, адже наперед виникає асоціація з буквальним значенням («die Klinken» – дверна ручка, «putzen» – витирати; відповідно – «витирати ручки дверей») (Горшунов & Сафиуллин, 2020). Ще одне слово «der Zoomer» першочергово стосувалося представників покоління Z, які народилися між другою половиною дев'яностих та другою половиною двохтисячних. Тепер ця лексема набула ще одного значення, котре асоціюється з Інтернет-користувачем, котрий користується додатком *Zoom* для навчання або роботи (Duden Wörterbuch Online). В українській мові змінилося значення слова «притон» – якщо раніше воно асоціювалося виключно з місцем зосередження антисоціальних або злочинних елементів, у світлі недавніх подій заборона вийти на вулицю змусила українців переосмислити дану лексему. В якийсь момент зачинили усі спортзали, бібліотеки, театри та музеї, тому певна кількість людей почала збиратися нелегально, щоб разом проводити вільний час. Залежно від типу нелегальної діяльності утворилися слова «фітнеспритон» (карантинний спортзал поза законом) та «лінгвопритон» (нелегальні збори учасників курсів іноземних мов), що набуло дещо гумористичного ефекту (Шукунда, 2020). Дані лексичні одиниці вперше почали з'являтися в ЗМІ й згодом набули щоденного вжитку.

Зміна семантики із вторинної до первинної номінації пояснюється змінами ментальних механізмів та когнітивних класифікаторів, а також новою поведінкою учасників комунікації. Таким чином, якщо раніше знайомі, колеги та друзі віталися один з одним, потискаючи руки, форма привітання змінилася. З'явився навіть коронавірусний етикет, тобто прийнятні види привітань для ділових зустрічей. Для прикладу, тепер англійці та британці вітаються, торкаючись один до одного ліктями або ногами, що спричинило утворення нових слів – «elbow-bump» та «footshake», які можуть виступати як іменниками, так і дієсловами (це аналог «high five» чи «palm slapping») (Online Cambridge Dictionary; Горшунов & Сафиуллин, 2020). Поведінка американців та британців, спричинена високим рівнем соціальної відповідальності у суспільстві, привела до ще одного терміна – «coronasnitching», який використовується, якщо хтось інформує владу про те, що хворі на коронавірус сусіди регулярно порушують правила карантину (Lawson, 2020; Online Cambridge Dictionary).

Цікаву динаміку можна простежити й у німецькій мові. В якості усної та письмової форми неформального прощання та привітання з'явилися «Bleib gesund» («Не хворій»), а також «Pass auf dich auf» («Бережи себе»). Це торкнулося й медіадискурсу, тому скорочені форми вищезазначених привітань можна цілком нормально зустріти й в цифровому просторі під час переписок в месенджерах: «BSg» («Не хворійте») чи «Bg» («Не хворій»), «PSasa» («Бережіть себе») (Klosa-Kückelhaus, 2020). Подібні лінгвістичні варіації вплинули й на чорний гумор – деякі німці можуть саркастично сказати «Согопа» замість «Gesundheit», якщо хтось із присутніх у кімнаті чхнув (Wiedemann, 2020).

Нові обставини вплинули й на користувачів Інтернету (зокрема англомовних), надихнувши їх змінювати статуси у соціальних мережах – якщо раніше це була екзистенційно-філософська цитата, типова для представників дигіталізованого соціуму, на зміну подібним речам стали використовувати аббревіатури та сленгові вирази. Однією із найбільш розповсюджених лексичних одиниць є аббревіація «WFH» чи «wfh», котра розшифровується як «working from home» та натякає на неможливість підтримувати комунікацію саме в конкретний період часу (Online Collins Dictionary). Доволі часто можна зустріти й лексему «productivity ninja» (використовується на позначення людини, котра працює дистанційно й не зіштовхується з жодними труднощами, що дозволяє їй виконувати великий обсяг завдань, навіть якщо члени родини, діти чи домашні улюбленці відволікають від роботи), «covidpreneur» (скомпонувано зі слів «covid» та «entrepreneur»; асоціюється з власниками бізнесу, котрі або отримали подвійний дохід під час введення карантинних обмежень, або розпочали нову справу незалежно від стану економіки і досягли неабиякого успіху), «quarantqueens» (цей статус обирають домогосподарки, щоб підкреслити величезний обсяг хатньої роботи з яким вони чудово справляються) (Lawson, 2020).

Висновки. У статті простежено закономірності реалізації лексико-фразеологічних номінацій та етнолінгвістичних образів концепту «COVID» в англійській, німецькій та українській мовах. Реконструкція семантичної структури цих лексичних одиниць дає змогу проаналізувати вплив пандемії на сучасну наукову парадигму загального мовознавства, котрий проявляється в лінгвістичній та культурологічній сфері, а саме в утворенні нових лексичних одиниць та фразеологізмів, у зміні семантики вже відомих лексем з вторинної до первинної номінації; пандемія також знайшла віддзеркалення в новій поведінці учасників комунікації, сформувавши нові правила етикету; карантин поставив носіїв мови в нові умови, що вплинуло не тільки на статуси в соціальних мережах, а й на найменший прояв видів ситуативного гумору в офіційно-діловому дискурсі, що відобразилося в утворенні нових неологізмів та ідіом; ситуація в світі змусила переосмислити ставлення англійців, німців та українців до здоров'я, що змістило нову мовну категорію на одне з перших місць в списку найбільш популярних пошукових запитів.

Перспективою подальших досліджень є розгляд реалізації концепту «COVID» в іншому етнолінгвістичному аспекті, а також порівняльний аналіз лексичних одиниць та номінацій у інших мовах.

Література:

1. Горшунов Ю.В., Сафиуллин Р.Э. Популярные неологизмы английского языка в свете словообразования и языковой игры. *Филологические науки*. 2016. № 1. С. 40–43.

2. Королев А. Голомордые, гречкохайп и расхлamingo: ученые назвали неологизмы пандемии. *PIA*. 2019. URL: <https://riavrn.ru/news/golomordye-grechkohajp-i-rashlamingo-uchenye-nazvali-neologizmu-pandemii/> (дата звернення: 19.01.2021)
3. Мацько О. Досить шастати: чому мова не йде на карантин. *Weekend Today*. 2020. URL: https://projects.weekend.today/language_quarantine (дата звернення 19.01.2021)
4. Никитенко В. (2020). Новый лексикон: слова, которые появились из-за COVID-19. *Theory & Practice*. URL: <https://theoryandpractice.ru/posts/17987-novyyu-leksikon-slova-kotorye-poyavilis-iz-za-covid-19> (дата звернення 10.12.2020)
5. Попова А. «Коронные» выражения: что COVID-19 привнес в немецкий лексикон. *Germania-online*. 2020. URL: <https://germania-online.diplo.de/ru-dz-ru/ausbildung/Sprache/-/2342656> (дата звернення 20.12.2020)
6. Селіванова О.О. *Лінгвістична енциклопедія*. Полтава: Довкілля, 2020.
7. Шукунда С.З. (2020). «Ковидолы» против «ковидиотов»: английские неологизмы, порожденные коронавирусом. *Филологический аспект: международный научно-практический журнал*. 2020. 04 (60), 162–163.
8. Das Online-Wortschatz-Informationssystem Deutsch des Instituts für Deutsche Sprache. Neuer Wortschatz rund um die Coronapandemie. <https://www.owid.de/docs/neo/listen/corona.jsp#> (дата звернення 10.01.2021)
9. Duden Wörterbuch Online. Neue Wörter durch Krise «Covid-19» bald im Duden? <https://www.tagesschau.de/inland/corona-duden-101.html> (дата звернення 19.01.2021)
10. Klosa-Kückelhaus A. Neue Wörter in der Coronakrise – von Social Distancing und Gabenzaum. https://www1.ids-mannheim.de/fileadmin/aktuell/Coronakrise/Klosa_web.pdf (дата звернення 05.01.2021)
11. Lawson R. Coronavirus has led to an explosion of new words and phrases – and that helps us cope. *The Conversation*. <https://theconversation.com/coronavirus-has-led-to-an-explosion-of-new-words-and-phrases-and-that-helps-us-cope-136909> (дата звернення 05.01.2021)
12. Online Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C%D0%B0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9/elbow-bump> (дата звернення 12.12.2020)
13. Online Collins Dictionary. Word of the year. URL: <https://www.collinsdictionary.com/woty> (дата звернення 20.01.2021)
14. Ro C. Why we've created new language for coronavirus. *BBC: Modern Language*. 2020. URL: <https://www.bbc.com/worklife/article/20200522-why-weve-created-new-language-for-coronavirus> (дата звернення 15.01.2021)
15. Rosenzweig G. 10 New Words Coined During the «Year of Corona» (Also Known as 2020). 2020. *Clear Voice*. URL: <https://www.clearvoice.com/blog/coronavirus-new-words/> (дата звернення 15.12.2020)
16. Thorne T. The language of COVID-19 goes viral. *Language and innovation*. 2020. URL: <https://language-and-innovation.com/2020/04/15/coronaspeak-part-2-the-language-of-covid-19-goes-viral/> (дата звернення 19.01.2021)
17. Wiedemann J. Corona: Entsteht ein neuer Wortschatz? *NDR*. 2020. URL: <https://www.ndr.de/kultur/Corona-Entsteht-ein-neuer-Wortschatz,coronawortschatz100.html> (дата звернення 20.12.2020)

Shutova M., Holinko A. The linguistic manifestation of the concept «COVID» in the English, German and Ukrainian linguistic worldview

Summary. The article deals with comprehensive review of lexical units of the concept "COVID" on the material of English, German and Ukrainian languages and their

comparative analysis. **The aim** of the article is to identify the universal features of ethnocultural coding of the concept of "COVID" in the modern scientific paradigm of general linguistics. Using the data of explanatory dictionaries of English, German and Ukrainian languages with the help of general scientific and special methods of analysis, the tendency of creating linguistic mechanisms in the system of development of English, German and Ukrainian languages was traced. General scientific and special analysis methods have revealed that many lexical items, phraseological compounds and neologisms have appeared in the English, some of them have already been included in the online dictionary «Urban Dictionary» and have equivalents in the German and Ukrainian, respectively. Reconstruction of the semantic structure of these lexical units allows to analyze the impact of the pandemic on the modern scientific paradigm of general linguistics, which is manifested in the linguistic and culturological sphere, namely – in the formation of new lexical units and phraseology,

in changing the semantics of already known lexemes; formation of new rules of etiquette. The change of semantics from the secondary to the primary nomination is explained by changes in mental mechanisms and cognitive classifiers, as well as new behaviour of communication participants. Etymological and lexical-semantic analysis of semantic models of English-speaking, German-speaking and Ukrainian-speaking areas, which arose as a result of coronavirus, taking into account the specifics of ethnic consciousness, suggests that a number of lexical units were formed on the basis of similar associations or images-symbols. The article traces the regularities of realization of lexical-phraseological nominations and ethno-linguistic images of the concept «COVID» in English, German and Ukrainian languages. The impact of the pandemic on the national linguistic worldview can be traced.

Key words: concept, illness, ethno-linguistics, worldview, comparative linguistic.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Алісеєнко О. М.,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ОСОБЛИВОСТІ ВТІЛЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ В РОМАНІ А. МЕРДОК «THE NICE AND THE GOOD»

Анотація. Статтю присвячено виявленню особливостей втілення проблематики в романі А. Мердок «The Nice and The Good». У статті зазначається, що романи письменниці формують її власну концепцію світу та людини, а ідеї не просто включено в текст. Вони «впроваджені», перетворені, формують тканину оповідання за законами художньої образності, на структурно-сюжетному, тематичному та концептуальному рівнях. У «The Nice and The Good» А. Мердок не намагається усунути відмінності між художньою літературою та філософією. Роман актуалізує ті самі ідеї, що і філософське есе письменниці. Необхідно зазначити, що основна концептуальна проблематика досліджуваного роману та багатьох інших, сконцентрована на ідеях Платона, в його неоплатонічному варіанті. У «Приємному і Благому» основна проблематика полягає в набутті людиною Блага. Письменниця полемізує з екзистенціальним розумінням категорій Добра і Зла. Вона намагається показати та зазначити рух персонажів безпосередньо до Блага, Добра, їх перехід від егоїстичного «приємного» до «приємного-для-іншого», тобто до Блага. Проблема «приємного», «задоволення», «щастя» письменниця сполучає в першу чергу з любов'ю, з проблемою подолання егоїзму в людських відносинах дружби і любові, вірячи в те, що людина може сам себе змінити на краще, «до Благу». Мердок, прагнучи до створення власної системи світобачення, художньо-філософської інтерпретації реальності, вбирає багато різноманітних ідей, уникаючи еклетики в їх сполученні, особливим чином їх сплавляє, домагаючись якогось об'єднання пересічних ідей. Письменниця, моделюючи художній світ своїх романів, ніколи не створює просту ілюстрацію до своїх етико-філософських поглядів, вона завжди «переводить» коло своїх концепцій на образну мову зовні життєвopodobних обставин і людей, вважаючи, що «роман – це картина і коментар людського існування». У світі А. Мердок завжди є семіотичний, часто метафоричний підтекст. Роман «Приємне і Благое» є не просто любовно-психологічним романом, а досить складним образним художнім втіленням багатьох філософських ідей, які діалогічно поєднують трансформовані ідеї філософської думки минулого і сучасності.

Ключові слова: Благо, екзистенціалізм, платонізм, пасторальна романістика, постмодернізм, темпоральність.

Постановка проблеми. У романістиці А. Мердок переломлюється типовий для ХХ століття процес збагачення літератури своєрідною мовою філософії [1, с. 275], що «освятив» М. Гайдеггер [2, VIII]. Але якщо раніше філософствуванню віддавалися не професіонали (А. Бейлі, В. Хлебніков, М. Пруст, Ф. Кафка та ін.), то Мердок – професійний філософ, представник англійської університетської субкультури [3; 7]. Вона пише спеціальні статті з філософських та естетичних проблем, прямо вербально

не включаючи їх до тексту своїх романів 60-х рр., як це робить велика кількість постмодерністів, створюючи «метатексти». Вона не розмиває межі між філософією та романістикою¹, але запліднює своїми філософськими поглядами, що мають різноманітне коріння, власну художню творчість, являючи інший варіант «філософської значущості», ніж описаний Дж. Гарднером, коли філософська проблематика «не передбачена від самого початку, не запланована...» [4, с. 394]. У Мердок вона входить до початкового задуму її романів, своєрідно реалізуючись у тексті. Письменниця втілює такий варіант романної творчості, в якому художньо відобразилося переживання етико-філософського та естетичного зсуву, який змінив «картину світу», позначену новим витком самосвідомості європейської культури в ХХ столітті, пронизаною релятивізмом і самоствердженням.

Мета статті – проаналізувати особливості втілення проблематики в романі А. Мердок «The Nice and The Good» (1968); акцентувати присутність у романах А. Мердок – «Відсічена голова» (1961), «Дика троянда» (1962), «Єдиноріг» (1963), «Італійка» (1964), «Червоне і Зелене» (1965), «Час ангелів» (1966), «Сон Бруно» (1968) – своєрідного філософського «плюралізму», де прийняття, полеміка, «принцип додатковості», специфічно поєднуючись, формують власну мердоківську художню концепцію світу й людини, створюючи ефект «неотрадиційної етики» [5, с. 172]. У перерахованих вище романах Мердок ідеї створюють не механістичний конгломерат концепцій, а певну досить органічну ідейно-семантичну основу художнього світу її романістики, далеку від простої ілюстративності й оголеної тезисності, де ідеї не привнесені просто в текст, не «розсіяні» в ньому, а «впроваджені», перетворені, створюють його тканину за законами художньої образності й на рівні тематичному, структурно-сюжетному і концептуальному не перетворюють літературу на службовий засіб. Це повною мірою стосується її роману «The Nice and The Good».

Виклад основного матеріалу. Письменниця не прагне «усувати відмінність між художньою літературою та філософією», що сповідує Ж. Дерріда [6, с. 87], названий Мердок «фальшивим пророком» [7, с. 164]. Есе «Про вищість Добра...», написане до «The Nice and The Good»² – своєрідний метатекст, присвячений тим самим проблемам, що й роман, є самостій-

¹ Культурологи вважають, що обриси філософського тексту розмиваються й починають існувати в якомусь «розсіяному» вигляді – всередині віршів, фільмів, літературної прози і т.д. [1, с. 327].

² Рух думки А. Мердок дуже часто йде від статті до роману, а від нього – до нової статті: «Про вищість Добра над іншими поняттями» (1967) – до «Приємного і Благого» (1968), від нього – до статті «Бог і Добро» (1969), де акцентована ідея милосердя, освітлена в романі, але не виділена в статті, що йому передус, де вона критикує екзистенціалізм за те, що він виключив такі поняття, як Благо, Кохання, Альтруїзм, важливі для того, щоб вказати шлях до морального вдосконалення і подолати егоїзм, ставши «постачальником фальшивих цінностей» [8, с. 233].

ним творінням. І справа не тільки у відмінності їхніх жанрів і «мов»³, а й у вирішенні головних проблем: у статті Мердок йдеться про ідеї Платона, а в романі реалізується швидше неоплатонічне (С. Вейль) їх тлумачення, близьке до ренесансного варіанту з його живим артицизмом, «світськістю», поетичністю⁴. А. Мердок сама каже, солідаризуючись із Фаулзом, автором статті «Аристос: автопортрет у формі ідей» (1964), про перевагу художника перед філософом у пізнанні життя, про його більшу «природність», а у своїй книзі про Сартра підкреслює, що романіст нерідко не тільки сповнений філософією, а й випереджає її відкриття [11, с. 9–10]. Правда, в «Учні філософа» (1983) вона дає змогу собі засумніватися в плідності філософії взагалі: письменниця постійно «перевіряє» свої концепції й уявлення, неначе заперечує самій собі, «ловить» себе на прихильності до тієї чи іншої ідеї. І в цьому теж проступає «перехідність» художнього мислення Мердок, яка шукає позитивні основи людського буття, пропонуючи їх «проект», іноді щоб засумніватися в них, побоюючись потрапити до пастки однозначної програмної Істини⁵. Звідси «самозаперечення», варіативність, самополеміка й самоіронія, що пронизує романи письменниці. У «Приємному і Благоді» Мердок, безсумнівно, звертається до ідей платонівської філософії, але неоплатонічно їх трактує, вдаючись до принципу «симбіозу» різних ідей, які не є простою філософською «приправою» до роману. Це особливо яскраво проступає в центральному проблемному вузлі цього роману.

І.Н. Мізініна пише про те, що в романах, де «відображається» філософія Платона (ймовірно, краще говорити про її «переломлення», про «оновлений платонізм»), сенс їх зосереджений на протистоянні боротьби добра і зла [12, с. 8]⁶. Здається, що в попередніх романах А. Мердок основна проблема дійсно була такою чітко представленою, як у «Втечі від чаклуна» (1956), «Палаті на піску» (1957), «Дзвони» (1958), «Відрубаний голові» (1961), так і в наступних, наприклад, у «Людині випадковості» (1971), «Досить почесній поразці» (1970) та ін. Письменниця поділяє думку одного з основоположників неореалізму Д.Е. Мура (1873–1958), якого вона цитує [14, с. 167], про те, що «добро» і «зло» не зводяться до якихось зовнішніх понять («користі», «насолоди», «приємного»), а досягаються кожним емпірично [5, с. 167]. Ставлячи так проблему, Мердок прагнула наполегливо показати людині необхідність відповідальності за своє буття в параметрах вічного зіткнення добра і зла. Але в «Приємному і Благоді» проблема поставлена трохи інакше, увагу перенесено перш за все на набуття людиною Блага. Цьому слугують навіть семантика й структура заголовка, де фігурують етичні поняття, не пов'язані різкою антиномією [15, с. 218–224]. Відчувається близькість до поезики проблемного заголовка роману Д. Остен, яку поцінувала Мердок, «Почуття і чутливість»

³ Те, що між різними сферами творчої діяльності письменниці «не існує повного узгодження», зазначила Лозовська [9, с. 14–15].

⁴ В епоху Відродження, писав О.Ф. Лосев, «неоплатонізм був позбавлений своєї винятковості, своєї абстрактної метафізичності, своєї обмеженості й аскетизму та притягувався на службу тільки світського, мирського, тільки стихійного самоствердження людського індивідуалізму» [10, с. 98]. Ймовірно, ці властивості, при всьому пієтеті Мердок до Платона, сприяли його осягненню в ключі етико-естетичної системи неоплатонізму.

⁵ Зрілі постмодерністи першопочатково сумніваються в самій можливості однозначного «проекту», Мердок – варіативна.

⁶ Ця проблема є в Платона та неоплатоніків [13, с. 80]. Зло і Благо для Мердок, яка не приймає етики «по той бік Добра і Зла», як і для багатьох філософів, – невід'ємні характеристики буття. Вона поділяє і парадокс про позитивну роль зла, що виходить із книги Йова.

(«Sense and Sensibility», 1811)⁷, де назва фіксує проблеми, прямо не співвідносні з фабульно-подієвим рівнем роману, має абстрактний етико-філософський характер. У ньому так само, як і в назві роману Мердок, об'єднуються близькі, але не тотожні поняття, настільки ж актуальні для XVIII століття, як і головні категорії роману Мердок для XX століття. Приємне і Благі – не «тіні» Добра і Зла, їх аксіологічна природа не антиномічна, а відносини між ними постають у романі навіть дещо розмитими, «плаваючими». Але Благо неогоїстичного Кохання, що трактується в авторському тексті роману, чітко осмислене як більш ціннісне, ніж Приємне Кохання (в романі воно постає як фізична, чуттєва, сексуальна сторона цього почуття). Зрозуміло, для Мердок вирішення проблеми Добра і Зла⁸ істотно, як показує Н.І. Лозовська [9, с. 7–12], пов'язане з незгодою з екзистенціалістами. Вона, долаючи їхній гіпноз, вважає, що буття не безнадійно неповноцінне, що зло можна подолати «благими вчинками», вірю в існування вічних цінностей у людському житті, полемічно ставить слово-поняття в заголовок. Акцентуація ідеї Блага і Приємного (воно не виступає як яскраве зло) в їх різноманітних варіантах і відтінках, що надзвичайно важливо, дає змогу письменниці залишитися вірною класичній гуманістичній вірі в «принцип добра» і не переносити, як постмодерністи, основну увагу на «принцип зла» [19, с. 101]. У творі, де міф Платона про благо інтерпретовано оновлений, на концептуальному рівні домінує й використовується для часткової полеміки з екзистенціалізмом, на перший план в образотворчому рівні висувається рух персонажів саме до Блага, Добра, що переходять від егоїстично «приємного» до «приємного-для-іншого», тобто до Блага (Дьюкейн, Паула, Мері та ін.). Мердок орієнтується на «належне»⁹, прагне в хаосі сучасного світу виділити позитивні основи, представити їх перш за все у співвідношенні «Приємного» та «Благого»: звідси «зло», зосереджене в минулому, винесене за розповідні рамки роману, де змальовано рух персонажів до ідеалу неогоїстичного блага Любові. Це не зовсім «Ерос» Платона, не зовсім «самозречення» С. Вейль у любові до ближнього, не *agape* (гаряча жертвна любов), це скоріш *philia* (симпатія): кохання-розуміння, що не виключає любовного потягу. Мердок, слідуючи ренесансній традиції, де дуалізм добра і зла пом'якшений [22, с. 167], відмовляється від різкої їх антиномії, створюючи складні характери людей, яких не можна поділити на «праведних» і «неправедних», «приємних», «милих», «добрих» і «злих»¹⁰. Гедоністичну проблему «приємного», «задоволення», «щастя»

⁷ Наступні переклади, які можна зустріти, – «Здоровий глузд і чутливість», «Розум і чутливість» – теж здаються не зовсім тотожними авторського задуму, де йдеться не про простий дуалізм – розум/почуття, а саме про більш тонке розмежування, яке займає письменницю в період кризи ідей Просвітництва.

⁸ Ж. Дерріда, улюбленим об'єктом критики якого є бінарнізм, у бінарній традиційній парі добро/зло вбачає домінують добра, через яке визначається зло, наполягає на їхній своєрідній єдності, яка проступає в єдиній підставі, «послудуючи і перший член опозиції, і його протилежності» [16, с. 466]. За цим зближенням категорій добра і зла стоїть релятивістський спосіб мислення XX століття, який особливо проступає в міркуваннях Л. Аннінського [17, с. 47–52]. У проповіді Тео про те, що необхідно перш за все «бачити не зло, а благо, щоб в його світлі зло не бачилося головним...» [18, с. 355], є схожість із міркуванням Дерріди про підпорядковане становище зла.

⁹ М.О. Бердяєв вважав «належне» символом «вічної боротьби з існуючим в ім'я все вищих і вищих форм життя» [20, с. 119]. У Платона «ідеальна мрія» про Благо, Добро, Красу реалізована «чисто умоглядно» [21, с. 556].

¹⁰ Н.І. Лозовська, яка аналізує концепцію людини у творчості Мердок, переконливо розкриває специфіку художнього її трактування в письменниці, зазначаючи, що в «Дикій троянді» (1962) вперше зустрічається визначення «хороша людина» [9, с. 8].

письменниця сполучає в першу чергу з коханням¹¹, проблемою подолання егоїзму в людських відносинах дружби і любові, вірячи в те, що людина може сама себе змінити на краще, «до Блага», як вважав Платон і неоплатоніки-гуманісти Відродження. Вони розвивали багато ідей «батька філософії», особливо у сфері осмислення Кохання¹² як однієї з центральних проблем буття людини у світі, дуже для них важливої [10, с. 346–351; 29, с. 71]. Мердок, як думається, низку ідей Платона сприйняла в освітленні неоплатонізму, на який вона, як уже зазначалося, посилається і викладає у філософствуваннях героя-неоплатоніка Маркуса Фішера, що створює книгу про добро і кохання в романі «Час ангелів» (1966). Але при цьому Мердок залучає до концептуального рішення проблем Кохання і ідеї Ж.-П. Сартра. Письменниця частково погоджується, частково полемізує з трактуванням кохання в Сартра, детально інтерпретованим у роботі Л. Андрєєва [30, с. 91–94]. Вона визнає, як і французький екзистенціаліст, важливість кохання як форми «буття для іншого», тобто подолання егоїзму, розділяючи з ним уявлення про «відкритість» і «прихованість» цього почуття, погоджуючись, що «радість кохання» – в упевненості, що «інший» вважає моє буття найвищою цінністю. Але Мердок не вбачає в ньому, як Сартр, тільки загрозу свободі, замаху на свободу «інших», не вважає його найвищою цінністю життя, відстоюючи право на аксіологічний пріоритет категорії Блага-Любові. Вона не перебільшує в романі «Приємне і Благое», як Сартр у роботі «Буття і ніщо» (1943), роль сексу, що поневолює, коли бажання, як вважає її автор, вбиває насолоду («приємне»). Але Мердок, як видається, обіграє сартрівську ідею про роль «третього» в коханні, що прояснює, «перегрупувавши» багато пар закоханих. Її «пари» – глузлива реалізація відомої концепції Платона про дві половинки, які прагнуть знайти одна одну (подолання екзистенціальної самотності), втіленої в семіотиці «пар» ренесансного пасторального роману, хоча в ньому вони незмінні («вірні закохани»), а у Мердок підлягають «перегрупуванню» (мінливість почуттів). За цією відмінністю стоїть різне уявлення про «ідеал закоханого», категорії «ціннісного» Кохання та концепції людини, які розділяють романістку і неоплатоніків-пасторалістів, об'єднуючи їх в уявленні про те, що Афродіта згуртовує людей [31, с. 494].

У «Приємному і Благому» Мердок неначе сплітає ідеї Сартра, часом коригуючи їх, з ідеями ренесансних неоплатоніків, що частково збігаються. Так вона реалізує сартрівську екзистенціальну вимогу «бути серед інших» [30, с. 26], але знімає його

¹¹ А. Мердок полемічно протистоїть у цьому романі тому процесу заміни поняття «кохання» поняттям «секс», яка фіксує зміну світовідчуття людей епохи «сексуальної революції» ХХ століття, прагне повернути їх до вічних цінностей, аж ніяк не ігноруючи власне сексуальні проблеми в своїх романах. Фуко в роботі «Про трансгресію» пов'язує сплеск сексуальності зі «смертю Бога», зазначає, що слово секс «пронизало весь наш культурний простір...» [23, с. 114]. В 1950–70-ті рр. відбувається еротизація мистецтва – «новий Едем сексу», виникає інтерес до людей нетрадиційної сексуальної орієнтації, які цікавили і Мердок. П. Козловскі пише, що при культурі сексу «чуттєве, плотське кохання втрачає здатність бути посередником між тілом і духом, реальним та ідеальним в перспективі одухотворення плоті, пізнання істини і духовного творчого начала» [24, с. 64]. А. Мердок у романі аж ніяк не виступає прихильницею платонічного кохання, по-своєму вирішуючи проблему, сформульовану П. Козловскі. Про різноманітність трактувань любові і сексу наочно свідчила фантазія Д. Аті «Мрія про кохання», де на 144 клітинах постала і стильова, і концептуальна варіація (від Енгера до порнолістівки) «нової еклектичної чуттєвості» [25, с. 125]. Але навіть Д. Барнс у своїй «Історії світу в 10 1/2 главах» (1989) не наважився в «Інтермедії» дискредитувати кохання. Як відомо, потім настає «смерть сексу» через поширення СНІД [26, с. 91–92].

¹² Лоренс, який вбачав у коханні таємство, пов'язане з поверненням до «темних богів» дохристиянської цивілізації [27, с. 140], засуджував устами Констанса Платона за те, що в коханні він убив «життя тіла» [28, с. 282].

уявлення про конфліктність, що лежить в основі «діалогу з іншим»¹³, перегукуючись із ренесансною ідеєю неоплатоніків про благо «спільноти», духовного спілкування з «іншими», що втілено в стилі їхнього життя і, зокрема, відродженицької пасторальної романістики, з якою в Мердок проступає досить яскрава переключка (закохані пари, locus amoenus, печера та ін.). Здається, що Мердок поділяє думку Сартра у фіналі «Нудоти» про сполучну силу «тонкої нитки мистецтва» [30, с. 42–43], яка широко присутня і в ренесансних неоплатоніків, і в естетиці хороводу в «Законах» Платона. В есе «Вищість Добра...» Мердок прямо підкреслює, що мистецтво – це «різновид Блага», втілюючи цю ідею в «Приємному і Благому» в концептуально важливому епізоді роману, присвяченому благому впливу на психологію героїв алегоричної картини ренесансного художника-маньєриста неоплатоніка Бронзіно (1503–1572).

Як видається, письменниця, створюючи в душі кантівського «тяжіння» людей [33, с. 389] вільне «товариство» друзів і близьких у «Приємному і Благому», полемізує із сартрівською теорією «групи», заснованою на принципі «братства страху», де панує «право всіх над кожним» та «вільно взятих зобов'язань» [34, с. 369]¹⁴. Можлива і полеміка з алегоризованим образом «випадкового» ізольованого товариства «Повелителя мух» (1954) У. Голдінга з його торжеством зла. У Мердок у «Приємному і Благому» постає «локальна група», «своє коло людей», назване Селларсом «ми-інтенції», поняттям, яким скористається Р. Рорті в 1989 р., стверджуючи, як і вона до нього, важливість форм людської «солідарності» [35, с. 191]. Мердок випереджає велику кількість постмодерністських ідей, показавши «товариство», пов'язане не «уставними» відносинами, а симпатіями, схожістю смаків, почуттів. Вона іронічно переосмислює екзистенціалістський «лабіринт» людських стосунків і, як зазначалося, сартрівську думку про фатальну роль «третього» в коханні [30, с. 92], створенням рухомих «любовних трикутників» і життєрадісно-жартівливим «перетасуванням» любовних пар по ходу роману.

Мердок, прагнучи до створення власної системи світобачення, художньо-філософської інтерпретації реальності, вбирає багато різноманітних ідей, уникаючи еклетики в їх сполученні, особливим чином їх сплавляє, домагаючись певного об'єднання (синергетичного типу)¹⁵ перехресних ідей. Письменниця, моделюючи художній світ своїх романів¹⁶, ніколи не створює просту ілюстрацію до своїх етико-філософських поглядів, вона завжди «переводить» коло своїх концепцій на образну мову зовні життєподібних обставин і людей, вважаючи, що «роман – це картина і коментар людського існування» [11, с. 89]. Але в її світі завжди є семіотичний, часто метафоричний підтекст, захований у «видимості» речей, системі

¹³ У Мердок виникає переключка з ідеями «діалогу» Е. Левінаса, що сформувався в 1980-ті рр., що полемізує з Ж.-П. Сартром, що прибирає конфліктність, акцентує в спілкуванні «з іншим» на можливості уникати зосередженості на власному «Я» [32, с. 180], що вважає і автор «Приємного і Благого».

¹⁴ Таку «групу» Мердок представила в «Дзвоні», де її розпад теж був полемічною відповіддю на сартрівську теорію «групи-братства». Полеміка з екзистенціалістом почалася до прямо проголошеного Мердок захоплення Платоном у статті «Вищість Добра...».

¹⁵ В постмодернізмі більше процвітає об'єднання несумісних філософських концепцій у зв'язку з відмовою від єдиної «моделі світу» [36, с. 82].

¹⁶ Різке протиставлення (як різних типів) філософського роману Сартра Мердок представляється надмірно категоричним [37, с. 16], хоча сама письменниця визнавала, що вона «безумовно не є філософом-романістом, в тому сенсі, як Сартр і Симона де Бовуар», підкреслюючи, по суті, відсутність філософської «тезисності» в своїх романах, але визнавала, що у неї «певні філософські ідеї про людське життя і людський характер» [38, с. 184], тобто наявність філософської концептуальності

літературних, культурологічних образів, асоціацій, алюзій, доступних елітарному, освіченому читачу. У цій двоїстості текстуальної організації, генетично пов'язаної з «подвоєним» світом Платона («ідеї» та «речі»), є перетин з ідеями Вітгенштайна про категорію «реального» [38, с. 73]. З іншого боку, така своєрідність романного тексту Мердок робить її співзвучною, як уже зазначалося, постмодерністському ефекту «подвійного коду», розрахованого на різних читачів [39, с. 226]. В одночасній присутності різних філософських ідей (Платон, Кант, К'єркегор, Вейль, Сартр та ін.) в одному і тому ж творі проступає тенденція постмодерністської художньої свідомості [40], хоча в романі Мердок «Приємне і Благі» немає «різномірності багатоголосся» її притаманного, а постає прагнення їх своєрідно зібрати-узгодити в якусь єдину, хоча й неоднозначну концепцію. Вона не говорить тільки платонівською мовою, не сприймає платонівську дихотомію тілесного і духовного. Звертаючись до проблеми Блага, Мердок спирається на етичну концепцію часу К'єркегора як екзистенціальної темпоральності [41, с. 153], як постійного руху особистості до здійснення Блага [41, с. 158]. Справжня історія – внутрішня історія особистості [41, с. 153]. У «Приємному і Благому» домінує екзистенціальний час особистості, поданий в окремих «моментах», темпоральність «історій» окремих персонажів пов'язана з рухом до Блага. Як і К'єркегор, Мердок бачить у спогадах, яким віддаються майже всі персонажі, феномен звільнення від влади часу [42, с. 25] і важливу форму пізнання і самопізнання особистості [42, с. 20].

Висновки. Проблемний любовно-філософський роман «Приємне і Благі» одноставно вважається одним із найбільш «світлих» у Мердок і близьким за своєю тональністю комедіям Шекспіра [43, с. 124; 44, с. 29]. Він був актуальним і у зв'язку з тим (а не тільки з відгуком на «кризу гуманізму» та «агонію» Платона), що в 1960-ті рр. «заколювалися підвалини» любовних, інтимних стосунків» [45, с. 313], і тим, що західний світ був зайнятий осмисленням «технологічного прориву», а не духовними цінностями [46, с. 35]. Представляється, що в трактуванні Блага Кохання автор «Приємного і Благого» перегукується і з концепцією А. Швейцера: «Етика благоговіння перед життям включає в себе все, що можна охарактеризувати як любов, самовідданість, співчуття, поділ радості й прагнень іншої істоти» [47, с. 165–166]. Саме до такого Блага Кохання прагнуть персонажі «Приємного і Благого». А. Мердок своєю статтею «Про вищість Добра...» і романом, де захищаються вічні цінності, різко полемізує з нігілістичною їхньою «переоцінкою», з концепцією «по той бік Добра і Зла» Ф. Ніцше [48, с. 226; 49, с. 635, 694], вважаючи, на відміну від постмодерністів [36, с. 82–83], що в житті є ієрархія моральних пріоритетів. Письменниця, що володіє широкою філософською та історико-культурною ерудицією, що поєднується з незалежністю думки, прагне відродити традиційні морально-філософські категорії і цінності, зокрема, Благо Кохання-Ероса-милосердя. У Мердок перемагає Кохання-Благо, Кохання-Приязнь з її дружнім взаєморозумінням і союзом людей, але кохання (аж ніяк не «платонічне») постає як непізнаване диво. Це реалізується відсутністю розгорнутої психологічної експлікації, мотивації душевних переживань персонажів, не поясненням причин «перегрупування» любовних пар, у зближенні з думкою Еклезіаста, що «людина не може досягнути справ, які робляться під сонцем» [50, с. 8–17]. Роман «Приємне і Благі» є не просто

любовно-психологічним романом, а досить складним образним художнім втіленням багатьох філософських ідей, які діалогічно поєднують трансформовані ідеї, що трактуються по-своєму, філософської думки минулого і ХХ століття.

Література:

1. Культурология / Под ред. док. филос. наук Г.В. Драча. Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. 576 с.
2. Halliburton D. Poetic thinking: On Approach to Heidegger. Chicago, L., 1981.
3. Бандровська О.Т. Творчість Девида Лоджа і англійський університетський роман 70–80 рр. : реф. ... дис. канд. філолог. наук. Львів, 1999.
4. Гарднер Дж. О моральной ответственности литературы. Писатели США о литературе. В 2-х тт. Москва : Прогресс, 1982. Т. 2. 455 с.
5. Бак Д. Комментарии / Мёрдок А. Против бесстрастия. *Общественные науки и современность*. 1991. № 5. С. 163–173.
6. Derrida J. Marges – de la philosophie. P.: Minuit, 1972. XXV. 396 p.
7. Бушманова Н. Когда в душе живет Шекспир. *Вопросы литературы*. 1991. № 2. С. 155–170.
8. Murdoch I. On «God» and «Good». *The Anatomy of Knowledge*. Ed. Grene. M.L., 1969.
9. Лозовская Н.И. Концепция человека в творчестве Мёрдок : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1979.
10. Лосев А.Ф. Эстетика Возрождения. Москва : Мысль, 1978. 623 с.
11. Murdoch I. Sartre: Romantic rationalist. Cambridge, Yale Univ. Press, New Haven, 1953. 145 p.
12. Мизинина И.Н. Романы А.Мердок конца 1960-х – нач. 1970-х гг. (идеи философии Платона в зеркале художественной структуры) : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1991.
13. Домбровский Б. Каким временем мы пользуемся? (Этическая концепция времени). *Логос. Философско-литературный журнал*. 2000. № 2(23). С. 75–97.
14. Мёрдок А. Против бесстрастия. *Общественные науки и современность*. 1991. № 5. С. 163–173.
15. Алисеєнко О.М. Проблема перекладу, семантики і функції заголовка роману А. Мердок «The Nice and The Good». *Від Бароко до Постмодернізму*. Збірник наукових праць. 2002. Вип. 5.
16. Соколов Б.Г. Постструктурализм Ж. Деррида и восточная мысль. История современной зарубежной философии: Компаративистский подход. Санкт-Петербург : Лань, 1997. С. 463–472.
17. Аннинський Л. Чорт жартує: до питання про наше очищення. *Погляд*. 1991. Вип. 3.
18. Murdoch I. *The Nice and The Good*. G.B.: Chatto&Windus, 1968. 362 p.
19. Рассел Б. История западной философии и ее связи с политическими и социальными условиями от античности до наших дней. В 3-х книгах. Изд. 2-е, исправленное. Новосибирск : Изд-во Новосибир. ун-та, 1997. 815 с.
20. Бердяев Н.А. Этические проблемы в свете философии идеализма. Проблемы идеализма / Под ред. П.И. Новгородцева. Москва, 1902. 278 с.
21. Тахо-Годи А.А., Лосев А.Ф. Миф у Платона как действительное и воображаемое. *Греческая культура в мифах, символах и терминах*. Санкт-Петербург : Алетей, 1999. С. 536–556.
22. Елина Н.Г. К вопросу о преемственности культуры Возрождения. Типология и периодизация культур Возрождения. Москва : Наука, 1978. С. 161–168.
23. Танатография Еросу. Санкт-Петербург, 1994.
24. Козловски П. Культура постмодерна. Москва : Республика, 1997. 240 с.
25. Маньковская Н.Б. «Париж со змеями» (Введение в эстетику постмодернизма). Москва : Изд. «ИФРАНГ», 1995. 222 с.
26. Schoenbaum S. The Challenge of the Loss. *Art and text*. 1985. № 17.
27. Жантнева Д.Г. Дэвид Герберт Лоренс. Д.Г. Жантнева Английский роман ХХ века. 1918–1939. Москва : Наука, 1965. С. 113–162.

28. Lawrence D.H. *Lady Chatterley's Lover*. Privately Printed, 1930.
29. Горбунов А. Категория времени и концепция любви в английской поэзии рубежа XVI–XVII вв. (Спенсер, Шекспир, Донн). *Шекспировские чтения*. Москва : Наука, 1990. С. 68–87.
30. Андреев Л. Жан-Поль Сартр. Свободное сознание и XX век. Москва : Моск. рабочий, 1994. 333 с.
31. Власов В.Г. Большой энциклопедический словарь изобразительного искусства. В 8 т. Санкт-Петербург : Лита, 2000. Т. 1. С. 493–502.
32. Воробьева С. Философия диалога Эммануэля Левинаса. Философия эпохи Постмодерна. Минск : Красико-принт, 1996. С. 159–181.
33. Кант И. Сочинения. В 6 т. Москва : Наука, 1963–1965. Т. 4(2). 478 с.
34. Sartre J.P. *Critique de la raison dialectique*. P., 1960.
35. Хомич Е. Р.Порти. Случайность, ирония и солидарность. Философия эпохи Постмодерна. Минск : Красико-принт, 1996. С. 182–198.
36. Fokkema D.W. The Semantic and Syntactic organization of postmodernist texts. *Approaching postmodernism* / Ed. By Fokkema D., Bertens H. Amsterdam, Philadelphia, 1986. P. 81–98.
37. Скороденко В. Достоинство человека и хаос жизни (заметки о романах А. Мёрдок). *Мёрдок Айрис. Сочинения*. В 3-х тт.: Пер. с англ. Москва : Радуга, 1991. Т. 1. С. 5–18.
38. Ильин И. Постмодернизм от истоков до конца столетия: эволюция научного мифа. Москва : Интрада, 1998. 255 с.
39. D'haen T. Postmodernism in American Fiction and Art. *Approaching postmodernism: Papers press at a Workshop on postmodernism*, 21–23 Sept. 1984. Univ. of Utrecht. Ed. By Fokkema D., Bertens H. Amsterdam, Philadelphia, 1986. P. 211–231.
40. Айзенберг М. Возможность выслывания. *Знамя*. 1994. № 6.
41. Эфендиева Н.М. Проблема времени в философии С. Кьеркегора. *Вопросы философии*. 1980. № 5. С. 152–164.
42. Киркегор С. *Наслаждение и долг*. Санкт-Петербург, 1894. 111 с.
43. Пирузян А.А. Структура романов А. Мёрдок и комедии Шекспира. *Английская литература XX века и наследие Шекспира*. Москва : Наследие, 1997. С. 120–132.
44. Todd R. *Iris Murdoch: The Shakespearian Interest*. Plymouth and London, 1980. P. 24–42.
45. Этциони А. Новое золотое правило. Сообщество и нравственность в демократическом обществе. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под ред. В.Я. Иноземцева. Москва : Academia, 1999. С. 312–334.
46. Иноземцев В. Современный постмодернизм: конец социального или вырождение социологии? *Вопросы философии*. 1998. № 9. С. 27–37.
47. Швейцер А. *Упадок и возрождение культуры*. Москва : Прометей, 1993. 512 с.
48. Ницше Ф. Сочинения. В 2-х тт. / Пер. с нем. Сост., ред., вступ. ст. К.А. Свасьяна. Москва : Мысль, 1990. Т. 1. 831 с.
49. Ницше Ф. Сочинения. В 2-х тт. / Пер. с нем. Сост., ред., вступ. ст. К.А. Свасьяна. Москва : Мысль, 1990. Т. 2. 829 с.
50. Екклесиаст. Библия. Книги Священного писания Ветхого Завета и Нового Завета. Канонические. В русском переводе, с параллельными местами. Миккели (Финляндия), 1990. 296 с.

Aliseienko O. The peculiarities of the problematics implementation in I. Murdoch's novel "The Nice and The Good"

Summary. The article has been devoted to the peculiarities of the embodiment of the problematics layer in I. Murdoch's novel "The Nice and The Good". The article specifies that the Murdoch's novels form her own conception of a world and a man, and the ideas are not simply included in the text. They are "implemented", transformed, form the main message of the story according to the laws of artistic imagery, on the structural, narrative, thematic and conceptual levels. In "The Nice and The Good" I. Murdoch does not try to eliminate the differences between fiction and philosophy. The novel actualizes the same ideas as the philosophical essay of the writer. It should be noted that the main conceptual issues of the investigated novel as well as those are of many others, focused on the ideas of Plato, in its neo-Platonist version. In "The Nice and The Good" the main issue is the acquisition of Good by a man. The writer argues with an existential understanding of the categories of Good and Evil. The author tries to show and outline the movement of the characters directly to the Good, their transition from the selfish "nice" to the "nice-for-another person", i.e. to the Good. The writer combines the problem of "nice", "satisfaction" and "happiness", first of all, with love, with the problem of overcoming selfishness in human relations of friendship and love, believing that a person can change himself for the better, "for Good". Murdoch, striving to create her own system of worldview, artistic and philosophical interpretation of reality, absorbs many different ideas, avoids eclecticism in their combination and in a special way fuses them, seeking some unification of ordinary ideas. I. Murdoch, modeling the artistic world of her novels, never creates a simple illustration of her ethical and philosophical views; she always "translates" the range of her concepts into figurative language outside of life circumstances and people, believing that "the novel is a picture and a commentary on human existence". In I. Murdoch's world there is always a semiotic, often metaphorical subtext. The novel "The Nice and The Good" is a complex imaginative artistic embodiment of many philosophical ideas, which dialogically combines the transformed ideas of philosophical thought of the past and the present rather than the ideas of just a romance or a psychological novel.

Key words: Good, existentialism, Platonism, pastoral novels, postmodernism, temporality.

*Бандура Т. Й.,**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри української та зарубіжної літератур**Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВА СВОЄРІДНІСТЬ РОМАНУ Ф. С. ФІЦДЖЕРАЛЬДА «ВЕЛИКИЙ ГЕТСБІ»

Анотація. У статті досліджується жанрово-стильова специфіка роману Ф.С. Фіцджеральда «Великий Гетсбі». Наголошується на новаторському аналітичному підході до художнього осмислення американської буржуазної дійсності у творі, простежується велика сила художнього слова в екзистенційному протесті жорстокому, прагматичному суспільству.

Визначається, що твір Фіцджеральда є соціальним романом, хоча обмежена півріччям дія в ньому нібито замкнена в дуже тісному колі подій і стосується вузько особистісних стосунків кількох молодих людей, які зустрілися завдяки примхливому збігу обставин і незабаром розлучилися трагічно й назавжди. Доведено, що соціальність книги автора визначається тим, що як відтворені в ній події й характери, так і основний художній конфлікт мають прямий і життєво важливий зв'язок із долею людей у зображеному митцем соціумі.

У дослідженні виявлено, що центральною в романі є тема «американського способу життя» як небезпечної соціальної прірви, що ковтає людські життя. Роман Ф.С. Фіцджеральда, що за зовнішніми стильовими ознаками має мало спільного із соціально-епічними полотнами Т. Драйзера, все ж за глибинним пафосом можна цілком справедливо поставити поряд з «Американською трагедією». У цілком реалістичній манері будується сюжет роману «Великий Гетсбі». Соціальний характер реалістичної оповіді підтримується ще й історичними подіями, зображеними у творі.

Зазначається, що елементи романтичного стилю спостерігаються вже в заголовку роману. Епітет «великий», застосований до Гетсбі, має амбівалентне значення. Головний герой фальшиво «великий» у своїй ролі багатія з таємничою репутацією, господаря абсурдно-ошатних урочистостей і святкувань, які він влаштовує на честь коханої. Таке псевдтвердження Гетсбі викликає іронію в оповідача-мораліста. Водночас він «великий» силою свого почуття, яке пробудило в ньому прихований потенціал особистості – зробити задля коханої неможливе; неперевершений він своєю відданістю мрії. Своєрідна естетична заданість особливо властива романтичному героєві.

Акцентується на тому, що роман Ф.С. Фіцджеральда також має риси «роману виховання». В осмисленні твору в такому аспекті визначається роль оповідача Ніка Каррауея – постійного свідка, коментатора, а часом й активного учасника реальних подій.

Розкрито прикметну рису психологічної оповіді роману Ф.С. Фіцджеральда «Великий Гетсбі» – це лірична наповненість, часом наближена до ліричної природи вірша. Емоційна атмосфера роману далеко не проста, це завжди «сплав» внутрішнього мовлення героїв і спочатку нейтрально-насмішливого, а потім сумного й осудливого голосу оповідача.

Ключові слова: жанр, стиль, реалізм, романтизм, модернізм.

Постановка проблеми. Романістика Ф.С. Фіцджеральда стала знаковим явищем у світовій літературі 20-х років ХХ століття. У його творах з'являється новаторський аналітичний підхід до художнього осмислення американської буржуазної дійсності. І хоча в ранній період творчості романам автора ще не властивий біль і смуток буття, все ж у творі «Великий Гетсбі» простежується велика сила художнього слова в екзистенційному протесті матеріально залежному соціуму.

Жанрово-стильова своєрідність твору є однією з проблем, що завжди хвилювала критичне мислення літературознавців. Особливо цікавий такий аспект на рубежі епох, коли відбуваються певні естетичні трансформації, а також взаємопроникнення в жанрову форму рис різних стилів, напрямів. Розглядаючи заявлений роман Ф.С. Фіцджеральда, написаний у час, коли світова література розвивалася в гармонійному співіснуванні реалізму й модернізму, говоримо про майстерність художника слова в експерименті поєднання інколи полярних стильових структур. Актуальність наукової розвідки полягає у виявленні новаторського симбіозу ознак реалістичного й модерністичного письма, а також у визначенні неординарних комбінацій автора в жанрово-стильовій площині твору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До окремих аспектів вивчення творчості Ф.С. Фіцджеральда зверталися дослідники Л.В. Горішна, Т.Н. Денисова, Я.М. Засурський, О.М. Зверева, В.В. Зіневич, М.М. Корсєнєва, М.О. Мендельсон, А.І. Старцева та ін., однак в їхніх дослідженнях питання жанрово-стильової специфіки розглядається побіжно, в руслі іншої заявленої проблеми. Отже, ґрунтовно аспект жанрово-стильової самобутності романістики письменника не досліджувався.

Метою статті є дослідження жанрово-стильової специфіки роману видатного американського письменника Ф.С. Фіцджеральда «Великий Гетсбі».

Виклад основного матеріалу. «Великий Гетсбі» належить до епохальних творів американської літератури і справедливо вважається одним із вершинних досягнень світового соціального роману ХХ століття. Цей твір – безумовно, соціальний роман, хоча обмежена півріччям дія в ньому нібито замкнена в дуже тісному колі подій і стосується вузькоособистісних стосунків кількох молодих людей, які зустрілися завдяки примхливому збігу обставин і незабаром розлучилися трагічно й назавжди. Соціальність книги Ф.С. Фіцджеральда визначається тим, що як відтворені в ній події й характери, так і основний художній конфлікт мають прямий і життєво важливий зв'язок із долею людей у зображеному митцем суспільстві.

Ідеться про руйнацію для людини нав'язаної псевдоцивілізації, в якій щастя штучно ототожнюється з матеріальним успіхом і всі духовні й моральні стимули людської природи підкорюються «релігії багатства».

Центральною є тема «американського способу життя» як небезпечної соціальної прірви, що ковтає людські життя. Роман Фіцджеральда, що за зовнішніми стильовими ознаками має мало спільного із соціально-епічними полотнами Т. Драйзера, за глибинним пафосом можна цілком справедливо поставити поряд з «Американською трагедією». Драйзер у своїй темі виступає з позиції соціолога, який документує свої спостереження, Фіцджеральд – із прерогативою морально-естетичного критерію, але супротивник у них один, як і єдина для обох тривога гуманіста.

У цілком реалістичній манері будується сюжет роману «Великий Гетсбі». Джей Гетсбі, син бідного фермера з Північної Дакоти, як і годиться енергійному молодому американцю, виходить на пошуки багатства й щастя. Соціальний характер реалістичного оповіді підтримується ще й історичними подіями, зображеними у творі. На момент вступу США в Першу світову війну Гетсбі – молодий офіцер. Військовий мундир на певний момент служить йому перепусткою в кола вищих верств населення. Він закохується в дівчину із заможної сім'ї, приховує свою бідність, кохана відповідає йому взаємністю. Дейзі обіцяє хлопцеві дочекатися повернення його з війни, але, не стримавши свого слова, виходить заміж за чоловіка «свого кола», дуже заможного Т. Б'юкенена. Гетсбі повертається додому в орденах, але без гроша в кишені. Одержимий бажанням повернути Дейзі, він стає на шлях напівзаконних афер, доволі прийнятних в американській системі капіталістичної наживи, і досягає успіху – стає багатим. Йому вдається зустріти Дейзі і на короткий час привернути її увагу силою свого кохання й вірності. Та Дейзі і Том належать до панівного класу, касти спадкових багатіїв, господарів країни. Будь-яка спроба оскаржити їхні життєві права, порушити їхній спокій наражається, як на глуху стіну, на їхню внутрішню солідарність. Вони зневажають Гетсбі, стороняться, знищують його і йдуть геть ситі, жорстокі, байдужі.

Елементи романтичного стилю спостерігаємо вже в заголовку роману. Епітет «великий», застосований до Гетсбі, має амбівалентне значення. Головний герой фальшиво «великий» у своїй ролі багатія з таємничою репутацією, господаря абсурдно-ошатних урочистостей і святкувань, які він влаштовує на честь Дейзі. Таке псевдтвердження Гетсбі викликає іронію в оповідача-мораліста. Водночас він «великий» силою свого почуття, яке пробудило в ньому прихований потенціал особистості – зробити задля коханої неможливе; неперевершений він своєю відданістю мрії, «рідкісним даром надії» [3, с. 86], щедрістю душі, які за певних обставин, в іншому середовищі, можливо, зробили б із нього героя. Така естетична заданість особливо властива романтичному героєві. З уст оповідача звучить об'єктивна оцінка головного героя з романтичного характерністю: «Якщо міряти особистість напругою її поривань, то він був особистістю надзвичайною, наділеною якоюсь загостреною чутливістю до всього. Чутливість ця не мала нічого спільного з млявою вразливістю, яку гучно іменують «артистичною вдачею», – це була рідкісна здатність надіятися, романтичний запал, якого я ні в кому більше не зустрічав і, певне, вже ніколи не зустріну» [5, с. 25]. Роль згаданих рис у характері героя визначається тим, що згрубілий у цій безперервній боротьбі за багатство, він з часу, коли дізнається, що Дейзі, задля якої вийшов на шлях згуби, відштовхнула його, втрачає всякий інтерес до грошей і до всього, що з ними пов'язано. Гетсбі особистістю гине раніше, ніж його наздогнала куля вбивці.

Роман Ф.С. Фіцджеральда також має риси «роману виховання». Розглядаючи твір у такому аспекті, визначаємо в центрі

оповідача Ніка Каррауея – постійного свідка, коментатора, а часом й активного учасника реальних подій, з яких бере сумний досвід, що, безперечно, вплине на його життя.

Ніку Карауею на момент подій у романі біля тридцяти років, він ровесник Гетсбі, але виріс у заможній «добропорядній» сім'ї в одному з провінційних містечок Середнього Заходу й приїхав у Нью-Йорк із метою вивчити в цьому комерційному та інтелектуальному осередку США кредитно-банківську справу, пізнати блискучі таємниці, «відомі лише Мідасу, Моргану й Меценату» [5, с. 29], – як він сам іронічно формулює поставлене перед собою завдання. Нік належить до так званого «втраченого покоління» американської інтелігентної молоді (безумовний інтертекстуальний перегук з Е. Хемінгуейм – ширим реалістом); між університетом і самостійним життям, в яке він вступає зі значним запізненням, пролягла Перша світова війна. Він духовно обтяжений фронтовим досвідом і з пересторогою ставиться до післявоєнного життя. Познаюмившись із Гетсбі, він сам говорить, що молодик втілює в собі те, що він, Нік Каррауей, «завжди зневажав і зневажав в людях» [5, с. 89]. І, навпаки, в Б'юкененах, як і в подрузі Дейзі Джордан Бейкер, багато чого йому імпонує. Ці симпатії й антипатії, навіяні йому вихованням і середовищем, підлягають у результаті серйозному випробуванню й несподівано для нього руйнуються. «Гетсбі себе виправдав...», – доходить він висновку, розчарувавшись. «Нікчема на нікчемі, ось хто вони... ви один варті їх всіх разом узятих», – викрикує Нік, прощаючись із Джейм Гетсбі під час останньої їхньої зустрічі. Він засуджує свого опонента, але співчуває йому як жертві цинічного порядку життя, в якому всі вони – Гетсбі, Б'юкенени, Джордан і він сам – свідомі або несвідомі учасники аморального дійства. Дослідниця С. Луцій, порівнюючи український роман ХХ століття з американським романом того ж періоду, стверджує: «І європейська, й американська, й українська літератури гостро відчували проблему дегуманізації особистості в чужому, а іноді й ворожому світі. Письменники звертаються саме до проблеми збереження духовних цінностей, прагнуть показати процес переосмислення та віднаходження особистістю справжніх життєвих вартостей» [4, с. 61].

Нік звинувачує Б'юкененів у бездуховності цього світу: «Вони були безтурботними істотами, Том і Дейзі, вони ламали речі і людей, а потім тікали й ховались за свої гроші, свою тотальну байдужість або ще щось, на чому тримався їхній шлюб» [5, с. 116]. Потрясіння, пережите Каррауейм, змушує його відмовитись від усталених моральних компромісів, які він завжди вважав прийнятними для себе і нормою поведінки. Він безрадісно дивиться в майбутнє, не бачить порятунку від зла, що править світом, і розуміє свій обов'язок чесно розповісти про те, свідком чого він став, не прикрашаючи вад і віддаючи честь сміливості людського серця.

Проблема головного героя, який не зміг відділити свій ідеал кохання від ідеалу багатства, концентрується, врешті-решт, у моральній і естетичній капітуляції людини перед силою грошей. Якщо її узагальнити до вирішення проблем, які постають перед митцем у буржуазному суспільстві, то йтиметься про вторгнення характерного для цього соціуму домінуючого погляду на гроші й багатство у власне емоційну складову частину людського досвіду із залученням художнього сприйняття й пізнання світу. Очевидно, що сукупність подібних проблем мала першорядне значення для молодого Фіцджеральда.

З початку і до кінця роману Фіцджеральд відмовляється від ідеалізації Гетсбі, однак, прикметно, що хоча в більшості

ключових моментів авторська позиція виражена у висловлюваннях Ніка Каррауея, все-таки відчутний тісний емоційний зв'язок автора безпосередньо з Джейм Гетсбі. Так, митець в одному з авторських відступів назвав його «старшим братом» [5, с. 47]. В одному з листів, де автор роздумує над історією створення роману, він визнає, що спочатку він створив образ Гетсбі, пишучи його з одного знайомого, але потім став залучати автобіографічні моменти, усвідомлюючи деяку духовну близькість героя до себе.

У «Великому Гетсбі» автор привертає увагу реципієнта до того зовнішнього почуттєвого блиску, який набувають речі й люди в оточенні багатства й матеріальних статків. Варто згадати портретний опис молодих жінок (Дейзі й Джордан) на перших сторінках роману: «Молодша з двох жінок була мені незнайома. Вона лежала на своєму кінці канапи, випростана, нерухома, трохи відкинувши голову, ніби на підборідді в неї стояла якась річ, що її вона насилу втримувала в рівновазі. Якщо вона й помітила мене краєчком ока, то нічим не виказала цього, а я, розгубившись, мало не попросив прощення за те, що завадив їй своєю несподіваною появою» [5, с. 28]. Оповідач ніяк не перед зверхньою поставою молодої жінки, основна заслуга якої в тому, що вона народжена в багатій сім'ї. Також показовим є епізод абсурдної поведінки Гетсбі, коли він швиряє свої дорогі сорочки в купу, показуючи свою зневагу до влади грошей над людьми, а Дейзі доведена цим вчинком до сліз. Літературознавець Т. Денисова зазначає: «Великий Гетсбі» – це прагнення героя реалізувати себе як особистість, індивідуальність, присвоївши собі фетишизовану сутність речей» [2, с. 131].

Таємничу чарівність, породжену ореолом розкоші й багатства, випромінює будинок Гетсбі й фантастичні бенкети, влаштовані господарем. Навіть скептик Нік спочатку був полонений цим п'яним відчуттям масштабного свята. Письменник щедрий у розмаїтті речових художніх деталей на означення розкоші: «чоловіки й жінки, мов рій метеликів, з'являлись і зникали в синяві його саду, серед шелесту голосів, шампанського і зірок», «щонайменше двічі на місяць до мого сусіда приїздив цілий загін декораторів, які привозили кількості метрів брезенту й таку ж кількість різноколірних лампочок, ніби збиралися перетворити величезний сад Гетсбі на різдвяну ялинку», «на столах, між принадних закусок, громадилися нашіптовані прянощами окісти, пістряві, мов убір арлекіна, салати, поросята в тісті й індики, в чародійський спосіб перетворені на червоне золото», «у великому холі споруджувалася висока стойка з обніжком із справжньої міді, й у тому барі було все – і джини, і лікери, і всілякі трюнки такого давнього походження, що більшість запрошених дівчат, через молоді літа, просто не знали, що то таке» [5, с. 121]. Детальні описи інтер'єрів та екстер'єрів багатих будинків були властиві реалістичній романістиці початку ХХ століття, як правило, в романах-хроніках або сімейних романах.

Все ж Фіцджеральд показує, наскільки ілюзійним є той блиск і хитка чарівність, якщо зазирнути за засліплюючу завісу показовості. Як тільки набирають сили непідробні людські почуття, наражаються на небезпеку важливі душевні інтереси й близькість, бутафорія руйнується. Яскравою в цьому аспекті є «розшифровка» голосу Дейзі, опису чарівності якого автор приділяє багато уваги, тобто антитетична дихотомія «чарівність – фальшивість» абсолютно виправдовує ілюзію художнього факту. «Розшифровка», на диво, належить не Каррауею, а Гетсбі, якого кохання робить чуттєвішим майже до геніальності.

« – У ньому дзвенить... – я замовк.

– У ньому дзвенять гроші, – несподівано сказав він.

Звісно ж. Як я раніше не зрозумів. Гроші дзвеніли в цьому голосі – ось що так полонило в його безмежних переливах, дзвін металу, переможна пісня кимвал...» [5, с. 117].

Останні відвідини бенкету в маєтку Гетсбі проходять у Каррауея під знаком повного розчарування. Все, що донедавна здавалось веселим, безтурботним, захоплюючим, постає в душному, вульгарному світлі. Далі, коли наростає трагічність подій, Нік, як зазначалося, відступає на позицію «стоїцистичного песимізму». Для Гетсбі такий вихід не можливий. Він не має ані інтелектуальної, ані моральної підготовки, щоб аналізувати оточуючу дійсність, протистояти її фальшивим цінностям. Зрада Дейзі затьмарює йому одразу весь світ.

Прикметною рисою психологічної оповіді роману Ф.С. Фіцджеральда «Великий Гетсбі» є лірична наповненість, часом наближена до ліричної природи вірша. Справедливо наголошує на цій стильовій рисі Л. Горішна: «Хоча художні відкриття Ф.С. Фіцджеральда не завжди знаходили відгук у сучасників, творчі шукання письменника в галузі літератури значно сприяли становленню багатьох визначних американських романістів як майстрів ліричної прози» [1, с. 27]. Не лише душевні порухи, «діалектика душі» героя, а й кожен фізичний жест, міміка набувають інтенсивної емоційної характеристики. Це стосується й центральних персонажів твору – Гетсбі, Б'юкененів, Уілсонів, Джордан Бейкер, і героїв другого й третього планів. Приміром, Вулфшим, облудливий махінактор, який увів Джея Гетсбі у світ нелегальної наживи, або п'яний безіменний гість, який фігурує в романі під прізвиськом Філін, він же присутній на похороні Гетсбі.

Емоційна атмосфера роману далеко не проста, це завжди «сплав» внутрішнього мовлення героїв і спочатку нейтрально-насмішливого, а потім сумного й осудливого голосу оповідача. Можемо говорити також про характерну для психологічної прози форму монологічної оповіді у творі.

Промовистою в сенсі приналежності художньої оповіді до психологічної є наявність у романі ліричних й авторських відступів, які набувають особливого функційного значення. У них Фіцджеральд зосереджує пафос «Великого Гетсбі», внутрішній стан хиткості, нестабільності, соціальної й моральної безпідставності цієї побудованої на фальші й брехні цивілізації, передчуття близького її краху, матеріального й духовного. Авторські відступи з вуст оповідача, текстуально втіленого в образі Ніка Каррауея, належать автору й концентруються як вираз зображеному життю. Особливо показові в цьому аспекті останні сторінки роману, в яких автор концентрує ідейне навантаження відступів. Дві акордні морально-філософські фінальні сцени, одна з яких транслює гучний карнавал нью-йоркського життя, показову вітрину американської цивілізації, друга демонструє американську історію й життя загалом.

Слід зазначити, що вже з перших розділів роману в зображенні Нью-Йорка помітне похмуре й у чомусь зловісне начало, пов'язане з Долиною жужелиці – міським смітником, який бачить Нік із вікон потяга, що везе його щоранку на службу в банк. Письменник насичує грізний пейзаж екстер'єрними художніми деталями: «Це долина жужелиці – примарні лани, де жужелиця сходить, мов збіжжя, утворюючи кучугури, пагорби, химерні сади; де жужелиця набуває обрисів будинків із коминами й димом, що клубочиться вгору, й де навіть, якщо дуже пильно придивитися, можна побачити жужеличних чоловічків, які то виникають, то розчиняються в імлістому, попільному тумані» [5, с. 43]. Долина жужелець й супутні їй тематичні мотиви конкурують у романі з поезією великого міста, яку так глибоко відчуває Фіцджеральд, і поступово затьмарюють, витісняють її.

Прийнявши рішення повернутись додому, до провінційного життя, душного й нестерпного, але все ж рідного йому спогадами дитячих і юнацьких років, Нік довго залишає в пам'яті видіння Нью-Йорка, що містичним чином заволодило ним: «Вест-Егт і досі мариться мені в снах, схожих на нічну сцену пензля Ель Греко: скупчення будинків одноманітної і водночас химерної архітектури, скулених під похмурих, навислим небом, у якому тьмяно світиться диск місяця. На передньому плані четверо похмурих чоловіків у фраках несуть ноші, на яких лежить п'яна жінка в білій вечірній сукні. Її рука звисає і на пальцях холодно мерехтять діаманти. Урочисто мовчазні чоловіки завертають до якогось будинку, – не того, який їм потрібен» [5, с. 187].

Символіка фінальної картини підтверджує модерністичний тон оповіді. Промовисті символи передають відчуття гнітючої порожнечі й тривоги, пронизані майже «апокаліптичним» передчуттям неминучого краху «Нового Вавилону».

Напередодні від'їзду, ввечері, лежачи на прибережному піску перед спорожнілим будинком Гетсбі, Нік Каррауей знову роздумує про причини й обставини загибелі знайомого. Його думки про долю товариша змінюються думками про життя й долю американського народу. Зелений вогник на причалі в Б'юкененів, який приманював Гетсбі як нереалізована мрія, оповідач порівнює з тим «незайманим зеленим лоном нового світу» [5, с. 185]. Новаторський символ наголошує на авторській вірі в краще майбутнє рідного народу.

Висновки. Отже, соціальний роман Ф.С. Фіцджеральда «Великий Гетсбі» тяжіє до реалістичного, але дещо відходить від традицій жанрово-стильових канонів американської реалістичної прози ліризмом оповіді. Романтично-модерністичний характер стилю роману підтверджується атмосферою романтичного очікування у творі, дивовижною чутливістю й вразливістю митця, гострим відчуттям обманутої надії, нестримно манливого й нетривкого, несправжнього щастя. У контексті американського соціального роману 20-х років ХХ століття «Великий Гетсбі» виділяється своїм емоційно-ліричним характером. Психологічне тло роману складне, це завжди своєрідний «сплав» внутрішнього мовлення героїв і спочатку нейтрально-насмішливого, а потім сумного й осудливого голосу наратора. Наголошуємо також на іманентній рисі психологічної прози формі монологічної оповіді у творі. Промовистою в сенсі приналежності художньої оповіді до психологічної є наявність у романі ліричних й авторських відступів, які набувають особливого функційного значення – реалізувати глибокий пафос твору.

Роман Ф.С. Фіцджеральда також має риси «роману виховання». Розглядаючи твір у такому аспекті, визначаємо в епіцентрі художньої дії оповідача Ніка Каррауея – постійного свідка, коментатора, а часом й активного учасника реальних подій, з яких бере сумний досвід, який вплине на його життя.

Оповідач твору романтично характерний. Він безрадісно дивиться в майбутнє, не бачить порятунку від зла, що править світом, і розуміє свій обов'язок чесно розповісти про те, свідком чого він став, не прикрашаючи дійсність і віддаючи честь сміливості людського серця. Модерністична природа роману реалізується через зв'язок стилю автора з новою тенденційністю заявленої у світовій літературі психологічної манери письма з пролонгованою семантикою образів-символів.

Література:

1. Горішна Л. Портрет у романах Ф.С. Фіцджеральда «Ніч ніжна», «Великий Гетсбі». *Наукові записки Харківського національного*

педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Літературознавство. 2016. Вип. 4-76. С. 25–35.

2. Денисова Т. Фіцджеральд і американська мрія. Роман і романісти США ХХ століття. Київ : Дніпро, 1990. 363 с.
3. Коренева М. Творческое наследие Френсиса Скотта Фицджеральда. *Современная художественная литература.* 1981. № 5. С. 83–112.
4. Лушій С. Романістика української діаспори 1940 – 1980-х років у контексті розвитку європейського та американського роману. *Слово і час.* 2017. № 4. С. 54–66.
5. Фіцджеральд Ф.С. Великий Гетсбі : роман. Харків : Фоліо, 2016. 256 с.

Bandura T. Genre and style originality of F. S. Fitzgerald's novel "The Great Gatsby"

Summary. The article examines the genre and style specifics of F.S. Fitzgerald's novel "The Great Gatsby". Emphasis is placed on an innovative analytical approach to the artistic understanding of American bourgeois reality in the work, the great power of the artistic word in the existential protest against bourgeois cruel society can be traced.

Fitzgerald's work is defined as a social novel, although the half-yearly action in it seems to be confined to a very close circle of events and concerns the close personal relationships of several young people who met by a capricious coincidence and soon divorced tragically and forever. It is proved that the sociality of the author's book is determined by the fact that both the events and characters reproduced in it and the main artistic conflict have a direct and vital connection with the fate of people in the society depicted by the artist.

The study found that the central theme of the novel is the "American way of life" as a dangerous social abyss that swallows human lives. Fitzgerald's novel, which has little in common with T. Dreiser's socio-epic paintings in terms of external stylistic features, but in terms of deep pathos it can be rightly placed next to "American Tragedy". The plot of the novel "The Great Gatsby" is built in a completely realistic manner. The social character of the realistic narrative is also supported by the historical events depicted in the work.

It is noted that the elements of the romantic style are already observed in the title of the novel. The epithet "great" applied to Gatsby has an ambivalent meaning. The protagonist is falsely "great" in his role of a rich man with a mysterious reputation, the host of absurdly elegant celebrations and celebrations, which he arranges in honor of his beloved. This pseudo-assertion of Gatsby is ironic in the narrator-moralist. At the same time, he is "great" by the power of his feelings, which awakened in him the hidden potential of the individual – to do the impossible for the sake of the beloved; he is unsurpassed in his devotion to dreams. A kind of aesthetic task is inherent in the romantic hero, the author really sincerely sympathizes with him, seeing the meaning of sacrifice for love.

Emphasis is placed on the fact that Fitzgerald's novel also has the features of a "parenting novel". Considering the work in this aspect, the role of the narrator Nick Carraway is determined – a constant witness, commentator, and sometimes an active participant in real events.

A notable feature of the psychological narrative of Fitzgerald's novel "The Great Gatsby" is revealed: it is a lyrical content, sometimes close to the lyrical nature of the poem. The emotional atmosphere of the novel is far from simple, it is always an "alloy" of the inner speech of the characters and first the neutral-mocking, and then the sad and judgmental voice of the narrator.

Key words: genre, style, realism, romanticism, modernism.

*Безродних І. Г.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

LET US REAP OUR JOYS: СТИЛЬОВА СПЕЦИФІКА ПОЕТИЧНОГО НАРАТИВУ ЛЮБОВНОЇ ЛІРИКИ ТОМАСА КЕР'Ю

Анотація. У цій науковій розвідці розглянуто творчі здобутки одного з найяскравіших представників поетичної куртуазної традиції Англії XVII століття, який входив до літературного угруповання «кавалерів», Томаса Кер'ю в соціокультурному контексті. Увагу сфокусовано на специфіці репрезентації ключових образів та мотивів у любовній ліриці літератора з акцентуванням на стильовій природі поетичного доробку автора.

Мета статті полягала в аналізі поетики любовної лірики Томаса Кер'ю, визначенні стильових домінант у його ліричному доробку, виявленні характерних рис авторської репрезентації образів та лейтмотивів у поетичному наративі.

У статті застосовується системний підхід до дослідження поетичної природи авторського наративу Томаса Кер'ю: дослідницька стратегія close («прискіпливого читання») задля виявлення стилістичних особливостей любовної лірики поета, авторських стратегій вибудовування аргументації насолоджуватися життям та віддаватися фізичному поклику кохання у віршах, присвячених спокушанню жінок, елементи соціокультурного підходу задля визначення кореляції ролі та фігури реципієнта поезій, а також ампула жінки з тогочасними приписами та заборонами, що існували в суспільстві, досвід представників рецептивної естетики задля уточнення детермінованості певних поетологічних особливостей лірики Томаса Кер'ю (еротизм, відвертості, спокушанню та фокусі на тілесності естетичними запитами придворної еліти).

У любовній ліриці Томаса Кер'ю значне місце займають вірші, які умовно можна зарахувати до категорії «спокушання, спонукання до кохання». Лейтмотивом цієї групи творів виступає заклик «*carpe diem*», або англійський його варіант – «*seize the day*», що пізніше став провідним культурним приписом епохи рококо. Томас Кер'ю незрідка потрактовує людське життя як органічне поєднання головних рокайльно забарвлених топосів – жінки, кохання, природи, закликаючи жінку не втрачати можливості, обгрунтовуючи при цьому доцільність плотських розваг як своєрідного способу протистояння плину часу.

Почасти Т. Кер'ю вибудовує свій поетичний наратив за чіткою логічною схемою, спростовує тезу про гордовитість жінки як запоруку щастя та поваги з боку чоловіків, апелюючи до законів природи, які руйнують красу, і заохочуючи жінку віддатися природному коханню. Така раціоцентрична тональність авторського дискурсу зближує Т. Кер'ю із класицистами. При цьому він вдається до реабілітації фізичного кохання як прояву людської природи, закликаючи бути вищими за соціальні умовності й приписи.

Неодноразово поет обіграє штампи неоплатонізму і петраркізму, згідно з якими фізична краса тотожна красі душевній: навіть пересічні особистості, за Т. Кер'ю, мають право на насолоду.

Перспективи подальших досліджень полягають у з'ясуванні специфіки авторської репрезентації мотивів лицарських ідеалів, характерних для інших поетів-«кавалерів», тощо.

Ключові слова: поезія, любовна лірика, авторський наратив, топос, еротизм, вуасеризм, гедонізм.

Постановка проблеми. У сучасному літературознавчому дискурсі проблема історико-літературної продуктивності творчості Томаса Кер'ю (Thomas Carew, 1594/5–1640) – яскравого представника поетичної групи «кавалерів» – все ще залишається на периферії наукового інтересу. Видається, це зумовлено як складністю проблемно-тематичного репертуару поета, що відображає всю палітру умонастроїв англійської куртуазної поетичної традиції XVII століття – буремної епохи в історії та культурі Англії, так і неоднозначним ставленням літературної критики до творчості поета – він пройшов шлях від «поета природного і невимушеного» (як його називають у Кембриджській історії англійської та американської літератури) [1], «оракула кохання» [2, с. 97] до лише «поганого Воллера»: «Carew (a bad Waller)», як оцінив його творчі пошуки незаперечний авторитет класицистичної епохи Олександр Поуп.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан вивченості літературної спадщини Томаса Кер'ю навряд чи можна назвати задовільним. Серед фундаментальних робіт, які скоріше є історико-літературними розвідками, спрямованими на висвітлення життя і творчого шляху літератора у складі «кавалерів», варто назвати К. Ліндсей із роботою «Поети-«кавалери» [3], більш докладне дослідження Р. Скелтон «Поети-«кавалери» [4], де стисло аналізується творчість Т. Кер'ю. Грішить неточностями й найбільш відоме дослідження К. Голідея «Поети-«кавалери» [5], в якій автор наводить детальну інформацію щодо біографії різних представників англійської поезії XVII століття.

Подекуди дослідники торкаються окремих мотивів у творчості Томаса Кер'ю, аналізу поетики яких присвятив свої розвідки Р. Ганнафорд («Моя немита муза: Сексуальна гра та соціальна адаптація у «Блаженстві» Кер'ю («*My Unwashed Muse*»: Sexual Play and Sociability in Carew's «A Rapture»)), «Самопозиціонування у «До А.Л. Спонування до кохання» Т. Кер'ю» (Self-Presentation in Carew's «To A.L. Perswasions to Love») [2; 6]. Поетична репутація Т. Кер'ю розглянута в роботах Ю.Б. Віппера [7], Г. Крейга [8], А.М. Горбунова [9] та ін. Проте варто зауважити, що дослідники не є суголосними не лише стосовно оцінки творчості Томаса Кер'ю, а й щодо власне приналежності його до «кавалерів»: зокрема, Ю.Б. Віппер зараховує його до «метафізиків», в той час як А.М. Горбунов називає чи не найталановитішим серед

«кавалерів». У вітчизняному науковому просторі можна назвати лише поодинокі розвідки, присвячені рецепції здобутків Дж. Донна та Б. Джонсона у творчості Т. Кер'ю [10], його місця у творчості інших поетів-«кавалерів» [11].

Аналіз дослідницьких праць, присвячених поезії Т. Кер'ю, засвідчив, що нині все ще не створена цілісна стереоскопічна візія художніх пошуків та творчих здобутків цього літератора. Дискусійним залишається питання стильової приналежності його поезії, яку подекуди за традицією зараховують виключно до бароко (А.М. Горбунов [9], Ю. Віппер [7]), або розглядають як відлуння маньєризму (Ф. Гендерсон) [12]. Проте вірогідною видається думка П. Бреді (P. Brady), який у роботі «Рококо проти роману Просвітництва» (“Rococo versus Enlightenment novel”), був першим, хто згадав про перехідний характер творчості другого покоління «кавалерів», та про те, що вони є предтечею стильової манери рококо в Англії [13].

Мета статті полягає у тому, щоб проаналізувати особливості поетики лірики Томаса Кер'ю, з'ясовуючи характер кореляції його художньої манери з класицистичними, бароковими та рокайльними тенденціями, акцентуючи увагу на специфіці авторської репрезентації домінуючих образів та мотивів у любовній ліриці.

Методологія дослідження вибудовується на поєднанні елементів соціокультурного підходу та дослідницької стратегії «пильного читання» (close reading). Враховувався також і досвід представників рецептивної естетики (В. Ізер, Р. Яусс), що дало виявити детермінованість певних поетологічних особливостей лірики Т. Кер'ю естетичними запитами придворної еліти.

Виклад основного матеріалу. Найбільш яскраво поетичний таланти Т. Кер'ю проявився в царині любовної лірики, тому цілком природно, що вже сучасники прозвали його «оракулом любові». Сама любов постає в його творах у новому світлі, відмінному від тих офіційних уявлень, які публічно декларувалися при дворі Карла I. Якщо більшість представників королівського двору вдавалися до прилюдної маніфестації поведінкових стереотипів, в основі яких – культ платонічної любові, то Т. Кер'ю іронічно-глузливо обігрував ці стереотипи. Об'єктом його сатиричного осмислення стали, насамперед, петраркістські штампи, розтиражовані англійськими поетами Єлизаветинської доби. На відміну від Шекспіра – одного із перших англійських критиків петраркізму (згадаймо, приміром, 130 сонет), Т. Кер'ю не стільки полемізує з традиційними уявленнями про стереотипи жіночої краси, скільки переосмислює доволі популярну ідею єднання духовної та фізичної складових частин у феномені кохання. Для нього любов – це, насамперед, стихія плоті та естетизованого еротизму. Саме акцентування еротичних мотивів перетворило поета Т. Кер'ю на одного із найбільш епатажних літераторів тогочасся і, зрештою, призвело до того, що парламент звинуватив його в порнографії [14, с. 92].

Центральними топосами його любовної лірики виступають жінка, кохання і природа. Як і для інших поетів-«кавалерів», жінка для Т. Кер'ю зовсім не була недоступною богинею, яку обожнювач мав оспівувати в надії одержати ласкавий погляд як нагороду. Вона виступає, насамперед, джерелом насолоди. Їй пропонують роль у своєрідній любовній грі, результат якої постає виграшем для обох сторін. При цьому функціональні ампула жінки в цій грі можуть бути різними. Т. Кер'ю репре-

зентує її як повноцінного партнера у поезіях «Спонування до кохання» («To A.L. Persuasions to Love»), «Заперечення таємничості» («Secrecy Protested»), «Спонування до насолоди» («Persuasions to Enjoy»). Інколи вона позбавлена права голосу, і поет лише лестить її самолюбству в поезіях «Пісня. Моїй непостійній коханці» («Song. To my Inconstant Mistress»), «Пісня. Вбивча краса» («Song. Murd'ring Beauty»), «Жорстока коханка» («A Cruel Mistress»), «Божественна коханка» («A Divine Mistress»). Існує навіть кілька поетичних текстів, в яких жінка зводиться до рівня речі або замінюється частинами свого тіла – «Стрічці» («Upon a Ribbon»), «Губи та очі» («Lips and Eyes»). Ліричний герой, який втілює авторське «я», завжди нав'язує жінці свою волю: незалежно від того, яку роль відіграє жінка в любовній грі, саме чоловік виступає лідером і керує процесом.

Одним із найбільш популярних лейтмотивів лірики Т. Кер'ю є мотив спокушання жінки. Для того, щоб вступити в любовну гру, поету необхідно переконати прекрасну пані, зламати оточуючі її соціальні стереотипи. Тому велику групу поетичних творів Т. Кер'ю можна об'єднати під умовною назвою «поетичні умовляння». До цієї категорії зараховуємо кілька десятків віршів, в яких поет дає настанову молодим жінкам або переконує їх у тому, що фізичне кохання має безліч принад. Одним з яскравих прикладів цієї групи є вірш із промовистою назвою «Спонування до насолоди» («Persuasions to enjoy»).

Ця поезія і за структурою, і за смисловим пафосом суголосна тим світоглядним засадам, на яких вибудовується естетика і поетика рококо. Вона є невеликою за обсягом (лише два станци), схема римування – aa bb cc – доволі банальна. Її легко читати, а точність рим робить рядки такими, що легко запам'ятовуються. По суті, цей вірш Т. Кер'ю є типовим зразком так званих *petits vers*, що набули широкої популярності в літературі рококо. Ритм поезії досить швидкий, цього автор досягає завдяки використанню односкладових римованих слів: “eye” – “die”, “grace” – “face”, “joys” – “/des/troys” і так далі. Завдяки цьому вірш набуває легкості та мелодійності.

Тема цієї поезії – акцентування на тому, що молодість є скороминущою, вона зникає без слідів, якщо не намагатися провести її якнайвеселіше, в любовях та пестошах. Розповідь ведеться від імені ліричного героя, який використовує особові займенники – “us”, “our”. У цьому ліричному монолозі автор благає свою кохану забути про усі забобони суспільства щодо любові, інтимних стосунків та насолоджуватися життям разом зі своїм обранцем. Задля того, щоб переконати дівчину, герой наводить добре збалансовану та виважену аргументацію «за і проти», він намагається, щоб вона сама прийняла його позицію.

У цьому вірші Т. Кер'ю немає ані філософської глибини, ані емоційної напруженості, властивої Дж. Донну. Він іронізує, грає, при цьому демонструє характерне для нього, на думку Р. Скелтон [4, с. 14], навмисне ігнорування загальноприйнятих правил поведінки. І домінуюча легка тональність твору, і акцент на скороминучості буття, і заклик до насолоди – все це зближує «Спонування до насолоди» з літературою рококо, одним із ключових концептів якої виступав гедонізм.

У мініатюрному творі-пораді «Добра порада молодій дівчині» (“Good counsel to a young Maid”) поет у вельми прямолинійній формі пояснює дівчині, з якою метою обожнювач залицятиметься до неї:

Love, that in those smooth streames lyes,
Under pitties faire disguise,
Will thy melting heart surprize.
Netts, of passion finest thred.
Snaring Poems, will be spread,
All, to catch thy maiden-head.

Це послання адресоване молодій дівчині. Автор при цьому виконує роль наставника-порадника, який уникає відвертого цинізму, властивого часом поезії інших «кавалерів» – Дж. Саклінга і Р. Лавлейса. Поет насолоджується власною роллю, при цьому підводячи дівчину до несподіваної спонтанної розв'язки, що привносить у твір іронічний відтінок.

Класична тема епіталами знаходить продовження й у творі «До А.Л. Спонування до кохання» («To A.L. Persuasions to love»), в якому три рокайльно забарвлені топоси – жінка, кохання, природа – з'єднані в органічну цілісність, ім'я якій – людське життя. У цьому доволі розлогому поетичному монолозі-зверненні до молодої жінки Т. Кер'ю обґрунтовує доцільність плотських розваг як своєрідного способу протистояння плину часу.

Т. Кер'ю вибудовує свій поетичний наратив за чіткою логічною схемою: спочатку він розвінчує міф про неземну красу своєї адресатки і спроможність її краси вічно хвилювати чоловічі серця, далі він спростовує тезу про те, що її гордовите ставлення до залицяльників спроможне зробити її щасливою, апелюючи до законів природи, які руйнують найдосконалішу красу, і, зрештою, заохочує жінку віддатися пристрасному коханню, адже сама природа відвела для цього лише невеликий проміжок людського життя – молодість.

Такий майже трактатний спосіб аргументації, що визначає загальну тональність раціоцентричного авторського дискурсу, зближує Т. Кер'ю з класицистами, які, як відомо, сповідували ідеал простоти, ясності і прозорості побудови художніх текстів. На відміну від поетів-метафізиків, які віддавали перевагу ускладненим метафорам і незвичній, інколи парадоксальній образності, Т. Кер'ю вдається здебільшого до доволі банальних міркувань із приводу швидкоплинності краси:

For that lovely face will faile,
Beautie's sweet, but beautie's fraile;
'Tis sooner past, 'tis sooner done
Than Summers raine, or winters Sun:
Most fleeting when it is most deare,
'Tis gone while wee but say 'tis here.
This curious locks so aptly twined,
Whose every haire a soul doth bind,
Will change their abroun hue, and grow
White, and cold as winters snow.
That eye which now is Cupids nest
Will proue his grave, and all the rest
Will follow; in the cheeke, chin, nose
Nor hilly shall be found nor rose.

Протиставляючи нейтральні “cheek, chin, nose” і поетично забарвлені “curious locks”, “lilly”, “rose”, поет не тільки підкреслює скороминущу природу жіночої краси і спонукає «ловити мить» і насолоджуватися радіщами плоті, він позиціонує себе як мудрий поради́к, здатний не тільки аналізувати побачене незаангажовано, але й дистанціюватися в разі невдачі від об'єкта недавніх зітхань. “Did the thing for which I sue / Only concern myself, not you”.

Аргументація Т. Кер'ю вибудовується на двох магістральних тезах. Перша з них – акцентування природної відмінності між чоловіками та жінками в їхньому ставленні до концепту фізичного кохання:

Did the thing for which I sue
Onely concern my selfe not you,
Were men so fram;d that they alone
Reap'ed all the pleasures, women none,

Якщо жінка перебуває в полоні суспільних умовностей і приховує свої справжні бажання, то чоловік, якого пихатість коханої змушує принижуватися і страждати, насправді є більш природним і чесним щодо природи.

...Be not therefore proud, and deem
All men unworthy your esteem:
For, being so, you lose the pleasure
Of being fair, since that rich treasure
Of rare beauty and sweet feature
Was bestow'd on you by nature
To be enjoy'd; and 'twere a sin
There to be scarce, where she hath bin
So prodigal of her best graces.

Друга магістральна теза цього вірша Т. Кер'ю – реабілітація фізичного кохання як прояву людської природи, що має свої права і диктує людині певні правила поведінки, які мають бути вищими за соціальні умовності й приписи, які вигадало жіноче марнославство. Тут поет щедро використовує семантику природності, що властива образності рококо. Для нього жінка – це не недосяжна богиня, краса якої є незмінною і вічною, а земне створіння, що подібне до інших об'єктів матеріального світу, а отже, тлінне і нетривке.

For time and age will work that wrack
Which time or age shall ne'er call back.
The snake each year fresh skin resumes,
And eagles change their aged plumes;
The faded rose each spring receives
A fresh red tincture on her leaves:
But if your beauties once decay,
You never know a second May.

Водночас автор виступає не лише як мудрий переко́нувач, але й як вправний спокусник. Він відкрито грає з жінкою, спекулюючи на конфлікті між соціально зумовленим і природним у жіночій натурі.

Thinke not cause men flatt'ring say,
Y'are fresh as Aprill, sweet as May,
Bright as is the morning starre,
That you are so, or though you are
Be not therefore proud, and deeme
All men unworthy your esteeme.
For being so, you loose the pleasure
Of being faire. ...

Він доводить, що, відмовляючись від кохання в молоді роки через упереджене ставлення до нього, жінка сама прирікає себе на страждання у зрілому віці:

For when the storms of time have moved
Waves on that cheek which was beloved,
When a fair lady's face is pined,
And yellow spread where once red shined;
When beauty, youth, and all sweets leave her,
Love may return, but lover never:
And old folks say there are no pains
Like itch of love in aged veins.

У цьому творі поет, за виразом Р. Скелтон, демонструє «естетичне катання по тонкому льоду» [4, с. 15]. Але він, справжній представник світського суспільства, не опускається до вульгарності. Відчувається, що поет насолоджується роллю спокусника, обігруванням соціальних і літературних норм. Дистанціюючись від “flatt’ring man” Т. Кер’ю іронізує з приводу кліше “fresh April, sweet May”, вказуючи на поверховість цих порівнянь, єдиною метою яких є улесливе спокушання.

Він вводить доволі цікавий і не позбавлений філософічності мотив відмінності між різними типами закоханих: одні грають на самолюбстві жінки, поки вона молода і прекрасна, і не спроможні на тривалі стосунки, інші ж – наділені справжньою пристрастю, яка не згасає занадто швидко.

Then wisely choose one to your friend
Whose love may, when your beauties end,
Remain still firm: be provident,
And think, before the summer’s spent,
Of following winter; like the ant,
In plenty hoard for time of scant.
Cull out, amongst the multitude
Of lovers, that seek to intrude
Into your favour, one that may
Love for an age, not for a day;
One that will quench your youthful fires,
And feed in age your hot desires.

Як бачимо, тим самим автор надає жінці право вибору, і закликає її зробити цей вибір свідомо, спираючись на розум. Т. Кер’ю зовсім не цікавить проблема шлюбу, яка турбує Р. Герріка. Він усвідомлює певну конфліктність між християнською мораллю та так званім «потягом плоті», який полюбили оспівувати «кавалери». На думку Г. Парфітт, Т. Кер’ю вважає такий конфлікт неминучим [15, с. 57]. На думку поета, немає жодної необхідності навіть намагатися його вирішити: ліричний герой, вмовляючи жінку, він пропонує їй цікаву і ризиковану гру в кохання, яку називає «sport», що лише подвоює насолоду:

Then had you reason to be scant:
But 'twere a madness not to grant
That which affords (if you consent)
To you the giver, more content
Than me, the beggar...

Неодноразово поет обігрує штампи неоплатонізму і петраркізму, згідно з якими фізична краса тотожна красі душевній. За Т. Кер’ю, навіть «common beauties» і «mean faces» мають право на задоволення від любовної гри та фізичного кохання. Тим самим він намагається піймати жінку на гачок її власного марнославства і пихатості. Її обраність зумовлена тим, що це він вибрав саме її серед інших, і за це вона має бути вдячна йому – поетові.

Завершується послання до анонімної А.Л. відвертим запрошенням до того, щоб не витратити час марно, а насолоджуватися коханням:

O then, be wise, and whilst your season
Affords you days for sport, do reason;
Spend not in vain your life’s short hour,
But crop in time your beauty’s flower,
Which will away, and doth together
Both bud and fade, both blow and wither.

Як бачимо, у цьому вірші, наратив якого вибудовується за класицистичними приписами, домінує рокайльна топика: мотив

«саге діем», акцентування на пріоритеті природи над соціальними умовностями, апологетика фізичної насолоди. Семантика художніх образів, які обігрують властивості живої природи, теж близька до рокайльної.

Тож, підсумовуючи все вищевикладене, зазначимо, що Т. Кер’ю, за яким несправедливо закріпилася репутація другорядного автора і банального імітатора, можна вважати самобутнім і доволі талановитим поетом. Він репрезентує органічне поєднання двох провідних тенденцій англійської ліричної поезії початку XVII століття – Доннівської і Джонсонівської. Будучи імітатором версифікаційних моделей Б. Джонсона, він запозичував топоси і мотиви барокової лірики Дж. Донна. Але його поетичні пошуки розгорталися в іншому соціокультурному контексті: як придворний поет-«кавалер» він стоїть на відмінній світоглядно-естетичній платформі. Адресована придворному оточенню лірика Т. Кер’ю позбавлена глибокої філософічності, що притаманна поезії Дж. Донна, і не сягає тієї сатиричної віртуозності, якою так славився Бен Джонсон. Втім вона відповідає читацьким очікуванням придворної публіки, яка з захопленням сприймає гедоністичні мотиви, відвертий еротизм і вуаеризм. Барокова поетика і класицистичні елементи в ліриці Т. Кер’ю зведені до мінімуму – вони поступаються місцем новим естетичним засадам, які, по суті, передвіщають появу нового стилю – стилю рококо.

Подальші перспективи наукових пошуків у цьому напрямі полягають у більш детальному аналізі поетичного доробку Т. Кер’ю з позицій гендерних студій, з’ясування специфіки авторської репрезентації мотивів лицарських ідеалів, характерних для інших поетів-«кавалерів».

Література:

1. Thomas Carew / ed. A. W. Ward, A. R. Waller. *The Cambridge History of English and American literature* : an encyclopedia in 18 volumes. NY : Putnam’s Sons, 1907–21. Vol. 7. URL: <http://www.bartleby.com/br/211.html>
2. Hannaford R. My Unwashed Muse : Sexual Play and Sociability in Carew’s “A Rapture”. *English Language Notes*. 1989. Vol. XXVII, № 1. P. 32–39.
3. Lindsay C.M. Cavalier poets. NY : The Abbey Press, 1974. P. 106.
4. Skelton R. Cavalier Poets. Longmans, Green & Co., 1960. 52 p.
5. Holiday C. The Cavalier Poets. NY : The Neale Publishing Company, 1911. P. 320.
6. Hannaford R. Self-Presentation in Carew’s “To A.L. Perswasions to Love”. *Studies in English Literature, 1500-1900*. 1986. Vol. 26, № 1. P. 97–106.
7. Виппер Ю. Б. Творческие судьбы и история. (О западноевропейских литературах XVI – первой половины XIX века). Москва : Художественная литература, 1990. 318 с.
8. Craig H. The literature of the English Renaissance. London, 1986. 376 p.
9. Горбунов А.Н. Поэзия Джона Донна, Бена Джонсона и их младших современников. *Английская лирика 17 века*. Москва : МГУ, 1989. 346 с.
10. Безродних І.Г. Діалог Т. Кер’ю з великими попередниками: рецепція здобутків Джона Донна і Бена Джонсона. *Держава та регіони*. Сер. Гуманіт. науки. 2011. Вип. 2. С. 4–11.
11. Безродних І.Г. “A Mob of Gentlemen who Wrote With Ease”: поезія «кавалерів» у соціокультурній перспективі. *Ренесансні Студії*. 2019. Вип. #31-32. С. 72–95
12. Henderson F.O. Traditions of Précieux and Libertin in Suckling’s Poetry. *ELH : a Journal of English Literary History*. December, 1937. Vol. 4, № 4. P. 274–298.

13. Brady P. Rococo Poetry in English, French, German, Italian. An Introduction. Tennessee, 1992. 109 p.
14. Barbour R. Wee, of th'adult'rate mixture not complaine: Thomas Carew and Poetic Hybridity. *John Donne Journal*. 1988. Vol. 7, № 1. P. 91–113.
15. Parfitt G.A E. The poetry of Thomas Carew. *Renaissance and Modern Studies*. 1968. Vol. XII. P. 56–67.

Bezrodnykh I. Let Us Reap Our Joys: stylistic peculiarity of the poetic narrative of Thomas Carew's love lyrics

Summary. The article under consideration has been devoted to the poetic heritage of one of the brightest representatives of the poetic courteous tradition of England of the XVIIth century, who is seen as one of the Cavaliers, Thomas Carew, within the sociocultural framework. The investigation has focused on the peculiarity of the key images and motives representation in the love poetry of the stated author with the emphasis on the stylistic nature of the poetic heritage of Thomas Carew.

The aim of the article has been to analyse the poetics of the love lyrics by Thomas Carew, identify the stylistic dominants in his poetry, specify the peculiar author's characteristics of the imagery and motifs representation in the poetic narrative.

Within the framework of the given investigation the systematic approach to the study of poetic nature of Thomas Carew's narrative has been applied: research strategy of close reading to identify the stylistic peculiarities of Thomas Carew's love lyrics, define the argumentative strategy to enjoy life and indulge into physical sphere of love present in the group

of love lyrics, which can be entitled as “persuasion to love” or “persuasion to enjoy”, the elements of sociocultural approach have been applied in order to distinguish the correlation between the role and figure of the poetry recipient as well as the correlation between a woman's persona and the restrictions and regulations relevant for the society of the time; the experience of the representatives of the Reader-response criticism has been taken into consideration to specify whether the poetological peculiarities of Thomas Carew's love lyrics, namely: eroticism, seduction, directness and focus on the corporeity were determined by the demands of the court elite.

It should be stated that within the framework of the poetic heritage of Thomas Carew a special place is reserved to the lyrics which can be roughly entitled as “persuasions to love, persuasions to enjoy” with the carpe diem motto or its English version – seize the day as a tenor. This motto later was adopted by the representatives of the Rococo culture. According to Thomas Carew, life is an natural combination of the prominante Rococo toposes – woman, love, nature. The narrator of the poems persuades the woman to use every opportunity to enjoy the fleeting moments of happiness to oppose the passage of time.

Carew mocks the norms and hackneyed phrases of Neoplatonism and Petrarchism which draw parallel between inner and outer beauty, emphasizing the idea that even ordinary people have right to enjoy the moment.

Prospects for future research lie in the investigation of the peculiarity of the chivalry ideals author's representation, notable for the poetic heritage of other Cavaliers.

Key words: poetry, love lyrics, author's narrative, topos, eroticism, voyeurism, hedonism.

*Bogachevska L. O.,**Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Foreign Languages and Translation Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

MELODRAMA STYLE DESCRIPTION OF FEMALE IMAGES AND THEIR FATE IN THE UKRAINIAN AND THE ENGLISH PROSE (G. KVITKA-OSNOVIANENKO “MARUSYA” AND CH. DICKENS “DOMBEY AND SON” IN THE COMPARATIVE TYPOLOGICAL ASPECT)

Summary. Profound research of the literary phenomena of different cultures for analysis is always a plentiful subject for the study which can give us understanding that literary process reflects the contemporary reality with its social, psychological aspects and their penetration into works of arts has a uniqueness which is of a special interest. Quotations of scholars concerning some writers belong to the contact-genetic ties and give the researcher an impulse for the study of the literary works on the typological level. Such an uttering of the Ukrainian literary critic P. Kulish reveal some ties and give us the basis for the research. Thus, the aim of the article is to find some similar and different features of melodrama style prose by G. Kvitka-Osnovianenko “Marusya” and Ch. Dickens “Dombey and Son”. These prose works are different in genre (a short story and a novel) and in size but common features of melodrama style give us a chance to regard them on the typological-comparative level.

The English and Ukrainian writers were almost contemporaries (Ch. Dickens 1812–1870; G. Kvitka 1778–1843), so it is not surprisingly that their works are characterized by similar features of melodrama and sentimentality which were gained due to the “social” and “psychological” aspects of reality which is authors’ love for the theater. The main characters of the analyzed works are female characters: Marusya and Florence, who are very similar in inner features such as impracticality, bad adaptation to life, dreaminess, moral purity, emotional admiration by good things. This is a special type of literary character of a woman who should play no political role in the society and only stay at home. The motives: birth, relationship with parents, love, family collisions, death belong to the topics of the melodrama style prose; the transmission of the emotional state through the statements, actions, movements, gestures, eye expressions, facial expressions make the reader penetrate into the feelings of characters and a melodramatic effect is created – the audience unconsciously becomes a part of the actions.

Key words: contact-genetic ties, typological level, melodrama style, sentimentality, ontological themes.

Reflection on the world cultural heritage of artistic and aesthetic thought in general and a new understanding of the works of the Ukrainian literature in particular in the connection with the former is a priority of the Ukrainian comparative literary studies in recent decades. According to the German scholar Henry G. Remak who worked in the USA: “Literary comparative studies is the study of literature outside one country, as well as the study of the relationship between literature, on the one hand, and other areas of knowledge and beliefs, such as art (for example, painting,

sculpture, architecture, music), philosophy, history, social sciences (for example, politics, economics, sociology), science, religion, etc. – on the other hand. In short, it is a comparison of one literature with another or others, as well as a comparison of literature with other areas of human expression” [1, p. 44]. Profound research of the literary phenomena of different cultures taken together for analysis is always a beneficial subject for the further study which can give us understanding that literary process reflects the contemporary reality with its social, economic, psychological aspects and their penetration into works of art and has a unique character which is of a special interest.

Comparative methods, which are based on the study of the contact-genetic connections and typological features (during the theory of D. Diuryshyn) [2] in their organic unity, reveal universal commonalities and national differences, general patterns in the development of the aesthetic phenomena and their artistic originality. Quotations of the literary scholars concerning some writers put in one thought of theirs belong to the contact-genetic ties and give the researcher an impulse for the study of the literary works on the typological level.

Thus, the following quotations urged us to study G. Kvitka-Osnovianenko “Marusya” and Ch. Dickens “Dombey and Son” on the comparative level. The Ukrainian writer and literary critic P. Kulish noticed the similarity of the creative style of the Ukrainian artists G. Kvitka-Osnovianenko, M. Gogol and the English novelist Ch. Dickens in the article “On the relationship of Little Russian literature to all-Russian” (1957) where he regards the works of G. Kvitka and assesses his creative method as similar to those who were “the greatest painters of life, customs and human passions, such as Walter Scott, Dickens and our Gogol” [3, p. 492]. Such the uttering of the Ukrainian literary critic P. Kulish reveal some ties and give us the basis for further research.

Thus, the aim of the article is to find some similar and different features of melodrama style prose by G. Kvitka-Osnovianenko “Marusya” and Ch. Dickens “Dombey and Son”. These prose works are different in genre (a short story and a novel) and in size but common features of melodrama style give us the chance to investigate them on the typological-comparative level.

The English and Ukrainian writers were almost contemporaries (Ch. Dickens 1812–1870; G. Kvitka 1778–1843), so it is not surprisingly that their works are characterized by common features of melodrama and sentimentality. It should be noted that typological coincidences and differences are mostly due to “socio-typological, literary-typological and psychological-typological

factors" (D. Diurydyshyn) [2], which had an impact on the work of the compared writers.

So here we have a deal with the "social" and "psychological" aspects that is authors' love for the theater. It is prominent that worldview and aesthetic preferences of the compared writers have some common features and one of them is their passion for the theatrical life. G. Kvitka wrote plays and was in the creative collaboration with the staff of the Kharkiv Theatre; he became one of the first historians of the Ukrainian theatre (article "History of the theatre in Kharkov") and was also convinced that dramatic plays are an effective means of educating and enlightening people. "He was the protagonist of the idea of the society improvement by the reforms and the influence of the means of literature and theatrical art" [4, p. 440]. So that is why he used some of theatrical means in his prose.

Dickens dreamed of becoming a professional actor from a young age, but he only partially realized his desire and played in a family troupe and was an amateur actor. He also helped the theatre financially by investing in the payment of pensions to actors in the theatre fund. In early days of his career Dickens wrote some plays (farces) which were staged but they are not regarded as a strong facet of his heritage. Nevertheless, his prose adopted some theatrical canons to his narrative and these aspects are spoken about in the books of W. Axton (1966) [5] and R. Garis (1965) [6].

The concept of melodrama style belongs to inter-genre in nature and has the ability to transfer from stage to prose. The most emotional moments of the drama belong to melodrama elements, performed with musical accompaniment to touch the soul of the audience, which create favorable conditions for the realization of sensual, emotional pathos. So, it is clear that the literary term of melodrama originally came from the theatre and of course, the love of writers for the theatrical performances left its mark on the artistic style of both the Ukrainian and English authors. Hence the elements of melodrama style are available in their prose.

The main characters of the analyzed works are female characters: Marusya in G. Kvitka short story and Florence in Ch. Dickens novel are very similar in psychological features such as impracticality, bad adaptation to life, dreaminess, moral purity, emotional admiration by good things. This is a special type of literary character of a woman who should play no social-political role in the society and only belong to her home and household. It is notably that Ukrainian critics have paid their attention to such heroines. For example, Lesya Ukrainka rightly remarked in the article "New Perspectives and Old Shadows" ("New Woman" of Western European fiction) that new trends in contemporary literary fashion brought a revival of the women's issue in literature. In her exploration, she divided the array of female images of world literature into certain groups. So separately go "submissive heroines of Schiller, Goethe, Dickens, Pushkin have at least a sense of human dignity, which significantly distances them from the ideal of the silent sheep" [7, p. 78]. A similar opinion about female images in the works of Charles Dickens was expressed by the Ukrainian researcher K. Shakhova. She wrote that the characters who embody the best human traits seem unrealistic, because "the pink and blue colors with which they are depicted are too contrasting with the general dark, gloomy background" [8, p. 18]. We are dealing with a special patriarchal anti-feminist perception of women at that time as an ideal and beautiful being who has no right to vote in male society.

In fact, although mental sensitivity, idealized perception of the world are positive qualities, at the same time they can paralyze

the will of the characters to life, which turns into inferiority, as happens with female characters in the studied literary works. The female characters of Marusya and Florence evoke the reader's sympathy, but they are not able to take a decisive step and influence their destiny, their lives depend on the circumstances in which they find themselves. These young ladies are positive, highly moral characters, reminding of fairy-tale characters, and serve as a contrast to negative immoral characters, who often hinder their happiness. These characters depicted as stereotyped moral ethical personalities that are not shown in the development of their inner world due to canons of melodrama.

The effect of melodrama is also reached with the help of created sense of visibility of the image as if it were on the theatrical stage. In the story "Marusya" the image of Marusya is the ideal maiden with natural beauty, obedience and rich inner world. Naum and Nastya's daughter was "tall, straight like an arrow, black eyes like thorny berries, eyebrows like a lace, red face like a gentleman's rose, which blooms in the garden..." [9, p. 46]. She was dressed in the best clothes: "the shirt on her is white, thin, she spun it by herself and embroidered lush sleeves with red threads" [9, p. 46]. Such portrait characteristics delight the reader's thoughts, and the figure of the character in all its beauty immediately appears in one's imagination as if a stage image was shown.

On the contrary in Dickens's "Dombey and Son" little attention was paid to the description of Florence's appearance. Dickens only wrote: "Such a child was merely a piece of a base coin that couldn't be invested – a bad Boy – nothing more" [10; 13] and such a comparison with a little coin was made purposefully to underline the meaningless essence of the girl's existence. Though German researcher Charlotte Ljustina noticed that "Florence's stunning physical beauty and innate lovability allow her to hold the power that makes her father feel fearful and threatened by her. No character of this novel is immune to this power – not even Mr. Dombey in all his strength and sternness" [11]. So this is a very relevant remark and the image really engraves the bright imprint in the reader imagination as something seemingly meaningless though being worthy of great attention.

The Ukrainian short story describes a touching and tragic love story of a country girl and a city boy. In the flow of the linear unfolding of the story, the image of Marusya is increasingly delineated. At the wedding of her friend Marusya falls in love with Vasyi. This love was mutual: "I still don't hear anything, I don't see anything, only this black-eyed girl! She is in front of my eyes and in my mind!" [9, p. 51]. So, the author shows us the possibility of happy end and reader is expecting the continuation. Though emotionally condensed text brings its reader to an unexpected turnabout when love is gradually changed by misfortune and later on death of the main heroin due to the features of melodrama style prose. It is needed to remark that the melodrama has a sentimental orientation: moral and didactic tendencies, excessive emotionality of the characters and a fascinating plot with a sharp intrigue and an unexpected outcome.

Kvitka, as a skilled psychologist, reproducing gestures, facial expressions, movements, mood and emotions in a specific situation, conveys the experiences of the characters through external manifestations: "as if a fever had frightened Vasyi: he was as pale as a sheet, and he grabbed the carriage with his hands so as not to fall from grief" [9, p. 52]. A young boy deeply fell in love with Marusya: "sometimes it was fun for her, so if she ran to her mother

then and hugged her, she would get bored five times and wiped her tears with a handkerchief, and her father would like to dissolve her sorrows; then he smiled, then he was ashamed..." [9, 53]. Soon before the eyes of the reader the emergence of mutual affection for each other unfolds, and then it grows into passionate love: "I love you, Marusenka, with all my heart, I love you more than anything in the world" [9, p. 64]. The girl was very happy "her heart was beating like that she was shaking like a fever" [9, p. 64]. According to the melodramatic canons, Kvitka depicts mutual feelings a little bit too hyperbolized and this technique is used to influence on the readers emotions. O. Honchar noticed that "spiritually rich, consciously risen to the ideal by the writer the main characters embody high human qualities of simple people [4, p. 441]. Being too idealized and touching the characters evoke the feeling of admiration by the emotional reader.

The recipient is fascinated by the idealized feelings of a girl and a boy, but suddenly there was a sharp turnabout, which is a traditional element of melodrama. During the courtship Marusya's loving father, who seemed to appreciate Vasyl as the reader could notice did an incomprehensible and at first glance illogical, unjustified act for everyone: he ordered the suitors to pour a glass, which meant refusal. Nobody: neither Nastya, nor Marusya, nor Vasyl (nor the reader himself) understood what was happening and everyone was in despair. As it turned out later in the conversation between Naum and Vasyl, the father was afraid that "when the recruitment comes, they will probably shave Vasyl's forehead" and take him to the army while his daughter will become "neither a woman nor a widow" [9, p. 83]. Although the character wished his daughter only good, his unexpected act doomed her to misfortune and imminent death.

It is known that central themes of melodrama style prose are concentrated on the atmosphere of a house, love, marriage, collision of family life and sometimes death. So, we can find almost all of these in the compared prose. In both works in G. Kvitka's short story "Marusya" and in Dickens's novel "Domby and Son" there is a common central melodrama topic the love of young couple of Marusya and Vasyl (this theme is the main line of the story) and of Florence and Walter (which is not the main theme in the novel). The other similar theme is the conflict between the daughters and their parents: Marusya and Naum; Florence and Mr. Domby (one of the main storylines) in the compared literary works.

The complex cold relationship between Mr. Domby as a father and his daughter Florence from Dickens's novel "Domby and Son", one of his storylines, helps to vividly recreate the picture of a deeply emotionally sad girl's life, embodied in the image of Florence. The reader is immediately filled with sympathy for the girl. Deprived of human warmth, lonely, alienated, she dreams of parental love. The stronger she wanted it; the further her father pushed her away. After all, she was a "fake coin" for him in matters of family business. Every night the girl quietly leaves her room, goes down the stairs and goes to the door of her father's office. "She leaned against them with her face and head and presses her lips lovingly" [10, p. 214]. Such a touching scene, indirectly, through external actions reveals the inner state of the character: Florence seeks refuge in his father's heart, but also wants to be a consolation for him, she needed it, "otherwise the poor crippled lonely heart will tremble like a bird with broken wings, and will break" [10, p. 211]. The author compares his heroine with a helpless creature of nature, a bird that can be broken by the anger and indifference of the "strong

of this world". After all, the cruel, cold Mr. Domby did not comfort his little daughter, only at the end of the novel, after the vicissitudes of fate; he establishes a relationship with Florence, becomes a good grandfather and happily walks with his grandchildren. After all, melodrama is aimed at exposing human vices that disrupt the harmony of a world in which good is defeated by evil.

The theme of death as one of melodramatic topics is well presented in the compared works: in the novel by G. Kvitka "Marusya" and in the novel by Ch. Dickens "Domby and Son". The tragic moment of human death is created on the one hand to develop the plot and on the other to make the reader feel a deep sorrow, sympathy and compassion that is to evoke strong emotions and to intensify melodrama effect.

Unpredictable behavior of a loving father Naum who decided for himself what his daughter's life should be was followed by unhappy event. After a short meeting with her beloved Vasyl who was saying goodbye to her, Marusya felt that she didn't have to live any longer: "you leave me in the cemetery; you will find me in the cemetery" [9, p. 96]. Exhausted by the expectation of a loved man from a long travel, the girl was caught by the rain, soaked to the skin, fell ill and died. Deeply saddened by the loss of his beloved girl a young man condemns himself to the life of a monk. So, a bad will of a father is regarded as not honest deed by the reader which caused the tragedy and the educational value of the episode is brought to the surface: morality is defeated by immorality. Using the effect of a contrast when ethical heroes are opposed to cunning ones the G. Kvitka-Osnovianenko could influence on the emotionality of the recipient.

Dickens liked crying over the fate of his characters himself as he wrote in his letter to John Foster [12] and was skillfully able to evoke sympathy in his reader. The image of Florence is also associated with the death of loved ones: first her mother and then her brother Paul. She had a hard time with those losses, often mentally being with Paul, looking for a piece of mind as he was "the only friend and companion of her unhappy childhood" [10, p. 47]. Researcher Sally Ledger wrote that "one of the most affecting tableaux in Dickens's fiction is in the fifth monthly instalment of *Dombey and Son* when the "swift river" finally bears young Paul Dombey out into the ocean that has so preoccupied him throughout his short life" and he also noted that Dickens's friend Lord Jeffrey wrote to the writer: "I have so cried and sobbed over it last night, and again this morning; and felt my heart purified by those tears, and blessed and loved you for making me shed them" [13, 1].

Lonely Florence wandered around the house, falling on the bed under the influence of painful memories and sobbing bitterly, "finding no comfort – nothing but bitter and cruel longing" [10, p. 211]. The image of the girl is similar to the "angel of death", which embodies the philosophical rhetorical question: "Would it not be better for her to be lonely, unhappy, to be where now those whom she loved and who loved her?" [10, p. 211]. Such mental suffering of the girl, restlessness, alienation from the world of adults around her, shows the complicity in her fate and at the same time arises the condemnation of cold and cruel characters by the recipient.

G. Kvitka-Osnovyanenko and Ch. Dickens managed to show the essence of the existence of the "little woman" with his inner world, feelings; a person who lives in his closed space: either in the native Ukrainian village, or in the English "house like a fortress". The common feature is the image of a positive idealistic heroine with the high moral and ethical qualities which are hyperbolized

to create the contrast between good and evil due to melodrama style canons. The technique of the emotional state of the character transmission through their speech, actions, movements, gestures, eye expressions, facial expressions make the reader penetrate into the feelings of the characters. Presence of intrigue; intense vicissitudes which happen in the characters' life also belong to the means of melodrama style prose and, consequently, the sentimental effect is created as the feelings of the recipient are sharpened and the audience unconsciously becomes an accomplice in the actions of the work.

The theme of love, house atmosphere, misunderstanding between daughters and parents, family collisions, death are well presented in compared literary works. As it is known that such ontological motives belong to the usual themes of melodrama style. Both authors refer to these common human events, feeling and moods to evoke sentimentality, sympathy and compassion to create the shield to help to resist the cruelty, rationalism and pragmatism of economically and industrially rapid-paced society in the beginning of capitalism in Ukraine and developing of it in England. Summing up we may remark that both Ukrainian and English literature successfully fit into the literary process of that time and the Ukrainian literature is represented as rightfully equal counterpart of world literary process.

References:

1. Remak Henry G. *Literary Comparative Studies: its Definitions and Functions*. Anthology / ed. By Dmytro Nalyvayko. Kyiv: Mohyla Academy, 2009. 487 p.
2. Дюришин Д. Теория сравнительного изучения литературы. Перевод со словацкого. Москва : Прогресс, 1979. 319 с.
3. Куліш П. Вибрані твори. Київ : Дніпро, 1982. 492 с.
4. Українська літературна енциклопедія / Ред. О. Дзевєрина, Г. Вервеса, О. Гончара. Вип. 2. Київ, 1990. С. 440.
5. Axton, William F. "Circle of Fire: Dickens' Vision and Style and the Popular Victorian Theater". *Literature in English, British Isles*. V. 26. Kentucky: The University Press, 1966. 312 p.
6. Garis Robert. *The Dickens Theatre, a Reassessment of the Novels*. Clarendon Press, 1965. 259 p.; Наливайко Д. Спільність і своєрідність: українська література в контексті європейського літературного процесу. Київ : Дніпро, 1988. 393 с.
7. Українка Леся. Літературно-критичні та публіцистичні статті. *Українка Леся. Зібрання творів: У 12-ти т.* Київ : Наукова думка, 1977. Т. 8. 317 с.
8. Шахова К. Смук і сміх Чарльза Діккенса. *Нариси творчості зарубіжних письменників-реалістів XIX–XX ст.* Київ, 1978. С. 15–23.
9. Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Вибрані твори. Київ : Дніпро, 1987. 312 с.
10. Dickens, Charles. *Dombey and Son*. Wordsworth Classics, 1995. 878 p.

11. Ljustina Charlotte. *Florence's Internal Strength and Power in Charles Dickens' "Dombey and Son"*, Munich, GRIN Verlag, 2013. URL: <https://www.grin.com/document/307718>
12. Foster John. *The Critical Heritage*, ed. by Philip Collins. London: Routledge and Kegan Paul, 1997. P. 345.
13. Ledger Sally. *Dickensian Melodrama: A Reading of the Novels*. Publisher: University of Kansas, 1978. 14 p.

Богачевська Л. О. Опис жіночих образів та їх долі в українській та англійській прозі в стилі мелодрами (порівняльно-типологічний аспект творів Г. Квітки-Основ'яненка «Маруся» та Ч. Діккенса «Домбі та син»)

Анотація. Поглиблене дослідження літературних явищ різних культур, взятих разом для аналізу, завжди є цікавою темою для подальшого вивчення, що може дати нам зрозуміти, що літературний процес відображає сучасну реальність у всіх її аспектах, і їхнє проникнення у твори мистецтва унікальний персонаж, який являє особливий інтерес. Цитати літературознавців стосовно деяких письменників належать до контактено-генетичних зв'язків і дають досліднику імпульс для вивчення літературних творів на типологічному рівні. Вислови українського літературознавця П. Куліша виявляють деякі зв'язки та дають нам основу для дослідження. Таким чином, метою статті є пошук подібних та різних особливостей прози в стилі мелодрами Г. Квітки-Основ'яненка «Маруся» та Ч. Діккенса «Домбі та син». Ці прозові твори різні за жанром (новела та роман) та за розміром, але загальні риси стилю мелодрами дають нам змогу дослідити їх на типологічно-порівняльному рівні. Англійські та українські митці були майже сучасниками (Ч. Діккенс, 1812–1870; Г. Квітка, 1778–1843), тому не дивно, що їх твори характеризуються спільними рисами мелодрами та сентиментальності, які набули завдяки "соціальним" та "психологічним" аспектами дійсно, що їх увібрали у творчість митці, а саме любов до театру. Головними героями аналізованих творів є жіночі персонажі: Маруся та Флоренс, які дуже схожі за психологічними особливостями, такими як непрактичність, погана адаптація до життя, мрійливість, моральна чистота, емоційне захоплення добрими речами. Це особливий тип літературного характеру жінки, яка не має виконувати жодної соціально-політичної ролі в суспільстві і належати до свого дому. Центральні теми прози в стилі мелодрами відомі як онтологічні мотиви: народження, стосунки з батьками, кохання, колізії в сім'ї, смерть; передача емоційного стану персонажів через їх висловлювання, а також за допомогою образів дій, рухів, жестів, міміки очей, міміки змушує читача проникнути в почуття персонажів і співпереживати їм, отже, створюється мелодраматичний ефект – аудиторія несвідомо стає частиною дій.

Ключові слова: контактено-генетичні зв'язки, типологічна площина, мелодраматизм, сентименталізм, онтологічна тематика.

*Ведернікова Т. В.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри теорії та практики англійської мови**Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ РОМАНУ Ч. ДІККЕНСА «ЖИТТЯ ТА ПРИГОДИ НІКОЛАСА НІКЛБІ» ЯК РОМАНУ ВИХОВАННЯ

Анотація. Статтю присвячено аналізу літературної діяльності Ч. Діккенса як невід'ємної складової частини літературного процесу в Англії в XIX столітті. Актуальність роботи пов'язана з посиленням інтересу до переосмислення та нового освоєння творчості Ч. Діккенса з сучасних наукових засад на прикладі його видатного роману «Життя та пригоди Ніколаса Ніклбі» та зумовлена відсутністю в літературознавстві системного дослідження жанрової своєрідності роману як важливого елементу розкриття концепції твору, образної системи, проблематики й поетики, а також вияву психологічного стану героїв. Беручи до уваги концептуальний світогляд Ч. Діккенса та своєрідність творчого методу письменника, в статті досліджено жанрові особливості роману «Життя та пригоди Ніколаса Ніклбі», виявлено конкретні засоби його художнього втілення в тексті, проаналізовано джерела жанроутворення роману. У статті розглянуто жанрову своєрідність роману Ч. Діккенса «Життя та пригоди Ніколаса Ніклбі» та доведено, що цей твір за своєю жанровою приналежністю належить до роману виховання, який містить конкретні елементи та типові риси соціального, сатиричного та сімейного роману. Однак відрізняється від класичного роману виховання тим, що в ньому немає послідовної циклічності в життєписі головного героя, натомість інші характерні ознаки жанру у творі збережено. Письменник часто звертався до жанру роману виховання, оскільки вважав правильне виховання людини кращим шляхом до гуманної організації суспільства. Ч. Діккенс створював свої романи з певною морально-етичною і виховною метою. Твір «Життя та пригоди Ніколаса Ніклбі» мав привернути увагу англійського суспільства до проблем у галузі освіти, системі виховання. У роботі також зазначено, що твір «Життя та пригоди Ніколаса Ніклбі» побачив світ саме як роман-фейлетон, що вплинуло на його жанрову поетику: наявність злободенних для того часу проблем та фактів, особлива побудова наративу, елементи мелодрами.

Ключові слова: жанр, жанрові особливості, роман виховання, соціальний роман, сімейний роман, сатиричний роман, творчий метод.

Постановка проблеми. Сплеск інтересу до творчості Чарльза Діккенса (1812–1870), його неординарної особистості нині приймає світові масштаби. Учені і дослідники, літературознавці та біографи Англії, США, Японії, Росії та України, повертаючись до творчої і ідейної спадщини письменника, прагнуть винайти в ньому щось нове, актуалізувати зміст, а також маловідомі іпостасі його непересічної особистості. Зберігаючи живу послідовність поглядів, світоглядних традицій, форм філософського осягнення світу, можна переглянути смислово наповненість творів письменника. Завдяки відро-

дженню ідей, персонажів та особистостей минулого в сучасній інтерпретації відбувається переосмислення естетичних і художніх домінант.

Реалізм Ч. Діккенса – навіть порівняно з реалізмом його сучасників в Англії – надзвичайно своєрідний. Епічно широка, об'єктивна картина навколишнього світу, яка виникає в романах Ч. Діккенса, настільки сильно прикрашена авторським ставленням, так багато в ній суб'єктивного початку, що в очах деяких його сучасників Ч. Діккенс представлявся скоріше продовжувачем романтиків, ніж істинним реалістом. Як художник-реаліст Ч. Діккенс виділяється майстерністю тонкого психологічного аналізу і широтою охоплення типових соціальних явищ. Його життєрадісний гумор і нещадна сатира в сполученні з любов'ю до людини, яка, як стверджував сам письменник, була «цілим океаном», допомогли йому створити вражаючу галерею живих і безсмертних літературних образів.

Метою статті є дослідження жанрових особливостей роману Ч. Діккенса «Життя та пригоди Ніколаса Ніклбі» та виявлення засобів їх художнього втілення у творі в контексті літературної спадщини Ч. Діккенса.

Виклад основного матеріалу. Роман «Життя та пригоди Ніколаса Ніклбі» є третім романом Ч. Діккенса і належить до першого етапу його творчості, для якого характерні дидактизм і моралізаторство, гуманізм, переважно м'який, доброзичливий гумор, щасливий фінал твору, віра в змогу словом вплинути на хід історії, перевиховати суспільство. Однією з головних у романі можна вважати тему формування особистості, яка є провідною у творчому доробку Ч. Діккенса. Важке дитинство письменника, а також прагнення покращити умови життя, праці, освіти, виховання дітей зумовили звернення митця до теми дитинства. Образи дітей – жертв несправедливого життя, небезпечних життєвих поворотів, беззахисних, але водночас дуже сильних духом – з'являються на сторінках творів Ч. Діккенса упродовж всієї його творчої діяльності. Письменник розповідає історії життя своїх героїв із моменту народження чи раннього дитинства і до моменту становлення дорослої людини. Персонажі виховуються життям, проходять через численні випробування, але незмінно долають усі труднощі, зберігши людську гідність і те світле, що в них є.

Вивчення роману виховання почалося після того, як у 1774 році німецький критик і теоретик літератури Ф. Бланкенбург у праці «Дослідження роману» («Versuch über den Roman») зафіксував появу нової жанрової форми та запропонував термін для її позначення – «Bildungsroman». У перекладі з німецької мови слово «Bildung» означає «портрет», «картина», «формування» та «розвиток», причому глибинне значення всіх цих понять тією чи іншою мірою пов'язане з розвитком

та творенням. Ф. Бланкенбург визначив Bildungsroman як тип роману з домінуванням виховання і формування характеру героя. З того часу структура і специфіка Bildungsroman, його художня природа, генезис та еволюція стали основними теоретичними аспектами багатьох літературознавчих робіт.

У XIX столітті характеристика роману виховання зустрічається в роботах К. Моргенштерна і В. Дільтея. У зарубіжному літературознавстві XX століття до проблеми роману виховання зверталися Р. Паскаль, Л. Кен, Н. Фрідман, Дж. Баклі, М. Хірш, Ю. Якобс, У. Томет, Б. Квеллс та інші. У радянському літературознавстві та на пострадянському просторі розробкою теорії роману виховання займалися А. Діалектова, І. Влодавська, В. Пашигорев, С. Гайжюнас, Л. Чернець. Романами виховання національних літератур різних епох присвячені дисертації Р. Дарвіної, О. Наумової, Н. Осипової, Т. Маслової, Е. Демченкової [6]. Серед українських дослідників літератури до проблеми жанру роману виховання зверталися С. Бородица, В. Зарва, О. Круликова, О. Чик та інші.

Із працями В. Дільтея пов'язана активізація поглибленого дослідження роману виховання. Саме він увів у науковий обіг термін «Bildungsroman» і першим осмислив роман виховання як історичний жанр. Німецький філософ писав: «Bildungsroman» – це історія юнака, котрий входить у життя, перебуваючи в благословенному стані духовного нецтва, пізнає силу кохання і дружби, шукає близьких за духом людей, бореться зі складнощами реального світу і, врешті-решт, набуває різноманітного досвіду, дорослішає, знаходить себе і свою місію у цьому світі» [9]. Отже, за В. Дільтеєм процес виховання героя інтерпретується як етапи духовного перетворення людини, що проходить шлях від недобровільного вигнання з так званого райського «прастану» через ворожий світ спокусу до очищення і відродження.

Концептуальними в розробці проблеми жанру роману виховання, його специфіки, типології, класифікації є праці М. Бахтіна. У книзі «Питання літератури й естетики» літературознавець зіставляє «роман випробування» і «роман виховання», підкреслюючи, що перший «виходить із готової людини й влаштовує їй випробування з точки зору також вже готового ідеалу» [1, с. 204], тоді як роман виховання «протиставляє йому становлення людини. Життя з його подіями слугує вже не пробним каменем й засобом випробування готового героя. Тепер життя з його подіями, освічене ідеєю становлення, розкривається як досвід героя, школа, середина, що вперше формують характер героя і його світогляд» [1, с. 204]. Таким чином, на думку М. Бахтіна, роман виховання – це художня структура, основним організуючим центром якої є ідея становлення.

В іншій своїй праці «Роман виховання і його значення в історії реалізму» М. Бахтін сформулював основну відмінність цієї романної форми від інших – категорія мінливого героя. Саме «за принципом побудови образу головного героя» [2, с. 199] дослідник класифікував романні форми: роман мандрів, роман випробування, роман біографічний (автобіографічний) і роман виховання (становлення). Літературознавець показав, що роман виховання – роман синтетичний, підготовлений еволюцією роману мандрів, роману випробування, біографічного роману. Він дає образ людини, що еволюціонує, у ньому вперше з'являється «справжній хронотоп». Динамічний тип героя, що розвивається, формування його особистості, хронотоп – це, на думку М. Бахтіна, найважливіші відкриття роману

виховання, що мали велике значення для всього подальшого розвитку жанру роману.

Деякі дослідники розмежовують поняття «Bildungsroman» (роман виховання), «Erziehungsroman» (виховний роман) і «Entwicklungsroman» (роман розвитку), інші вважають різницю між ними несуттєвою. В англійській літературі відомі такі визначення, як coming of age novel, education novel, novel of development, novel of formation. Це пояснюється своєрідністю самого жанру й науковим підходом літературознавців. Першим романом виховання прийнято вважати «Вільгельма Мейстера» (1795–1796) Й.-В. Гете. «Люборацькі» А. Свидницького – один із перших романів виховання в українському письменстві. Жанрова специфіка цього твору свідчить про модифікацію роману виховання, про наявність у структурі твору рис «антироману виховання» [8, с. 15]. У творі гостро ставиться проблема виховання молоді у світі соціальної несправедливості, яка спотворює, калічить, руйнує особистість. В образах Антося і Масі Люборацьких показується, як згубне духовне і шляхетське виховання під впливом антинародної, антипедагогічної діяльності «учителів-мучителів», богословської і шляхетської моралі виховує риси озлобленості, погорди до народу, вороже ставлення до батьків.

Основними жанровими ознаками роману виховання є:

- автобіографічність – більшість романів виховання, особливо вікторіанської епохи, є автобіографічними;
- історія походження. Персонаж-дитина – найчастіше сирота, позбавлений не лише батьків, але й рідної оселі. Відсутність або втрата батьків символізує втрату його віри в цінності понять «сім'я», «рідне вогнище» і веде до пошуку альтернативного піклувальника, опікуна або ж способу життя;
- навчання (наукове й морально-етичне). Виховання та формування особистості через мистецтво, працю, середовище, вплив ідеологій тощо. Герой розвивається на тлі «учнівства» в житті. Отримання знань, необхідних для процесу розвитку, і є основним стрижнем роману;
- душевний конфлікт. Це основний конфлікт, що відбувається всередині самого героя. Поряд із зовнішніми подіями в житті героя існують більш важливі внутрішні чинники біографії, представлені духовними змінами й акцентуванням на виховному комплексі. Вичерпавши внутрішній конфлікт, герой досягає гармонії й стає на шлях стабільного й органічного існування;
- випробування і мандрування. Внутрішній розвиток героя розкривається в зіткненнях із зовнішнім світом руйнівного зла, випробуваннях, в яких він намагається опанувати себе, самовдосконалитись, рухаючись від індивідуалізму до суспільства і людей. Духовному зростанню сприяють пошуки правди, справедливості, ідеалу. Випробування, які припадають на долю персонажа, формують його характер, вироблюють свій спосіб пристосування до сучасних обставин. Мандрування з дому – це швидше втеча від провінційного чи буденного життя;
- фінансова незалежність. Фінансове становлення персонажа досягається через отримання освіти, поступове відточення навичок і досвіду роботи;
- кохання. Більшість персонажів випробовуються не лише оточенням, грошима, але й коханням, причому чисте кохання протиставляється порочному;
- функція другорядних персонажів як «вихователів» щодо головного героя. Значна роль належить обов'язковим персонажам – учителям, наставникам («Nebengestalten»), що скеровують

виховний процес шляхом пізнання і попереджають можливі помилки своїх вихованців [7, с. 40];

- біографічний час, який, на відміну від казкового та авантюрного, цілком адекватний реальному, але не завжди зіставлений з історичними віхами, вододілом у ньому служать покоління. Він превалює над історичним часом. І. Влодавська стверджує, що «хронотоп роману виховання типологічно стійкий, підпорядковуючись головній організуючій ідеї учнівства в житті, реалізація якого можлива тільки в часовій та просторовій протяжності» [3, с. 4]. Звідси виходить, що етапи розвитку героя обумовлюють циклічність розповіді. Усталена фабульна схема складається з таких компонентів: дитинство, отроцтво, розлучення з батьківським домом (тема «юнака на роздоріжжі», як у «Вільгельмі Мейстері» Й. Гете), роки навчання і подорожей та самовизначення героя за наявності позитивної програми, де обов'язковим для руху вперед є метод спроб і помилок;

- у сюжетно-композиційній структурі роману виховання використовується метод інтроспективного зображення подій, допускається ретроспекція, принцип моноцентричної композиції тощо;

- дидактизм фіналу.

Звернення Ч. Діккенса до жанру роману виховання можна вважати закономірним. Педагогічна тема є предметом більшості творів англійського романіста, серед яких «Пригоди Олівера Твіста», «Життя Девіда Копперфілда, розказане ним самим», «Великі сподівання», «Життя та пригоди Ніколаса Ніклбі», «Крамниця старожитностей», «Життя та пригоди Мартіна Чезлвіта», «Торговий дім Домбі та син», «Крихітка Дорріт», «Холодний дім», «Важкі часи».

У світосприйманні Ч. Діккенса питання виховання завжди грало величезну роль: боротися з тим або іншим соціальним злом означало для нього переконувати, тобто кінець кінцем виховувати. Правильне виховання людини він вважав кращим шляхом до встановлення взаєморозуміння між людьми, гуманної організації людського суспільства. Письменник створював свої романи з певною морально-етичною й виховною метою. Кожен твір призначений для реалізації чітко встановленої програми. Наприклад, у романі «Пригоди Олівера Твіста» автор викриває злочинність та порочність суспільства, які згубно впливають на виховання дітей. Натомість у романі «Великі сподівання» описує прагнення людини вийти в люди, але якщо в цьому мало власної заслуги, то користь від того буде невеликою.

Роман «Життя та пригоди Ніколаса Ніклбі» був покликаний привернути увагу англійського суспільства до проблем у галузі освіти, системи виховання, твір можна вважати закликком автора до реформ у цій сфері. Ч. Діккенс бачив, наскільки жакливо нехтували в Англії вихованням, і як недбало ставилася до цієї проблеми держава. Це викликало в нього тривогу і бажання допомогти своїм словом змінити сучасний стан освіти. Особливу увагу романіста привернуло повсюдне відкриття приватних шкіл, на чолі яких стояли люди, котрі не мали на те ніяких підстав. Жакливе становище учнів та викладачів, убогство, обмеженість, знущання та побиття, ненажерливість – ключова тема роману, а також виховання Ніколаса шляхом випробувань і пригод.

Сам Ч. Діккенс писав, що матеріал для роману був зібраний під час короткої поїздки в Йоркшир. Письменник відвідав ряд приватних шкіл, де, як він вважав, становище було особливо сумним, і розповів про побачене в розділах, присвячених «педагогічній діяльності» подружжя Сквірс. Написи на надгробках учнів послугували поштовхом для створення образу Смайка.

У центрі роману – історія становлення молодого хлопця, образ котрого створено в характерній для Ч. Діккенса манері: можна сказати, що Ніколас – частково ідеалізований персонаж, проте водночас він не позбавлений типових для його віку й походження (дворянин за походженням, різночинець за фактичним положенням у суспільстві) недоліків та слабкостей (недосвідченість, наявність юнацьких ілюзій, егоїзм).

У дитинстві головну роль у вихованні Ніколаса Ніклбі відігравали його батьки. Батько хлопця, Ніколас-старший, був безвольною особистістю. Під впливом обмеженої дружини він вдався до фінансових спекуляцій і зазнав краху, прирікаючи родину на жебрацьке існування. Лихвар Ральф Ніклбі був правий, коли засуджував свого брата, який залишив вдову і двох дітей без коштів. Проте Ніколас, окрім початкової домашньої освіти, засвоїв від батьків головні якості – чесність, доброту й відсутність жадібності, потягу до грошей. Хлопець був наділений розумом, хорошими здібностями й активним вольовим характером. У цьому спостерігається особистий досвід Ч. Діккенса, що виховувався такими ж непрактичними, недалекоглядними батьками, але взяв від них тільки кращі риси.

Також велике значення для виховання малого Ніколаса мала сільська природа, ігри з однолітками, що заклали основи його характеру, підготували до майбутніх протистоянь зі складними життєвими обставинами. Цей перший етап у вихованні головного героя висвітлений у романі дуже схематично.

Далі Ніколасу довелося зіткнутися з випробуваннями, завдяки яким він здобув життєвий досвід і, зрештою, відбулися його дорослішання і становлення. Одним із таких випробувань стало перебування героя в школі Дотбойс-Холл. Жорстокий і безчесний містер Сквірс голосно йменував свій «навчальний заклад» академією і запевняв, що віддані йому на виховання хлопці отримають «все корисне, що тільки може дати Йоркшир», будуть знаходитися під «материнською» опікою місис Сквірс, отримають «широку» освіту і засвоять «необхідні моральні правила» [4, с. 74]. Однак все те, з чим зіткнувся Ніколас Ніклбі, який отримав місце в школі Сквірса, було повною протилежністю лицемірним словам про зручності життя і досконалі методи навчання в Дотбойс-Холлі. При цьому Ч. Діккенс підкреслив у передмові до роману, що «містер Сквірс і його школа являють собою лише слабе відображення існуючого порядку, навмисно пом'якшеного в книзі і затушованого, щоб він не здався неправдоподібним» [4, с. 27]. А між тим зловісні фігури містера Сквірса і його дружини жакливі. Саме таких «вчителів» мав на увазі Ч. Діккенс, коли в передмові писав про людей, яким притаманні скупість, байдужість, про людей неосвічених, корисливих, жорстоких, «яким навряд чи хоча б одна розсудлива людина доручила б нагляд за конем чи собакою» [4, с. 32]. Здається, не було межі цинічним знущанням Сквірсів над учнями. Остаточоно вивело із себе Ніклбі жорстоке побиття Сквірсом бідолошного Смайка. Юний учитель спочатку намагався захистити хлопця словом, але промова не зупинила педагога-садиста, тому Ніклбі кинувся на кривдника з кулаками. Сцена справляє не лише драматичне, а й комічне враження, оскільки позаду Ніколаса атакувала міс Сквірс, шпурляючи в нього чорнильніці.

Після побиття Сквірса герой втік із Дотбойс-Холла, оскільки йому загрожувало судове переслідування, проте цей вчинок мав дуже велике значення в житті Ніколаса. По-перше, він загострив у ньому почуття самоповаги і допоміг виховати самого себе, зробити з героя те, що англійці почали називати a self-made man (людина, яка

зробила себе сама). З іншого боку, з'ясувалося, що своїм вчинком Ніколас «виховав» ще двох людей. Одним є Смайк, який відтепер став відданим помічником й учнем Ніклбі (пізніше стане відомо, що герої пов'язані також родинними стосунками). Інший – мельник Джон Брауді – з того часу вірний друг головного героя.

Педагогічна діяльність Ніколаса тривала недовго. У Лондоні він був учителем французької мови для доньок родини Кенвігзів. Далі на героя чекали чергові випробування, завдяки яким відбулося його дорослішання й становлення.

Ніклбі пройшов чотири основні життєві етапи, які можна назвати своєрідними «університетами»: зіткнення з членом парламенту (перевірка рівня політичного мислення героя), робота в театрі (випробування естетичних здібностей), захист честі сестри (пов'язаний із соціальним конфліктом) та кохання (служба у братів Чірібл, конфлікт з дядьком, розкриття таємниці народження Смайка). Це етапи перетворення Ніколаса з наївного юнака на зрілу людину, громадянина, корисного члена суспільства.

Необхідно зазначити, що, описуючи роботу Ніколаса Ніклбі в театрі, автор використав чимало автобіографічних моментів. Відомо, що в Ч. Діккенса були неабиякі акторські здібності, якими пишався його батько, примушуючи сина розігрувати домашні спектаклі перед гостями. Будучи дитиною, майбутній письменник часто відвідував Королівський театр. Молодий Ч. Діккенс був захоплений театром, мріяв про кар'єру актора, але важке становище сім'ї вимагало постійного заробітку, хоча в аматорських спектаклях він продовжував брати участь все життя. Окрім того, публічні читання Ч. Діккенса становили частину його творчої лабораторії художника. Вони слугували письменнику засобом спілкування з майбутнім читачем, були перевіркою життєвості його ідей, створених ним образів.

Образ Ніколаса Ніклбі є центральним. Навколо нього відбувається групування численних персонажів, образи яких «працюють» на розкриття особистості героя. Життєвий шлях, становлення головного героя є сюжетною основою твору, що об'єднують усі його сюжетні лінії й мотиви. Зрештою, Ніколас виявляється типовим героєм роману виховання, що проходить свої життєві «університети», виховується життям, загартовується в суворих випробуваннях і сам виступає в ролі вихователя. Доля Ніколаса продубльована образом його сестри Кейт. Вона теж наділена від природи сильним характером, теж змушена боротися за виживання в жорсткому світі. Вона пройшла власні «університети» в дамській майстерні мадам Манталіні, працюючи в аристократки Уїтгерлі.

На додаток до історій брата і сестри автор розповів також про долю їхньої матері, місіс Ніклбі. Це комічний персонаж, прототипом для якого стала мати Ч. Діккенса. Але функція цього образу в романі не обмежується лише розважанням читача. Можна сказати, що за допомогою образу місіс Ніклбі письменник створив пародію на власний роман виховання, адже мати Ніколаса і Кейт – пихата, невеликого розуму жінка, яка по-своєму любить своїх дітей і намагається виховувати їх, хоча може через свою дурість занести дочку, коли радить їй «не впускати» сера Хоука, адже він аристократ.

Тема виховання й освіти, головна у творчій образі Ніколаса Ніклбі, багаторазово дублюється, а іноді й пародійно осмислюється у фігурах «вихователів» і «вихованців». Стиль роману не позбавлений також риторики, що звучить то в прямих зверненнях автора до читачів, то в окремих репліках персонажів. Іноді ці дві форми висловлювання об'єднуються. Так, брати Чірібл, абсолютно позитивні персонажі, змальовані авто-

ром із м'яким гумором, часом виступають і як рупори авторських ідей у сфері виховання. Також автор може безпосередньо з'являтися перед читачами, що особливо помітно в паратексті, авторських передмовах, де говорить Ч. Діккенс-публіцист і художник, що розкриває прийоми своєї творчої праці. Письменник естетично «виховує» читача, даючи йому пояснення або іронічні натяки на хід оповіді в заголовках до глав. Рідше автор втручається в хід розповіді в основному тексті роману.

Роман має щасливий кінець, за що авторів докоряли за життя, а особливо після смерті. Але щасливий фінал – одна з рис філософії Ч. Діккенса. Він вважав, що література має велике виховне значення, впливає на свідомість, а щасливий фінал стверджує оптимізм, радість життя, гармонію, дає надію на те, що людина ніколи не буде самотньою. Отже, в романі було відображено християнські погляди письменника: він вірив у переможну силу добра. Добро і зло – два композиційні центри у творі. Добро постало піднесено ідеальним, тоді як зло – хижі, маніакальні і не має раціонального пояснення. Добро обов'язково мусить перемогти – ось надія, яка живить уяву автора.

Від класичних Bildungsroman роман «Життя та пригоди Ніколаса Ніклбі» відрізняється прийомом оповіді, оскільки в ньому немає послідовної циклічності (дитинство, отрочество, юність, зрілість) у життєписі головного героя. Автор використовує прийом ретроспекції, щоб показати дитячі роки Ніколаса. Стосовно ж інших жанрових ознак, характерних для вікторіанського класичного роману виховання, то в аналізованому романі вони повністю збережені: автобіографічність; наявність головного героя, який втратив батька, рідну оселю й змушений сам, долаючи численні випробування, душевні конфлікти, мандруючи, проходячи «навчання» у житті, торувати собі шлях у житті, досягати фінансової незалежності й боротися за кохання; другорядні персонажі частіше виступають у ролі «вихователів» або «вихованців» головного героя й потрібні для його більш повного розкриття; дидактизм фіналу.

Якщо врахувати, наскільки роман «Життя та пригоди Ніколаса Ніклбі» сколихнув громадськість і негативну реакцію на твір Йоркширських учбових закладів, а також подальше здійснення реформи освіти, то не залишається сумнівів у виховній силі слова Ч. Діккенса.

Окрім того, «Життя та пригоди Ніколаса Ніклбі» є романом-фейлетоном, на що вказують спосіб публікації (видавався 19 окремими частинами з березня 1838 по вересень 1839 року), а також характерні для цього жанрового різновиду риси: вигадані історії героїв розвиваються на тлі реальної топографії й соціально-побутового життя вікторіанської Англії; у романі порушуються важливі для того часу, злободенні проблеми та згадуються факти; особлива побудова наративу, мелодрама-тизм, мотив таємниці.

Твір «Життя та пригоди Ніколаса Ніклбі» збагачений також рисами сімейного та соціального роману. Сім'я, сімейні цінності є дуже важливими категоріями в аналізованому творі. Головний герой, втративши родинне «гніздо», долає численні випробування і зрештою знову віднаходить сімейне щастя. Ставлення до сімейних цінностей є одним із принципів поділу персонажів на позитивних і негативних у творі. Історія головного героя розгортається на тлі розмаїтого англійського суспільства XIX століття. Автор приділяє чимало уваги соціальній структурі тогочасної Англії, стосункам між представниками різних класів, проблемі взаємовідносин особистості та суспільства, а також нормам поведінки і моралі того часу.

Література:

1. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. Москва : Художественная литература, 1975. 504 с.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. Москва : Искусство, 1986. 444 с.
3. Влодавская И.А. Поэтика английского романа воспитания начала XX в.: типология жанра. Киев : Вища школа, 1983. 181 с.
4. Диккенс Ч. Жизнь и приключения Николаса Никльби / пер. с англ. А.В. Кривцовой. *Собр. соч.*: в 30 т. Москва : 1958. Т. 6. 320 с.
5. Ивашева В.В. «Век нынешний и век минувший»: Английский реалистический роман XIX века в его современном звучании. Москва : Худ. лит., 1990. 477 с.
6. Камардина Ю.С. Викторианская эпоха в романе Ч. Диккенса «Жизнь и приключения Николаса Никльби». *В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии* : сборник ст. по матер. VIII междунар. науч.-практ. конф. Часть II. Новосибирск : СибАК, 2012.
7. Притолок С. Жанрові особливості роману виховання. Тернопіль : Видавель Стародубець, 2004. 48 с.
8. Чик О.І. Роман виховання в українській та німецькомовній прозі другої половини XIX ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.05 «Порівняльне літературознавство». Тернопіль, 2012. 20 с.
9. Reflection and Action: Essays on the Bildungsroman / Ed. By J. Hardin. Colombia: University of South Carolina Press, 1991. 214 p.

Viediernikova T. Genre's peculiarities of the educative novel "The Life and Adventures of Nickolas Nickleby" by Ch. Dickens

Summary. The article is dedicated to the integrative analysis of Ch. Dickens' literary activity as an integral constituent part of the literary process in England in XIX century. The

topicality is caused by the attempts to systematize existing knowledge of Ch. Dickens' creative heritage in contemporary literary studies. His famous novel "The Life and Adventures of Nickolas Nickleby" has always attracted a great number of scientists by its complex genre's organization, which has not been completely researched up to nowadays. It proves an attempt for grounded, complex and objective evaluation of Ch. Dickens' importance and his place in the history of English realistic literature. Taking under consideration Ch. Dickens' conceptual outlook and significance of his creative method, the article investigates genre's peculiarities of the novel "The Life and Adventures of Nickolas Nickleby" and specific means of its artistic description. Peculiar means and specific sources of genre's creation in the novel "The Life and Adventures of Nickolas Nickleby" by Ch. Dickens are revealed, the genre's role in completing the novel as a single structural unit is determined. It is defined as an educative novel, comprising specific elements and typical features of social, satire and family novel. But the novel differs from the classic educative novels because it lacks consistent cyclicity (childhood, adolescence, maturity) in the biography of the protagonist, however other characteristic features of the genre's formation are saved. Dickens created his novels with a certain moral, ethical and educational purpose. The writer underlined the genre of the educative novel, because he considered the proper education to be the best way to a humane organization of society. The novel "The Life and Adventures of Nicholas Nickleby" was aimed to draw special attention of the English society to the problems in the field of education, in the system of education.

Key words: genre, genre's peculiarities, educative novel, social novel, family novel, satire novel, creative method.

*Горанська Т. В.,
старший викладач кафедри української та зарубіжної літератур
Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*

СВОЄРІДНІСТЬ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОБРАЗУ ФАУСТА У ТВОРЧОСТІ І. ФРАНКА

Анотація. У статті досліджується проблема інтерпретації образу Фауста у творчості Івана Франка. Безпосереднім об'єктом дослідження є його переклад трагедії Гете «Фауст» та авторські передмови до нього. На нашу думку, франківський переклад зазначеного твору є глибоко самобутнім та цікавим літературним явищем, яке свідчить не лише про бездоганне знання його автором німецької мови та літератури, але й про глибокі роздуми над філософськими ідеями цього твору, прагнення до нового осмислення образу Фауста.

У статті акцентується на тому, що образ Фауста належить до «вічних» або традиційних образів світової літератури, тому звернення до нього українського письменства є ознакою його універсальності та актуальності і водночас ознакою приналежності нашої літератури до сім'ї європейських літератур. Авторка наголошує на тому, що І. Франко приділяв величезне значення появі славетної трагедії Гете в перекладі українською мовою не лише тому, що цей твір є шедевром із художнього погляду. На його думку, важливим був той факт, що поява «Фауста» Гете символізувала духовне відродження людини, її звільнення від постійного страху перед надприродними силами, віру у власні сили та розум. Як мислителя та громадського діяча Франка передусім цікавив світоглядний смисл образу Фауста, якому він надавав великого суспільного значення.

З огляду на зазначене вище, в дослідженні приділяється увага не лише перекладу І. Франком трагедії Гете «Фауст», а й авторським передмовам, в яких поет детально виклав своє розуміння твору та чільних образів трагедії. Завдяки їх ретельному аналізу з'ясовано основні риси, притаманні франківській інтерпретації образу Фауста та інших героїв, його бачення ідейно-філософських аспектів усього твору.

У статті авторка доходить висновку, що головною ідеєю «Фауста» Гете, глибокий зміст цього твору Франко бачає в тому, що творча особистість має віддати свій талант на служіння суспільству, відкинувши особисті прагнення та вподобання.

Ключові слова: образ, інтерпретація, переклад, передмова.

Постановка проблеми. Актуальність проблем, пов'язаних із дослідженням багатовекторних аспектів функціонування фаустівської теми в українській літературі, на нашу думку, не може викликати сумнівів. Образ доктора Фауста, головного героя славетного твору Й.В. Гете, вже давно утвердився у світовій літературі як «вічний» і міцно посів своє місце в галереї найвідоміших літературних персонажів, починаючи з античності до наших днів. Впродовж багатьох століть людство приваблює особистість, яка присвятила своє життя пошукам істини і знань, що були близькими не лише духу епохи Просвітництва, але й світоглядним ідеям, притаманним надалі Західній

Європі. Тому звернення діячів української літератури до образу Фауста підтверджує її реалізованість у контексті розвитку європейських літератур та вкотре засвідчує широкий діапазон інтерпретаційних можливостей фаустівського образу, його універсальність і семантичну невичерпність у рамках нових культурних епох. Як зазначає дослідник традиційних сюжетів і образів А. Нямцу, «аналіз історико-літературного процесу показує, що практично всі розвинені національні літератури мають «власного» Фауста. Крім формальних причин, ця тенденція зумовлена також виключно широким семантичним діапазоном традиційного сюжетно-образного матеріалу, універсальністю проблематики, його здатністю «трансплантуватися» в інонаціональний духовний контекст» [1, с. 33].

Розглядаючи проблему інтерпретації образу Фауста як одного з вічних образів літератури, ми не обмежуємося розумінням його в первісному значенні. Воно змінюється залежно від історичних обставин, ідейних та естетичних критеріїв, творчої індивідуальності автора. Роздуми над духовним світом персонажів трагедії Гете неодноразово давали поштовх для осмислення найактуальніших проблеми нашого часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переклад І. Франком «Фауста» Гете та його аналіз, здійснений автором у власних передмовах, не залишився без уваги з боку дослідників. Так, проблемою перекладів Франка займалися такі вчені та літературні критики, як І. Журавська, Л. Рудницький, Я. Ривкіс та інші. Зокрема, І. Журавська торкнулась цієї теми в монографії «Іван Франко і зарубіжні літератури», Л. Рудницький створив ґрунтовне дослідження «Іван Франко і німецька література», де аналізує й переклад трагедії Гете «Фауст». Однак загалом проблема інтерпретації образу Фауста у творчості Франка залишається в нашому літературознавстві мало опрацьованою. Інша справа – праці, присвячені трагедії «Фауст» Гете, образу Фауста, який постійно знаходився в полі зору таких вчених-літературознавців, як С. Тураєв, А. Анікст, Н. Вільмонт, Б. Шалагінов та інші.

Метою статті є дослідження проблеми Фауста як одного з вічних літературних образів та його інтерпретації Іваном Франком, здійсненої в перекладі трагедії Гете «Фауст» та авторських передмовах до неї.

Виклад основного матеріалу. Переклад трагедії Й.В. Гете «Фауст» є найбільш значним та величним здобутком Франка-перекладача. Над цим перекладом поет почав працювати ще на початку 1870-х років. Перші уривки з перекладу Франка з'являються у 1875 році в журналі «Друг». Повністю переклад першої частини «Фауста» Франко закінчує у 1881 році, додавши до нього власну розгорнуту передмову. У 1882 році переклад вийшов у світ під назвою «Фауст, трагедія Йоганна Вольфганга Гете, ч. I, з німецької переклав і пояснив І. Франко».

Появу «Фауста» українською мовою Франко вважав винятково важливою справою. Тому, не маючи власних коштів на друк, поет звернувся з проханням по допомогу до українських читачів та діячів культури. Коли переклад був нарешті виданий, Франко постійно згадував про нього як про одне з найбільших своїх досягнень. Безсмертний твір Гете захоплював Франка – і як перекладача, і як дослідника. «...Подаючи нашій громаді в переводі «Фауста», – писав він, – ми бажали б тою працею, оскільки се можна, вимірити удар проти усяких позаприродних, позалюдських і фальшивих поглядів, глибоко закорінених у нашій суспільності, бажали б бодай в молодшій поколінню роздути той пекучий, но благородний вогонь бажання правди і добра...» [2, с. 46].

Своє розуміння «Фауста» Франко виклав у двох передмовах до перекладу та детальному коментарі. Основною ознакою нової літератури Німеччини, представником якої був Гете, за висловом Франка, було передусім те, що вона «опустилась на землю». Об'єктом літератури стала жива людина зі своїми почуттями, думками, із своєю долею. Всупереч середньовічним клерикальним традиціям нова література утверджувала право людини на життя, на всебічний розвиток. Така позиція була притаманною й Франкові. «Найвища ціль літератури, – пише він, – поезії, штуки, так як і науки, є чоловік правдивий, живий чоловік, людська одиниця і людська громада» [2, с. 44].

На думку поета, саме Гете у своєму найбільшому творінні «Фауст» став виразником духовного відродження людини, його звільнення від гніту надприродного. У цьому сенсі Франко ставить Гете навіть вище від Данте та Шекспіра. Як зазначає І. Журавська, питання тут не лише в тому, що в основі «Фауста» лежить ідея розвитку вільної особистості, і не лише в тому, що в ній повною мірою втілена ідея олюднення потойбічних сил. Справа в тому, що Фауст, за словами Франка, у своїх шуканнях правди життя, своєму постійному неспокою доходить висновку, що єдине виправдання і зміст життя полягає «...у діланню для добра суспільного, ось що становить велику правду сеї драми, ось що становить її – хоч далеко не викінчену в артистичному згляді – високо понад усе, з чим її досі порівнювано, понад Іова, Данте “Комедію”, Шекспірового “Гамлета”» [3, с. 135].

У своїй передмові до «Фауста» Франко приділяє велику увагу й трактуванню образу головного героя. У сучасному літературознавстві також є чимало інтерпретацій образів Фауста і Мефістофеля, причому найчастіше розглядається їх загальнолюдський характер. Так, зокрема, А. Анікст зазначає, що «у “Фаусті” втілено гаряче прагнення пізнати сенс життя, прагнення до абсолюту, бажання вийти за кордони, що обмежують людину... Фауст Гете – образ особливо великої узагальнюючої сили. У відомому сенсі він служить символом людства взагалі» [4, с. 3]. С. Тураєв підкреслює індивідуалістичний характер Фауста, висловлюючи думку, що «герой «Фауста» наодинці бореться проти сил зла, наодинці пробиває собі шлях до істини та добивається вирішення питань, які його мучили» [5, с. 140]. Згадані літературознавці переважно трактують образ Фауста як одвічне прагнення людини до пізнання, до пошуків істини, сенсу буття, як одвічний неспокій, а образ Мефістофеля – як уособлення зла, як одвічну особливість людського розуму ставитися до всього скептично. Це втілення духу сумніву і недовір'я, в якому поряд із руйнівним началом закладене і творче.

Навіть сучасні літературознавці загалом йдуть тими ж шляхами, хоч в їх працях і робиться наголос на змісті фінальної

сцени «Фауста», в якій герой твору приходить до усвідомлення необхідності служіння людям. Але це не визначає змісту всього твору. Франко у своєму аналізі послідовно і логічно проводить одну ідею, розглядаючи обидві частини твору як нерозривне ціле. Він вказує на зв'язок між появою «Фауста» і французькою революцією: «“Фауст” був об'явою революції, тої самої, котра спалахнула в Парижі грізним пожегом... Тільки коли в Франції революція вибухнула на суспільно-політичному полі, в Німеччині вона обняла поле духовне: філософію і штуку. Але різниця була тільки формальна; зміст революції був один і той сам: обвалення середньовікових границь, що путати свободу чоловіка, обвалення в ім'я вроджених, природних прав людини – одиниці» [6, с. 174].

Франко дає глибокий соціальний аналіз цим явищам і показує, як вони втілилися в літературі. Твір Гете, за його словами, хоч і корениться в боротьбі за індивідуалістичну волю, як визначали деякі тодішні критики, проте наближається до завдань, що їх ставила перед собою пізніша демократична література: «Сесь, – пише він, – зворот від особистих мук і роскошей до обмеженої, але тривкої і твердої праці для суспільності – се вказує в “Фаусті” твір наших часів, у котрих питання особистого життя уступає на друге місце перед питаннями суспільними» [2, с. 45].

На думку І. Журавської, «образ Фауста також є проявом вільної індивідуальності, Фауст від особистого переходить до суспільного, до служіння суспільству» [3, с. 130]. Погляд І. Журавської підтримує літературознавець Я. Ривкіс, вважаючи, що «джерело рятунку Фауста Франко бачає в тому, що він зміг подолати індивідуалізм («з початку трагедії ворог суспільності, при кінці став борцем за суспільність»)» [7, с. 114].

Отже, на думку Франка, у «Фаусті» показана боротьба сильної особи проти суспільного зла, «проти гнітючих пут суспільного існування» [6, с. 176]. Франко простежує еволюцію образу Фауста і розкриває шляхи, якими Фауст приходить від утвердження своєї особистої егоїстичної волі до розуміння порочності і недосконалості суспільного устрою.

«Нема в мене, – говорить Фауст, – ні грошей, ні багатства, ні почестей, ні світовладдя», натомість Фауст віддається науці, він прагне все розуміти, все осягти, все відчутти. Але в цьому, на думку Франка, не знаходить ніякого задоволення і переконується, що він «як був дурний, так і є». А за тяжкою, хоч безплідною, духовною працею він пропустив вік молодий, витратив найкращі сили, і тепер він:

«Застарий, щоб гратись сам з собою,
Замолодий, щоб не бажать хотя» [6, с. 177].

Таким чином, Франко вказує на причини, які змусили Фауста «вирватись із тісних пут, в котрих він жив досі, ...щоб кинутись в часу клекочущій струї в круговорот случаїв та подій» [6, с. 177].

Тобто Франко веде мову про перевагу особистого, егоїстичного в першій частині «Фауста»: «Свобода сильної особи не тільки в думці і бесіді, але і в дійстві, свобода без огляду на те, чи вона приносить добро, чи муку другим, слабим особам, щоб тільки сильному приносила певну суму щастя – ось що становить движучу силу й трагедії “Фауст”» [6, с. 177].

Фауст, намагаючись задовольнити всі свої бажання, сіє на своєму шляху зло, але створене ним зло ніби повертається до нього, і він починає розуміти, що у особистій свободі не знайде

ні щастя, ні спокою. Цієї ж думки дотримуються сучасні літературознавці, наприклад, А. Гулига зазначає, що в «першій частині трагедії Фауст – індивід, що має нестійкий характер. Він захоплений пристрастями, а в результаті – одні злочини» [8, с. 14].

Фауст усвідомлює, що воля сама по собі, коли вона «не приложена до відповідної цілі», не має смислу, і починає шукати, як використати свою волю. Мефістофель може запропонувати йому цілковиту свободу дій:

«Ні міри, ні границь ти не становлю;
Де злотиється, там і хапай;
А вхопиш – далі утікай.
А що тя тішить, будь ти й на здоров'я!
Бери лиш сміло, не питай!» [6, с. 185].

Але Фауст не приймає такої волі: «Він чує наперед, що свобода сама не вдовольнить його; він приймає свободу тільки на те, щоб шукати, добиватись...» [6, с. 186]. Добиватися застосування цієї волі – в цьому Франко бачить суть договору Фауста з Мефістофелем.

Нарешті Фауст знаходить застосування своїм силам, він може заявити: «Мить – зупинись!», але це, на думку І. Франка, не є перемогою Мефістофеля: «Хвилю таку Фауст бачить тільки в будущині, приймав тільки можливість такого щастя, а то тоді, коли кожна личність на те тільки матиме повну, широку свободу, щоб якнайширше покористуватись нею в служенні суспільності, в служенні всім слабшим і упослідженим» [6, с. 178].

Цього погляду дотримується і сучасний літературознавець Б. Шалагінов, який підкреслює, що «в невтомній діяльності не окремий індивід, а лише рід у своїй сукупності досягає стану повної свободи. Про це говорить Гете в устами свого героя. Свободу, як ідеальний стан людського суспільства, можна досягнути у вигляді безперервної діяльності, спрямованої у нескінченність. До людського роду як цілісності Фауст зараховує і себе. Індивід смертний, але рід безсмертний, тож Фауст готовий до смерті, передаючи свою індивідуальну естафету людському роду...» [9, с. 276].

І. Франко вважає, що Фауст, розчарувавшись у науці та коханні, подолавши численні перешкоди, врешті-решт, приходиться до ідеї праці в ім'я суспільства, що є найвищим покликанням людини на землі. До цього герой приходиться у другій частині твору, але, простежуючи розвиток образу Фауста, Франко знаходить ту саму ідею вже наприкінці першої частини твору.

Фауст ціною горя і страждання коханої жінки, яка гине через нього, звільняється від вузькоособистого і підносить до розуміння не лише глибоких людських страждань, а й їх соціальних причин. Він приходиться «у різкий конфлікт із суспільним ладом, і, стоячи з ключами перед тюремними дверима, за котрими в неказанному болю мучиться його любима дівчина, збираючись проти засуду суспільності увільнити її від смерті, він чує, що «все горе людськості стає перед ним», іменно те горе, котре роблять людям люди, котре плине не з природної кінченності, а з хибного суспільного устрою» [6, с. 176].

Таким є історичне значення «Фауста», яке визначає його загальнолюдську цінність, його актуальність для сучасності. «Фауст» виник у XVIII ст., будучи вираженням ідей і соціальної боротьби цього століття. Але Гете піднісся вище свого часу. «Фауст, мов ріка, – писав Франко, – хоч джерело своє має також в XVIII віці, прецінь найширшим, найглибшим ложиськом пливе в XIX віці» [6, с. 178].

Ідею «Фауста», глибокий зміст цього твору Франко вбачає у відмові від усього особистого, егоїстичного, в служінні суспільству. Він пише: «Ся велика правда, котрою завершується «Фауст», надає тому творові ще й тепер, у наш вік, живу революційну силу. Він не то, що не застарілий для нас і по ідеях, але, противно, може і в тім згляді – не згадуючи про незрівняну поетичну красоту – служити нам надовго ще взірцем і провідником. Так я понімаю «Фауста», і таке його поінання спонукало мене перекласти його на нашу мову» [6, с. 179]. «Аналіз Франка, його трактування образу Фауста є взірцем революційно-демократичного підходу до твору світової літератури», – вважає І. Журавська [3, с. 132].

У невеличкій передмові до свого перекладу другої частини «Фауста» Франко пише про свої неодноразові спроби перекласти цю частину і самостійне значення перекладеного ним акту «тої високооригінальної класично-романтичної трагедії про Фауста і привернену до життя Гелену» [6, с. 367].

Передавши стисло зміст драми, Франко переходить до III акту, розглядає сюжет, героїв, що живуть своїм індивідуальним життям, розкриває символічне значення цього акту.

На думку І. Журавської, Франко бачить суть «Гелени і Фауста», уривка, що символізує зародження нової поезії на основі поєднання класичного мистецтва з романтичним, в реалістичному зображенні почуттів, переживань, прагнень мислячої особи.

Ідейний задум «Фауста» Гете, на думку Я. Ривкіса, передано в перекладі Франка бездоганно. У «Пролозі на небі» висловлена одна з найважливіших оптимістичних ідей трагедії. Господь, доручаючи Мефістофелеві долю Фауста, впевнений у кінцевій перемозі Фауста над Мефістофелем, добра над злом, істини над помилкою. І цю думку, вважає Я. Ривкіс, Франко точно і бережно доносить до українського читача:

Що добрий чоловік, хоч блудить в темноті,
Зуміє праву стежку відшукати» [7, с. 190].

Висновки. Таким чином, Франко не лише створив художній переклад поеми І. Гете «Фауст», надавши їй українського колориту, але й подав свою інтерпретацію вічного образу Фауста, який, на його думку, наприкінці життя приходиться до усвідомлення необхідності творчої праці в ім'я суспільства. Таке трактування вічного образу зближувало автора перекладу і героя, зробило останнього «alter ego» самого Франка.

Література:

1. Нямцу А. Легендарные образы в литературе. Черновцы : Рута, 2002. 175 с.
2. Франко І. Твори : в 50 т. Київ, 1978. Т. 13 : Поетичні переклади та перспективи. 664 с.
3. Журавська І. Іван Франко і зарубіжні літератури. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. 383 с.
4. Аникст А. «Фауст» – великое творение Гете. Москва, 1982. 64 с.
5. Тураев С. Иоганн Вольфганг Гете. Очерк жизни и творчества. Москва : Госучпедгиз, 1957. 151 с.
6. Франко І. Твори : в 20 т. Київ : Держлітвидав, 1955. Т. 16 : Літературно-критичні статті. 467 с.
7. Ривкіс Я. Іван Франко і німецька література. *Наук. записки Житом. пед. ін-ту*. 1956. Т. 4. С. 113–129.
8. Гулыга А. Путями Фауста : Этюды германиста. Москва : Советский писатель, 1987. 365 с.
9. Шалагінов Б. Шлях Гете : Життя. Філософія. Творчість. Харків, 2003. 286 с.
10. Рудницький Л. Іван Франко і німецька література. Мюнхен, 1974. 226 с.

Goranska T. The originality of the Faust's image interpretation in the creation of Ivan Franko

Summary. The article investigates the problem of interpretation of the image of Faust in the works of Ivan Franko. The direct object of research is his translation of Goethe's tragedy "Faust" and the author's prefaces to it. In our opinion, the Franko's translation of this work is a deeply original and interesting literary phenomenon, which testifies not only to the author's impeccable knowledge of German language and literature, but also to deep reflections on the philosophical ideas of this work, the aspiration for a new comprehension of the Faust's image.

The article focuses attention on the fact that the image of Faust belongs to the "eternal" or traditional images of world literature, so the appeal to him of Ukrainian literature is a sign of its universality and relevance, and, at the same time, a sign of our literature belonging to the family of European literatures. The author emphasizes that I. Franko attached great importance to the appearance of the Goethe's famous tragedy translated into Ukrainian not only because this work is a masterpiece from an artistic point of view. In his opinion,

the important fact was that the appearance of Goethe's "Faust" symbolized the spiritual rebirth of man, his liberation from constant fear of supernatural forces, faith in their own strength and mind. As a thinker and public figure, Franko was primarily interested in the worldview meaning of the image of Faust, to which he attached great social significance.

In view of the above, the research pays attention not only to I. Franko's translation of Goethe's tragedy "Faust", but also to the author's prefaces, in which the poet detailed his understanding of the work and the main images of the tragedy. Thanks to a thorough analysis of them, the main features inherent in the Franko's interpretation of the Faust and other heroes' image, his vision of the ideological and philosophical aspects of the entire work have been found out.

In the article, the author comes to the conclusion that the main idea of Goethe's "Faust", the deep meaning of this work, Franko sees in the fact that the creative person must give his talent to serve society, rejecting personal aspirations and preferences.

Key words: image, interpretation, translation, preface.

*Грачова Т. М.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української філології
Маріупольського державного університету*

*Найдьонова Н. В.,
магістр
Маріупольського державного університету*

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ДЕМОНОЛОГІЧНИХ ОБРАЗІВ У ЛІРИКО-ХИМЕРНОМУ РОМАНІ-БАЛАДІ В. ШЕВЧУКА «ДІМ НА ГОРІ»

Анотація. У пропонованій статті подано аналітичну розвідку стосовно художнього осмислення демонологічних образів у романі-баладі В. Шевчука «Дім на горі», яскравого зразка української химерної прози ХХ ст. Окреслено домінуючі риси химерних творів як жанрового різновиду, серед яких було виділено фольклорність, умовність, змінність часових та просторових площин, синтез реального та фантастичного світів, домінування народного мовлення та різноманітних засобів гумору. У статті піддаються критичному осмисленню погляди відомих діячів сучасної вітчизняної науки стосовно творчості В. Шевчука загалом, жанрової приналежності творів письменника, зокрема його роману-балади «Дім на горі». У процесі аналізу цього художнього твору авторами роботи було визначено, що В. Шевчук належить до тих митців, що досить активно зверталися на сторінках власних творів до української демонології. У роботі за мету ставилося визначення та аналіз тих фольклорних образів, що наявні у творі В. Шевчука «Дім на горі». З огляду на те, що повість-преамбула позначена реалістичною спрямованістю, у статті предметом дослідження стала друга частина твору під назвою «Голос трави», в якій головними персонажами виступають різноманітні демонічні істоти. Особливу увагу приділено аналізу інтерпретованих художніх образів української демонології, які набули авторського естетичного осмислення у творі В. Шевчука, – домовик, відьма, чорт, водяник, перелесник та ін. У статті здійснено порівняльний дискурс народної демонології та образами роману «Дім на горі» відповідного тематичного наповнення. У процесі дослідження було виявлено, що найпопулярнішими образами з українського фольклору, використані автором у романі-баладі «Дім на горі», є образи відьми та чорта. Саме ці демонологічні герої мають найяскравіше змістове та емоційне наповнення у творі. Аналізуючи художній твір В. Шевчука, з упевненістю можна констатувати, що в автора з української міфології відьма є улюбленим персонажем, адже зустрічається у 5 новелах із 13 та має багато ідейно-емоційних варіантів. Цікавим є той факт, що в новелах «Перелесник» та «Панна сотниківна» автор малює демонологічних істот олюдненими, фокусує увагу реципієнтів на тому, що вони, як люди, здатні на кохання, а це почуття спроможне змінити їх на краще. У статті звертається увага на те, що авторське оригінальне трактування фольклорних персонажів проявляється, перш за все, не у змалюванні зовнішнього вигляду героїв, а в їх психології, поведінці та вмотивованості вчинків.

Ключові слова: химерна література, роман-балада, демонологічний образ, інтерпретація.

Постановка проблеми. Доволі оригінальним та самотнім явищем середини ХХ ст. стала так звана «химерна» література, яка привернула багато уваги до себе фахівців і стала помітним явищем в українській літературі. Химерна проза доволі активно обговорювалася та досліджувалася в колі науковців, серед яких можна виділити В. Кубілюса, В. Брюховецького, Л. Масенко, О. Ковальчук, А. Погрібного, Л. Новиченка, О. Кравченка, В. Дончика, М. Ільницького та багато інших. Незважаючи на численні наукові розвідки з питання, нині не має остаточного та чіткого визначення терміна «химерна література». Враховуючи авторитетний погляд науковців, що безпосередньо чи дотично цікавилися проблемами химерної літератури, можна визначити химерну прозу як такий літературний феномен, де в розповіді наявний синтез реального та фантастичного (ірреального), особлива увага приділяється міфологізації, фольклору та різноманітним засобам гумору, характерними є умовність, зміщення часових та просторових площин, пріоритет надається «живому» народному мовленню та просторіччю, наявна притчевість.

Серед найпопулярніших творів, які науковці зараховують до української химерної прози, належать «Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа Молодиця» О. Ільченка, «Кам'яне поле» Р. Федоріва, «Позичений чоловік, або ж Хома невірний і лукавий» Є. Гуцала, «Левине серце» П. Загребельного, «Лебедина зграя» та «Зелені млини» В. Земляка та «Дім на горі» В. Шевчука.

В. Шевчук є популярним українським письменником сучасності, твори якого припадають до вподоби багатьом читачам. Одним із найвідоміших його творів вважається «Дім на горі», який насичений різноманітними персонажами з української демонології. Незважаючи на велику популярність твору серед науковців, фольклорні персонажі в цьому творі є не до кінця дослідженими та проакцентованими. Отже, виникає необхідність в актуалізації та вирішенні однієї з не визначених донині в сучасному науковому дискурсі проблеми трактування основних демонологічних образів у творчості В. Шевчука, зокрема в його романі-баладі «Дім на горі».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Валерій Шевчук є одним із найцікавіших українських письменників ХХ ст., творчий доробок якого досліджувався багатьма відомими науковцями: Л. Тарнашевською, А. Горнятко-Шумилович,

Н. Городнюк, М. Павлишиним, П. Майданченком, М. Франчук, А. Пивоварською, М. Жулинським, Г. Грибан, В. Панченком, А. Соколовою та іншими. Але, незважаючи на помітну увагу з боку науковців до творчості В. Шевчука, його твори досліджувалися переважно в контексті їх стильової приналежності. Так, наприклад, М. Павлишин акцентував на химерності прози письменника, П. Майданченко – на тому, що творчість В. Шевчука є продовженням гротескно-барокової традиції [1, с. 15], О. Карпова зосередила увагу на рисах бароко, які були притаманні творчості письменника, зокрема на «контрастності, антимічності, антигетичності і синкретичності, завдяки яким герой бачить світ і себе в ньому, натомість автор розбудовує художній часопростір тексту та інтерпретує його; динамізмі, експресивності, інтелектуальності тексту, полісемантизмі, символічності...» [2, с. 114].

Метою статті є спроба схарактеризувати демонологічну образну систему роману-балади «Дім на горі» В. Шевчука з позиції своєрідності авторського трактування.

Виклад основного матеріалу. Одним із найпопулярніших серед творів письменника вважається «Дім на горі», який створювався автором протягом 14 років. Він складається з двох частин – повісті-преамбули та 13 новел, об'єднаних спільною назвою «Голос трави». Роман є найсуперечливішим у творчості письменника, адже він був приводом для багатьох дискусій серед науковців, які, зокрема, активно сперечалися щодо жанрової приналежності твору. Одні дослідники вважали «Дім на горі» баладою, інші ж – химерним романом. І дійсно, цей твір має ознаки і балади, і химерного роману. Від жанру балади – мотив кохання, який простежується в новелах «Перелесник», «Джума», «Панна сотниківна», та трагічний пафос (новели «Самсон», «Кров на снігу», «Перелесник»). Від химерної прози – фольклорно-чарівні та міфологічні мотиви, вживання «простої» мови, зміщення у часі та просторі. М. Павлишин у науковій розвідці «Дім на горі» В. Шевчука» слушно акцентує на тому, що автор відкидає деякі класичні риси химерної прози, натомість привносить інші й перетворює їх, входячи таким чином у полеміку з химерним романом та закодованими в ньому культурно-політичними тезами [3, с. 99]. Н. Козачук зараховує твір В. Шевчука «Дім на горі» до інтелектуального роману з ознаками «химерності» або до авторської видозміни химерного роману [4, с. 10]. Отже, можна логічно припустити, що «Дім на горі» є одним із видозмінених різновидів химерної прози – лірико-химерним романом-баладою, для якого характерне переплетення реальності з вигадкою та активне використання міфології.

Ретельний аналіз художньої тканини роману-балади «Дім на горі» дає змогу констатувати, що автор доволі часто звертався до української міфології та фольклору, активно використовуючи найпопулярніші образи з народної демонології, а саме: образ домовика, чорта, відьми, водяника, перелесника, лісовика, русалки, мавки, чугайстра, песиголовця та інші. «Дім на горі» є оригінальним та цікавим твором, насиченим різноманітними демонологічними істотами, які виступають у ролі головних персонажів. Відома дослідниця Г. Грибан, досліджуючи творчий доробок В. Шевчука, наголошувала, що автор є одним із «найцікавіших письменників сучасності, новатором, який бере знання з українського фольклору та міфології» [5, с. 342]. Тому не дивно, що майже в кожній із 13 новел другої частини твору під назвою «Голос трави» головними персонажами виступають відьми,

перелесник, водяник, чорти, смерть, джуни, домовики. Взнявши за основу народні уявлення про українських демонологічних персонажів, письменник, інтерпретуючи їх, намагався зобразити відомих фольклорних героїв із позиції власного художнього світобачення, показавши їх внутрішній світ.

Одним із найцікавіших персонажів у творі є домовик. За народними уявленнями, домовик – істота, господар будинку, який живе за піччю або на горищі і який ніколи не з'являється до людей. Вже з перших рядків твору автор зазначає, що «як і в кожному домі на ті часи, жив домовик» [7, с. 282]. У письменника домовик виступає як реальний герой, а не як фольклорний образ. Домовик із новели «Дорога» постає як «вугласта постать – чи людина, чи кіт, чотирикутна голова, а на малому личку – ледве накреслені обриси – палахкотіло двоє розпалених жарин» [7, с. 282]. Зовні домовик подібний до фольклорного трактування, однак всупереч народним уявленням у В. Шевчука він може з'являтися господині та розмовляти з нею: «Вона побачила його всього <...> Жінка подумала, що ніколи не бачила його так близько, що це, врешті, може бути й сон – його ніхто так близько не бачив» [7, с. 289]. Цей образ викликає в читача жалість та співчуття одночасно, бо усе життя він мусить прожити один, охороняючи будинок, не маючи права на власне щастя: «Ми живемо поодиноці. Мусиш охороняти дім, в якому мешкаєш» [7, с. 291].

Наступний образ, що набув авторського переосмислення, – це перелесник. Перелесник, лігун або налітник, як його ще називають, – істота, що приходиться до жінок вночі та кохастя з ними. За народними уявленнями, перелесник був злим духом, який може бути зовні схожий на померлого коханого жінки. Саме такого перелесника малює письменник в однойменній новелі «Перелесник»: «Здавалося жінці, що той ніжний стукіт, пестощі й навіть збудження – лише марення, солодке, але й важке, п'яне, але похмільне. Вона знала, що то являється до неї Іван, і не менш твердо знала, що то не він...» [7, с. 372]. У цій новелі автор використав народну легенду про танець перелесників із молодими дівчатами: «Тоді вступили у танок і дівчата з перелесниками. Перелесники роздягали їх, розкидаючи навсібіч одягу, й вони, щасливі й зачаровані, почали витупувати по своїй одязі <...> Навколо них вилися довгі чорні тіла, і Марія вловила красчком вільного свого мозку, що це чортівські хвости» [7, с. 372]. Саме під час цієї нічної прогулянки головна героїня побачила й справжнє обличчя її «коханого»: «Але одне спостерегла: погляд той був мертвий. Власне, не запримітила в ньому ніякого погляду, наче не було й очей, а тільки дві печерки, з яких хлопала рідка й сіра вода» [7, с. 373]. Вдаючись до художньої трансформації образу, В. Шевчук відтворює цього персонажа у власній подобі (зовні), однак наголошує на тому, що ця істота закохалася в дівчину: «Мене проклято тим, що маю приходити до тебе в чужій личині, але та людина вже приросла до мене, і чим більше я живу з тобою, тим більше я стаю тим, кого ти по-справжньому любиш і чекаєш» [7, с. 374]. Цікаво, що автор акцентує саме на психології персонажа, його людських переживаннях.

Дещо схожим на перелесника постають джуни з першої частини роману-балади. У В. Шевчука джуни вимальовуються як доволі реальні істоти, які мають змогу з'являтися людям та взаємодіяти з ними. Джуни у творі змальовані як у подобі гарних та привабливих чоловіків («Десять років тому біля будинку на горі з'явився джигун у лакованих туплях, сірому

костюмі і в легкому солом'яному капелюсі. Звідкіля він узявся, не помітив ніхто <...> костюм у нього був бездоганно напрасований, а туфлі сяяли, начебто ходив він не по пилястій жорсткості, а по асфальту <...> Були в джигуна маленькі чорні вусики, блискучі, аж світилися, зуби, а коли знімав капелюха, щоб привітатися, то на тій голові виявилось ідеально зачесане на проділ волосся, так ретельно напomadжене і заглажене, що здавалося – це не волосся а перука» [7, с. 77]), так і в образі сірих птахів («Великий сірий птах у лакованих туфлях і з солом'яним капелюхом на голові кружляв над їхнім обійстям. З туфель витиналися гострі кігті, а замість носа був грубо загнутий дзьоб») [7, с. 78–79]. На відміну від перелесника, джуні ніколи не закохуються в дівчат, а після бажаної ночі покидають своїх коханок назавжди, залишивши по собі чарівних хлопчиків.

Доволі оригінально та по-новому В. Шевчук зображує образ чорта, який у «Домі на горі» зустрічається не один раз. Згідно з народними уявленнями, чорти – це злі істоти, що можуть бути схожими на людину, мають рижки та хвіст та можуть перевтілюватися в будь-кого: «Звичайно чорт невидимий, а коли з'являється, то він чорний, волохатий і з хвостом, а очі в нього як жарини; ноги звичайно цапині, собачі, або курячі <...> Чорт шукає собі людей, щоб за ласощі продали йому душу <...> Звичайно чорт має крила і літає. Має він на собі і роги, але роги тут ознака його великої сили» [8, с. 142]. Чорти можуть тільки шкодити людям та їхній діяльності, худобі, красти зорі з неба та полювати на людські душі. Саме останнє заняття й описав В. Шевчук у новелі «Швець». У цьому творі чорт постає в образі лісничого, який намагається спокусити шевця, задаровуючи його подарунками в обмін на душу: «Отоді й вийшов з лісу злий дух. Зрештою, швець не розібрав до ладу, чи був то злий дух, чи лісник» [7, с. 398]. Чорт у письменника навіть зовні трохи відрізняється від фольклорного образу: «сіре одуте обличчя, сірі одутлі очі, сіра роздута одежа, а замість чобіт – ратиці» [7, с. 398]. Чорт-лісничий, бажаючи отримати бажане – людську душу, виконує різні побажання та хитрістю змушує шевця підписати угоду: «Лісник підморгнув шевцеві й простяг папір. Папір був білий і чистий, як і лісникові зуби... Лісник забрав папір, склав його учетверо і засунув до кишені» [7, с. 402]. У новелі «Швець» автор концептуально не відходить від міфологічних уявлень народу, чорт постає у творі негативним персонажем. Проте в новелі «Панна сотниківна» чорт наближається в авторській інтерпретації до людської подобі, бо він також мріє бути щасливим та радісним, навіть закохатися: «Опинившись на землі, юний чорт став веселим і розбишакуватим <...> Мріяв про щось далеке й несподіване, але був він ще надто юний, тож і мріяти не вмів до ладу» [7, с. 309]. Побачивши молоду й вродливу панну, чорт закохався: «Стислося серце, й важко дихати йому стало. Завмер, вдивляючись до болю в очах у чарівне видіння. Панна була гарна, такої краси ще не зустрічав він на цій землі...» [7, с. 316]. Порушивши закон та закохавшись у панну, чорт вмирає, так і не насолодившись земним життям. Отже, можна констатувати наявність у письменника на прикладі двох новел «Швець» та «Панна сотниківна» зовсім різного трактування образу чорта: один – злий лісничий, який шкодить людям, інший – юний, який хоче наблизитися до світу людей та відчутти справжнє кохання. У новелі «Перевізник», основою якої став грецький міф про перевізника на той світ, поряд із головним персонажем твору – перевізником, автор художньо змальовує чорта в подобі див-

ного пана: «Розкішно вбраний пан в одержу тонкого сукна, в жупанці, підбитім дорогим хутром, і в новеньких лискутих чоботях. В роті у нього стримів цибушок, тютюн був духмяний <...> Його обличчя здавалося трохи засиненим <...> сумно всміхнувся, блиснувши двома рядами викоханих зубів. Від тої усмішки трем пройшов по перевізниковому тілі...» [7, с. 549].

Та чи не найпопулярнішим та найуживанішим демонологічним образом у другій частині «Дому на горі» є образ відьми, чаклунки або ворожки. За народними уявленнями, відьма – жінка, яка вміла чаклувати, ворожити, насилати мор, красти молоко в худоби, наводити манну на людей або красти зорі з неба. У В. Шевчука дуже яскраво та колоритно художньо потрактовано образ відьми, який зустрічається чи не в кожній із новел другої частини. Відьма виступає головним героєм у новелах «Відьма», «Чорна кума» та «Голос трави», а епізодичним – у «Дорозі» та «Панні сотниківни». У цих новелах письменник художньо відтворив образ відьми як у дусі народних вірувань та понять, так і у новому авторському трактуванні. У новелах «Панна сотниківна» та «Чорна кума» автор змальовує чаклунку за усіма фольклорними канонами, старими та потворними жінками. Зовні обидві відьми постають як старі баби, дуже високого зросту, з нелюдським поглядом, після зустрічі з якими йде мороз поза шкірою: «Звела погляд на стару, і мороз пробіг їй поза спиною. Перед нею стояла суха, зморщена, височенна баба. Волосся вибивалося з-під очіпка сивими пасмами, а очі <...> жахнулася чудернацького полум'я, що хлопало з них» [7, с. 312]. Очі відьом у В. Шевчука є цікавим авторським акцентом портретної характеристики образів, вони завжди лякали та одночасно заворожували людей. Не відійшов від фольклорної традиції автор, змальовуючи діяльність відьом та їхні надприродні можливості. Зокрема, в новелі «Дорога» В. Шевчук майстерно відтворив відьомських шабаш у лісі та колоритно змальовує темний ритуал: «Відьми тим часом зносили хмиз: мали уповільнені рухи і страшні, перекошені обличчя... Він почув, як старша відьма плеснула в долоні – серед галявини спалахнула раптом велетенська ватра. Відьми зарухалися жвавіше, ладналися до танку, підтягуючи спідниці, роззуваючи чоботи й розпускаючи волосся. Вогнище запалало ще яскравіше, кинуло йому в обличчя червоний відсвіт, а корови порозплющувалися» [7, с. 286].

У другій частині роману «Дім на горі» автор чи не найяскравіше змальовує образ відьми, який повністю суперечить фольклорним уявленням про цих істот. На протигагу типово фольклорним образам відьом постає Меланка з новели «Відьма», яка є новим образом чаклунки. Героїня в письменника зовні постає молодою дівчиною надзвичайної вроди: з «темними очима» та «чудовими вустами», яка, як усі відьми, була наділена чаклунським даром: вміла і мор навести, і з світу жити. Але в новелі «Відьма» В. Шевчук акцентує саме на поведінці героїні, яка суттєво відрізняється від типово відьомської. Крізь усю художню тканину проходить авторська думка про те, що незважаючи на відьомське коріння, дівчина спочатку не прагне шкодити людям, намагається жити звичайним життям без будь-якого чаклування. У Меланки з'являється шанс жити нормальним життям, однак саме людська поведінка руйнує її плани, перетворюючи на звичайну відьму. В. Шевчук, мотивуючи метаморфози персонажа, наголошує, що саме домагання пана змінюють психологію героїні: Меланка перетворюється на відьму, яка хоче насилати мор на село, аби помститися кривднику:

«Хай виздыхають у тебе корови, хай найдуть на тебе і на твій дім жаби і зжеруть тебе разом з усім майном твоїм, хай впаде тобі на голову страшний мор і хай зрівняє з землею рід твій...» [7, с. 335]. Отже, в цій новелі В. Шевчук в образі Меланки простежує психологічні причини і наслідки тих змін, що відбулися на життєвому шляху істоти, що постраждала від людської поведінки. На початку твору героїня постає у вигляді нової відьми, яка не розвинула в собі чари, а наприкінці новели є типовою відьмою, яка марить помстою за кривду. Письменник наголошує, що життя дівчини поділилося на дві частини, вона стала жертвою обставин, заручницею власної долі, а все через жорстокість людей, через кривду, завдану паном. Образ Меланки з новели «Відьма» є одним із найцікавіших та найбільш психологічно насичених фольклорних образів другої частини роману-балади «Дім на горі».

Висновки. Роман-балада «Дім на горі» насичений різними образами, запозиченими з української демонології. Глибокий знавець українського фольклору, що демонструє вміння тонкого психолога та майстра художнього слова, В. Шевчук у другій частині твору змалював як типово фольклорних демонічних істот, так і подав оригінальне авторське трактування відомих образів, серед яких найцікавішими, на погляд авторів, є образи чорта та відьми, що мають неоднозначну авторську оцінку на сторінках художнього твору і тому викликають особливий інтерес реципієнтів.

Література:

1. Майдаченко П. Проза Валерія Шевчука: поетика умовності. Київ : Радянське літературознавство. 1988. № 2. С. 13–22.
2. Карпова О. Демонологічний дискурс прози Валерія Шевчука : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Херсон, 2008. 216 с.
3. Павлишин М. Канон та іконостас. «Дім на горі» Валерія Шевчука. Київ : Час, 1997. С. 98–112.
4. Козачук Н.В. Поетика інтелектуальної прози 1960 – 90 рр. : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 «Українська література». Чернівці, 2007. 230 с.
5. Грибан Г. Демонологічна образність роману-балади Валерія Шевчука «Дім на горі». *Історико-філологічний збірник наук. праць*. 2010. № 20. С. 342–346. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vg_2010_20_40 (дата звернення 15.12.20)
6. Жулинський М.Г. ...І сповіщає нам голос трави. Шевчук. В. «Дім на горі». Київ, 1983. С. 468–486.
7. Шевчук В.О. «Дім на горі». Київ : А-БА-БА-ГА-ЛІА-МА-ГА, 2013. 561 с.
8. Іларіон (Огієнко І. митрополит). Дохристиянські вірування українського народу : історично-релігійна монографія. Київ : Обереги, 1992. 424 с.
9. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. Київ : АТ «Обереги», 1992. 88 с.

Hrachova T., Naidonova N. Interpretation of Ukrainian demonological characters in V. Shevchuk's lyric-chimeric novel-ballad "The House on the Mountain"

Summary. The proposed article presents the analytical study of the artistic understanding of demonological characters in V. Shevchuk's novel-ballad "The House on the Mountain" that is a striking example of Ukrainian bizarre prose of the twentieth century. The main features of bizarre works as a generic variety are described. They are folklore, conventionality, variability of temporal and spatial planes, synthesis of real and fantasy worlds, dominance of folk speech and various means of humor. In the article the points of view of the famous figures of the modern domestic science regarding V. Shevchuk's oeuvre in general undergo the critical re-evaluation as well as the genre of the writer's work, in particular, his novel-ballad "The House on the Mountain". During the analysis of this fiction the authors of the work determined that V. Shevchuk belonged to those artists who were quite active in the pages of their own works to Ukrainian demonology. The purpose of the work was to define and analyze those folklore characters that were present in the work of V. Shevchuk "The House on the Mountain". Due to the fact that the narrative-preamble is marked by a realistic direction, the subject of the article was the second part of the work called "The Voice of Grass", in which the main characters were various demonic creatures. Special attention is paid to the analysis of interpreted artistic characters of Ukrainian demonology, which acquired the author's aesthetic understanding in the work of V. Shevchuk – house sprite, witch, devil, water sprite, familiar spirit and others. A comparative discourse of the folk demonology and the characters of the novel "The House on the Mountain" is carried out corresponding to the thematic content. In the course of the research it was discovered that the most popular characters of the Ukrainian folklore used by the author in the novel-ballad "The House on the Mountain" are the characters of a witch and a devil. These particular demonological characters have the brightest semantic and emotional content in the work. Analyzing V. Shevchuk's work, it is safe to say that the witch is the author's favourite character of Ukrainian mythology because it occurs in 5 novellas out of 13 and has many ideological and emotional options. It is interesting that in the novellas "Familiar spirit" and "Young lady Sotnykivna" the author characterizes demonological creatures humanized, focusing the attention of recipients on the fact that they, as people, are capable of loving, and this feeling can change them for the better. In the article the attention is paid for the fact that the author's original interpretation of folk characters is manifested primarily not in description of the characters' appearance, but in their psychology, behaviour and motivation of actions.

Key words: bizarre literature, novel-ballad, demonological character, interpretation.

УДК 821.161.2-94.09(477.46)ВеличкоС.
DOI <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.47-2.45>

*Гудима А. О.,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри історії української літератури, теорії літератури
та літературної творчості
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ТЕМА ЧИГИРИНА В ЛІТОПИСІ САМІЙЛА ВЕЛИЧКА

Анотація. Тема Чигирини становить важливу частину козацького літописання, зокрема монументального твору Самійла Величка. Столиця Української держави Чигирин постає епіцентром описуваних у літописі подій, що демонструють усю трагічність внутрішнього розбрату та зовнішньої ворожої навали.

У першому томі літопису теми Чигирини ще немає, є згадки про Чигирин у зв'язку з постаттю Б. Хмельницького; Чигирин згадується як гетьманське місто. Другий том літопису являє роздвоєння України на Лівобережну, що схилилася до московського царя, і Правобережну, «україно-чигринську», що бажала бути під Польщею. Загострення міжусобиць і знищення Чигирини пов'язані з іменами двох гетьманів – І. Самойловича та П. Дорошенка.

Ставлення до Чигирини, на думку С. Величка, є маркером, що виявляє патріотичну, державницьку чи, навпаки, руйнівницьку роль в історії України. Послідовними захисниками Чигирини виступають запорожці. Так само сакральним містом, уособленням вітчизни, «предковичною столицею запорозьких гетьманів» виступає Чигирин для П. Дорошенка, який зрікається влади заради збереження Чигирини; водночас для І. Самойловича Чигирин постає в негативному вимірі – як вороже для нього місто, столиця його запеклого супротивника П. Дорошенка. С. Величко постійно нагадує читачам біблійну істину про те, що дім, який розділиться, занепаде. Неминучим наслідком розділення автор вбачає загибель України.

Передаючи події першої Чигиринської війни (1677), С. Величко описує злагоджені дії християнських військ у протистоянні туркам і татарам та захоплюється відвагою козаків-обложених. Описуючи події другої Чигиринської війни (1678), С. Величко наголошує на цивілізаційному протистоянні супротивних сторін і підкреслює, що перемога турками була здобута через те, що християнські війська, «мабуть, зичили Чигирину більше згинуті, ніж жити». Знищення Чигирини С. Величко трактує як «невідшкодовану ніколи шкоду» українцям, як нищівну перемогу бусурман над християнами і «нескінченну ганьбу всьому православству», ба навіть як перемогу люцифера над народом, що особливо ревно сповідував християнство. У тексті літопису присутні численні застереження проти розділення та внутрішніх чвар.

Ключові слова: тема Чигирини, С. Величко, літопис, Чигиринська війна, П. Дорошенко, барокова поетика.

Постановка проблеми. Тема Чигирини, що охоплює події, пов'язані зі столицею Української Гетьманської держави до 1768 р. – часу її знищення турками, є важливою частиною козацького літописання. Зокрема, ця тема посідає центральне місце в монументальному творі Самійла Величка. Необхідність вивчення цієї теми зумовлена тим, що вона виявляє руйнівницькі

процеси в Україні другої половини XVII ст., зосереджує докола себе структурально різний матеріал: літопис, поеми, оповідання, документи тощо; цікавою є авторська оцінка тих чи інших історичних постатей, при цьому виклад визначається емоційністю. Усе тут «взаємопов'язане, сплетене, як цього й вимагав тодішній літературний стиль, химерно й вигадливо, з масою докладної інформації, поєднанням картин, описів, документів, художніх уставок, переказів, травестій, творів сучасників» [1, с. 59].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літопис С. Величка привертав увагу багатьох дослідників, починаючи від часу його виявлення. У спеціальних працях, присвячених літопису, найбільше вивчається сталий комплекс питань: джерела твору, доля літопису, оцінка С. Величком діяльності українських гетьманів, аналізуються суспільні погляди автора, вчених цікавить особа автора; меншою мірою – художні особливості тексту, його належність до барокової культури. Сучасними ґрунтовними дослідниками літопису є Я. Дзира, який захистив дисертацію «Літопис С. Величка і творчість Т. Шевченка», та В. Шевчук, який також переклав літопис та прокоментував [2–5]. Водночас темі Чигирини, за нашими спостереженнями, не приділено належної уваги дослідниками.

Метою статті є дослідження теми Чигирини в літописі С. Величка: зокрема, роль Чигирини в рецепції автора; події, з ним пов'язані, за текстом літопису, зокрема першої та другої чигиринської воєн; причини знищення Чигирини та його наслідки.

Виклад основного матеріалу. С. Величко докладно описує події 1676–1678 рр., намагаючись донести історичні свідчення про той час; його розповідь сповнена роздумів і тривоги за долю України через її занепад. Поруч з історичними виразними є літературні якості літопису. «Для нього характерні енциклопедизм, белетризація, полемічне спрямування, виразна авторська позиція, творчі знахідки. Ці та інші змістові й художні особливості ставлять твір у ряд непересічних явищ української давньої літератури» [6, с. 452–453].

Літопис С. Величка, канцеляриста війська Запорозького, укладався упродовж 1715–1720 рр. Він складається з трьох томів і охоплює події 1648–1700 рр. Літопис зберігся не повністю. Перший том описує «дванадцятирічну війну, яка була з козаками та іншими державами у ляхів» [2, с. 7], другий і третій томи описують Руїну: як доведено «до крайньої погибелі й розору свою україно-малоросійську Річ Посполиту» [3, с. 7].

У передмові до першого тому літопису С. Величко, будучи «правдешньою Малої Росії сином», говорячи про спонуки до написання літопису, каже про належно не пошановану славу та подвиги предків: «...зробилася пустокою ця красна колись

і переповнена всілякими благами земля, частка вітчизни нашої україно-малоросійської, і впали в незвідь поселєцьї її, славні предки наші» [2, с. 27]. Отже, своїм завданням він бачить залишити в пам'яті для нащадків події того часу.

Нашу увагу привернула тема Чигирини в літописі, що особливо загострюється в контексті опису руйнівних подій в Україні. У першому томі літопису властиво теми Чигирини ще немає, є згадки про Чигирин у зв'язку з постаттю Б. Хмельницького: Чигиринщина як батьківщина Б. Хмельницького, Б. Хмельницький – сотник Чигиринський; Чигирин постає місцем певних знакових для історії України подій, як-от: у Чигирині Б. Хмельницький влаштував знаний обід із запрошеним полковником Барабашем та старшиною задля отримання королівських привілеїв, із Чигирини Б. Хмельницький вирушає до Суботова, а звідти до Запорозької Січі; Чигирин згадується як гетьманське місто, куди відправляються польські полонені після військових перемог; Б. Хмельницький приймає посольства в Чигирині та відправляє свої посольства до різних монархів; Чигирин постає місцем збору війська. Варто зауважити, що літописець майже не вживає епітетів стосовно столичного міста Чигирини.

У зв'язку з темою поховання Б. Хмельницького, який помирає в Чигирині, С. Величко вперше і єдиний раз у першому томі літопису називає Чигирин «столичним і предковичним містом» [2, с. 212], роз'яснюючи причини, чому Б. Хмельницький звелів поховати себе в Суботіві.

1657 р., зазначає С. Величко, у Чигирині поставлений у гетьманство І. Виговський, водночас зауважуючи, що «небіжчик Богдан Хмельницький прийняв начало свого гетьманства не в Чигирині, але в нашому Січовому коші, і не від городового, але від нас, низового війська Запорозького...» [2, с. 220]. У такий спосіб С. Величко вивисує Б. Хмельницького з-поміж інших гетьманів. Гетьманським містом Чигирин лишається і за Ю. Хмельницького, і за П. Тетері. 1665 р. у Чигирині був наречений гетьманом Петро Дорошенко [2, с. 49]. Після смерті Б. Хмельницького, за І. Виговського, починаються міжусобиці, а Чигирин зазнає перших нападів та грабунку [2, с. 263].

Другий та третій томи літопису являють роздвоєння України на сьогобічну, Лівобережну, що схилилася до московського царя, і тогобічну, Правобережну, «україно-чигиринську» [3, с. 26], що бажала бути під Польщею, виразником чого виступали І. Виговський, на початку свого гетьманства Ю. Хмельницький, П. Тетеря. Доля Чигирини, якій приділено чимало уваги, оскільки Чигирин стає епіцентром подій, демонструє всю трагічність внутрішнього розбрату та зовнішньої навали.

С. Величко, розповідаючи про події того часу, виявляє різне ставлення до Чигирини українськими гетьманами, запорожцями як збірним образом. Ставлення до Чигирини є тим маркером, що являє патріотичну, державницьку чи, навпаки, руйнівницьку роль в історії України. Послідовними захисниками Чигирини виступають запорожці. Предковичний Чигирин вони бачать частиною свого спадку, сакральним містом, де не місце перебувати руйнівникам України. Так, оцінюючи негативно зовнішньополітичну позицію Ю. Хмельницького – його відхід під польську протекцію, запорожці погрожують йому вигнанням із Чигирини, але не знищенням міста: «...безпечно не спи в своєму чигиринському домі. <...> А в який час і з якого боку підхопить тебе вихор і винесе з Чигирини, не відатимеш і сам... вибирайся завчасу з Чигирини... А коли не вийдеш з Чигирини,

то ми невзабарі прийдемо до тебе і не тільки розкидаємо стіни твого дому як гвалтівника й руйнівника вітчизни нашої, але й душі твоєї жити в тобі не залишимо» [3, с. 23–24]. Як наслідок, Ю. Хмельницький покидає Чигирин і в Києві приймає чернецтво. Подібним чином, зазначає С. Величко, запорожці зверталися і до П. Тетері, загрожуючи йому наглим нападом у Чигирині, відтак, П. Тетеря «більше мешкав у місті Корсуні, оберігаючи в ньому свою від запорожців цілість» [3, с. 27]. Так само сакральним містом, уособленням вітчизни, «предковичною столицею запорозьких гетьманів», зокрема столицею Б. Хмельницького, виступає Чигирин для П. Дорошенка, який зрікається влади заради збереження Чигирини, у той же час І. Самойлович бачить Чигирин у негативному вимірі як вороже для нього місто, пов'язане з особою гетьмана П. Дорошенка.

С. Величко постійно нагадує читачам біблійну істину про те, що дім, який розділиться, занепаде: «Єдиної матері брати за приводом пошкоджених на розум владолубців, колишніх і тодішніх своїх гетьманів, стали поміж себе ворогами» [3, с. 122]. Неминучим наслідком розділення автор вбачає загибель України. Якщо спочатку таке розділення було породжене внутрішніми міжусобицями, боротьбою за владу та вибором союзника, то з Андрусівськими угодами (1667) це розділення вирішується без участі української сторони – Польщею та Росією.

«Важливою рисою ідейно-художньої лінії літопису є зображення одних і тих же історичних подій і явищ на Україні в їх суперечності, в оцінці їх із прямо протилежних позицій, що зумовлювалось, насамперед, тогочасним суспільно-політичним становищем поділеного українського народу» [7, с. 205], окрім того, в цьому виявляється одна з ознак барокової естетики. З одного боку, С. Величко з розумінням ставиться до бажання П. Дорошенка бути гетьманом обох боків Дніпра, з іншого – засуджує його, оскільки це шлях війни і кровопролиття, і висловлює думку щодо мирного співіснування сьогобічного та тогобічного гетьманів, України загалом. С. Величко розлого подає позицію П. Дорошенка в листі до запорожців щодо його прагнення бути єдиним гетьманом: «<...> бажав того не з моєї якоїсь легковажності, але з поведінки славного, блаженної пам'яті попередника мого Богдана Хмельницького, навчився я того порядку й зичив, щоб і як за його гетьманства, так і тепер, за мого уряду було єдине стадо і єдиний пастир. <...> Це росіяни... легко розділили вашу вітчизну, Малу Росію, надвоє... Оце роздвоєння і розтросення нашої вітчизни нічим іншим, тільки одним, за євангельським висловом, запустінням смердить, якого не дай Боже!» [3, с. 144–145].

Загострення міжусобиць і знищення Чигирини пов'язані з іменами двох гетьманів – І. Самойловича, поставленого на гетьманство 1672 р. і затвердженого Москвою, та П. Дорошенка, який, «побачивши до себе... людську неправду та злість, мусив удатися <...> під турецьку протекцію» [3, с. 174], що, проте, принесла Україні руйну й запустіння.

Під час здобування міста Г. Ромодановським із російськими військами та І. Самойловичем із козацькими військами 1676 р. заради збереження Чигирини та власної безпеки П. Дорошенко зрікається гетьманства. Як наслідок, таке Дорошенкове відступництво від турецького союзника спонукало турків «готувати сильні війська на здобуття Чигирини і кувати всілякі воєнні риштунки» [3, с. 205].

Автор ретельно описує події першої та другої чигиринських воєн. Вартим уваги є той факт, що С. Величко, передаючи події

першої Чигиринської війни, через брак матеріалів «змушений був черпати його (діяння) з панегіричних рим... Олександра Бучинського» [3, с. 224]. Окрім того, настрій поеми відповідає Величковому:

Суне сила велика, іде в Україну, –
Плаче вже тридцять років вона на руїну.
Ворогами обдерта з плодів усіх гарних
І своїми побита з амбіцій примарних,
Переділена, повна вона ворожнечі –
загорілася з жару від власної печі! [3, с. 214];
або: «Як у згоді християни, то турок загине» [3, с. 227].

1677 р., зазначає С. Величко, «у перших тоді числах серпня <...> великоросійські й малоросійські війська <...> дісталися 7 серпня дніпрового берега, що навпроти Бужина. Тоді ж принесено звітлення, що вже й візантійський смок приповз на Україну й обклав та почав бомбардувати й добувати четвертого серпня своїми багаточисленними військами старовічне столицне козацьке місто Чигрин» [3, с. 223].

С. Величко описує героїзм козаків, які забезпечили переправу військ через Дніпро, а також злагожені дії християнських військ у протистоянні туркам і татарам. Окрім того, захоплюється відвагою козаків-обложених, які виступили проти яничар у стінних проломах, завдавши їм значних втрат, та мужніми випадками в турецькій шанці. С. Величко пише про наміри московських і козацьких військ «учинити належну допомогу Чигрину, який хотіли порятувати і який уже приходив від бусурман у відчай» [3, с. 224]. Як наслідок, «турецька й татарська велика сила» [3, с. 226] була змушена втікати.

Якщо поема О. Бучинського-Яскольда «Чигирин» стала для С. Величка одним із важливих джерел для розповіді про першу Чигиринську війну, то іншу поему анонімного автора (вірші Л. Барановича) літописець наводить «для забави охочому читальникові» [3, с. 233], що є однією з ознак барокової поезії.

У кількох місцях С. Величко намагається виявити причини спустошення Чигирини та розорення України турками. Це – внутрішні чвари: «...через незгоду гетьманів обох боків Дніпра доведеться нам оглядати повними сліз очима порожню й мертву матір нашу, Малу Росію, й бачити, як дикий звір поселяється в красні житла батьків і праотців наших» [3, с. 246]; помста турецького султана П. Дорошенку за його відступництво. Серед причин загибелі Чигирини С. Величко називає і можливий «гріх» самих чигиринців щодо мешканців поцейбічної України, щодо чого сам має сумнів: «До того ж і самі чигиринські жителі, коли то правда (о, безумство і згубна ворожнеча!), часто, здружившись із татарами і сівши на їхні коні, вторгалися по цей бік Дніпра, шарпали й забирали собі в користь усіляке рухоме людське майно і допускали без жодного озиру й милосердя бусурманам хапати й відводити в неволю своїх братів, православних християн; отож і самі чигиринці знайшли достойну відплату на діла свої, прийнявши запустіння...» [3, с. 203]. Окрім того, як християнин автор причину «остаточного і всеконечного розорення й запустіння» від турків вбачає у «примноженні людського беззаконня через висяклу в них любов до інших» [3, с. 212].

Поглиблюючи цю релігійну складову частину, автор вводить у розповідь «Сатирову повість», як сам зазначає, «для забави тобі, ласкавий читальнику» [3, с. 206]. Нібито сам Люципер вирішив розорити українську землю зі столицею Чигрином: «Хочу я винищити й вигубити отих кам'яносердих і у віках непохитних у своїй православній вірі русо-хазарів, що

більше інших народів важкі й невиносні нам своїм благочестям та рицарством. І це я вчиню незгодами й чварами такими ж, як були раніше в колишніх властолубців і начальників, – так знищите ви в землі українській і славу Христа, їхнього Бога й Спасителя, нашого ж губителя» [2, с. 209]; «нехай... те станеться, що пам'яті хазарів не останеться!» [3, с. 209].

Описуючи події другої Чигиринської війни (19-й розділ II тому літопису), С. Величко наголошує на цивілізаційному протистоянні супротивних сторін, оскільки, згадуючи російські та українські війська, очолювані Г. Ромодановським та І. Самойловичем, віддає перевагу епітету «християнський» (християнські війська), а також наголошує на небажанні цих християнських військ надати реальну допомогу Чигрину.

За літописом, 8 липня 1678 р. турки (як коментує В. Шевчук, це було понад стотисячне військо) взяли в облогу Чигирин, «невсипущо денно та нічно» намагаючись його добути [3, с. 240]. Чигиринські обложенці чинили їм мужній опір. С. Величко за кожної нагоди підкреслює, що перемога бусурманами була здобута не через їхню перевагу в силі, відвазі, чисельності, винахідливості тощо, а через те, що християнські війська, «мабуть, зичили Чигрину більше згинуті, ніж жити» [3, с. 240];

«...і вже близько до того приходило, що (турецький паша Мустафа) мав покинути чигиринське обложення і звчасу без більшої своєї шкоди з соромом іти назад додому, коли б побачив ретельне християнське дбання звільнити Чигрин. <...> Принципали християнських військ князь Г. Ромодановський і гетьман І. Самойлович <...> виглядали зі свого окопу, як шури, і, мабуть, не життя, але кінця Чигринові з братами своїми, що в нім були, надчікували» [3, с. 242];

«Гадаю, що серця багатьох синів православної церкви плакали таємно на ту чигиринську загибель і нарікали на своїх незичливих і недбалих принципалів, що нещиро бажали Чигрину цілості і зовсім не чинили належної допомоги. Бо коли б вона була, не тріумфував би турчин над Чигрином і взагалі мусив би, як і минулого літа, з ганьбою тікати від Чигрина додому» [3, с. 244].

С. Величко наголошує, що Г. Ромодановський та І. Самойлович, повідомлені християнським невільником, який втік із турецького війська, про скорі руйнування Чигирини, «знову не вчинили жодного промислу на оборону Чигирини» [3, с. 242]. Отже, С. Величко переказує чутки, що ціною загибелі Чигирини «й пагуби в ньому і в інших місцях великого числа християнського люду» [3, с. 246] була здобута свобода синові Г. Ромодановського, який перебував тоді в турецькому полоні.

Мали місце і відважні дії в боротьбі з бусурманськими військами, зокрема при взятті Кувичинського узвозу, що вів на Стрільникову гору (за милом від Чигирини). Ті козацькі сердюцькі полки та окремі стрілецькі полки, що там відзначилися, С. Величко називає «мужніми войовниками, братією і справжніми синами православної церкви» [3, с. 241].

Серед наслідків турецької перемоги – «пролиття великої християнської крові» [3, с. 247], загибель чигиринців, частина яких була посічена, а частина при спробі втечі – потонула у Тясміні: «...міст, утяжений людською вагою, обломився й потопив у Тясміні геть усіх людей, що були на ньому, і тоді Тясмин так людськими трупами наповнився, що інші могли по них переходити» [3, с. 243]; Чигирин було спалено; «віддано крайній руїні й запустінню» [3, с. 245] Канів, «віддано вогню і всеконечному вельми плачливому запустінню Черкаси, Корсунь, Стеблів,

Суботів та інші українські міста й села» [3, с. 245]. С. Величко детально зупиняється навколо теми зруйнування Чигирин, зусібіч розкриваючи її. Окрім того, що Чигирин виступає уособленням усієї України, його знищення автор трактує як: «невідшкодовану ніколи шкоду» [3, с. 242] українцям, як нищівну перемогу бусурман над християнами і «нескінченну ганьбу всьому православству» [3, с. 242], ба навіть як перемогу Люцифера над народом, що особливо ревно сповідував християнство.

У зв'язку зі знищенням Чигирин С. Величко повторює сказаний у передмові до другого тому літопису біблійний афоризм про падіння Вавилону: «Тут повтором можна сказати слово про великий Вавилон. Колись сказане: “Паде, паде Україна тогочасна малоросійська, козакурська з багатьма міцними містами й селами, як отой стародавній великий град Вавилон!” і що через торішню незгоду козаки всі пропали, самі себе звоювали» [3, с. 245]. Знищення Чигирин в уявленні С. Величка – це ворожа та руйнівна дія для всієї України, з одного боку, це маркер занепаду України, з іншого – каталізатор цього занепаду. Показово, що Чигирин було знищено силою турецького війська за бездіяльності і, фактично, як на цьому наголошує С. Величко, схваленні об'єднаного російсько-українського війська Ромодановського-Самойловича. Друга Чигиринська війна – це вже третя спроба знищення Чигирин, під час якої реальні вороги турки та потенційні руйнівники Чигирин Г. Ромодановський та І. Самойлович мовби об'єднуються проти Чигирин і досягають своєї цілі.

Після знищення Чигирин автор не втомлюється наголошувати, що тогочасна Україна залишилася «розореною й запустілою», «порожньою» [3, с. 274, 287, 289, 302 тощо], «мізерною запустілою» [3, с. 302] тощо. І вже новою угодою, Вічним миром росіян із поляками 1686 р. (стаття 7) Чигирин разом з іншими розореними містами вирішено залишити порожнім [3, с. 316].

Висновки. С. Величко наголошує на значимості Чигирин в загальноукраїнському масштабі (сама назва міста супроводжується епітетами: «столичне і предковічне місто» [2, с. 212], «старовічне столичне козацьке місто Чигирин» [3, с. 223], «старовічне столичне українське й козацьких гетьманів місто» [3, с. 240] тощо), на його давності (хоча відомо, що Чигирин як місто бере свій початок у другій пол. XVI ст.) і на його стосунку до національно-визвольної боротьби, особи Б. Хмельницького. Отже, С. Величко болісно переживає за долю Чигирин. Описуючи катастрофічні події 1678 р., він постійно наголошує на тому, хто саме винен у знищенні Чигирин. Він глибоко усвідомлює наслідки цієї події: для України – це початок її руйнації, для православ'я – велика ганьба, поглиблюючи релігійний аспект у «Сатировій повісті». С. Величко переконаний, що боротьба за владу, жертвою якої також став і Чигирин, – це війна на самознищення. У тексті літопису присутні численні застереження проти розділення, внутрішніх чвар, очевидно, спрямовані автором і до майбутніх поколінь українців.

Література:

1. Соболь В.О. Літопис Самійла Величка як явище українського літературного бароко. *Питання літературознавства*. 1996. Вип. 3. С. 19–27.
2. Величко С. Літопис. Т. 1. / Пер. з книжної української мови, вст. стаття, комент. В.О. Шевчука; відп. ред. О.В. Мишанич. Київ : Дніпро, 1991. 371 с.
3. Величко С. Літопис. Т. 2. / Пер. з книжної української мови, вст. стаття, комент. В.О. Шевчука; відп. ред. О.В. Мишанич. Київ : Дніпро, 1991. 642 с.

4. Шевчук В. Поетика бароко в українських літописах. *Муза Роксоланська : Українська література XVI–XVIII століть: У 2 кн. Книга друга : Розвинене бароко. Пізнє бароко*. Київ : Либідь, 2005. С. 46–65.
5. Шевчук В. Літопис Самійла Величка. *Муза Роксоланська : Українська література XVI–XVIII століть: У 2 кн. Книга друга : Розвинене бароко. Пізнє бароко*. Київ : Либідь, 2005. С. 469–483.
6. Сулима М.М., Корпанюк М.П., Ушкалов Л.В. та ін. Літописання та історико-мемуарна проза. *Історія української літератури: У 12 т. Т. 2. Давня література (друга половина XVI–XVIII ст.)*. Київ : Наукова думка, 2014. С. 422–467.
7. Дзира Я.І. Самійло Величко та його літопис (до 300-річчя від дня народження літописця). *Історикографічні дослідження в Українській РСР*. Вип. 4. Київ : Наукова думка, 1971. С. 198–223.

Hudyma A. Chyhyryn theme in the chronicle of Samiylo Velychko

Summary. Chyhyryn theme is important part of the Cossack chronicle, including the monumental work of Samiylo Velychko. The capital of the Ukrainian state, Chyhyryn, is the epicenter of the described events which demonstrate all the tragedy of internal strife and external invasion.

In the first volume of the chronicle the Chyhyryn theme is not available yet, there is a mention of Chyhyryn in connection with the personality of B. Khmelnytskyi, Chyhyryn is referred to as a hetman city.

The second volume of the chronicle represents the split of Ukraine into the Left Bank Terrain, leaning toward the Tsar of Moscow, and the Right Bank Terrain, the “Ukrainian-Chyhyryn”, which wanted to be under the Polish rule. The exacerbations of the strife and the destruction of Chyhyryn are linked to the names of two hetmans - I. Samoilovych and P. Doroshenko.

S. Velychko shows a different attitude towards Chyhyryn on the part of Ukrainian hetmans and cossacks as a combined image. According to S. Velychko, the attitude towards Chyhyryn is a marker that represents a patriotic, statesman or, conversely, destructive role in the history of Ukraine. The consistent advocates of Chyhyryn are the cossacks. Similarly, the sacred city, the epitome of the motherland, the “ancestral capital of the Zaporozhian hetmans” is Chyhyryn for P. Doroshenko, who renounces power for the sake of preserving Chyhyryn; at the same time for I. Samoilovych Chyhyryn appears in a negative dimension as a city hostile to him, the capital of his fierce opponent P. Doroshenko. S. Velychko constantly reminds the readers the biblical truth that a divided house will fall away. The inevitable consequence of separation is according to the author is the death of Ukraine.

Narrating the events of the first Chyhyryn War (1677), S. Velychko describes the concerted actions of the Christian troops in resisting the Turks and Tatars, and is fascinated by the bravery of the Cossack besiegers. Describing the events of the Second Chyhyryn War (1678), S. Velychko emphasizes the civilizational confrontation of the opposing parties and stresses on every occasion that the victory of the Muslims was obtained because the Christian troops “apparently wanted Chyhyryn to die rather than to live”.

S. Velychko interprets the destruction of Chyhyryn as: “never compensated damage” to the Ukrainians, as a crushing victory of the Muslims over the Christians, and “endless shame to all Orthodoxy”, as a victory of the Lucifer over the people especially jealous of Christianity. There are numerous warnings against internal division and strife in the text of the Chronicle.

Key words: Chyhyryn theme, S. Velychko, Cossack chronicle, Chyhyryn War, P. Doroshenko, Baroque poetics.

Гурдуз А. І.,

кандидат філологічних наук, доцент,

докторант кафедри української та зарубіжної літератури і порівняльного літературознавства
Бердянського державного педагогічного університету

«ДІМ, В ЯКОМУ...» МАРІАМ ПЕТРОСЯН У ФЕНТЕЗІЙНОМУ ПОЛІ КІНЦЯ ХХ – ПЕРШИХ ДЕСЯТИЛІТЬ ХХІ СТ.

Анотація. Пріоритетне для пострадянських літератур у ХХІ ст. вироблення концепції самобутнього шляху актуалізує національну міфотворчість, яка найпродуктивніше вираження знаходить у фентезі. Фентезійна природа властива помітному в сучасній російській літературі роману М. Петросян «Дім, в якому...», проте питання його жанрової приналежності відкрите, фіксуємо полюсність оцінок «фентезі – магічний реалізм». З огляду на дискусійне зарахування трилогії до магічного реалізму, а також виявляючи типологічну подібність просторової організації художнього світу «Дому, в якому...» і циклу романів С. Лук'яненка «Варти» вважаємо продуктивним зіставлення цих творів М. Петросян і С. Лук'яненка, що сприяє аргументованому визначенню жанрового типу «Дому, в якому...». У пропонованій статті в результаті вперше здійсненого нами порівняння названих текстів М. Петросян і С. Лук'яненка визначаємо спільність і своєрідність структурно-просторової організації художнього світу в них. Важливим при цьому стають визначення спорідненості й специфіки моделювання М. Петросян і С. Лук'яненком ірреальності, основних принципів діалогізування реального й містичного світів у зіставлюваних творах, а також, з огляду на системну спорідненість указаних художніх параметрів романів, кваліфікація «Дому, в якому...» як належного до фентезійної сфери.

Містичний бік Дому в трилогії М. Петросян оприявнюваний аналогічно до тінювого – сутінкового світу «Варт» С. Лук'яненка: вихованці інтернату здатні свідомо і несвідомо потрапляти в таємничий «ліс» (так само можуть входити в «сутінь» Інші в циклі «Варт»), по-різному заглиблюючись у нього (глибина «сутіні» у «Вартах»). «Лісовий» і «сутінковий» плин часу відмінний від реального – швидший. Механізми сполучення й взаємопроникнення реального й ірреального світів усередині Дому М. Петросян також традиційні для фентезі. Співвідносні в зіставлюваних текстах аспекти фауни і флори, характер повітря. На території «лісу» інтернатівці змінюють власну зовнішність, зокрема, в бік компенсації фізичних вад у реальному житті; так само можуть зазнавати перевтілень у «сутіні» Інші С. Лук'яненка згідно з типом сили, якій служать. Дім у трилогії М. Петросян живий, а «ліс» здатний на емоції. У «Нічній Варті» же «сутінь» кличе і також проявляє почуття. Сприяє підкресленню двосвіту «Дому, в якому...» і «Варт» інтертекст романів, зокрема музичний. З-поміж спільностей зіставлюваних творів також заслуговує на увагу своєрідна фінальна універсалізація ірраціонального простору. Просторова організація, принципи сполучуваності реального й містичного світів і низка інших художніх параметрів «Дому, в якому...» М. Петросян відповідають аналогічним характеристикам циклу романів «Варти» С. Лук'яненка, варіативно виявляючи специфіку. Художні риси трилогії співвідносні з аналогіч-

ними параметрами інших помітних у світовій літературі фентезійних творів. «Дім, в якому...» варто кваліфікувати як приклад фентезійної прози з синтезованими в його тексті елементами інших літературних жанрів сучасності. Окремі положення пропонованої статті можуть увійти до системного дослідження сучасного російського фентезі як частини світового.

Ключові слова: фентезі, магічний реалізм, жанр, типологічна подібність, концепт, інтертекстуальність.

Постановка проблеми. Практика свідчить, що пріоритетне для пострадянських літератур у ХХІ ст. вироблення концепції самобутнього шляху актуалізує національну міфотворчість, яка найпродуктивніше вираження знаходить у фентезі. Інтенсивність і багатомірність розвитку цього жанру в російській літературі говорить про його значний потенціал і важливість, що аргументовано в дослідженнях останнього десятиліття (Є. Дворак, К. Корольов, Я. Королькова, О. Криніцина, Т. Хоруженко й ін.), поряд зі здатністю «транслювати й формувати перевизначення національної ідентичності» [1, с. 4].

Фентезійна природа властива роману Маріам Петросян «Дім, в якому...» («Дом, в котором...», 2009), котрий є одним із найпомітніших явищ перших десятиліть у російській літературі («Російська премія», 2010), проте питання жанрової приналежності якого в національному літературознавстві поки відкрите. Полюсність оцінок «фентезі – магічний реалізм» стосовно трилогії зумовлена, зокрема, її «множинною модальністю» [2, с. 49], аспектною увагою у статтях і рецензіях до своєрідності окремих рівнів художньої організації твору і відсутністю його системних компаративних студій усередині означених жанрових профілів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найчастіше «Дім, в якому...» М. Петросян зараховують до фентезі (О. Лебьодушкина [3, с. 21], Є. Риц [4], О. Бойко [5, с. 13], Л. Мойжес [6] та ін.) або магічного реалізму (А. Біякаєва [7], О. Осипова [8] й деякі ін.), хоча іноді визначають більш абстрактно – фантастика [9, с. 192]. Закономірно, що як фентезійну – правда, на рівні констатації й без чітких аргументів – трилогію кваліфікують автори поодиноких дописів з елементами компаративізму. Так, О. Лебьодушкина розглядає «Дім, в якому...» в контексті новітніх російських романів про дитину-сироту й торкається питання впливу на М. Петросян аніме-культури [3, с. 21], а О. Бойко безпосередньо зіставляє роль епіграфів у «Домі, в якому...» і «Гонимарнику» Дари Корній як у співвідносних фентезійних текстах [2].

Без урахування визнаних у російському й світовому літературознавстві концепцій і систематик фентезійної літератури (О. Ковтун, Ф. Мендлесон, Л. Хантер, К. Манлова

та деяких інших учених) А. Біякаєва специфічно й часом дискусивно в методологічному плані доводить належність «Дому, в якому...» до магічного реалізму в системі магічної прози [7, с. 13], до останньої зараховуючи й фентезі [7, с. 5] і водночас указуючи на перетворення у фентезі ж сучасного магічного реалізму [7, с. 32]. У результаті такого своєрідного бачення проблеми виникає певний компроміс жанрового тлумачення трилогії М. Петросян. Поспішно номінуючи магічний реалізм найпопулярнішим для визначення «...сукупності творів... в яких до реалістичного розповідання влітаються фантастичні, містичні, міфологічні елементи» [8, с. 254], О. Осипова у відповідній площині розглядає «Дім, в якому...», спираючись, зокрема, на властиву міфологічній свідомості систему бінарних опозицій у трилогії та апелюючи до монографії О. Гугніна (з некоректним положення щодо визнання історичної дійсності у творах фентезі [10, с. 106–107]) і дисертації А. Біякаєвої (із суперечливим баченням масштабності, зокрема, магічного реалізму як явища [7, с. 7, 52, 79] і відокремлення творів фентезі від літератури постмодернізму [7, с. 55, 58]). Сама ж М. Петросян серед улюблених книг називає фентезійні [11].

Актуальність проблеми жанрової ідентифікації «Дому, в якому...», отже, загострюється у зв'язку з необхідністю його об'єктивного вивчення в системі сучасного літературного процесу з погляду традиції й новаторства. З огляду на часом полемічні концепції дослідників, які визначають належність трилогії до магічного реалізму в результаті розгляду її в колі творів магічного реалізму з частковим (А. Біякаєва) чи повним (О. Осипова та ін.) ігноруванням (об'єктивно присутнього в трилогії) фентезійного фактора, а також виявляючи типологічну подібність структурно-просторової організації художнього світу «Дому, в якому...» і циклу романів С. Лук'яненка «Варти» («Дозорь», 1998–2014) – одного з найбільш резонансних [12, с. 104] взірців російської міської фентезійної прози, вважаємо продуктивним зіставлення цих творів М. Петросян і С. Лук'яненка, що сприятиме аргументованому визначенню жанрового типу «Дому, в якому...». Підкреслимо, що таке порівняння враховує літературні вподобання самої письменниці.

Мета статті – у результаті вперше здійснюваного нами полірівневого зіставлення текстів «Дому, в якому...» М. Петросян і «Варт» С. Лук'яненка визначити спільність і своєрідність структурно-просторової організації художнього світу в цих творах. Важливим при цьому стають а) виявлення спорідненості й специфіки моделювання М. Петросян і С. Лук'яненком ірреальності, б) зіставлення основних принципів діалогізування реального й містичного світів у названих текстах, в) з огляду на системну спорідненість указаних художніх параметрів цих творів кваліфікація «Дому, в якому...» як належного до фентезійної сфери.

Виклад основного матеріалу. Містичний бік Дому в трилогії М. Петросян оприявнюваний аналогічно до тінювого – сутінкового світу «Варт» С. Лук'яненка: вихованці інтернату, які користуються фактично тільки прізвиськами (співробітники Нічної Варти у своєму середовищі також часто називають одне одного в такий спосіб: Сова, Тигрения, Ведмідь та ін.), здатні свідомо (Ходоки) – навіть за кодексом [13, с. 501], правилами [13, с. 570] – і несвідомо (Стрибуни) потрапляти в таємничий «ліс» (так само можуть входити у «сутінь» Інші в циклі «Варти»), по-різному заглиблюючись у нього (глибина «сутіні» у «Вартах» [14, с. 518]). І «ліс», і «сутінь» як пара-

лельні реальності світи стають об'єктами дослідження петросянівських інтернативців і лук'яненковських вартових; у творах обох митців у цих ірраціональних просторах може відбуватися полювання. «Лісовий» і «сутінковий» плін часу відмінний від реального – швидший [13, с. 609; 14, с. 67].

Механізми сполучення і часом узаємопроникнення реального й ірреального світів усередині Дому М. Петросян також традиційні для фентезі, прикладом чому можуть слугувати таємничі процеси в будинку альтернативного Лондона у «Джонатані Стренджі і містері Норреллі» Сюзанни Кларк («Jonathan Strange & Mr Norrell», 2004). Порівняймо сцени в російській трилогії: «Коридор... повівся дивно. Він тричі роздвоювався... Урешті-решт в якомусь мерзеному заваленому сміттям кутку – в Домі таких узагалі не було... його люб'язно взяв під руку незнайомий хлопчик...» [13, с. 745]; «Шлях до лісу розпочинався з коридора, від дверей спальень...» [13, с. 141] – з аналогічними сценами в англійському романі: «Це було так, ніби будинок на Харлі-стріт випадково потрапив усередину іншого будинка, набагато більшого і старовинного» [15, с. 189]; «...Пиккадиллі розташована безпосередньо біля чарівного лісу» [15, с. 177].

Зіставлення з текстом англійської письменниці наводимо не випадково: якщо саме згадану сцену в «Домі, в якому...», де коридор виявляється «шляхом до Лісу», А. Біякаєва трактує як приклад сполучення «природного і надприродного» згідно з канонами магічного реалізму [7, с. 13], то роман С. Кларк, де реальність та ірреальність діалогізують так само, як і в трилогії М. Петросян, кваліфікований Ф. Мендлесон як фентезі «вторгнення» [16, с. 163]. Аналогічно модельовано й часопростір «Варт», наприклад: «Я подивився крізь сутінь: два яскраві помаранчеві вогні наближались до під'їзду» [14, с. 79] або: «Увійшов у сутінь і вибрався на дах» [14, с. 109].

Слід зазначити, що адекватне визначення й вивчення того чи іншого твору у спектрі фентезі чи магічного реалізму об'єктивно ускладнене відсутністю уніфікованої дефініції і тлумачення як першого [17, с. 2], так і другого понять [7, с. 6], причому пошуки вирішення цієї проблеми в обох випадках тривають співвідносно – в укрупненому форматі [17, с. 2; 7, с. 38].

У паралельній реальності «Дому, в якому...» «повітря довкола густішає, заростаючи клаптями вати» [13, с. 572]; так само «сутінь» у художньому світі С. Лук'яненка має властивість згущатися [14, с. 62], а туман у ній «густий, в'язкий, грудкуватий» [14, с. 121]. Співвідносні в зіставлюваних текстах аспекти фауни і флори: показово, що в «сутіні» росте синій мох («синій мох укривав усе суцільним килимом» [14, с. 307], а «дорога до Лісу заростає колочками» [13, с. 571].

На території «лісу» інтернативці М. Петросян змінюють власну зовнішність [13, с. 144], зокрема в бік компенсації фізичних вад у реальному житті (напр., Лорд-«візочник» тут набуває ноги [13, с. 254], а Сліпий стає вовком), так само можуть зазнавати перевтілень у «сутіні» Інші С. Лук'яненка згідно з типом сили, якій служать (голова московських Темних Завулон перетворюється на демона [14, с. 310], відповідно до своєї природи трансформується в «сутіні» вампір Костя [14, с. 33] і под.).

У світах обох творів так чи інакше звертаються і застосовують магічні амулети й замовляння, причому одне з ключових понять у «Вартах», сила, оригінально й стилістично знижено виринає в тексті «Дому, в якому...» – це амулет «Велика Сила»: «Та Велика Сила на шнурку не давала спокою» [13, с. 99]. Важливий концепт у світі Лук'яненкових романів – гра

[14, с. 62, 217] є засадничим для життя Дому в романі М. Петросян: тут триває «Велика гра» [13, с. 754], «...у Грі все всерйоз» [13, с. 754] і под.

Дім у трилогії М. Петросян «...живий і... також уміє любити» [13, с. 54], має свої бажання [13, с. 572], може «не прийняти» людину, а «Зворотний Бік Дому» має «драговини», «ліс» здатний на емоції: «посміхається» [13, с. 78], «примхливий і боязливий» [13, с. 140], «...нетерплячих... не любив і міг відсунутися» [13, с. 140]. У «Нічній Варті» же «...сутінковий світ уповзає в нас (Інших. – А. Г.), кличе, нагадує про себе» [14, с. 67], «сутінь» у недосвідченого прибульця «...висмокче... все живе» [14, с. 69] і також проявляє почуття: «Сутінь любить, коли в неї входять...» [14, с. 313]. Деякі вихованці Дому М. Петросян, які назавжди пішли до його містичного «лісу», стають «Тими, що сплять», – «не живі й не мертві» [13, с. 920]; у «Вартах» знаходимо застереження про «сутінкову кому» [14, с. 67], і в «сутіні» можна залишитися, як це зробив Мерлін у «Сутінковій Варті».

Сприяє підкресленню двосвіту «Дому, в якому...» інтертекст роману – в першу чергу, керролівський, де репрезентативними можуть бути такі відчуття Сліпого: «І тепер він знав, що відчувала Аліса, коли посмішка Чеширського Кота лігала над нею в повітрі... Так посміхався також і Ліс» [13, с. 143]. Подібна функція у «Вартах» фрагментів текстів пісень музичних гуртів «Пікнік», «Воскресіння», «Сплін», «Арія», «Наутилус Помпіліус» та ін., що виразна роль музичного – переважно західного, інтертексту і в творі М. Петросян [18, с. 53]: тут прямо чи деформовано інсталювані уривки пісень сполучені в єдиний корпус «пісень Дому» [13, с. 300]. Водночас у «відкритий» часопростір романів С. Лук'яненка вельми широко вписаний світовий культурно-історичний контекст з обігруваними елементами альтернативної історії; загалом ж інтертекст «Варт» орієнтований на російську культуру. В інтертексті ж майже герметичного часопростору твору М. Петросян натовість домінує античний код, пронизуючи трилогію ідеєю класичного «фатуму» (згадувано Арахну, Медузу Горгону, Гекубу, Януса, Гомера, Аристотеля,; гарпію, грифона; прізвиськами інтернатівців стають Сфінкс, Помпей, Химера; одна зі сцен була «...явно запозичена з грецької міфології...» [13, с. 607]).

З-поміж спільностей текстів «Дому, в якому...» і «Варт» також звертає увагу своєрідна фінальна універсалізація ірраціонального простору. У четвертому томі циклу Антон Городецький робить висновок про безкінечність «сутіні» з огляду на її кільцеподібність і про те, що найглибший рівень «сутіні» фактично становить реальний світ людства: «...усі ми живемо на сьомому шарі Сутіні» [14, с. 1207]. Ті ж вихованці Дому М. Петросян, які змогли вийти в «зовнішність» і вижити в ній, несуть у собі фізично напівзруйнований Дім [13, с. 945], що вічно живе в їхніх душах.

Висновки. Як видно, просторова організація, основні принципи діалогізування реального і містичного світів і низка інших художніх параметрів «Дому, в якому...» М. Петросян відповідають, у першу чергу, аналогічним характеристикам циклу романів «Варти» С. Лук'яненка, варіативно виявляючи власну специфіку, а отже, трилогія перебуває у фентезійному силовому полі. Найближчою до істини в жанровому визначенні трилогії в такий спосіб є думка Л. Мойжеса, що вихованці Дому в певних ситуаціях поведуться «як герої «міського фентезію»» [6] (при цьому подане ним обмеження в поведінці персонажів видається зайвим). Художні риси «Дому, в якому...»

співвідносні з аналогічними параметрами інших помітних у світовій літературі фентезійних творінь. Заалом сказане свідчить про органічність російського фентезійного сегмента ХХІ ст. у світовому контексті закономірних тенденцій розвитку жанру. Зважаючи на популярність «Варт» С. Лук'яненка серед читацької й глядацької (екранізації реж. Т. Бекмамбетова 2004 і 2005 рр.) російської аудиторії, вплив на національний культурно-мистецький процес (написання іншими митцями у співтворстві з С. Лук'яненком й автономно продовжень і стилізацій циклу, зокрема, В. Васильєвим, І. Кузнецовим, Є. Гаркушевим і деякими іншими; поява тематичних комп'ютерних ігор тощо), можна припустити певну рецепцію М. Петросян матеріалу «Варт», хоча фактичних підтверджень цьому немає. «Дім, в якому...», відповідно, варто кваліфікувати як приклад фентезійної прози з синтезованими в його тексті елементами інших літературних жанрів сучасності.

Окремі положення пропонованої статті можуть бути розширені й доповнені та згодом увійдуть до перспективного комплексного дослідження сучасного російського фентезі як частини слов'янського і світового.

Література:

1. Криницина О.П. Славянские фэнтэзи в современном литературном процессе: поэтика, трансформация, рецепция : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.01.01 «Русская литература» / Пермский. гос. пед. ун-т. Пермь: [б. и.], 2011. 23 с.
2. Кихней Л.Г. Поликультурное или культурно не атрибутированное пространство как воплощение иносбытия в современной «мистической прозе» (М. Петросян, В. Пелевин, Л. Наумов). *Россия в мире: проблемы и перспективы развития международного сотрудничества в гуманитарной и социальной сфере* : материалы VI Междунар. науч.-практ. конф., Москва – Пенза, 25–26 марта 2019 г. / отв. ред. Д.Н. Жаткин, Т.С. Круглова. Москва – Пенза, 2019. С. 46–55.
3. Лебедушкина О.П. «Дом, в котором...» Мариам Петросян как «итоговый текст» десятилетия. *Филологический класс*. 2011. № 25. С. 20–21.
4. Риц Е. Над гнездом белой вороны. *booknik*. 9 ноября 2009 г. URL: <http://booknik.ru/today/fiction/nad-gnezdom-beloyi-vorony/>
5. Бойко О. Функції епіграфів у сучасному фентезі: (на матеріалі Д. Корній «Гонимарник» і М. Петросян «Дом, в якому...»). *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Філологія*. 2019. Вип. 1 (41). С. 13–17.
6. Мойжес Л. Культ одной книги: как устроен «Дом, в котором...» Мариам Петросян. *DTF*. 22.01.2019. URL.: <http://dtf.ru/read/37219-kult-odnoy-knigi-kak-ustroen-dom-v-kotorom-mariam-petrosyan>
7. Биякаева А.В. Роман М. Петросян «Дом, в котором...» в контексте современной магической прозы : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.01 «Русская литература» / Омский гос. ун-т им. Ф. М. Достоевского. Омск, 2017. 186 с.
8. Осипова О.И. Магический реализм сквозь призму художественного конфликта. *Научный диалог*. 2020. № 11. С. 254–268.
9. Галина М. Дом, Наружность и Лес. Рец. на кн.: Петросян М. Дом, в котором... Москва: Livebook/Гаятри, 2009. 960 с. *Новый мир*: ежемес. журн. худож. л-ры и обществ. мысли. 2010. № 4. С. 189–194.
10. Гугнин А.А. Магический реализм в контексте литературы и искусства XX века: (Феномен и некоторые пути его осмысления). Москва : РАН, Ин-т славяноведения, Науч. центр славяно-германских исследований, 1998. 117 с.
11. Петросян М. «Новых книг от меня ждать не стоит...»: Лауреат «Русской премии» – о том, откуда взялись и куда ушли её герои: интервью; беседовала Г. Юзефович. *Частный корреспондент*.

2010. 12 апреля. URL: http://www.chaskor.ru/article/mariam_petrosyan_novyh_knig_ot_menya_zhdai_ne_stoit_15919
12. Майер Б.О. «Иные» в литературе и в жизни. *Идеи и идеалы*. 2010. № 4 (6). Т. 1. С. 104–109.
 13. Петросян М. Дом, в котором... Москва : Livebook, 2015. 960 с.
 14. Лукьяненко С.В. Ночной Дозор. Сумеречный Дозор. Последний Дозор: [фантаст. романы]; Лукьяненко С.В., Васильев В.Н. Дневной Дозор: [фантаст. роман]. Москва : АСТ: АСТ Москва: Хранитель, 2006. 1211, [5] с.
 15. Clarke S. Jonathan Strange & Mr Norrell: a novel. London: Bloomsbury, 2009. 841 p. URL: <https://ru.pdfdrive.com/jonathan-strange-and-mr-norrell-e193201877.html>
 16. Mendlesohn F. Rhetorics of Fantasy. Middletown, Connecticut: Wesleyan University Press, 2008. 307 p.
 17. James E., Mendlesohn F. Introduction. *The Cambridge Companion to Fantasy Literature*; ed. by E. James, F. Mendlesohn. New York: Cambridge University Press, 2012. P. 1–4.
 18. Синегубова К.В. Музыкальные коды в романе М. Петросян «Дом, в котором...». *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2020. Т. 13. Вып. 10. С. 50–54.

Gurduz A. “The House in Which...” by Mariam Petrosyan in the fantasy field of the end of the XX – the first decades or the XXI century

Summary. The elaboration of the concept of the original way is priority for post-Soviet literatures in the XXI century, and it actualizes national myth-making, which finds the most productive expression in fantasy genre. Fantasy traits is characteristic of M. Petrosyan’s novel “The House in Which...”, that is noticeable in modern Russian literature, but the question of its genre affiliation is open, and we fix the polarity of assessments “fantasy – magical realism”. Given the debatable attribution of the trilogy to magical realism, as well as revealing the typological similarity in the spatial organization of the art world “The House in Which...” and the cycle of novels by S. Lukyanenko “Watches” we consider productive comparison of these works M. Petrosyan and S. Lukyanenko, which will contribute to a reasoned definition of the genre type “The House in Which...”. In the proposed article, as a result of our first comparison of the texts “The House in Which...” by M. Petrosyan and “Watches” by S. Lukyanenko, we determine the commonality and originality of the structural and spatial organization of the artistic world in these works. It is important to determine the kinship and specificity by M. Petrosyan and S. Lukyanenko’s modeling of unreality; basic principles

of dialogizing the real and mystical worlds in the compared works, as well as in view of the systemic affinity of these artistic parameters of these works to qualify the belonging of the “The House in Which...” to the fantasy sphere. The mystical side of the House in M. Petrosyan’s trilogy is manifested similarly to the shadowy-twilight world of S. Lukyanenko’s “Watches”: the boarding school students are able to consciously and unconsciously fall into the mysterious “forest”.

The mystical side of the House in M. Petrosyan’s trilogy is manifested similarly to the shadowy-twilight world of S. Lukyanenko’s “Watches”: the boarding school students are able to consciously and unconsciously fall into the mysterious “forest” (similarly, Others in the “Watches” cycle may fall into the “dusk”), in different ways delving into it (the depth of the “dusk” in the “Watches”). “Forest” and “dusk” time is different from the real – it is faster. The mechanisms of connection and interpenetration of real and unreal worlds inside the House of M. Petrosyan’s novel are also traditional for fantasy. The aspects of fauna and flora, the nature of the air are correlated in the compared texts. On the territory of the “forest” children in M. Petrosyan’s novel change their appearance, in particular – in the direction of compensation for physical defects in real life; Others in the S. Lukyanenko’s “Watches” can also be reincarnated according to the type of force they serve. The house in M. Petrosyan’s trilogy is alive, and the “forest” is capable of emotions. In “Night Watch”, the “dusk” calls for people and also shows feelings. The intertext of these novels, in particular the musical one, helps to emphasize the two worlds of “The House in Which...” and “Watches”. Among the similar traits of the texts of these novels also draws attention to a kind of final universalization of irrational space. Spatial organization, principles of dialogue of real and mystical worlds and a number of other artistic parameters of “The House in Which...” by M. Petrosyan correspond to similar characteristics of the cycle of novels “Watches” by S. Lukyanenko, variably revealing specificity. A number of artistic features of “The House in Which...” is correlated with similar parameters of other fantasy works noticeable in the world literature. “The House in Which...” must be qualified as an example of fantasy prose with elements of other literary genres of the present synthesized in its text. Some provisions of our article may be included in the systematic study of Russian fantasy as part of the world literature.

Key words: fantasy, magical realism, genre, typological similarity, concept, intertextuality.

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

<i>Бибик С. П., Терещенко С. І.</i> КУЛЬТУРА НАУКОВОГО ВИСЛОВЛЕННЯ СТУДЕНТА В КОНТЕКСТІ ПОНЯТТЯ «СЛАБКА НОРМА».....	4
<i>Воляннюк І. О.</i> ТОПОНІМИ ЯК МАРКЕРИ ПРОСТОРОВОГО КОНТИНУУМУ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА).....	8
<i>Горенко В. М.</i> СКЛАДОВІ ЛІНГВОКОНЦЕПТИ ПРОСТІР, МІСЦЕ, ЧАС У ЛІНГВОМЕНТАЛЬНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СВІТУ ПОЕТИКИ І. ПЕРЕПЕЛЯКА.....	11
<i>Мігорян О. В., Павлович Т. І., Федич Г. Д.</i> ПОНЯТІЙНІ ОЗНАКИ КОНЦЕПТУ CONFLICT.....	15
<i>Мільо А. В.</i> КОНЦЕПТ БІЖЕНЕЦЬ/FLÜCHTLING У НІМЕЦЬКИХ МЕДІАТЕКСТАХ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ ПОЛІТИКІВ НІМЕЧЧИНИ І ДОПИСУВАЧА СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ).....	20
<i>Misenyova V. V., Spilnyk T. M.</i> PHRASEOLOGICAL UNITS WITH NO DIRECT EQUIVALENTS IN THE ASPECT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION.....	25
<i>Москвичова О. А.</i> КОНСТРУЮВАННЯ ФРАКТАЛЬНОЇ ПОЕТИЧНОЇ МОДЕЛІ СВІТУ В ЛІНГВОКОГНІТИВНОМУ ВИМІРІ.....	30
<i>Nagaitseva N. I., Romanov Yu. O.</i> THE AKTIONSBARTEN AS A LACUNA FOR RFL LEARNERS.....	36
<i>Найїдеш О. В.</i> ФОНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОНЕСТЕМНОЇ ЛЕКСИКИ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	42
<i>Nevreva M. M., Diachenko G. F., Zaitseva O. Yu.</i> NOMINAL WORD FORMATION MODELS IN THE TEXT CORPORA OF SCIENTIFIC DISCOURSE.....	46
<i>Oleinikova G. O.</i> TIME – AN INTEGRAL FEATURE OF THE VECTOR MOVEMENT OF SCIENCE-FICTION NARRATIVE.....	50
<i>Орел І. І.</i> ФОРМУВАННЯ ОЦІНКИ В ПРОЦЕСІ СТЕРЕОТИПІЗАЦІЇ.....	53
<i>Ravlova O. O.</i> DIRECTIONS OF PUBLIC RELATIONS TECHNOLOGIES OF THE NATIONAL GUARD IN UKRAINE.....	57
<i>Панькова Т. В.</i> ТИПИ ПОЛІПРЕДИКАТИВНИХ СКЛАДНОПДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ В АНГЛОМОВНІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ЗА СПОСОБОМ РОЗТАШУВАННЯ КОМПОНЕНТІВ.....	61
<i>Петрочук Н. О.</i> ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ СИСТЕМИ ІНТОНУВАННЯ ТОВІ.....	65
<i>Пилипенко І. О.</i> ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ ВІДНОСИН В АНГЛІЙСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ.....	69
<i>Пітель В. М., Пітель В. І.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ В ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯХ ПРИКАРПАТТЯ.....	73
<i>Потапенко Л. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОГО СПІЛКУВАННЯ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	78

<i>Романцова Я. В.</i> ПАРАЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСОБИ КОМУНІКАЦІЇ	82
<i>Руденко М. Ю.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНОЇ ФУНКЦІЇ МОЛОДІЖНОЇ МОВИ	86
<i>Савчук Т. С.</i> ВЗАЄМВІДНОШЕННЯ ФОНОСЕМАНТИКИ, ОНОМАТОПЕЇ ТА МОВНОГО ЗНАКА У ЛІНГВІСТИЧНІЙ ТРІАДІ	91
<i>Семенова О. В.</i> МОВНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ФРАНЦУЗЬКОГО МЕНТАЛІТЕТУ	96
<i>Сеник Г. І.</i> ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ НА БУКОВИНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	100
<i>Скидан М. С.</i> ОБРАЗНЕ ВИРАЖЕННЯ ПІР РОКУ В МАЛІЙ ПРОЗІ М. ВІНГРАНОВСЬКОГО	105
<i>Смеречинська О. В.</i> РОЛЬ СПОЛУЧНИКА ПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ ЧАСУ ALS ПРИ ВИРАЖЕННІ ГРАНИЧНОЇ СЕМАНТИКИ ОДНОРАЗОВОСТІ ДІЇ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	109
<i>Сова М. В., Вечоринська Т. В.</i> СЛОВОТВІРНО-СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ НОВОЇ КИТАЙСЬКОЇ ЛЕКСИКИ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З ПАНДЕМІЄЮ КОРОНАВІРУСУ	113
<i>Соприкіна В. Д.</i> СУФІКСАЦІЯ ЯК СПОСІБ ТВОРЕННЯ ПСЕВДОНІМІВ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ МИТЦІВ	118
<i>Стасюк О. С., Пісоцька Д. В.</i> СЛОВОТВІРНІ ФЕМІНІТИВИ В СУЧАСНІЙ ШВЕДСЬКІЙ МОВІ	122
<i>Сторонська О. С.</i> КАТЕГОРІЯ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ У ВИМІРАХ НІМЕЦЬКИХ ПАРЕМІЙ	127
<i>Tarnavska T. V., Glushanytsia N. V.</i> SECONDARY LINGUISTIC IDENTITY IN THE CONTEXT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION	131
<i>Тернова Ж. А.</i> ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ» КОНЦЕПТУ УСПІШНА ЖІНКА (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОМОВНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.)	135
<i>Черська Ж. Б., Бухінська Т. В., Гладкоскок Л. Г., Семен Г. Я.</i> СИСТЕМНІ ЗВ'ЯЗКИ У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ ІЗ КОМПОНЕНТОМ ГОЛОВА (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ)	140
<i>Чубань Т. В., Кардаш Л. В.</i> ПРЕФІКСИ ВІДІМЕННИХ ДІСЛІВ ІЗ ГРАМАТИЧНОЮ ФУНКЦІЄЮ	146
<i>Sharapanovska Yu. V.</i> LINGUISTIC APPROACHES TO THE CONCEPT STUDY	150
<i>Шеремета Л. П.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ: ПОНЯТТЯ ПРО ТЕРМІНОЗНАВСТВО	154
<i>Шовкопляс Ю. О.</i> СФЕРИ ПОХОДЖЕННЯ СЛЕНГОВОЇ МЕТАФОРИ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ВАРІАНТІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	157
<i>Шутова М. О., Голінко А. М.</i> ЛІНГВІСТИЧНА МАНІФЕСТАЦІЯ КОНЦЕПТУ «COVID» У КАРТИНАХ СВІТУ АНГЛІЙСЬКОЇ, НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ	161

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

<i>Алісеєнко О. М.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВТІЛЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ В РОМАНІ А. МЕРДОК «THE NICE AND THE GOOD».....	168
<i>Бандура Т. Й.</i> ЖАНРОВО-СТИЛЬОВА СВОЄРІДНІСТЬ РОМАНУ Ф. С. ФІЦДЖЕРАЛЬДА «ВЕЛИКИЙ ГЕТСБІ».....	173
<i>Безродних І. Г.</i> LET US REAP OUR JOYS: СТИЛЬОВА СПЕЦИФІКА ПОЕТИЧНОГО НАРАТИВУ ЛЮБОВНОЇ ЛІРИКИ ТОМАСА КЕР'Ю...	177
<i>Bogachevska L. O.</i> MELODRAMA STYLE DESCRIPTION OF FEMALE IMAGES AND THEIR FATE IN THE UKRAINIAN AND THE ENGLISH PROSE (G. KVITKA-OSNOVIANENKO “MARUSYA” AND CH. DICKENS “DOMBEY AND SON” IN THE COMPARATIVE TYPOLOGICAL ASPECT).....	182
<i>Ведернікова Т. В.</i> ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ РОМАНУ Ч. ДІККЕНСА «ЖИТТЯ ТА ПРИГОДИ НІКОЛАСА НІКЛБІ» ЯК РОМАНУ ВИХОВАННЯ.....	186
<i>Горанська Т. В.</i> СВОЄРІДНІСТЬ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОБРАЗУ ФАУСТА У ТВОРЧОСТІ І. ФРАНКА.....	191
<i>Грачова Т. М., Найдьонова Н. В.</i> ІНТЕРПРЕТАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ДЕМОНОЛОГІЧНИХ ОБРАЗІВ У ЛІРИКО-ХИМЕРНОМУ РОМАНІ-БАЛАДІ В. ШЕВЧУКА «ДІМ НА ГОРІ».....	195
<i>Гудима А. О.</i> ТЕМА ЧИГИРИНА В ЛІТОПИСІ САМІЙЛА ВЕЛИЧКА.....	199
<i>Гурдуз А. І.</i> «ДІМ, В ЯКОМУ...» МАРІАМ ПЕТРОСЯН У ФЕНТЕЗІЙНОМУ ПОЛІ КІНЦЯ ХХ – ПЕРШИХ ДЕСЯТИЛІТЬ ХХІ СТ.....	203

CONTENTS

LINGUISTICS

<i>Bybyk S., Tereshchenko S.</i> CULTURE OF THE STUDENT'S SCIENTIFIC EXPRESSION IN THE CONTEXT OF THE CONCEPT OF "WEAK NORM".....	4
<i>Volianiuk I.</i> TOPONYMS AS MARKERS OF THE SPATIAL CONTINUUM.....	8
<i>Gorenko V.</i> COMPONENT LANGUAGE CONCEPTS SPACE, PLACE, TIME IN THE LINGUOMENTAL INTERPRETATION OF THE POETIC WORLD BY I. PEREPELYAK.....	11
<i>Migorian O., Pavlovyh T., Fedych H.</i> NOTIONAL FEATURES OF THE CONCEPT CONFLICT.....	15
<i>Milo A.</i> CONCEPT <i>REFUGEE/FLÜCHTLING</i> IN MEDIA TEXTS IN GERMANY (CASE STUDY OF SPEECHES OF GERMAN POLITICIANS AND A SOCIAL NETWORK CONTRIBUTOR).....	20
<i>Misenyova V. V., Spilnyk T. M.</i> PHRASEOLOGICAL UNITS WITH NO DIRECT EQUIVALENTS IN THE ASPECT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION.....	25
<i>Moskvichova O.</i> THE MODELLING OF THE FRACTAL POETICAL MODEL OF THE WORLD IN THE LINGUISTIC AND IN THE COGNITIVE PERSPECTIVE.....	30
<i>Nagaitseva N. I., Romanov Yu. O.</i> THE AKTIONSTYPEN AS A LACUNA FOR RFL LEARNERS.....	36
<i>Naidesh O.</i> PHONOSTYLISTIC PECULIARITIES OF THE PHONESTEMIC VOCABULARY OF THE GERMAN.....	42
<i>Nevreva M. M., Diachenko G. F., Zaitseva O. Yu.</i> NOMINAL WORD FORMATION MODELS IN THE TEXT CORPORA OF SCIENTIFIC DISCOURSE.....	46
<i>Oleinikova G. O.</i> TIME – AN INTEGRAL FEATURE OF THE VECTOR MOVEMENT OF SCIENCE-FICTION NARRATIVE.....	50
<i>Orel I.</i> FORMATION OF EVALUATION IN THE PROCESS OF STEREOTYPING.....	53
<i>Pavlova O. O.</i> DIRECTIONS OF PUBLIC RELATIONS TECHNOLOGIES OF THE NATIONAL GUARD IN UKRAINE.....	57
<i>Pankova T.</i> TYPES OF POLYPREDICATIVE COMPLEX SENTENCES IN ENGLISH-LANGUAGE PROSE ACCORDING TO THE POSITIONAL CHARACTERISTICS OF THEIR COMPONENTS.....	61
<i>Petrochuk N.</i> THE FUNDAMENTAL ELEMENTS OF THE TOBI SYSTEM.....	65
<i>Pylypenko I.</i> GENDER ASPECT AND FEATURES OF RELATIONSHIP EXPRESSION IN ENGLISH PHRASEOLOGY.....	69
<i>Pitel V., Pitel V.</i> PECULIARITIES OF RELIGIOUS LEXIS USAGE IN ONLINE MEDIA OF THE PRECARPATHIAN REGION.....	73

<i>Potapenko L.</i> PECULIARITIES OF DISTANCE LEARNING OF FOREIGN LANGUAGES FOR THE STUDENTS OF NON-PHILOLOGICAL SPECIALTIES.....	78
<i>Romantsova Ya.</i> PARALINGUISTIC MEANS OF COMMUNICATION.....	82
<i>Rudenko M.</i> PECULIARITIES OF EMOTIONALLY-EXPRESSIVE FUNCTION OF THE YOUTH LANGUAGE.....	86
<i>Savchuk T.</i> THE CORRELATION BETWEEN PHONOSEMANTICS, ONOMATOPOEIA AND LINGUISTIC SIGN IN THE LINGUISTIC TRIAD.....	91
<i>Semenova O.</i> LANGUAGE MEANS OF REPRESENTATION OF THE FRENCH NATIONAL MENTALITY.....	96
<i>Senyk H.</i> FEATURES OF LANGUAGE INTERFERENCE IN BUKOVINA IN THE EARLY TWENTIETH CENTURY.....	100
<i>Skydan M.</i> FIGURATIVE EXPRESSION OF THE SEASONS IN M. VINHRANOVSKYI'S PROSE.....	105
<i>Smerechynska O.</i> THE ROLE OF THE TEMPORAL SUBORDINATING CONJUNCTION <i>ALS</i> BY EXPRESSING THE TELIC SEMANTICS OF SEMELFACTIVITY IN GERMAN.....	109
<i>Sova M., Vechorynska T.</i> WORD-FORMATIVE AND STRUCTURAL FEATURES OF THE NEW CHINESE VOCABULARY RELATED TO THE CORONAVIRUS PANDEMIC.....	113
<i>Soprykina V.</i> SUFFIXATION AS A WAY OF CREATING PSEUDONYMS OF MODERN UKRAINIAN ARTISTS.....	118
<i>Stasiuk O., Pisotska D.</i> DERIVATIVE AND COMPOUND FEMININE WORDS IN THE SWEDISH LANGUAGE.....	122
<i>Storonska O.</i> THE CATEGORY OF TEMPORALITY IN THE DIMENSIONS OF GERMAN PAREMIAS.....	127
<i>Tarnavska T. V., Glushanytsia N. V.</i> SECONDARY LINGUISTIC IDENTITY IN THE CONTEXT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION.....	131
<i>Ternova Zh.</i> THE VERBALIZATION OF THE LEXICAL-SEMANTIC FIELD "PERSONALITY" OF THE CONCEPT <i>SUCCESSFUL WOMAN</i> (AS EXEMPLIFIED IN THE UKRAINIAN-LANGUAGE FICTION OF THE END OF THE XXTH – THE BEGINNING OF THE XXIST CENTURIES).....	135
<i>Cherska Zh., Bukhinska T., Hladkoskok L., Semen H.</i> SYSTEMIC RELATIONS IN THE PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE COMPONENT <i>HEAD</i> (ON THE BASIS OF UKRAINIAN, ENGLISH AND GERMAN).....	140
<i>Chuban T., Kardash L.</i> PREFIXES OF NOMINATIVE VERBS WITH GRAMMATICAL FUNCTION.....	146
<i>Sharapanovska Yu. V.</i> LINGUISTIC APPROACHES TO THE CONCEPT STUDY.....	150
<i>Sheremeta L.</i> THEORETICAL BASIS OF MEDICAL TERMINOLOGY RESEARCH: CONCEPTS OF TERMINOLOGY.....	154
<i>Shovkopliias Yu.</i> THE SPHERES OF ORIGIN OF THE SLANG METAPHOR IN THE AMERICAN VARIANT OF THE ENGLISH LANGUAGE.....	157

НОТАТКИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 47 том 2, 2021

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я.І.

Комп'ютерна верстка – Кузнєцова Н.С.

Підписано до друку 17.03.2021 р. Формат 60х84/8. Обл.-вид. арк. 30,25, ум. друк. арк. 24,88.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 0521/177.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6424 від 04.10.2018 р.)

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Тел. +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua